ISSN 2304-7216

ESIL UNIVERSITY

Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің

ЖАРШЫСЫ

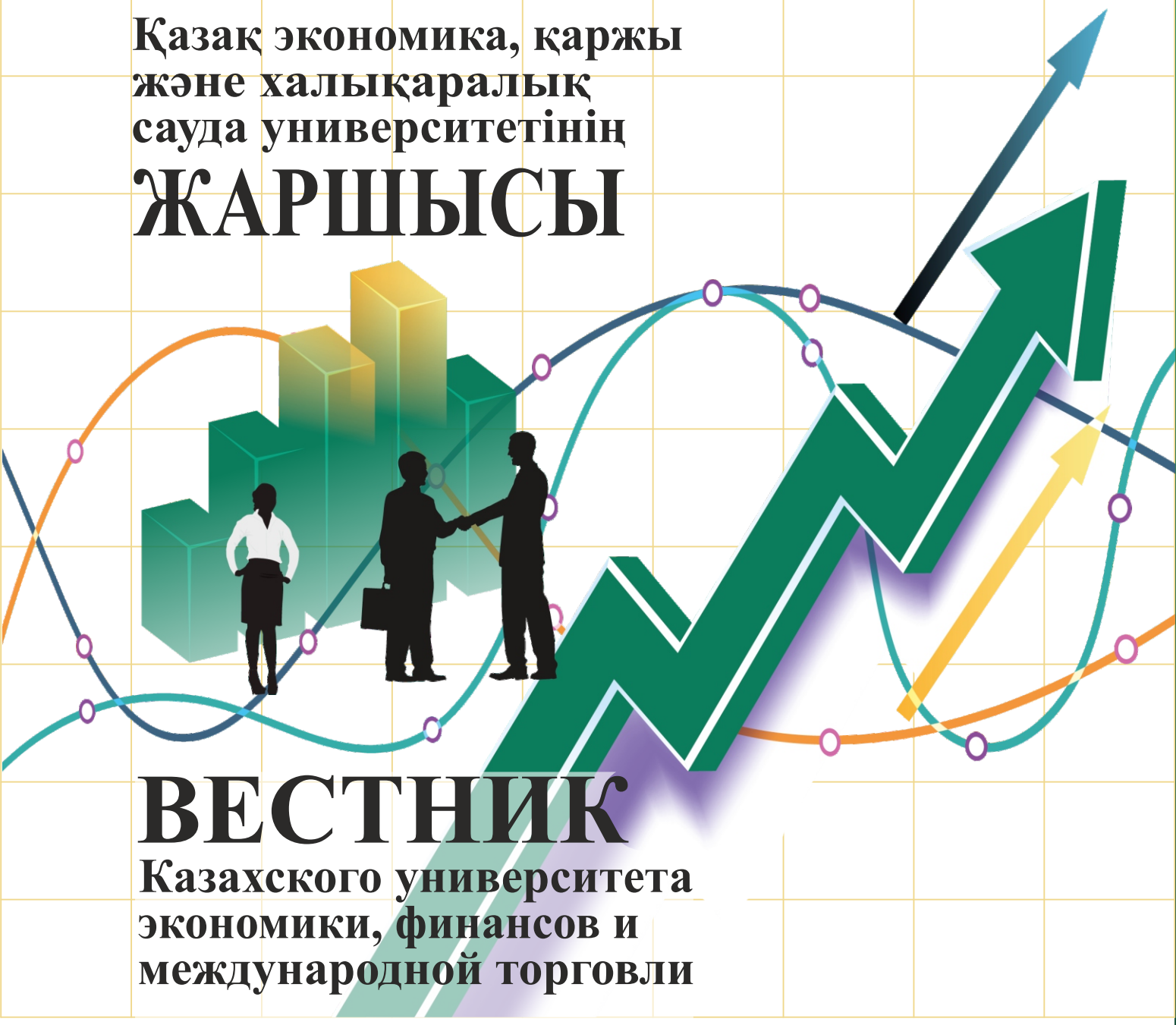

ВЕСТНИК

Казахского университета экономики, финансов и международной торговли

№ 2(47)/2022

Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің

ЖАРШЫСЫ

2009 жылдан бастап шығарылады

ESIL UNIVERSITY

№2 (47) 2022

ВЕСТНИК

Казахского университета экономики, финансов и международной торговли

издается с 2009 года

Главный редактор:

С.А. Абдыманапов – д.п.н., профессор математики

Заместитель главного редактора:

А.А. Таубаев – Ректор «Esil University», д.э.н., профессор

Научный редактор:

Б.Т. Аймурзина – д.э.н., профессор

Редакционная коллегия:

А. Агапова	PhD (США)
Л. Васа	PhD, профессор (Венгрия)
Т.В. Шталь	д.э.н., профессор (Украина)
Т.В. Воронина	д.э.н., профессор (Россия)
А.А. Кочербаева	д.э.н., профессор (Кыргызстан)
Е. Әмірбекұлы	д.э.н., профессор (Казахстан)
А.Н. Токсанова	д.э.н., профессор (Казахстан)
Б.С. Есенгельдин	д.э.н., профессор (Казахстан)
М.Ж. Каменова	д.э.н., профессор (Казахстан)
М.К. Алиев	д.э.н., профессор (Казахстан)
Д.М. Турекулова	д.э.н., профессор (Казахстан)
А.Х. Галиева	д.э.н., профессор (Казахстан)
Г.С. Укубасова	PhD, к.э.н., профессор (Казахстан)
Р.Д. Берназарова	технический секретарь (Казахстан)

Свидетельство о постановке на переучет периодического печатного издания,
Информационного агенства и сетевого издания № KZ67VPY00015604 от 03.10.2019 г
Выдано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан

МАЗМҰНЫ

ЭКОНОМИКА

Сартов Ө.Қ., Баяндин М.А., Бекбусинова Г.К., Бекмұрзаева А.Б. Жеке қосалқы шаруашылықтар: шаруашылық механизмі және жұмыс істеу үрдістерін модельдеу мүмкіндіктері 8
Кунязов Е.К., Сартова Р.Б., Каримбергенова М.К., Султанбеков М.Б. Дағдарыстан кейінгі кезеңде Қазақстанның кәсіпкерлігін дамытудың жаңа бағыттары 15
Нұрланова Н.Қ., Андабаева Г.К., Сапарбек Н.Қ. Аймақтардың әлеуметтік саласын инклюзивті дамыту мәселелері 21
Абдрахманова Ж.С., Демесінов Т.Ж., Конуспаев Р.Қ. Цифрландыру және оның салалық нарықтың дамуына әсері (ШҚО бойынша медициналық қызметтер мысалында) 28
Сабыржан А., Садыков Ж.А., Раимбеков Б.Х., Жакупов А.А. Қазақстан экономикасын цифрландыруда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың өзекті мәселелері 39
Балгинова К.М., Шакибаев М.К., Сагиндыкова Г.М., Юсупов У.Б. Ақтөбе облысындағы шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуы 46
Гимранова Л.Р., Притворова Т.П., Тургель И.Д. Қазақстанның машина жасау саласының инвестициялық тартымдылығы 54
Ибрагимова Н.В., Каримбаева Г.Ж. Қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасында инновациялық бизнес-жобаларды іске асырудың кейбір аспектілері 62
Турлубекова М.Б., Бугубаева Р.О. Қаржыландыру-қазақстандағы ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың инклюзиясын дамытуға әсер ететін факторлардың бірі 69
Безлер О.Д., Ставбуник Е.А., Жидкоблинова О.В., Спанова Б.К. Қазақстанда технологиялық кәсіпкерлікті дамыту: мәселелері мен болашағы 76
Амирбекова Д.К., Қуаныш А.А., Құсайын М., Нарбаев Т.С. Ғылыми-зерттеу қызметі және елдің экономикалық дамуы: жас ғалымдардың көзқарасы 82
Ибраева А.Б., Капенова А.З. Цифрландыру жағдайындағы еңбек нарығы 92
Баксултанов Д.Е., Курманов Н.А., Рахимбекова А.Е., Керимкулова М.К. Қазақстан кәсіпорындарының инновациялық даму жағдайын талдау 99

МЕНЕДЖМЕНТ ЖӘНЕ МАРКЕТИНГ

Бейсенгалиев Б.Т., Турекулова Д.М., Мухамбетова Л.К., Кожахметова А.М. Қазақстан Республикасының бәсекеге қабілетті адами капиталын қалыптастыру 107
Шайкин Д.Н. Қазақстанда ғылыми-зерттеу саласына ЭЫДҰ стандарттарын енгізу мәселелері 115
Маймурунова А.А., Есымханова З.К., Ауезова З.Т., Толысбаев Б.С. Қазақстан Республикасы моноқалаларының инновациялық әлеуетін бағалау әдістемесі 121
Раимбеков Ж.С., Сыздықбаева Б.У., Баймбетова А.Б., Тапалова А.А. Covid-19 пандемиясы жағдайында Қазақстанның аграрлық азық-түлік өнімдерін өткізуді талдау 129
Есенгараев Е.Ж., Таубаев А.А., Пупышева Т.Н. Қоғамдардың дамуының институциялық жағдайы 136
Токсеитова А.С., Князева Е.Г., Омарова А.К. Қазақстан Республикасының әлеуметтік саласын зерттеу және талдау 142
Кунязов Е.К., Кадырова А.С., Кунязова С.К., Имангалиева И.Т. Қазақстандағы кәсіпкерлікті инфрақұрылымдық қолдаудың өңірлік ерекшеліктері 149
Оразаева Н.М., Иващенко Н.П., Тулеметова А.С. Тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының тұрақты дамуын қамтамасыз етудің тұжырымдамалық тәсілдері 156
Ниязов М.Н., Оразбаева К.Н., Турекулова Д.М., Естурлиева А.И. «Қазпошта» АҚ-ның даму стратегиясын жетілдірудегі компаняның бәсекелестік артықшылықтары 162
Кунязова С.К., Амержанова Д.А., Сартова Р.Б., Заякина А.В. Ауыл шаруашылығына бағдарлану индикаторы ретінде шағын және орта бизнесті дамыту 170

Байбашева Г.К., Лесбаева Г.Т., Смагулова З.К., Кайдарова С.Е. Қазақстандағы өнеркәсіп кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігін арттыру құралдары 176
Тасмаганбетов А.Б., Тлеулина Ж.Ж. Қазақстан республикасының ауыл шаруашылығында кәсіпкерлік қызметті дамытудың өзекті мәселелері 182
Исмуратов Д.С., Череева Б.Т., Турекулова А.Н. Жоғары білім беру ұйымдарындағы корпоративтік басқару жүйесінің деңгейін бағалау 188
Пупышева Т.Н., Жетпісбаева М.К. Қазақстан республикасының ауылдық округтеріндегі жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін қалыптастыру мәселелері 195
Бейсембекова С.Х., Сихымбаев М.Р., Тургель И.Д. Қазақстанның жер қойнауын пайдаланудағы инновациялық қызметті мемлекеттік басқару 204
Тажбаева А.М., Аймағамбетов Е.Б., Капелюк З.А. Қазақстанда халықты жұмыспен қамтудың стандартты емес нысандарын дамытудың мәселелері мен перспективалары.....211

ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ЕСЕП

Темирбекова А.Б., Дуламбаева Р.Т. Ислам банктерінің табыстылық факторлары 219
Челекбай А.Д., Альмереков Н.А. Инфляцияны таргеттеу және орталық (ұлттық) банктің ақша-несие саясатының трансмиссиялық тетігі..... 225
Алтынбеков М.А. Салық аудитін жүргізу әдістемесі және оның маңыздылығы 233
Исмаилова Р.А., Мусина А.А., Калымбетова А.Р. Түркістан облысындағы төртінші деңгейдегі бюджетті талдау және бағалау 239
Келесбаев Д.Н., Болганбаев А.Д., Мырзабекқызы Қ., Баймаганбетов С.Т. Инфляцияны таргеттеу стратегиясы үшін Тейлор ережесінің жарамдылығы: қазақстан мысалында 247
Несіпбай О.М., Серикова М.А., Башкирова Н.Н., Айтхожина А.Е. Салық және кедендік әкімшілендіру тиімділігінің аудитінің мәні мен маңызы 257
Мукатай А.М., Мамбетказиев А.Е., Ситникова Е.С. Қазақстан экономикасының мемлекеттік шығындарын оңтайландырудағы Мемлекеттік сатып алу..... 264
Ерманова А.А., Айбосынова Д.А., Сейтхожина Д.А. ҚР шағын және орта бизнесті дамытудың қаржы-экономикалық мониторингі..... 271
Мусатаева А.А., Таубаев А.А., Талимова Л.А., Берназарова Р.Д. Қазақстан экономикасын әртараптандыру мен технологиялық дамытуды қаржыландырудың мемлекеттік саясатының басымдықтары 278
Аймурзина Б.Т., Каменова М.Ж., Омарова А.Т., Жапарова Д.К. Қазақстанның ауыл шаруашылығында лизинг механизмінің қалыптасуы және дамуы..... 286

ТУРИЗМ

Молдажанов М.Б., Хасенова К.Е., Шаяхметова Л.М. Туризм индустриясындағы тәуекел факторын ескере отырып, инвестициялық жобаның экономикалық тиімділігін бағалау..... 292
Арынова Ж.З., Нурмаганбетова А.Ж., Искакова А.Т., Тебаев Ж.Ж. Қазақстанның туризм саласындағы кәсіпкерлік субъектілердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру шарттары..... 298
Тахтаева Р.Ш., Капенова А.З., Благоев В. Қазақстан республикасында туристік инфрақұрылымды басқару ерекшеліктері және дамыту әлеуеті 305

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА

Сартов У.К., Баяндин М.А., Бекбусинова Г.К., Бекмурзаева А.Б. Личные подсобные хозяйства: хозяйственный механизм и возможности моделирования процессов функционирования 8
Кунязов Е.К., Сартова Р.Б., Каримбергенова М.К., Султанбеков М.Б. Новые направления развития предпринимательства Казахстана в посткризисный период 15
Нурланова Н.К., Андабаева Г.К., Сапарбек Н.К. Проблемы инклюзивного развития социальной сферы регионов 21
Абдрахманова Ж.С., Демесинов Т.Ж., Конуспаев Р.К. Цифровизация и ее влияние на развитие отраслевого рынка (на примере медицинских услуг по ВКО) 28
Сабыржан А., Садыков Ж.А., Раимбеков Б.Х. Актуальные вопросы применения информационно-коммуникационных технологий в цифровизации экономики Казахстана 39
Балгинова К.М., Шакибаев М.К., Сагиндыкова Г.М., Юсупов У.Б. Развитие малого и среднего предпринимательства в Актюбинской области 46
Гимранова Л.Р., Притворова Т.П., Тургель И.Д. Инвестиционная привлекательность машиностроительной отрасли Казахстана 54
Ибрагимова Н.В., Каримбаева Г.Ж. Некоторые аспекты реализации инновационных бизнес-проектов в Республике Казахстан на современном этапе 62
Турлубекова М.Б., Бугубаева Р.О. Финансирование как один из факторов, влияющих на развитие инклюзии детей с особыми образовательными потребностями в Казахстане 69
Безлер О.Д., Ставбуник Е.А., Жидкоблинова О.В., Спанова Б.К. Развитие технологического предпринимательства в Казахстане: проблемы и перспективы 76
Амирбекова Д.К., Қуаныш А.А., Құсайын М., Нарбаев Т.С. Научно-исследовательская деятельность и экономическое развитие страны: взгляд молодых ученых 82
Ибраева А.Б., Капенова А.З. Рынок труда в условиях цифровизации 92
Баксултанов Д.Е., Курманов Н.А., Рахимбекова А.Е., Керимкулова М.К. Анализ состояния инновационного развития предприятий Казахстана 99

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Бейсенгалиев Б.Т., Турекулова Д.М., Мухамбетова Л.К., Кожахметова А.М. Формирование конкурентоспособного человеческого капитала Республики Казахстан 107
Шайкин Д.Н. Проблемы внедрения стандартов ОЭСР в исследовательской сфере в Казахстане 115
Маймурунова А.А., Есымханова З.К., Ауезова З.Т., Толысбаев Б.С. Методика оценки инновационного потенциала моногородов Республики Казахстан 121
Раимбеков Ж.С., Сыздыкбаева Б.У., Баймбетова А.Б., Тапалова А.А. Анализ сбыта агропродовольственной продукции Казахстана в условиях пандемии Covid-19 129
Есенгараев Е.Ж., Таубаев А.А., Пупышева Т.Н. Институциональные условия развития обществ 136
Токсеитова А.С., Князева Е.Г., Омарова А.К. Исследование и анализ социальной сферы Республики Казахстан 142
Кунязов Е.К., Кадырова А.С., Кунязова С.К., Имангалиева И.Т. Региональные особенности инфраструктурной поддержки предпринимательской деятельности Казахстана 149
Оразаева Н.М., Иващенко Н.П., Тулеметова А.С. Концептуальные подходы обеспечения устойчивого развития предприятий текстильной промышленности 156
Ниязов М.Н., Оразбаева К.Н., Турекулова Д.М., Естурлиева А.И. Конкурентные преимущества АО «Казпочта» для совершенствования стратегии развития компании 162
Кунязова С.К., Амержанова Д.А., Сартова Р.Б., Заякина А.В. Развитие малого и среднего бизнеса как индикатора ориентированности на сельское хозяйство 170

Байбашева Г.К., Лесбаева Г.Т., Смагулова З.К., Кайдарова С.Е. Инструменты повышения конкурентоспособности промышленных предприятий в Казахстане 176
Тасмаганбетов А.Б., Тлеулина Ж.Ж. Актуальные проблемы развития предпринимательской деятельности в сельском хозяйстве Республики Казахстан..... 182
Исмуратов Д.С., Череева Б.Т., Турекулова А.Н. Внедрение корпоративного управления в организации высшего образования в Казахстане: теория и практика 188
Пупышева Т.Н., Жетписбаева М.К. Вопросы формирования системы местного самоуправления в сельских округах республики Казахстан 195
Бейсембекова СХ., Сихимбаев М.Р., Тургель И.Д. Государственное управление инновационной деятельности в недропользовании Казахстана..... 204
Тажбаева А.М., Аймагамбетов Е.Б., Капелюк З.А. Проблемы и перспективы развития нестандартных форм занятости населения в Казахстане.....211

ФИНАНСЫ И УЧЕТ

Темирбекова А.Б., Дуламбаева Р.Т. Факторы доходности исламских банков..... 219
Челекбай А.Д., Альмерекова Н.А. Таргетирование инфляции и трансмиссионный механизм денежно-кредитной политики центрального (национального) банка 225
Алтынбеков М.А. Методика проведения налогового аудита и его значимость..... 233
Исмаилова Р.А., Мусина А.А., Калымбетова А.Р. Анализ и оценка бюджета четвертого уровня в туркестанской области..... 239
Келесбаев Д.Н., Болганбаев А.Д., Мырзабеккызы К., Баймаганбетов С.Т. Действительность правила Тейлора для стратегии таргетирования инфляции: на примере Казахстана 247
Несіпбай О.М., Серикова М.А., Башкирова Н.Н., Айтхожина А.Е. Сущность и значение аудита эффективности налогового и таможенного администрирования..... 257
Мукатай А., Мамбетказиев А.Е., Ситникова Е.С. Государственные закупки в оптимизации государственных затрат экономики Казахстана 264
Ерманова А.А., Айбосынова Д.А., Сейтхожина Д.А. Финансово-экономический мониторинг развития малого и среднего бизнеса в РК..... 271
Мусатаева А.А., Таубаев А.А., Талимова Л.А., Берназарова Р.Д. Приоритеты государственной политики финансирования диверсификации и технологического развития экономики Казахстана 278
Аймурзина Б.Т., Каменова М.Ж., Омарова А.Т., Жапарова Д.К. Формирование и развитие лизингового механизма в аграрном секторе Казахстана..... 286

ТУРИЗМ

Молдажанов М.Б., Хасенова К.Е., Шаяхметова Л.М. Оценка экономической эффективности инвестиционного проекта с учетом фактора риска в отрасли туризма 292
Арынова Ж.З., Нурмаганбетова А.Ж., Искакова А.Т., Тебаев Ж.Ж. Условия повышения конкурентоспособности субъектов предпринимательства индустрии туризма Казахстана..... 298
Тахтаева Р.Ш., Капенова А.З., Благоев В. Особенности управления и потенциал развития туристической инфраструктуры в Республике Казахстан 305

CONTENTS

ECONOMICS

Sartov U., Bayandin M., Bekbusinova G., Bekmurzayeva A. Personal subsidiary plots: the economic mechanism and the possibilities of modeling the functioning processes 8

Kunyazov Y., Sartova R., Karimbergenova M., Sultanbekov M. New directions for the development of entrepreneurship in Kazakhstan in the post-crisis period 15

Nurlanova N., Andabayeva G., Saparbek N. Problems of inclusive development of the social sphere of the regions 21

Abdrakhmanova Zh., Demesinov T., Konuspaev R. Digitalization and its impact on the development of the industry market (on the example of medical services in east Kazakhstan region) 28

Sabyrzhan A., Sadykov Z., Raimbekov B. Topical issues of the use of information and communication technologies in the digitalization of the economy of Kazakhstan 39

Balginova K., Shakibaev M., Sagindykova G., Yussupov U. Development of small and medium-sized businesses in Aktobe region 46

Gimranova L., Pritvorova T., Turgel I. Investment attractiveness of the mechanical engineeringindustry of Kazakhstan..... 54

Ibragimova N., Karimbaeva G. Some aspects of the implementation of innovative business projects in the Republic of Kazakhstan at the present stage 62

Turlubekova M., Bugubaeva R. Funding as a factor affecting the development of inclusion of children with special educational needs in Kazakhstan 69

Bezler O., Stavbunik Y., Zhidkoblinova O., Spanova B. Development of technological entrepreneurship in Kazakhstan: problems and prospects 76

Amirbekova D., Kuanysh A., Kussaiyn M., Narbaev T. Research and economic development of a country: young scientists perspective..... 82

Ibrayeva A., Kapenova A. Labor market in the context of digitalization 92

Baksultanov D., Kurmanov N., Rakhimbekova A., Kerimkulova M. Analysis of the state of innovative development of enterprises in Kazakhstan..... 99

MANAGEMENT AND MARKETING

Beisengaliyev B., Turekulova D., Mukhambetova L., Kozhakhmetova A. The formation of a competitive human capital of the Republic of Kazakhstan..... 107

Shaikin D. The implementation problems of OECD standards in the research sphere in Kazakhstan 115

Maimurunova A., Esymkhanova Z., Auezova Z., Tolysbaev B. Methodology for assessing the innovation potential of single-industry towns in the Republic of Kazakhstan 121

Raimbekov Z., Syzdykbayeva B., Baimbetova A., Tapalova A. Analysis of agrofood products sales in Kazakhstan under the conditions of the Covid-19 pandemic 129

Yessengarayev E., Taubayev A., Pupysheva T. Institutional conditions for the development of societies..... 136

Toxeitova A., Knyazeva E., Omarova A. Research and analysis of the social sphere Republic of Kazakhstan 142

*Kunyazov Y., Kadyrova A., Kunyazova S., Imangaliyeva I. R*egional features of infrastructural support for business activities in Kazakhstan 149

Orazayeva N., Ivashchenko N., Tulemetova A. Conceptual approaches to ensuring sustainable development of textile industry enterprises 156

Niyazov M., Orazbayeva K., Turekulova D., Yesturliyeva A. Competitive advantages «Kazpost» for improving the company's development strategy 162

Kunyazova S., Amerzhanova D., Sartova R., Zayakina A. Development of small and medium business as an indicator of focus on agriculture 170

Baibasheva G., Lesbayeva G., Smagulova Z., Kaidarova S. Instruments to increase the competitiveness of industrial enterprises in Kazakhstan 176
Tasmaganbetov A., Tleulina Zh. Current problems of development of entrepreneurial activity in agriculture of the republic of Kazakhstan..... 182
Ismuratov D., Chereyeva B., Turekulova A. Assessment of the level of the corporate governance system in higher education organizations 188
Pupysheva T., Zhetpisbayeva M. Issues of forming a system of local self-government in rural districts of the republic of Kazakhstan..... 195
Beisembekova S., Sikhimbayev M., Turgel I. Public administration of innovation activityin the subsoil use of Kazakhstan 204
Tazhbayeva A., Aimagambetov Ye., Kapelyuk Z. Problems and prospects of development of non-standard forms of employment in Kazakhstan 211

FINANCE AND ACCOUTING

Temirbekova A., DulambaevaP. Profitability factors of islamic banks..... 219
Chelekbay A., Almerekov N. Inflation targeting and the transmission mechanism of central (national) bank monetary policy 225
Altynbekov M. Methodology of tax audit and its significance 233
Ismailova R., Musina A., Kalymbetova A. Analysis and evaluation of the fourth-level budget in the Turkestan region..... 239
Kelesbayev D., Bolganbayev A., Myrzabekkyzy K., Baimaganbetov S. Validity of Taylor's rule for inflation targeting strategy: the case of Kazakhstan..... 247
Nessipbay O., Serikova M., Bashkirova N., Aitkhozhina A. The essence and significance of the performance audit of tax and customs administration 257
Mukatay A., Mambetkaziyev A., Sitnikova Y. Public procurements in optimizing public expenditures in the economy of Kazakhstan 264
Ermanova A., Aibossynova D., Seitkhozhina J. Financial and economic monitoring of the development of small and medium business in RK..... 271
Mussatayeva A., Taubayev A., Talimova L., Bernazarova R. Priorities of the state policy of financing diversification and technological development of the economy of Kazakhstan..... 278
Aimurzina B., Kamenova M., Omarova A., Zaparova D. Formation and development of the leasing mechanism in agriculture of Kazakhstan..... 286

TOURISM

Moldazhanov M., Khassenova K., Shayakhmetova L. Assessment of the economic efficiency of the investment project taking into account the risk factor in the tourism industry..... 292
Arynova Z., Nurmaganbetova A., Iskakova A., Tebayev Z. Conditions for increasing the competitiveness of business subjects in the tourism industry of Kazakhstan..... 298
Takhtayeva R., Kapenova A., Blagoev V. Management features and potentiality of tourism infrastructure advancement in the republic of Kazakhstans 305

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).1
УДК 338.431.4
ГРНТИ 105135

У.К. Сартов*, *к.э.н., доцент*[1]
М.А. Баяндин, *д.э.н., доцент*[1]
Г.К. Бекбусинова, *к.э.н., доцент*[1]
А.Б. Бекмурзаева, *докторант PhD*[2]
Университет «Туран-Астана»[1]
г. Нур-Султан, Казахстан
Инновационный Евразийский университет[2]
г. Павлодар, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: sartov14@mail.ru

ЛИЧНЫЕ ПОДСОБНЫЕ ХОЗЯЙСТВА: ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ МЕХАНИЗМ И ВОЗМОЖНОСТИ МОДЕЛИРОВАНИЯ ПРОЦЕССОВ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

В обозримой перспективе животноводческая отрасль личных подсобных хозяйств сохранит свои преимущества и может активно участвовать в повышении продовольственной безопасности государства и экспортного потенциала. Рассмотрены современное состояние личных подсобных хозяйств в рамках действующего законодательства. Проанализирована возможность финансовой поддержки личных подсобных хозяйств в форме субсидий и построения модели функционирования всей системы личных подсобных хозяйств в отдельном населенном пункте или округе. Разработаны предложения: в новом законе о личных подсобных хозяйствах предусмотреть субсидирование частных подворий косвенно через заготовительные организации. По мере того насколько возможно создать высокий уровень организованности сбыта продукции тем легче организовать возможности внешнего финансирования. Вопрос заинтересованности сельскохозяйственных производственных кооперативов в процессах обеспечения личных подсобных хозяйств должен быть учтен в законодательном порядке. При моделировании зависимости предельного поголовья от затратных и доходных величин, как ключевого момента развития, в личных подсобных хозяйствах, при превышении предельных значений необходима трансформация в формы организованного бизнеса. Вывод по моделированию механизма функционирования хозяйственной инфраструктуры личных подсобных хозяйств это неоднозначность или разнообразие функционирования и методов учета экономического эффекта.

Ключевые слова: *закон, субсидия, личное подсобное хозяйство, животноводство, пастбища, сенокосы, деградация, сельскохозяйственный производственный кооператив, крестьянское или фермерское хозяйство, цели, критерии.*

Кілт сөздер: *заң, субсидия, жеке қосалқы шаруашылық, мал шаруашылығы, жайылым, шабындық, деградация, ауылшаруашылық өндірістік кооперативі, шаруа немесе фермер қожалығы, мақсаттар, критерийлер.*

Key words: *law, subsidy, personal subsidiary farming, animal husbandry, pastures, hayfields, degradation, agricultural production cooperative, peasant or farm economy, goals, criteria.Keywords: diversification, economic growth, mining, manufacturing, structural changes, competitiveness, regulation, resource-based countries, public policy, Kazakhstan.*

Введение. В деле обеспечения продовольственной безопасности Республики Казахстан весомый вклад вносит сектор личного подсобного хозяйства (ЛПХ). В Казахстане на совокупную долю ЛПХ и крестьянских или фермерских хозяйств (КФХ) приходится львиная доля производства продовольственных товаров, около 70-80%. По продукции животноводства это 90% молока всех видов, 70% мяса всех видов в убойном весе. В целом же, по оценкам экспертов, на долю ЛПХприходится почти половина валовой продукции всего сельского хозяйства. Они, реализуя свою продукцию посредникам по заниженным ценам, одновременно приобретают товары для производства (семена, удобрения, ветпрепараты и т.п.) по завышенным ценам.

Для ЛПХ в настоящее время прямых или адресных субсидий нет, хотя они производят большую часть мяса по сравнению с организованным бизнесом. Также нет субсидий на кормовую продукцию, удобрения для сенокосных угодий и на производство сена. Под организованным бизнесом понимаются КФХ и юридические лица производители сельскохозяйственной продукции. Приоритет обоснованно за организованным бизнесом в силу его большей экономической эффективности и перспективности. Вместе с тем, учитывая высокую инерционность экономики, невозможность резко увеличить объемы производства в крупных сельскохозяйственных предприятиях, быстро переориентировать само занятых в сельской местности на другие виды деятельности, ускорить урбанизацию, ЛПХ в масштабах экономики страны в обозримой перспективе будут играть, по-прежнему, значимую роль. В настоящее время идет работа над законопроектом на поддержку ЛПХ, на повышение доходов сельчан, занятых в личном подворье [1].

В настоящей статье обсуждается механизм экономической модели функционирования системы ЛПХ по животноводству на уровне сельского округа, типичного для северных регионов Казахстана и возможности моделирования этой системы.

Одной из основных задач практики успешного функционирования сектора ЛПХ как элемента животноводческой отрасли является обеспечение кормами требуемого качества и по доступной цене. Решение задачи возможно, в том числе, через определение:

- предельных значений поголовья в ЛПХ на землях сельских населенных пунктов;

- критериев или способов измерения конечного эффекта в деятельности при инвестициях в инфраструктуру ЛПХ.

Обзор литературы. Земли населенных пунктов это пастбища и сенокосы, огороды для населения, предназначены исключительно для пользования ЛПХ. Регулирование использования приаульных территорий для эффективного содержания скота в хозяйствах населения изучались в работах Молдашева А.Б. [2], Жилдикбаевой А.Н. и Глушань Л.А. [3].

Земли сельскохозяйственного назначения используются для производства сельскохозяйственной продукции, пастбищ, сенокосов и огородов исключительно организованным бизнесом: КФХ и сельскохозяйственными производственными кооперативами (СПК).

Деление земель на эти две категории – их соотношение может меняться со временем как в пользу организованного бизнеса, т.е. в пользу КФХ и СПК, так и в пользу ЛПХ. Темпы таких изменений, в частности, будут зависеть от социальных и экономических факторов, определяющих положение собственников ЛПХ, а также развития организованного бизнеса в сельской местности. Государственное регулирование деятельности сферы АПК с необходимостью должен охватывать и объекты ЛПХ, последнее, на наш взгляд, требует более глубокого и масштабного исследования, и подтверждается рядом публикаций Есымхановой З.К., Саду Ж.Н. [4], Dyuzelbayeva G., Malyarenko O. [5], Саду Ж.Н., Кушебиной Г.М. [6] и другими.

Основная часть. Ключевыми элементами экономической инфраструктуры ЛПХ являются:

- сами ЛПХ, деятельность по содержанию скота и реализации животноводческой продукции;

- сельскохозяйственные производственные кооперативы (СПК), обеспечивающие сеном;

- организованные покупатели сельскохозяйственной продукции это заготовительные компании (ЗК) и перерабатывающие организации, состоящие на регистрационном учете в налоговых органах по своей деятельности, в отличие от покупателей физических лиц;

- финансовые органы (ФО) это органы, через которые предоставляются государственные субсидии, соответственно, на единицу реализованной сельхоз продукции организованным покупателям и продавцам.

В системе данной инфраструктуры экономические отношения ЛПХ с организованными покупателями сельхоз продукции (ЗК) и с поставщиками сена (СПК) осуществляются по рыночным ценам. Если организованным покупателям оказывается государственная поддержка через ФО в форме субсидий, то поставщикам сена субсидии не предусмотрены. Необходимо ввести такие субсидии.

Нерешенным остается вопрос каким образом СПК будет работать по сеянию, сенокошению и доставке сена для ЛПХ. Без должного возмещения затрат и минимально разумной рыночной нормы прибыли с убытком работать не сможет ни одно СПК. Как же происходит обеспечение сеном в настоящий момент?

Те, кто работают наемными работниками в сельхоз товариществах или КФХ решают вопрос приобретения сена в счет оплаты труда по доступной цене, отчасти люди пытаются самостоятельно косить сено, отчасти встречаются со стороны сельских предпринимателей продажи жителям своего села сена по льготной цене. Не всегда возможно создание СПК как добровольное объединение физических и юридических лиц для осуществления совместной практической деятельности, как это прописано в Законе «О сельскохозяйственных кооперативах».

Такие СПК, естественно, для получения экономического эффекта должны будут заниматься разно профильной деятельностью из-за того, что одним сеном они не смогут обеспечить рентабельную деятельность.

Для СПК, одновременно, должна отводиться главная роль в работе над восстановлением деградированных земель. Увеличение плодородия земель населенных пунктов без финансово емких агротехнических мероприятий не возможно.

Так же следует заметить о невозможности повсеместно точно организовать сбыт сельскохозяйственной продукции. Сельские населенные пункты относительно недалекие от крупного населенного пункта или города имеют разнообразные возможности сбыта продукции. Чем дальше от крупных населенных пунктов и базаров тем меньше у собственников ЛПХ разнообразия и возможностей сбыта.

Личными подсобными хозяйствами для выпаса скота и сенокосов используются земли населенных пунктов. Допустимое количество поголовья при этом будет ограничиваться такими факторами как:

- площадями пастбищ и сенокосных угодий;
- санитарно-гигиеническими требованиями;
- статусом, т.е. режимом налогообложения и формой хозяйствования, организационно-правовой формой экономического субъекта ЛПХ.

Превышение нормативной нагрузки на пастбища и сенокосные угодья недопустимо в силу требований, указанных в [7].

Санитарно-гигиенические ограничения контролируют и регулируют местные ветеринарные службы.

Статусное ограничение ЛПХ заключается в следующем. В определенный момент развития отдельного ЛПХ в силу роста доходов и требований налогообложения возникнет необходимость перехода в форму хозяйствования КФХ или СПК. Согласно пп.14 п.1 ст.341 НК РК[8], из доходов физлица, подлежащих налогообложению, исключаются доходы от личного подсобного хозяйства, если за год они не превышают 282 МРП. При превышении налогового порога 282 МРП доход ЛПХ подлежит обложению по ставке 10%. Переход в форму КФХ имеет более льготное налогообложение, если остается в качестве семейного бизнеса. Конкретных указаний при каких параметрах ЛПХ подлежит регистрации как КФХ или ЮЛ не имеется. В частности, в случае применения наемного труда, если такое имеется, трансформация потребуется. Переход в статус СПК это, прежде всего, использование наемного труда, потребность в больших площадях сельскохозяйственных угодий. Такое изменение статуса влечет использование не земель населенных пунктов, а земель сельскохозяйственного назначения.

Общая картина расходов и доходов ЛПХ в зависимости от поголовья при ограничениях по площадям и налогообложению графически могут быть представлены как это показано на Рисунке 1. Для пояснения действия ограничений введем следующие обозначения:

Кп – количество поголовья в ЛПХ, допустимое в пределах требуемых ограничений;

Нп – налоговый предел, сумма дохода ЛПХ, превышение которого повлечет изменение статуса ЛПХ;

Оп – ограничение по площади земли в гектарах, используемое для пастбищ и сенокосов.

Регулируя величины Нп (налоговый предел) и Оп (площадь для общего пользования, земли населенного пункта) можно добиваться как стимулирующего эффекта так и дестимулирующего для развития ЛПХ:

при стимулировании:

$$1 \leq K_{\Pi} \leq \max(k_{\text{Нп}} \times \text{Нп}; k_{\text{Оп}} \times \text{Оп});$$

при дестимулировании:

$$1 \leq K_{\Pi} \leq \min(k_{\text{Нп}} \times \text{Нп}; k_{\text{Оп}} \times \text{ОП}),$$

где $k_{Нп}$ и $k_{0п}$ – коэффициенты перевода в норму поголовья соответственно для значений Нп и Оп.

$П_1$ и $П_2$ – это предельные показатели дохода ЛПХ, соответствующие предельным значениям поголовья скота при дестимулирующем (min_1) и стимулирующем (max_2) росте поголовья. Если

ограничения первого типа, предельный уровень $П_1$, показывают минимальные ограничения, то ограничения второго типа дают стимул роста поголовья до уровня $П_2$.

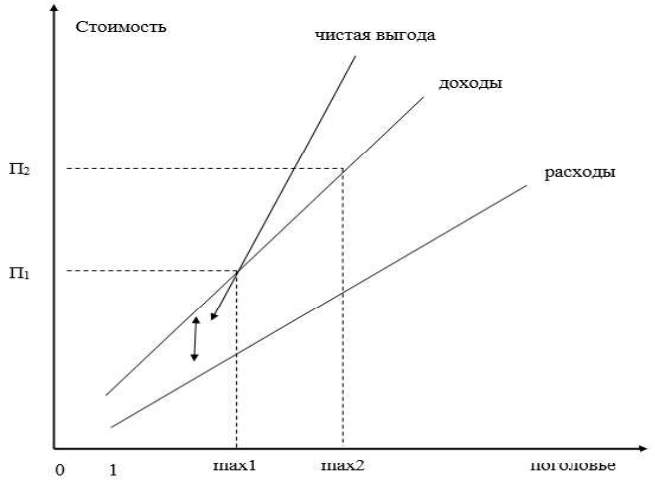

Рисунок 1. **Упрощенная схема зависимости стоимостных показателей ЛПХ от поголовья***

* *Составлено авторами*

На графике показано как, по мере роста поголовья, растет выгода ЛПХ до момента достижения ограничивающего фактора по показателям Нп или Оп:

- график представляет упрощенную картину зависимости стоимостных значений от количества поголовья;

- вертикальный отрезок между доходами и расходами, равный разнице этих величин, показывает чистую выгоду ЛПХ;

- точки max_1 и max_2 – предельные значения поголовья для данного населенного пункта при ограничениях, соответственно, $П_1$ и $П_2$. Эти предельные значения, в свою очередь, на пропорциональной основе, можно пересчитывать на каждый отдельный двор по душевому показателю;

- доходы и расходы до определенного предела могут расти линейно, но теоретически и практически, при достижении отдельным ЛПХ определенного поголовья, потребуется расширение материальной базы, создание и покупка основных средств и это существенно изменит форму графика. Это фактически означает необходимость перехода от ЛПХ к форме хозяйствования как КФХ или СПК. В данном случае подобная ситуация за рамками нашего рассмотрения.

Наиболее сложный вопрос это финансирование деятельности, связанной с производством сельскохозяйственной продукции и поддержание процесса взаимодействия элементов такой инфраструктуры. Здесь возможны два источника финансирования:

- субсидии из бюджета;

- средства собственников ЛПХ.

Бюджет акимата сельского округа, как правило, едва хватает на частичное удовлетворение социально-экономических нужд самого населенного пункта, не говоря о поддержке потребностей ЛПХ. Недостаточны суммы от налоговых поступлений, которые формируются за счет налога на имущество, земельного налога, налога на транспортные средства, платежей (визуальная реклама) и административных штрафов. Здесь можно лишь условно предположить определенные символические суммы со стороны акимата.

Для решения вопросов финансирования от вышестоящих районного и областного бюджетов необходимым условием выступает наличие бюджетных спецификаций, по которым проходили бы денежные средства. Такие спецификации в бюджетной классификации не предусмотрены на уровне местных бюджетов.

Финансирование со стороны населения может происходить в форме взносов под будущие поставки сена со стороны собственников ЛПХ по типу форвардной сделки.

Таким образом финансирование может складываться из денег со стороны акимата, сумм субсидий и авансовых платежей со стороны собственников ЛПХ. По проведенным расчетам мы предполагаем, что сумма субсидии должна быть

не менее 40% от нормативной цены сена. Расчет нормативной цены может быть произведен из рыночных норм расходования производственных и трудовых ресурсов, составляющих себестоимость одной тонны сена плюс нормативная величина прибыли производителя услуг, а именно СПК, по производству и доставке сена.

Трудность формулировки цели заключается в том, что необходимо при минимально доступных ресурсах в распоряжении населенных пунктов сориентироваться в направлении, по каким показателям и какими механизмами должно происходить улучшение экономического состояния системы.

К ряду целевых показателей или к критериям эффективности можно отнести следующие, в случае, если они с достаточной достоверностью могут быть измерены, имеется ввиду задокументированы, по закупу сельхоз продукции заготовительными и перерабатывающими предприятиями и СПК, обеспечивающих кормами:

- стабильность поголовья, выражающееся в росте либо в неубывании их численности, что возможно проследить по книге похозяйственного учета в местном акимате;

- уровень реализации мяса и молока по данным заготовительных и перерабатывающих организаций;

- уровень реализации поголовья животных в живом весе также по данным заготовительных организаций и СПК с площадками откорма;

- оценка удовлетворенности владельцев ЛПХ условиями взаимодействия с СПК путем опроса по стандартной анкете, отражающая в том числе потребность в видах кормов и процентный уровень их обеспечения;

- балл бонитета земель населенного пункта за ряд последних периодов (затруднение может вызвать платность услуги).

В типичной инвестиционной ситуации насколько эффективны вложения за определенный период, измеряются соотношением чистых притоков денежных средств (на протяженном отрезке времени дисконтированных) и первоначальных инвестиционных вложений, капитальных затрат.

Особенность же нашего случая в том, что измерение готовой продукции ЛПХ, через реализацию которой определяется эффект инвестиции, не всегда возможно с требуемой точностью. Если даже хорошо подготовлены организованные покупатели, продукция может уходить по «неорганизованным» каналам частным покупателям из сельской и городской местности, готовых переплачивать и суммы переплаты будут перекрывать даже издержки по налогам, если такие потоки обнаружат бдительные налоговики.

Организованный бизнес при закупе сельхоз продукции может конкурировать с «неорганизованным» рынком лишь по рыночным ценам, если размер субсидии позволяет им предлагать более выгодную цену для продавцов ЛПХ.

Отдельно заметим, можно ли измерить эффективность финансовых вложений в инфраструктуру ЛПХ с помощью традиционных методов:

- срока окупаемости;

- NPV – чистой приведенной стоимости (метод чистой текущей стоимости);

- IRR – внутренней нормы прибыли;

- учетной нормы прибыли, известных нам по [9, с.140-159] или [10].

Для инфраструктуры ЛПХ экономический эффект инвестиционного вложения не так определенен как в чисто коммерческой сфере по отдельному объекту, где результат оценивается через конечную прибыль. Здесь наряду с созданием достаточно устойчивой кормовой базы для ЛПХ также преобладают социальные критерии – обеспечение само занятости населения в течение года с одновременным преодолением деградации земель в определенной степени, насколько это возможно, в рамках сформулированной задачи и доступных ресурсов.

Например, применение исключительно критерия NPV, где рассматривается возможное превышение приведенной стоимости будущих значений чистых притоков над суммой капитальных вложений или IRR, где рассчитывается внутренняя норма рентабельности, то есть опять же используются показатели чистых притоков, неприемлемо. Либо приемлемо частично.

Необходимо отметить, что в разных населенных пунктах степень организованности взаимодействия ЛПХ с СПК может быть разной и подходить на местах с единой меркой было бы неправильным, невозможно гарантировать, что во всех населенных пунктах может сложиться единообразная картина взаимодействия.

Заключение. В обозримой перспективе животноводческая отрасль ЛПХ сохранит свои преимущества и может активно участвовать в повышении продовольственной безопасности государства и экспортного потенциала страны.

В новом законе о личных подсобных хозяйствах предусмотреть субсидирование частных

подворий косвенно через заготовительные организации. По мере того насколько возможно создать высокий уровень организованности сбыта продукции тем выше возможности внешнего финансирования. Вопрос заинтересованности сельскохозяйственных производственных кооперативов в процессах обеспечения личных подсобных хозяйств должен быть учтен в законодательном порядке.

Уточнение предельных значений поголовья следует рассматривать не как депрессивный инструмент против собственников ЛПХ, а как стимулирующие к большему раскрытию потенциала ЛПХ с возможным переходом в КФХ. Графическое и формальное выражение зависимости предельного поголовья от затратных и доходных величин, как ключевого момента развития, в личных подсобных хозяйствах, при превышении предельных значений необходима трансформация в формы организованного бизнеса.

Вывод по моделированию механизма функционирования хозяйственной инфраструктуры личных подсобных хозяйств это неоднозначность или разнообразие функционирования и методов учета экономического эффекта. При этом критерии эффективности должны конструироваться в соответствии с особенностями конкретной сложившейся и функционирующей хозяйственной инфраструктуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Топ 8 ответов о проекте закона «О личном подсобном хозяйстве» https://uchet.kz/news/top-8-otvetov-o-proekte-zakona-o-lichnom-podsobnom-khozyaystve/?bx_sender_conversion_id=69231011.

2. Молдашев А.Б. Предложения по регулированию использования приаульных территорий для эффективного содержания скота в хозяйствах населения / А.Б. Молдашев, А.И. Сабирова, Л.Д. Глушань. – Алматы, 2020. – 35 с.

3. Жилдикбаева А.Н., Глушань Л.А. Использование пастбищных угодий при содержании скота в личных подсобных хозяйствах // Проблемы агрорынка, №4, 2020. – С. 147-154.

4. Есымханова З.К., Саду Ж.Н. Тенденции регулирования сферы АПК Казахстана в условиях ресурсосбережения // Вестник КазУЭФМТ. – 2020. – № 1(38). – С. 56-65.

5. Dyuzelbayeva, G., Malyarenko, O. The role of state regulation in the development of the agro-industrial complex of the region (Kostanay region) // Agrarian Bulletin of the Urals. – 2020. – №2 (193). – P. 70-77.

6. Саду Ж.Н., Кушебина Г.М. Государственные меры поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей отрасли животноводства в Республике Казахстан // Вестник КазУЭФМТ. – 2020. – № 4(41). – С. 96-104.

7. Об утверждении предельно допустимой нормы нагрузки на общую площадь пастбищ. Приказ Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 14 апреля 2015 года № 3-3/332. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 15 мая 2015 года № 11064. https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011064.

8. Закон Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» (с изменениями на: 01.03.2022). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36148637.

9. Ковалев В.В. Практикум по финансовому менеджменту. Конспект лекций с задачами. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 288 с.

10. Методы оценки инвестиционных проектов // https://finotchet.ru/articles/984/.

REFERENCES

1. Top 8 answers about the draft law «On personal subsidiary plots» https://uchet.kz/news/top-8-answers-o-proekte-zakona-o-lichnom-podsobnom-khozyaystve/?bx_sender_conversion_id=69231011 [in Russian].

2. Moldashev A.B. Proposals for regulating the use of near-aul territories for the effective maintenance of livestock in the households of the population / A.B. Moldashev, A.I. Sabirova, L.D. Glushan. – Almaty, 2020. – 35 s. [in Russian].

3. Zhildikbaeva A.N., Glushan L.A. The use of pastures when keeping livestock in personal subsidiary farms // Problems of the agricultural market, №4, 2020. – P. 147-154 [in Russian].

4. Yesimkhanova Z.K., Sadu Zh.N. Trends in the regulation of the agro-industrial complex of Kazakhstan in terms of resource saving // Bulletin of KazUEFMT. – 2020. – №1 (38). – P. 56-65 [in Russian].

5. Dyuzelbayeva G., Malyarenko O. The role of state regulation in the development of the agro-industrial complex of the region (Kostanay region) // Agrarian Bulletin of the Urals. – 2020. №2 (193). – P. 70-77.

6. Sadu Zh.N., Kushebina G.M. State measures to support agricultural producers of the livestock industry in the Republic of Kazakhstan // Bulletin of KazUEFMT. – 2020. – No. 4 (41). – P. 96-104 [in Russian].

7. On approval of the maximum allowable load on the total area of pastures. Order of the Minister of Agriculture of the Republic of Kazakhstan dated April 14, 2015 No. 3-3/332. Registered with the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan on May 15, 2015 No. 11064. https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011064 [in Russian].

8. Law of the Republic of Kazakhstan «On taxes and other obligatory payments to the budget (Tax Code)» (as amended on: 02.01.2021). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36148637 [in Russian]

9. Kovalev V.V. Workshop on financial management. Abstract of lectures with tasks. – M.: Finance and statistics, 2003. [in Russian].

10. Methods for evaluating investment projects https://finotchet.ru/articles/984/. [in Russian].

Ө.Қ. Сартов, М.А. Баяндин, Г.К. Бекбусинова, А.Б. Бекмұрзаева

ЖЕКЕ ҚОСАЛҚЫ ШАРУАШЫЛЫҚТАР: ШАРУАШЫЛЫҚ МЕХАНИЗМІ ЖӘНЕ ЖҰМЫС ІСТЕУ ҮРДІСТЕРІН МОДЕЛЬДЕУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа

Таяу болашақта жеке қосалқы шаруашылықтардың мал шаруашылығы өз артықшылықтарын сақтап, мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігін және экспорттық әлеуетін арттыруға белсенді қатыса алады. Қолданыстағы заңнама аясындағы жеке қосалқы шаруашылықтардың ағымдағы жағдайы қарастырылады. Жеке қосалқы шаруашылықтарды субсидия түрінде қаржылық қамтамасыз ету және жеке елді мекенде немесе ауданда жеке қосалқы шаруашылықтардың бүкіл жүйесінің жұмыс істеу үлгісін құру мүмкіндігі талданады. Ұсыныстар әзірленді: жеке қосалқы шаруашылықтар туралы жаңа заңда жеке қосалқы шаруашылықтарды дайындау ұйымдары арқылы жанама түрде субсидиялау қарастырылсын. Өнімді өткізуде ұйымдастырудың жоғары деңгейін құру мүмкіндігінше сыртқы қаржыландыру мүмкіндіктерін ұйымдастыру оңайырақ болады. Ауыл шаруашылығы өндірістік кооперативтерінің жеке қосалқы шаруашылықтарды беру процестеріне мүдделілігі туралы мәселе заңнамалық тәртіпте ескерілуге тиіс. Шектеулі мал басының өзіндік құн мен кіріс мәндеріне тәуелділігін модельдеу кезінде, дамудың негізгі сәті ретінде жеке қосалқы шаруашылықтарда шекті мәндер асып кеткенде, ұйымдасқан кәсіпкерлік нысандарына ауысу қажет. Жеке қосалқы шаруашылықтардың шаруашылық инфрақұрылымының жұмыс істеу механизмін модельдеу бойынша қорытынды жұмыс істеудің екіұштылығы немесе әртүрлілігі және экономикалық тиімділікті есепке алу әдістері болып табылады.

U. Sartov, M. Bayandin, G.Bekbusinova, A. Bekmurzayeva

PERSONAL SUBSIDIARY PLOTS: THE ECONOMIC MECHANISM AND THE POSSIBILITIES OF MODELING THE FUNCTIONING PROCESSES

Annotation

In the foreseeable future, the livestock sector of personal subsidiary plots will retain its advantages and can actively participate in improving the food security of the state and export potential. The current state of personal subsidiary plots within the framework of the current legislation is considered. The possibility of financial support of personal subsidiary farms in the form of subsidies and building a model for the functioning of the entire system of personal subsidiary plots in a separate settlement or district is analyzed. Proposals have been developed: in the new law on personal subsidiary farms, to provide for subsidizing private farmsteads indirectly through procurement organizations. To the extent possible to create a high level of organization in the marketing of products, the easier it is to organize external financing opportunities. The issue of the interest of agricultural production cooperatives in the processes of providing personal subsidiary plots should be taken into account in the legislative order. When modeling the dependence of the limiting livestock on cost and income values, as a key moment of development, in personal subsidiary farms, when the limit values are exceeded, it is necessary to transform into forms of organized business. The conclusion on modeling the mechanism of functioning of the economic infrastructure of personal subsidiary plots is the ambiguity or variety of functioning and methods for accounting for the economic effect.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).2
УДК 338.1
ГРНТИ 06.81

Е.К. Кунязов*, *PhD, ассоц. профессор*
Р.Б. Сартова, *к.э.н., доцент*
М.К. Каримбергенова, *PhD, доцент*
М.Б. Султанбеков, *ст. преподаватель*
Торайгыров университет
г. Павлодар, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: Kunyazov_erlan@mail.ru

НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА КАЗАХСТАНА В ПОСТКРИЗИСНЫЙ ПЕРИОД

За годы независимости Казахстана стратегическое значение для повышения качества жизни населения и всей экономики в целом имеет развитие малого и среднего предпринимательства. Несмотря на огромное количество программ и дополнительных мер государственной поддержки вклад малого и среднего предпринимательства в ВВП страны по-прежнему достаточно низок, несмотря на затрачиваемые государством денежные ресурсы.

В данной статье авторами показана структура зарегистрированных предприятий малого и среднего предпринимательства по видам экономической деятельности, количество активных субъектов малого и среднего предпринимательства в регионах, доля МСП в ВВП и уровень поддержки предпринимательства в развитых странах во время пандемии.

Предложены рекомендации по формированию новых направлений развития предпринимательства и актуальных государственных антикризисных мер адаптации малого и среднего бизнеса в посткризисный период.

В целях обеспечения воспроизводственного процесса необходим пересмотр первоначальных стратегических целей развития предпринимательских структур в рамках процесса адаптации к изменившимся факторам внешней среды, доведение финансирования малого и среднего бизнеса до уровня поддержки развитых стран, повышение предпринимательской и финансовой грамотности населения, предоставление льготных условий по аренде площадей и др.

Ключевые слова: *активные субъекты, валовой внутренний продукт, малый и средний бизнес, меры поддержки, предпринимательство, экономика, эффективность, посткризисный период, модернизация, новые направления.*

Кілт сөздер: *белсенді субъектілер, жалпы ішкі өнім, шағын және орта бизнес, қолдау шаралары, кәсіпкерлік, экономика, тиімділік, дағдарыстан кейінгі кезең, жаңғырту, жаңа бағыттар.*

Key words: *active subjects, gross domestic product, small and medium business, support measures, entrepreneurship, economy, efficiency, post-crisis period, modernization, new directions.*

Введение. Важным фактором ускорения национальной экономики является гармонизация целевых программ с возможностями и потребностями модернизации предпринимательской деятельности. В условиях модернизации экономики трансформация предпринимательских структур находится в постоянном непрерывном развитии, приводя к структурным изменениям всей национальной экономики. Ведущая роль предпринимательского сектора в развитии национальной экономики и снижении безработицы признается многими отечественными и зарубежными исследователями, что свидетельствует о необходимости дальнейшего развития института малого и среднего предпринимательства.

Пандемия еще раз указала на рисковый характер бизнеса и потребность в соответствующей, своевременной и адекватной состоянию экономики государственной поддержке. Дифференциация экономического развития и налогового потенциала регионов не приводит к достаточной и эффективной поддержке малого и среднего бизнеса. При этом, предприниматели выделяют основные проблемы как недостаток кредитных ресурсов, отсутствие информационной поддержки, высокая стоимость аренды, невыгодные условия кредитования, высокая стоимость оборудования, административные барьеры и др.

Государство должно отслеживать состояние развития малого и среднего предпринима-

тельства посредством мониторинга и анализа показателей и принятия программ развития и поддержки предпринимательства. Требует надлежащего контроля целевое использование финансовых средств, направляемых на поддержку малого и среднего предпринимательства из бюджета. Изучение особенностей института малого предпринимательства путем совершенствования механизма государственной финансовой поддержки свидетельствуют об актуальности темы исследования и вызывают необходимость его дальнейшего изучения.

Методологическую и теоретическую основу исследования составили работы отечественных и зарубежных авторов, посвященные изучению деятельности института малого предпринимательства и их государственного регулирования. В исследовании применялись методы научного познания: сравнительный, структурный анализ, статистический анализ и др.

Обзор литературы. С приходом эпидемии Covid-19 и новым мировым экономическим кризисом, крайне актуальной стала проблема поддержки предпринимательства в условиях неопределенности и повышенного риска. Теоретическим и методологическим аспектам развития предпринимательства посвящены работы многих отечественных и зарубежных ученых, таких как Козырев А.В. [1], Минин И.Л. [2], Хайруллова А.И. [3], Обатуров А.А. [4], Кадырова А.С., Жетпысбаев С.К. и др.[5].

В научной литературе и в средствах Интернета определяются множество причин низкой эффективности развития сектора малого и среднего бизнеса, в том числе, недостаточный объем финансирования, неэффективность инструментов поддержки предпринимательства и административные барьеры на малый бизнес и т.д. Несмотря на наличие значительного числа исследований и публикаций по вопросам масштабирования бизнеса, инфраструктуры поддержки предпринимательства, недостаточно изучены и крайне ограничены исследования выживаемости бизнеса в регионах или на разных этапах развития.

Целью исследования является развитие теоретических положений и практических рекомендаций по развитию системы предпринимательства в условиях современной казахстанской экономики в посткризисный период. Информационная база исследования основана на использовании статистических данных о состоянии развития малого и среднего бизнеса, материалов интернет-ресурсов, периодических журналов.

Основная часть. Предприятия промышленности занимают всего 8% от общей численности, что говорит о низкой степени диверсифицированного развития экономики страны и подтверждает, что такая тенденция развития предпринимательства не способствует ее диверсификации. Сферы строительства, транспорта, бытового обслуживания населения растут постепенно (Рисунок 1,2).

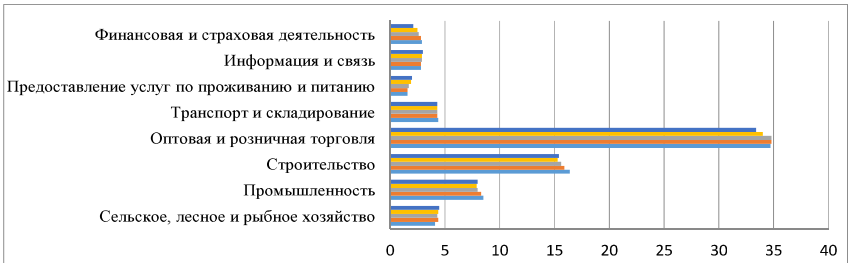

	Сельское, лесное и рыбное хозяйство	Промышленность	Строительство	Оптовая и розничная торговля	Транспорт и складирование	Предоставление услуг по проживанию и питанию	Информация и связь	Финансовая и страховая деятельность
2020	4,5	8	15,4	33,4	4,3	2	3	2,1
2019	4,4	7,9	15,3	34	4,3	1,9	2,9	2,5
2018	4,3	8	15,6	34,8	4,3	1,7	2,9	2,6
2017	4,4	8,3	15,9	34,8	4,3	1,6	2,8	2,8
2016	4,1	8,5	16,4	34,7	4,4	1,6	2,8	2,9

Рисунок 1. **Удельный вес предприятий МСП, % [6]**

Отраслевая структура экономики отдельных регионов и численность населения явились основными факторами неравномерного распределения субъектов МСП по регионам Казахстана.

По количеству активных субъектов малого предпринимательства преобладают регионы с высокой плотностью населения: города республиканского значения (Нур-Султан и Алматы), а также Карагандинская и Алматинская области. Все это приводит к увеличению количества малых предприятий, сопровождается ростом численности занятых на МСП, что способствует созданию новых рабочих мест и повышению адаптивности всей экономики к требованиям рынка.

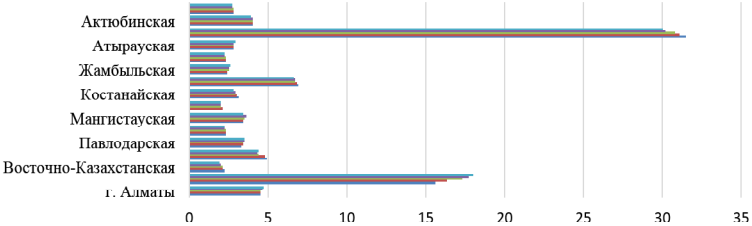

	г. Алматы	г. Нур-Султан	Восточно-Казахстанская	Северо-Казахстанская	Павлодарская	Южно-Казахстанская	Мангистауская	Кызылординская	Костанайская	Карагандинская	Жамбылская	Западно-Казахстанская	Атырауская	Алматинская	Актюбинская	Акмолинская
2020	4,7	18	1,9	4,4	3,5	2,2	3,4	2	2,8	6,6	2,6	2,2	2,9	30	3,9	2,7
2019	4,6	17,7	2	4,3	3,5	2,2	3,6	2	2,9	6,7	2,5	2,2	2,8	30,2	4	2,7
2018	4,5	17,3	2,1	4,4	3,4	2,3	3,5	2	2,9	6,7	2,5	2,3	2,8	30,8	4	2,8
2017	4,5	16,3	2,1	4,8	3,4	2,3	3,4	2,1	3	6,8	2,4	2,3	2,8	31,1	4	2,8
2016	4,5	15,6	2,2	4,9	3,3	2,3	3,4	2,1	3,1	6,9	2,4	2,3	2,8	31,5	4	2,8

Рисунок 2. **Активные субъекты предпринимательства в регионах [6]**

Государством в качестве поддержки были применены финансовые и нефинансовые инструменты поддержки. Из-за распространения коронавируса в 2020 году был введен мораторий на проведение проверок и профилактического контроля субъектов малого и микропредпринимательства и на три года освобождены от налогов на доходы. Также в целях кредитования приоритетных проектов МСБ от обрабатывающей промышленности до туризма программа «Экономика простых вещей» увеличена до 1 трлн. тенге в рамках. При этом, планируемый объем государственной поддержки бизнеса в 2020 году, резко вырос с 0,4 трлн тенге до почти 2 трлн тенге по причине негативного влияния пандемии. В первую очередь, это увеличение по программе «Экономика простых вещей», охватывающей отрасли от обрабатывающей промышленности до туризма и льготного кредитования субъектов МСП.

Например, аналогичные меры поддержки предпринимательства применяли и развитые страны во время пандемии: налоговые каникулы, возможность получения кредитов по низким процентам, компенсация работодателям для оплаты труда сотрудников, отсрочка на уплату административных штрафов. Уровень поддержки по долям в ВВП средств, выделенных на подобные цели, указан на рисунке 3.

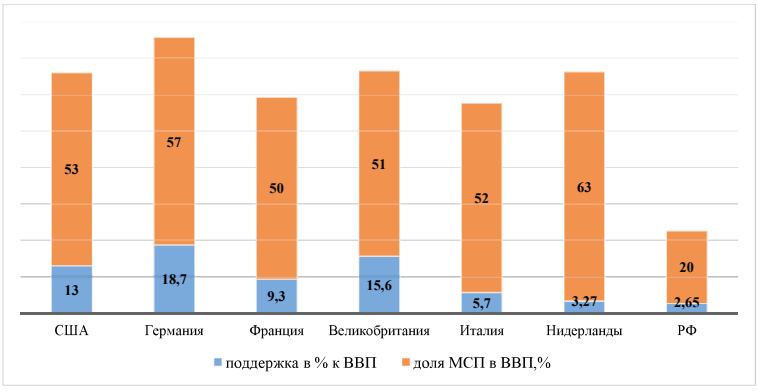

Рисунок 3. **Доля МСП в ВВП и уровень поддержки предпринимательства в развитых странах во время пандемии, % от ВВП [7]**

Предпринимательство остается сферой деятельности с высоким риском. Поэтому уровень поддержки предпринимательства в развитых странах во время пандемии занимает высокий удельный вес. Германии при доле МСП 57% в ВВП уровень поддержки составил 18,7% к ВВП, Великобритании при МСП 52% поддержка составила 15,6%, США при доле МСП 53% уровень поддержки 13%. Новые меры поддержки отечественного предпринимательства в посткризисный период с учетом опыта развитых стран отражены на рисунке 4.

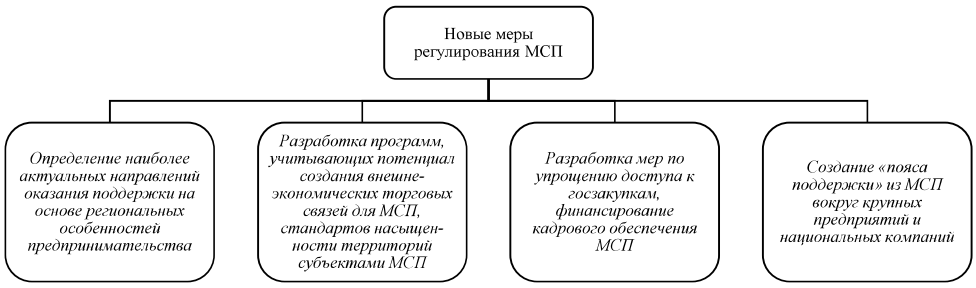

Рисунок 4. **Новые меры поддержки отечественного предпринимательства в посткризисный период***

** Составлено авторами*

Заключение. Таким образом, текущая ситуация в секторе малого и среднего предпринимательства, а также зарубежный опыт развития систем поддержки на примере ряда стран с развитой рыночной экономикой позволяют выделить ключевые направления для внедрения в существующий механизм поддержки отечественных субъектов малого и среднего бизнеса.

Осуществление поддержки малого и среднего бизнеса в Казахстане следует развивать в следующих направлениях с учетом факторов, связанных с пандемией:

- доведение финансирования малого и среднего бизнеса до уровня поддержки развитых стран;
- повышение предпринимательской и финансовой грамотности населения;
- предоставление льготных условий по аренде площадей;
- нулевые ставки по кредитам для развития инфраструктуры;
- снижение налоговой нагрузки, усиление борьбы с коррупцией.

ЛИТЕРАТУРА

1. Козырев А.В. Меры по поддержке малого бизнеса в кризисных условиях: международный опыт и российская практика / А. В. Козырев // Экономика, предпринимательство и право. – 2021. – Т. 11, № 2. – С. 267-284.

2. Минин И.Л. Бизнес-демография как результат развития предпринимательской инфраструктуры Северо-западного федерального округа/ И.Л. Минин // Известия Международной академии аграрного образования. – 2018. – № 43. – С. 129-132.

3. Хайруллова А.И. Инструменты государственного финансового регулирования малого предпринимательства / Н.М. Сабитова, А.И. Хайруллова // Экон. науки. – 2015. – № 6 (127). – С. 111-114.

4. Обатуров А.А. Развитие программ поддержки малого и среднего предпринимательства в Санкт-Петербурге // Ученые записки Санкт-Петербургского университета управления и экономики. – 2014. – № 4 (48). – С. 118-126

5. Кунязова С.К., Кунязов Е.К., Кадырова А.С., Жетпысбаев С.К. Основные предпосылки активизации развития малого и среднего предпринимательства Казахстана в современных условиях // Вестник КазУЭФМТ. – 2021. – №3 (44). – С. 106-114.

6. Статистика// Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: http:// www.stat.kz. (дата обращения: 1.05.2022).

7. Ксенофонтова Е.А. Подходы к развитию предпринимательства в условиях пандемии (на примере сферы туризма) / Е.А. Ксенофонтова // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Экономика и право. – 2020. – № 12. – С. 10-16

REFERENCES

1. Kozyrev A.V. Mery po podderzhke malogo biznesa v krizisnyh uslovijah: mezhdunarodnyj opyt i rossijskaja praktika / A. V. Kozyrev // Jekonomika, predprinimatel'stvo i pravo. – 2021. – T. 11, № 2. – S. 267-284 [in Russian]

2. Minin I.L. Biznes-demografija kak rezul'tat razvitija predprinimatel'skoj infrastruktury Severo-zapadnogo federal'nogo okruga/ I.L. Minin // Izvestija Mezhdunarodnoj akademii agrarnogo obrazovanija. – 2018. – № 43. – S. 129-132 [in Russian].

3. Hajrullova A.I. Instrumenty gosudarstvennogo finansovogo regulirovanija malogo predprinimatel'stva / N.M. Sabitova, A.I. Hajrullova // Jekon. nauki. – 2015. – № 6 (127). – S. 111-114 [in Russian].

4. Obaturov A.A. Razvitie programm podderzhki malogo i srednego predprinimatel'stva v Sankt-Peterburge // Uchenye zapiski SanktPeterburgskogo universiteta upravlenija i jekonomiki. – 2014. – № 4 (48). – S. 118-126 [in Russian].

5. Kunjazova S.K., Kunjazov E.K., Kadyrova A.S., Zhetpysbaev S.K. Osnovnye predposylki aktivizacii razvitija malogo i srednego predprinimatel'stva Kazahstana v sovremennyh uslovijah // Vestnik KazUJeFMT. – 2021. – №3 (44). – S. 106-114 [in Russian].

6. Statistika // Komitet statistiki Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – 2022. – URL: http:// www.stat.kz. (data obrashhenija: 1.05.2022) [in Russian].

7. Ksenofontova E.A. Podhody k razvitiju predprinimatel'stva v uslovijah pandemii (na primere sfery turizma) / E.A. Ksenofontova // Sovremennaja nauka: aktual'nye problemy teorii i praktiki. Serija: Jekonomika i pravo. – 2020. – № 12. – S.10-16 [in Russian].

Е.К. Кунязов, Р.Б. Сартова, М.К. Каримбергенова, М.Б. Султанбеков

ДАҒДАРЫСТАН КЕЙІНГІ КЕЗЕҢДЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ КӘСІПКЕРЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ ЖАҢА БАҒЫТТАРЫ

Аңдатпа

Қазақстанның тәуелсіздік жылдарында шағын және орта бизнесті дамытудың халықтың және жалпы экономиканың өмір сүру сапасын арттыру үшін стратегиялық маңызы болды. Орасан зор бағдарламалар мен қосымша мемлекеттік қолдау шараларына қарамастан, мемлекет жұмсаған ақша ресурстарына қарамастан, шағын және орта бизнестің елдің жалпы ішкі өніміне қосатын үлесі әлі де айтарлықтай төмен.

Бұл мақалада авторлар экономикалық қызмет түрлері бойынша тіркелген шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің құрылымын, өңірлердегі белсенді шағын және орта бизнес субъектілерінің санын, ЖІӨ-дегі ШОБ үлесін және қолдау деңгейін көрсетеді. пандемия кезінде дамыған елдердегі кәсіпкерлік.

Кәсіпкерлікті дамытудың жаңа бағыттарын қалыптастыру және дағдарыстан кейінгі кезеңде шағын және орта бизнесті бейімдеу бойынша тиісті мемлекеттік дағдарысқа қарсы шараларды қалыптастыру бойынша ұсынымдар ұсынылды.

Ұдайы өндіріс процесін қамтамасыз ету мақсатында өзгермелі экологиялық факторларға бейімделу, шағын және орта бизнесті қаржыландыруды қолдау деңгейіне дейін жеткізу үдерісі шеңберінде бизнес құрылымдарын дамытудың бастапқы стратегиялық мақсаттарын қайта қарау қажет. дамыған елдер, халықтың кәсіпкерлік және қаржылық сауаттылығын арттыру, кеңістікті жалға алудың жеңілдік шарттарын ұсыну және т.б. .

Y. Kunyazov, R. Sartova, M. Karimbergenova, M. Sultanbekov

NEW DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN KAZAKHSTAN IN THE POST-CRISIS PERIOD

Annotation

During the years of independence of Kazakhstan, the development of small and medium-sized businesses has been of strategic importance for improving the quality of life of the population and the economy as a whole. Despite the huge number of programs and additional state support measures, the contribution of small and medium-sized businesses to the country's GDP is still quite low, despite the money resources spent by the state.

In this article, the authors show the structure of registered small and medium-sized enterprises by type of

economic activity, the number of active small and medium-sized businesses in the regions, the share of SMEs in GDP, and the level of support for entrepreneurship in developed countries during a pandemic.

Recommendations on the formation of new directions for the development of entrepreneurship and relevant state anti-crisis measures for adapting small and medium-sized businesses in the post-crisis period are proposed.

In order to ensure the reproduction process, it is necessary to revise the initial strategic goals for the development of business structures as part of the process of adapting to changing environmental factors, bringing financing for small and medium-sized businesses to the level of support for developed countries, increasing entrepreneurial and financial literacy of the population, providing preferential terms for renting space, etc.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).1
ӘОЖ 332.1
FTAMP 06.61.33

Н.Қ. Нұрланова, *э.ғ.д., профессор*[1]
Г.К. Андабаева, *э.ғ.к., доцент*[2]
Н.Қ. Сапарбек*, *PhD докторанты*[1]
ҚР БҒМ ҒК «Экономика институты»[1]
Алматы қ., Қазақстан
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті[2]
Алматы қ., Қазақстан
* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)
e-mail: usibalieva@mail.ru

АЙМАҚТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК САЛАСЫН ИНКЛЮЗИВТІ ДАМЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада аймақтардың әлеуметтік саласының инклюзивті дамыту мәселелері қарастырылды. Соңғы уақытта әлеуметтік саланың инклюзивтік бағдарланған тұжырымдамалары экономикалық даму саясатында өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Яғни, аймақтарда әлеуметтік саланы реттеуге инклюзивтік тетіктерді енгізу: еңбекке қабілетті халықты аймақтың барлық аумағында тең дәрежеде жұмыспен қамтамасыз ету; тікелей мемлекеттік қолдау мен ғылыми зерттеулер арқылы ауылдық аумақтарда өндіріс орындарын инклюзивті даму қағидатын іске асыру үшін әлеуметтік саланың инфрақұрылымдық объектілері ретінде жан басына шаққандағы ең төменгі әлеуметтік стандарттарын бағалау.

Мақаланың негізгі идеясы аймақтық дамуды реттеу қағидатарының негізін құрайтын ұлттық экономика мен қоғамның инклюзивті даму деңгейін өлшеудің мәні, қағидаттары мен әдістерін анықтау болып табылады. Сонымен қатар, 2016-2020 жылдар кезеңінде аймақтардың әлеуметтік дамуының инклюзивтілік деңгейіне баға берілді. Сондай-ақ, қарастырылып отырған мәселелер мен оның элементтерінің жай-күйінің инклюзивтілік тұрғысынан көрсететін көрсеткіштер деңгейі зерттелді. Егер кешенді көрсеткіштерді есептеу және оларды біріздендірілген әдістеме негізінде саралау жолымен елдің аймақтары мен елді мекендерінің әлеуметтік, экономикалық даму деңгейіне тұрақты негізде мониторинг жүргізілсе, бұл мәселені шешуге болады. Мониторинг нәтижелері аймақтық бағдарламаларды әзірлеуге және басқарушылық шешімдер қабылдауға негіз бола алады.

Кілт сөздер: *аймақ; инклюзивті өсу; тұрақты даму; инклюзивті даму көрсеткіштері; экономика; әлеуметтік даму; инклюзивті даму; әлеуметтік тепе-теңдік; қағидаттар; жұмыспен қамту; жалпы ішкі өнім.*

Ключевые слова: *регион; инклюзивный рост; устойчивое развитие; показатели инклюзивного развития; экономика; социальное развитие; инклюзивное развитие; социальное равновесие; принципы; занятость; валовой внутренний продукт.*

Keywords: *region; inclusive growth; sustainable development; indicators of inclusive development; economy; social development; inclusive development; social balance; principles; employment; gross domestic product.*

Кіріспе. Соңғы жылдары 4.0 Индустриясының ықпалымен ұлттық экономикаларды цифрландыру деңгейіндегі айырмашылықтар күшейіп, елдердің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейіндегі алшақтық және халықтың әртүрлі әлеуметтік топтарының теңсіздік ауқымы арта түсті [1]. Аймақтардың теңсіздікті еңсерудің және ресурстардың, тауарлар мен қызметтердің әділ бөлінуін қамтамасыз етудің бір тәсілі ел аймақтарының экономикасы мен қоғамын инклюзивті дамыту болып табылады.

Қазақстан аймақтарының инклюзивті әлеуметтік дамуы елдің әрбір азаматы қандай аймақта, қалада немесе ауылда тұратынына қарамастан, яғни орналасқан жеріне байланысты емес, жайлылықтың, қауіпсіздіктің, көлікпен тасмалдану қолжетімділігі бірдей (салыстырмалы) стандарттарына, тұтынудың сандық және сапалық параметрлеріне құқығы бар екенін білдіреді. Яғни, бұл дегеніміз инклюзивті даму тетіктерін аймақтарда жүзеге асыру керек. Сонымен қатар, аймақтарды дамытудың әлеуметтік саясаты қарттар мен мүгедектерге әлеуметтік қызмет көрсету, санаторий-курорттық емдеу, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, денсаулық сақтау, білім беру, мәдениет, жұмыспен қамту және басқа да

[1] Статья подготовлена при поддержке грантового финансирования Министерства образования и науки Республики Казахстан по проекту ИРН AP09259004 «Приоритеты и механизмы инклюзивного регионального развития Казахстана в условиях преодоления спада экономики».

әлеуметтік салаларында қызмет көрсету жөніндегі іс-шараларды көздеуге тиіс.

Аймақтарда инклюзивті дамуын қамтамасыз ету қоғамның әлеуметтік тұрақтылығының негізі болып табылады және экономикалық даму деңгейіне тікелей байланысты. Сонымен қатар, Қазақстанның аймақтық дамуы үшін: аумақтардың экономикалық даму деңгейлері мен әлеуметтік саланың дамуы арасындағы; әлеуметтік саланың ресурстық қамтамасыз етілуі мен халыққа көрсетілетін қызметтер көлемі арасындағы; әлеуметтік дамудың негізгі индикаторларының республикалық және аймақтық деңгейлері арасындағы сәйкессіздіктердің болуы тән қағидат.

Қолда бар көзқарастарды зерттеу кезінде инклюзивті әлеуметтік даму моделіне көшу экономиканың барлық секторларында және ел аймақтарында тұрақты және теңгерімді өсуге қол жеткізу, ресурстар мен игіліктерді бөлудің неғұрлым әділ жүйесін құру жолымен бір елдің әртүрлі аумақтарында тұратын аймақтардың, халықтың жекелеген жіктері мен топтарының кірістері мен өмір сүру деңгейінің теңсіздігін еңсеруді білдіреді деген қорытындыға келуге мүмкіндік береді. Бұл дегеніміз халықтың кедейлік деңгейі мен аймақтардың теңсіздігін жоюға ықпалын тигізеді.

Мақаланың басты мақсаты – инклюзивті даму негізінде аймақтық экономикаға қатысты оның қағидаттарын әзірлеу.

Зерттеу әдістері. Аймақтардың әлеуметтік саласын инклюзивті дамыту мүмкіндіктеріне байланысты көрсеткіштерге экономика-статистикалық және салыстырмалы әдістерді қолдану арқылы жүргізіледі.

Әдебиеттік шолу. Алдымен инклюзивті дамудың анықтамаларына тоқталар болсақ, біріншіден материалдық және материалдық емес тауарларды бөлуде әділеттілікті сақтау ретінде «инклюзивтілік» идеясына негізделген. Мысалы, R. Saman, J. Blanke, M. Drzeniek, G. Corrigan түсініктері бойынша инклюзивті өсу деп бүкіл қоғамның әл-ауқатын арттыру мақсатында материалдық және материалдық емес ресурстарды әділ бөлуге бағытталған экономикалық өсу деген тұжырымға келген [2].

Екінші тәсіл инклюзивті даму «әлеуметтік-экономиканы» қалыптастыруды қамтамасыз етуге арналған. Осылайша, R. Hasmath инклюзивті өсу мен даму байлық пен игіліктерді халық арасында тікелей, біркелкі және тең құқылы бөлу, яғни әлеуметтік-экономиканы дамыту есебінен әл-ауқатты арттыруға және теңсіздікті төмендетуге бағытталған экономикалық өсу деп түсіндірген [3].

Үшінші тәсіл инклюзивті дамуды тұрақты дамуға жақын ұғым ретінде қарастырады. M. Feshari, M. Valibeigi өз еңбектерінде инклюзивті өсуді әлеуметтік теңдікті, қоршаған ортаны және табиғи ресурстарды ескере отырып, теңдестірілген әлеуметтік-экономикалық жүйені құруға және дамытуға бағытталған экономикалық модель ретінде анықтайды [4]. Сондай-ақ бірқатар ресейлік ғалымдарда, яғни, А. Севастьянова, А. Токарев, в. Шмат [5] осы әдістерге қосылатынын дәлелдеген. Олардың пайымы бойынша «инклюзивтілік тұрақты дамуға жақын ұғым деп санаймыз және оған дәлел ретінде «әлеуметтік-тұрақтылық» ұғымын енгізуді ұсынамыз [6]. Сонымен қатар, тұрақтылық - инклюзивтік өсудің жай-күйінің бірі ғана көрсеткіші болып табылады деген.

Сондай-ақ, аталған ғалымдардың зерттеулеріне қосыла отырып, аймақтардың дамуын зерттеп жүрген отандық ғалымдардың пайымы «Инклюзивті дамуды ынталандыру үшін елдің әртүрлі аймақтарындағы халықтың мүліктік стратификация дәрежесін төмендетіп қана қоймай, сонымен қатар сапалы білім мен медициналық-санитарлық қызметке қол жетімділікті кеңейту негізінде мүмкіндіктердің теңдігіне ықпал ету қажет. Ауыл және қала халқының денсаулық сақтау мен білімге тең қол жеткізуі экономикадағы еңбек өнімділігінің артуына оң әсерін тигізуі мүмкін» деп Нұрланова Н. Қ., Бірімбетова Н.Ж. өз зерттеулерінде атап көрсетті [7].

Инклюзивті өсуге қатысты қазіргі көзқарастарды жалпылау бұл экономиканың барлық салаларында тұрақты және теңгерімді өсуді ғана емес, сонымен бірге халықтың кедейлігін азайтуға ықпал ететін байлықты бөлудің әділ сипатын білдіреді деген қорытындыға келді. Осыған байланысты әлемдік регионалистикада жергілікті және аймақаралық байланыстарды дамыту, сондай-ақ жеке алынған аумақ емес, елдің бүкіл экономикалық аймағындағы тепе-теңдік жағдайын қамтамасыз ету қажеттілігін ескеретін аймақтық инклюзивті әлеуметтік дамудың қағидаттары пайда болады.

Негізгі бөлім. Аймақтық экономикалық ғылымда қолданыстағы аумақтың экономикалық әлеуеті мен даму профилін анықтау әдістері әртүрлі, бірақ көбінесе әлеуметтік даму ерекшеліктеріне байланысты әртүрлі комбинация-

ларды қатар қолданып, бірін-бірі толықтырды. Аймақтардың әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштері халықтың өмір сүру сапасының деңгейі болып саналады. Аймақтардың әлеуметтік дамуын бағалау үшін аймақтық экономиканың жай-күйін сандық түрде көрсететін ЖАӨ және даму көрсеткіштер жүйесін зерттеу орынды болып табылады.

Қазақстан аймағының экономикалық дамуының негізгі трендтерін талдау және әлеуметтік теңсіздікті сипаттайтын коэффициенттерді есептеу көрсеткіштерінің бірі жан басына шаққандағы ЖАӨ болып табылады. Талдау 2016-2020 жылдар кезеңінде еліміздің 17 аймағы бөлінісінде жүргізілді. Жан басына шаққандағы ЖАӨ көрсеткіші аймақтардағы айырмашылықтар дәрежесін саралау және бағалау үшін жүзеге асырылды. Бұл ретте ең жоғары көрсеткіші бар аймақтар - 1-ші дәрежелі, ал ең төмен көрсеткіші бар аймақтар Қазақстан аймақтар саны бойынша 16 – шы дәрежелерге ие болады. Яғни, жан басына шаққандағы ЖАӨ бойынша деректер экономикалық кеңістіктің сақталып отырған біртектілігі туралы айтады. Алынған мәліметтерге сәйкес, Солтүстік Қазақстан облысы, сондай-ақ Ақмола, Қарағанды мен Шығыс Қазақстан облыстары 3-5 орынға иеленсе, Қостанай облысы көшбасшы болып табылады, өйткені 2016 жылға қарағанда 2020 жылы ЖАӨ 1,9% өскенің байқаймыз. Аутсайдерлер қатарында мегополис болып табылатын Алматы қаласы мен мұнайлы өлке Маңғыстау облысы, басқа аймақтарға қарағанда 2016 жылға қарағанда 2020 жылы ЖАӨ не бәрі 1,1 % құрап төмен деңгейді көрсетіп отыр. Мегаполис болып табылатын Алматы қаласы мен мұнайлы өлкелердің төмен деңгейді көрсетуі, әлемде болған пандемия әсері өз ықпалын тигізді. Мысалы, көшбасшы аймақтар мен аутсайдер аймақтарының алшақтығы саралау коэффициенті бойынша Қостанай облысы Маңғыстау облысынан пайыздық көрсеткіші 8 есеге асып түсті (1-кесте). Ел аймақтарында экономикалық дамуындағы әлеуметтік сәйкессіздіктердің сақталып отырған елеулі ауқымы аймақтардың теңсіздігінің қалыптасуының айғағы болып табылады. Бір ғана көрсеткіштің өзінен аймақтардың даму деңгейіңің теңсіздігін байқауға болады.

1-кесте

Жан басына шаққандағы ЖАӨ серпіні және оның мәні бойынша Қазақстан аймақтарын саралау, теңге*

Аймақтар	2016	2017	2018	2019	2020	2020 ж. 2016 ж. % - бен	Ранг
Қазақстан Республикасы	2639700	3014700	3382500	3755700	3766800	1,4	9,10,11
Ақмола	1818200	2107800	2301000	2621200	3102500	1,7	3,4,5
Ақтөбе	2464900	2749700	3136000	3396800	3329800	1,4	9,10,11
Алматы	1114200	1235800	1378200	1585500	1805200	1,6	6,7,8
Атырау	8653100	9685100	12465500	14584400	11883200	1,4	9,10,11
Батыс Қазақстан	3179800	3628400	4295800	4501200	4151200	1,3	12,13
Жамбыл	1062700	1210000	1366300	1518800	1675800	1,6	6,7,8
Қарағанды	2682600	3100900	3431900	3911000	4431700	1,7	3,4,5
Қостанай	1727000	2108900	2367000	2815900	3314500	1,9	1
Қызылорда	1701100	1839000	2088100	2289100	2033300	1,2	14
Маңғыстау	3880600	5058800	5682500	5352800	4335100	1,1	15,16
Оңтүстік Қазақстан	975300	1097700	0	0	0	0,0	0
Павлодар	2606900	3134300	3641100	4023300	4151400	1,6	6,7,8
Солтүстік Қазақстан	1621000	1985900	2177700	2505900	2877700	1,8	2
Түркістан	0	0	838200	1008100	1174200	0,0	0
Шығыс Қазақстан	2006000	2289500	2598800	2929200	3369800	1,7	3,4,5
Нұр-Сұлтан қаласы	5273300	5766200	6359500	7075800	6873600	1,3	12,13
Алматы қаласы	6138500	6694200	6635900	7183900	6913000	1,1	15,16
Шымкент қаласы	0	0	2217100	2152100	2360300	0,0	0

** [8] дереккөздер бойынша есептелді және құрастырылды*

Сондай-ақ, Қазақстанда табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінің шамасына жетпейтін халық үлесі 1% артты. Қалалық және ауылдық жердегі табыс айырмашылығы әлі де бар. Мәселен, қалалық жерде табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінің шамасына жетпейтін халықтың үлесі – 9,9%, ал ауылдық жерде 12,7% құрайды. 2020 жылы кедейліктің ауылдық және қалалық деңгейлері арасындағы ең үлкен айырмашылық Түркістан (12,7 есе), Атырау (0,6 есе) облыстарында байқалды. Сонымен «2020 жылы Джини коэффициенті 0,291 құрады. Халықтың 10% ең аз және 10% ең көп қамтамасыз етілген топтарының арасалмағы (қорлар коэффициенті) 5,9 есені құрады. Кедейліктің тереңдігі мен өткірлігі сәйкесінше 0,8% және 0,2% болды» [9].

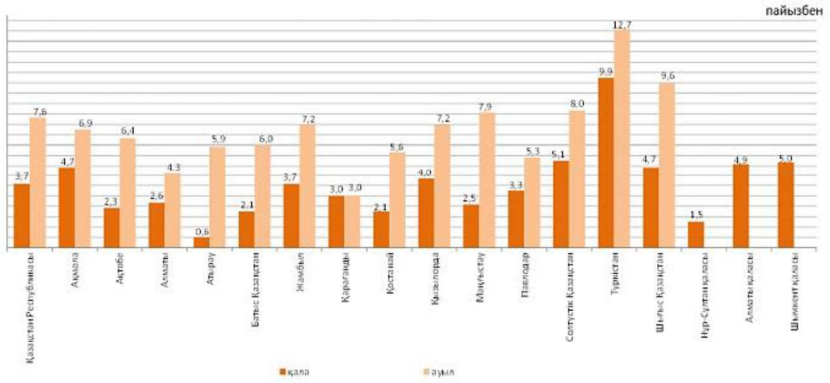

1-сурет. **2020 жылы аймақтар бойынша қалалық және ауылдық жерлердегі ең төменгі күнкөріс деңгейінің шамасынан төмен табысы бар халықтың үлесі***

**әдебиет негізінде құралған [9]*

Аймақтық теңсіздік мәселесін шешу Қазақстанның даму моделінің орнына инклюзивтік экономикалық даму моделіне көшуінен көрінеді, оны іске асыру кезінде ресурстарды тұтынуды тұрақты ұлғайту және тұтынушылық сұраныстың өсуі есебінен экономикалық өсуге қол жеткізіледі. Осы зерттелген көрсеткіштерді қорытындылай келе, инклюзивті даму елдердегі, аймақтардағы кірістер мен өмір сүру деңгейі арасындағы теңсіздікті бір елдің әртүрлі территорияларында тұратын жекелеген топтар мен осы топтардың өмір сүруінің алшақтығын қамтиды деген қорытындыға келе аламыз. Инклюзивті даму тұжырымдамасы адамдарға бағытталған болғандықтан, аймақтарда орналасқан мекеніне байланысты емес халықтың тұрмыс деңгейі тең, әрі жұмыс және әлеуметтік қамсыздандыру, білім беру, медицина, мәдениет және т.б. - инклюзивті дамудың объектісі де, субъектісі де болуы керек.

Инклюзивтілік қағидаты ауылдық жерлерде ерекше басымдыққа ие болуға тиіс, өйткені ел халқының 40%-ын құрайтын ауыл халқының табысы қала халқының табыс көзінен төмен деңгейін көрсетіп отыр. Бұл оның нәтижелерінің ауыл халқы үшін қолжетімділігінің төмендігін ғана емес, олардың жаңа жобалар мен жаңа жұмыс орындарына тартылуының одан да төмен деңгейіне байланысты. Осындай жағдайдың салдарынан қала халқының табысымен салыстырғанда ауыл халқының табыстарының өсуінде артта қалушылық байқалады, осыған байланысты көптеген әлеуметтік мәселелерді шешу қиынға соғады. Осыған орай халықтың әртүрлі топтарының кірістеріндегі айырмашылықтардың жоғары деңгейі елдегі ресурстарды бөлуге қатысты елеулі әлеуметтік қақтығыстарға әкелуі мүмкін және экономикалық, әлеуметтік және саяси тұрақтылыққа теріс әсер етеді. Мұның бәрі елдің әртүрлі аумақтарындағы халықтың әлеуметтік қызметтерге тең қол жеткізуіне кедергі болып табылады. Экономиканы дамытудағы сәйкессіздіктерді еңсеру және елде және оның аймақтарында тұратын адамдардың теңсіздігін азайту үшін инклюзивті даму тетіктерін іске асыру қажет.

Қорытынды. Зерттеуді қорытындылай келе, аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуын бағалау кезінде халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасына байланысты мәселелерге «жаңа» көзқараспен қарауға мүмкіндік беретін инклюзивті өсу көрсеткіштерін қолдану қажет екенін атап өткен жөн. Аймақтық дамудың инклюзивтілігін бағалау көрсеткіштерін таңдау кезінде халықтың өмір сүру деңгейі

мен сапасын бағалауға жаңа көзқарас ұсынатын, оның құрамдас бөліктері туралы идеяны кеңейтетін халықаралық ұйымдардың әдістерін қолданған жөн. Осылайша, инклюзивті дамыту Қазақстан үшін тұтастай алғанда маңызды, өйткені олар: - бүкіл қоғамның мүдделерін ескеруге мүмкіндік береді; - халықтың әртүрлі топтары үшін тең емес қолжетімділікті азайтады; - халықтың осал топтарының өмір сүру сапасын жақсартуды және адами капиталын дамытуды, оны өнімді қызметке тартуды қамтамасыз етеді, сол арқылы ел аумақтарының әлеуметтік-экономикалық теңсіздігін қысқартуға ықпал етеді.

Осылайша, аймақтардың әлеуметтік саласын инклюзивті дамыту үшін келесідей іс-шараларды жүргізу қажет: - әлеуметтік әділеттілік тұрғысынан, егер экономикалық әл-ауқат пен халықтың саяси мүдделеріндегі үлкен айырмашылықтар әлеуметтік тұрақтылықтың бұзылуына ықпал етсе, теңсіздік тұрақсыздандырушы фактор болуы мүмкін; - орталықтан (перифериядан) шалғай аймақтарда халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасындағы теңсіздік мәселелерінің күшеюі тиімді жұмыс орындарының жеткіліксіздігі, көлік тасмалының төмендігі, инфрақұрылымның нашар дамуы, еңбек ресурстары біліктілігінің салыстырмалы төмен деңгейі және әлеуметтік қызметтермен (білім беру, денсаулық сақтау) қамтамасыз етілуінің төмендігі салдарынан туындайды; - әртүрлі деңгейдегі аймақтарда (аудан, қала, облыс, республика) медициналық мекемелердің қызметіне қазіргі заманғы ақпараттық жүйелерді енгізу, яғни халықтың денсаулығын жақсарту мақсатында; - тұратын жеріне қарамастан және әлемдік стандарттарға сәйкес келетін қолжетімді әлеуметтік қызметтер ұсыну, халықты толығымен ақпараттық-цифрлық қызметтермен қамтамсыз ету, білім деңгейін арттыру; еліміздің аймақтарындағы теңсіздікті жойып халықтын әлеуметтік тұрғыда әл-ауқатын көтеру, осы аталған іс-шаралар жүзеге асқан кезде, мемлекетіміз инклюзивті дамып, болашағымыз жарқын болатынына сеніммен айтамыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Nurlanova N., Dnishev F., Kireyeva A., Alzhanova F., Omarov A. Inclusive development as a Means of Overcoming Regional Inequality / E3S Web Conference «Sustainable Development and Green Growth on the Innovation Management Platform» (SDGG 2021). – 2021. – Volume 291, 03005 (2021). – https://doi.org/10.1051/e3sconf/202129103005.

2. Samans R., Blanke J., Drzeniek M., Corrigan G. The Inclusive Growth and Development Report 2017. Geneva, Switzerland: World Economic Forum // World Economic Forum (2017) [updated March 15, 2017; cited October 30, 2021] Available: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf

3. Key Indicators for Asia and the Pacific 2014: Framework of Inclusive Growth Indicators, Special Supplement. – Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank (2014) [updated April 5, 2014; cited November 13, 2021] Available: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf

4. Hasmath, R. Inclusive growth, development and welfare policy: A critical assessment. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2015. 293 c. doi:10.4324/9781315732626

5. Севастьянова А., Токарев А., Шмат В. Особенности применения концепции инклюзивного развития для регионов ресурсного типа // Регион: экономика и социология. – 2017. – № 1 (93). – С. 213-236.

6. Поподько Г.И. Социальная устойчивость экономической системы // European Social Science Journal. – 2011. – № 10. – С. 392-297.

7. Нурланова Н.К., Бримбетова Н.Ж. Инклюзивное развитие в пространственном ракурсе: особенности, проблемы и возможности Казахстана // Общество и экономика. – 2017. – № 8. – С. 67-83.

8. Регионы Казахстана в 2020 году /Статистический ежегодник Агентство по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Бюро национальной статистики / Под ред. Айдапкелова Н.С. – Нур-Султан. – 2021. – 456 с. https://stat.gov.kz/edition/publication/collection.

9. www.stat.gov.kz – официальный сайт Агентство по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. – https://stat.gov.kz/api/getFile/?docId=ESTAT438946.

REFERENCES

1. Nurlanova N., Dnishev F., Kireyeva A., Alzhanova F., Omarov A. Inclusive development as a Means of Overcoming Regional Inequality / E3S Web Conference «Sustainable Development and Green Growth on the Innovation Management Platform» (SDGG 2021). – 2021. – Volume 291, 03005 (2021). – https://doi.org/10.1051/e3sconf/202129103005.

2. Samans R., Blanke J., Drzeniek M., Corrigan G. The Inclusive Growth and Development Report 2017. Geneva, Switzerland: World Economic Forum // World Economic Forum (2017) [updated March 15, 2017; cited October 30, 2021] Available: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf.

3. Key Indicators for Asia and the Pacific 2014: Framework of Inclusive Growth Indicators, Special Supplement. – Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank (2014). [updated April 5, 2014; cited November 13, 2021] Available: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf

4. Hasmath, R. Inclusive growth, development and welfare policy: A critical assessment. New York: Routledge Taylor & Francis Group. – 2015. – 293 c. – DOI:10.4324/9781315732626.

5. Sevast'yanova A., Tokarev A., Shmat V. Osobennosti primeneniya concepcii inkljizivnogo razvitiya dlya regionov resursnogo tipa [Features of the application of the concept of inclusive development for resource type regions] // Region: Economics and Sociology. – 2017.– № 1 (93). – P. 213-236 [in Russian].

6. Popod'ko G.I. Social'naya ustoichivost' economicheskoi sistemy [Social stability of the economic system] // European Social Science Journal. – 2011. – No. 10. – P. 392-297 [in Russian].

7. Nurlanova N.K., Brimbetova N.Zh. Inkljizivnoe razvitie v prostranstvennogo racurse: osobennosti, problemy i vozmozhnosti Kazakhstana [Inclusive development in spatial perspective: features, problems and opportunities of Kazakhstan] //Society and economy. – 2017. – No. 8. – P. 67-83 [in Russian].

8. Region Kazakhstan (2020) / Statisticheskii ezhegodnik. Agenstvo po strategicheskomu planirovaniji i reformam RK. Bjiro nacional'noi statistiki [Statistical Yearbook. Agency for strategic planning and reforms of the republic of Kazakhstan. Bureau of national statistics] /Pod. red. Aidapkelova N.S. – Nur-Sultan. – 2021. – 456 p. – https://stat.gov.kz/edition/publication/collection [in Russian].

9. www.stat.gov.kz – oficial'nyi sait Agenstvo po strategicheskomu planirovaniji i reformam RK [official website of the Agency for strategic planning and reforms of the republic of Kazakhstan]. – https://stat.gov.kz/api/getFile/?docId=ESTAT438946 [in Russian].

Н.К. Нурланова, Г.К. Андабаева, Н.К. Сапарбек

ПРОБЛЕМЫ ИНКЛЮЗИВНОГО РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ РЕГИОНОВ

Аннотация

В статье рассмотрены вопросы инклюзивного развития социальной сферы регионов. В последнее время инклюзивно ориентированные концепции социальной сферы становятся одной из актуальных проблем в политике экономического развития. То есть, внедрить в регионах инклюзивные механизмы регулирования социальной сферы: обеспечить трудоспособное население равной занятостью на всей территории региона; оценка минимальных социальных стандартов на душу населения как инфраструктурных объектов социальной сферы для реализации принципа инклюзивного развития производств на сельских территориях посредством прямой государственной поддержки и научных исследований.

Основная идея статьи заключается в определении сущности, принципов и методов измерения уровня инклюзивного развития национальной экономики и общества, составляющих основу принципов регулирования регионального развития. Кроме того, дана оценка уровня инклюзивности социального развития регионов в период 2016-2020 годов. Также изучен уровень показателей, отражающих состояние рассматриваемой проблемы и ее элементов с точки зрения инклюзивности. Эту проблему можно решить, если на постоянной основе проводить мониторинг уровня социально-экономического развития регионов и населенных пунктов страны путем расчета комплексных показателей и их дифференциации на основе унифицированной методики. Результаты мониторинга могут служить основой для разработки региональных программ и принятия управленческих решений.

N. Nurlanova, G. Andabayeva, N. Saparbek

PROBLEMS OF INCLUSIVE DEVELOPMENT OF THE SOCIAL SPHERE OF THE REGIONS

Annotation

The article deals with the issues of inclusive development of the social sphere of the regions. Recently, inclusively oriented concepts of the social sphere have become one of the urgent problems in the policy of economic development. That is, to introduce inclusive mechanisms of regulation of the social sphere in the regions: to provide the able-bodied population with equal employment throughout the region; assessment of minimum social standards per capita as infrastructure objects of the social sphere for the implementation of the principle of inclusive development of industries in rural areas through direct state support and scientific research.

The main idea of the article is to determine the essence, principles and methods of measuring the level of inclusive development of the national economy and society, which form the basis of the principles of regulation of regional development. In addition, the assessment of the level of inclusiveness of the social development of the regions in the period 2016-2020 is given. The level of indicators reflecting the state of the problem under consideration and its elements from the point of view of inclusiveness is also studied. This problem can be solved if the level of socio-economic development of regions and settlements of the country is constantly monitored by calculating complex indicators and differentiating them based on a unified methodology. The monitoring results can serve as a basis for the development of regional programs and management decisions.

ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКА, ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЖАРШЫСЫ, 2022 – №2(47)

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).4
УДК 338.465.4
ГРНТИ 06.71.47

Ж.С. Абдрахманова*, *докторант PhD*[1]
Т.Ж. Демесинов, *к.э.н., профессор*[2]
Р.К. Конуспаев, *к.э.н., ассоциированный профессор*[2]
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева[1]
г. Нур-Султан, Казахстан
Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова[2]
г. Кокшетау, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: abdrakhmanova.zhannur@inbox.ru

ЦИФРОВИЗАЦИЯ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ ОТРАСЛЕВОГО РЫНКА (НА ПРИМЕРЕ МЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ ПО ВКО)

В данной статье проведен анализ факторов, влияющих на развитие цифровизации здравоохранения в Восточно-Казахстанской области, на основе метода корреляционно-регрессионного анализа. Показателем выступающим результативным признаком взято количество организаций имеющих специалистов в области информационно-коммуникационных технологий в области здравоохранения по Восточно-Казахстанской области.

В нынешних условиях цифровизация медицинских услуг является одной из важных задач системы здравоохранения Республики Казахстан. Актуальность данной темы связана с ростом потребности населения в получении качественных медицинских услуг в кратчайшие сроки. Цифровые технологии направлены на повышение качества медицинских услуг, установление обратной связи, разгрузка работы регистратуры, ускорение обработки клиента по времени, систематизация и регулирование порядка очередности среди забеливаемых и т.п. Существующие на сегодняшний день цифровые технологии позволяют устанавливать на смартфоны необходимые приложения, которые в свою очередь позволяют выполнить определенный, предлагаемый спектр услуг (установить обратную связь с медицинским учреждением, производить запись к специалистам, видеть результаты своих анализов и т.п.). Однако само повышение качества уровня медицины в регионах Республики, в частности в Восточно-Казахстанской области, требует приоритетного развития, начиная с модернизации цифрового здравоохранения, перехода к электронному документообороту, что позволит сократить время обработки данных пациентов и ускорить процесс продвижения в очереди. Для определения направления по решению задача требует систематического подхода с выявлением факторов влияющих на неё.

Ключевые слова: *медицина, технологии, здравоохранение, услуги, информационно-коммуникационные технологии, электронное здравоохранение, Восточно-Казахстанская область, социально-экономическое развитие, цифровизация, факторы.*

Кілт сөздер: *медицина, технологиялар, денсаулық сақтау, қызметтер, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, электрондық денсаулық сақтау, Шығыс Қазақстан облысы, әлеуметтік-экономикалық даму, цифрландыру, факторлар.*

Keywords: *medicine, technology, healthcare, services, information and communication technologies, e-health, East Kazakhstan region, socio-economic development, digitalization, factors.*

Введение. Цель данной статьи, провести анализ факторов, влияющих на развитие цифровизации медицинских услуг в Восточно-Казахстанской области.

Методы, применяемые в данной статье, основываются на изучении теоретической литературы по поставленному вопросу. Качественный и количественный анализ математических и статистических данных помог отобрать наиболее подходящие факторы, влияющие на развитие цифровизации здравоохранения в Восточном Казахстане. При помощи корреляционно-регрессионного анализа отобраны факторы с наибольшим влиянием на результативный показатель. При помощи встроенных формул в MSExcelsпроизведен прогноз развития ситуации на рынке медицинских услуг в Восточно-Казахстанской области на ближайшие четыре года.

Задачей данного исследования является выявление и изучение факторов, обладающих наиболее существенным влиянием, оказываемым на количество организаций, имеющих специалистов в области информационно-коммуникационные технологии здравоохранения по Восточному Казахстану.

Результаты, полученные в ходе проведения анализа помогут в решении вопросов, поставленных перед Правительством в вопросе внедрения цифровых технологий в систему здравоохранения. Раскроет ключевые факторы, влияющие на развитие информационно-коммуникационных технологий в здравоохранении Восточного Казахстана. Прогнозные показатели, построенные на основе статистических данных прошлых лет по показателю изменения количества организаций, имеющих специалистов в области информационно-коммуникационных технологий медицинских услуг по Восточно-Казахстанской области. Выявленный уровень развития цифровизации медицинских услуг позволит удерживать стабильную ситуацию в здравоохранении по Восточно-Казахстанской области. Актуальность данного исследования подтверждается тем, что цифровая трансформация здравоохранения - непрерывный процесс, направленный на полную перестройку механизмов взаимодействия государственных органов в промышленности, медицинских организаций с пациентами.

Обзор литературы. Широкое применение передовых цифровых технологий охватывает практически все области медицины, так как используемая технология искусственного интеллекта сокращает время ожидания медицинской помощи. Исследования значимости рынка медицинских услуг, специфики формирования спроса и предложения отражены в научных работах: Примбетова С.Ч., Хамзеева А.Ж. [1], Бразовский К.С. [2], Растригина О.В. [3], Сафонов В.В. [4] и др. Несмотря на наличие публикаций отечественных и зарубежных ученых, посвященных вопросам экономического развития сферы медицинских услуг, проблема совершенствования организации предоставления медицинских услуг в цифровой среде обусловливает проведение дальнейших научных исследований.

На основе больших объемов собранных медицинских данных с использованием цифровых технологий производятся системы поддержки медицинских решений, которые не только повысят точность диагностики, но и ускорят процесс получения медицинской помощи и назначения лечения. Таким образом, основными эффектами внедрения цифровых технологий в здравоохранении являются снижение заболеваемости и смертности населения, увеличение продолжительности жизни, повышение активности детей. Использование технологий мониторинга состояния здоровья позволит не только выявлять патологии в первой на ранних сроках, но и предотвращать развитие заболеваний, что значительно снизит затраты и нагрузку на систему финансирования здравоохранения.

Основная часть. Для определения влияния факторов на развитие цифровизации рынка медицинских услуг в Восточно-Казахстанской области (ВКО) была построена модель, основанная на математической статистике.

При использовании данного метода полученные расчеты по модели и анализ полученных результатов представлен в виде корреляционного и регрессионного анализа данных. Корреляционный анализ представляет собой метод математической статистики, который изучает корреляционные связи между явлениями. Основной задачей является выявление связи между случайными переменными и оценка тесноты связи между ними [1].

Для анализа необходимо подобрать ряд факторов, влияющих на экономические процессы, однако не все факторы, являются случайными величинами. В этом случае при анализе экономических явлений рассматриваются связи между случайными и неслучайными величинами. Такие связи называют регрессионные, а метод математической статистики, который изучает их – регрессионный анализ [2].

Для изучения влияния факторов на цифровизацию медицинских услуг в Восточно-Казахстанской области при помощи корреляционного и регрессионного анализов, были взяты финансово-экономические и статистические показатели за период с 2016 по 2021 год [3].

Основными подобранными показателями, характеризующие развитие цифровизации медицинских услуг в ВКО выступают: уровень компьютерной грамотности населения, %; численность работников, владеющих компьютерной грамотностью в здравоохранении, человек; оказано услуг в области здравоохранения, млн. тенге; затраты на ИКТ здравоохранения, млн. тенге; коэффициент смертности, % на 1000 человек; количество компьютеров в организациях здравоохранения, единиц;численность ИКТ специалистов в здравоохранении, человек; болезни системы кровообращения (БСК), на 100 тыс. человек; злокачественные заболевания, на 100 тыс. человек; валовый региональный продукт (ВРП) по ВКО, млрд. тенге; инвестиции

в основной региональный капитал, млн. тенге.

Данные показатели в анализе выступают как факторные признаки (x1, x2, x3 и т.д.). А результативным признаком (Y) представлено количество организаций, имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения по ВКО.

Подбор основных показателей, участвующих при корреляционно-регрессионном анализе, основывался на трудах С.И. Сырцовой, которая рекомендует при планировании и управлении определенные показатели, влияющие на различные ситуации [5].

Исходные данные для проведения анализа представлены в таблице 1, взятые из Бюро статистики Республики Казахстан [6] за период с 2016 по 2021 год.

Таблица 1

Основные факторы, влияющие на количество организаций, имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения по ВКО*

Период	Количество организаций, имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения, единиц	Уровень компьютерной грамотности населения, %	Численность работников, владеющих компьютерной грамотностью в здравоохранении, человек	Оказано услуг в области здравоохранения, млн. тенге	Затраты на ИКТ здравоохранения, млн. тг	Коэффициент смертности, % на 1000 чел.	Количество компьютеров в организациях здравоохранения, единиц	Численность ИКТ специалистов в здравоохранении	Болезни системы кровообращения (БСК), на 100 тыс.чел	Злокачественные заболевания, на 100 тыс. чел.	ВРП ВКО, млрд. тг	Инвестиции в основной капитал, млн. тенге
	У	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11
2016	34	74,0	12 234	56 218,6	1 062	10,47	5 203	34	5 451	366	2 793,9	411 930
2017	43	77,2	17 000	73 483,1	354,9	10,32	5 794	76	4 970	348	3 174,8	436 751
2018	33	76,7	17 979	82 952,8	750,5	10,29	6 341	83	4 635	322	3 589,3	436 107
2019	40	81,9	18 953	85 696,4	211,9	10,36	6 888	87	3 671	295	4 025,0	494 597
2020	47	83,8	22 249	90 365,8	284,6	12,06	7 430	108	3 650	286	4 605,5	621 913
2021	38	87,9	25 546	116 737	523,5	12,80	9 877	77	3 340	277	4 375,2	606 145

** https://stat.gov.kz составлено авторами на основе данных, полученных с веб-сайта*

Факторы, включаемые в корреляционно-регрессивную модель, отбираются в несколько приемов: строится и анализируется матрица парных линейных коэффициентов корреляции; показатели, с помощью которых оценивается надежность коэффициентов корреляции: по t-критерию Стьюдента, F-критерию Фишера, средней ошибки аппроксимации, множественным коэффициентам корреляции и детерминации. При расчетах множественной корреляции применяется степень точности 5%, что соответствует вероятности P=0,05.

Анализ матрицы парных коэффициентов корреляции, говорит о тесной связи между изучаемыми явлениями. Коэффициент парной корреляции характеризует тесноту связи между двумя показателями в общем виде с учетом взаимосвязей факторов, оказывающих воздействие на результативный показатель.Коэффициенты корреляции изменяются от -1 до 1. Анализ применим лишь в случае линейной зависимости между признаками. Чем ближе значения коэффициента корреляции к -1 или к 1, тем выше степень коррелируемости соответствующих случайных величин. Связь считается сильной, если коэффициент корреляции $\geq \pm 0{,}6$.

Таблица 2

Матрица парных коэффициентов корреляции*

	У	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10
У	1										
X1	0,452	1									
X2	0,421	0,958	1								
X3	0,230	0,935	0,975	1							
X4	-0,805	-0,597	-0,582	-0,479	1						
X5	0,348	0,857	0,837	0,795	-0,219	1					
X6	0,197	0,950	0,944	0,973	-0,367	0,883	1				
X7	0,667	0,597	0,698	0,581	-0,818	0,343	0,435	1			
X8	-0,437	-0,955	-0,918	-0,893	0,678	-0,710	-0,867	-0,721	1		
X9	-0,396	-0,935	-0,930	-0,904	0,632	-0,716	-0,865	-0,758	0,990	1	
X10	0,529	0,909	0,913	0,842	-0,655	0,744	0,805	0,820	-0,959	-0,977	1
X11	0,585	0,927	0,898	0,810	-0,531	0,913	0,842	0,647	-0,879	-0,881	0,932

** Выбор основных показателей, участвующих в корреляционно-регрессионном анализе, сделан авторами на основе записей С.И.Сырцовой*

Из таблицы 2 видно, что наиболее тесная связь между показателями Y – количество организаций, имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения по ВКОи X4 – затраты на ИКТ здравоохранения (-0,805), X7 – численность ИКТ специалистов в здравоохранении (0,667). Однако, следует отметить, что показатель X7 мультиколлинеарен одновременно с показателями X4, из чего следует, его необходимо исключить из системы и дальнейшего анализа.

Расчет парных коэффициентов корреляции выявил более слабую связь между Y и X6 – количество компьютеров в организациях здравоохранения (0,197) и X3 – оказано услуг в области здравоохранения (0,230).

Далее по результатам корреляционного анализа были исключены коллинеарные факторы x1, x2, x3, x5, x6, x7, x8, x9, x10 и x11. После чего используя, метод наименьших квадратов, строится многофакторная регрессионная зависимость (уравнение регрессии) результирующего показателя от оставшейся после предшествующих шагов анализа факторных показателей, представленных в таблице 1, является Yи X4.

Рассчитать параметры регрессии и получить развернутую регрессионную статистику можно с помощью встроенного в Microsoft Excel пакета анализа, используя инструмент которого получили результаты.Посредством инструмента пакета анализа «Регрессия» произведем регрессионный анализ отобранных факторных признаков и результирующего показателя. Результаты регрессионной статистики отразим в таблице 3.

Таблица 3

Регрессионная статистика*

Показатели	Значения
Множественный R	0,805
R-квадрат	0,647
Нормированный R-квадрат	0,559
Стандартная ошибка	3,548

** Составлено авторами*

В результате анализа 6 наблюдений (годовых значений) был получен множественный коэффициент корреляции равный 0,805. Данный коэффициент отражает тесноту связи между результативным показателем (Y) и всей совокупностью факторных признаков.

Можно заключить, что по шкале Чеддока связь между признаками оценивается как весьма высокая. Производительность предприятия на 80,5% обусловлено изменением факторов, включенных в модель, и на 19,5% от прочих неучтенных признаков. Расчетный

коэффициент детерминации (R-квадрат) показывает степень соответствия исходных данных регрессионному уравнению. Значение коэффициента детерминации равное 0,805 свидетельствует о высоком качестве выявленной взаимосвязи.

Значимость и надежность уравнения регрессии и его коэффициентов оцениваются показателями F-критерия Фишера и t-критерия Стьюдента. Расчетный коэффициент Фишера получим из таблицы дисперсионного анализа, представленного в таблице 4.

Таблица 4

Дисперсионный анализ*

	df	SS	MS	F	Значимость F
Регрессия	1	92,483	92,483	7,347	0,054
Остаток	4	50,351	12,588		
Итого	5	142,833			

** Составлено авторами*

В столбце приведен расчетный критерий Фишера (Значимость F), полученный в ходе анализа модели. Данный коэффициент необходимо сравнить с табличным значением. Табличное значение данного критерия вычисляется с помощью функции MS Excel «FРАСПОБР». При вероятности 55,9% табличный критерий Фишера равен 73,37. Расчетный F-критерий имеет значение 7,347. Поскольку расчетное значение данного показателя в разы меньше табличного, необходимо констатировать невысокую надежность уравнения регрессии. Поскольку расчетное значение показателя «Значимость F» (0,054) достигло максимально допустимого (0,05), то уравнение можно считать относительно надежным.

В результате получено следующее уравнение регрессии:

$$У = 46{,}226 – 0{,}0133x1$$

Из полученного уравнения регрессии можно сделать следующие вывод: при увеличении затрат на ИКТ здравоохранения по ВКО на 1% количество организаций, имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения по ВКО увеличивается на 0,0133.

Корреляционно-регрессионный анализ показал высокую взаимосвязь включенных в модель факторов, надежность построенного уравнения регрессии и позволил сделать выводы о взаимосвязи и влиянии факторных признаков на результат. Из чего следует вывод, что количество организаций со специалистами ИКТ зависит от затрат на ИКТ.

Анализируя статистические данные Агентства по статистике Республики Казахстан [6], за период с 2016 по 2021 год наиболее влияющих факторов на показатель численности организаций имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения имеется подтверждение влияния таких факторов как, затраты на ИКТ здравоохранения. На рисунке 1 представлена динамика изменения взаимосвязанных показателей, на котором просматривается обратно-пропорциональная зависимость показателей. При увеличении затрат на ИКТ наблюдается снижение темпов роста организаций со специалистами в области ИКТ здравоохранения, а при снижении затрат происходит увеличение темпов количества организаций. Так в 2016 году затраты на ИКТ здравоохранения по Восточно-Казахстанской области составляли 1062 млн. тенге, а темпы роста организаций со специалистами в данной области 113%, в 2017 году затраты сократились на 67%, а темпы выросли на 13,5%. В 2018 году отмечается рост затрат на ИКЗ в 2 раза, а темпы изменения количества организаций сократились на 49,7%. В 2019 году затраты сократились на 72%, при этом темпы изменения количества организаций увеличились на 44,5%.

Рисунок 1. **Темпы изменения количества организаций имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения относительно динамики изменения затрат на ИКТ здравоохранения, по ВКО**

По итогу анализа взаимосвязи между темпами изменения количества организаций имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения и затратами на ИКТ здравоохранения можно заключить, что эффект полученный от вложений в развитие информационно-коммуникационных технологий проявляется с опозданием в 1 год. То есть затраты, которые в частности были вложены в 2016 году дали положительный эффект только в 2017 году, и так далее до 2021 года.

По мимо этого на изменение количества организаций имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения влияет еще численность ИКТ специалистов в здравоохранении по Восточному Казахстану. Так на рисунке 2 представлена динамика этих двух показателей относительно друг друга.

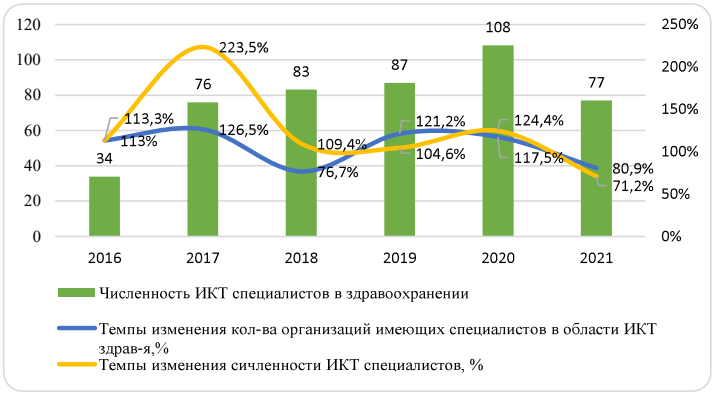

Рисунок 2. **Темпы изменения количества организаций имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения относительно динамики изменения численности ИКТ специалистов в здравоохранении, по ВКО**

В данном случае наблюдается прямо-пропорциональная зависимость между представленными показателями. Так в 2016 году численность ИКТ специалистов в здравоохранении по Восточному Казахстану составляла 34 человека, а темы изменения количества организаций, имеющих данный специалистов составляли 113%. В 2017 году численность специалистов выросла на 42 человека (в 2 раза), а темпы выросли на 13,5%. В 2018 году численность специалистов выросла на 7 человек (9,4%), а темпы сократились на 49,7%. В 2019 году отмечается рост численности специалистов на 4,6% (4 человека), темпы увеличились на 44,5%. В 2020 году произошел очередной рост численности специалистов на 24,4% (21 человек), а темпы сократились на 3,7%, после чего в 2021 году численность сократилась на 28,8% (31 человек),

вместе с ней сократились темпы изменения количества организаций на 36,6%. Из чего следует, что численность специалистов в области ИКТ здравоохранения имеет большое влияние на уровень цифровизации здравоохранения. Необходимо отметить, что изменения численности специалистов в области здравоохранения, в частности их сокращение связанно с миграцией специалистов, как внутренней, так и внешней.

Также на темпы изменения количества организаций имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения имеет влияние уровень инвестиции в основной капитал страны. Как можно видеть из рисунка 3, динамика изменения инвестиций в основной капитал Восточно-Казахстанской области имеет прямое влияние на исследуемый показатель, а значит и на цифровизацию рынка медицинских услуг.

Рисунок 3. **Темпы изменения количества организаций имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения относительно динамики изменения инвестиций в основной капитал ВКО**

Как показал анализ изменения показателей, при увеличении инвестиций в капитал по Восточному Казахстану, количество организаций растет, и наоборот, при снижении инвестиций уменьшается количество организаций, что говорит о прямо-пропорциональном влиянии показателя инвестиций на численность организаций со специалистами в области ИКТ здравоохранения. Так в 2017 году рост инвестиций составил 6%, а число организаций выросло на 13,1%. В 2018 году инвестиции сократились на 6%, а число организаций сократилось на 49,7%, затем в 2019 году отмечается рост инвестиций на 13,4% который повлек за собой рост организаций на 44,5%. В 2020 году рост инвестиций составил 12,3%, а темпы изменений числа организаций сократились на 3,6%, после чего в 2021 году наблюдается снижение обоих показателей, инвестиции сократились на 28,3%, а число организаций на 36,6%. Из чего следует, что влияние инвестиций на изменение показателя цифровизации медицинских услуг наиболее весомое, однако государство не может регулировать объемы инвестиций ежегодно, тем самым ослабевает значимость данного показателя.

После изучения влияния факторов на изменения развития показателя цифровизации медицинских услуг предлагается провести прогнозирование развития ситуации на ближайший период.

Прогнозированием является способ научного предвидения, в котором используется как накопленный в прошлом опыт, так и текущие действия насчет будущего с целью его определения. Результатом является прогноз, или научно обоснованное суждение о возможных состояниях операция или объектов в будущем, об альтернативных путях и сроках его существования.

По формуле Четыркина Е. М. краткосрочный прогнозный анализ выполняется на основе программы MS Excel [5]. Исходными данными является Y – количество организаций, имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения по ВКО (единиц). Период исследования (t) составляет 6 периодов - 6 лет, с 2016 по 2021 год, все данные приведены в таблице 1.

В таблице 5 представлено криволинейное выравнивание по методу наименьших квадратов по каждому уравнению.

Таблица 5

Криволинейное выравнивание по методу наименьших квадратов*

№	Вид кривой	Коэффициент детерминации	A	B	Критерий Фишера
1	Y=A+(B*X)	0,152	35,3	1,1	0,18
2	Y=A*EXP^(B*X)	0,160	35,1	0,0	0,19
3	Y=A*(X^B)	0,189	35,2	0,1	0,23
4	Y=A+(B/X)	0,198	42,3	-7,6	0,25
5	Y=1/(A+B*X)	0,167	0,029	-0,001	0,20
6	Y=X/(A+B*X)	0,210	0,005	0,024	0,27
7	Y=A+B*LOG(X)	0,182	35,4	3,4	0,22
8	Y=EXP(A+B/X)	0,205	3,740	-0,196	0,26
9	Y=1/A+B*LOG(X)	0,195	0,028	-0,002	0,24

** Составлено авторами*

Из проведенного анализа, замечены наибольшие значения по критерию Фишера у трёх уравнений (4, 6 и 8). Соответственно коэффициенты детерминации совпадают по размеру величины с выбранными уравнениями. Далее проводиться более подробный, развернутый анализ полученных уравнений, соответственно данным значениям выработки на предприятии.

Прогнозируя выработку предприятия на ближайшие 4 года, получили следующие данные по трём уравнениям, вынесенным в таблицу 6.

По итогам расчетов краткосрочного прогноза, методом определения наименьших квадратов получены следующие уравнения:

Таблица 6

Прогнозное значение количества организаций, имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения по ВКО на ближайшие 4 года*

t	Y=A+(B/X)	Y=X/(A+B*X)	Y=EXP(A+B/X)
2022	41	41	2
2023	41	41	2
2024	41	42	2
2025	42	41	2

** Составлено авторами*

Для правильного выбора из трех полученных уравнений, поможет таблица 7, с табличными значениями и допустимые ошибки.

Таблица 7

Допустимые ошибки при прогнозированииколичества организаций, имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения по ВКО*

	Y=A+(B/X)	Y=X/(A+B*X)	Y=EXP(A+B/X)
Средне-абсолютная процентная ошибка	9,176	8,930	8,977
Среднеквадратическая ошибка, млрд. тг	19,095	19,414	19,195
Коэффициент корреляции	0,445	0,458	0,452
Коэффициент Фишера	0,247	0,266	0,257

** Составлено авторами*

Таким образом, по приведенным показателям оптимально подходящее уравнение для прогноза стало уравнение: Y=X/(A+B*X). Так как оно имеет наименьшую средне-абсолютную процентную ошибку – 8,93%, среднеквадратическую 19,414, коэффициент Фишера составил 0,266. Следовательно, прогнозные значения данного уравнения наиболее благоприятны для прогноза.

Учитывая стандартную ошибку данного уравнения был построен график, представленный на рисунке 4, с прогнозными значениями на следующие 4 года (2022-2025 годы).

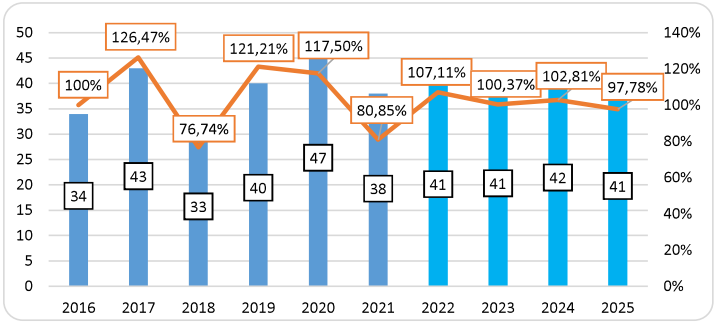

Рисунок 4. **Динамика изменения количества организаций, имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения по ВКО, с прогнозными значениями**

Динамика изменения количества организаций, имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения по Восточному Казахстану в 2021 году показало снижение темпов на 36,6% (9 единиц). Прогнозы, полученные в ходе анализа, показали рост количества в 2022 году на 26,3%. Стабильный уровень для здорового развития цифровиазации здравоохранения составляет 41 организация имеющих специалистов в области ИКТ по Восточному Казахстану. Необходимо отметить, что на в прогнозе не учитывается макро и микро политических и экономических влияний на развитее данного направления. Прогноз построен исключительно по показателям прошлых лет.

Заключение. В ходе проведенной работы выявлено наибольшее влияние на развитие цифровизации рынка медицинских услуг по Восточно-Казахстанской области со стороны затрат, вложенных в развитие ИКТ здравоохранения, а также присутствует влияние со стороны инвестиций в региональный бюджет. Влияние данный факторов прямо-пропорционально, при увеличении вложений в развитие цифровизации на 1% уровень развития при этом увеличивается на 0,013 (т.е. для увеличения числа организаций со специалистами ИКТ здравоохранения по ВКО, на 1 единицу необходимо увеличить вложения примерно на 76,9%.

Прогнозные показатели, построенные на основе статистических данных прошлых лет по показателю изменения количества организаций, имеющих специалистов в области ИКТ здравоохранения по Восточно-Казахстанской области, составили 41 организация. Данный уровень развития цифровизации медицинских услуг позволит удерживать стабильную ситуацию в здравоохранении по Восточно-Казахстанской области. Но для реализации данного прогноза необходима регулирования со стороны экономических и политических влияний (как внутренних, так и внешних).

ЛИТЕРАТУРА

1. Примбетова С.Ч., Хамзеева А.Ж. Агентство перспективных научных исследований. Цифровая модернизация здравоохранения Казахстана. – Режим доступа: https://apni.ru

2. Бразовский К.С. Online обучение курса «Цифровая медицина: вызовы и перспективы». – Режим доступа: https://en.ppt-online.org/408664

3. Растригина О.В. Вопросы теории функционирования регионального рынка медицинских услуг // Экономика и предпринимательство. – 2021. – No 6 (131). – С. 890-894.

4. Сафонов В.В. К вопросу сущностного содержания цифровой среды предоставления медицинских услуг / В.В. Сафонов // Kant. – 2021. – No3 (40). – С. 73-77.

5. Сырцова С.И. Математические методы в планировании и управлении строительным производством: Учеб. пособие. – М., Высшая школа, 2012. – С. 336.

6. Электронный портал: Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. – Режим доступа: https://stat.gov.kz.

REFERENCES

1. Primbetova S.Ch., Hamzeeva A.Zh. Agentstvo perspektivnyh nauchnyh issledovanij. Cifrovaja modernizacija zdravoohranenija Kazahstana. – Rezhim dostupa: https://apni.ru [in Russian].

2. Brazovskij K.S. Online obuchenie kursa. Cifrovaja medicina: vyzovy i perspektivy. – Rezhim dostupa: https://en.ppt-online.org/408664 [in Russian].

3. Rastrigina O.V. Voprosy teorii funkcionirovanija regional'nogo rynka medicinskih uslug // Jekonomika i predprinimatel'stvo. – 2021. – No 6 (131). – S. 890-894 [in Russian].

4. Safonov V.V. K voprosu sushhnostnogo soderzhanija cifrovoj sredy predostavlenija medicinskih uslug / V.V. Safonov // Kant. – 2021. – No3 (40). – S. 73-77 [in Russian].

5. Syrcova S.I. Matematicheskie metody v planirovanii i upravlenii stroitel'nym proizvodstvom: Ucheb. posobie. – M., Vysshaja shkola, 2012. – S. 336 [in Russian].

6. Jelektronnyj portal: Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan. – Rezhim dostupa: https://stat.gov.kz. [in Russian].

Ж.С. Абдрахманова, Т.Ж. Демесінов, Р.Қ. Конуспаев

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ САЛАЛЫҚ НАРЫҚТЫҢ ДАМУЫНА ӘСЕРІ (ШҚО БОЙЫНША МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕР МЫСАЛЫНДА)

Аңдатпа

Бұл мақалада корреляциялық-регрессиялық талдау әдісі негізінде Шығыс Қазақстан облысында денсаулық сақтауды цифрландыруды дамытуға әсер ететін факторларға талдау жүргізілді. Нәтижелі көрсеткіш ретінде Шығыс Қазақстан облысы бойынша денсаулық сақтау саласындағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы мамандары бар ұйымдардың саны алынды.

Қазіргі жағдайда медициналық қызметтерді цифрландыру Қазақстан Республикасы денсаулық сақтау жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл тақырыптың өзектілігі халықтың қысқа мерзімде сапалы медициналық қызмет алуға деген қажеттілігінің артуымен байланысты. Цифрлық технологиялар медициналық қызметтердің сапасын арттыруға, кері байланысты орнатуға, тіркеу орнының жұмысын жеңілдетуге, уақыт бойынша Клиентті өңдеуді жеделдетуге, ағартушылар арасында кезектілік тәртібін жүйелеуге және реттеуге және т.б. бағытталған. Бүгінгі күні қолданыстағы цифрлық технологиялар смартфондарға қажетті қосымшаларды орнатуға мүмкіндік береді, олар өз кезегінде белгілі бір ұсынылатын қызметтер спектрін орындауға мүмкіндік береді (медициналық мекемемен кері байланыс орнату, мамандарға жазба жүргізу, өз талдауларының нәтижелерін көру және т.б.), алайда республика өңірлерінде, атап айтқанда Шығыс Қазақстан облысында медицина деңгейінің сапасын арттырудың өзі облыс цифрлық денсаулық сақтауды жаңғыртудан бастап, электрондық құжат айналымына (қағазсыз) көшуден бастап, басым дамуды талап етеді. Бұл пациенттердің деректерін өңдеу уақытын қысқартуға және кезекте тұру процесін жеделдетуге мүмкіндік береді. Мәселені шешу бағытын анықтау үшін оған әсер ететін факторларды анықтай отырып, жүйелі көзқарас қажет.

Мақаланы жазу кезінде келесі зерттеу әдістері қолданылды: жүйелілік, логикалық және салыстырмалы талдау, статистикалық әдістер.

Zh. Abdrakhmanova, T. Demesinov, R. Konuspaev

DIGITALIZATION AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF THE INDUSTRY MARKET (ON THE EXAMPLE OF MEDICAL SERVICES IN EAST KAZAKHSTAN REGION)

Annotation

This article analyzes the factors influencing the development of digitalization of healthcare in the East Kazakhstan region, based on the method of correlation and regression analysis. The number of organizations with specialists in the field of information and communication technologies in the field of healthcare in the East Kazakhstan region is taken as an indicator of the effective feature.

In the current conditions, digitalization of medical services is one of the important tasks of the healthcare system of the Republic of Kazakhstan. The relevance of this topic is related to the growing need of the population to receive high-quality medical services in the shortest possible time. Digital technologies are aimed at improving

the quality of medical services, establishing feedback, unloading the work of the registry, speeding up the processing of the client in time, systematization and regulation of the order of priority among the whitewashed, etc. Today's existing digital technologies allow you to install the necessary applications on smartphones, which in turn allow you to perform a certain range of services offered (establish feedback with a medical institution, make an appointment with specialists, see the results of your tests, etc.) However, the very improvement of the quality of the level of medicine in the regions of the Republic, in particular in East Kazakhstan the region requires priority development, starting with the modernization of digital healthcare, the transition to electronic document management (without papers). This will reduce the processing time of patient data and speed up the process of promotion in the queue. To determine the direction of solving the problem requires a systematic approach with the identification of factors affecting it.

When writing the article, the following research methods were used: consistency, logical and comparative analysis, statistical methods.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).5
ӘОЖ 332.146.2
ҒТАМР 06.54.51

А. Сабыржан*, *э.ғ.д., профессор*[1]
Ж.А. Садыков, *PhD, доцент*[2]
Б.Х. Раимбеков, *э.ғ.к., профессор*[3]
А.А. Жакупов, *PhD, доцент*[4]
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті[1]
Қарағанды қ., Қазақстан
«*Esil University*» мекемесі[2]
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті[3]
Қарағанды қ., Қазақстан
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті[4]
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)
e-mail: alisher-aliev-79@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫН ЦИФРЛАНДЫРУДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бүгінде әлем цифрлық жаһандану дәуіріне белсенді түрде кіреді. Ақпараттық технологиялар тауарлар мен қызметтердің әлемдік саудасының және деректермен алмасудың маңызды бөлігіне айналды. Алайда, қажетті бағытта дамыту үшін әрдайым ақпараттық-коммуникациялық технологиялар секторының ағымдағы жай-күйіне талдау жүргізу және оның дамуына теріс әсер ететін мәселелерді айқындау қажет.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласы қазіргі уақытта әлемдегі ең серпінді дамып келе жатқан салалардың бірі болып табылады. Батыс елдеріндегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласына инвестициялардың өсу қарқыны өңдеуші және өндіруші салаларға инвестициялардың өсу қарқынынан асып түседі. Сондықтан да мақаланың тақырыбы қазіргі таңдағы маңызды мәселелердің бірі болып табылады

Әлемдік экономикалық дағдарыстар алдымызға жаңа сын-тегеуріндерді қойып, мемлекеттік саясаттың халықты қажетті әлеуметтік қорғаумен қамтамасыз етуге бағдарлануы салдарынан мемлекеттің экономикаға көбінше қатысуына әкелуде. Мемлекеттің жоғары белсенділігінің кері әсері – халық пен бизнестің тәуекелдер мен қазіргі заманның сын-тегеуріндері жағдайларында экономикалық агенттер ретінде өз мінез-құлқын өзгерту қажеттілігіне дайын болмауы. Дегенмен, көз алдымызда болып жатқан цифрлық революция Қазақстанға цифрландыруды мемлекеттік саясат ретінде өзінің даму жоспарына енгізу қажет екендігіне әкелуде.

Кілт сөздер: *цифрландыру, цифрлық экономика, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, ақпарат, ақпараттық жүйелер, ақпараттық ресурстар, цифрлық мәдениет, цифрлық трансформация, интернет, электрондық коммерция.*

Ключевые слова: *цифровизация, цифровая экономика, информационно-коммуникационные технологии, информация, информационные системы, информационные ресурсы, цифровая культура, цифровая трансформация, интернет, электронная коммерция.*

Keywords: *digitalization, digital economy, information and communication technologies, information, information systems, information resources, digital culture, digital transformation, Internet, e-commerce.*

Кіріспе. XXI ғасыр қоғам мен экономиканың дамуы цифрландыру қағидаттарына негізделеді. Ақпараттық технологиялар өндіріс, бөлу, алмасу және қоғамдық игіліктерді тұтыну, сондай-ақ, қоғамдық өмірдің барлық салаларын басқаруға негізделген барлық экономикалық процестерге еніп отыр. Жаңа экономиканың негізгі секторы ақпараттық-коммуникациялық технологиялар секторы болып табылады, ол білім мен ақпаратты құруды, беруді, пайдалануды және талдамалық өңдеуді қамтамасыз етеді. Ақпараттық фактор экономиканың нарықтық тетігін өзгертеді: бәсекелестік әдістері өзгереді, жаңа қағидаттарда жұмыс істейтін ақпараттық

және телекоммуникациялық тауарлар мен қызметтердің жергілікті, өңірлік, ұлттық және халықаралық нарықтары қалыптастырылады.

Қазіргі кезеңде Қазақстан экономикасын реформалаудың стратегиялық міндеті ақпараттық технологияларды басым дамыту, экономиканы инновациялық даму рельстеріне көшіру болып табылады.

Қазіргі заманғы мемлекеттер қалыптасқан саяси, мәдени және әлеуметтік-экономикалық жағдайларды ескере отырып, дамушы ақпараттық-телекоммуникациялық технологиялар негізінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру идеяларын дербес іске асырады. Қолжетімді ақпараттық қызметтермен, заманауи және сапалы техникамен және ақпараттық технологиялармен қамтамасыз етілуі, арзан байланыс және әлемдік ақпарат тасымалдаушыларға қол жеткізу – бұл ақпараттандыру процесінің ең қарапайым мақсаттары. Мемлекеттік, ұлттық ауқымда ол күрделі процесті білдіреді, оның негізгі мақсаты ақпараттық қоғамның толық құқылы мүшесі ретінде мемлекеттің имиджін қол жеткізу және қолдау болып табылады. Ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар қоғамның әлеуметтік құрылымында, экономикада, демократия институттарының дамуында болып жатқан өзгерістерге шешуші әсер етеді.

Жалпы қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар барлық ақпараттық үдерістердің автоматтандырылған деңгейін арттыруға және олардың интеллектуалдануын арттыруға бағытталған.

Зерттеу әдістері. Мақаланың теориялық және әдістемелік негізін Қазақстан экономикасын цифрландыруда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануды дамытуға қатысты отандық жқне шетелдік ғалымдардың еңбектері құрады. Зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде жүйелік және статистикалық әдістер қолданылды.

Әдебиеттік шолу. Әдістемелік терминдердің сөздігінде «Ақпараттық технологиялар» ұғымының келесі анықтамасы келтіріледі: «компьютерлер мен байланыстың компьютерлік желілерінің көмегімен ақпаратты жинау, жинақтау, сақтау, іздеу, беру, өңдеу және беру әдістері мен тәсілдері жүйесі». Яғни, бұл арнайы техникалық құралдарды пайдаланатын барлық технологиялар [1].

Компьютерлер білім беру процесінде кеңінен пайдаланыла бастаған кезде «оқытудың жаңа ақпараттық технологиясы» термині пайда болды. Бірақ кейбір зерттеушілер оқытудың жаңа ақпараттық технологиясы туралы айтуға, егер ол педагогикалық технологияның негізгі принциптерін қанағаттандырса, бұрын теориялық немесе іс жүзінде шешілмеген және егер білім алушыға ақпаратты беру құралы компьютерлік және ақпараттық техника болып табылса міндеттерді шешсе ғана болады деп атап көрсетеді [2].

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар - бұл «ақпаратты жасау, беру және тарату және қызмет көрсету үшін қолданылатын цифрлық технологиялардың кең спектрі» [3].

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың білім беру құралдары:

- «offline» - байланыстың асинхронды режимінің технологияларымен (жедел электронды хат алмасу, телеконференция, электрондық ақпарат банктерінен қажетті материалдарға тапсырыс беру және тарату);

- «online» - байланыстың синхронды режимінің технологияларымен (форум, чат) [4].

Негізгі бөлім. Цифрлық трансформация - қазіргі заманғы мемлекеттің басты мақсаттарының бірі. ҚР-да бұл салаға да көп көңіл бөлінеді. 2018 жылы «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы қабылданды, оның мақсаты - ел экономикасының даму қарқынын жеделдету, сондай-ақ, сандық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту. Бағдарлама бес негізгі бағыттан тұрады: Экономика салаларын цифрландыру; Цифрлық мемлекетке көшу; Цифрлық Жібек жолын іске асыру; Адами капиталды дамыту; Инновациялық экожүйені құру. Аталған бес бағыт шеңберінде 17 бастама және 100-ден астам іс-шаралар қалыптастырылды. Ел экономикасы одан әрі цифрланады. 2020 жылы компьютерлерді пайдаланатын ұйымдардың үлесі 70,7%-дан 77,7%-ға дейін ұлғайды. Сонымен қатар, интернетке қолжетімділігі бар ұйымдардың үлесі 2019 жылы 67,7%-дан 2020 жылы 75,1%-ға дейін, ал интернет-ресурстары бар ұйымдардың үлесі 21,7%-дан 22,3%-ға дейін өсті.

2020 жылы – «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасын іске асырудың бірінші жылында ақпарат және байланыс саласына инвестициялар айтарлықтай өсуді көрсетті: жылына +40,3%, 92,5 млрд теңгеге дейін. Алайда, ағымдағы жылдың тоғыз айының қорытындысы бойынша инвестиция 46 млрд теңгені құрады – өткен жылдың сәйкес кезеңіне қарағанда (51,3 млрд теңге) 10,2% төмен. 2020 жылдың үшінші тоқ-

санының қорытындысы бойынша негізгі капиталға инвестициялардың негізгі бағыттары: ескі жабдықтарды ауыстыру (15%); абоненттер санын ұлғайту мақсатында өндірістік қуаттарды кеңейту (11%); жаңа технологияларды енгізуге инвестициялау (5%).

IDC мәліметтері бойынша, 2021 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңде сандық трансформацияға тікелей инвестициялар 7,4 трлн АҚШ долларын құрайды. Сондай-ақ, 2023 жылға қарай цифрландыруға жұмсалатын шығыстардың үлес салмағы ақпараттық-коммуникациялық технологияларға салынған барлық инвестициялардың 50% дейін өседі (ағымдағы сәтте үлес 36% құрайды). Ең үлкен өсім деректерді талдау және сараптамалау саласында болжанады, себебі компаниялар ақпарат негізінде бәсекелестік артықшылықтар жасайды.

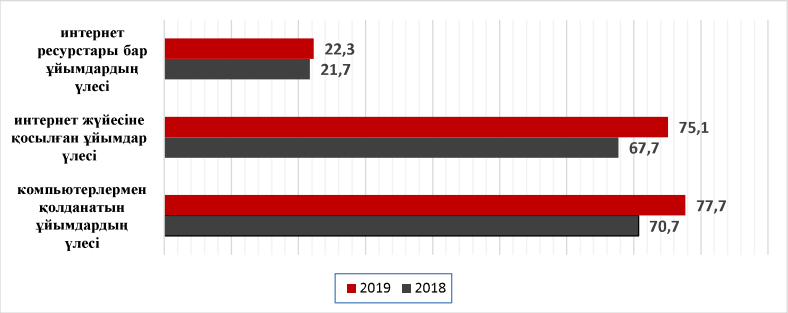

1-сурет. **Ұйымдардағы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану көрсеткіштері***

** ҚР ұлттық статистика бюросы мәліметтері негізінде авторлармен әзірленген*

2020 жылы Қазақстанда ақпараттық-коммуникациялық технологияларға жалпы шығындар жылына 12,8% төмендеп, 305,2 млрд теңгені құрады.

Елді цифрландыруда ақпараттық-коммуникациялық технологияларға жататын тауарлар импорты үлкен рөл атқарады. 2020 жылы ақпараттық-коммуникациялық технологияларға жататын тауарлардың жалпы импорты жылына 11,8% артып, 2,3 млрд АҚШ долларын құрады. Барлық импорттың 45,3% телекоммуникациялық жабдыққа, 12,5% - компьютерлер мен ілеспе жабдыққа, 11,7% - электрондық компоненттерге, 30,5% - басқа ақпараттық-коммуникациялық технологиялар тауарларына тиесілі.

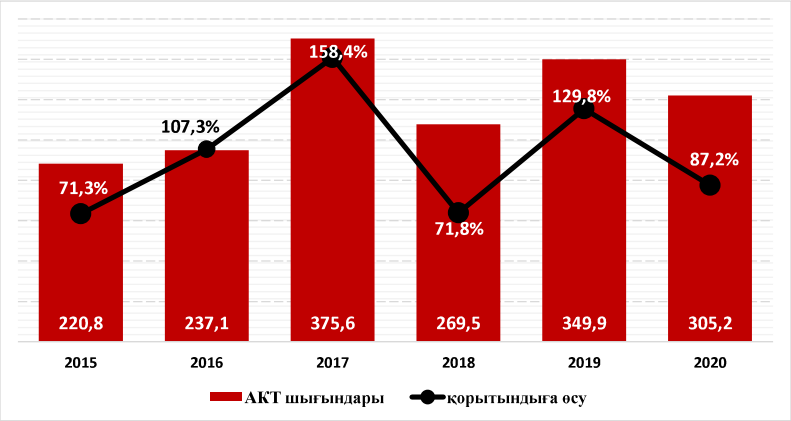

2-сурет. **Қазақстан Республикасында ақпараттық-коммуникациялық технологияларға жалпы шығындар, млрд теңге***

** ҚР ұлттық статистика бюросы мәліметтері негізінде авторлармен әзірленген*

Қазақстанда бүгінгі күні ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың базалық инфрақұрылымы құрылды. 2016 жылдан бастап 2020 жылға дейін жалпы ішкі өнімге ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласының көлемі 3% деңгейінде сақталды.

Тұтастай алғанда, Қазақстанда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамытудың және цифрлық мәдениетті қалыптастырудың бірі – кәсіпорындарда ақпараттық-коммуникациялық технологияларға арналған шығындардың өсуі. Мәселен, 2016 жылдан бастап орташа өсім 14% құрады. Оң динамика кәсіпорындардың бағдарламалық қамтамасыз етулерді төлеуге жұмсалған шығындар үлесінің 2020 жылы жалпы шығын көлемінен 21% дейін ұлғаюымен байланысты. Осы шығындардың өсуі кәсіпорындардың операциялық және өндірістік қызметінде бағдарламалық қамтамасыз етуді жаңартуға сұраныстың артып келе жатқанын куәландырады. Басқаша айтқанда, бизнес орта Big data өңдеу технологиясын енгізуге, ішкі желілердің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және еңбек өнімділігін жақсартуға ұмтылады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар құралдарын пайдалануды жыл сайын арттыру. 2020 жылы үй шаруашылықтары арасында компьютерлерді пайдаланушылардың үлесі 78,2%, ұйымдар арасында – 70,7% құрайды. Сондай-ақ, жалпы еліміз бойынша компьютерлер санының жыл сайынғы өсуі 2016 жылдан бастап орта есеппен 3% өсіп келе жатқанын атап өткен жөн.

Электрондық коммерция нарығында 2020 жылдың қорытындысы бойынша интернет арқылы тауарлар мен қызметтерді сатып алатын үй шаруашылықтарының саны 17,4% дейін өсті. 2017-2020 жылдар аралығындағы нарық көлемі жыл сайын орта есеппен 14% өсті. Нарық сауда түрі бойынша сараланған және бөлшек сауда көлемі ең үлкен қарқынмен өсіп келе жатқанын атап өткен жөн (3 сурет).

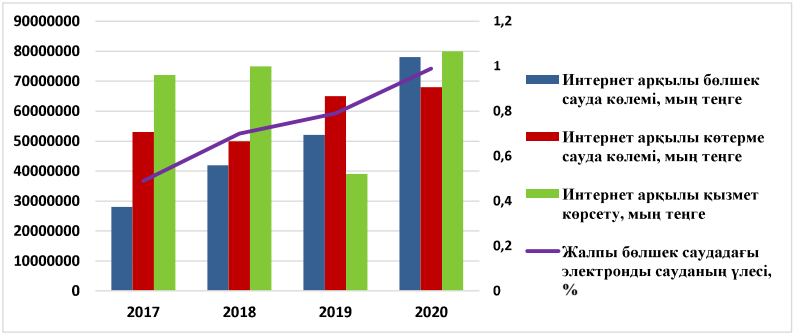

3-сурет. **Қазақстан Республикасында e-commerce нарығының көлемі***

** ҚР ұлттық статистика бюросы мәліметтері негізінде авторлармен әзірленген*

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласы көрсеткіштерінің оң серпініне қарамастан цифрландыру мен цифрлық мәдениетті қалыптастыруды дамытуды күрделендіре түсетін фактор - интернет-инфрақұрылымды дамытудың салыстырмалы төмен деңгейі. Халық пен ұйымдар арасында ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың өсуі жағдайында интернет желісіне қол жеткізу жылдамдығы - интернет-инфрақұрылымды дамытудың және тұтастай цифрландырудың маңызды құрамдас бөлігі. Шынында да, интернет заттар нарығының әлемдік өсуі аясында (IoT) интернеттің жылдамдығы мен сапасы құрылғыларды бірыңғай инфрақұрылымға біріктіруде маңызды мәнге ие. Мұндай жүйенің салдары адамдар, шаруашылық жүргізуші субъектілер мен мемлекет арасындағы әлеуметтік-экономикалық қатынастарды дамытудың жаңа деңгейі болады. Алайда, Қазақстанда озық интернет-технологиялар жеткіліксіз дамыған.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Статистика бюросының мәліметіне сәйкес, 2020 жылы кәсіпорындардың тек 5% ғана «бұлтты» технологияларды (cloud technologies) қолданады. Сонымен қатар, сандық индустрияның әлемдік аренасында интернет-технологиялардың жаңа жүйесі – «тұманды» технологиялар (foq or edge technologies) қарқынды дамып келеді [5]. Сондай–ақ, 2020 жылғы жағдай бойынша елде халықтың 96% үшінші буын - 3G ұялы байланысымен қамтамасыз етілген болатын. 2020

жылы халықтың 69% ғана интернет желісіне жылдам қол жеткізу мүмкіндігін беретін 4G/LTE ұялы байланыс стандартына қол жеткізді, жалпы Қазақстанда интернеттің жылдамдығы Ресей көрсеткіштерімен салыстыруға болады, бірақ елде ЭЫДҰ және Қытай елдерінен осы көрсеткіш бойынша айтарлықтай артта қалып отыр (Кесте 1).

Кесте 1

Технологиялардың негізгі түрлері бойынша интернет желісіне қатынау жылдамдығының салыстырмалы кестесі*

Мемлекет	Кең жолақты интернет, Мбит / сек	153 елдің ішіндегі рейтинг	Мобильдік интернет Мбит/сек	126 елдің ішіндегі рейтинг
Қазақстан	27,69	57	20,47	68
Беларусь	31,41	53	11,78	105
Ресей	44	44	17,46	75
Франция	73,99	19	34,3	28
Китай	75,43	16	31,36	38

** ҚР ұлттық статистика бюросы мәліметтері негізінде авторлармен әзірленген*

Қорытынды. Қазақстанда экономиканы цифрландыруда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар секторына қолданыстағы «Қазақстан-2050 «Стратегиясы» және «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламаларына елеулі көңіл бөлінуде, олардың мақсаттарының бірі алдыңғы қатарлы ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы мемлекеттің дамуын ынталандыру.

Цифрлық трансформацияны барлық деңгейдегі әлеуметтік-экономикалық жүйелердің жұмыс істеу тұжырымдамасы мен форматын түбегейлі өзгерту процесі ретінде анықтауға авторлық көзқарас тұжырымдалған, оның айырмашылығы цифрлық трансформацияны қарастырудан тұрады: бір жағынан, цифрландырудың техникалық-экономикалық процесі ретінде – барлық ресурстарды сандық форматқа аудару, цифрлық технологияларды енгізу және қалыптастыру, екінші жағынан, ұйымдастырушылық-экономикалық процесс ретінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану, цифрлық трансформация процестерінің және экономиканы цифрландыру үрдісінің өзара байланысы мен өзара тәуелділігі дәлелденді, қазіргі жағдайда цифрлық трансформация факторларындағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың ролі анықталды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Berisha-Shaqiri A., Berisha-Namani M. Information Technology and the Digital Economy // Mediterranean Journal of Social Sciences. – 6 No 6. – P. 78-83. – DOI:10.5901/mjss.2015.v6n6p78

2. Chris D'Souza, David Williams. The Digital Economy. Bank of Canada Review, Bank of Canada, 2017 (Spring). – P. 5-18.

3. Khurramov O.K. The role of tourism sector in the digitalization of the service economy. Economics and Innovative Technologies: 2020: No. 1, Article 6. Available at: https://uzjournals.edu.uz/iqtisodiyot/vol2020/iss1/6

4. Martyakova E., Gorchakova E. Quality Education and Digitalization of the Economy. In: Monostori L., Majstorovic V., Hu S., Djurdjanovic D. (eds) Proceedings of the 4th International Conference on the Industry 4.0 Model for Advanced Manufacturing. AMP 2019. Lecture Notes in Mechanical Engineering. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-18180-2_17

5. Qazaqstan Respublikasy Ulttyq statistika byurosynyn materialdary www.stat.gov.kz [in Kazakh]

6. Salminen V., Ruohomaa H., Kantola J. Digitalization and Big Data Supporting Responsible Business Co-evolution. In: Kantola J., Barath T., Nazir S., Andre T. (eds) Advances in Human Factors, Business Management, Training and Education. Advances in Intelligent Systems and Computing, 498. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-42070-7_96

7. Tolstykh T.O., Shkarupeta E.V., Shishkin I.A., Dudareva O.V., Golub N.N. (2018) Evaluation of the Digitalization Potential of Region's Economy. In: Popkova E. (eds) The Impact of Information

on Modern Humans. HOSMC 2017. Advances in Intelligent Systems and Computing, 622. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-75383-6_94

8. Volkova A.A., Plotnikov V.A., Rukinov M.V. Digital Economy: Essence of the Phenomenon, Problem and Risks of Formation and Development. Administrative Consulting, Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration. North-West Institute of Management. Handle: RePEc:acf:journl:y:2019:id:1079, DOI: 10.22394/1726-1139-2019-4-38-49

REFERENCES

1. Berisha-Shaqiri A., Berisha-Namani M. Information Technology and the Digital Economy // Mediterranean Journal of Social Sciences. – 6 No 6. – P. 78-83. – DOI:10.5901/mjss.2015.v6n6p78

2. Chris D'Souza & David Williams, The Digital Economy. Bank of Canada Review, Bank of Canada, 2017 (Spring). – P. 5-18.

3. Khurramov O.K. The role of tourism sector in the digitalization of the service economy. Economics and Innovative Technologies: 2020: No. 1, Article 6. Available at: https://uzjournals.edu.uz/iqtisodiyot/vol2020/iss1/6

4. Martyakova E., Gorchakova E. Quality Education and Digitalization of the Economy. In: Monostori L., Majstorovic V., Hu S., Djurdjanovic D. (eds) Proceedings of the 4th International Conference on the Industry 4.0 Model for Advanced Manufacturing. AMP 2019. Lecture Notes in Mechanical Engineering. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-18180-2_17

5. Materials of the National Bureau of statistics of the Republic of Kazakhstan www.stat.gov.kz

6. Salminen V., Ruohomaa H., Kantola J. Digitalization and Big Data Supporting Responsible Business Co-evolution. In: Kantola J., Barath T., Nazir S., Andre T. (eds) Advances in Human Factors, Business Management, Training and Education. Advances in Intelligent Systems and Computing, 498. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-42070-7_96

7. Tolstykh T.O., Shkarupeta E.V., Shishkin I.A., Dudareva O.V., Golub N.N. (2018) Evaluation of the Digitalization Potential of Region's Economy. In: Popkova E. (eds) The Impact of Information on Modern Humans. HOSMC 2017. Advances in Intelligent Systems and Computing, 622. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-75383-6_94

8. Volkova A.A., Plotnikov V.A., Rukinov M.V. Digital Economy: Essence of the Phenomenon, Problem and Risks of Formation and Development, Administrative Consulting, Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration. North-West Institute of Management..Handle: RePEc:acf:journl:y:2019:id:1079, DOI: 10.22394/1726-1139-2019-4-38-49

А. Сабыржан, Ж.А. Садыков, Б.Х. Раимбеков

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Сегодня мир активно входит в эпоху цифровой глобализации. Информационные технологии стали важной частью мировой торговли товарами и услугами и обмена данными. Однако для развития в нужном направлении необходимо всегда проводить анализ текущего состояния сектора информационно-коммуникационных технологий и выявлять проблемы, негативно влияющие на его развитие.

Развитие сектора информационно-коммуникационных технологий тесно связано с развитием экономики - чем выше уровень развития экономики, тем выше уровень развития информационно-коммуникационных технологий. При этом есть и обратная связь, рост сектора информационно-коммуникационных технологий, помимо увеличения количества рабочих мест, повышает эффективность других отраслей экономики.

Мировые экономические кризисы ставят перед нами новые вызовы и приводят к значительному участию государства в экономике вследствие ориентации государственной политики на обеспечение населения необходимой социальной защитой. Отрицательным эффектом высокой активности государства является неготовность населения и бизнеса к необходимости изменения своего поведения в качестве экономических агентов в условиях рисков и вызовов современности. Тем не менее, происходящая на наших глазах цифровая революция приводит к тому, что Казахстану необходимо включить цифровизацию в свой план развития как государственную политику.

A. Sabyrzhan, Zh. Sadykov, B. Raimbekov

TOPICAL ISSUES OF THE USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE DIGITALIZATION OF THE ECONOMY OF KAZAKHSTAN

Annotation

Today, the world is actively entering the era of digital globalization. Information technology has become an important part of global trade in goods and services and data exchange. However, in order to develop in the right direction, it is always necessary to analyze the current state of the information and communication technology sector and identify problems that negatively affect its development.

The development of the information and communication technology sector is closely linked to the development of the economy - the higher the level of economic development, the higher the level of development of information and communication technologies. At the same time, there is a feedback, the growth of the information and communication technology sector, in addition to increasing the number of jobs, increases the efficiency of other sectors of the economy.

Global economic crises pose new challenges to us and lead to significant state participation in the economy due to the orientation of state policy to provide the population with the necessary social protection. The negative effect of the high activity of the state is the unwillingness of the population and business to the need to change their behavior as economic agents in the face of risks and challenges of our time. Nevertheless, the digital revolution taking place before our eyes leads to the fact that Kazakhstan needs to include digitalization in its development plan as a state policy.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).6
ӘОЖ 334.72
ҒТАМР 06.56.21

К.М. Балгинова*, *э.ғ.к., қауымд. профессор* [1]
М.К. Шакибаев, *магистр, аға оқытушы*[1]
Г.М. Сагиндыкова, *э.ғ.к*[2]
У.Б. Юсупов, *PhD, қауымд. профессор*[2]
Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті[1]
Ақтөбе қ., Қазақстан
«*Esil University*» *мекемесі*[2]
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)
e-mail: k_balginova@mail.ru

АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМЫТУЫ

Қазіргі уақытта шағын және орта кәсіпкерлік өңірдің қажеттіліктеріне айқын бағдарланған ұлттық және өңірлік экономиканың ажырамас бөлігі болып табылады. Сондықтан шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту жеке алынған өңір үшін де, жалпы ел үшін де бірдей маңызды. Жетекші шет елдердің тәжірибесі халықты жұмыспен қамтуда, нарық қажеттіліктерін қанағаттандыруда және өңірлік және ұлттық экономиканы дамытуда шағын және орта кәсіпкерліктің қоғамдық маңыздылығын растайды. Бәсекелестік пен жаһандану дың шиеленісуінің қазіргі жағдайында мемлекет кәсіпкерлікті қолдау мен дамыту үшін мүмкіндіктерді қарастырып, іске асыра отырып және қаражат бөле отырып, бір мезгілде көптеген елдердің дамуын қамтамасыз етеді. Шағын және орта кәсіпкерлік белгілі бір табыстарға жетті, алайда Қазақстанда ол экономиканың маңызды секторы ретінде қоғамның дамуына әлі де ықпал ете алмайды. Ел экономикасындағы шағын және орта кәсіпкерліктің рөлін және оның қолда бар әлеуетін елемеу стратегиялық есептеу сипатына ие болады. Сондықтан шағын және орта кәсіпкерлікті қолдаудың тиімді мемлекеттік саясатын әзірлеу, оның жұмыс істеуі үшін қолайлы жағдайлар жасау мемлекеттің экономикалық саясатының маңызды бөлігі болып табылады. Мақалада Ақтөбе облысының мысалында шағын және орта кәсіпкерліктің жағдайы мен дамуы зерттелген. Мемлекет тарапынан көрсетілетін қолдау қарастырылды.

Кілт сөздер: *кәсіпкерлік, ұлттық экономика, даму жоспары, шағын бизнес, орта бизнес, экономикалық даму, кәсіпкерлік субъектілері, даму қоры, экономикалық қайта құрулар, экономикалық құрылым.*

Ключевые слова*: предпринимательство, национальная экономика, план развития, малый бизнес, средний бизнес, экономическое развитие, субъекты предпринимательства, фонд развития, экономические преобразования, экономическая структура.*

Keywords: *entrepreneurship, national economy, development plan, small business, medium business, economic development, business entities, development fund, economic transformation, economic structure.*

JEL classification: M 21; H 11

Кіріспе. Экономикалық дамыған елдердің тәжірибесі ұлттық экономиканың тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ететін жетекші құрамдастардың бірі шағын және орта кәсіпкерліктің жоғары дамыған секторының болуы болып табылатынын көрсетеді. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, мемлекеттік қолдаусыз шағын бизнес субъектілері банкроттыққа ұшырайды, өйткені орта есеппен әрбір 10-ның тек 2-3-і ғана жұмыс істейді, сондықтан шағын бизнес неғұрлым тәуекелді бизнес саласына жатады. Шағын бизнес экономика саласында тұрақтандырушы функцияны орындайды, бәсекелестік ортаны құруға және қолдауға мүмкіндік береді, оның барлық қатысушылары үшін кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруға тең қол жетімділікті қамтамасыз етеді.

Шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың маңыздылығы, сондай-ақ оның ұлттық экономиканың тұрақты өсуін және ел азаматтарының әл-ауқатын қамтамасыз етудегі рөлі туралы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Назарбаевтың, Президент Қ.-Ж. Тоқаевтың мемлекеттік бағдарламаларында, жолдауларында бірнеше рет атап өтілген. «Қазақстан-2050» Стратегиясында кәсіпкерлік ұлттық экономиканың жетекші күші ретінде ұсынылған және кәсіпкерлікті жан-жақты қол-

дау ұзақ мерзімді жеті басымдықтың бірі болып табылады [1].

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарында халықты нәтижелі жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету бағыттарының бірі жаппай кәсіпкерлікті дамыту болып табылады [2]. Осы мақсатты іске асыру үшін мемлекет халықты бизнес негіздеріне оқытуда кеңінен қамту, халықтың кәсіпкерлік бастамаларын қолдау, кәсіпкерлікті қолдау жөніндегі бағдарламаларды қабылдау және іске асыру және т.б. сияқты іс-шараларды іске асыруды көздейді.

Мемлекет басшысы Қ.-Ж.Тоқаевтың «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен Өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында әсіресе ауылдық жерлерде тиімді шағын және орта бизнесті дамыту жұмыссыздықты төмендетудің, халықты жұмыспен қамтамасыз етудің негізгі факторы деп танылды [3]. Сондай-ақ, жаппай кәсіпкерлікті белсенді дамыту халыққа масылдықтан және терең тамырланған патерналистік көзқарастардан тезірек кетуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттік шолу. Шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту, оны мемлекеттік қолдау мәселелері ғылыми әдебиеттерде жеткілікті дәрежеде қамтылған.

Шағын кәсіпорынды ұйымдастыру, дамыту және басқару мәселелерін ресейлік ғалымдар Багиев Г.Л., Буров В.Ю., Дондокова Е.Б., Завьялов Д.В., Рунова Н.Ю., Сагинова О.В. зерттейді [4]. Олар шағын кәсіпкерліктің табысты қызметі цифрлық платформаны қалыптастыру жағдайында маркетингтік қызметті ұйымдастыруға негізделген деп санайды. Бұл үшін шағын кәсіпкерлікті дамыту және оның экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында қолайлы орта қалыптастыру қажет.

Білім беру экономикасының теориялық және әдіснамалық негіздеріне, цифрлық экономика жағдайындағы кәсіпкерлік ойлауға қатысты мәселелерді В.Ю. Буров, С.В. Каминская, Н.В. Капитонова сияқты ғалымдар қарастырды [5]. Олар білім беру саласында кәсіпкерлік ойлауды дамыту тәсілдерін қалыптастырды.

Шағын және орта бизнесті қолдау құралдарының бірі шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың 2030 жылға дейінгі Тұжырымдамасы болады, оның шеңберінде: нарықтың жекелеген қатысушыларына әділетсіз артықшылықтар жасайтын заңнамалық және реттеуші актілердің күшін жою; шағын және орта бизнес үшін реттеушілік кедергілерді қысқарту; шектеулі бюджет ресурстарын пайдаланудың тиімділігін арттыру үшін жеке кәсіпкерлерден ұжымдық пайда басымдығын қамтамасыз ету жоспарлануда; жаңа бастаған және жұмыс істеп тұрған бизнес үшін сапалы өнеркәсіптік, инновациялық және креативті инфрақұрылымның артық ұсынысын жасауды ынталандыру; бизнестің есептілігін автоматтандыру және рұқсат беру құжаттарының санын қысқарту [6].

Негізгі бөлім. Озық елдердің тәжірибесі елдің экономикалық жүйесінде шағын және орта кәсіпкерліктің тиімді және жоғары дамыған секторының болу қажеттілігі мен маңыздылығын көрсетті. Сондықтан Қазақстанның экономикалық дамуын және оның бірқатар экономикалық дамыған елдерге кіруін шағын және орта кәсіпкерлік секторының тиісті деңгейіне жеткен жағдайда ғана жүзеге асыруға болады.

Шағын және орта бизнестің серпінді және орнықты дамуы елдің бәсекеге қабілеттілігінің негізгі факторы болып табылады. Сондықтан экономикалық дамыған елдерде қаланың, аймақтың немесе елдің жетістігінің ең сенімді дәлелі шағын және орта кәсіпкерліктің даму деңгейі болып табылады [7].

Шағын және орта кәсіпкерлік нарықтық экономиканың ажырамас бөлігі болып табылады, сектор көбінесе халықтың жұмыспен қамтылу жағдайына, экономикалық өсу қарқынына және жалпы ішкі өнімнің мөлшеріне байланысты болады. Орта тап пен жалпы әлеуметтік мәдениетті қалыптастыруда шағын және орта кәсіпкерліктің ерекше рөлін атап өткен жөн.

Кез-келген елде шағын және орта кәсіпкерлік нарықтық экономиканың органикалық құрамдас бөлігі болып табылады және сонымен бірге аймақтық дифференциацияға ие. Өңірлерде кәсіпкерлік субъектілерінің қызметі жергілікті нарықтардың ерекшелігіне - сұраныс көлеміне, оның құрылымына және жергілікті нарықтың қажеттіліктеріне қарай жүзеге асырылады. Дәл осы себептен шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту тұтас ел үшін де, жеке алынған өңір үшін де маңызды.

Айта кетейік, Қазақстанда ел өңірлеріндегі шағын және орта кәсіпкерліктің рөлі әлі де жеткілікті жоғары емес, ал шағын және орта кәсіпкерлік дамудың жоғары деңгейімен ерекшеленбейді.

Ақтөбе облысының мысалында аймақтағы шағын және орта кәсіпкерліктің жағдайы мен дамуын қарастырайық. Ақтөбе облысы аумағы бойынша Қазақстандағы екінші және Батыс Қазақстандағы ең ірі әкімшілік бірлік болып табылады [8].

Ақтөбе облысының экономикалық дамуының негізгі көрсеткіштерін қарастырайық (1-кесте).

1-кесте

Ақтөбе облысының 2016-2020 жылдардағы экономикалық даму серпіні

Көрсеткіштер	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.
Жалпы өңірлік өнім, млн теңге	2 071 115,8	2 341 889,2	2 708 455,4	2 974 420,9	2 956 872,2
Жан басына шаққандағы жалпы өңірлік өнім, мың теңге	2 464,9	2 749,7	3 136,0	3 396,8	3329,8
Өнеркәсіп өндірісінің көлемі, млн теңге	1 285 682	1 243 377	1 014 433	1 291 055	1 595 500
Негізгі капиталға инвестициялар, млн. теңге	374 020	438 049	516 893	598 864	648 036
Бөлшек сауда тауар айналымы, млн теңге	496 734,1	490 299,8	525 743,9	550 263,6	615 305,8
Экспорт, миллион АҚШ доллары	2 860,7	4 007,80	2 957,20	2 073,3	1 657,5
Импорт, миллион АҚШ доллары	940,9	1 093,80	1 251,60	1 189,4	964,9

Кесте мәліметтерінен көрініп тұрғандай, облыс экономикасы тұрақты өсуді көрсетеді. Бес жыл ішінде жалпы өңірлік өнімнің құны ағымдағы бағаларда 29,52%–ға (2020 жылы 2956,87 млрд теңге және 2019 жылы 2974,4 млрд теңге), ал халықтың жан басына шаққанда 35,0%-ға өсті.

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің статистика бюросының деректері бойынша, 2020 жылы Ақтөбе облысында ЖӨӨ шамасы 2956,9 млрд теңгені құрады. Айта кету керек, коронавирустық инфекция пандемиясының теріс әсеріне қарамастан, облыс 2020 жылды бірқатар маңызды әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштер бойынша оң динамикамен аяқтады: өнеркәсіп – 103%, инвестициялар – 106,6%, ауыл шаруашылығы – 106,7%, құрылыс – 105,9%. Көтерме сауда мен көлік пандемияның әсерінен ең көп зардап шекті, олардың мәні өткен жылмен салыстырғанда сәйкесінше 96,3% және 79,9% құрады.

Негізгі капиталға салынған инвестициялар 49 172 миллион теңгеге немесе 8,4% - ға ұлғайды, бөлшек тауар айналымының көлемі де айтарлықтай ұлғайды, 2020 жылы оның шамасы 615,3 млрд теңгені құрады, бұл өткен жылғы көрсеткіштен 11,8%-ға артық. Базалық кезеңмен салыстырғанда аталған көрсеткіштердің мәндері тиісінше 1,7 және 1,2 есе өсті. Облыс экономикасына инвестициялар тартудың айтарлықтай өсуі соңғы бес жылда бірқатар инвестициялық жобаларды іске асыру есебінен қамтамасыз етілді.

Сыртқы экономикалық қызмет көрсеткіштері әртүрлі бағыттағы өсуді көрсетеді-экспорт көрсеткіштері 20%-ға қысқарды, ал импортталатын өнімнің құны 5,6%-ға өсті, бұл отандық өнімнің нарықтан шетелдік өндіріс тауарларымен белгілі бір ығысуын көрсетеді.

Ақтөбе облысында жұмыс істеп тұрған шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны 2016 жылмен салыстырғанда 16,7%-ға өсті және 2020 жылдың соңында 70,8 мың бірлікті құрады (2-кесте). Тіркелген субъектілер құрамындағы белсенді субъектілердің үлесі 87,1% немесе 61,7 мыңды құрады. Мұндай алшақтық кәсіпкерлердің кейбір жағымсыз факторлардың әсерінен өз қызметін жүзеге асыруға дайын еместігін көрсетеді, мысалы, бизнесті бастауға дайын еместігі, дұрыс таңдалмаған тауашалар, мемлекеттік органдар жасанды түрде жасайтын кедергілер және басқалар.

Шағын және орта кәсіпкерлікте жұмыспен қамтылғандар саны 2016 жылғы 119,2 мың адамнан 2020 жылы 144,5 мың адамға дейін (немесе 21,2% - ға) өсті. 2020 жылы шағын және орта кәсіпкерлік секторында облыс экономикасында жұмыспен қамтылғандардың 34,5% - ы еңбек етті [9].

Бес жыл ішінде шағын және орта кәсіпкерлік секторы шығарған өнімнің құны ағымдағы бағаларда 1,6 есе өсіп, 2020 жылы 872,0 млрд теңгені құрады.

Шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың оң серпіні Қызылорда облысы мен Нұр-Сұлтан қаласынан кейін «Жұмыс істеп тұрған ШОК (шағын және орта кәсіпкерлік) субъектілері санының өсу қарқыны» көрсеткіші бойынша облыстың үздік үштікке кіруіне мүмкіндік берді. «Жұмыспен қамтылғандар санының өсу қарқыны» көрсеткіші бойынша Ақтөбе облысы Шымкент қаласынан кейін екінші орын алды, жұмыс істеп тұрған шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны бойынша 1000 тұрғынға шаққанда облыс үздік бестікті жабады.

2 кесте

Ақтөбе облысындағы шағын және орта кәсіпкерліктің динамикасы

Көрсеткіштер	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.
Тіркелген шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны, бірлік	60644	63120	65832	68627	70781
Шағын және орта кәсіпкерліктің белсенді субъектілерінің саны, бірлік	47868	50209	54430	59026	61 797
Шағын және орта кәсіпкерлікте жұмыспен қамтылғандар саны, мың адам	119,2	121,4	117,3	128,7	144,5
Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің өнім шығаруы, млн теңге	543 487	596 426	731064	751 647	871 973

Егер соңғы жылдары шағын және орта кәсіпкерліктің дамуын қарастыратын болсақ, 2020 жылы Ақтөбе облысының аумағында жұмыс істеп тұрған шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны 61,8 мың бірлікті құрады. Жұмыс істеп тұрған шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің құрылымы 1-суретте көрсетілген.

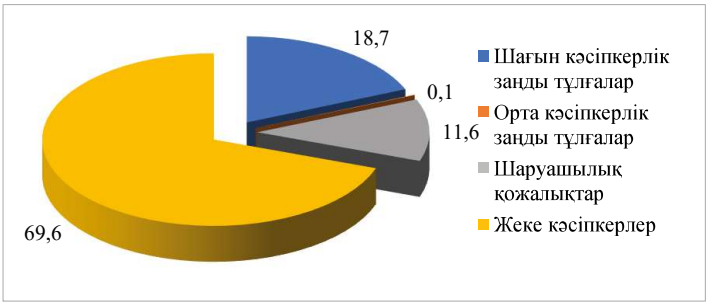

1-сурет. **Ақтөбе облысының жұмыс істеп тұрған шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің ұйымдық нысан бойынша құрылымы, %***

** Авторлармен құрастырылған*

Шағын және орта кәсіпкерлік секторында жұмыспен қамтылғандардың ішінен 72,7 мың адам немесе шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінде жұмыспен қамтылғандардың 48,7%-ы шағын және орта кәсіпкерліктің заңды тұлғаларымен жұмысқа орналастырылды. Шаруа (фермер) қожалықтарында 10,3 мың адам (7,8%) жұмысқа орналастырылды. Жеке кәсіпкерлермен 66,2 мың адам немесе барлық жұмыспен қамтылғандардың 43,5% жұмысқа орналастырылды.

Ақтөбе облысының кәсіпкерлік басқармасының мәліметінше, 2020 жылы шағын және орта кәсіпкерлік секторы 872,0 млрд теңгенің өнімін шығарды. Өнімнің басым бөлігін шағын кәсіпорындар өндірді – 526,7 млрд теңге немесе 60,4%. Орта кәсіпорындар 345,3 млрд теңге немесе 39,6% сомаға өнім кіргізді.

2020 жылы Ақтөбе облысының банк мекемелері 406 млрд теңге несие берді, оның ішінде шағын және орта кәсіпкерлік субъектілеріне 54,0 млрд теңге немесе 13,3% берілді. 2019 жылы шағын және орта кәсіпкерлік субъектілеріне берілген кредиттердің үлесі 14,6%-ды құрады, яғни бір жыл ішінде шағын және орта кәсіпкерлік секторын кредиттеуді 1,3 пайыздық тармаққа қысқарту орын алды.

Ақтөбе облысында шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуға мемлекет тарапынан көрсетіліп жатқан қолдау да ықпал етуде. Мысалы, 2020 жылы 600 шағын және орта кәсіпкерлік

субъектілері мемлекеттік қолдауға ие болды, «Бизнестің жол картасы-2025» бағдарламасы аясында 3,1 млрд теңге бөлінді. «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасын іске асыру бойынша облыс республика бойынша көшбастшылар бестігіне кірді – жалпы сомасы 38,9 млн. теңгеге 122 жоба мақұлданды [10].

«Еңбек» бағдарламасы аясында 4,7 млрд теңгенің 953 жобасы қаржыландырылды. Айта кетейік, қаржыландырылған жобалардың 80%-дан астамы ауылда жүзеге асырылған.

Банк кредиттерін алушылардың барлық жиынтығының 27,7%-ы жеке тұлғалар ретінде, 72,3%-ы заңды тұлғалар ретінде мәлімделді.

Облыс аудандары бөлінісінде шағын және орта кәсіпкерлікте облыс орталығының тұрғындары белсенділік танытуда, онда жұмыс істеп тұрған шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің 66%-ы жұмыс істейді. Шағын және орта бизнесте жұмыспен қамтылғандардың 75%-ы қалалық агломерацияда тұрады, олар өндірілген өнімнің 81% - ын шығарды.

Жұмыс істеп тұрған шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны және қалалық агломерациядан кейін жұмыспен қамтылғандар саны бойынша Мұғалжар (тиісінше 3493 бірлік және 6840 адам) және Хромтау (тиісінше 2507 бірлік және 5032 адам) аудандары орналасқан. Өнім шығару бойынша қалалық агломерациядан кейін Хромтау (43910 млн теңге) және алға (36153 млн теңге) аудандары орналасты.

Ауыл шаруашылығына маманданған аудандар (Әйтеке би, Ырғыз, Қобда, Ойыл) кәсіпкерлік қызметтің төмен белсенділігін көрсетеді [11].

2-суретте көрсетілген шағын және орта кәсіпкерлік қызметі көрсеткіштерінің құрылымы.

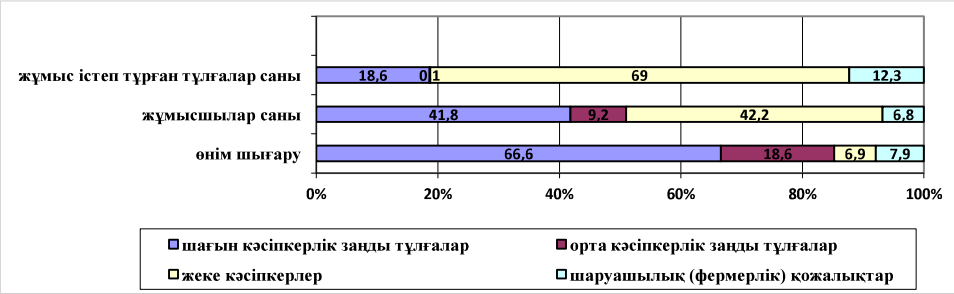

2-сурет. **Ақтөбе облысының шағын және орта кәсіпкерлік қызметінің құрылымы***

** Авторлармен құрастырылған*

Бұл суретте шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері шағын кәсіпкерліктің заңды тұлғаларының ұйымдық формасында ең көп өнім өндіретінін және жұмыспен қамтылғандар саны бойынша көшбасшы болатындығын көрсетеді, дегенмен олардың үлесі жұмыс істеп тұрған субъектілер арасында.

Қорытынды. Ақтөбе облысының шағын және орта кәсіпкерлік секторын зерттеу соңғы жылдары облыста жалпы шағын және орта кәсіпкерліктің абсолюттік көрсеткіштерінің өсуі байқалғанын көрсетті. Алайда, шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің құрылымында диспропорция орын алып отыр, мұны жеке кәсіпкерлердің өсу қарқыны басқа ұйымдық-құқықтық нысандармен салыстырғанда озық қарқынмен ұлғаюда куәландырады. Салалар бөлінісінде сауда және делдалдық қызметтер көрсететін субъектілердің үлесі өсті.

Ақтөбе облысында шағын және орта кәсіпкерлікті қолдаудың «Бизнестің жол картасы 2020» мемлекеттік бағдарламасы, Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың «Еңбек» бағдарламасы, «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасы белсенді жүзеге асырылып жатқанын атап өткен жөн. Мемлекеттік бағдарламаларды іске асырудың арқасында 2000-нан астам жоба қаржыландырылды.

Осылайша, Ақтөбе облысында шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту республикада қалыптасқан үрдістерге жауап береді. Шағын және орта кәсіпкерлікті одан әрі дамыту, олардың қызметін ынталандыру, лизингті, венчурлік қаржыландыруды және өзара іс-қимылдың басқа да озық нысандарын дамыту Ақтөбе облысының экономикалық жүйесінің орнықтылығын қамтамасыз етуге тиіс, оның жүйе құраушы бөлігі шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің мықты сыныбы болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» от 14.12.2012 г. // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-14-dekabrya-2012-g

2. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года // https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/ob-utverzhdenii-strategicheskogo-plana-razvitiya-respubliki-kazahstan-do-2025-goda-i-priznanii-utrativshimi-silu-nekotoryh-ukazov-prezidenta

3. Послание Главы государства К.-Ж.Токаева народу Казахстана «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» от 02.09.2019 г. // https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/ob-utverzhdenii-strategicheskogo-plana-razvitiya-respubliki-kazahstan-do-2025-goda-i-priznanii-utrativshimi-silu-nekotoryh-ukazov-prezidenta

4. Багиев Г.Л., Буров В.Ю., Дондокова Е.Б., Завьялов Д.В., Рунова Н.Ю., Сагинова О.В. Малое предпринимательство. Организация, развитие и управление малым предприятием. Издательство: НИЦ ИНФРА-М, 2020. – 582 с.

5. Экономика образования: формирование предпринимательского мышления в условиях цифровых технологий : учеб. пособие / В. Ю. Буров, С. В.Каминская, Н.В.Капитонова [и др.]; Забайкал. гос. ун-т. – Чита: ЗабГУ, 2019. – 133 с.

6. Правительством одобрена Концепция развития малого и среднего предпринимательства в РК до 2030 года // https://primeminister.kz/ru/news/pravitelstvom-odobrena-koncepciya-razvitiya-malogo-i-srednego-predprinimatelstva-v-rk-do-2030-goda-1931725

7. Отчет по реализации сервисной поддержки ведения действующей предпринимательской деятельности в рамках четвертого направления Государственной программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса - 2020» по итогам 2018 г. // НПП «Атамекен». – Астана. – 2018. – 38 с. – https://atameken.kz/ru/services/28-cop-i-cpp-brvydacha-sertifikatov

8. Adžić S., Al-Mansour J. Business analysis in the times of COVID-19: Empirical testing of the contemporary academic findings // Management Science Letters. – 2021. – vol. 11. – P. 1-10.

9. https://www.nationalbank.kz/kz

10. Независимый рейтинг «Деловой климат-2019». Результаты социологического исследования. Анализ и сравнение условий ведения бизнеса в регионах Казахстана // https://atameken.kz/ru/services/29-issledovaniya-predprinimatel-skoj-sredy

11. XXX – развитие малого и среднего предпринимательства в Актюбинской области на 1 января 2021 года. https://www.gov.kz/memleket/entities/aktobe-kasipkerlik/documents/details/135347?directionId=6763&lang=ru сайт Управления предпринимательства Актюбинской области.

REFERENCES

1. Poslanie Presidenta Respubliki Kazahstan – Lidera Nacii N.A.Nazarbaeva narodu Kazahstana «Strategija «Kazahstan-2050»: novyji politicheskiyi kurs sostojavshegosja gosudarstva» ot 14.12.2012 g. // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-14-dekabrya-2012-g [in Russian].

2. Strategicheskij plan razvitija Respubliki Kazahstan do 2025 goda // https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/ob-utverzhdenii-strategicheskogo-plana-razvitiya-respubliki-kazahstan-do-2025-goda-i-priznanii-utrativshimi-silu-nekotoryh-ukazov-prezidenta [in Russian].

3. Poslanie Glavy gosudarstva K.-Zh.Tokaeva narodu Kazahstana «Konstruktivnyj obshhestvennyj dialog – osnova stabil'nosti i procvetanija Kazahstana» ot 02.09.2019 g. // https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/ob-utverzhdenii-strategicheskogo-plana-razvitiya-respubliki-kazahstan-do-2025-goda-i-priznanii-utrativshimi-silu-nekotoryh-ukazov-prezidenta [in Russian].

4. 4. Bagiev G.L., Burov V.Ju., Dondokova E.B., Zav'jalov D.V., Runova N.Ju., Saginova O.V. Maloe predprinimatel'stvo. Organizacija, razvitie i upravlenie malym predprijatiem. Izdatel'stvo: NIC INFRA-M, 2020. – 582 s. [in Russian].

5. Jekonomika obrazovanija: formirovanie predprinimatel'skogo myshlenija v uslovijah cifrovyh tehnologij: ucheb. posobie / V. Ju. Burov, S. V.Kaminskaja, N.V.Kapitonova [i dr.]; Zabajkal. gos. un-t. – Chita: ZabGU, 2019. – 133 s. [in Russian].

6. Pravitel'stvom odobrena Koncepcija razvitija malogo i srednego predprinimatel'stva v RK do 2030 goda // https://primeminister.kz/ru/news/pravitelstvom-odobrena-koncepciya-razvitiya-malogo-i-srednego-predprinimatelstva-v-rk-do-2030-goda-1931725 [in Russian].

7. Otchet po realizacii servisnoj podderzhki vedenija dejstvujushhej predprinimatel'skoj dejatel'nosti v ramkah chetvertogo napravlenija Gosudarstvennoj programmy podderzhki i razvitija biznesa «Dorozhnaja karta biznesa - 2020» po itogam 2018 g. // NPP «Atameken». – Astana. – 2018. – 38s. https://atameken.kz/ru/services/28-cop-i-cpp-brvydacha-sertifikatov [in Russian].

8. Adžić S., Al-Mansour J. Business analysis in the times of COVID-19: Empirical testing of the contemporary academic findings // Management Science Letters. – 2021. – vol. 11. – P. 1-10.

9. https://www.nationalbank.kz/kz.

10. Nezavisimyj rejting «Delovoj klimat-2019». Rezul'taty sociologicheskogo issledovanija. Analiz i sravnenie uslovij vedenija biznesa v regionah Kazahstana // https://atameken.kz/ru/services/29-issledovaniya-predprinimatel-skoj-sredy [in Russian].

11. XXX – razvitie malogo i srednego predprinimatel'stva v Aktjubinskoj oblasti na 1 janvarja 2021 goda. https://www.gov.kz/memleket/entities/aktobe-kasipkerlik/documents/details/135347?directionId=6763&lang=ru sajt Upravlenija predprinimatel'stva Aktjubinskoj oblasti [in Russian].

К.М. Балгинова, М.К. Шакибаев, Г.М. Сагиндыкова, У.Б. Юсупов

РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация

В настоящее время малое и среднее предпринимательство является неотъемлемой частью национальной и региональной экономики, отчетливо ориентированной на потребности региона. Поэтому развитие малого и среднего предпринимательства одинаково важно, как для отдельно взятого региона, так и для страны в целом.

Опыт ведущих зарубежных стран также подтверждает общественную значимость малого и среднего предпринимательства в обеспечении занятости населения, удовлетворении потребностей рынка и развитии региональной и национальной экономики. В современных условиях обострения конкуренции и глобализации государство, рассматривая и реализуя возможности и выделяя средства для поддержки и развития предпринимательства, одновременно обеспечивает развитие многих стран.

Малое и среднее предпринимательство достигло определенных успехов, однако в Казахстане он, как важнейший сектор экономики, все еще не оказывает влияния на развитие общества. Игнорирование роли малого и среднего предпринимательства в экономике страны и его имеющегося потенциала, приобретает характер стратегического просчета. Поэтому разработка эффективной государственной политики поддержки малого и среднего предпринимательства, создание благоприятных условий для его функционирования является важной частью экономической политики государства.

В статье исследовано состояние и развитие малого и среднего предпринимательства на примере Актюбинской области. Рассмотрена оказываемая поддержка со стороны государства.

K. Balginova, M. Shakibaev, G. Sagindykova, U. Yussupov

DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN AKTOBE REGION

Annotation

Currently, small and medium-sized enterprises are an integral part of the national and regional economy, clearly focused on the needs of the region. Therefore, the development of small and medium-sized businesses is equally important, both for a particular region and for the country as a whole.

The experience of leading foreign countries also confirms the social importance of small and medium-sized enterprises in providing employment, meeting market needs and developing regional and national economies. In modern conditions of increasing competition and globalization, the state, considering and realizing opportunities and al-

locating funds to support and develop entrepreneurship, simultaneously ensures the development of many countries.

Small and medium-sized enterprises have achieved some success, but in Kazakhstan, as the most important sector of the economy, it still does not have an impact on the development of society. Ignoring the role of small and medium-sized enterprises in the country's economy and its existing potential, acquires the character of a strategic miscalculation. Therefore, the development of an effective state policy to support small and medium-sized businesses, the creation of favorable conditions for its functioning is an important part of the economic policy of the state.

The article examines the state and development of small and medium-sized businesses on the example of the Aktobe region. The support provided by the state is considered.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).7
UDC 330.32
SCSTI 68.75.45

L. Gimranova*, *PhD student*[1]
T. Pritvorova, *d.e.s, professor*[1]
I. Turgel, *d.e.s, professor*[2]
Karagandy University of Kazpotrebsoyuz[1]
Karagandy, Kazakhstan
Ural Federal University[2]
Ekaterinburg, Russia
* – main author (author for correspondence)
e-mail: l.gimranova@mail.ru

INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE MECHANICAL ENGINEERING INDUSTRY OF KAZAKHSTAN

The article is devoted to the study of the investment attractiveness of the mechanical engineering industry in Kazakhstan. The development of mechanical engineering in Kazakhstan today is one of the priority areas, as the industry has social importance, providing high employment. Today, the government of Kazakhstan is implementing a number of measures to support domestic manufacturers, including free economic zones, preferential taxation and lending, quotas and grants for training, public investment.

On the part of the state, support for machine-building enterprises is provided within the framework of systemic measures aimed at the manufacturing industry.

The authors analyzed the dynamics of investment in the machine-building industry, indicators of import and export of goods of this industry, as well as analyzed the main factors important for foreign investors, including the potential costs.

It is noted that the mechanical engineering industry has significant potential to expand production and increase exports. Mastering the production of new products is possible on the basis of existing production facilities of existing domestic enterprises specializing in the production of similar nomenclature.

Sustainable development and reliable functioning of mechanical engineering largely determine the energy and material intensity of the economy, labor productivity, the level of environmental safety of industrial production and, ultimately, the economic security of the country.

Keywords: *investments, machine-building industry, investment preferences, import, production, government support, manufacturing industry, investment attractiveness, export, economy.*

Кілт сөздер: *инвестициялар, машина жасау саласы, инвестициялық преференциялар, импорт, өндіріс, мемлекеттік қолдау, өңдеу өнеркәсібі, инвестициялық тартымдылық, экспорт, экономика.*

Ключевые слова: *инвестиции, машиностроительная отрасль, инвестиционные преференции, импорт, производство, государственная поддержка, обрабатывающая промышленность, инвестиционная привлекательность, экспорт, экономика.*

Introduction. Over the years of independence, the Republic of Kazakhstan, having built an open market economy, has achieved a leading position in the Central Asian region in terms of economic volume and investment attraction, realizing its geopolitical potential, creating a transport corridor that connected the Eastern and Western continents, and is also a leader by criteria for economic and social development.

The share of Kazakhstan's GDP among Central Asian countries is more than 60%, or $181.6 billion. The country's GDP share is 60% or $181.6 billion, and its foreign trade turnover has reached $85 billion. The country's GDP share is 60%, or $181.6 billion, and its foreign trade turnover has reached $85 billion, which is 58% of the total trade turnover of all Central Asian countries [1].

As of today, the mining industry remains more attractive for attracting investment than manufacturing. For comparison, according to the National Bank of Kazakhstan, in 2018, there was 3.5 times more foreign investment ($9.7 billion) in the mining industry than in the manufacturing industry ($2.8 billion), and the mining industry was 3.6 times (4.4 trillion tenge) higher than the manufacturing industry (1.2 trillion tenge) in terms of capital investment. At the same time, enterprises in the mining industry are able to borrow from external financial sources on more favorable terms, which is also confirmed by the cost of credit resources in the domestic market

of the Republic of Kazakhstan. Thus, according to the National Bank of the Republic of Kazakhstan, in 2015 – 2018, the average interest rate on loans from second-tier banks for the mining industry was 9.4%, and for the manufacturing industry – 13.8%. Thus, imbalances in financing between the mining and manufacturing sectors persist.

In turn, to increase the efficiency and importance of manufacturing in the economy is possible only by focusing public resources and attention on the stimulation of manufacturing in exchange for reciprocal fulfillment of obligations on the part of the subjects of industrial-innovative activity and the expansion of co-financing opportunities through stock market instruments.

The purpose of the study is to identify the potential for development of the machine-building industry of Kazakhstan through the implementation of investment projects for which state support measures are provided, as well as promising areas in this industry, which are directly related to import substitution and export development.

Literature review. As part of the preparation of the article, scientific publications of both foreign and domestic authors who studied the issues of the investment climate were analyzed, laws and strategic documents regulating and determining the investment policy of Kazakhstan were also considered [2].

Consideration of issues of investment climate in machine-buliding industry is touched upon in the works of such authors as Shumeiko I., Kasenov A., Abishev K. [3]. Moreover, it is worth noting Russian scientists, Zaharov A., Novikova Yu. [4] and others who actively studied the problems of state regulation of investment activity.

Particular attention was paid to the definition of Lavrentiev D.S. [5], who believes that the main components of the investment attractiveness include not only the private properties and qualities of the object, but also the reaction of investors, and their willingness to work with the object of investment.

The information-empirical base of the study was the legislative and regulatory acts of the official statistical materials of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy [1]; program and reporting data of development institutions of Kazakhstan; materials contained in periodicals and information network of the Internet.

Main part. In the international ranking "Doing Business" 2020, Kazakhstan ranked 25th. Thus, such developed European and Asian countries as Austria (27th place), Russia (28th place), Spain (30th place) and China (31st place) followed Kazakhstan in the ranking during the analyzed period. It should be noted that for some components of the rating, Kazakhstan is one of the leaders. For example, Kazakhstan ranks 4th among all countries in the "Enforcement of Contracts" indicator and 7th in the "Protection of Minority Shareholders" indicator.

In the overall structure of the gross domestic product of the Republic of Kazakhstan, the mining and metallurgical industry still plays an important role, forming together 13% of the country's GDP.

At the same time, Kazakhstan's manufacturing industry during the crisis associated with the spread of coronavirus infection demonstrated growth of more than 3% and the industry's share in the total GDP amounted to 13%.

The government of Kazakhstan pays great attention to supporting the manufacturing industry, for the development of which a number of government programs have been introduced, such as the Business Road Map 2025, the Economy of Simple Things (a mechanism for lending to priority projects), and the Program to support small and medium-sized businesses engaged in manufacturing.

In the World Bank's Doing Business Index for 2020, Kazakhstan rose to 25th place, surpassing many of the world's leading economies. In particular, Kazakhstan ranks 4th in terms of compliance with contracts and 7th in the world for the protection of minority investors' rights.

The Republic of Kazakhstan's sovereign ratings remain stable. Fitch Ratings affirmed the country's sovereign rating at 'BBB' with a 'stable' outlook noting that Kazakhstan's public debt remains low and external and fiscal buffers have demonstrated resilience to shocks caused by the coronavirus pandemic and falling oil prices.

S&P Global Ratings also affirmed the Republic's sovereign rating at 'BBB' with a 'stable' outlook. S&P forecasts Kazakhstan's economy to grow by 3.2% in 2021 due to the easing of quarantine restrictions, higher oil prices coupled with an increase in production, as well as the recovery of the economies of its trading partners.

Moody's notes that the country's sovereign rating of "Baa3" with a "positive" outlook, assigned in 2019, is maintained and supported by the low level of public debt, significant reserves in foreign currency, high potential for economic growth and personal income and other factors that are buffers against external shocks.

Kazakhstan is an attractive economy for investment. The main reasons are, among others, its strategic location, favorable business environment, protection of investors' rights, investment incentives, political stability, rich raw material base and human capital.

In Kazakhstan, at the highest level attention is paid to the support of investors. The Council of Foreign Investors under the President of the Republic of Kazakhstan operates on a permanent basis.

In order to promptly solve the problems of investors, the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan was appointed as the Investment Ombudsman[2].

The investment headquarters, chaired by the Prime Minister and composed of the heads of relevant state bodies, as well as the Council for Improvement of the Investment Climate under the Government of the country were established.

Also, the launch of the International Arbitration Center and the MFCA Court is an important initiative to ensure the rule of law and protect the rights of investors on the basis of English law.

Focusing on the world experience of attracting investments, there are 13 special economic zones in Kazakhstan, providing ready infrastructure and a wide range of investment preferences, as well as 36 industrial zones.

The system of state support of investors is multilevel and includes various sectoral benefits, as well as investment contract, under which investment projects are exempted from payment of corporate income and land taxes, as well as property tax.

Moreover, investors in Kazakhstan have been given the opportunity to directly enter into an investment agreement with the Government to implement major investment projects worth more than $50 million. The investment agreement determines the types of investment preferences, the terms and conditions, and the procedure for their implementation.

It is worth noting that the provisions of the investment agreement remain valid for twenty-five years from the date of its conclusion in case of changes in the legislation of the Republic of Kazakhstan [2].

Strategic investors are entitled to reimbursement of up to 20% of the cost of construction and installation works and purchase of equipment excluding value added tax and excise duties. In addition, under the investment agreement strategic investors will be able to get tax vacations with regard to corporate income tax, property tax, land tax, as well as value added tax, if the project is implemented on the territory of the FEZ.

One of the priority areas of Kazakhstan's economy is the mechanical engineering industry, the volume of imports of which occupies a significant share of the country's market - about 40% of total imports. Thus, at the end of 2020, imports of engineering products totaled $17.2 billion. This is due to the lack of a number of productions of mechanical engineering products, both high-tech and mass production. The fact that due to the low localization of a number of machine-building productions, large volumes of imports are supplemented by products of components for subsequent assembly at domestic production facilities is of no small importance.

The volume of production in the machine-building industry for the period January - December 2020 amounted to 1,807.4 billion tenge and in value terms increased by 32% [3]. Table 1 shows the indicators of the volume of production of the machine-building industry by sector.

Table 1

Dynamics of production volume by mechanical engineering sector for January-December 2019-2020, million tenge*

Industry Sector	January-December 2019	January-December 2020	FPI for January-December 2019 /2020, in %
1	2	3	4
Mechanical engineering	1 371 956	1 807 421	116,6
Manufacture of motor vehicles, trailers and semi-trailers	359 532	612 809	152,5
Manufacture of other vehicles	126 238	205 759	138,5
Manufacture of machinery and equipment n.e.c.	185 117	207 191	107,4
Manufacture of electrical equipment	148 440	174 527	100,8

1	2	3	4
Repair and installation of machinery and equipment	514 174	569 868	96,3
Manufacture of computers, electronic and optical products	38 454	37 267	89,9

** Data from the analytical report on the state of the machine-building industry of Kazakhstan for January-December 2020 [3].*

Despite the imposition of a state of emergency due to the spread of coronavirus infection, the machine-building industry is showing growth.

The decline in production is observed in the sectors of repair and installation of machinery and equipment, as well as in the production of computers, electronic and optical products.

The successful performance of the automotive industry in 2020 was influenced by a number of effective steps taken both by the Government and relevant Ministries, as well as by domestic factories.

Global multinational investors were brought into production, and new brands emerged, including in the affordable segment. The industry reacted coherently, and most importantly, in a timely manner to the quarantine measures associated with the coronavirus pandemic, introducing online car sales and thereby maintaining the sales chain of manufactured products, as well as the availability of products to consumers. On the instructions of the Government, car registration points were opened in car dealerships, which was positively noted by car enthusiasts.

The programs of preferential car loans and leasing, which for a number of years allow Kazakhstani consumers and representatives of small and medium-sized businesses to purchase automotive equipment through an affordable financial instrument, played an important role [3].

The launch of new plants and production facilities in Kazakhstan should be considered the main industry events of 2020.

The machine-building industry has considerable potential for expanding production and increasing exports. Mastering the production of new products is possible on the basis of the existing production capacities of the existing domestic enterprises specializing in the production of similar nomenclature.

Such commodity groups as electrical equipment, oil and gas equipment, automobile industry, as well as other machines, equipment and machine tools can be included among the priority product groups for mastering.

According to the results of 2020, the gross inflow of direct investments from foreign direct investors in the machine-building industry of Kazakhstan amounted to 141.2 million dollars.

In order to stimulate the development of the industry and increase its investment potential, the state provides a number of support measures provided by such development institutions as QazIndustry, Kazakhstan Development Bank, Industry Development Fund, Qaztrade, DAMU, KazakhExport, Baiterek and others.

According to the results of the analysis on the purchase of goods of the machine-building industry, the goods of constant demand were identified. Such goods include pumps, valves, compressors, tanks, pipes and fittings. In Kazakhstan, there are enterprises producing similar products, but their production volumes are not enough to cover the demand. Therefore, there is a great potential in investing in the production of these products, localization or opening of joint ventures [4].

Let's consider the prospects of investment in the machine-building industry on the example of the production of a group of goods of constant demand, compressors, which are used in various industries such as construction, metallurgy, energy, transport industry (automotive, aviation and railway), chemical industry, oil and gas extraction, service industries (workshops, tire service, medicine).

This group of goods is produced in Kazakhstan, but a significant part of the demand continues to be covered by imports.

According to the classification of the Commodity Nomenclature of Foreign Economic Activity by 4 characters (HS 8414), air compressors are among the top 20 imported goods in Kazakhstan. At the same time, the analysis of imported products by 6 characters (HS 841480), shown in Figure 1, taking into account the needs of industries, the average growth over the past 3 years has been 335% [6].

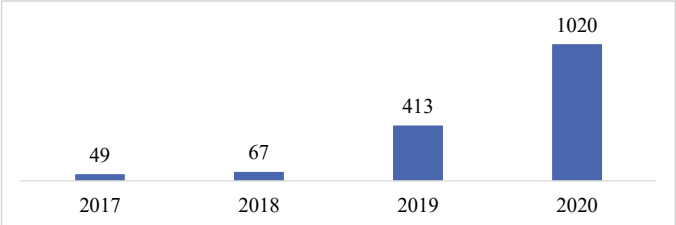

Figure 1. **Imports of compressors (mln USD)**

** Note: compiled by the author*

Among the main potential costs for investors should be considered utility rates, the average wage in the region, as well as distances from the potential partner to neighboring countries [7].

Wages in the manufacturing industry are 11% higher than the average wage in Kazakhstan and amount to 258 thousand tenge (for 2020). At the same time, the highest salaries (for all sectors) are observed in the two oil regions and the cities of Nur-Sultan and Almaty: 248 - 368 thousand tenge. Table 2 shows indicators of average wages in Kazakhstan. Over the last 5 years the growth of wages has increased by 60%.

Table 2

Average Wages in Kazakhstan by Region*

Region	Wages (tenge)
Atyrau region	367 799
Mangistau region	317 611
Nur-Sultan	302 504
Almaty	247 951
Karagandy region	203 806
West-Kazakhstan region	195 410
East-Kazakhstan region	190 287
Pavlodar region	187 427
Aktobe region	182 923
Kyzylorda region	178 174
Kostanay region	171 319
Almaty region	168 313
Akmola region	168 302
Shymkent	161 329
Turkestan region	158 762
North Kazakhstan oblast	157 497
Zhambyl region	156 846

** Data of the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [1].*

The lowest prices for 1 kWh of electricity are observed in East Kazakhstan region, Nursultan city, Pavlodar region, West Kazakhstan region and Aktobe regions: 14.48-16.96 tenge.

Kazakhstan's export potential of air or gas compressors is realized due to the Russian market (about 800 thousand US dollars annually, while in 2018-2019 exports averaged 1300 US dollars), where a significant part of the products is supplied, as well as to the markets of Kyrgyzstan and Uzbekistan. Despite the significant stable demand for these products in China, this market is difficult for local manufacturers to master due to non-tariff regulation of the market. Meanwhile, thanks to Kazakhstan's participation in the Customs Union, the markets of Russia, Belarus, Armenia, and Kyrgyzstan remain attractive due to the absence of import customs duties and affordable logistics. Thus, over the past 5 years, products worth 2.8 million US dollars or 0.6 million US dollars annually have been imported to Russia.

Potential markets are determined by water supply systems, construction, coal, oil and gas, chemical and food industries.

The oil and gas and energy industries account for a significant part of sales. Given the raw material orientation of Kazakhstan's economy (more than 70% of exports are hydrocarbons and subsoil), there is always a stable demand for the products [8].

The Entrepreneurial Code of the Republic of Kazakhstan defines legal, economic and social conditions and guarantees ensuring freedom of entrepreneurship in Kazakhstan, as well as mechanisms to protect the interests of investors.

Production of mechanical engineering products is included in the list of priority activities. Thus, potential investors in the framework of conclusion of an investment contract may receive additional investment preferences. Such as: exemption from customs duties, state grants, exemption from VAT on import of equipment, exemption from corporate income, land and property tax. Moreover, in case of realization of production on the territory of the Special Economic Zone or Industrial Zone, investors can benefit from a number of additional preferences.

Figure 2 below presents a SWOT analysis of factors important to foreign investors.

Figure 2

SWOT analysis of the main factors important for foreign investors*

Strengths	**Weaknesses**
• Ensuring product demand due to a wide sales market; • Diversification by consumers. • Developed logistics throughout the territory of Kazakhstan and abroad. • Investment preferences	• High capital costs of the project. • Lack of own sales channels. • Limited range of products in the first years.
Opportunities	**Threats**
• Constant demand: the raw material orientation of the economy determines the development of necessary equipment for oil production and transportation. • Production of quality products of demanded assortment. • Common customs zone of Kazakhstan, Russia and Belarus.	• The risk of untimely delivery or under-delivery of raw materials.[9] • Strong dependence on raw material partners. • Lack of scientific and technical base.

* *Compiled by the author*

Conclusion. The country's stable position in international rankings, as well as statistics on foreign investment attraction confirms the high investment attractiveness of the Republic of Kazakhstan. So for the period from 2005 to 2020 the inflow of foreign direct investment amounted to 365 billion dollars [9]. Active investment also remains in the mechanical engineering sector. Foreign investments are an effective catalyst of industrial and innovative development of the country. In his message, the Head of the State Kassym-Jomart Tokayev clearly outlined measures and priorities of investment policy implementation. The full opening of the industrial and non-resource potential of Kazakhstan's economy, including taking into account foreign investments and technologies, remains at the head of the cornerstone.

The successful development of industry and increase of export potential require a systematic approach and reasonable application of all available state support tools. The main principles should be: clear targeting and socio-economic feasibility of state support in order to identify the most promising subjects of entrepreneurial activity in the manufacturing industry, as well as effective and timely distribution of state financial resources.

ЛИТЕРАТУРА

1. Статистика // Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – 2022. – Режим доступа: http:// www.stat.gov.kz (Дата обращения: 12.02.2022)

2. Инвестиционные преференции [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://invest.gov.kz (Дата обращения: 17.03.2022 г.)

3. Аналитический отчет о состоянии машиностроительной отрасли Казахстана за январь-декабрь 2020 года [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://smkz.kz (Дата обращения: 03.03.2022)

4. Шумейко И.А., Касенов А.Ж., Абишев К.К. Роль машиностроения и особенности развития отрасли в Казахстане //Наука и техника Казахсатана. – 2019. – №4. – С. 81-89.

5. Лаврентьев Д.С. Сравнение взаимосвязанных понятий инвестиционного потенциала, инвестиционного климата и инвестиционной привлекательности // Аспирант. – 2016. – № 8 (24). – С. 101-103.

6. Торговая статистика для развития международного бизнеса [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.trademap.org (Дата обращения: 20.03.2022 г.)

7. Чермошенцева Е.В. Машиностроение Казахстана: новые векторы развития // Вестник КазНУ – Серия экономическая. – 2014. – No 4 (104). – С. 46-51.

8. Что ждет машиностроение Казахстана в ближайшие годы [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://atameken.kz/ru/articles/32509-chto-zhdet-mashinostroenie-kazahstana-v-blizhajshie-gody (Дата обращения: 03.03.2022)

9. Захаров А.Н. Современные аспекты развития мирового производства машиностроительной продукции // Российский внешнеэкономический вестник. – 2005. – No 5. – С. 54-59

10. Официальный интернет-ресурс Министерства по инвестициям Республики Казахстан [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.gov.kz/memleket/entities/invest (Дата обращения: 17.03.2022 г.)

REFERENCES

1. Statistika // Komitet statistiki Ministerstva nacional'noi ekonomiki Respubliki Kazakhstan [Electronic resource]. Available at: http:// www.stat.gov.kz (Accessed 12.02.2022) [in Russian].

2. Investicionnye preferencii [Electronic resource]. Available at: https://invest.gov.kz (Accessed 17.03.2022) [in Russian].

3. Analiticheskiy otchet o sostoyanii mashinostroitel'noi otrasli Kazakhstana za yanvar'-dekabr' 2020 goda [Electronic resource]. Available at: https://smkz.kz (Accessed 03.03.2022) [in Russian].

4. Shumeiko I.A., Kasenov A.Zh., Abishev K.K. Rol' mashinostroeniya i osobennosti razvitiya otrasli v Kazakhstane // Nauka i tehnika Kazakhstana. – 2019. – №4. – P. 81-89 [in Russian].

5. Lavretiev D.S. Sravnenie vzaimosvyazannyh ponyatii investigionnogo potenciala, investicionnogo klimata i investicionnoi privlekatel'nosti // Aspirant [in Russian].

6. Torgovaya statistika dlya razvitiya mezhdunarodnogo biznesa [Electronic resource]. Available at: https://www.trademap.org (Accessed 20.03.2022) [in Russian].

7. Chermoshenceva E.V. Mashinostroenie Kazakhstana: novye vektory razvitiya // Vestnik KazNU – Seriya ekonomicheskaya. – 2014. – No 4 (104). – P. 46-51 [in Russian].

8. Chto zhdet mashinostroenie Kazakhstana v blizhaishie gody [Electronic resource]. Available at: https://atameken.kz/ru/articles/32509-chto-zhdet-mashinostroenie-kazahstana-v-blizhajshie-gody (Accessed 03.03.2022) [in Russian].

9. Zaharov A.N. Sovremennye aspekty razvitiya mirovogo proizvodstva mashinostroitel'noi produkcii // Rossijskij vneshnejekonomicheskij vestnik. – 2005. – No 5. – P. 54-59 [in Russian].

10. Oficial'nyi internet-resurs Ministerstva po investiciyam Respubliki Kazakhstan [Electronic resource]. Available at: https://www.gov.kz/memleket/entities/invest (Accessed 17.03.2022) [in Russian].

Л.Р. Гимранова, Т.П. Притворова, И.Д. Тургель

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МАШИНА ЖАСАУ САЛАСЫНЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫМДЫЛЫҒЫ

Андатпа

Мақала Қазақстандағы машина жасау саласының инвестициялық тартымдылығын зерттеуге арналған. Қазақстанда машина жасауды дамыту бүгінгі күні басым бағыттардың бірі болып табылады, өйткені сала халықты жоғары жұмыспен қамтамасыз ете отырып, әлеуметтік маңызға ие. Бүгінде Қазақстан Үкіметі отандық өндірушілерді қолдаудың бірқатар шараларын іске асыруда, олардың ішінде еркін экономикалық аймақтар,

жеңілдікпен салық салу және кредит беру, оқуға арналған квоталар мен гранттар, мемлекеттік инвестициялар.

Мемлекет тарапынан машина жасау кәсіпорындарын қолдау өндеуші өнеркәсіпке бағытталған жүйелі шаралар шеңберінде көрсетіледі.

Авторлар машина жасау саласындағы инвестициялар серпініне, осы саладағы тауарлардың импорты мен экспортының көрсеткіштеріне талдау жасады, сондай-ақ шетелдік инвесторлар үшін маңызды негізгі факторларға, оның ішінде әлеуетті шығындарға талдау жасады.

Машина жасау саласы өндірісті кеңейту және экспортты ұлғайту үшін айтарлықтай әлеуетке ие. Жаңа өнім өндірісін игеру ұқсас номенклатураны өндіруге маманданған жұмыс істеп тұрған отандық кәсіпорындардың қолда бар өндірістік қуаттары негізінде мүмкін болады.

Машина жасаудың орнықты дамуы мен сенімді жұмыс істеуі көбінесе экономиканың энергия сыйымдылығы мен материал сыйымдылығын, еңбек өнімділігін, өнеркәсіптік өндірістің экологиялық қауіпсіздігі деңгейін және, сайып келгенде, елдің экономикалық қауіпсіздігін анықтайды.

Л.Р. Гимранова, Т.П. Притворова, И.Д. Тургель

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Статья посвящена исследованию инвестиционной привлекательности отрасли машиностроения в Казахстане. Развитие машиностроения в Казахстане на сегодняшний день является одним из приоритетных направлений, поскольку отрасль имеет социальную значимость, обеспечивая высокую занятость населения. Сегодня Правительство Казахстана реализует ряд мер поддержки отечественных производителей, среди которых свободные экономические зоны, льготное налогообложение и кредитование, квоты и гранты на обучение, государственные инвестиции.

Со стороны государства поддержка предприятий машиностроения оказывается в рамках системных мер, направленных на обрабатывающую промышленность.

Авторами проведен анализ динамики инвестиций в машиностроительную отрасль, показателей импорта и экспорта товаров данной отрасли, а также проанализированы основные факторы, важные для зарубежных инвесторов, в том числе потенциальные затраты.

Отмечается, что отрасль машиностроения имеет значительный потенциал для расширения производства и увеличения экспорта. Освоение производства новой продукции возможно на базе имеющихся производственных мощностей существующих отечественных предприятий, специализирующихся на производстве аналогичной номенклатуры.

Устойчивое развитие и надежное функционирование машиностроения во многом определяют энергоемкость и материалоемкость экономики, производительность труда, уровень экологической безопасности промышленного производства и, в конечном итоге, экономическую безопасность страны.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).8
УДК338.31
ГРНТИ 06.39.31

Н.В. Ибрагимова*, *магистр*
Г.Ж. Каримбаева, *к.э.н.,*
Учреждение «Esil University»
г. Нур-Султан, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: Ibrnatalya73@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННЫХ БИЗНЕС-ПРОЕКТОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

В статье раскрываются вопросы, касающиеся проектной инновационной деятельности современных предпринимательских компаний, способов выбора предпринимателями проектных организаций для разработки проектов, освоения инвестиционных вложений в разрезе отраслей, неэффективности внедрения проектов или их провалов. Проанализированы показатели освоения инвестиционных вложений в проекты по отраслям, процент осваиваемости проектов. Обнаружены проблемы в вопросах выбора предпринимателями проектных организаций, касающихся качества разработки проектов, освоения инвестиционных вложений в проекты в отраслевом аспекте, проблемы провала проектов либо их неэффективности по факту внедрения.

Предложено проектным компаниям уделять большее внимание качеству выполняемых работ, связанных с разработкой проектов, разработать ряд мероприятий, касающихся их клиентоориентированности. Повышать доверие представителям государственных органов со стороны предпринимателей, путем ведения деятельности по сопровождению бизнес-проектов. Осуществлять поддержку, в плане приоритетности, инновационным проектам, направленным на изготовление продукции, то есть имеющим производственную составляющую. Выполнять проектирование с учетом критериев точности расчетов, постановки целей и задач проекта, а так же эффективности их реализации. Объектом исследования в статье является проектная деятельности бизнеса в Республике Казахстан, ее отраслевой аспект и показатели реализации.

Ключевые слова: *проект, инвестиционная деятельность, уровень, процесс, бизнес, компонент, стратегическая цель, рыночная стоимость, отрасль, эффективность, инновации.*

Кілт сөздер: *жоба, инвестициялық қызмет, деңгей, процесс, бизнес, компонент, стратегиялық мақсат, нарықтық құн, саласы, тиімділік, инновациялар.*

Keywords: *project, investment activity, level, process, business, component, strategic goal, market value, branch, effectiveness, innovations.*

JEL classification: M 21; O 31

Введение. Актуальность исследования заключается в том, что на сегодняшний день возникла проблема столкновения интересов предпринимателей, желающих разработать и внедрить инновационный проект, и проектных организаций, занимающихся разработкой проектов, а так же государственных учреждений и органов, осуществляющих контроль за внедрением проектов. Нет единого мнения по факту содержания контента проекта, его структуры и алгоритма внедрения. Возникшая проблема зачастую «тормозит» своевременную разработку и внедрение инноваций. В связи с этим, актуальным в данной статье считается проведение анализа и путей решения некоторых аспектов, касающихся ведения проектного процесса в Республике Казахстан на сегодняшний день. Успешность ведения и осуществления предпринимательской деятельности (бизнеса) любого предприятия напрямую зависит от результатов его инновационной деятельности. Внедрение новейших научных разработок и технологий производства определяет скорость развития компании, ее соответствие требованиям расширяющегося рынка и конкурентной борьбы [1].

Проектная деятельность компании основывается на создании в максимально короткие сроки уникальных инновационных разработок, способов, методов, технологий, продукции и услуг. Инновации это результат осуществления проектной деятельности. Они не могут быть результатом ежедневной операционной работы предприятия, которая состоит из однообразных, повторяющихся операций [2].

Основной целью данного исследования является выявление и анализ проблем, препятствующих проведению инновационной проектной деятельности предпринимателей в Республике Казахстан и предложение путей их решения. В качестве ключевых задач исследования можно выделить следующие:

- проанализировать систему критериального выбора предпринимателями проектных организаций и показатели освоения инвестиционных вложений в инновационные проекты;

- выявить проблемы реализации инновационных бизнес-проектов;

- внести предложения по повышению эффективности реализации инновационных проектов.

Научные результаты, полученные в ходе исследования, позволяют сделать вывод о том, что качественная и эффективная разработка проекта позволяет своевременно разработать и внедрить в производство инновационный продукт, отвечающий требованиям всех, участвующих в проекте бизнес-партнеров. Методами исследования послужили такие методы как, метод статистического анализа, метод эмпирического исследования.

Обзор литературы. Проблемами внедрения инноваций ученые-экономисты задавались еще несколько столетий назад. Так, по словам Й. Шумпетера, задачей предпринимателей являются реформистские и революционные способы производства при помощи внедрения изобретений, то есть в общих чертах, при использовании новых технологий в производстве новых товаров, а так же уже имеющихся товаров, но с применением новых методов, на основании приобретения источника нового сырьевого источника либо нового рынка сбыта продукции-до реорганизации имеющейся и создания новой отрасли промышленности.

Таким образом, Й. Шумпетер считает, что новаторство и новизна – это неотъемлемая часть предпринимательской деятельности [3]. П.Ф. Друкер отмечает, что инновационный тип мышления отличает предпринимателей от наемных работников, так же как и инновационная деятельность считается особым инструментом предпринимательства [4].

На сегодняшний день вопросам реализации процессов инновационных бизнес-проектов уделено достаточно внимания со стороны отечественных и зарубежных ученых, а также специалистов, однако многие аспекты этой проблемы остаются в настоящий момент дискуссионными и требуют дополнительных исследований. Несмотря на большое количество трудов ученых по данной проблеме (Рахимова С.А. [1], Тургамбаев М.К., Владимиров Ж., Легостаева А.А. [2], Мажитова С.К., Райымбекова А.К. [6] и др.) все-таки, их большая часть посвящена отдельным аспектам проблемы, при этом непосредственно содержание и структура инновационных проектов, их эффективная составляющая, исследователями не рассматривалась, в связи с чем, сохранилась необходимость изучения данной темы, осмысления накопленных знаний, с точки зрения, совершенствования вопросов эффективного подхода к разработке инновационных проектов.

Основная часть. Проектная деятельность современных предпринимательских компаний основывается на цифровизации бизнес-процессов, что требует нового взгляда на проблему организации проектных работ. Есть необходимость перехода от простого освоения выделяемых средств инновационных и любых других бизнес-проектов к реальной поддержке проектной деятельности как важнейшей составляющей части бизнеса[5]. На современном этапе предпринимательской деятельности возникают новые требования к проектному подходу ведения бизнеса, по причине перехода части бизнес-процессов в систему Интернет на основе различных цифровых платформ. Проектная деятельность современных предприятий должна основываться на:

- эффективной системе управления человеческими ресурсами;

- гибкой системе планирования и учета, допускающей реструктуризацию проектов в соответствии с изменениями условий и достигнутых результатов;

- развитой офисной системе, в которую входят все виды коммуникаций, базы данных и знаний, бэк-офис;

- эффективная поддержка распределенной деятельности;

- мониторинг и поддержка отношений с клиентами и партнерами[6].

Особенно важно, по мнению авторов, следовать указанным требованиям при разработке инновационных бизнес-проектов, поскольку они, начиная с момента научно-конструктор-

ских разработок, базируются на электронных платформах, а в процессе реализации проекта внедряются как в электронных системах, так и в реальных производственно-технических условиях ведения бизнеса. То есть проектная деятельность современных предпринимательских организаций усложнилась с внедрением электронных платформ для ведения бизнеса в части управления бизнес-процессами. И это подразумевает пересмотр подходов к интеграции процессов управления инновационной деятельностью предпринимательских организаций. С целью изучения эффективности проектной деятельности и подходов к разработке и реализации проектов в январе 2022 года консалтинговой фирмой «Kazanalıtık», (при участии авторов), был проведен опрос респондентов – участников инновационной предпринимательской деятельности в части доверия проектным компаниям. Критерии, по которым оценивался статус доверия таковы: 1.Деловая репутация компании; 2.Качество; 3.Техническое обеспечение проектной организации; 4.Финансы организации.

Проведенный опрос выявил следующее (рисунок 1).

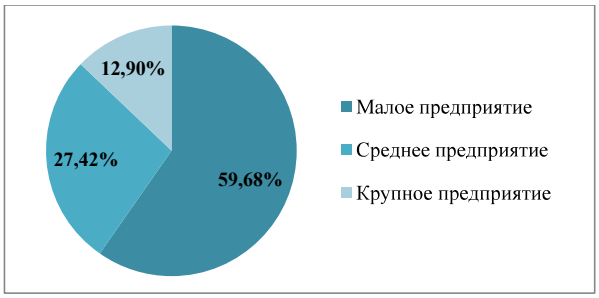

Рисунок 1. **Результаты опроса по критерию доверия проектным организациям***

** Разработан авторами самостоятельно на основании исследований*

По данным рисунка 1, наибольшее доверие у предпринимателей вызывают малые проектные организации – 59,68% от общего количества предприятий. Такие результаты, по мнению авторов, обусловлены тем фактом, что малые предприятия при разработке проекта стараются максимально соответствовать требованиям заказчика по всем критериям, указанным выше. Это, так называемая, «борьба за клиента», по причине небольшого количества заказов в малых организациях и их желании расширить сегмент рынка.

Крупные же предприятия зачастую не соблюдают на 100% данные критериальные параметры, стремясь получить как можно больше проектных заказов.

Еще одним, по мнению авторов, немаловажным аспектом, является способ и путь поиска, а так же выбора предпринимателями проектных организаций, рисунок 2.

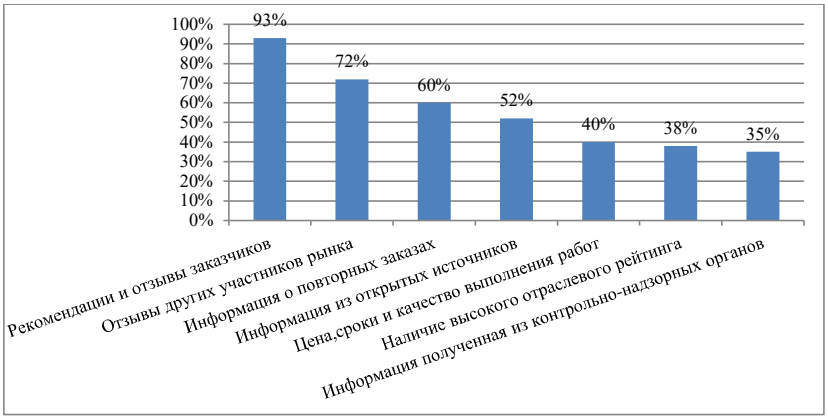

Рисунок 2. **Показатели выбора проектных организаций предпринимателями***

** Разработан авторами самостоятельно на основании исследований*

По оценке экспертов компании «Kazanalıtık», критерии и способы выбора предпринимателями проектных организаций следующие: 1.Рекомендации и отзывы заказчиков; 2.Отзывы других участников рынка; 3.Информация о повторных заказах; 4.Информация из открытых источников; 5.Цена, сроки и качество выполнения работ; 6.Наличие высокого отраслевого рейтинга; 7.Информация, полученная из контрольно-надзорных органов. Как видно из рисунка 2, наиболее популярным и доверительным информационным источником и критерием выбора являются рекомендации и отзывы заказчиков – 93% опрошенных, то есть тех предпринимателей, которые уже пользовались услугами данной проектной организации и могут с точностью оценить качество работ. Наименьший процент (35%), имеет критерий информации, полученной из контрольно-надзорных органов. По данным опроса, низкий показатель данного критерия связан с низким рейтингом доверия предпринимателей к контролирующим органам. Что касается внедрения бизнес-проектов, то по итогам 2021 года в Республике Казахстан в отраслевом аспекте были реализованы бизнес-проекты на сумму (таблица 1):

Таблица 1

Реализация бизнес-проектов в отраслевом аспекте за 2021 год*

№ п/п	Отрасль	Проектная стоимость	Доля освоения, %
1	Металлургия, трлн.тенге	2,4	43%
2	Машиностроение, млрд.тенге	758,3	42%
3	Стройиндустрия, млрд.тенге	159	24%
4	Химия, млрд.тенге	281,8	60%
5	Фармацевтика, млрд.тенге	101,9	74%
6	Легкая промышленность, млрд.тенге	46,6	36%

** Составлена авторами по источнику [6]*

Как видно из таблицы 1, наибольшая сумма реализации проектов приходится на металлургию - 2,4 триллиона тенге.

Наименьшая сумма освоения приходится на легкую промышленность - 46,6 млрд.тенге.

По мнению авторов, такие показатели обусловлены тем, что продукция металлургической отрасли Республики Казахстан имеет высокий спрос в экспортном контексте и не одно десятилетие экспортируется в страны ближнего и дальнего зарубежья.

Продукция легкой промышленности на современном этапе развития Казахстана не имеет экспортного потенциала, практически не экспортируется в зарубежные страны и на страновом внутреннем рынке не достигла высокого уровня (изделия легкой промышленности нашей страны имеют высокую себестоимость и находятся на стадии входа на рынок, поиска потребителей).

Если анализировать освоение выделенных инвестиций по отраслям в процентном соотношении, то наибольший процент освоения денежных средств приходится на фармацевтическую отрасль – 74%, а наименьший – на строительную – 24%.

Данные показатели, по мнению авторов, обусловлены ситуацией, возникшей в стране по причине пандемии коронавируса COVID-19.

В анализируемый период фармацевтической отраслью реализовывались проекты, связанные с производством лекарственных средств и вакцин для лечения коронавируса и его последствий, а строительная отрасль переживала кризисный период по причине приостановки масштабного строительства различных объектов по всему Казахстану.

После проведения анализа результатов внедряемых проектов, было выявлено, что причины провала проектов или их низкой эффективности, связаны с недостаточностью определения требований (34%), 20% - недостаток квалифицированных кадров, 17% - это слабое управление рисками, 15% - недостаточный мониторинг работ проекта, 14% - плохие коммуникации (рисунок 3).

Рисунок 3. **Причины провала проектов***

** Разработан авторами по источнику [6]*

Заключение. В результате проведенного исследования ряда аспектов реализации проектной предпринимательской деятельности в Республике Казахстан на сегодняшний день, авторами были сделаны следующие выводы и даны рекомендации по ее совершенствованию:

1. наибольшее доверие по разработке бизнес-проектов у предпринимателей вызывают малые компании в противовес крупным, основным показателем при таком выборе является качество выполняемых работ и клиентоориентированность. По этой причине, крупным компаниям, занимающимся разработкой проектов, рекомендуется уделять большее внимание качеству выполняемых работ, связанных с разработкой проектов, разработать ряд мероприятий, касающихся клиентоориентированности компании (обучение персонала работе с клиентами, поддержание обратной связи, сопровождение проектов от разработки до реализации и т.д.);

2. лидирующим критерием выбора предпринимателями проектной организации являются рекомендации и отзывы заказчиков, а наименьшим критерием - информация, полученная из контрольно-надзорных органов. С целью повышения критерия доверия рекомендациям официальных уполномоченных органов, авторы предлагают повышать вотум доверия представителям государственных органов со стороны предпринимателей, путем ведения деятельности по сопровождению бизнес-проектов и в целом работы в сфере предпринимательской деятельности, с позиции честности, открытости, прозрачности (предоставления предпринимателям всех необходимых данных, в том числе и статистических, исключение личной заинтересованности представителей государственных органов к выбору предпринимателями той или иной проектной компании и т.д.);

3. реализация проектов в разрезе отраслей экономики склоняется в сторону приоритетности добывающей промышленности, по-прежнему отражая сырьевую направленность страны. Решение проблемы увеличения реализации проектов в обрабатывающих и производящих готовую продукцию отраслях, авторы видят в следующем: инвесторам, как частным, так и государственным, необходимо не только выделять средства на реализацию проектов в данных направлениях, но и отдавать приоритетность отраслям, выпускающим готовую продукцию, то есть производительным направлениям; оказывать максимальную поддержку, начиная от НИОКР и заканчивая логистическими процессами доставки продукции потребителю;

4. основной причиной провала или неэффективности проекта является недостаточность определения требований к проекту, то есть слабая проработанность проектов в части технического задания, точности всех обязательных расчетов проекта, целей и желаемых результатов. Вторая по величине причина провалов проектов – это низкая квалификация работников проектной деятельности. Исходя из этих двух причин, авторы делают следующий вывод: для того, чтобы проект был эффективен и избежал провала, необходима его тщательная проработанность, то есть скрупулезное проведение всех необходимых расчетов, точное составление технического задания, четкость определение целей и задач проекта, многовариантность расчетов его эффективности и стратегических результатов. Для этого необходимо привлекать высококвалифицированных специалистов из разных сфер деятельности, являющихся профессионалами в своей области знаний. Нельзя экономить на оплате таким работникам, участ-

никам разработки проектов, поскольку качество их разработки и приводит к положительным либо отрицательным результатам проектной деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Рахимова С.А. Управление инвестиционно-инновационными проектами в обеспечении инновационного развития экономики. Издательство: ООО «Интернаука» (Москва): Вопросы управления и экономики: современное состояние актуальных проблем. Сборник статей по материалам V международной научно-практической конференции. – 2017. – С. 78-88.

2. Тургамбаев М.К., Владимиров Желю, Легостаева А.А. Имитационное моделирование оценки эффективности инвестиционных проектов в условиях цифровой экономики. Алматы: Статистика, учет и аудит. – 4(79). – 2020. – С. 146-152.

3. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й.Шумпетер / М.: Прогресс, 2017. – С. 45-46.

4. Друкер Питер Ф. Рынок: как выйти в лидеры (Практика и принципы): Пер. с англ. / Питер Ф. Друкер / М.: Бук Чембэр Интернэшил. – 2018. – 352 с.

5. Institute of Project Management. Project Management Knowledge Management Guide. Third edition (PMBOK Manual). American National Standard. ANSI/BUSINESS ACTIVITY Index 99-001-2018. Publisher: Project Management Institute, Inc. Newtown Square, Pennsylvania 19073-3299 USA. – 2018. – 401 s.

6. Мажитова С.К., Райымбекова А.К. Основные показатели инновационных процессов развития Республики Казахстан на современном этапе. Нур-Султан: Вестник КазУФМТ. – № 2(43)2021. – С. 5-13

REFERENCES

1. Rahimova S.A. Upravlenie investicionno-innovacionnymi proektami v obespechenii innovacionnogo razvitija jekonomiki. Izdatel'stvo: OOO «Internauka» (Moskva): Voprosy upravlenija i jekonomiki: sovremennoe sostojanie aktual'nyh problem. Sbornik statej po materialam V mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – 2017. – S. 78-88 [In Russian].

2. Turgambaev M.K., Vladimirov Zhelju, Legostaeva A.A. Imitacionnoe modelirovanie ocenki jeffektivnosti investicionnyh proektov v uslovijah cifrovoj jekonomiki. Almaty: Statistika, uchet i audit. – 4(79). – 2020. – S. 146-152 [In Russian].

3. Shumpeter J. Teorija jekonomicheskogo razvitija / J.Shumpeter / M.: Progress, 2017. – S. 45-46 [In Russian].

4. Druker Piter F. Rynok: kak vyjti v lidery (Praktika i principy): Per. s angl. / Piter F. Druker / – M.: Buk Chembjer Internjeshil. – 2018. – 352 s. [In Russian].

5. Institute of Project Management. Project Management Knowledge Management Guide. Third edition (PMBOK Manual). American National Standard. ANSI/BUSINESS ACTIVITY Index 99-001-2018. Publisher: Project Management Institute, Inc. Newtown Square, Pennsylvania 19073-3299 USA. – 2018. – 401 s.

6. Mazhitova S.K., Rajymbekova A.K. Osnovnye pokazateli innovacionnyh processov razvitija Respubliki Kazahstan na sovremennom jetape. Nur-Sultan: Vestnik KazUFMT. – № 2(43). – 2021. – S. 5-13 [In Russian].

Н.В. Ибрагимова, Г.Ж. Каримбаева

ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ БИЗНЕС-ЖОБАЛАРДЫ ІСКЕ АСЫРУДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі заманғы кәсіпкерлік компаниялардың жобалық инновациялық қызметіне, жобаларды әзірлеу үшін кәсіпкерлердің жобалық ұйымдарды таңдау тәсілдеріне, салалар бөлінісінде инвестициялық салымдарды игеруге, жобаларды енгізудің тиімсіздігіне немесе олардың сәтсіздіктеріне қатысты мәселелер ашылады.Салалар бойынша жобаларға инвестициялық салымдарды игеру көрсеткіштері, жобаларды игеру пайызы талданды. Кәсіпкерлердің жобаларды әзірлеу сапасына, салалық аспектіде жобаларға инвестициялық салымдарды игеруге қатысты жобалау ұйымдарын таңдау мәселелерінде проблемалар, жобалардың сәтсіздігі немесе енгізу фактісі бойынша олардың тиімсіздігі проблемалары анықталды.

Жобалау компанияларына жобаларды әзірлеуге байланысты орындалатын жұмыстардың сапасына көп көңіл бөлу, олардың клиентке бағдарлануына қатысты бірқатар іс-шаралар әзірлеу ұсынылды. Бизнес-жобаларды сүйемелдеу бойынша қызметті жүргізу арқылы кәсіпкерлер тарапынан мемлекеттік органдар өкілдеріне сенімді арттыру.Өнімді дайындауға бағытталған, яғни өндірістік құрамдас бөлігі бар инновациялық жобаларға басымдық тұрғысынан қолдау көрсету. Есептеулердің дәлдік критерийлерін, жобаның мақсаттары мен міндеттерін, сондай-ақ оларды іске асырудың тиімділігін ескере отырып, жобалауды орындау. Мақаладағы зерттеу объектісі Қазақстан Республикасындағы бизнестің жобалау қызметі, оның салалық аспектісі және іске асыру көрсеткіштері болып табылады.

N. Ibragimova, G. Karimbaeva

SOME ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE BUSINESS PROJECTS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AT THE PRESENT STAGE

Annotation

The article deals with issues related to the innovation project activities of modern entrepreneurial companies, ways for entrepreneurs to choose design organizations for project development, development of investments in the context of industries, inefficiency in the implementation of projects or their failures. There are analyzed the indicators of the development of investments in projects by industry, the percentage of development of projects. Problems were found in the choice of design organizations by entrepreneurs, concerning the quality of project development, the development of investments in projects in the sectoral aspect, the problems of project failure or their inefficiency upon implementation. It is suggested that project companies pay more attention to the quality of work performed related to the development of projects, develop a number of measures related to their customer focus. By conducting activities to support business projects are increasing confidence in representatives of state bodies on the part of entrepreneurs. To support innovative projects aimed at manufacturing products in terms of priority, that is, having a production component. Perform design taking into account the criteria for accuracy of calculations, setting goals and objectives of the project, as well as the efficiency of their implementation. The project activities of business are the object of the study in the article, its industry aspect and implementation indicators in the Republic of Kazakhstan.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).9
УДК: 376.3
ГРНТИ14.15.01

М.Б. Турлубекова* *докторант PhD*
Р.О. Бугубаева, *к.э.н., профессор*
Карагандинский Университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: bestielts@mail.ru

ФИНАНСИРОВАНИЕ КАК ОДИН ИЗ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА РАЗВИТИЕ ИНКЛЮЗИИ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В КАЗАХСТАНЕ

Инклюзия является актуальной темой исследования, где цель - выявление факторов, одним из которых является финансовая составляющая, так как из-за проблем с финансированием инклюзивное образование реализуется недостаточно эффективно, что способствует неудовлетворению потребностей детей с ограниченными возможностями. Анализ механизмов финансирования в зарубежных странах показывает, что страны Европы добились значительных успехов в отношении расширения доступа к инклюзивному образованию для детей с особыми ограниченными потребностями (далее – ООП), о чем не скажешь о странах ближнего зарубежья. Автором было выявлено, что с каждым годом наблюдается ежегодный прирост детей, не охваченных инклюзивным образованием, соответственно они не обеспечены тем объемом финансирования, который должен быть предназначен. Этому обстоятельству способствуют определенные факторы, которые были рассмотрены в исследовании, в связи с чем, указанные обстоятельства обусловливают интерес к анализу теории, методологии, форм организации и совершенствования системы государственного управления инклюзивным образованием в Казахстане. Одним из методов, примененный в анализе является прогноз на основе трендовой модели, который служит базой для критического анализа финансирования, и показывающая, что финансирование детей с особыми ограниченными потребностями - один из основных факторов в реализации инклюзивного образования. Данное обстоятельство свидетельствует о том, что механизмы финансирования влекут за собой определенные стимулы, поэтому необходимо обеспечить реализацию такой финансовой политики, которая будет способствовать дальнейшему развитию инклюзивной практики в поддержке детей с особыми ограниченными потребностями.

Ключевые слова: *инклюзивное образование, система образования, инклюзия, управление, дошкольное образование, регулирование, система управления, инновационное образование, финансирование, расходы.*

Кілт сөздер: *инклюзивті білім беру, білім беру жүйесі, инклюзия, басқару, мектепке дейінгі білім беру, реттеу, басқару жүйесі, инновациялық білім беру, қаржыландыру, шығындар.*

Keywords: *inclusive education, education system, inclusion, management, pre-school education, regulation, management system, innovative education, financing, costs.*

JEL Classification: I21

Введение. Примечательно, что там, где в других странах существуют стратегии инклюзивного образования, сопутствующие расходы включают необходимость подготовки и мотивации большего числа учителей, в том числе учителей с ограниченными возможностями, что является важнейшим элементом содействия социальному развитию детей с ограниченными возможностями и обеспечения рабочей силы, способной принять их в единое образовательное пространство. Не учитывается необходимость подготовки и мотивации большего числа учителей, в том числе учителей с ограниченными возможностями. Необходимо разработать более совершенные модели расчета затрат на инклюзивное образование, которые должны основываться на четком обзоре фактических потребностей на основе более надежных и дезагрегированных данных [1].

Трансформация систем образования, необходимая для обеспечения качественного инклюзивного образования для всех, невозможна без:

- выделения на образование не менее 20% национального бюджета и не менее 6% ВВП;

- улучшения устойчивого финансирования сектора образования посредством прогрессивной стратегии мобилизации внутренних ресурсов;

- уделения большего внимания равенству в человеческих и финансовых ресурсах, в частности, путем выделения ресурсов для заполнения крити-

ческих пробелов в финансировании найма, подготовки и справедливого использования учителей;

- повышения прозрачности, чтобы ассигнования и расходы на инклюзивное образование более тщательно контролировались.

Поэтому справедливое обеспечение качественного инклюзивного образования для людей с особыми потребностями остается серьезной проблемой и требует значительного внимания к существующей системе финансирования образования.

Обзор литературы. Развитие инклюзивного образования претерпевает быстрые изменения. Переход от модели предоставления услуг специалистам и услуг к модели предоставления услуг детям с ООП, основанной на правах человека, иллюстрирует трансформацию системы образования. Европеизация, влияние ООН и отказ от советской модели образования породили новое политическое стремление интегрировать детей с ООП в общее образовательное пространство.

В научном исследовании рассмотрено изменение политики через призму финансирования образования в связи с инклюзивным образованием. Финансирование образования стало ключевым вопросом для ученых и международных организаций, поскольку выбор бюджета на образование неизбежно влияет на инклюзивную практику и жизнь детей. Многие авторы отмечают, что системы образования могут быть местом, где происходит сотрудничество, творчество, решение проблем, общение и критическое мышление между различными группами. Хотя эти конечные цели качественно отличаются от тех, которые лежат в основе дебатов о размещении детей, они важны для эволюции инклюзии, поскольку дети могут присутствовать в общеобразовательных школах, не будучи фактически включенными. Для многих европейских стран, по мнению Cor J. W. Meijer, Amanda Watkins (2019), изменение системы финансирования инклюзивного образования может рассматриваться как важный рычаг для достижения цели большей инклюзии учащихся с особыми образовательными потребностями [2]. Средства выделяются на основе профиля школы, поэтому нет необходимости в диагностике инвалидности Tsediso Michael Makoel Valeria Burmistrova (2020) [3]. Michael Shevlin и Joanne Banks (2021) утверждают, что для успешного перехода к инклюзивной системе и продвижения к инклюзивным системам необходим фундаментальный и полный пересмотр существующей политики [4].

Инклюзивное образование в Казахстане с помощью развития международного образовательного процесса предполагает ряд изменений и модификаций, направленных на повышение качества образования для удовлетворения широких образовательных потребностей всех детей. Это, по мнению Nurgalieva, S.A., Popova, M.V., Espolova, G.K. & Dyusembinova, G.K. (2016) первый шаг в развитии инклюзивного образования в Казахстане, где качество развития вызывает много вопросов у ученых, в том числе неэффективность инновационных форм обучения в инклюзивном образовании и отсутствие исследований международного опыта. Чтобы решить все эти проблемы вместе и добиться успеха необходимо укрепить усилия и целостный подход всех заинтересованных сторон [5, с.163].

Основная часть. Увеличение темпа прироста числа зарегистрированных детей инвалидов и детей с ограниченными возможностями является следствием ухудшения экологической обстановки, а таже увеличения темпа прироста образования опасных отходов. Поэтому с каждым годом происходит увеличение объема финансирования для детей с ООП, что связано как с ростом количества детей инвалидов из года в год, так и небольшим увеличением ежемесячных пособий, которого, безусловно, не хватает на полноценное развитие и обучение таких детей. Поэтому необходима грамотно продуманная государственная политика в отношении государственного регулирования инклюзивного образования.

В качестве одной из задач государственного регулирования, в области инклюзии выделяется:

- несформированность правовых аспектов, методики предоставления услуг детям и родителям с ООП, экономические и финансовые инструменты предоставления помощи;

- способы финансирования детей с ООП и их эффективность.

Согласно статистическим данным, представленным на рисунке 1, численность зарегистрированных инвалидов в Республике Казахстан и детей, охваченных инклюзивным образованием, свидетельствует о том, что достаточно большое количество родителей детей-инвалидов не считают нужным развивать, а тем более давать образование ребенку [6].

Рисунок 1. **Показатели, характеризующие уровень инклюзивного образования в Казахстане за период с 2010-2020 годы, человек***

** Составлен на основе изучения источника [6]*

Если рассматривать в региональном аспекте, численность зарегистрированных инвалидов-детей до 18 лет, то она имеет некую тенденцию роста, особенно в таких регионах как Алматинская область, Туркестанская, Восточно-Казахстанская, г. Алматы, г. Нур-Султан, в соответствии с данными таблицы 1 [6].

Таблица 1

Численность зарегистрированных инвалидов-детей до 18 лет по регионам*

Регион	01.12	01.13	01.14	01.15	01.16	01.17	01.18	01.19	1.20	01.21
Республика Казахстан	61196	65844	69111	72574	75712	79662	83462	86956	91573	94660
Акмолинская	2 314	2 434	2 463	2 506	2 585	2 654	2 749	2 796	2 885	2 970
Актюбинская	2 691	2 502	2 616	2 748	2 908	3 231	3 520	3 735	4 016	4 227
Алматинская	7 060	7 581	8 022	8 269	8 396	8 284	8 350	8 507	8 757	8 698
Атырауская	2 335	2 419	2 570	2 743	2 846	3 061	3 282	3 342	3 580	3 726
ВКО	4 248	4 401	4 504	4 639	4 760	4 901	5 130	5 278	5 463	5 451
Жамбылская	4 084	4 441	4 728	5 036	5 330	5 620	5 892	6 116	6 511	6 615
ЗКО	2 965	2 525	2 542	2 597	2 545	2 569	2 622	2 654	2 750	2 801
Карагандинская	4 624	4 669	4 771	4 834	4 884	4 965	5 058	5 110	5 291	5 368
Кызылординская	3 624	3 823	3 927	4 144	4 444	4 807	4 872	4 942	5 010	5 205
Костанайская	2 204	2 275	2 316	2 411	2 478	2 594	2 720	2 796	2 956	3 081
Мангистауская	2 498	2 813	3 086	3 372	3 626	4 070	4 600	5 115	5 831	6 287
Павлодарская	2 608	2 690	2 736	2 717	2 660	2 612	2 670	2 746	2 874	2 978
СКО	2 108	2 092	2 074	2 074	2 103	2 097	2 081	2 100	2 172	2 196
Туркестанская**)	12127	14617	15507	16376	17286	18434	19194	14331	14558	14737
г. Шымкент	-	-	-	-	-	-	-	5586	6 014	6 346
г. Алматы	3865	4116	4383	4842	5237	5691	6078	6486	6 968	7 364
г. Нур-Султан	1 841	2 446	2 866	3 266	3 624	4 072	4 644	5 316	5 937	6 610

** Составлена на основе изучения источника [6]*

Несмотря на то, что существуют регионы, где наблюдается значительное количество детей-инвалидов, в целом ситуация развития инклюзивного образования имеет негативную тенденцию, в соответствии с рисунком 2 [6].

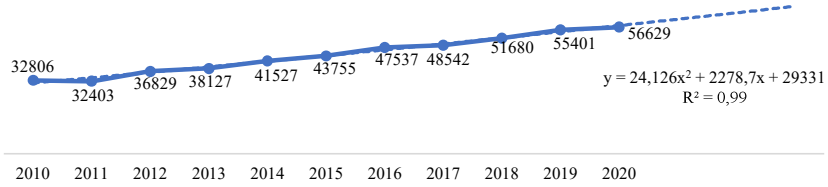

Рисунок 2. **Количество детей, не охваченных инклюзивным образованием в Республике Казахстан за период с 2010-2020 годы, человек***

** Составлен на основе изучения источника [6]*

Согласно данным, представленным на рисунке 2, мы наблюдаем ежегодный прирост детей, не охваченных инклюзивным образованием. Этому обстоятельству способствуют определенные факторы, среди которых можно в отношении финансирования инклюзивного образования обозначить:

- недостаточный прожиточный уровень качества жизни родителей детей-инвалидов;
- недостаточный объем финансирования государством детей-инвалидов и детей с ОВ, в соответствии с данными таблиц 2,3 [7].

Таблица 2

Средства бюджета, выделенные на социальные пособия для детей с ОВ*

Год	РК млрд. тенге	Алматинская область, млн. тенге	ВКО, млн. тенге	Карагандинская, млн. тенге	Туркестанская, млн. тенге	г. Нур-Султан, млн. тенге
01.11	2,21	114,0	186,3	187,8	604,5	76,9
01.12	2,44	142,5	204,2	220,9	636,4	93,6
01.13	2,57	170,6	217,3	234,7	607,3	108,4
01.14	2,56	171,8	215,0	206,9	609,5	133,1
01.15	2,94	209,2	267,6	229,7	662,6	165,7
01.16	3,14	221,6	314,8	240,3	657,2	189,8
01.17	4,29	312,6	459,6	264,2	831,9	277,3
01.18	4,67	351,1	480,9	284,2	898,1	251,1
01.19	6,11	474,6	624,1	441,9	784,8	302,4
01.20	6,73	553,0	686,2	482,6	786,2	380,3
01.21	7,44	671,1	746,5	585,0	879,2	529,6

** Составлена автором на основе изучения источника [7]*

Таблица 3

Объем финансирования для детей с ОВ с прогнозом на 2021-2023 годы*

Год	РК млрд. тенге	Алматинская область, млн. тенге	ВКО область, млн. тенге	Карагандинская, млн. тенге	Туркестанская, млн. тенге	г. Нур-Султан, млн. тенге
01.11	4,42	228,0	372,6	375,6	1209	153,8
01.12	4,88	285	408,4	441,8	1272,8	187,2
01.13	5,14	341,2	434,6	469,4	1214,6	216,8
01.14	5,12	343,6	430,0	413,8	1219	266,2
01.15	5,88	418,4	535,2	459,4	1325,2	331,4
01.16	6,28	443,2	629,6	480,6	1314,4	379,6
01.17	8,58	625,2	919,2	528,4	1663,8	554,6
01.18	9,34	702,2	961,8	568,4	1796,2	502,2
01.19	12,22	949,2	1248,2	883,8	1569,6	604,8
01.20	13,46	1106	1372,4	965,2	1572,4	760,6
01.21	14,88	1342,2	1493	1170	1758,4	1059,2
Прогнозные значения						
01.22	15,3954	1308,056	1568,7	1150,466	1754,053	967,3443
01.23	17,7901	1540,156	1808,6	1357,326	1821,659	1131,889
01.24	20,4236	1795,56	2070,1	1589,09	1890,808	1312,005

**Составлена автором на основе изучения источника [7]*

Динамика прогнозных значений объема финансирования для детей с ОВ в Республике Казахстан представлена на рисунке 3.

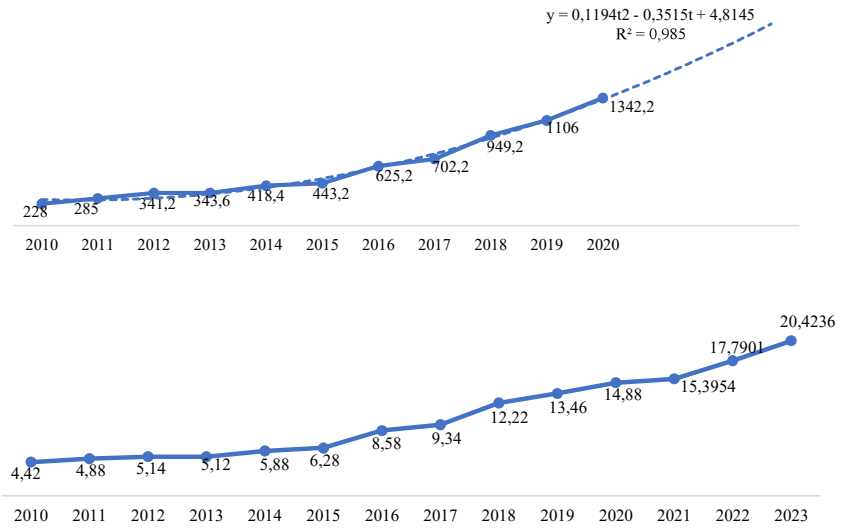

Рисунок 3. **Прогнозные значения объема финансирования для детей с ОВ в Республике Казахстан, млрд. тенге**

** Составлен на основе произведенных расчетов*

Согласно данным, представленным на рисунке 3, мы видим, что с каждым годом происходит увеличение объема финансирования для детей с ОВ, что связано как с ростом количества детей инвалидов из года в год, так и небольшим увеличением ежемесячных пособий, которых, безусловно, не хватает.

В разных регионах Республики Казахстан установлен определенный размер пособий для детей-инвалидов («+»/ «-»), обусловленный тем, что в некоторых областях наиболее развита промышленность, оказывающая неблагоприятное воздействие на окружающую среду и здоровье населения.

Поэтому задачи развития инклюзивного образования включают выявление динамики социального развития различных детей с ООП, попадающих в общую сферу образовательной деятельности, определение показателей и критериев оценки результатов развития, а также определение степени адаптации таких детей к социальной жизни.

Заключение. Интерес к анализу теории, методологии, форм организации и системы государственного управления инклюзивным образованием в Казахстане и дальнейшей ее проработки, особенно в области финансирования имеет в последнее время большой интерес. Как показало ряд исследований, финансирование имеет решающее значение для решения проблемы увеличения числа детей с ООП. Проблема финансового обеспечения, включающая недостаточный прожиточный уровень качества жизни родителей детей-инвалидов и соответственно недостаточный объем финансирования государством детей-инвалидов и детей с ОВ является одним из наиболее важных факторов в реализации инклюзивного образования. Данное обстоятельство свидетельствует о том, что механизмы финансирования до сих пор не проработаны в той мере, в какой должны иметь определенные стимулы, необходимые для обеспечения реализации финансовой политики, способствующей дальнейшему развитию инклюзивной практики в Республике Казахстан. Поэтому несмотря на принятие законов в области инклюзии и вытекающих нормативных документов в отношении детей с ООП проблема инклюзивного образования остается не решенной и требует дальнейших мер ее формирования на уровне государственного управления и регулирования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Инвестиции в образовательный персонал имеют решающее значение для обеспечения инклюзивного обазования после COVID-19 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.ei-ie.org

2. Cor J.W. Meijer, Amanda Watkins Financing special needs and inclusive education – from Salamanca to the present // International Journal of Inclusive Education. 2019. – Vol.23. - Issue 7-8. p.705-721. The Salamanca Statement: 25 Years On://doi.org/10.1080/13603116.2019.1623330.

3. Tsediso Michael Makoelle Valeriya Burmistrova Funding inclusive education for equity and social justice in South African schools // South African Journal of Education. – 2020. – Vol.40. – № 4. – https://doi.org/10.15700/saje.v40n4a2037.

4. Michael Shevlin, Joanne Banks Inclusion at a Crossroads: Dismantling Ireland's System of Special Education. Educ. Sci. – 2021. – Vol.11. – P. 161. – https://doi.org/10.3390/educsci11040161

5. Нургалиева С.А., Попова М.В., Есполова Г.К., Дюсембинова, Г.К. Условия и механизмы повышения качества инклюзивного образования в Казахстане // Вестник ПГУ. – 2016. – № 2. – С.163-167.

6. Электронный ресурс: Данные Комитета по статистике Республики Казахстан за 2010-2020 гг. – https://www.stat.gov.kz

7. Обзор статистической практики стран СНГ и других стран мира по вопросам инвалидности – М.:2020 – С. 30. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http: https:////www.cisstat.org/

REFERENCES

1. Investicii v obrazovatelnii personal imeyut reshayuschee znachenie dlya obespecheniya inklyuzivnogo obrazovaniya posle COVID_19 [Elektronnii resurs]. – Rejim dostupa_ https_//www.ei_ie.org [In Russian].

2. Cor J.W. Meijer, Amanda Watkins (2019) Financing special needs and inclusive education - from Salamanca to the present. International Journal of Inclusive Education. – Vol. 23. – Issue 7-8. – P. 705-721. The Salamanca Statement: 25 Years Onhttps://doi.org/10.1080/13603116.2019.1623330 3.

3. Tsediso Michael Makoelle Valeriya Burmistrova (2020) Funding inclusive education for equity and social justice in South African schools // South African Journal of Education. – Vol.40. – № 4. – https://doi.org/10.15700/saje.v40n4a2037.

4. Michael Shevlin, Joanne Banks (2021) Inclusion at a Crossroads: Dismantling Ireland's System of Special Education, in Education. Sci. – Vol. 11. – P.161. – https://doi.org/10.3390/educsci11040161.

5. Nurgalieva S.A., Popova M.V., Espolova G.K. & Dyusembinova G.K. (2016) Usloviya i mekhanizmy povysheniya kachestva inklyuzivnogo obrazovaniya v Kazahstane // Vestnik PGU. – No. 2. – P. 163-167 [In Russian].

6. Elektronnii resurs_ Dannie Komiteta po statistike Respubliki Kazahstan za 2010_2020gg. https_// www.stat.gov.kz10. Department of Education of Karaganda region [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.gov.kz/ [In Russian].

7. Obzor statisticheskoi praktiki stran SNG i drugih stran mira po voprosam invalidnosti – M._2020 – S. 30. [Elektronnii resurs] – Rejim dostupa_ http_ https_////www.cisstat.org/ [In Russian].

М.Б. Турлубекова, Р.О. Бугубаева

ҚАРЖЫЛАНДЫРУ-ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ИНКЛЮЗИЯСЫН ДАМЫТУҒА ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАРДЫҢ БІРІ

Аңдатпа

Инклюзия зерттеудің өзекті тақырыбы болып табылады, мұндағы мақсат - қаржылық құрамдас болып табылатын факторларды анықтау, өйткені қаржыландыру проблемаларына байланысты инклюзивтік білім беру жеткілікті түрде тиімді іске асырылмайды, бұл мүмкіндіктері шектеулі балалардың қажеттіліктерін қанағаттандырмауға ықпал етеді. Шет елдердегі қаржыландыру тетіктерін талдау Еуропа елдерінің қажеттіліктері ерекше шектеулі балалар үшін инклюзивті білім беруге (бұдан әрі – ЕБҚ) қолжетімділікті кеңейтуге қатысты айтарлықтай табыстарға қол жеткізгенін көрсетеді, бұл туралы жақын шет елдер туралы айту мүмкін емес. Автор жыл сайын инклюзивті біліммен қамтылмаған балалардың жыл сайынғы өсуі байқалатынын, сәйкесінше олар жоспарлануы тиіс қаржыландыру көлемімен қамтамасыз етілмегенін

анықтады. Бұл жағдайға зерттеуде қаралған белгілі бір факторлар ықпал етеді, осыған байланысты көрсетілген жағдайлар Қазақстандағы инклюзивті білім беруді мемлекеттік басқару жүйесін ұйымдастыру және жетілдіру теориясын, әдіснамасын, нысандарын талдауға қызығушылық тудырады. Талдауда қолданылған әдістердің бірі трендтік модель негізіндегі болжам болып табылады, ол қаржыландыруды сыни талдау үшін негіз болады және ерекше қажеттіліктері шектеулі балаларды қаржыландыру инклюзивті білім беруді іске асырудағы негізгі факторлардың бірі екенін көрсетеді. Бұл жағдай қаржыландыру тетіктерінің белгілі бір ынталандыруларға алып келетінін айғақтайды, сондықтан ерекше қажеттіліктері бар балаларды қолдауда инклюзивті практиканы одан әрі дамытуға ықпал ететін осындай қаржы саясатын іске асыруды қамтамасыз ету қажет.

M. Turlubekova, R. Bugubaeva

FUNDING AS A FACTOR AFFECTING THE DEVELOPMENT OF INCLUSION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN KAZAKHSTAN

Annotation

Inclusion is a relevant topic of research, where the goal is to identify factors, one of which is the financial component, as due to problems with funding, inclusive education is not implemented efficiently enough, which contributes to the unmet needs of children with disabilities. Analysis of funding mechanisms in foreign countries shows that European countries have made significant progress in improving access to inclusive education for children with special needs (hereinafter referred to as SEN), which is not the case in the near abroad. The author has found that every year there is a yearly increase in the number of children not covered by inclusive education, respectively, they are not provided with the amount of funding that should be intended. This circumstance is facilitated by certain factors, which were considered in the study, in connection with which the above circumstances lead to an interest in analyzing the theory, methodology, forms of organization and improvement of the state management system of inclusive education in Kazakhstan. One of the methods applied in the analysis is a forecast based on a trend model, which serves as a basis for a critical analysis of funding, and which shows that funding for children with special needs is one of the main factors in the implementation of inclusive education. This circumstance indicates that funding mechanisms entail certain incentives, so it is necessary to ensure the implementation of such financial policies that will further develop inclusive practices in support of children with special needs.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).10
УДК 338.1
ГРНТИ 06.81.25

О.Д. Безлер*, *магистр*
Е.А. Ставбуник, *PhD, доцент*
О.В.Жидкоблинова, *PhD, доцент*
Б.К. Спанова, *PhD, доцент*
Карагандинский университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: bezleroxana@mail.ru

РАЗВИТИЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В данной статье отмечается, что технологическое предпринимательство подразумевает использование интеллектуальной собственности как ключевого фактора формирования и реализации конкурентного потенциала. Развитие высокотехнологичных предпринимательских структур способствует развитию эффективной реализации инновационности национальной экономики.

Авторами приведены показатели внутренних затрат на НИОКР и количество организаций, осуществляющих НИОКР, динамика основных показателей инновационной активности отечественного предпринимательства, основные показатели инновационной деятельности предприятий, сумма выделенных средств по реализации Программы новых бизнес-идей и по источникам финансирования инноваций за последние годы.

Отмечено, что низкий уровень активности субъектов технологического предпринимательства требует ускорения процесса приобщения казахстанской экономики к высоким технологиям, налаживанию производства продукции с высокой добавленной стоимостью конкурентоспособную на внешних рынках, реализация экономических и административных стимулов поддержки развития предпринимательства. Выделено, что к основным факторам, сдерживающим развитие инновационных процессов в Казахстане, относятся недостаточная связь между наукой и бизнесом в проработке национальных приоритетных направлений технологического развития, неразвитость услуг по трансферту технологий, снижение качественных научных исследований, экономия на инновационные проекты и др.

Эта статья была выполнена при поддержке программы «Эразмус+» 610198-EPP-1-2019-1- ES-EPPKA2-CBHE-JP - MIETC - Разработка Магистерской программы по управлению промышленным предпринимательством для стран с переходной экономикой.

Ключевые слова: *добавленная стоимость, НИОКР, инновации, инвестиции, интеллектуальная собственность, предпринимательство, технологическое предпринимтельство, конкурентоспособность, капитал, трансфер технологий.*

Кілт сөздер: *қосылған құн, ҒЗТКЖ, инновация, инвестиция, зияткерлік меншік, кәсіпкерлік, технологиялық кәсіпкерлік, бәсекеге қабілеттілік, капитал, технологиялар трансферті.*

Keywords: *value added, R&D, innovation, investment, intellectual property, entrepreneurship, technological entrepreneurship, competitiveness, capital, technology transfer.*

Введение. Одним из приоритетных направлений экономической политики государства Казахстана является развитие предпринимательства, формирование среднего класса и конкурентоспособного динамичного бизнес - сообщества, ориентированного на создание новых высокотехнологичных производств с наибольшей добавленной стоимостью. Исследованию проблем увеличения вклада субъектов предпринимательства в национальную экономику за счет использования новых возможностей бизнес-среды посвящены труды многих ученых современности.

Развитие предпринимательства должно рассматриваться на системной основе с учетом определения приоритетных направлений инновационного развития бизнеса. Инновационная составляющая производимых продуктов попрежнему остается на очень низком уровне, также как и конкурентоспособность производимой продукции, и тесно связана с маркетингом, привлечением капитала и эффективностью руководства, реализацией экономических и административных стимулов поддержки развития предпринимательства, усилением связи между наукой и бизнесом в проработке национальных приоритетных направ-

лений технологического развития, трансфертом технологий, увеличением затрат на инновационные проекты и повышение качества и др. Только концентрация ресурсов государства и предпринимателей на прорывных направлениях роста инновационной активности позволит повысить конкурентоспособность отечественной продукции, освоить новые рыночные ниши и ускорить темпы экономического роста. Инновационная политика страны требует институциональных изменений в предпринимательской среде, в том числе научно-образовательной системе, путем разработки адаптированных к его специфике мер государственного регулирования, выбора инструментов финансирования технологического предпринимательства и т.д. Все это определило актуальность исследования, ее теоретическую и практическую значимость, а также применение методов статистического наблюдения, сравнительного анализа, графического изображения и др.

Обзор литературы. Сущностью технологического предпринимательства, является предпринимательская деятельность, включающая технологическую диверсификацию предпринимательских структур путем трансфера технологий из сферы научных исследований в сферу производства с использованием инструментов коммерциализации.

Вопросам экономики предпринимательства уделено значительное внимание в части уточнения сущности технопредпринимательства и реализации интеллектуальной собственности. Особенности технологического предпринимательства, динамика предпринимательской активности за последние годы исследованы в работах и представлены в трудах современных ученых-экономистов: Кунязова С.К., Кунязов Е.К., Кадырова А.С., Жетпысбаев С.К. [1], Елшибаев Р.К. [2], Рамазанова А.К. [3], Kamenova M.Z., Omarova A., Dzhunusova A., Kabdullina G. [4] и другие.

Несмотря на данные труды по предпринимательской деятельности, не изучены в полной мере факторы развития и сущность технологического предпринимательства, проблемы и перспективы технологического предпринимательства. Необходимо изучение и научное осмысление теоретической и методологической базы формирования инновационной составляющей предприятий.

Информационной базой послужили отечественные и зарубежные труды, статистические данные Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, Программа «Дорожная карта бизнеса-2025», как эффективный и действенный инструмент комплексной поддержки предпринимательства в Казахстане.

Основная часть. Анализ динамики показателей инновационности показывает уровень развития технологического предпринимательства в современной экономике. К основным факторам, сдерживающим развитие инновационных процессов в Казахстане, относятся недостаточная связь между наукой и бизнесом в проработке национальных приоритетных направлений технологического развития, неразвитость услуг по трансферту технологий и др.

Статистика свидетельствует об определенных изменениях в инновационной деятельности компаний, а также о сокращении доли инновационной продукции в ВВП и степени инновационной активности в производственном секторе.

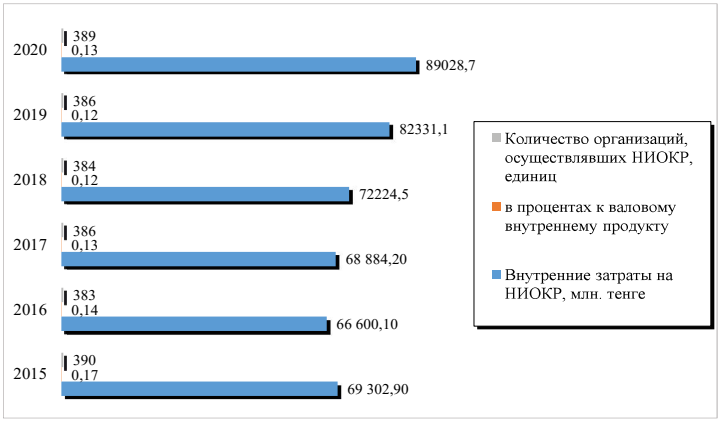

Рисунок 1. **Динамика внутренних затрат на НИОКР и количество организаций, осуществляющих НИОКР, % [5]**

Последние данные рисунка 1 и 2 указывают, что в среднем 386 предприятий, занятых в области инноваций и инновационных продуктов, составляют 0,14% ВВП. Доля инновационных товаров в общем объеме отгруженных товаров, работ и услуг составила в 2020 году 2,43%, что в 2,6 раза больше, чем в 2015 году (0,92%). Внутренние затраты на НИОКР в 2020 году оценивались в 89,0 млрд.тенге, что по сравнению с 2015 годом (48,9 млрд тенге) выше в 1,8 раз. При этом количество организаций, осуществляющих технологические инновации, составило в 2020 году составило 396 (42,2% предпринимательский сектор), что составляет менее 7% от общей численности организаций, тогда как в Германии это показатель достигает 69,9%, в Швеции – 50,9%.

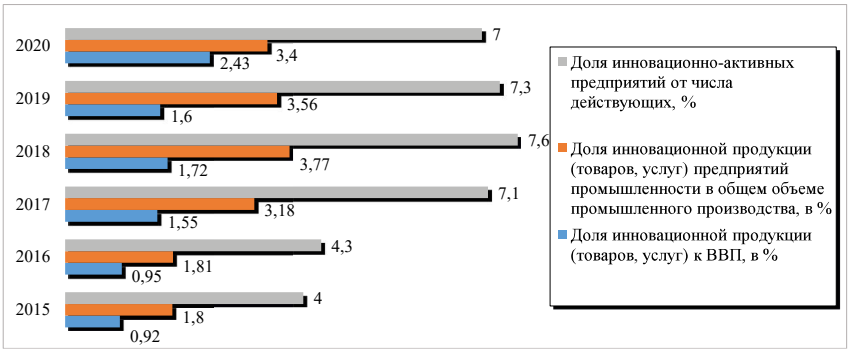

Рисунок 2. **Динамика основных показателей инновационной активности предпринимательства, % [5]**

Расходы казахстанских компаний на НИОКР остаются крайне низкими 0,13% ВВП в 2020 году, что ниже показателя 2015 года на 0,4%. Кроме того, доля продукции казахстанских компаний в общемировых объемах экспорта высокотехнологической продукции гражданского назначения равна к нулю. Причинами стабильно слабых позиций казахстанских компаний являются снижение качественных научных исследований, экономия на инновационные проекты и расходы на НИОКР со стороны руководства. К примеру, удельный вес организаций, создавших и использующих новые технологии и объекты техники, от общего числа предприятий в среднем составляет всего 2,5% (рисунок 3). При этом, количество созданных и используемых новых технологий и объектов техники в 2020 году снизилось по сравнению с 2016 годом до 5332 или на 21,4%.

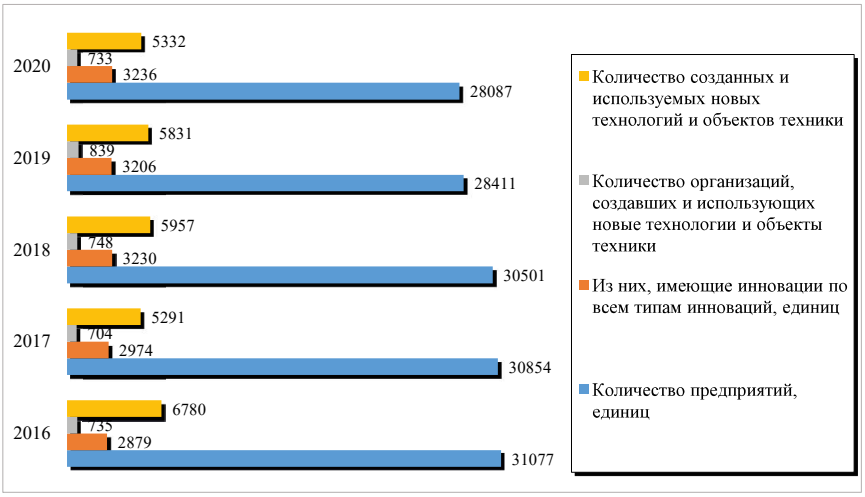

Рисунок 3. **Основные показатели инновационной деятельности предприятий, единиц [5]**

Пандемия привела к сокращению объема расходов зарубежных инвестиций в НИОКР в 2020 году по сравнению с 2016 годом в 43 раза (2016 год – 514,0 млрд тенге сумма иностранных инвестиций) и 2018 годом в 3,8 раза (2018 год – 45,6 млрд тенге).

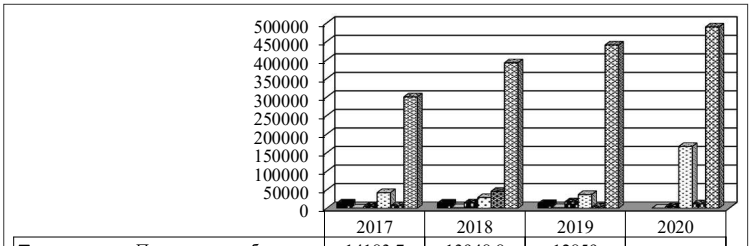

	2017	2018	2019	2020
выделено по Программе из бюджета	14183,7	13948,8	12859	
Профинансировано заемщиков, количество	453	1311	1524	319
Профинансировано заемщиков, сумма	4868	14395	17276	3901,3
Затраты на инновации из республиканского бюджета	42230,2	28800	37056,2	166408,7
иностранные инвестиции	7053,4	45633,7	3796,8	11931
собственные средства предприятий	300208,1	392226,1	440271,6	488985,2

Рисунок 4. **Сумма выделенных средств по реализации Программы новых бизнес-идей и по источникам финансирования инноваций, млн тенге [5,6,7]**

Несмотря на реализацию государством Программы «Дорожная карта бизнеса-2025», являющейся эффективным и действенным инструментом комплексной поддержки предпринимательства в Казахстане, на развитие новых бизнес-идей в виде предоставления государственных грантов на безвозмездной основе были профинансированы только 1527 заемщика в 2019 году на сумму 17,3 млрд. тенге и в 2020 - 319 заемщика на сумму 3,9 млрд. тенге (рисунок 4). Можно сформулировать предложения по поддержке развития предпринимательства, которые необходимо реализовать в Казахстане (рисунок 5).

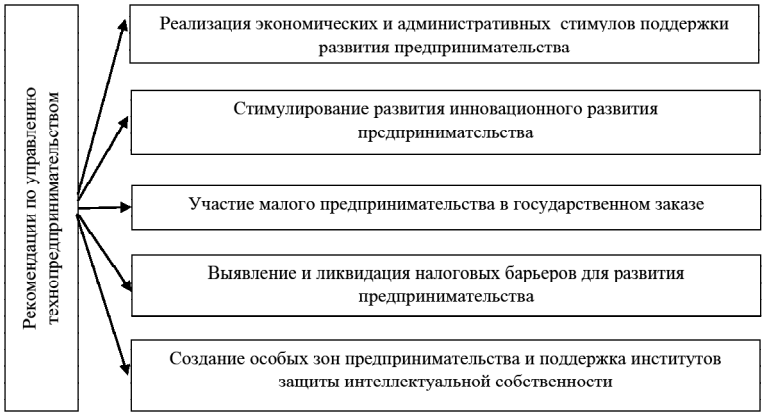

Рисунок 5. **Мероприятия по совершенствованию государственного управления технопредпринимательством в Казахстане***

** Составлено авторами*

Заключение. Развитие технопредпринимательства является важнейшим направлением развития экономики. Основными задачами программы поддержки технопредпринимательства в Казахстане должны стать решения проблем развития предпринимательства на системной основе и базироваться на глубоком всестороннем анализе деятельности, в результате которого определяются её сильные и слабые стороны, с учетом определения приоритетных направлений инновационного развития бизнеса в отраслевом и региональном разрезах.

Одним из самых лучших способов развития высокотехнологичных производств конкурентоспособной продукции в Казахстане должно быть активное привлечение стратегических иностранных инвесторов из высокоразвитых стран на создание дочерних компаний или филиалов. Развитие высокотехнологичных предпринимательских структур должно привести к развитию конкуренции между участниками инновационного цикла.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кунязова С.К., Кунязов Е.К., Кадырова А.С., Жетпысбаев С.К. Основные предпосылки активизации развития малого и среднего предпринимательства Казахстана в современных условиях // Вестник КазУЭФМТ. – 2021. – №3 (44). – С. 106-114.

2. Елшибаев Р.К. Финансирование развития технологических предприятий Республики Казахстан // Вестник КазУЭФМТ. – 2020. – №4 (41). – С. 57-65.

3. Рамазанова А.К. Инновационный бизнес и источники его финансирования в Ульяновской области. Финансы и кредит. – 2011. – №28 (460). – С. 44-49.

4. Kamenova M., Omarova A., Dzhunusova A., Kabdullina G. Major sources of financing investment projects. Entrepreneurship and Sustainability Issues, 2019. – 7(2). – P. 1555-1566.

5. Статистика // Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: http:// www.stat.kz. (дата обращения: 11.02.2022).

6. Исследовательская работа «Исследование методологических подходов к проведению аудита эффективности реализации мер государственной поддержки субъектов малого и среднего предпринимательства» // gov.kz›memleket/entities/esep (дата обращения: 1.04.2022 г.)

7. Сайт фонда «Даму» https://www.damu.kz/poleznaya-informatsiya/

REFERENCES

1. Kunjazova S.K., Kunjazov E.K., Kadyrova A.S., Zhetpysbaev S.K. Osnovnye predposylki aktivizacii razvitija malogo i srednego predprinimatel'stva Kazahstana v sovremennyh uslovijah // Vestnik KazUJeFMT. – 2021. – №3 (44). – S. 106-114 [in Russian].

2. Elshibaev R.K. Finansirovanie razvitija tehnologicheskih predprijatij Respubliki Kazahstan // Vestnik KazUJeFMT. – 2020. – №4 (41). – S. 57-65 [in Russian].

3. Ramazanova A.K. Innovacionnyj biznes i istochniki ego finansirovanija v Ul'janovskoj oblasti. Finansy i kredit. – 2011. – №28(460). – S. 44-49 [in Russian].

4. Kamenova M., Omarova A., Dzhunusova A., Kabdullina G. Major sources of financing investment projects. Entrepreneurship and Sustainability Issues, 2019. – 7(2). – P. 1555-1566.

5. Statistika // Komitet statistiki Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – 2022. – URL: http:// www.stat.kz. (data obrashhenija: 11.02.2022). [in Russian]

6. Issledovatel'skaja rabota «Issledovanie metodologicheskih podhodov k provedeniju audita jeffektivnosti realizacii mer gosudarstvennoj podderzhki sub#ektov malogo i srednego predprinimatel'stva» // gov.kz›memleket/entities/esep (data obrashhenija: 1.04.2022 g.) [in Russian].

7. Sajt fonda «Damu» https://www.damu.kz/poleznaya-informatsiya/ [in Russian].

О.Д. Безлер, Е.А. Ставбуник, О.В. Жидкоблинова, Б.К.Спанова

ҚАЗАҚСТАНДА ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМЫТУ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада технологиялық кәсіпкерлік бәсекеге қабілетті әлеуетті қалыптастыру мен жүзеге асырудың негізгі факторы ретінде зияткерлік меншікті пайдалануды көздейтіні атап өтілген. Жоғары технологиялық кәсіпкерлік құрылымдарды дамыту ұлттық экономиканың инновациясын тиімді енгізуді дамытуға ықпал етеді. Авторлар ҒЗТКЖ-ға ішкі шығындардың көрсеткіштерін және ҒЗТКЖ-мен айналысатын ұйымдардың санын, кәсіпкерліктің инновациялық қызметінің негізгі көрсеткіштерінің серпінін, кәсіпорындардың инновациялық қызметінің негізгі көрсеткіштерін, жүзеге асыруға бөлінген қаражат көлемін ұсынады. Жаңа бизнес-идеялар бағдарламасы және соңғы жылдардағы инновацияларды қаржыландыру көздері. Отандық экономиканың инновациялық деңгейінің артуына кедергі келтіретін себептердің бірі – технологиялық кәсіпкерлік субъектілерінің белсенділігінің төмендігі, бұл қазақстандық экономиканы жоғары технологияларға енгізу үдерісін жеделдетуді, жоғары технологиялық өндірісті жолға қоюды талап ететіні атап өтілді. сыртқы нарықта бәсекеге қабілетті, экономикалық және әкімшілік ынталандыруды жүзеге асыратын қосымша құн қосылған өнімдер кәсіпкерлікті дамытуды қолдау. Қазақстандағы инновациялық үдерістердің дамуын тежейтін негізгі факторларға технологиялық дамудың ұлттық ба-

сым бағыттарын дамытуда ғылым мен бизнестің жеткіліксіз байланысы, технологиялар трансферті қызметінің дамымауы, жоғары сапалы ғылыми зерттеулердің азаюы, ғылыми зерттеулерді үнемдеу жатады, инновациялық жобалар және т.б.

Бұл мақала Erasmus+ бағдарламасының 610198-EPP-1-2019-1- ES-EPPKA2-CBHE-JP - MIETC – Өтпелі кезеңдегі елдер үшін өнеркәсіптік кәсіпорындарды басқару бойынша магистрлік бағдарламаны әзірлеу арқылы қолдау тапты.

O. Bezler, Y. Stavbunik, O. Zhidkoblinova, B. Spanova

DEVELOPMENT OF TECHNOLOGICAL ENTREPRENEURSHIP IN KAZAKHSTAN: PROBLEMS AND PROSPECTS

Annotation

This article notes that technological entrepreneurship involves the use of intellectual property as a key factor in the formation and implementation of competitive potential. The development of high-tech entrepreneurial structures contributes to the development of effective implementation of the innovativeness of the national economy. The authors present indicators of internal costs for R&D and the number of organizations engaged in R&D, the dynamics of the main indicators of the innovative activity of entrepreneurship, the main indicators of the innovative activity of enterprises, the amount of allocated funds for the implementation of the New Business Ideas Program and the sources of funding for innovation in recent years. It is noted that one of the reasons hindering the increase in the level of innovation of the domestic economy is the low level of activity of technological entrepreneurship entities, which requires accelerating the process of introducing the Kazakh economy to high technologies, establishing the production of high value-added products that are competitive in foreign markets, and implementing economic and administrative incentives. support for entrepreneurship development. It is highlighted that the main factors hindering the development of innovative processes in Kazakhstan include insufficient communication between science and business in the development of national priority areas for technological development, underdevelopment of technology transfer services, a decrease in high-quality scientific research, savings on innovative projects, etc.

This article was supported by the Erasmus+ program 610198-EPP-1-2019-1- ES-EPPKA2-CBHE-JP - MIETC - Development of a Master's Program in Industrial Enterprise Management for Countries in Transition.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).11
УДК 338.24
ГРТНИ 12.79

Д.К. Амирбекова*, *PhD, ассоц. профессор*
А.А. Қуаныш, *магистрант MBA,*
мл. научный сотрудник
М. Құсайын, *магистрант MBA,*
научный сотрудник
Т.С. Нарбаев, *PhD, профессор*
Казахстанско-Британский Технический Университет
г. Алматы, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: d.amirbekova@kbtu.kz

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СТРАНЫ: ВЗГЛЯД МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

В статье рассмотрены аспекты социально-экономического развития государства, которые связаны с уровнем развития человеческого капитала, что является одним из основных источников обеспечения дальнейшего экономического роста. В Казахстане большое внимание уделяется развитию молодых кадров в научном секторе. В статье проведена оценка научно-исследовательской деятельности Казахстана, с фокусом на молодых ученых до 40 лет. В статье проанализированы результаты исследования для выявления научного потенциала и текущей ситуации научного сектора Казахстана. Для проведения анализа был использован опросник, респондентами которого являлись 71 представитель молодых ученых, работающие в различных организациях Казахстана. В результате анализа были выявлены основные характеристики, определяющие текущее состояние проведения научно-исследовательских работ. В статье отмечены факторы, такие как научная инфраструктура, качество кадров, кооперация с зарубежными учеными и ряд других факторов, которые по мнению респондентов влияют на исследовательскую деятельность и публикационную активность в журналах. Вклад научного сектора Казахстана способствует дальнейшему экономическому росту. Таким образом, стимулирование публикационной и исследовательской активности является приоритетным направлением политики в области развития науки в Казахстане для экономического роста страны.

Ключевые слова: *экономическое развитие, научно-исследовательская деятельность, наука, экономический потенциал, научный потенциал, публикационная активность, молодые кадры, развитие науки, коллаборация, научная отрасль*

Кілт сөздер: *экономикалық даму, ғылыми-зерттеу қызметі, ғылым, экономикалық әлеует, ғылыми әлеует, басылым белсенділігі , жас кадрлар, ғылымның дамуы , ынтымақтастық, ғылыми сала*

Keywords: *economic development, research activity, science, economic potential, scientific potential, publication activity, young personnel, science development, collaboration, scientific industry*

Введение. Экономическое развитие страны напрямую связано с повышением уровня человеческого капитала, что является одним из основных источников обеспечения социально-экономического развития государства [1,2]. Научно-исследовательская деятельность ученых современного Казахстана является одним из таких направлений развития человеческого капитала и получила свое совершенствование в 1990-е годы, когда были проведены важнейшие реформы в сфере высшего образования и науки. Данные реформы были в основном направлены на интеграцию местной науки в международное научное сообщество [3]. Так, с 1991 по 2020 год количество публикаций в базе данных Scopus по таким направлениям как Бизнес, менеджмент, бухгалтерский учет, Принятие решений, Экономика, эконометрика и финансы составило 3255, что говорит о росте данной области, в особенности по направлению Экономика, эконометрика и финансы, где количество публикаций составило 1663. Было выявлено, что научные исследования, которые могут быть преобразованы в технологии, повлияют позитивно на экономику страны [4]. Более того, ряд исследований подтвердил, что в развивающихся экономиках существует связь между исследовательской деятельностью и эко-

номическим ростом [5,6]. Таким образом, вклад научного сектора в экономику страны является важным фактором для ее развития.

В целях дальнейшего развития научной отрасли Казахстана были разработаны нормативно-правовые акты, направленные на повышение научного потенциала: Закон Республики Казахстан «О Науке», в котором определяются приоритетные направления для научной деятельности в целях развития социально-экономического положения для повышения функционирования научного сектора страны, Закон «Об Образовании», в котором указаны аспекты подготовки кадров.

На сегодняшний день, в Казахстане принимаются различные Государственные программы для укрепления интеллектуального потенциала науки. Одной из стратегических целей Государственной программы на 2020-2025 годы на сегодняшний день является увеличение вклада науки в социально-экономическое развитие страны. В частности, по данной стратегической цели увеличивается количество грантов на подготовку докторов PhD, повышение вклада международной стипендии «Болашақ» в развитие научно-исследовательского потенциала страны. В целях укрепления интеллектуального потенциала науки и поддержки ученых, в стране реализуются государственные конкурсы на грантовое финансирование, кроме того, поддержка происходит через научные стажировки, подписку на базы данных и другие механизмы. Помимо этого, отдельной категорией выделяется поддержка молодых ученых, которая происходит путем увеличения грантов на PhD, стажировки, также интеграция иностранных ученых в рамках реализации казахстанских проектов. В Казахстане планируется усовершенствование программ докторантуры PhD, внедрение института «Ғылыми тәлімгер/Научный наставник» для обеспечения преемственности между молодым и опытным поколением ученых. Государственной программой планируется увеличение финансирования науки из республиканского бюджета до 1% от валового внутреннего продукта к 2025 году [7]. Таким образом, оказание государственной поддержки науки способствует экономическому росту и развитию страны.

Обзор литературы. В экономических исследованиях особо выделяется вклад научного сектора в экономику страны. Множество исследований изучает вклад науки в рост ВВП, потенциал экономического развития страны, уровня инновационной деятельности. Так, в исследованиях Ванг и др. был проведен анализ и выявлена взаимосвязь между результатами исследований и экономическими достижениями страны. Необходимо отметить, что на сегодняшний день анализ научной деятельности имеет несколько подходов оценки: по исследовательской активности (количеству публикаций) и научной продуктивности (количеству цитирований научных работ или индексу цитирования) [8]. Научная активность исследователей прослеживается в опубликованных статьях в базах данных Web of Science и Scopus, в ежегодном позитивном росте количества публикаций [9].

В исследовании Нарбаева Т. и Амирбековой Д. [10] проведен обзор по развитию научного потенциала в Казахстане. В проведенном анализе был отмечен уровень развития науки, публикационная активность, основные характеристики и показатели роста. В исследовании был выявлен рост областей науки на основе закона Лотки за последние 10 лет. Также в исследованиях Смагулова К.Е., Макановой А.У., Буршуковой Г.А был проведен анализ публикационной активности Казахстана и выявлены результаты публикационной активности казахстанских авторов в базе данных Scopus [11]. В результате проведенного исследования имеется потенциал развития перспектив ознакомления мирового научного пространства с отечественным научным сообществом и его достижениями. Согласно статистике по научной активности среди стран СНГ и Казахстана, Казахстан относится к группе стран с количеством публикаций от 1000 до 10 000 публикаций на протяжении исследуемого периода времени [12]. Несмотря на низкое количество публикаций в базе данных Scopus, страна занимает высший уровень по этому аспекту в регионе Центральной Азии [13]. Данное лидирующее положение обосновывается тем, что начиная с года независимости происходит позитивная динамика междисциплинарной публикационной активности среди исследователей. Изменения способствовали развитию страны, через подготовку квалифицированных кадров для приоритетных секторов экономики, в том числе для развития научного сектора. Активное развитие сферы науки, характеризовалось увеличением предоставления грантов на исследования, доступа ученых к международным программам

и инициатив по повышению квалификации, способствовавших развитию кадрового потенциала, включая молодых ученых. В исследовании, которое было проведен глобальным сообществом, в ходе разработки визуализации данных и анализа ключевых слов научных исследований в Центральной Азии были выявлены наиболее привлекательные области исследования [14]. В свою очередь наличие развитого научного потенциала как системы исследований и публикаций, является важным условием экономического развития в глобальных условиях.

Анализ исследований в области экономического развития и научного сектора выявляет важность исследований для определения уровня развития научного сектора с фокусом на молодых ученых, которые будут основной движущей силой научного и экономического потенциала страны. В данном исследовании через опросник молодых ученых мы определяем их взгляд на основные характеристики текущего состояния развития науки для проведения научных исследований, что напрямую связано с их вкладом в науку, и следовательно, в экономическое развитие страны.

Методология. Опросник. Исследование было проведено летом 2021 года. Составленный опросник состоял из 2 крупных блоков, направленных на оценку 1) профиля респондента и 2) основных характеристик определяющих текущее состояние проведения научно-исследовательских работ молодыми учеными. К ним, кроме прочих, относились оценка факторов влияющих на проведение научных изысканий и вопросов публикации статей в научных журналах.

Информация о профиле респондента (блок 1 опросника) состояла из 13 вопросов, нацеленных на сбор информации о молодых ученых, их месте работы, образовании, пола, возраста, стажа научной деятельности, месторасположения их организации, области исследования, опыта участия в реализации местных научно-исследовательских проектов, опыта участия в реализации зарубежных научно-исследовательских проектов, наличия публикации в журналах, индексируемых в базе данных Scopus и Web of Science, индексе Хирша по вышеуказанным базам данных.

Блок 2, вопросы которых были направлены на оценку основных характеристик проведения научно-исследовательских работ, состоял из 9 вопросов. Ответы на вопросы были со множественным выбором. 5 вопросов из 9 имели 5 вариантов ответа: от (а) до (д), которые соответствовали уровням оценки очень высоко, высоко, средне, низко и очень низко.

Сбор информации. Данное анкетирование было направлено ученым до 40 лет, работающих в высших учебных заведениях (ВУЗ), научно-исследовательских институтах (НИИ) и иных организациях образования и науки в Казахстане. Опросник был разослан через открытые источники и социальные сети. В общей сложности на опросник полностью ответили 71 респондентов. Анкетирование было анонимным и в среднем заняло около 12 минут для полного заполнения.

Результаты и обсуждения.

Блок 1. Профиль респондентов. Из общего числа 71 респондентов, около 71,83% составляли женщины и около 28,17% составляли мужчины (*Рисунок 1*). Из респондентов 59 ответили, что они работают в ВУЗах, 6 работают в НИИ, а остальные работают в иных организациях, как международные компании или фармацевтические организации. В результате анализа данных было выявлено, что 31 респондентов указали наличие диплома магистра, 30 имеют степень доктора PhD и 10 являются кандидатами наук.

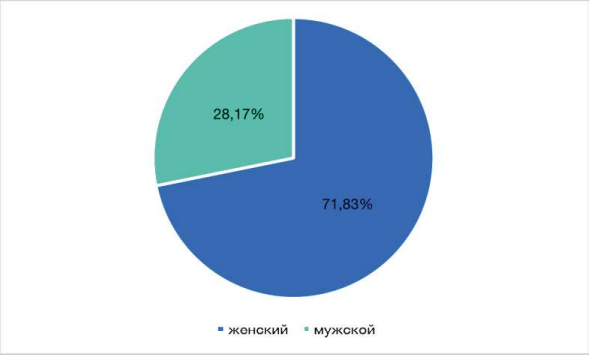

Рисунок 1. **Пол Респондентов**

Характеристика респондентов в разрезе групп возраста представлена на диаграмме Рисунок 2. Так как статья включает себя оценку молодых ученых до 40 лет, возраст участников представлены в двух категориях: 20-30 и 31-40 лет. Наибольшее количество участников анкетирования представлено в возрасте от 31 до 40 лет (70% опрошенных), а также в возрасте от 20 до 30 лет (30% опрошенных).

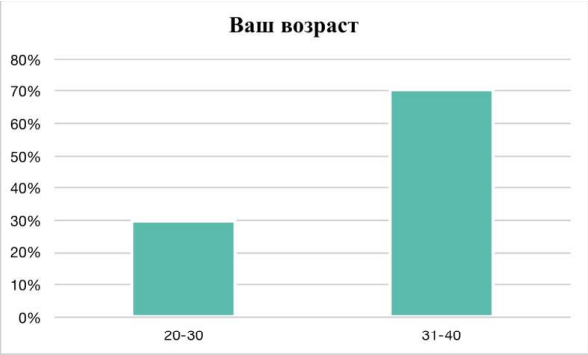

Рисунок 2. **Возраст Респондентов**

Стаж научной деятельности около 31% респондентов составил более 10 лет, 28% от 6 до 10 лет, 17% от 4 до 5 лет и 24% 0-3 лет. Около 83% ответивших работали в Алматы (один из крупных административных городов страны), далее в городе Караганда (8%), регионе Восточного Казахстана (2%), Западного Казахстана (6%) и столицы Нур-Султан (1%).

В ответах на опросник респонденты указали такие области исследований как гуманитарные, социальные, технические, естественные, медицинские, сельскохозяйственные науки, инженерные разработки и технологии, прикладные исследования в области информационных технологий и общее здравоохранение. Около 33,8% респондентов указали, что областью их исследования являются гуманитарные науки, 21,12% отметили социальные науки, около 17% исследуют естественные науки, 14% занимаются наукой в медицинской области, также область остальных ученых относится к следующим отраслям науки: инженерные разработки и технологии, сельскохозяйственные науки и здравоохранение.

Касательно вопроса касающегося наличия опыта участия в реализации научных проектов, финансируемых Министерством Образования и Науки Республики Казахстан (МОН РК), около 49% респондентов ответили, что нет опыта участия в таких проектах, 25% отметили участие в 1-3 проектах, около 13% в 4-5 проектах и 13% в 6 проектах и более. На вопрос «Есть ли у Вас опыт участия в реализации зарубежных научных проектов?», около 66% отметили, что нет опыта участия в зарубежных проектах, 8% респондентов отметили, что есть проекты в странах СНГ, 21% указали опыт в проектах стран Европы, Великобритании, и Северной Америки, 3% ответивших указали наличие опыта участия в проектах стран Азии, а остальные ответили, что имеют опыт участия в проектах других стран.

Опрос показал, что около 41% экспертов не имеют публикации в журналах, рецензируемых в Scopus, 17% опрошенных одну публикацию, 7% опрошенных отметили две публикации и остальные 35% отметили, что имеют по 3 и более публикации в Scopus. Примерно 56% респондентов отметили, что не имеют публикации в журналах, рецензируемых в Web of Science, в то время как остальные 44% экспертов имеют от одного и более публикации в журналах Web of Science.

Последний блок вопросов определяющий профиль респондентов, касаемо индекса Хирша, около 56% из экспертов указали, что не имеют данный индекс по Scopus *(Рисунок 3),* тогда как 67,6% ответивших не имеют индекс Хирша по Web of Science *(Рисунок 4).*

Рисунок 3. **Индекс Хирша в Scopus**

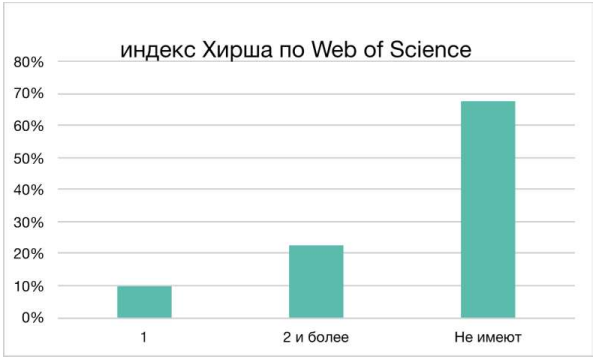

Рисунок 4. **Индекс Хирша по Web of Science**

Блок 2. Характеристика текущей ситуации

5 вопросов из 9 имели 5 вариантов ответа: от (а) до (д), которые соответствовали уровням оценки очень высоко, высоко, средне, низко и очень низко

Согласно результатам исследования, около 52% экспертов указали, что текущее состояние для проведения исследований и публикации статей в Казахстане средне, 22,5% указали, что оно на низком уровне. Высоко оценили 10, 5 отметили уровень текущего состояния очень низко и 3 респондента - очень высоко (*Рисунок 5*).

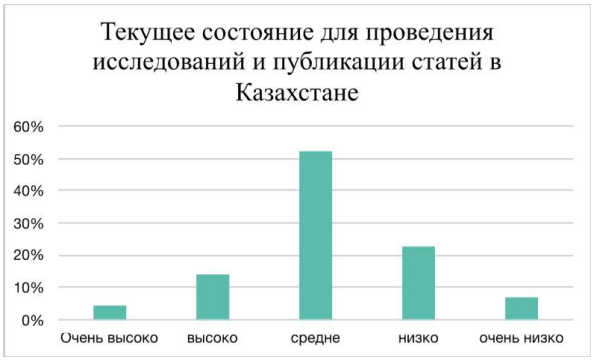

Рисунок 5. **Оценка текущего состояния для проведения исследований и публикаций статей в Казахстане**

Участникам опроса было предложено определить факторы, влияющие на проведение исследований в Казахстане. Было выявлено, что около 24% респондентов считают, что главным фактором для проведения исследований в Казахстане является финансирование научных исследований государством, около 15% респондентов отметили вариант - организация научной системы государством. Респонденты также отметили другие отличительные факторы, которые влияют на проведение исследований в Казахстане. Ответы приведены на *Рисунке 6.*

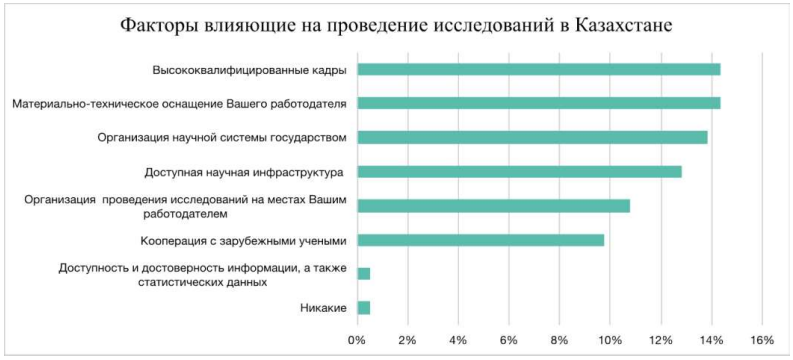

Рисунок 6. **Факторы, влияющие на проведение исследований в Казахстане**

Также, как и в предыдущем вопросе около 21% ответили, что финансирование научных исследований государством является одним из главных факторов, которые влияют на публикацию статьей в Казахстане. Также большинство респондентов отметили доступную научную инфраструктуру (17%), высококвалифицированных кадров (17%), кооперацию с зарубежными учеными (12%), которые являются основными факторами для публикации статьей учеными. Также другие факторы, влияющие на публикацию статьей в Казахстане показаны на *Рисунке 7*.

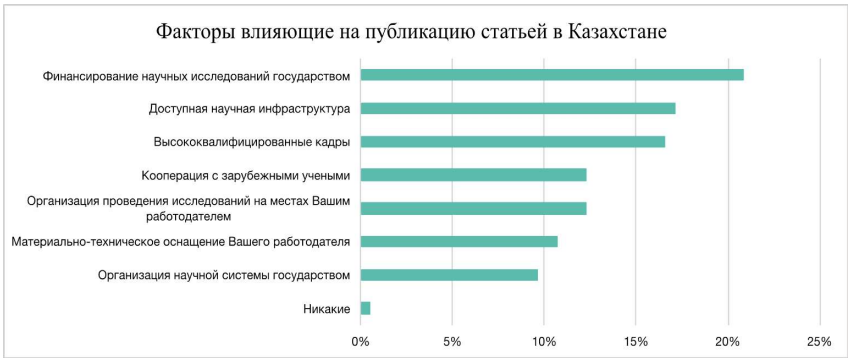

Рисунок 7. **Факторы, влияющие на публикацию статьей в Казахстане**

Согласно проведенному опросу 33 молодых ученых оценили уровень финансирования научных исследований в Казахстане средне, 17 как низкое, 10 как очень низкое и 10 как высокое. Всего 1 эксперт отметил, что уровень финансирования очень высокий. Данные приведены на *Рисунке 8*.

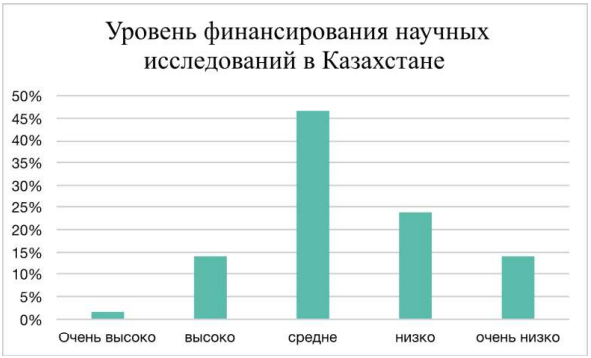

Рисунок 8. **Уровень финансирования научных исследований в Казахстане**

В следующим вопросе, который касается уровня государственной поддержки казахстанских ученых в вопросах коллаборации с зарубежными учеными. Примерно 46% экс-

пертов оценили ее как среднее, 27% экспертов дали оценку как низкое, 8% оценили уровень поддержки как высоко, также 15% оценили ее как очень низко. Только 2 респондента ответили, что уровень поддержки на высоком уровне (*Рисунок 9*).

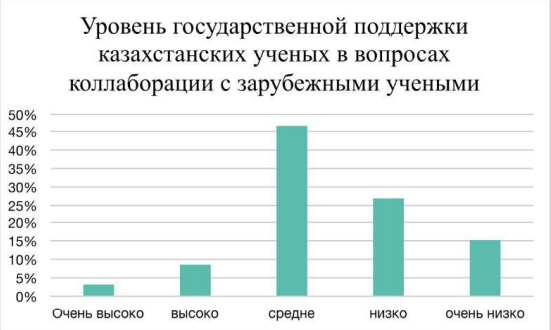

Рисунок 9. **Уровень государственной поддержки казахстанских ученых в вопросах коллаборации с зарубежными учеными**

Обсуждение. Результаты проведенного опросника являются важными во всестороннем обзоре оценки научной деятельности молодых казахстанских ученых. Были собраны материалы проведенного опросника, сделан поэтапный анализ каждого ответа на вопросы анкетирования.

Среди опрошенных более 90% работают в ВУЗах и НИИ, что говорит о том, что выборка в основном отражает ситуацию в данных структурах сферы науки. Более того, профиль респондентов показывает, что более 30% имеют стаж научной деятельности более 10 лет, при этом больше половины респондентов имеют степень доктора PhD либо кандидата наук. При этом профили респондентов указывают на их результативность в научной области. Так, у половины респондентов нет большого опыта участия в проектах МОН РК и зарубежных проектах. Результаты анализа показывают, что диапазон развития науки находится на среднем уровне с точки зрения проведения научных исследований, что отражено в ответах респондентов. Также, молодые ученые, которые приняли участие в анкетировании, отметили, что одним из важных факторов для проведения исследований и публикаций научных работ является финансирование. Известно, что публикационная активность стимулируется благодаря планомерным действиям по поддержке научных исследований, в особенности фундаментальных. Большинство научно-исследовательских работ нуждаются в базовом финансировании для обеспечения нужной научной инфраструктуры и ее модернизации.

Респонденты отметили, что основными факторами, влияющими на проведение исследований, являются финансирование, организация научной системы государством, наличие высококвалифицированных кадров, материально-техническое оснащение и доступная научная инфраструктура. Анкетирование показало, что респонденты средне оценивают уровень государственной поддержки в коллаборации с зарубежными учеными, что показывает нехватку развития в данном вопросе.

В то же время важным является поддержка от МОН РК во время подготовки заявок научных проектов, при этом нехватка кадров в команду проекта во время реализации научных проектов обусловлена разрывом между молодым и взрослым поколениями исследователей. Это обусловлено нехваткой профессиональных званий, опыта работы в научном секторе, возможностью публиковаться в локальных и международных журналах, имение индекса Хирша, и т.д. Однако, механизмы поддержки научных кадров способствуют повышению публикационной активности и интереса, что в следствии способствует к свободному доступу к международному научному сообществу и коллаборациям. Также на это позитивно влияют зарубежные стажировки молодых ученых, способствующие развитию научного потенциала с помощью повышения исследовательской и публикационной деятельности.

Принимаемые государством меры по постепенному увеличению финансирования науки, механизмов для повышения коллабора-

ций среди научного сообщества Казахстана с мировым сообществом создают позитивные изменения. При этом, существующая отдельная целенаправленная поддержка молодых ученых создает сильные предпосылки для дальнейшего улучшения работы молодых ученых и их вклада в экономическое развитие.

Заключение. Развитие научного потенциала Казахстана имеет важное значение для экономического роста. Финансирование науки является одним из приоритетов Государственной программы Развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы. Поставленная задача напрямую связана с развитием научного потенциала молодых ученых, что было оценено проведенным исследованием. Данное исследование подтвердило, что развитие происходит стабильно и умеренными темпами.

Сбор данных и анализ проходил в форме работы с первичной информацией, собранной в результате опросника, где респондентами выступили молодые ученые до 40 лет в Казахстане. Ключевыми данными в данном исследовании было изучение текущей характеристики научной отрасли и ее потенциала на сегодняшний день.

Поэтапное увеличение финансирование науки будет стимулировать активность молодых ученых в проведении исследований и публикации их работ в отечественных и зарубежных журналах. Это отмечается в ответах респондентов, которые указывают на финансирование как один из главных факторов, влияющим на проведение исследований и публикацию статей в Казахстане.

Повышение научной активности будет исходить от укрепления интеллектуального потенциала науки, а значит через увеличение количества выделяемых PhD грантов и научных грантов для молодых ученых. Активная деятельность молодых ученых, в Ассоциации молодых ученых Казахстана и иных органах, способствует более активному вовлечению молодых ученых в решении вопросов, связанных с управлением наукой в целом. Это в свою очередь позитивно влияет на научный потенциал, что будет стимулировать молодых ученых активно вовлекаться.

Важным является то, что все эти меры и позитивные изменения направлены на дальнейшее экономическое развитие страны. В условиях турбулентности внешней среды вклад в перспективные научные отрасли способствует укреплению и экономическому развитию страны через повышение и стимулирование научно-исследовательской деятельности.

Благодарности

Данное исследование было выполнено при финансовой поддержке Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (грант № AP08856031).

ЛИТЕРАТУРА

1. Narbaev T., Amirbekova D., Sabi D., De Marco A. Content, network, and density analysis of the global and Kazakhstani literature on scientometrics // Bulletin of the Karaganda University, ECONOMY Series. – 2021. – 3(103). – P. 82-85.

2. Денисова О.К. Проблемы формирования интеллектуального потенциала нации как условие развития экономики знаний страны [Электрон. ресурс]. – 2012. – URL: https://articlekz.com/article/13290 (дата обращения 17.02.2022)

3. Национальная академия наук Республики Казахстан. Национальный доклад по науке. – Нур-Султан; Алматы, 2019. – 250 с.

4. Shibata N., Kajikawa Y., Takeda Y., Matsushima K. Detecting emerging research fronts based on topological measures in citation networks of scientific publications. //Technovation. – 2008. – 28(11). – P. 758-775. DOI 10.1016/j.technovation.2008.03.009

5. Lee Y.-H. Determinants of Research Productivity in Korean Universities: the role of research funding // The Journal of Technology Transfer. – 2020. – 46(5). – P. 1462-1486. – DOI 10.1007/s10961-020-09817-2

6. Wang L., Chen X., Bao A., Zhang X., Wu M., Hao Y., He J. A bibliometric analysis of research on Central Asia during 1990–2014 // Cross Mark. Springer. — 2015. — pp. 1224-1228. DOI 10.1007/s11192-015-1727-y

7. Правительство РК. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года. Утверждена Указом Президент Республики Казахстан No 636 от 15 февраля 2018 года. – Астана, 2018.

8. Suluimanov E.Z., Frolova V.A., Khasenova S.K. The Scientometric Analysis of the Activity of Kazakh Scientists // Scientific and Technical Information Processing. Nauchno-Technicheskaya Informatsiya. – 2009. – Seriya 1. No. 10. – P. 16. DOI: 10.3103/S0147688209050074

9. Gasparyan A.Y., Yessirkepov M., Duisenova A., Trukhachev V.I., Kostyukova E.I., Kitas G. D. Researcher and Author Impact Metrics: Variety, Value, and Context // JKMS. – 2018. – 30, 33(18). – P. 1-3. – https://doi.org/10.3346/jkms.2018.33.e139

10. Narbaev T., Amirbekova D. Research Productivity in Emerging Economies: Empirical Evidence from Kazakhstan // MDPI. – 2021. – 9(4), 51. – P. 8-19. – https://doi.org/10.3390/publications9040051

11. Смагулов К.Е., Маканова А.У., Буршукова Г.А. Анализ наукометрических показателей публикационной активности казахстанских авторов в изданиях, входящих в базу данных Scopus // Вестник. Серия экономическая. The Journal of Economic Research & Business Administration. – 2018. – №1(123). – С. 234-236.

12. Suleymenov E. Z., Ponomareva A.K., Dzhumabekov A.K., Kubieva T.S., Kozbagarova G.A. An Assessment of the Contributions of Kazakhstan and Other CIS Countries to Global Science: the Scopus Database // Nauchno Technicheskaya Informatsiya. – 2011. – Vol. 38. – P. 160-163.

13. Yessirkepov M., Nurmashev B., Anartayeva M.A Scopus-Based Analysis of Publication Activity in Kazakhstan from 2010 to 2015: Positive Trends, Concerns, and Possible Solutions // JKMS. – 2015. – Vol 30. – P. 1915-1917. – DOI: http://dx.doi.org/10.3346/jkms.2015.30.12.1915

14. Altbach P.G. Advancing the national and global knowledge economy: the role of research universities in developing countries // Studies in Higher Education. – Vol. 38 (3). – P. 316-330. – 2013.

REFERENCES

1. Narbaev T., Amirbekova D., Sabi D., De Marco A. Content, network, and density analysis of the global and Kazakhstani literature on scientometrics. Bulletin Of The Karaganda University, ECONOMY Series. – 2021. – 3(103). – P. 82-85.

2. Denisova O.K. Problemy formirovaniya intellektual'nogo potentsiala natsii kak uslovie razvitiya ekonomiki znaniy strany [Electronic resource]. Available at: https://articlekz.com/article/13290 (Accessed: 17.02.2022) [In Russian].

3. Natsional'naya akademiya nauk Respubliki Kazakhstan. Natsional'nyy doklad po nauke. – Nur-Sultan; Almaty, 50 s (2019) [In Russian].

4. Shibata N., Kajikawa Y., Takeda Y., Matsushima K. Detecting emerging research fronts based on topological measures in citation networks of scientific publications // Technovation. – 2008. – 28(11), P. 758-775. – DOI 10.1016/j.technovation.2008.03.009

5. Lee Y.-H. Determinants of Research Productivity in Korean Universities: the role of research funding // The Journal of Technology Transfer. – 2020. – 46(5). – P. 1462-1486. – DOI 10.1007/s10961-020-09817-2

6. Wang L., Chen X., Bao A., Zhang X., Wu M., Hao Y., He J. A bibliometric analysis of research on Central Asia during 1990–2014 // Cross Mark. Springer. — 2015. — pp. 1224-1228. DOI 10.1007/s11192-015-1727-y

7. Pravitel'stvo RK. Strategicheskiy plan razvitiya Respubliki Kazakhstan do 2025 goda. Utverzhdena Ukazom Prezident Respubliki Kazakhstan No 636 ot 15 fevralya 2018 goda, Astana (2018) [In Russian].

8. Suluimanov E.Z. Frolova V.A. Khasenova S.K. The Scientometric Analysis of the Activity of Kazakh Scientists, Scientific and Technical Information Processing. Nauchno-Technicheskaya Informatsiya. – 2009. – Seriya 1. – No. 10. – P. 16.

9. Gasparyan A.Y., Yessirkepov M., Duisenova A., Trukhachev V.I., Kostyukova E.I., Kitas G.D. Researcher and Author Impact Metrics: Variety, Value, and Context. JKMS. – 2018. – 30, 33(18). – P. 1-3.

10. Narbaev T., Amirbekova D. Research Productivity in Emerging Economies: Empirical Evidence from Kazakhstan. MDPI. – 2021. – 9(4), 51. – P. 8-19.

11. Smagulov K.E., Makanova A.U., Burshukova G.A. Analiz naukometricheskih pokazateleĭ publikacionnoĭ aktivnosti kazahstanskih avtorov v izdaniyah, vhodyashchih v bazu dannyh Scopus // Vestnik. Seriya ekonomicheskaya. The Journal of Economic Research & Business Administration. – 2018. – №1(123). – S. 234-236 [In Russian].

12. Suleymenov E.Z., Ponomareva A.K., Dzhumabekov A.K., Kubieva T.S., Kozbagarova G.A. An Assessment of the Contributions of Kazakhstan and Other CIS Countries to Global Science: the Scopus Database // Nauchno Technicheskaya Informatsiya. – 2011. – Vol. 38. – P. 160-163.

13. Yessirkepov M., Nurmashev B., Anartayeva M.A Scopus-Based Analysis of Publication Activity in Kazakhstan from 2010 to 2015: Positive Trends, Concerns, and Possible Solutions. JKMS. – 2015. – Vol 30. – P. 1915-1917.

14. Altbach P.G. Advancing the national and global knowledge economy: the role of research universities in developing countries, Studies in Higher Education. – Vol. 38 (3). – P. 316-330. – 2013.

Д.К. Амирбекова, А.А. Қуаныш, М. Құсайын, Т.С. Нарбаев

ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ҚЫЗМЕТІ ЖӘНЕ ЕЛДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ: ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ КӨЗҚАРАСЫ

Аңдатпа

Мақалада экономиканың одан әрі дамуын қамтамасыз етудің негізгі көздерінің бірі болып табылатын адами капиталдың даму деңгейімен байланысты мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуының аспектілері қарастырылады. Қазақстанда ғылыми салада жас мамандарды дамытуға көп көңіл бөлінеді. Мақалада 40 жасқа дейінгі жас ғалымдарға назар аудара отырып, Қазақстанның ғылыми-зерттеу қызметі бағаланады. Мақалада Қазақстандағы ғылыми саланың ғылыми әлеуеті мен қазіргі жағдайын анықтау мақсатында жүргізілген зерттеу нәтижелері талданады. Талдау үшін сауалнама пайдаланылды, оның респонденттері Қазақстанның әртүрлі ұйымдарында жұмыс істейтін жас ғалымдардың 71 өкілі болып табылады. Талдау нәтижесінде зерттеу жұмысының қазіргі жағдайын анықтайтын негізгі сипаттамалар анықталды. Мақалада, респонденттердің пікірінше, ғылыми-зерттеу қызметі мен журналдардағы жарияланым белсенділігіне әсер ететін ғылыми инфрақұрылым, кадрлардың сапасы, шетелдік ғалымдармен ынтымақтастық сияқты және бірқатар басқа да факторлар атап өтілген. Қазақстанның ғылыми секторының үлесі одан әрі экономиканың өсуіне ықпал етеді. Осылайша, басылымды және ғылыми-зерттеу қызметін ынталандыру мемлекеттің экономикалық өсуі үшін Қазақстандағы ғылымды дамыту саласындағы басым саясат болып табылады.

D. Amirbekova, A. Kuanysh, M. Kussaiyn, T. Narbaev

RESEARCH AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF A COUNTRY: YOUNG SCIENTISTS PERSPECTIVE

Annotation

The article discusses aspects of the socio-economic development of the state, which are associated with the level of development of human capital, which is one of the main sources for ensuring further economic growth. In Kazakhstan a lot of attention is given to the development of young personnel in the scientific sector. The article assesses the research activities of Kazakhstan, with a focus on young scientists under 40 years old. The article analyzes the results of the study to identify the scientific potential and the current situation of the scientific sector in Kazakhstan. For the analysis a questionnaire was used, the respondents of which were 71 representatives of young scientists working in various organizations in Kazakhstan. As a result of the analysis, the main characteristics that determine the current state of the research activities were identified. The article identifies factors such as scientific infrastructure, quality of personnel, cooperation with foreign scientists and a number of other factors that, according to respondents, influence research activities and publication activity in journals. The contribution of the scientific sector of Kazakhstan contributes to further economic growth. Thus, stimulation of publication and research activity is a priority in the field of science development in Kazakhstan for economic growth.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).12
ӘОЖ 338.012
ҒТАМР 06.54.51

А.Б. Ибраева*, *PhD докторанты*[1]
А.З. Капенова, *э.ғ.к., доцент*[2]
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті[1]
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Тұран-Астана университеті[2]
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)
e-mail: asem-kap@mail.ru

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЕҢБЕК НАРЫҒЫ

Тақырыптың өзектілігі, атап айтқанда білім беру жүйесінің цифрлық түрленуі тек бүгінгі күнгі қажеттіліктен туындамайды, ол білім беру жүйесінің дамуына, жалпы мемлекеттің экономикасының дамуына негіз болады. Қазір әлемде көптеген өмірлік циклдарды автоматтандырусыз немесе цифрландырусыз елестету мүмкін емес.

Елдің экономикалық өсуі үшін білім беру қызметінің маңыздылығын ескере отырып, адамдардың ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы білімін, біліктілігін және дағдыларды игеруін қоса алғанда, адамның әлеуетін ашуға қаражат салу қажет. Автоматтандырылған басқару немесе цифрландыру қазіргі заманғы әлемнің тез өзгеріп отыратын жағдайларын қанағаттандыру мақсатында әр кәсіпорынның бизнес-процестеріне енгізілді.

Жалпы орта білімнен жоғары кәсіптік білімге дейінгі оның барлық буындарын ескере отырып, білім беру жүйесін цифрландыру тұжырымдамасын әзірлеуді адами капиталды дамытудың кеңірек тұжырымдамасымен мызғымас бірлікте қарастырған жөн.

Шынында да, білім беру жүйесіне ақпараттық-цифрлық көзқарас негізінен білім беру және мамандарды даярлау процестерінің сапалық аспектілерін анықтайды, бұл өз кезегінде, қалыптасу жағдайында адами капиталдың сапалы қалыптасуының маңызды факторына айналады.

Адами капитал түсінігі теориялық көзқарас ретінде еңбекті қалыптастыру және ұдайы өндіру мәселелерінің дамуымен, адамның шығармашылық қабілеттерінің рөлі мен маңызын түсінудің дамуымен байланысты болды. Оның экономикалық өсуге қосқан үлесі алғаш рет өткен ғасырдың 50-60 жылдары АҚШ-та дүниеге келген.

Кілт сөздер*: адами капитал, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), білім беру жүйесін цифрландыру, білім беру ресурстары, ғылыми-техникалық прогресс, интернет, қашықтықтан оқыту, нарықтық экономика, экономикалық қатынас, цифрландыру.*

Ключевые слова: *человеческий капитал, информационно-коммуникационные технологии, цифровизация системы образования, образовательные ресурсы, научно-технический прогресс, интернет, дистанционное обучение, рыночная экономика, экономические отношения, цифровизация.*

Keywords: *human capital, information and communication technologies, digitalization of the education system, educational resources, scientific and technological progress, the Internet, distance learning, market economy, economic relations, digitalization.*

Кіріспе. 2020 жылы 11 наурызда, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы COVID-19 коронавирусының таралуына байланысты пандемия жариялады.

COVID-19 пандемиясы ауыр әлеуметтік-экономикалық зардаптарды тудырды. Бұл көптеген спорттық, діни, саяси және мәдени іс-шаралардың кейінге қалдырылуына немесе мүлдем өткізбеуге әкелді.

172 елде мектептер, университеттер мен колледждер ұлттық немесе жергілікті деңгейде жабылды, бұл әлемдегі мектеп және студент жасындағы халықтың шамамен 98,5% құрайды.

Әрине, бұл пандемия бүкіл әлемдегі адамзаттарды ойландырып, барлық құндылықтарын қайта бағалауға әкелді. Оның үстіне, бұл адамдардың рухани, адамгершілік қасиеттеріне ғана емес, көптеген елдердің биліктеріне сынақтарға төтеп беру қабілеттері мен мүмкіндіктерін бағалау, аурудың таралуын болдырмау және халықты сақтау үшін шұғыл шаралар қабылдау қажет болды, сонымен қатар басқа өмір салтын тез қалпына келтіру.

Тек Қазақстан ғана емес, көптеген басқа елдер де дайын болмай қалған түбегейлі өзгерістер мен сынақтың бірі - білім берудің барлық деңгейлеріне арналған қашықтықтан (онлайн) оқыту. Бұл проблеманың негізгі себептері болған:

- материалдық ресурстардың жетіспеушілігі;
- кең жолақты интернеттің сапасының төмендігі немесе мүлдем болмауы;
- оқытушылардың (мұғалімдердің) автоматтандырылған білім беру жүйелеріне дайын еместігі, заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану дағдыларының болмауы.

Білім және ғылым министрлігінің хабарлауынша, үш мамандық негізінде студенттердің таңдаған мамандығы аясында АКТ-ны тәжірибеде қолдану бойынша базалық білімін қалыптастыратын «Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» пәні енгізілді. Сондай-ақ деректерді талдау, робототехника, нанотехнологиялар сияқты сұраныстың жаңа салаларында кәсіби стандарттар мен еңбек нарығының талаптары негізінде білім беру бағдарламаларын жаңарту, сондай-ақ жасанды интеллект, интернет заттары, блокчейн сияқты технологиялар бойынша жоғары білікті әзірлеушілерді даярлау жоспарлануда.

Бүгінгі таңда Қазақстанда экономика секторлары үшін АКТ мамандарын даярлау 11 мамандық бойынша 89 жоғары оқу орнында және 318 техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында 5 мамандық бойынша жүзеге асырылады [1].

Әдебиеттік шолу. Білім беруді дамыту елдің экономикалық өсуінің маңызды құрамдас бөлігі екендігі сөзсіз. Г. Беккер, Т. Шульц, Б. Милнер, Н. Римашевская сияқты ғалымдар адам капиталы мәселесін зерттеуге және оны тиімді пайдалануға үлкен үлес қосты..

Адами капитал теориясының дамуына және оны қолдану аясының кеңеюіне [2] ең маңызды үлесін қосқан белгілі экономист Г. Беккер. Ол осы факторға инвестициялар санатына тек жалпы және кәсіптік білім беру шығындарын ғана емес, сонымен қатар денсаулық сақтауды, жұмысқа орналасу орны мен шарттары туралы ақпаратты табуға кететін шығындарды, жұмыс орнындағы біліктілікті арттыру шығындарын, балаларды тәрбиелеу шығындарын және адамның өндірістік қуатының өсуіне әсер ететін басқа инвестицияларды қосқан [3].

Қазіргі кезде экономикалық дамыған елдерде негізгі капиталға инвестициямен салыстырғанда білімге салынған инвестицияның жеделдетілген өсу құбылысына негізделген өсу тенденциясы байқалады. Атап айтқанда, экономист Б.Милнер өткен ғасырдың 90-жылдарында ЭЫДҰ елдерінде білімге салынған инвестициялар негізгі капиталдағы 2,2% - мен салыстырғанда жыл сайын орта есеппен 3,4% өскенін көрсетеді. Оның пікірінше, бұл «ресурстарға негізделген экономикадан білімге негізделген экономикаға өтудің айқын белгілері. Өнеркәсібі дамыған елдерде технологиялармен, жабдықтармен және өндірісті ұйымдастырумен қамтылған жаңа білімнің үлесі ЖІӨ өсімінің 80-95% дейін құрайды» [4].

Мысалы, ресейлік сарапшы ғалымдар 2000 жылдың бірінші жартыжылдығындағы 192 елге арналған деректерді талдау негізінде осындай бағаларды келтіреді, олар физикалық капиталдың (жинақталған материалдық құндылықтардың) үлесі жалпы байлықтың орта есеппен 16% құрайтындығын көрсетеді, ал табиғи капиталдың үлесі - 20, ал адам капиталы - 64%. Есептеулер бойынша Ресей үшін бұл пропорция тиісінше 14, 72 және 14% -ды құрады, ал Германияда, Жапонияда және Швецияда адам капиталының үлесі 80% жетті [5].

Сондай-ақ, білім беру факторын дамыту - экономиканың маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылуында қазақстандық экономистер Қ. Қажымұрат, Е. Ситникова [6], К. Кязимов [7] белгілі үлес қосты.

Қазіргі уақытта сарапшылар қауымдастығы цифрлық білім беру ортасын анықтауды кешенді ұйымдастырылған жүйе ретінде қарау керек деген пікірлерге қанық. Негізінде жүйелік тәсіл цифрлық білім беру ортасының феноменін түсінуде негізгі доминант болып табылады. Бұл жүйенің құрылымдық элементтері іс жүзінде білім беру ұйымдарының жұмысын және оқу процесін дайындау мен жүзеге асыру кезінде туындайтын мәселелерді шешуді қамтамасыз ету үшін жасалынатын және дамытылатын ақпараттық жиынтықтың барлық компоненттері болып табылады.

А.Кузьминаның пікірінше, адами капиталға инвестициялау еңбек нарығындағы сұраныстың көлемі мен құрылымына жеткіліксіз немесе тіпті мүлдем бағытталмаған кәсіби дайындық деңгейінен инвестициялық тәуекелмен байланысты [8].

Қазіргі кезде цифрлық білім беру ортасының маңызды функциялары:

- біріншіден, студенттер мен оқытушылардың бірлескен жұмысының құрылымдық жүйелілігін сақтау;

- екіншіден, әр оқушының жеке оқу жоспарын, профилін қалыптастыруға және жаңартуға, сондай-ақ олардың қажетті түзетулер негізінде олардың орындалуы мен орындалуын бақылауға көмектесу;

- үшіншіден, оқу процесінің барлық қатысушыларына қажетті оқу және көмекші материалдарға қол жетімділікті қамтамасыз ету;

- төртіншіден, білім беру үдерісінің барысын бақылауға көмек;

- бесіншіден, мұғалімдердің үздіксіз кәсіби дамуын жүзеге асыру.

Негізгі бөлім. Білім беру жүйесін цифрландыру тұжырымдамасын әзірлеу, оның жалпы орта деңгейден бастап жоғары кәсіби деңгейге дейінгі барлық байланыстарын ескере отырып, негізінен адам капиталын дамытудың неғұрлым кең тұжырымдамасымен мызғымас бірлікте қарастыру керек, бұл өсіп келе жатқан фактор экономикалық өсудің әлеуеті.

Экономиканың өсуі үшін басқа әлеуметтік жеңілдіктермен бірге білім берудің ерекше маңыздылығын дәлелдей отырып, инвестициялардың адам әлеуетін ашудағы рөлі туралы мәселені алғаш рет көтеріп, теориялық тұрғыдан дамытқан бірқатар көрнекті американдық экономистер болды. Жалпы, олардың еңбектеріндегі адами капитал ұғымы адамдардың алған білімдері, дағдылары, біліктіліктерінің жиынтығы, олардың еңбекке физикалық дайындығы денсаулығы мен өміршеңдігі тұрғысынан, сонымен қатар әртүрлі түрткілер жиынтығы ретінде түсіндіріледі.

Осы теорияның арқасында, АҚШ-та өткен ғасырдың ортасынан бастап, содан кейін басқа елдерде білім беру мен оқытуға, денсаулық сақтау шығындары мен мемлекеттің басқа да әлеуметтік шығыстарына инвестициялар сөзсіз шығындар ретінде қарастырыла бастады. Қоғамдық өндіріс процесінде және қалдық принципі тұрғысынан және болашақ дамуға ең маңызды инвестиция ретінде түсіндіріле бастады.

Уақыт өте келе, Адами капитал тұжырымдамасын шетелдік және отандық экономистері дамытты [3]. Осы және басқа ғалымдардың еңбектерінің арқасында соңғы жылдары адами капитал ұғымы «білім экономикасы» ұғымына тұрақты түрде өзгеріп отырды, бұл бізді қазіргі қоғамдағы білімнің өсіп келе жатқан рөлін одан сайын тереңірек түсінуге жақындатады. зияткерлік капитал көзі.

Бүгінгі күні адами капиталға және сол арқылы білім экономикасына салынған инвестицияларды жалпылайтын экономикалық сипаттама олардың негізгі, өндірістік капиталға салынған салымдармен салыстырғанда жоғары рентабельділігі деп айтуға болады. Бұған адами капиталға салынған инвестициялардың тиімділігін сандық бағалауға байланысты көптеген зерттеулер дәлел.

Экономикалық өсудің маңызды құрамдас бөлігі ретінде білім беру факторын дамытуға белгілі қазақстандық экономистер де үлесін қосты. Мәселен, Қ. Қажымұрат пен Е. Ситниковтың пікірінше, білім берудің экономикалық өсімге қосқан үлесін статистикалық бағалау көрсеткендей, бұл фактордың үлесі жалпы ұлттық өнімнің жалпы өсімінің 33% -на жетуі мүмкін, бұл мүмкіндік білім берудің өсуінің маңызды көзі, экономикалық теңсіздікті жеңілдету құралы және жұмыссыздықпен күресу құралы ретінде қарастыру керек [6].

Сол сияқты К.Кязимов персоналды кәсіптік оқытуға кететін шығындардың 10% -ға өсуі еңбек өнімділігінің 8,5% -ға өсуіне әкелетіндігін ескеру қажет деп санайды, ал капиталдық салымдардың мұндай өсуі еңбек өнімділігінің өсуін небары 3,8% -ға арттырады, яғни 2 еседен аз [7].

Осындай үлкен соққылармен біз эволюциялық трансформация процесін қазіргі қоғамдағы білім берудің мағынасын түсіну, оның функцияларын кеңінен түсіндіру, дәстүрлі әлеуметтік мақсаттан ауытқу және экономикалық міндеттерге көбірек көңіл бөлу туралы көзқарастарда сипаттадық. өсу және соның салдарынан мемлекеттік қолдау шараларын күшейту қажеттілігіне байланысты.

Қазіргі кезде білім сапасының деңгейі кез-келген елдің экономикалық дамуына тікелей әсер ететіндігі сөзсіз. Егер ғылыми-техникалық прогрестің өзіндік заңдылығымен материалдық-техникалық базаны, өндірістің технологиялық жағдайларын және тірі тауарларды жетілдіруге өзгертетін логикалық мәнінен шығатын болсақ, онда басқаша болуы мүмкін емес.

Сондықтан ғылыми-техникалық прогрестің әсерінің кеңеюі мен тереңдеуі жағдайында, біздің ойымызша, өндіргіш күштерді дамыту үшін білімнің маңыздылығы артып келе

жатқандығы туралы түсінік қалыптасады, бұл әлемдегі дамыған бай елдердің тәжірибесімен айқын дәлелденеді.

Білім беру қызметтері нарығына заманауи талаптарды қалыптастыруға тек еңбек нарығы қабілетті екендігі туралы түсінік өсіп келеді, сондықтан білім беру саласындағы реформалардың тиімділігі оның сапасы, қол жетімділігі және қажеттіліктеріне сай болуымен өлшенуі керек. (1-сурет)

1-сурет. **Білім беру қызметтері мен еңбек нарығының өзара әрекеттесуінің ерекшеліктері***

** Ескерту: [8], б. 146*

Посткеңестік елдердегі нарықтық қатынастардың дамуымен ғана осы екі нарықтың - жұмыс күші мен білім беру қызметтерінің интеграциялану процестері айқын көрсетіле бастады. Жоспарлы экономика кезеңінде, дайындалған мамандар кадрларын өндірістерге, кәсіпорындар мен мекемелерге арналған тапсырмаларға сәйкес бөлуге кепілдік берілген кезде және еңбек нарығында мамандарды төмен деп қабылдамау мәселесі болмағаны анық.

Сонымен қатар, оның қажетті біліктілік деңгейіндегі мамандарды салыстыру және таңдау үшін өзіндік пайдалану мәні болмады. Нәтижесінде еңбек нарығы жоғары білім беру жүйесі түлектерінің армиясын қабылдауға мәжбүр болды және ең жақсы жағдайда, өндірістік шығындармен оларды қайта даярлаумен айналысты.

Соған қарамастан, жоспарланған уақыттарда мамандарға деген қажеттілікті болжау шаралары қабылданды, бұл қазіргі заманғы жағдайларда ұлттық білім бөлімдерінің қызметінде байқалмайды.

Нарықтық экономика сұраныс пен ұсыныстың тепе-теңдігінде реттелген қатынастар жүйесі ретінде еңбек нарығы мен білім беру қызметтері нарығы бүкіл экономикалық кеңістіктің ажырамас, органикалық бөлігі және табиғи түрде, оның негізінде екенін дәлелдейді және кері байланыс принциптері оның даму динамикасына, және оның құрылымдық салалық өзгерістеріне байланысты.

Біртұтас өндірістік кеңістіктің және экономикалық қатынастардың кез-келген бұзылуы ел экономикасы үшін жағымсыз салдарға әкеп соқтыратыны, экономикалық процестердің жүрісін баяулататыны, еңбек бөлінісінің объективті принциптері мен заңдылықтарын бұрмалайтыны, жалпы экономикалық тиімділікті

төмендететіні анық. Сәйкес ығысулар мен деформациялардың еңбек нарығында да, білім беру қызметтері нарығында да көрінуі заңды. Оларды жою мемлекеттік макроэкономикалық саясаттың, басқалармен қатар, білім факторын ескере отырып, экономика өндіріс факторларын қайта бағдарлауға бағытталған шараларын жетіліру арқылы жүзеге асырылуы керек.

Осындай жолмен ғана біз персоналды оқыту жүйесін Карл Маркстен бері белгілі дәстүрлі - еңбек пен капиталмен қатар өндірістің шешуші факторларының бірі ретінде түсінуге келеміз.

Негізінде, білім беру қызметтері нарығының ішкі дамуында еңбек нарығымен, еңбек ресурстарының тұтынушыларымен тепе-теңдіктер мен сәйкессіздіктер бар. «Орта жалпы білім беру - кәсіптік білім беру қызметтері нарығы - еңбек нарығы - өндірістегі мүдделі тараптар» барлық интеллектуалды құндылықтар тізбегі бойынша субъектілердің өзара әрекеттесуінде сапалы және жедел реакция жеткіліксіз.

Бұл, өз кезегінде, біздің ойымызша, бүкіл технология бойынша және оның барлық буындары бойынша - білім беру мен тәрбиеден бастап басқаруға дейінгі барлық процестерде ақпараттық технологияларды қамту деңгейінің жеткіліксіздігімен байланысты.

Цифрландырудың оң әлеуетін анықтай отырып, мамандар цифрлық технологиялар білім беру процестерін жобалау кезінде көптеген нұсқаларды ұсынатынын атап өтті. Бейресми ұсыныстардың әртүрлілігі және білімді беру кезінде қолдану мүмкіндігі қазіргі кезде іс жүзінде шектеусіз болып табылады.

Осылайша, цифрландыру білім берудің барлық деңгейлеріндегі білім беру процестерін жүйелеудің маңызды факторына айналуда.

Қорытынды. Осылайша, жұмыс күшін дайындау және қайта даярлау проблемалары басқа негізгі макроэкономикалық және демографиялық процестермен, жұмыспен қамту динамикасы мен еңбек нарығымен және олардың құрылымдық сипаттамаларының өзгеруімен тікелей және кері байланыстардың алуан түрғысынан қарастырылуы керек.

Білім беру жүйесінің барлық деңгейлеріндегі заманауи цифрландыру үдерістеріндегі артықшылықтар мен тар жолдар туралы зерттеулерге аналитикалық шолу жасай отырып, біз келесі принциптерге негізделген цифрландыруды дамытудың орындылығы туралы белгілі бір қорытынды жасай аламыз.

Бірінші қағида - білім беруді цифрландыру процестеріне білім берудің жүйелік көзқарасы тұрғысынан келу керек. Яғни, «жалпы білім беретін мектеп - орта кәсіптік білім - жоғары білім» тізбегі бойынша оның барлық буындарын бір-бірімен үздіксіз өзара байланысты білім беру жүйесіне қосуға мүмкіндік беретін тұжырымдамалық тәсіл болу керек.

Екінші қағида - цифрлық тәсіл үздіксіз өзара байланысты білім беру жүйесіндегі барлық деңгейлердегі кадрлар даярлаудың сапасын көтеру мәселесін еңбек нарығының сұранысына сай сапалы мамандармен қамтамасыз етудің қорытынды кумулятивті әсерімен дәйекті шешімді қамтамасыз етеді.

Үшінші қағида - әр буында сандық технологияларды қолдану келесі міндеттерді шешумен қатар жүруі керек:

1) білім беру бағдарламаларын қалыптастыру мен іске асыру сапасын арттыру тұрғысынан ең қолайлы сандық білім беру ортасын қалыптастыру;

2) оқу процесінде білімді берудің дәстүрлі және инновациялық әдістері мен құралдарын үйлестіру.

Осы негізгі қағидаларды білім беру жүйесінде цифрландыру үдерісінде жүзеге асыру Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі мен экономиканы цифрландырудың жалпы бағдарламасына жауап беретін тиісті ведомство арасында тығыз және нәтижелі өзара әрекеттесуді болжайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Цифровой Казахстан: реалии и перспективы. https://www.inform.kz/ru/cifrovoy-kazahstan-realii-i-perspektivy_a3179860.

2. Becker G.S. Human capital. A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education, 3 editions. Chicago, the University of Chicago press, 1993. – P. 47

3. Schulz T. Capital Formation bi Edukathion // Journal of Politikal Economu. – 1960. – P.25.

4. Мильнер Б. Управление знаниями в современной экономике // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – № 9. – С. 8-13

5. Римашевкая Н. Человеческий потенциал России и проблемы «сбережения населения» // Российский экономический журнал. – 2004. – № 9-10. – С. 22-40

6. Кажымурат К. Человеческий капитал в современной рыночной экономике / К. Кажымурат, Е. Ситникова// Актуальные проблемы экономики и финансов Республики Казахстан. Материалы международного экономического конгресса 25-26 сентября 2003 года, Караганда, 2003. – С. 299-303

7. Кязимов К. Цифровая образовательная среда как условие для применения цифровых образовательных технологий в УПО // Профессиональное образование в современном мире. – 2020. – Т. 10. – №1. – С. 3556-3565

8. Кузьмина А. Потенциал рабочей силы и рынок образовательных услуг // Вопросы экономики. – 2007. – № 1. – С. 144-146

REFERENCES

1. Tsifrovoy Kazakhstan: realii i perspektivy. https://www.inform.kz/ru/cifrovoy-kazahstan-realii-i-perspektivy_a3179860 [in Russian].

2. Becker G.S. Human capital. A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education, 3 editions. Chicago, the University of Chicago press, 1993

3. Schulz T. Capital Formation bi Edukathion // Journal of Politikal Economu. – 1960. – P.25

4. Mil'ner, B. Upravlenie znanijami v sovremennoj jekonomike // Problemy teorii i praktiki upravlenija. – 2006. – № 9. – S. 8-13 [in Russian].

5. Rimashevkaja N. Chelovecheskij potencial Rossii i problemy «sberezhenija naselenija» // Rossijskij jekonomicheskij zhurnal. – 2004. – № 9-10. – S. 22-40 [in Russian].

6. Kazhymurat K. Chelovecheskij kapital v sovremennoj rynochnoj jekonomike / K. Kazhymurat, E. Sitnikova // Aktual'nye problemy jekonomiki i finansov Respubliki Kazahstan. Materialy mezhdunarodnogo jekonomicheskogo kongressa 25-26 sentjabrja 2003 goda, Karaganda, 2003. – S. 299-303 [in Russian].

7. Kjazimov K. Cifrovaja obrazovatel'naja sreda kak uslovie dlja primenenija cifrovyh obrazovatel'nyh tehnologij v UPO // Professional'noe obrazovanie v sovremennom mire. – 2020. – T. 10. – №1. – S. 3556-3565 [in Russian].

8. Kuz'mina A. Potencial rabochej sily i rynok obrazovatel'nyh uslug // Voprosy jekonomiki. – 2007. – № 1. – S. 144-146 [in Russian].

А.Б. Ибраева, А.З. Капенова

РЫНОК ТРУДА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Аннотация

Актуальность темы, а именно цифровая трансформация системы образования вызвано не только сегодняшней необходимостью, она является основой развития системы образования, и в целом развития экономики страны. В современном мире не возможно представить себе многие жизненные циклы без автоматизации или цифровизации.

Учитывая важность образовательной деятельности для экономического роста страны, необходимо инвестировать в развитие человеческого потенциала, включая приобретение знаний, навыков и умений в области информационных и коммуникационных технологий. Автоматизированное управление или оцифровка были внедрены в бизнес-процессы каждого предприятия, чтобы соответствовать быстро меняющимся условиям современного мира.

Принимая во внимание все его связи от общего среднего образования до высшего профессионального образования, развитие концепции оцифровки системы образования следует рассматривать в тесном единстве с более широкой концепцией развития человеческого капитала.

Действительно, информационно-цифровой подход к системе образования во многом определяет качественные аспекты процесса образования и обучения, что, в свою очередь, становится важным фактором качественного формирования человеческого капитала в условиях формирования.

Представление о человеческом капитале как теоретический подход было связано с разработкой проблем формирования и воспроизводства труда, развитием понимания роли и значения человеческого творчества. Его вклад в экономический рост впервые зародился в США в 50-х и 60-х годах прошлого века.

A. Ibrayeva, A. Kapenova

LABOR MARKET IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Annotation

The relevance of the topic, namely the digital transformation of the education system is caused not only by today's necessity, it is the basis for the development of the education system, and in general for the development of the country's economy. In today's world, it is impossible to imagine many life cycles without automation or digitalization.

Given the importance of educational activities for the country's economic growth, it is necessary to invest in unlocking human potential, including the acquisition of knowledge, skills and qualifications in the field of information and communication technologies by people. Since, automated management or digitalization has been introduced into the business processes of each enterprise in order to meet the rapidly changing conditions of the modern world.

Taking into account all its connections from general secondary education to higher professional education, the development of the concept of digitization of the education system should be considered in close unity with the broader concept of human capital development.

Indeed, the information-digital approach to the education system largely determines the qualitative aspects of the process of education and training, which, in turn, becomes an important factor in the qualitative formation of human capital in the conditions of formation.

The concept of human capital as a theoretical approach was associated with the development of problems of the formation and reproduction of labor, the development of an understanding of the role and significance of human creativity. Its contribution to economic growth first originated in the United States in the 50s and 60s of the last century.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).13
УДК 338.242 (574)
ГРНТИ 06.54.31

Д.Е. Баксултанов, *докторант PhD*[1]
Н.А. Курманов*, *PhD, профессор*[1]
А.Е. Рахимбекова, *PhD*[2]
М.К. Керимкулова, *д.э.н., профессор*[3]
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева[1]
г. Нур-Султан, Казахстан
Учреждение «Esil University»[2]
г. Нур-Султан, Казахстан
Кыргызский национальный университет имени Ж. Баласагына[3]
г. Бишкек, Кыргызстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: Kurmanov_NA@enu.kz

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ КАЗАХСТАНА

В данной статье проведен анализ показателей статистики инновационного развития предприятий Республики Казахстан с 2011 по 2020 годы. Целью статьи является оценка и анализ показателей инновационного развития предприятий на основе данных Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК. Авторы подробно проводят обзор научной литературы, описывают материалы и методы данного исследования, с предоставлением результатов статистического анализа. Делается вывод, что важным фактором, влияющим на конкурентоспособность страны, является инновационный потенциал, который представляет собой экосистему для стимулирования и поддержки инноваций. Для этого необходимы следующие условия: достаточные инвестиции в НИОКР; наличие высококачественных научно-исследовательских учреждений, которые могут генерировать знания, необходимые для создания новых технологий; обширное сотрудничество в области НИОКР между университетами и промышленностью; защита интеллектуальной собственности. По итогам проведенного анализа было выявлено, что полноценному развитию инновационного потенциала Казахстана препятствуют такие факторы, как недостаток финансирования НИОКР и инновационной деятельности, малая доля инновационной активности среди компаний. В этой связи актуализируется необходимость проведения дальнейшего исследования и поиска наиболее эффективных механизмов стимулирования инновационной деятельности предприятий в Казахстане.

Ключевые слова: *инновации, наука, инновационное развитие, наукоемкая экономика, инновационная активность предприятий, НИОКР, статистики инноваций, научно-техническая активность, ВВП, Казахстан*
Кілт сөздер: *инновациялар, ғылым, инновациялық даму, білімді қажет ететін экономика, кәсіпорындардың инновациялық қызметі, ҒЗТКЖ, инновациялық статистика, ғылыми-техникалық қызмет, ЖІӨ, Қазақстан*
Keywords: *innovations, science, innovative development, knowledge-intensive economy, innovative activity of enterprises, R&D, innovation statistics, scientific and technical activity, GDP, Kazakhstan*
JEL Classification O32, O38

Введение. В настоящее время инновации и результаты НИОКР являются фундаментом для диверсификации национальной экономики Казахстана, основанной на экономике знаний. Инновационной и научно-технический потенциал страны зачастую определяет уровень ее конкурентоспособности и инвестиционной привлекательности для внешних инвесторов на глобальном рынке.

Инновации играют важнейшую роль в Национальной стратегии Казахстана. В декабре 2012 года в послании экс-президента народу страны была представлена Стратегия развития Республики Казахстан до 2050 года с амбициозной целью вхождения страны в топ-30 самых развитых стран мира. Ключевым элементом стратегии является построение диверсифицированной экономики, основанной на новых знаниях путем улучшения условий для предпринимательской деятельности, создания новых точек экономического роста и благоприятного инвестиционного климата, развития исследо-

вательских университетов мирового класса. Безусловно, для формирования наукоемкой экономики необходимы следующие меры:

- увеличение доли финансирования НИОКР в ВВП;
- стимулирование инновационной и научно-технической активности предприятий;
- создание спроса на инновационную и наукоемкую продукцию;
- интеграция предприятий реального сектора экономики с научным и инновационным сообществом;
- модернизация научно-исследовательских институтов и центров;
- подготовка высококвалифицированных кадров, удовлетворяющие потребностям инновационной экономики.

В связи с этим, актуальной задачей является постоянная оценка проводимой государственной политики в сферах инновационного и научно-технического развития, основанной на анализе показателей статистики науки и инноваций, а также выявление положительных и отрицательных факторов, оказывающих влияние на формирование экономики знаний.

Целью статьи является оценка и анализ показателей инновационного развития предприятий на основе данных Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК.

Обзор литературы. Многими исследователями подтверждена роль инновации и инновационной деятельности в повышении конкурентоспособности предприятий и государств (Шумпетер, 1982 [1], Друкер, 2020 [2], Кристенсен, 1997 [3], Фукуда и Ватанабэ, 2008 [4], Эйрес, 2004 [5], Эцковиц и Лейдесдорф, 2000 [6]). Однако, как отмечается во многих исследованиях (Сейтжанов и др., 2020 [7], Абылкасимова и др., 2020 [8], Саймова и др., 2018 [9]) в Казахстане инновационная деятельность предприятий реального сектора остается все еще очень низкой. Так, по мнению исследователей, инновационное предпринимательство в Казахстане не определяет общий климат в малом бизнесе. Инновационная деятельность в Казахстане сталкивается с рядом проблем системного характера, что подтверждается результатами ряда исследований. В недавних исследованиях (Сагиева и Жупарова, 2020 [10], Сатыбалдин и др., 2019 [11]) указывается, что основной причиной незначительной инновационной деятельности предприятий Казахстана является недостаток финансирования НИОКР и инноваций. Это подтверждается также исследованиями (Нурпеисова и др., 2021 [12], Кенжалиев и др., 2021 [13]). Значительно ограничивает инновационную деятельность малое количество инновационно-активных компаний в Казахстане (Курманов и др., 2016 [14]).

Исследования инновационной деятельности находятся на стыке менеджмента, экономики, государственного управления, психологии, социологии и технических наук, поскольку вовлечение в этот процесс людей предполагает комплексную оценку взаимозависимых факторов, действующих на уровне государств, отраслей, регионов, предприятий, социальных групп и индивидов. В этой связи комплексная оценка и анализ инновационного потенциала на основе статистики государственных ведомств представляет собой сложную задачу, так как пока не существует единой методики, в которой учитывались бы все факторы соответствующего процесса.

Таким образом, необходима постоянная оценка проводимой государственной политики в сферах инновационного и научно-технического развития, основанной на анализе показателей статистики науки и инноваций, выявление положительных и отрицательных факторов, оказывающих влияние на формирование экономики знаний.

Материалы и методы. В статье использовались официальные статистические данные Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК, которые позволили провести детальный анализ состояния инновационного и научно-технического развития Казахстана. Для этого был проведен анализ ежегодных бюллетеней Бюро национальной статистики «Об инновационной деятельности предприятий в Республике Казахстан», «Основные показатели научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ в Республике Казахстан», а также основные показатели статистики инноваций и науки за 2011-2020 годы.

В исследовании использовались методы сбора, систематизации и анализа источников данных. Для выявления отличий в показателях статистики науки был использован метод сравнения.

Основная часть. В таблице 1 представлены следующие основные показатели статистики

инноваций Казахстана за 2011-2020 годы: доля инновационной продукции (товаров, услуг) по отношению к ВВП; доля затрат на инновации по отношению к ВВП; количество предприятий, имеющих инновации; уровень активности в области инноваций.

Таблица 1

Показатели статистики инноваций Казахстана с 2011 по 2020 годы*

Показатели	Годы										Изменение 2011/2020 (+/-)
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Валовой внутренний продукт, млрд тг	28243,1	31015,2	35999	39675,8	40884,1	46971,2	54378,9	61819,5	69532,6	70714,1	42471
Объем инновационной продукции (товаров, услуг), млн тенге	235962,7	379005,6	578263,1	580386	377196,7	445775,7	844734,9	1064 067,4	1113566,5	1715500	1479537
Доля инновационной продукции (товаров, услуг) по отношению к ВВП, %	0,84	1,22	1,61	1,46	0,92	0,95	1,55	1,72	1,60	2,43	1,59
Затраты на инновации, млн. тенге	194990,9	325639,3	431993,8	438488,9	662972,3	1533765,3	907231,2	861915	545046,2	783271	588280
Доля затрат на инновации по отношению к ВВП, %	0,69	1,05	1,20	1,11	1,62	3,27	1,67	1,39	0,78	1,11	0,42
Кол-во предприятий, ед.	10723	21452	22070	24068	31784	31077	30854	30501	28411	28087	17364
Кол-во предприятий, имеющих инновации, ед.	614	1215	1774	1940	2585	2879	2974	3230	3206	3236	2622
Уровень активности в области инноваций, в %	5,7	5,7	8,0	8,1	8,1	9,3	9,6	10,6	11,3	11,5	5,8

** Составлено авторами по данным Бюро национальной статистики РК*

Согласно данным таблицы 1 можно сделать вывод, что в целом за последние 10 лет в статистике по инновациям наблюдается положительная динамика. Так, наиболее положительная динамика отмечена по категории объем выпущенной инновационной продукции, прирост по сравнению с 2010 годом составил 1 479 537 млн тенге., при этом доля по отношению к ВВП укрепилась на 1,59 процентных пункта. Затраты на осуществление инноваций в 2020 году составили 783 271 млн. тенге, что выше показателя 2011 года (194 991 млн. тенге) на 588 280 млн тенге или 4 раза. Наибольший объем затрат на инновации отмечен в 2016 году - 1 533 765 млн тенге. Затраты распределяются по следующим видам инноваций: продуктовые, процессные, маркетинговые и организационные инновации, при этом значительную долю затрат составляют продуктовые и процессные инновации (в 2020 году доля продуктовых и процессных инноваций в структуре общих затрат составили 50,76% и 49,24% соответственно). До 2014 года при формировании статистики затрат на инновации учитывались только затраты на технологические инновации (продуктовые и процессные). За 2011-2020 годы объем инновационной продукции (товаров, услуг) вырос на 1 479 537 млн тенге, при этом доля по отношению к ВВП в 2020 году составила 2,43%, поднялся на 1,59 процентных пунктов по сравнению с показателем 2011 года (0,69%). Кроме того, за последние 10 лет наблюдается положительная динамика количества инновационно-активных предприятий: в 2020 году данный показатель составил 3236 компаний, что выше показателя начального периода на 2622 компаний, уровень активности в области инноваций в 2020 году поднялся 5,8 процентных пунктов и составил 11,5%.

Для более подробного анализа затрат на инновации необходимо рассмотреть их структуру согласно источникам финансирования. Так, в таблице 2 были сгруппированы затраты по продуктовым и процессным инновациям согласно следующим источникам финансирования:

- собственные средства предприятий;
- республиканский бюджет, куда включены средства институтов развития, в том числе по предоставлению инновационных грантов;
- местный бюджет;
- иностранные инвестиции;
- прочие средства, где отражены средства от венчурных фондов, банковские займы (в том числе кредиты и займы на льготных условиях) и средства юридических лиц, за исключением институтов развития.

Анализ структуры затрат на продуктовые и процессные инновации показывает, что в 2020 году по сравнению с 2011 годом общие затраты увеличились 582 182,6 млн. тенге, рост составил примерно в 4 раза, при этом львиную долю в структуре затрат составляют собственные средства компаний.

Таблица 2

Структура затрат на продуктовые и процессные инновации по источникам финансирования*

Источники в млн тенге	Годы										Изменение 2011/2020 (+/-)
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
собственные средства	114565,8	153425	285044,4	259812,2	273974,9	367777	300208,1	392226,1	440271,6	488985,2	374419,4
республиканский бюджет	25263,9	37402,9	17465,6	37591,1	27769,8	42012,1	42230,2	28800	37056,2	166408,7	141144,8
местный бюджет	6613,4	1273,9	3743,4	2114,1	2311,3	1851,8	17969,7	15752,2	4983	14632,8	8019,4
иностранные инвестиции	40060,7	8155,4	856,8	3537,2	974,2	514020,7	7053,4	45633,7	3796,8	11931	-28129,70
прочие средства	8487,1	125382	124883,6	135434,4	350330,8	602984,3	532220,6	374037,5	49810,5	95215,8	86728,7
ВСЕГО ЗАТРАТ	194990,9	325639,2	431993,8	438489	655361	1528645,9	899682	856449,5	535918,1	777173,5	582182,6

** Составлено авторами по данным Бюро национальной статистики РК*

Таблица 3

Категории затрат на продуктовые и процессные инновации*

Источники в млн тенге	Годы										Изменение 2011/2020 (+/-)
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
затраты на НИОКР	30999,2	42102,5	40014,8	36476,0	50625,3	44598,9	48202,8	52126,4	45941,0	65213,5	34214,3
приобретение современных машин, оборудования, программного обеспечения и других капитальных товаров	57389,2	221131,6	303688,5	274743,3	333264,8	880583,1	375724,7	567676,2	291487,3	495057,0	437667,8
приобретение знаний из внешних источников	10137,5	12590,1	653,8	5133,1	1135,0	977,0	724,1	473,1	3 839,7	2780,8	- 7356,7
проектирование, маркетинговое исследование, обучение и др. соответствующие мероприятия	47487,9	22334,5	9868,8	24941,4	42815,9	42698,9	10135,1	6923,6	4281,1	10035,1	- 37452,8
прочие инновационные расходы	53041,7	27480,8	77767,9	93308,7	227520,0	559788	464895,2	229250,2	190369,0	204087,1	151045,4
ВСЕГО ЗАТРАТ	199055,5	325639,5	431993,8	434602,5	655361,0	1528645,9	899681,9	856449,5	535918,1	777173,5	578118,0

** Составлено авторами по данным Бюро национальной статистики РК*

Таким образом, в 2020 году по сравнению с данными 2011 года отмечается рост по следующим источникам финансирования:

- собственные средства компаний – 374 419,4 млн. тенге (326,82%);

- республиканский бюджет – 141 144,8 млн. тенге (558,68%);

- местный бюджет – 8019,4 млн. тенге (121,26%);

- прочие средства – 86 728,7 млн. тенге (1021,89%).

Вместе с тем, в 2020 году отмечается резкий спад объема иностранных инвестиций в технологические инновации по сравнению с началом анализируемого периода, сокращение средств составило 70,22% или 28 129,7 млн. тенге.

Из данных таблицы 3 можно заметить, что в 2020 году отмечен наибольший показатель затрат на НИОКР - 65 213,5 млн. тенге, который увеличился по сравнению с показателем 2011 года на 34 214,3 млн. тенге или на 110,37%. Под затратами на НИОКР до 2013 года рассматривались затраты на исследование и разработку новых продуктов, услуг и методов их производства (передачи), новых производственных процессов, а в последующие периоды данные затраты покрывают расходы по оплате труда и капитальные вложения в здания и оборудование, предназначенные для проведения НИОКР. Примечательно, что основным фактором наибольшего количества затрат на технологические инновации (1 533 765,3 млн. тенге), отмеченного в 2016 году, является резкое увеличение капитальных затрат на приобретение современных машин, оборудования, программного обеспечения и других товаров на общую сумму в 880 583,1 млн. тенге. При этом, в 2020 году по сравнению с 2011 годом рост составил 437 667,8 млн. тенге (762,63%). Также отмечается рост прочих инновационных расходов на 151 045,4 млн. тенге.

В то же время, наблюдается отрицательная динамика по затратам на приобретение знаний из внешних источников, а также на проектирование, маркетинговое исследование, обучение и др. соответствующие мероприятия - в 2020 году падение составило 7356,7 и 37 452,8 млн. тенге соответственно.

Заключение. По итогам анализа данных отечественной статистики науки и инноваций были выделены следующие основные факторы, негативно влияющие на развитие инновационного и научно-технического потенциала Казахстана.

Недостаток финансирования НИОКР и инноваций. В 2020 году доля внутренних затрат на НИОКР составила 0,13 % к ВВП, при этом доля затрат на инновации от ВВП составила 1,11%. На протяжении последних 10 лет затраты на НИОКР колеблются на уровне 0,13-0,17 %, что не обеспечивает устойчивое развитие инновационного и научно-технического потенциала страны. Как правило, инновационно-ориентированные страны мира поддерживают показатель доли расходов на НИОКР к ВВП на уровне 2,7 - 4,3 %, причем ВВП в этих стран превышает в разы ВВП Казахстана. Показатель расходов на НИОКР к ВВП равный одному проценту или менее считается пороговым для научно-технологической безопасности государства.

Малое количество инновационно-активных компаний. Несмотря на то, что в течение 2011-2020 годов доля инновационно-активных предприятий показала положительную динамику, текущий уровень не в состоянии обеспечить высокие темпы инновационного и технологического развития страны. Так, данные ОЭСР за 2020 год показывают, что среднее количество компаний, внедряющих новые инновационные продукты или бизнес-процессы в развитых странах составляет 53 %, тогда как в Казахстане количество инновационно-активных компаний составило 11,5 %.

В ранее проведенных нами исследованиях [14,15] отмечается, что существенно препятствовать инновационной деятельности предприятий могут действия государства. Во многом это зависит от возможностей механизмов стимулирования и специфики отраслей экономики. С этой связи оценка механизмов стимулирования инновационной деятельности должна осуществляться с анализа факторов, которые определяют ценность соответствующей мотивации и поведения предприятий. Но неправильно судить о результативности стимулирующих механизмов лишь на основе показателей инновационной деятельность - важно определить и проанализировать направленность к ним предприятий различных отраслей и их поведенческие эффекты, что является предметом дальнейшего нашего исследования.

Информация о финансировании. Статья подготовлена по результатам исследования по гранту № AP09058009 Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан.

ЛИТЕРАТУРА

1. Schumpeter J.A. The theory of economic development: An inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle (1912/1934) // Transaction Publishers. – 1982. – T. 1. – C. 244.

2. Drucker P.F. The essential Drucker. – Routledge, 2020. – P. 368.

3. Christensen C.M. The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail. Harvard Business Review Press, 1997. – P. 179.

4. Fukuda K., Watanabe C. Japanese and US perspectives on the National Innovation Ecosystem // Technology in society. – 2008. – № 30(1). – P. 49-63.

5. Ayres R.U. On the life cycle metaphor: where ecology and economics diverge // Ecological Economics. – 2004. – № 48(4). – P. 425-438.

6. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The dynamics of innovation: from National Systems and «Mode 2» to a Triple Helix of university–industry–government relations // Research policy. – 2000. – №. 29(2). – P. 109-123.

7. Seitzhanov S., Kurmanov N., Petrova M., Aliyev U., Aidargaliyeva N. Stimulation of entrepreneurs' innovative activity: evidence from Kazakhstan // Entrepreneurship and Sustainability Issues. – 2020. – №7(4). – P. 2615-2629.

8. Abylkassimova Z., Orynbekova G., Alibayeva M., Osadchaya O. Analysis of innovation activities of enterprises of Kazakhstan // Научный журнал «Вестник НАН РК». – 2020. – №2. – С. 137-145.

9. Saiymova M., Yesbergen R., Demeuova G., Bolatova B., Taskarina B., Ibrasheva A., Saparaliyev D. The knowledge-based economy and innovation policy in Kazakhstan: Looking at key practical problems // Academy of Strategic Management Journal. – 2018. – №17(6). – P. 1-11.

10. Сагиева Р.К., Жупарова А.С. Анализ успешного опыта инновационных предприятий в регионах Казахстана // Вестник Омского университета. Серия «Экономика». – 2020. – Т. 18, № 2. – С. 55-64.

11. Сатыбалдин А.А., Сагиева Р.К., Жупарова А.С. Проблемы и перспективы развития наукоемких производств в Республике Казахстан // Экономика: стратегия и практика. – 2019. – Т. 14. – №. 2. – С. 9-24.

12. Nurpeisova A.A., Smailova L.K., Akimova B.Z., Borisova E.V., Niyazbekova S.U. Condition and Prospects of Innovative Development of the Economy in Kazakhstan. In Socio-economic Systems: Paradigms for the Future. – 2021. – P. 1773-1779.

13. Kenzhaliyev O.B., Ilmaliyev Z.B., Tsekhovoy A.F., Triyono M.B., Kassymova G.K., Alibekova G.Z., Tayauova G.Z. Conditions to facilitate commercialization of R & D in case of Kazakhstan// Technology in Society. – 2021. – №67. – P. 1-8.

14. Kurmanov N., Tolysbayev B., Aibossynova D., Parmanov N. Innovative activity of small and medium-sized enterprises in Kazakhstan and factors of its development // Economic Annals-XXI. – 2016. – № (158). – P. 57-61.

15. Kurmanov N., Aliev U., Suleimenova S. Analysis of the Efficiency of Innovation Management in the Countries of the Eurasian Economic Union//Polish Journal of Management Studies. – 2019. – № 19(1). – P.204-2014.

REFERENCES

1. Schumpeter J.A. The theory of economic development: An inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle (1912/1934) // Transaction Publishers. – 1982. – T. 1. – C. 244.

2. Drucker P.F. The essential Drucker. – Routledge, 2020. – P. 368.

3. Christensen C.M. The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail. Harvard Business Review Press, 1997. – P. 179.

4. Fukuda K., Watanabe C. Japanese and US perspectives on the National Innovation Ecosystem // Technology in society. – 2008. – № 30(1). – P. 49-63.

5. Ayres R.U. On the life cycle metaphor: where ecology and economics diverge // Ecological Economics. – 2004. – № 48(4). – P. 425-438.

6. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The dynamics of innovation: from National Systems and «Mode 2» to a Triple Helix of university–industry–government relations // Research policy. – 2000. – №. 29(2). – P. 109-123.

7. Seitzhanov S., Kurmanov N., Petrova M., Aliyev U., Aidargaliyeva N. Stimulation of entrepreneurs' innovative activity: evidence from Kazakhstan//Entrepreneurship and Sustainability Issues. – 2020. – №7(4). – P. 2615-2629.

8. Abylkassimova Z., Orynbekova G., Alibayeva M., Osadchaya O. Analysis of innovation activities of enterprises of Kazakhstan//Nauchnyj zhurnal «Vestnik NAN RK». – 2020. – №2. – C. 137-145.

9. Saiymova M., Yesbergen R., Demeuova G., Bolatova B., Taskarina B., Ibrasheva A., Saparaliyev D. The knowledge-based economy and innovation policy in Kazakhstan: Looking at key practical problems // Academy of Strategic Management Journal. – 2018. – №17(6). – P. 1-11.

10. Sagieva R. K., Zhuparova A. S. Analiz uspeshnogo opyta innovacionnyh predprijatij v regionah Kazahstana // Vestnik Omskogo universiteta. Serija «Jekonomika». – 2020. – T. 18, № 2. – S. 55–64 [in Russian].

11. Satybaldin A.A., Sagieva R.K., Zhuparova A.S. Problemy i perspektivy razvitija naukoemkih proizvodstv v Respublike Kazahstan // Jekonomika: strategija i praktika. – 2019. – T. 14. – №. 2. – S. 9-24 [in Russian].

12. Nurpeisova A.A., Smailova L.K., Akimova B.Z., Borisova E.V., Niyazbekova S.U. Condition and Prospects of Innovative Development of the Economy in Kazakhstan. In Socio-economic Systems: Paradigms for the Future. – 2021. – P. 1773-1779.

13. Kenzhaliyev O.B., Ilmaliyev Z.B., Tsekhovoy A.F., Triyono M.B., Kassymova G.K., Alibekova G.Z., Tayauova G.Z. Conditions to facilitate commercialization of R & D in case of Kazakhstan // Technology in Society. – 2021. – №67. – P. 1-8.

14. Kurmanov N., Tolysbayev B., Aibossynova D., Parmanov N. Innovative activity of small and medium-sized enterprises in Kazakhstan and factors of its development // Economic Annals-XXI. – 2016. – № (158). – P. 57-61.

15. Kurmanov N., Aliev U., Suleimenova S. Analysis of the Efficiency of Innovation Management in the Countries of the Eurasian Economic Union//Polish Journal of Management Studies. – 2019. – № 19(1). – P. 204-2014.

Д.Е. Баксултанов, Н.А. Курманов, А.Е. Рахимбекова, М.К. Керимкулова

ҚАЗАҚСТАН КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

Аннотация

Бұл мақалада 2011 жыл мен 2020 жыл аралығындағы Қазақстан Республикасы кәсіпорындарының инновациялық даму статистикасының көрсеткіштеріне талдау жүргізілді. Мақаланың мақсаты – ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің Ұлттық статистика бюросының деректері негізінде кәсіпорындардың инновациялық даму көрсеткіштерін бағалау және талдау. Авторлар ғылыми әдебиеттерге егжей-тегжейлі шолу жасайды, статистикалық талдау нәтижелерін ұсына отырып, аталмыш зерттеудің материалдары мен әдістерін сипаттайды. Инновацияны ынталандыру және қолдау үшін экожүйе болып табылатын инновациялық әлеует елдің бәсекеге қабілеттілігіне әсер ететін маңызды фактор деген қорытынды жасалды. Ол үшін мынадай жағдай жасалуы тиіс: ҒЗТКЖ-ға жеткілікті инвестиция құю; жаңа технологиялар жасауға қажетті білім бере алатын жоғары сапалы ғылыми-зерттеу мекемелерінің болуы; университеттер мен өнеркәсіп арасындағы ҒЗТКЖ бойынша ауқымды ынтымақтастықтың болуы; зияткерлік меншікті қорғау. Жүргізілген талдау қорытындысы бойынша Қазақстанның инновациялық әлеуетін толыққанды дамытуға ҒЗТКЖ мен инновациялық қызметті қаржыландырудың жеткіліксіздігі, компаниялар арасындағы инновациялық белсенділік үлесінің аздығы сияқты факторлар кедергі келтіретіні анықталды. Осыған байланысты одан әрі зерттеу жүргізу және Қазақстандағы кәсіпорындардың инновациялық қызметін ынталандырудың анағұрлым тиімді тетіктерін іздеу қажеттігі өзектілігін жоймайды.

D. Baksultanov, N. Kurmanov, A. Rakhimbekova, M. Kerimkulova

ANALYSIS OF THE STATE OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN KAZAKHSTAN

Annotation

This article analyzes the statistical indicators of innovative development of enterprises in the Republic of Kazakhstan from 2011 to 2020. The purpose of the article is to evaluate and analyze the indicators of innovative development of enterprises based on data from the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. The authors conduct a detailed review of the scientific literature, describe the materials and methods of this study, providing the results of statistical analysis. It is concluded that an important factor affecting the competitiveness of the country is the innovation potential, which is an ecosystem for stimulating and supporting innovation. This requires the following conditions: sufficient investment in R&D; the presence of high-quality research institutions that can generate the knowledge needed to create new technologies; extensive R&D collaboration between universities and industry; intellectual property protection. Based on the results of the analysis, it was revealed that the full development of the innovative potential of Kazakhstan is hindered by such factors as lack of funding for R&D and innovation activities, a small share of innovative activity among companies. In this regard, the need for further research and the search for the most effective mechanisms for stimulating the innovative activity of enterprises in Kazakhstan is actualized.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).14
УДК 331.44:339.137.22
ГРНТИ 06.81.23

Б.Т. Бейсенгалиев, *д.э.н., профессор*
Д.М. Турекулова, *д.э.н., профессор*
Л.К. Мухамбетова, *к.э.н., доцент*
А.М. Кожахметова, *к.э.н., ст. преподаватель*
Учреждениеғ «Esil University»
г. Нур-Султан, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: dametken.t@gmail.com

ФОРМИРОВАНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Экономически развитые страны, как известно, добивались значительных успехов при освоении мировых рынков, производстве наукоемкой продукции благодаря тому, что имели в качестве главного ресурса человеческий капитал достаточно высокого уровня. При этом в отдельных государствах в составе национального богатства доля человеческого капитала превышает 70%.

Несмотря на определенное достижение позитивных результатов в развитии человеческого капитала, показатели Казахстана все еще отстают от среднего значения в регионе Европы и Центральной Азии. В связи с этим особенно важно, чтобы социально-экономические реформы в республике были нацелены на преодоление негативных тенденций и создание условий для успешного развития конкурентоспособного человеческого капитала.

Достижение высоких качественных параметров казахстанских работников возможно при формировании в первую очередь полноценного капитала образования и здоровья. Установлено, что происходит увеличение затрат на образование в целом, но неоправданно низки расходы на систему высшего и послевузовского образования. Проанализированы основные показатели системы здравоохранения, обеспечивающей формирование капитала здоровья, выступающего одной из важных составляющих человеческого капитала. Определены основные проблемы сфер образования и здравоохранения, препятствующие развитию конкурентоспособного человеческого капитала. Предложены системные меры по решению проблем систем образования и здравоохранения, где главенствующая роль принадлежит государству.

Ключевые слова: *экономика знаний, человеческий капитал, национальное богатство, конкурентоспособный человеческий капитал, глобальный индекс конкурентоспособности, капитал образования, капитал здоровья, государственная политика, система образования, оплата труда, система здравоохранения*

Кілт сөздер: *білім экономикасы, адами капитал, ұлттық байлық, бәсекегеқабілетті адами капитал, жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі, білім беру капиталы, денсаулық сақтау капиталы, мемлекеттік саясат, білім беру жүйесі, еңбекақы, денсаулық сақтау жүйесі*

Keywords: *knowledge economy, human capital, national wealth, competitive human capital, global competitiveness index, education capital, health capital, public policy, education system, wages, health system.*

JEL Classification: J24

Введение. В рамках изучения содержательной составляющей трудовых ресурсов концепция о труде, считавшемся одним из основных факторов производственной деятельности, постепенно преобразовалась в теорию человеческого капитала. Исходя из этой концепции, можно считать, что именно интеллектуальный фонд способствует преобразованию факторов производства, обеспечивает инновационный вектор развития экономики. Причем утверждение о том, что построение экономики, ориентированной на инновации, возможно только за счет формирования человеческого капитала достаточно высокого качества признается не только исследователями-теоретиками, но также и практиками, занятыми непосредственно производственной деятельностью.

Признание главенствующей роли человеческого фактора способствовало расширению структуры человеческого капитала и изменению его функций. Человеческий капитал перестал рассматриваться в качестве затратного фактора производства. Напротив, его начали считать одним из главных социальных и производи-

тельных факторов развития, что в итоге обусловило потребность в формировании новой концепции развития. Благодаря этой концепции ведущее место в национальном богатстве стало принадлежать человеческому капиталу. Одной из актуальных проблем экономики Казахстана является формирование и обеспечение высокого уровня ее конкурентоспособности путем формирования конкурентоспособного человеческого капитала.

Целью исследования является определение проблемных зон здравоохранения и образования, являющихся главными составляющими элементами конкурентоспособного человеческого капитала.

Задачами исследования являются:

- изучение состояния систем образования и здравоохранения как базовых элементов человеческого капитала;

- выявление проблемных зон в образовании и здравоохранении с целью разработки мер по их совершенствованию;

- определение основных направлений деятельности государства, способствующих формированию конкурентоспособного человеческого капитала.

В исследовании использованы эмпирические общенаучные методы исследования, в том числе методы анализа и синтеза данных.

Обзор литературы. Теоретическое осмысление человеческого капитала в научных кругах приходится на 60-е – 70-е годы прошлого столетия. Причем, можно сказать, достаточно революционные на тот момент теоретические положения, определявшие экономическую составляющую личности человека, вызваны были бурным развитием научно-технического прогресса. Исследования, проведенные Дж. Кендриком, Г. Беккером, Л. Туроу, Дж. Минцером, Т. Шульцем, стали базисным фундаментом концепции человеческого капитала [1]. Последнее десятилетие прошлого века и начало нового столетия ознаменовались ростом интереса зарубежных и отечественных исследователей к проблематике человеческого капитала. Так, целый ряд исследователей стал рассматривать в своих работах идею возрастающей роли человеческого капитала в современных условиях [2]. Однако при этом в публикациях последних лет не нашла должного отражения взаимосвязь между уровнем национального человеческого капитала и структурными изменениями в экономике. Другие ученые сконцентрировали свое внимание на проблемах измерения величины человеческого капитала, проблеме инвестирования в человеческий капитал, уточнении структуры и состава человеческого капитала [3]. Исходя из этого, на наш взгляд, весьма важным является исследование вопросов инвестирования в человеческие ресурсы с выделением социально-экономических моментов, а также изучение составляющих человеческого капитала, которые, без всякого сомнения, оказывают значительное влияние на его формирование.

Основная часть. Как известно, Глобальный индекс конкурентоспособности отражается на сложившемся имидже страны и определяет ее место на мировой арене. В докладе Всемирного экономического форума, опубликованном в декабре 2020 года, представлены данные за 2019 год, где исследованием было охвачено 141 государство [4]. В рейтинге стран по индексу глобальной конкурентоспособности за 2019 год в первую пятерку входят такие страны, как Сингапур, США, Гонконг, Нидерланды и Швецария, набравшие от 82 до 84 баллов. Казахстан в этом рейтинге занимает 55 место (62,9 балла), находясь между Уругваем и Брунеем. Тем не менее, среди стран постсоветского пространства республика находится на 4 месте, пропустив вперед Россию и страны Прибалтии. Показатели, на основании которых определяется индекс глобальной конкурентоспособности, так или иначе связаны с человеческими ресурсами.

Необходимо подчеркнуть, что ориентация государства на индустриально-инновационное развитие предполагает наличие трудовых ресурсов с достаточно высокими качественными параметрами. Ведь высокотехнологичное оборудование и сложные технологии в состоянии освоить только профессионально подготовленные специалисты. Человеческий капитал, с одной стороны, выступает интенсивным фактором развития индивида, а с другой стороны, он связан с менталитетом и интеллектуальными способностями субъекта. Его развитие возможно обеспечить благодаря инвестиционным вложениям в различные сферы деятельности, в том числе в культуру, воспитание, науку.

Система образования выступает одной из главных составляющих в формировании чело-

веческого капитала. Согласно рейтингу стран по уровню расходов на образование, опубликованном в 2020 году, Казахстан занимает 157 место среди 217 стран. Затраты на образование в республике в 2018 году составили 2,8% к ВВП, что меньше показателей, например, Пакистана, Туркменистана, Анголы, России, Грузии [5]. В то время как в 2010-2012 годах Казахстан занимал 125 место среди 153 стран с долей расходов от ВВП, равной 3,1%. Очевидно, что за прошедшие годы затраты на образование в относительном выражении заметно снизились.

Однако, согласно данным таблицы 1, начиная с 2019 года наблюдается увеличение затрат на образование. Причем темпы роста расходов на образование значительно опережают темпы прироста ВВП и объема государственного бюджета. Наряду с темпами роста затрат на образование произошло увеличение удельного веса расходов на образование от бюджета (14,5%) и доли расходов на образование от ВВП (47,6%). Среди стран постсоветского пространства самую большую долю от ВВП на образование выделяет Кыпгызстан (6%). Далее следуют Украина (5,4%), Узбекистан (5,3%), Беларусь (4,8%), Россия (3,7%). Казахстан по данному показателю находится между Россией и Беларусью.

Таблица 1

Динамика расходов государственного бюджета на образование в РК*

Показатель	Год			Отклонения 2020г от 2018г	
	2018	2019	2020	(+, -)	%
Расходы на образование, млрд. тенге	1948,50	2332,00	3141,20	1192,70	161,2
Объем бюджета, млрд. тенге	10120,90	12019,90	14234,20	4113,30	140,6
ВВП РК, млрд. тенге	61819,54	64477,78	67585,71	5766,17	109,3
Доля расходов на образование от бюджета, %	19,30	19,40	22,10	2,80	114,5
Доля расходов на образование от ВВП, %	3,15	3,62	4,65	1,50	147,6
Расходы на высшее и послевузовское образование, млрд. тенге	206,40	238,90	287,30	80,90	139,2
Доля расходов на высшее и послевузовское образование от бюджета, %	2,04	1,99	2,02	-0,02	99,0
Доля расходов на высшее и послевузовское образование от ВВП, %	0,33	0,37	0,43	0,10	130,3

** Составлена на основе изучения источника [6]*

Нужно сказать, что экономически развитые страны выделяют из государственного бюджета значительные суммы на систему высшего образования. К примеру, в таких странах как Южная Корея или США затраты на данную сферу приближаются к 3% к ВВП. В республике, к сожалению, данный показатель оказался несколько меньше, но прослеживается тенденция к росту. К примеру, если в 2018 году удельный вес затрат в стране на высшее и послевузовское образование составлял 0,33% к ВВП, в 2019 году наблюдался прирост на 0,4%, то в 2020 году значение показателя достигло 0,43%. Иными словами, за три года данный показатель вырос на 0,1 процентных пункта. Очевидно, что недостаточное финансирование системы образования приводит к нежелательным последствиям. В то время как в доходах европейских вузов подавляющую часть составляют средства донорских, филантропических, а также общественных фондов. Именно поэтому на долю взносов за обучение приходится только 12-24% всех доходов

Кроме того, недофинансирование сферы образования отрицательно сказывается на мотивации научных работников и профессорско-преподавательского состава, заработная плата которых на протяжении десятилетий остается необоснованно низкой при одновременном росте требований к уровню квалификации, возрастающем объеме выполняемых работ. Необходимо подчеркнуть, что низкая мотивированность работников науки и образования выступает довольно серьезным барьерным фактором при формировании человеческого капитала. Причем одним из главных демотивирующих факторов стала заработная плата [7].

Таблица 2

Средняя заработная плата работников в зависимости от вида экономической деятельности (на начало года), тенге*

Вид деятельности	Год			Отклонения 2020г от 2018г	
	2018	2019	2020	(+,-)	%
Промышленность	191284	207259	231117	39833	120,8
Образование	96612	102875	126132	29520	130,6
Торговля	133435	141957	153857	20422	115,3
Здравоохранение	108714	111802	133499	24785	122,8
Финансовая деятельность	276962	305118	338908	61946	122,4
Строительство	143206	156216	185395	42189	129,5
Государственное управление и оборона	125247	134835	157152	31905	125,5

** Составлена на основе изучения источника [8]*

Из данных таблицы 2 видно, что в 2018-2020 годах во всех видах экономической деятельности наблюдалось увеличение размера среднемесячной заработной платы. При этом самые высокие темпы прироста оплаты труда характерны для сферы образования. В то время как еще до 2017 года подобная ситуация была характерна для промышленности. При этом на протяжении ряда лет самую высокую заработную плату получают работники финансовой сферы, а самую низкую – работники сферы образования. К сожалению, за эти годы имеющиеся диспропорции в оплате труда не были устранены. Например, заработная плата работников финансовой сферы в 2018 году превышала оплату труда работников сферы образования в 3,1 раза, а в 2020 году – в 2,9 раза.

Понятно, что ситуация за эти годы существенно не изменилась. Подобная разница в оплате труда способствует росту текучести кадров в образовательных учреждениях, приводит к невосполнимой потере специалистов высокой квалификации, снижается привлекательность научной и педагогической деятельности. Сравнение с оплатой труда работников в странах дальнего зарубежья еще более усугубляет ситуацию. Так, в Австралии, например, в 2020 году средняя заработная плата достигала 4533 долл. США. Германия и Великобритания демонстрировали примерно такой же уровень оплаты труда. В то время как в таких странах как США, Швейцария, Люксембург средняя заработная плата одного работника колебалась в пределах 5486-5723 долл. США.

Наряду с системой образования качество человеческого капитала определяет уровень развития системы здравоохранения. В соответствии с данными таблицы 3, за последние годы численность врачей всех специализаций уменьшилась на 600 человек или на 0,8%. При этом число среднего медицинского персонала, наоборот, возросло на 9 тыс. человек, что составляет 5,3% прироста. Тем не менее, в республике наблюдается дефицит медицинских работников, как врачей, так и среднего медицинского персонала. Если города Нур-Султан и Алматы отличаются высокими показателями обеспеченности кадрами, то низкая обеспеченность врачебными кадрами характерна для Акмолинской, Алматинской, Атырауской, Жамбылской, Костанайской и Туркестанской областей.

Таблица 3

Основные показатели развития системы здравоохранения (на начало года)*

Показатель	Год			Отклонения 2020г от 2018г	
	2018	2019	2020	(+,-)	%
1	2	3	4	5	6
Число больниц, единиц	877,0	788,0	747,0	-130,0	85,2
Число амбулаторных учреждений, единиц	3126,0	3237,0	3204,0	78,0	102,5
Число больничных коек, тыс. единиц	100,1	98,3	98,5	-1,6	98,4

1	2	3	4	5	6
- в расчете на 10 тыс. чел. населения	55,9	53,5	52,9	-3,0	94,6
Численность врачей, тыс. чел.	74,6	72,9	74,0	-0,6	99,2
- в расчете на 10 тыс. чел. населения	41,6	39,6	39,0	-1,9	95,4
Численность среднего медицинского персонала, тыс. чел.	170,8	175,7	179,8	9,0	105,3
- в расчете на 10 тыс. чел. населения	95,3	95,5	96,5	1,2	101,3

** Составлена на основе изучения источника [9]*

В последние годы затраты страны на систему здравоохранения не достигали 3% к ВВП. В то время как в передовых странах мира данный показатель приближается к 10% к ВВП. Однако в связи с пандемией в 2020 году были осуществлены объемные работы по поддержке отечественной сферы здравоохранения. В частности, было построено 16 быстровозводимых инфекционных больниц, реконструированы 3 инфекционные больницы. В медицинские организации поставлено 3264 единицы аппаратов искусственной вентиляции легких. Для обеспечения служб скорой медицинской помощи приобретено 1167 единиц автотранспорта. Открыто 44 объекта амбулаторно-поликлинической помощи, из которых почти 70% приходится на сельскую местность.

Не секрет, что не все выпускники высших учебных заведений трудовую деятельность осуществляют по избранной специальности, в том числе и выпускники медицинских образовательных учреждений. Одной из причин «ухода из профессии» является низкая оплата труда, которая практически в 16 раз ниже, чем в странах ОЭСР, а также слабая зависимость между интенсивностью, результативностью, квалификацией медицинского работника и оплатой его труда. Как следствие, республика отстает от ведущих стран мира по обеспеченности населения медицинским персоналом. Так, на сегодняшний день на 10 тысяч населения приходится 39,7 врачей и 96,5 человек сестринского и акушерского персонала. В то время как, например, на Кубе на 10 тысяч населения приходится 82 врача, в Швеции – 54 врача [10].

Вместе с тем, серьезные нарекания со стороны жителей страны вызывают услуги скорой медицинской помощи. Это проявляется, прежде всего, в необеспеченности бригад препаратами, недостаточно квалифицированном обслуживании, несвоевременном приезде на вызов. Наблюдается недостаточность больничных коек, в результате чего больные лежат в коридорах больниц или им просто отказывают в госпитализации. Кроме того, имеют место жалобы граждан относительно качества оказываемых медицинских услуг.

Во многом это объясняется серьезными просчетами в проведении государственной политики в области здравоохранения. Так, введение обучения на платной основе в медицинские вузы способствовало подготовке целой плеяды случайных и непрофессиональных медицинских работников. Другая проблема связана с тем, что государство, взяв на себя обязательства по предоставлению гражданам республики определенного объема медицинских услуг, не в состоянии в полной мере обеспечить их финансовыми ресурсами. В связи с этим, заявленная изначально помощь как бесплатная, замещается услугами платными. Отсутствие четкого разграничения между платными и бесплатными услугами, неинформированность больных по поводу этого разграничения, приводят к тому, что отдельные медицинские работники используют сложившуюся ситуацию в своих целях. Следующей проблемой является то, что практически отсутствует комплексная отраслевая политика ресурсосбережения. В региональной социально-экономической политике развитие системы здравоохранения так и не стало приоритетным направлением. Сложившаяся ситуация свидетельствует о том, что проблемы системы здравоохранения носят системный характер.

Безусловно, глобализационные процессы, характерные для современного мира, оказывают влияние на изменения, происходящие в образовании и здравоохранении. В частности, речь здесь идет о нарастании конкуренции. Понятно, что рост благосостояния населения напрямую связан со спросом на предоставление качественных медицинских и образовательных услуг. Поэтому в случае неудовлетворительного состояния систем образования и здра-

воохранения, будет происходить увеличение числа граждан республики, обращающихся в другие страны в поисках качественных услуг. Что, впрочем, можно наблюдать в нынешних реалиях. Например, имеет смысл обратить внимание на следующие факты. За двадцатилетний период по программе «Болашак» в зарубежных вузах разных стран образование получило более 10 тыс. казахстанской молодежи. В то же время каждый год за собственный счет обучается более 20 тыс. студентов, являющихся гражданами республики. Однако не наблюдается соответствующего обратного потока иностранной молодежи, желающей получить образование в отечественных вузах.

Понятно, что на формирование человеческого капитала оказывает влияние политика государства в области здравоохранения, образования и профессиональной подготовки. Причем непосредственно сам процесс формирования человеческого капитала индивида выступает как процесс непрерывный, постоянный и растягивающийся на многие годы. Достигнутый уровень такого капитала личности позволяет достигнуть многих жизненных высот, добиться поставленных целей, реализовать себя в качестве развитой, самодостаточной и творческой личности. При этом данный эффект в той или иной мере отражается на росте производительности и результативности труда работников, занятых в различных отраслях экономики. Следовательно, можно сказать, что при разумном подходе к формированию человеческого капитала и, что немаловажно, при его эффективном использовании, наблюдается позитивное его воздействие на экономический рост страны. И, напротив, он может тормозить экономическое развитие.

Заключение. В настоящее время в рамках осуществления общегосударственной политики особое внимание следует обратить, как нам думается, на разработку стратегических решений, направленных на формирование и развитие национального человеческого капитала, отличающегося высокой конкурентоспособностью. Безусловно, принятие подобных решений требует больших инвестиционных вложений, да и их реализация продлится на долгие годы. Тем не менее, инвестиции в развитие нации начнут возвращаться с многократным усилением в более короткие сроки. Причем вопрос формирования и рационального использования человеческого капитала индивидов должен быть не менее значимым, чем проблемы развития различных секторов экономики. На наш взгляд, инвестиционные вливания в формирование человеческого капитала нации могут быть эффективными только при условии разработки глубоко продуманной, комплексной политики, прежде всего, в сферах здравоохранения и образования и системной ее реализации. Одними из главных аспектов этой политики должны быть: рост доли затрат бюджета страны на сферы здравоохранения и образования, приближение оплаты труда работников данных сфер к уровню передовых стран мира.

ЛИТЕРАТУРА

1. Керими К.М. Социальные изменения человеческого капитала в современных практиках туризма // Актуальные проблемы экономики и менеджмента. – 2017. – № 1. – С. 78-86.

2. Balatskiy E.V. The principle of consistency in social development theory // Terra economicus. – 2021. – Т. 19. – № 1. – P. 36-52.

3. Хачев М.М., Теммоева С.А. Кадры и образование как ключевые институты развития цифровой экономики // Modern Economy Success. – 2019. – № 6. – С. 92-97.

4. Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery // www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020.

5. The World Bank, UNESCO Institute for Statistics: Global Education Expenditure 2020 // data.worldbank.org.

6. Агентство по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Бюро Национальной статистики Республики Казахстан. – Нур-Султан. – 2020. – 127 с.

7. Giving to Excellence: Generating Philanthropic Support for UK Higher Education // ROSS-CASE REPORT, 2016 – 28 p.

8. Оплата труда в Республике Казахстан. Министерство экономики Республики Казахстан. Комитет по статистике. – Нур-Султан, 2020. – 125 с.

9. Здоровье населения Республики Казахстан и деятельность организаций здравоохранения. Статистический сборник / под ред. Айдапкелова Н.С. – Нур-Султан. – 2020. – 324 с.

10. Manortey S., Acheampong G.K. A Spatial Perspective to the Distribution of Healthcare Facilities and Health Personnel in the Eastern Region of Ghana. Open Access Library Journal. – 2016. – № 3. – С. 3-17.

REFERENCES

1. Kerimi K.M. Social'nye izmeneniya chelovecheskogo kapitala v sovremennyh praktikah turizma // Aktual'nye problemy ekonomiki i menedzhmenta. – 2017. – № 1. – S. 78-86 [in Russian].

2. Balatskiy E.V. The principle of consistency in social development theory // Terra economicus. – 2021. – T. 19. – № 1. – P. 36-52.

3. Hachev M.M., Temmoeva S.A. Kadry i obrazovanie kak klyuchevye instituty razvitiya cifrovoj ekonomiki // Modern Economy Success. – 2019. – № 6. – P. 92-97 [in Russian].

4. Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery // www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020.

5. The World Bank, UNESCO Institute for Statistics: Global Education Expenditure 2020 // data.worldbank.org.

6. Agentctvo po strategicheskomu planerovaniu i reformam Respubliki Kazahstan. Buro po Nachional'noy statistike Respubliki Kazahstan. – Nur-Sultan, 2020. – 127 p. [in Russian].

7. Giving to Excellence: Generating Philanthropic Support for UK Higher Education // ROSS-CASE REPORT, 2016. – 28 p.

8. Oplata truda v Respublike Kazahstan. Ministerstvo ekonomiki Respubliki Kazahstan. Komitet po statistike. – Nur-Sultan. – 2020. – 125 p. [in Russian].

9. Zdorov'e naseleniya Respubliki Kazahstan i deyatel'nost' organizacij zdravoohraneniya. Statisticheskij sbornik / pod red. Ajdapkelova N.S. – Nur-Sultan, 2020. – 324 p. [in Russian].

10. Manortey S., Acheampong G.K. A Spatial Perspective to the Distribution of Healthcare Facilities and Health Personnel in the Eastern Region of Ghana. Open Access Library Journal. – 2016. – № 3. – P.3-17.

Б.Т. Бейсенгалиев, Д.М. Турекулова, Л.К. Мухамбетова, А.М. Кожахметова

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ АДАМИ КАПИТАЛЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Дамыған елдердің әлемдік нарықты жаулап алудағы, бәсекеге қабілетті ғылымды қажетсінетін өнім шығарудағы табыстары бірінші кезекте жоғары сапалы адами капиталдың болуымен байланысты. Қазіргі уақытта дамыған елдердің экономикалық белсенді азаматтарының 50%-дан астамы ақыл-ой еңбегімен айналысады. Бұл ретте жекелеген мемлекеттерде ұлттық байлық құрамында адами капиталдың үлесі 70%-дан асады.

Қазақстанның көрсеткіштері адами капиталды дамытуда белгілі бір оң нәтижелерге қол жеткізілгеніне қарамастан, Еуропа мен Орталық Азия өңіріндегі орташа мәннен әлі де артта қалып отыр. Осыған байланысты республикадағы әлеуметтік-экономикалық реформалардың теріс үрдістерді еңсеруге және бәсекеге қабілетті адами капиталды табысты дамыту үшін жағдай жасауға бағытталуы ерекше маңызды.

Қазақстандық қызметкерлердің жоғары сапалы параметрлеріне қол жеткізу, ең алдымен, білім мен денсаулықтың толыққанды капиталын қалыптастырған кезде мүмкін болады. Жалпы білім беруге жұмсалатын шығындардың ұлғайғаны, бірақ жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесіне жұмсалатын шығынның негізсіз төмен екені анықталды.

Адами капиталдың маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болып табылатын денсаулық капиталын қалыптастыруды қамтамасыз ететін денсаулық сақтау жүйесінің негізгі көрсеткіштері талданды. Бәсекеге қабілетті адами капиталдың дамуына кедергі келтіретін білім беру және денсаулық сақтау салаларының негізгі проблемалары айқындалды. Жетекші рөл мемлекетке тиесілі білім беру және денсаулық сақтау жүйелерінің мәселелерін шешу бойынша жүйелі шаралар ұсынылды.

B. Beisengaliyev, D. Turekulova, L. Mukhambetova, A. Kozhakhmetova

THE FORMATION OF A COMPETITIVE HUMAN CAPITAL OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Annotation

Success of developed countries in conquering world markets and producing competitive knowledge-intensive products is primarily due to the availability of high quality human capital. Currently more than 50% of economically active citizens of developed countries are engaged in intellectual work. At the same time, in some countries the share of human capital in national wealth exceeds 70%.

Despite some positive results in human capital development, Kazakhstan still lags behind the regional average in Europe and Central Asia. In this regard, it is especially important that socio-economic reforms in the Republic are aimed at overcoming negative trends and creating conditions for the successful development of competitive human capital.

Achievement of high quality parameters of Kazakhstani workers is possible with formation of full-fledged capital of education and health in the first place. It has been established that there is an increase in expenditure on education in general, but expenditure on the system of higher and postgraduate education is unjustifiably low. The authors analyze the main indicators of the health care system that ensures the formation of health capital, which is one of the important components of human capital. The main problems in the spheres of education and health care that hinder the development of competitive human capital have been identified. Systemic measures to solve the problems of education and health care systems, where the state plays the leading role, have been proposed.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).15
UDC 331.103
SCSTI 12.75.21

D. Shaikin, *c.e.s., professor*
North-Kazakhstan university named after M. Kozybayev, Petropavlovsk, Kazakhstan
* – main author (author for correspondence)
e-mail: shaikindimash@mail.ru

THE IMPLEMENTATION PROBLEMS OF OECD STANDARDS IN THE RESEARCH SPHERE IN KAZAKHSTAN

This article illustrates a brief description of the situation, which reflects the current state of the scientific and technological sphere in the Republic of Kazakhstan. Based on the study of the scientific positions of various authors, emphasis is placed on the need to implement the OECD standards in our nation, that is one of the key issues of the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025. Information is provided on the dynamics of the ratio of intramural R&D expenditures and its relation to GDP (gross domestic product) in some OECD countries that are the global leaders in innovative development. Applying the reference analysis and the study of correspondent literature, approaches to the explanation of the scientific and technological sphere are considered. The author investigates and considers the scale of intramural R&D expenditures in the Republic of Kazakhstan in 2016-2020, as well as its relation to gross domestic product. It is also mentioned that the intramural R&D expenditures' accounting in the Republic of Kazakhstan is carried out in full accordance with the internationally acknowledged OECD standards. Its main statements and provisions are expressed in the legislation of the OECD countries and regulate the implementation and development of scientific and technological policy. The relative data about indirect incentives used in the world and Kazakhstan practice are also provided. Its main purpose is to increase the motivation among the scientists and researchers under implementation of the R&D projects. The author's conclusions have been formulated and substantiated. Its implementation will certainly ensure the complex and effective development of all aspects of scientific and technological policy in our country.

Keywords: *indicator, economic sector, sources of financing, research and development work, OECD, standards, scientific and technological policy, dynamics, development, entrepreneurship.*

Кілт сөздер: *көрсеткіш, экономика секторы, қаржыландыру көздері, ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар, ЭЫДҰ, стандарттар, ғылыми-технологиялық саясаты, динамика, даму, кәсіпкерлік.*

Ключевые слова: *показатель, сектор экономики, источники финансирования, научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы, ОЭСР, стандарты, научно-исследовательская политика, динамика, развитие, предпринимательство.*

JEL classification: C19

Introduction. The main modern imperative of further development of the innovative and scientific-technological sphere in each nation of the globe is the deployment of the standards of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD).

Today, 36 countries are the members of the OECD (Australia, Austria, Belgium, Canada, Chile, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Iceland, Ireland, Israel, Italy, Japan, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Mexico, Netherlands, New Zealand, Norway, Poland, Portugal, Slovakia, Slovenia, South Korea, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey, the United Kingdom and the USA).

One of the most substantial values that characterizes the scientific and technological sphere is the ratio of the level of intramural R&D expenditures to GDP. According to the OECD statistics, the value of this indicator in 2020 only in some countries was over 3%. These are, for example, South Korea (4,55%), Israel (4,54%), Sweden (3,4%), Austria (3,16%), Denmark (3,06%) and Germany (3,02%) [1].

Talking at the expanded meeting of the Government on July 15, 2019, President of the Republic of Kazakhstan K. Tokayev said that "... Spending on science in our country this year amounted to only 0,13%, while in developed countries – 2,5%. The effectiveness of funds allocated to science is also quite low. According to experts, spending on science below 1,5% of GDP will not lead to a full return on costs. It is necessary to improve various mechanisms for attracting the private

sector to science based on the experience of OECD countries. In the modern world, you can't take a step without science, but it should be added: without high-quality, progressive science... All of the above should be taken into account in the state program for the development of education and science being developed. In the same place, the Government should provide a plan to bring total spending on these areas to 5% of GDP" [1].

The goal of the work is to analyze and assess the present state expressing the innovative issues of the Kazakhstan's economy.

The achievement of this goal requires the solution of the **following tasks**:

- the issues of various scientists containing the essence of the conceptual and categorical apparatus characterizing the scientific and technological development of the state are considered;

- the key statements of the OECD standards that concern the state and market regulation of the scientific and technological sphere are considered and studied;

- statistical data that characterizes the development dynamics of the scientific and technological sphere are considered;

- author's formulated recommendations will maintain the rise of the level of scientific and technological development in our country.

Literature review. The development of the state innovation policy is given considerable attention in modern scientific literature.

For example, O.N. Baburina and L.K. Gurieva, justifying their scientific position in terms of the scientific and technological aspects of the country's competitiveness, note the weak innovative activity of business and insufficient share of government spending on research and development for technologically driven productivity growth [2, p.396-416].

In turn, T.R. Akhmetov offers concrete measures aimed at the effective decision-making solution the questions of the state research policy based on the interregional cooperation [3, p.1594-1611].

M.S. Vlasova and O.S. Stepchenkova talk about the problems of technological lag, which should be solved on the basis of modernization of the manufacture- technological branch and further development of high-tech areas [4, p.1680-1692].

N.P. Lyubushin, N.E. Babicheva, A.I. Lylov and E.I. Pulyakhin are convinced that the absence of specific subject, industry and technological indicators in state programs does not allow timely identification of the "big challenge" at the stage of its origin, and this negatively affects the quality of implementation of state programs of socio-economic development and technological development [5, p. 2190-2206].

I.A. Bozieva believes that in modern conditions it is advisable to develop and put into operation a digital platform for innovative financing integrated with the ecosystems of the banking and financial sectors being created [6, p.1043-1060].

V.N. Makoveev comes to the conclusion that increasing the financing of innovation activities, the quantity of R&D workers, enhancing their salaries and incomes create prerequisites for the activation and development of innovation in the manufacturing industry [7, p.143-153].

T.I. Volkova and T.V. Meshcherina talk about the need for a differentiated approach to ensuring the development of main innovative economic sectors to overcome with the possible market competitive threats [8, p.93-103].

S.V. Ratner believes that forecasting the social and economic consequences of the spread of new technologies makes it possible to accelerate significantly their entry into the market [9, p.820-835].

The author of the article shares the opinion and aspects of these scientists. Albeit, in modern conditions, the main issue of the innovation environment development is the widespread introduction of OECD standards in research and development.

Materials and methods of research. The key document that determines the issues of statistical accounting of intramural R&D expenditures is the "FRASCATI" Manual. It acts as the main OECD standard in the field of scientific and technological policy [10].

Statistical agencies generate macroeconomic data and, on the one hand, they are the sources of funds, i.e. areas (sectors) of intramural R&D expenditures, and, on the other hand, sources of financing intramural R&D expenditures (the sources of funds).

Thus, in the FRASCATI Manual, along with the presentation of the terminological conceptual apparatus that reveals the main definitions used in the scientific, technological and innovative sphere, institutional sectors that carry out intramural R&D expenditures and form sources of R&D financing (higher education, business/business sector, non-profit sector, foreign sources of financing, etc.) are given (see table 1).

Table 1

Detailing the intramural R&D expenditures by the sources of funds and sectors of performance

Sectors of performance of the intramural R&D expenditures	Sum	Sources of funds of the intramural R&D expenditures	Sum
Business sector	-	Business sector	-
Government, regional authorities, other state structures	-	Government, regional authorities, other state structures	-
Universities, institutes, academies	-	Universities, institutes, academies	-
Non-profit institutions		Non-profit institutions	
----------	-	Foreign sources of financing	-
Total	-	Total	-

The availability of these data makes it possible for public administration bodies to effectively manage the flow of funds necessary for the implementation of scientific, technical and innovation policy.

Characteristics and analysis of statistical indicators reflecting innovative ecosystem of the Republic of Kazakhstan.

The author confirms that the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan performs the intramural R&D expenditures accounting in full compliance with the "FRASCATI" Guidelines.

Table 2 shows the details of intramural R&D expenditures by sources of funds and sectors of their performance in 2018-2020 in Kazakhstan.

Table 2

The intramural R&D expenditures by sources of funds and sectors of their performance in 2018-2020 in Kazakhstan*, mln.tenge

R&D sources of funds			Sphere (sector)	R&D performance		
2018	2019	2020		2018	2019	2020
23 017,0	25 361,0	27 941,0	Government, regional authorities, other state structures	22 091,8	24 290,6	28 847,2
11 817,0	13 401,0	13 998,1	Universities, institutes, academies	11 515,0	13 373,9	14 795,6
29 882,0	35 081,0	38 002,0	Business and entrepreneurship	30 998,8	33 884,4	36 832,9
7 508,4	8 490,0	9 087,6	Non-profit institutions	7 618,8	10 784,1	8 553, 0
72 224,4	82 333,0	89 028,7	Total:	72 224,5	82 333,1	89 028,7

** Source: [11]*

As can be seen from table 2, the largest amount under formation and performance of intramural R&D expenditures is noted in the business and entrepreneurship sector.

For example, in 2020, business financed R&D projects in the amount of 36 832,9 million tenge (or 44,9% of the total intramural R&D expenditures), which is 2 948,5 million tenge (or 8,7%) more than in 2019 and 5 834,1 million tenge (or 18,82%) more than in 2018. In turn, intramural R&D expenditures in the business sector were made up in the amount of 38 002,0 million tenge (or 42,7% of the total intramural R&D expenditures), which is 2 921,0 million tenge (or 8,3%) more than in 2019 and 8 120,0 million tenge (or 27,2%) more than in 2018.

The state of scientific and technological sphere of any country may also be characterized using the ratio of intramural R&D expenditures to GDP.

The level of intramural R&D expenditures to GDP in 2020 amounted to 0.13%, which is 0.01% more than in 2019 and 2018 (see figure 1).

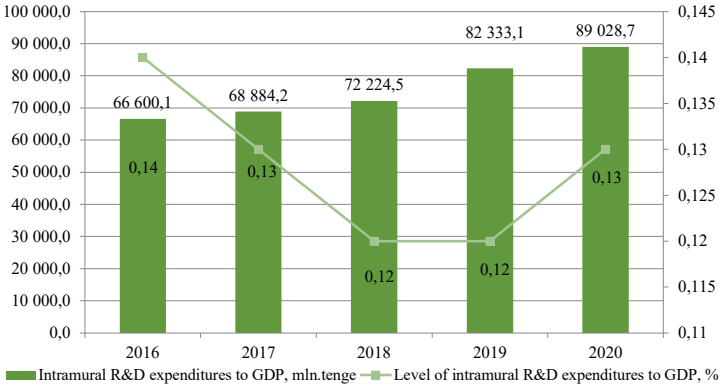

Figure 1. **Intramural R&D expenditures and its relation to GDP in Kazakhstan in 2016-2020***

** Source: [11]*

Conclusion. Summarizing the above, we believe that our state authorities have to pay attention to the following issues:

- development a comprehensive program to increase the level of intramural R&D expenditures to GDP, containing a plan of measures, the implementation of which would allow to reach 3,0% by 2050;
- diversification the system of direct and indirect incentives that would interest businesses in investing the R&D projects;
- based on the best practices of countries that are world leaders in the field of R&D, conduct explanatory work, develop and implement domestic methodological recommendations for business on the implementation of intramural R&D expenditures in accordance with OECD standards;
- study international R&D legislation, develop and improve proposals, the implementation of which would increase the proportion of intramural R&D expenditures to GDP;
- widely promote and cover in the media and on television the OECD standards necessary for accounting for intramural R&D expenditures;
- hold thematic conferences, forums and round tables at the universities, research institutes, enterprises, etc.

REFERENCES

1. www.akorda.kz – официальный сайт Президента Республики Казахстан (https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystuplenie-glavy-gosudarstva-k-tokaeva-na-rasshirennom-zasedanii-pravitelstva).

2. Бабурина О.Н., Гуриева Л.К. Научно-технологический императив конкурентоспособности России в условиях концептуализации четвертой промышленной революции (Industrie 4.0) // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – т. 15, вып. 3, март 2019. – С. 396-416.

3. Ахметов Т.Р. Механизмы интеграции территориальных образований различных уровней в описании эволюционной модели общественного развития с инновационной детерминантой // Региональная экономика: теория и практика. – т. 16, вып. 9, сентябрь 2018. – С.1594-1611.

4. Власова М.С., Степченкова О.С. К вопросу о развитии системы мониторинга технологической безопасности в условиях перехода к высокотехнологичной экономике // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – т. 14, вып. 9, сентябрь 2018. – С. 1680-1692.

5. Любушин Н.П., Бабичева Н.Э., Лылов А.И., Пуляхин Е.И. Анализ концепций и законов, определяющих научно-технологическое развитие в условиях больших вызовов // Экономический анализ: теория и практика. – т. 18, вып. 12, декабрь 2019. – С. 2190-2206.

6. Бозиева И.А. Финансирование инноваций: национальные проекты и необходимость новых инструментов // Финансы и кредит. – т. 25, вып. 5, май 2019. – С. 1043-1060.

7. Маковеев В.Н. Факторный анализ и оценка развития инновационной деятельности в обрабатывающей промышленности // Региональная экономика: теория и практика. – т. 14, вып. 12, декабрь 2016. – С. 143-153.

8. Волкова Т.И. Мищерина Т.В. Венчурное инвестирование инновационных проектов: современные тенденции развития и риски // Экономический анализ: теория и практика. – т. 15, вып. 1, январь 2016. – С. 93-103.

9. Ратнер С.В. Управление инновациями на предконкурентных стадиях: опыт реализации многосторонних технологических инициатив в области альтернативного транспорта // Экономический анализ: теория и практика. – т. 17, вып. 5, май 2018. – С. 820-835.

10. www.OECD.org – официальный сайт ОЭСР (Организация экономического сотрудничества и развития, Франция, Париж, https://www.oecd.org/publications/frascati-manual-2015-9789264239012-en.htm).

11. www.stat.gov.kz – официальный сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан (https://stat.gov.kz/edition/publication/collection).

ЛИТЕРАТУРА

1. www.akorda.kz – oficial'nyj sajt Prezidenta Respubliki Kazahstan (https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystuplenie-glavy-gosudarstva-k-tokaeva-na-rasshirennom-zasedanii-pravitelstva). [in Russian].

2. Baburina O.N., Gurieva L.K. Nauchno-tehnologicheskij imperativ konkurentosposobnosti Rossii v uslovijah konceptualizacii chetvertoj promyshlennoj revoljucii (Industrie 4.0) // Nacional'nye interesy: prioritety i bezopasnost'. – t. 15, vyp. 3, mart 2019. – C. 396-416 [in Russian].

3. Ahmetov T.R. Mehanizmy integracii territorial'nyh obrazovanij razlichnyh urovnej v opisanii jevoljucionnoj modeli obshhestvennogo razvitija s innovacionnoj determinantoj // Regional'naja jekonomika: teorija i praktika. – t. 16, vyp. 9, sentjabr' 2018. – C. 1594-1611 [in Russian].

4. Vlasova M.S., Stepchenkova O.S. K voprosu o razvitii sistemy monitoringa tehnologicheskoj bezopasnosti v uslovijah perehoda k vysokotehnologichnoj jekonomike // Nacional'nye interesy: prioritety i bezopasnost'. – t. 14, vyp. 9, sentjabr' 2018. – C. 1680-1692 [in Russian].

5. Ljubushin N.P., Babicheva N.Je., Lylov A.I., Puljahin E.I. Analiz koncepcij i zakonov, opredeljajushhih nauchno-tehnologicheskoe razvitie v uslovijah bol'shih vyzovov // Jekonomicheskij analiz: teorija i praktika. – t. 18, vyp. 12, dekabr' 2019. – C. 2190-2206 [in Russian].

6. Bozieva I.A. Finansirovanie innovacij: nacional'nye proekty i neobhodimost' novyh instrumentov // Finansy i kredit. – t. 25, vyp. 5, maj 2019. – C. 1043-1060 [in Russian].

7. Makoveev V.N. Faktornyj analiz i ocenka razvitija innovacionnoj dejatel'nosti v obrabatyvajushhej promyshlennosti // Regional'naja jekonomika: teorija i praktika. – t. 14, vyp. 12, dekabr' 2016. – C. 143-153 [in Russian].

8. Volkova T.I. Mishherina T.V. Venchurnoe investirovanie innovacionnyh proektov: sovremennye tendencii razvitija i riski // Jekonomicheskij analiz: teorija i praktika. – t. 15, vyp. 1, janvar' 2016. – C. 93-103 [in Russian].

9. Ratner S.V. Upravlenie innovacijami na predkonkurentnyh stadijah: opyt realizacii mnogostoronnih tehnologicheskih iniciativ v oblasti al'ternativnogo transporta // Jekonomicheskij analiz: teorija i praktika. – t. 17, vyp. 5, maj 2018. – C. 820-835 [in Russian].

10. www.OECD.org – oficial'nyj sajt OJeSR (Organizacija jekonomicheskogo sotrudnichestva i razvitija, Francija, Parizh, https://www.oecd.org/publications/frascati-manual-2015-9789264239012-en.htm) [in Russian].

11. www.stat.gov.kz – oficial'nyj sait Buro Nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniu i reformam Respubliki Kazahstan (https://stat.gov.kz/edition/publication/collection) [in Russian].

Д.Н. Шайкин

ҚАЗАҚСТАНДА ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ САЛАСЫНА ЭЫДҰ СТАНДАРТТАРЫН ЕНГІЗУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан Республикасындағы ғылыми-техникалық саланың қазіргі жай-күйін көрсететін жағдайдың қысқаша сипаттамасы көрсетілген. Қазіргі заманғы ғылыми әдебиеттерге теориялық талдау жасау негізінде автор біздің елімізде ЭЫДҰ стандарттарын енгізу қажеттілігіне баса назар аударды. Бұл

проблема Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарының негізгі мақсаттарының бірі болып табылады. Жұмыста инновациялық дамудың жаһандық көшбасшылары болып табылатын ЭЫДҰ-ның бірқатар елдерінде ҒЗТКЖ-ны жүзеге асыруға арналған ішкі шығыстардың мәнін дамыту және олардың ЖІӨ-ге (жалпы ішкі өнім) қатынасы туралы ақпарат көрсетілген. Экономикалық талдау мен әдебиеттерді қолдану негізінде еліміздің ғылыми-технологиялық саласының жағдайын толық бағалауға мүмкіндік беретін әртүрлі тәсілдер зерттелуде. Автор бес жылдық кезең - 2016-2020 жылдардағы Қазақстан Республикасындағы ҒЗТКЖ-ға ішкі шығыстардың серпінін, сондай-ақ олардың жалпы ішкі өнімге қатынасын зерттейді және қарайды. Сондай-ақ, біздің елімізде ҒЗТКЖ-ға жұмсалатын шығыстарды есепке алу ЭЫДҰ елдерінің заңнамасында көрініс табатын және бір мезгілде ғылыми-технологиялық саясатты іске асыруға және тиімді дамытуға ықпал ететін ЭЫДҰ-ның әлемдік танылған стандарттарына сәйкес жүргізіледі. Сондай-ақ Әлемдік және қазақстандық практикада белсенді қолданылатын жанама ынталандырулар туралы тиісті деректер келтіріледі. Олардың негізгі мақсаты-ғылыми-зерттеу жобаларын жүзеге асыруда ғалымдар мен зерттеушілердің ынтасын арттыру. Авторлық қорытындылар тұжырымдалған және негізделген. Оларды имплементациялау еліміздегі ғылыми-технологиялық саясаттың барлық аспектілерін кешенді және тиімді дамытуды қамтамасыз ететіні сөзсіз.

Д.Н. Шайкин

ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ СТАНДАРТОВ ОЭСР В ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ СФЕРЕ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В статье отражено краткое описание ситуации, которое определяет современное состояние научно-технической сферы в Республике Казахстан. На основе выполнения теоретического анализа современной научной литературы автором делается акцент на необходимости внедрения стандартов ОЭСР в нашей стране. Данная проблема выступает одной из ключевых целей Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2025 года. В работе отражена информация о развитии значения внутренних расходов на осуществление НИОКР и их отношения к ВВП (валовой внутренний продукт) в ряде стран ОЭСР, которые являются глобальными лидерами инновационного развития. На основе применения экономического анализа и литературы исследуются различные подходы, позволяющие в полной мере оценить состояние научно-технологической сферы нашей страны. Автор рассматривает динамику внутренних расходов на НИОКР в Республике Казахстан за пятилетний период - 2016-2020гг., а также их отношение к валовому внутреннему продукту. Также отмечается, что учет расходов на НИОКР в нашей стране ведется в соответствии со всемирно-признанными стандартами ОЭСР, которые находят отражение в законодательстве стран ОЭСР и одновременно способствуют реализации и эффективному развитию научно-технологической политики. Также приводятся соответствующие данные о косвенных стимулах, активно применяемых в мировой и казахстанской практике. Их основная цель – это повышение мотивации ученых и исследователей при реализации научно-исследовательских проектов. Сформулированы и обоснованы авторские выводы. Их имплементация, безусловно, обеспечит комплексное и эффективное развитие всех аспектов научно-технологической политики в нашей стране.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).16
ӘОЖ 332.12
FTAMP 06.61.53:

А.А. Маймурунова, *э.ғ.м, аға оқытушы*[1]
З.Т. Ауезова, *г.ғ.к, доцент*[1]
З.К. Есымханова, *э.ғ.к, асс. профессор*[2]
Б.С. Толысбаев, *э.ғ.д, профессор*[3]
«*Esil University*» *мекемесі*[1]
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Тұран-Астана университеті[2]
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті[3]
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)
e-mail: akkma@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МОНОҚАЛАЛАРЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ

Моноқалаларды инновациялық жаңғыртуды көптеген зерттеушілер олардың тиімді дамуын қамтамасыз етудің негұрлым маңызды факторы ретінде қарастырады. Алайда, аталмыш аумақтардың дамуын басқарудың ерекшеліктеріне арналған зерттеу жұмыстарында олардың тұрақты дамуын қамтамасыз ететін инновациялық әлеуетін бағалау және басқару мәселелері толық көлемде ашылмаған. Моноқалалардың инновациялық әлеуеттін бағалау және соған байланысты оларды жіктеу үлкен теориялық және тәжірибелік маңызға ие.

Зерттеу мақсаты моноқалалардың инновациялық әлеуетін бағалаудың авторлық әдістемесін негізін қалаған маңызды критерийлер мен көрсеткіштерді анықтау және жүйелеу болып табылады.

Осы мақсатқа қол жеткізу үшін бірқатар міндеттер айқындалды: аумақтардың инновациялық әлеуетін анықтаудың қолданыстағы үлгілері мен әдістемелеріне кең шолу жүргізілді; осы шолудың нәтижелері бойынша инновациялық әлеуетін бағалаудың бірқатар индикаторлары анықталды, олардың негізінде зерттеу нысаны болып табылатынмоноқалаларының инновациялық бағалау әдістемесі құрастырылды.

Зерттеудің теориялық-әдістемелік базасын моноқалалардың даму мәселелерін зерттеу саласындағы іргелі және қолданбалы зертеулердің нәтижелерін ұсынған ғалымдардың еңбектері құрады. Талдау жүргізу кезінде экономикалық және салыстырмалы талдау мен синтездің жалпы ғылыми әдістері, жүйелік тәсіл қолданылды.

Мақалада жүргізілген зерттеу нәтижесі моноқалалардың инновациялық даму деңгейін бағалау кезінде қолданылуы мүмкін.Және де мақаланың тәжірибелік маңыздылығы ретіндезерттеу нәтижелеріңмемлекеттік моноқалаларды инновациялық дамыту тұжырымдамасын әзірлеу және мақсатты салалық бағдарламаларды іске асыру кезінде пайдалана алуын атап айтуға болады. Сондай-ақ оларды ҚР моноқалаларын даму бағдарламалары мен стратегияларын әзірлеу кезінде өңірлік және жергілікті билік органдарының қызметінде пайдалану мүмкін.

Кілт сөздер: *моноқала, инновациялық даму, инновациялық әлеует, инвестициялық тартымдылық, инновациялық даму факторы, аумақтың бәсекеге қабілеттілігі, даму сценарийі, әдістеме, бағалау, монобейінділік*

Ключевые слова: *моногород, инновационное развитие, инновационный потенциал, инвестиционная привлекательность, факторы инновационного развития, конкурентоспособность территории, сценарий развития, методология, оценка, монопрофильность,*

Keywords: *monotown, innovative development, innovative potential, investment attractiveness, factors of innovative development, competitiveness of the territory, development scenario, methodology, evaluation, mono - profile*

Кіріспе. Инновациялық әлеует инновациялық қызметті жүзеге асыру үшін қажетті материалдық, қаржылық, зияткерлік, ғылыми-техникалық және табиғи ресурстарды қоса алғанда, әртүрлі ресурстардың жиынтығын білдіреді. Ағымдағы мәселелердің өткірлігін және моноқалаларды дамытудың инновациялық әлеуеті мен болашағын бағалауды ескере отырып, мемлекеттік қолдау шаралары және одан әрі дамыту сценарийін таңдау айқындалатын болады. Инновациялық әлеуеттің бар-жоқтығына, оның қаншалықты іске асырылатынына байланысты

моноқаланы дамытуды мемлекеттік реттеудің алгоритмдері сарапануы тиіс. Осылайша, көптеген авторлар инновациялық даму бағытын анықтаудың және қолданыстағы инновациялық бағдарламаны іске асыру немесе инновациялық бағдарламаға өзгерістер енгізу қажеттілігін анықтау үшін моноқалалардың инновациялық әлеуетін бағалаудың маңыздылығын атап өтеді. Инновациялық стратегияны таңдау және іске асыру жөніндегі басқарушылық шешімдер инновациялық әлеуеттің жағдайына байланысты, сол себепті оны кешенді бағалау қажет.

Зерттеу мақсаты. Аталмыш мақала шеңберінде моноқалалардың инновациялық деңгейін бағалаудың қолданыстағы әдістері мен әдістемелеріне талдау жүргізу, сондай-ақ оны анықтаудың негізгі критерийлері мен көрсеткіштерін жүйелеу арқылы авторлық әдістеме құрастыру. Әдістеме негізінде Қарағанды облысы моноқалаларының инновациялық бағалау жүргізу.

Зерттеу әдістері. Аталған зерттеу мынадай сұрақтарға жауап беруге бағытталған: моноқалалардың инновациялық әлеуеті мен даму деңгейін бағалаудың қазіргі заманғы қандай әдістері мен әдістемелері бар және оларды қазақстандық моноқалалардың дамуын қалай бейімдеу керек; аумақтың иновациялық даму деңгейі мен инновациялық әлеуетін қандай ресустар кешені қалыптастырады және оған факторлар әсер етеді. Зерттеу моноқалалардың тұрақты дамуын қатысы зерттеу саласындағы іргелі және қолданбалы зерттеулердің нәтижелерін көрсететін ғылыми еңбектерге негізделген. Зерттеу мақсатына қол жеткізу үшін экономикалық және салыстырмалы талдау мен синтездің жалпы ғылыми әдістері, жүйелі тәсіл қолданылды, оларды қолдану моноқалалардың инновациялық әлеуетін бағалау әдістемесін қалыптастырудың ғылыми тәсілдерінің жиынтығын кешенді және жүйелі түрде жалпылауға мүмкіндік беретін моноқалалардың инновациялық әлеуетін бағалау бойынша қолданыстағы әдістер мен әдістемелерге шолу жүргізілді, қазақстандық моноқалаларында дамытуда жекелеген элементтерді қолдану мүмкіндіктерін анықтау мақсатында ұқсас зерттеулер жүргізу бойынша шетелдік тәжірибеге талдау жүзеге асырылды.

Әдебиеттік шолу.Қаланың инновациялық әлеуетін қалыптастыру және іске асыру мәселесіне көптеген ғалымдар жүгінді. Алайда моноқалалардың инновациялық дамуын бағалау әдістемелері жеткіліксіз. Дегенмен аталмыш бағытта қадамдар жасаған ресейлік Ю.Г Тюрина, А.И. Лыткин, Г.В. Кутергин, А.В. Лапин сияқты ғалымдардың еңбектерінде кездеседі [1-3]. Қазіргі уақытта моноқалалардың инновациялық әлеуеттін бағалаудың жалпыға бірдей танылған әдістемесі жоқ. Мұндай зерттеулердегі негізгі мәселесі - экономикадағы инновацияның дамуына әсер ететін және инновациялық үдерісті дәл сипаттайтын көрсеткіштер мен индикаторларды таңдау. Аумақтың (аймақ, қала, моноқала) инновациялық әлеуетінің деңгейін анықтаудың бірыңғай тәсілі мен жүйесі бүгінгі күні жоқ екенін тағы да атап өту қажет. Қазіргі уақытта ең көп таралған әдістерге қаланың инновациялық әлеуетін сараптамалық бағалау әдісі және интегралды индикаторды қолдана отырып, сараптамалық бағалау әдісі және т.б. Сонымен қатар, кейбір ғалымдар инновациялық белсенділік пен инновациялық сезімталдық аясындағы көрсеткіштер жүйесіне негізделген инновациялық әлеуетті рейтингтік бағалауды сенімді әдістеме ретінде қарастырады. Дегенмен аталмыш әдістер аймақтардың немесе ірі қалаларды бағалауға бағытталғандықтан, өзіндік даму ерекшеліктері бар моноқалаларға толыққанды келе бермейді.

Негізгі бөлім (талдау, нәтижеле талқылау).Бағалау көрсеткіштерін таңдаудың негізгі шарты «ҚР өңірлерін дамытудың 2025 жылға дейінгі қолданыстағы бағдарламасында» және «Елді аумақтық-кеңістікте дамытудың 2030 жылға дейінгі болжамды сызбасында» айқындалған моноқалаларды әлеуметтік-экономикалық дамыту перспективалылығының базалық критерийлерін есепке алу болып табылады [4]. Моноқалалардың инновациялық әлеуетінің даму деңгейін бағалау және моноқалалардың үлгілерін іске асыру тетіктерін таңдауды анықтау үшін төмендегі өлшемдер мен көрсеткіштер жүйесін қалыптастырамыз:

- монобейінділік дәрежесі;
- моноқалалардың бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштері;
- инвестициялық тартымдылықтың нысаналы индикаторлары.

Монобейінділік деңгейі моноқаланың инновациялық дамуына әсер ететін экономикалық факторлардың бірі болып табылады. Монобейінділік дәрежесін анықтау үшін И.В. Манаеваның бұрын әзірлеген әдістемесін

қолдануды ұсынамыз [5,6]. Монобейінділікті бағалау әдістемесі, сондай-ақ моноқалалардың экономиканы әртараптандыру деңгейін бағалауға мүмкіндік береді.

$$Im = 0,5ДГП + 0,5ДЗП$$

мұнда:

Im – монобейінділік индексі;

ҚқӨҮ – жалпы қалалық өндіріс көлеміндегі қала құраушы кәсіпорынның үлесі, %;

ҚқЖқҮ – қала құраушы кәсіпорында жұмыспен қамтылғандардың үлесі, %.

Бұл индекс аумақтың монобейінділік дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді: 0-20 – өте төмен; 20-40 – төмен; 40-50 – орташа деңгейден төмен; 50-80 – орташа деңгейден жоғары; 80-100 – жоғары.

Моноқаланың бәсекеге қабілеттілігі инвесторлар мен халық, кадрлар үшін тартымдылықтың негізгі қағидаттарының бірі болып табылады. Географиялық, табиғи, әлеуметтік-экономикалық жағдайларды ескеретін қалалардың болашағы бар және бәсекеге қабілетті экономикалық мамандануы бәсекелестік артықшылықтарды одан әрі дамыту және қалалардың мамандануын тереңдету үшін негіз болуға тиіс.

Моноқалаларға қатысты моноқалалардың бәсекеге қабілеттілігін бағалауға қатысты жұмыстардың айқын жеткіліксіздігі сезіледі, сондықтан қалалар мен өңірлердің бәсекеге қабілеттілігін бағалау саласындағы қолда бар атқарымдарға сүйенеміз [7]. Бәсекеге қабілеттілікті бағалауды әдістемелік қамтамасыз ету жөніндегі ғылыми жұмыстарды зерттеу нәтижесінде авторлардың көпшілігінің бәсекеге қабілеттілік индексі салыстырмалы көрсеткіш болып табылатынын мойындауы ретінде нәтижелер анықталды, демек, моноқалалардың көлеміне және халық санына байланысты болмауы тиіс.

Сондықтан оны есептеу кезінде қолданылатын нақты жан басына шаққанда, даму қарқыны, үлестік бағалау көрсеткіштері арқылы салыстырмалы түрде көрсетілуі керек. Моноқаланың бәсекеге қабілеттілігін бағалау үшін 1-кестеде ұсынылған көрсеткіштер жиынтығы қалыптастырылған.Деректердің бір бөлігін ресми статистикадан алуға болады, қалғандары олардың негізінде есептелінетіні белгілі. Келесі кезеңде әдістемелік мәселені шешу қажет: әр түрлі көрсеткіштерді салыстыру мүмкіндігі үшін табиғи көрсеткіштерді өлшемсіз нысанға ауыстыру.

Бұнда ең көп таралған әдісті қолдану ұсынылады, оған сәйкес жеке көрсеткіштер бойынша бәсекеге қабілеттілік коэффициенттері келесідей есептеледі:

$$X_i = \frac{a_i - a_{min}}{a_{max} - a_{min}}$$

мұнда:

X_i – і-ші моноқалаға арналған көрсеткіштің мәні;

a_{min} – моноқалалар арасында ең төменгі мән;

a_{max} – моноқалалар арасындағы ең жоғарғы мән.

Бәсекеге қабілеттіліктің төрт индексін құрамыз, олардың әрқайсысы оның құрамына кіретін стандартталған көрсеткіштердің арифметикалық орташа мәнін табу арқылы есептеледі.

1-кесте

Моноқалалардың бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштері*

Бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштері	Белгісі
1	2
1. «Экономикалық көрсеткіштер»	E
1. Жан басына шаққанда өндірілген өнім көлемі	e_1
2. Халықтың жан басына шаққандағы негізгі капиталға инвестициялар	e_2
3. Қызмет көрсету саласындағы негізгі капиталға инвестициялардың үлесі	e_3
4. Жан басына шаққандағы шетелдік инвестициялар	e_4
5. Табысты кәсіпорындардың үлесі	e_5
6. Халықтың жан басына шаққандағы бөлшек сауда айналымы	e_6
2. «Әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштер»	AE
1. Халықтың жалпы санындағы еңбекке қабілетті халықтың үлесі	ae_1
2. Қызмет көрсету саласында жұмыспен қамтылған халықтың үлесі	ae_2

1	2
3. Жұмыспен қамтылған халықтың жалпы санындағы ШОБ-та жұмыспен қамтылғандардың үлесі	ae_3
4. Орташа айлық жалақыдағы ең төмен күнкөріс деңгейінің үлесі	ae_4
3. «Демографиялық көрсеткіштер»	D
1. Көші-қон коэффициенті	d_1
2. Табиғи өсім коэффициенті	d_2
4. «Ғылыми-зерттеу ортасы»	G
1. Зерттеулер мен әзірлемелерді орындайтын ұйымдар саны	gi_1
2. Инновациялық өнім шығаратын ұйымдардың үлесі	gi_2

* *Авторлармен құрастырылған*

Осылайша, моноқаланың ерекшеліктерін статистикалық есепке алудың қалыптасқан жүйесі бәсекеге қабілеттілік деңгейін объективті бағалауға мүмкіндік береді. Моноқаланың бәсекеге қабілеттілігінің интегралдық индексі тіршілік әрекетінің бөлінген салаларының жеке индекстері негізінде қалыптасады [8].

$$K_m = \frac{E + AE + D + G}{4}$$

Алынған нәтижелерді ескере отырып, моноқалаларды бәсекеге қабілеттілік деңгейі бойынша топтастырамыз: 0-ден 1-ге дейін – төмен, 1,0-ден 1,5-ке дейін – орташа, 1,5-тен 2-ге дейін – жоғары.

Моноқалалардың инновациялық әлеуетін жандандыру инвестициялар тарту мәселесін шешуді талап ететіні анық. Инвестициялық тартымдылық индикаторларын анықтау үшін инвестициялық тартымдылыққа әсер ететін факторларды белгілеуді ұсынамыз: экономикалық әлеует, инфрақұрылымдық әлеует, табиғи әлеует, тұтынушылық әлеует, еңбек әлеуеті, ғылыми-инновациялық әлеует [9].

Инвестициялық стратегияның болуымен қатар, моноқаланың экономикалық әлеуеті қаланың инновациялық дамуын қамтамасыз ету үшін елеулі мәнге ие.Инфрақұрылымның тозуының жоғары деңгейі инновациялық, жаңа технологияларды енгізуге тікелей кедергі келтірмесе де, алайда дамуға қажетті қаржы ресурстарының көлемінің өсуіне әкелуі мүмкін. Еңбек әлеуеті инновациялық дамудың қозғаушы күші болып табылады, білім деңгейі мен экономикалық белсенділігіолардың ақылды инновациялық технологияларға деген иммунитетін анықтайды және оларға деген сұранысты қалыптастыруға септігін тигізеді.

Қаланың инновациялық дамуы үшін тиісті бизнес инфрақұрылымның, ғылыми-техникалық және білім беру базасының болуымен және сапасымен айқындалатын инновацияларды тұтыну ғана емес, сонымен қатар өндіру қабілетінен тұратын ғылыми-инновациялық әлеует маңызды.

Белгіленген әлеуетті анықтау үшін 2025 жылға дейінгі Өңірлерді дамыту бағдарламасында белгіленген моноқалалардың перспективалылық критерийлерін ескере отырып, моноқалаларға бейімделе отырып, И.С. Глебова және Д.В. Роднянскийдің әдістемесін негізге аламыз. Моноқалалардың инвестициялық тартымдылыққа әсер ететін факторлардан тұратын алты субтипін анықтап, олардың құрамындағы жеке индикаторларды айқындаймыз [10].

Сондай-ақ, статикалық көрсеткіштерден басқа динамикалық көрсеткіштерді, атап айтқанда соңғы бес жылдағы орташа өсу қарқынын пайдалану ұсынылады. Бұл біріншіден, көрсеткіштердің күрт ауытқуы деңгейін; екіншіден, өзгерістердің пайда болған үрдістерін тек өз көрсеткіштеріне ғана емес, басқа қалаларға да қатысты бағалауға; үшіншіден, олардың одан әрі өзгеруін болжауға мүмкіндік береді.

2-кесте

Моноқалаларының инвестициялық тартымдылығын дамытудың нысаналы индикаторлары*

Экономикалық әлеует	
1	2
Өнеркәсіптік өндірістің жалпы өңірлік көлеміндегі моноқаланың өнеркәсіптік өндірісі көлемінің үлесі, %	P_1

1	2
Соңғы 5 жылда қалада өнеркәсіп өндірісі көлемінің өсуі, %	P_2
Соңғы 5 жылда шағын кәсіпорындар санының өсуі , %	P_3
Қалада негізгі капиталға салынған инвестициялардың өсуі, %	P_4
Еңбек әлеуеті	
Экономикалық белсенді халық санының өсуі	P_1
ЖОО мен колледждердің болуы	P_2
Тұтынушылық әлеует	
Халықтың жалақы деңгейі (ел бойынша орташадан жоғары-186,8 мың теңге)	P_1
Бөлшек сауда кәсіпорындары айналымының өсуі, %	P_2
Инфрастуктуралық әлеует	
Қаланың ірі көлік дәліздерінің қиылысында орналасуы	P_1
Қалалық атқарымды аудан құрамына кіру	P_2
Агломерация құрамында қаланың облыстық немесе Республикалық маңызы бар ірі қалаға тікелей жақын орналасуы	P_3
Орташа және қанағаттанарлық жағдайдағы автомобиль жолдарының үлесі, %	P_4
Соңғы бес жылда тұрғын үй-жайларды пайдалануға берудің өсуі, %	P_5
Интернет желісіне қолжетімділігі бар кәсіпорындардың үлесі	P_6
Қаржы әлеуеті	
Соңғы 5 жыл ішінде салықтардың және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдердің және бюджеттен тыс қорларға аударымдардың өсуі	P_1
Соңғы 5 жыл өнімді сатудан және қызмет көрсетуден түскен кірістің өсуі	P_2
Табиғи әлеует	
Қалада бірегей әлеуеттің (табиғи-ресурстық, географиялық, тарихи) болуы	P_1
Ғылыми–инновациялық әлеует	
Зерттелген ұйымдардың жалпы санында технологиялық инновацияларды жүзеге асыратын ұйымдардың үлес салмағы, %	P_1
Зерттелген ұйымдардың жалпы санында ұйымдастырушылық инновацияларды жүзеге асыратын ұйымдардың үлес салмағы, %	P_2
Зерттеулер мен әзірлемелерді орындайтын ұйымдар үлесі, %	P_3

* *Авторлармен құрастырылған*

Моноқаланың жалпы инвестициялық тартымдылық оларды сипаттайтын бастапқы көрсеткіштер негізінде есептелетін жеке көрсеткіштерден құралады. Әр көрсеткіштің сандық мәнін есептеу келесі формула бойынша жүзеге асырылады:

$$P = \frac{P_c}{P_{max}} \cdot 100\%$$

мұнда:

P – көрсеткіштің пайыздық көрінісі;

P_c – моноқаланың бастапқы көрсеткішінен нақты мәні;

P_{max} – моноқалалар жиынтығының көрсеткішінен ең жоғарғы мәні.

Әрбір көрсеткіштің пайыздық көрінісін есептегеннен кейін алынған мәндер жинақталады және осы жеке потенциалдағы көрсеткіштер санына бөлінеді, содан кейін формулаға сәйкес сараптамалық бағалау бойынша осы әлеуеттің салмағына тең үлес алынады:

$$I = \frac{P_{im}}{n_i} \cdot e_i$$

мұнда:

I – моноқаланың инвестициялық әлеуеті m;

P_{im} – I моноқаладағы жеке әлеует m;

n_i – әлеуеттегі көрсеткіштер саны i;

e_i – сараптамалық бағалауға сәйкес і әлеуеттің салмағы.

Жеке индикаторлардың салмағын анықтау үшін «Эксперт РА» сараптамалық бағалау әдістемесінің деректері пайдаланылды, ол бойынша өндірістік әлеуетке – 0,7; еңбек әлеуетіне – 0,7; тұтынушылық әлеуетіне – 0,65; инфрақұрылымдық әлеуетіне – 0,6; қаржылық – 0,6; табиғи әлеуетіне – 0,35; ғылыми-зерттеу әлеуетіне – 0,4 [11-12] салмақ беріледі.

Алынған нәтижелерді ескере отырып, моноқалаларды инвестициялық әлеует деңгейі бойынша топтастырамыз: 0-ден 150-ге дейін–

төмен, 150-ден 250-ге дейін-орташа, 250-ден 350-ге дейін-жоғары.

Зерттеу нәтижесінде моноқалалардың инновациялық дамуының үш үлгісі қалыптастырылды: жоғары, орта және төмен инновациялық даму әлеуеті бар моноқалалар. Аталмыш әдістемеге сәйкес моноқалаларының инновациялық әлеуетін бағалау нәтижелері бойынша олардың дамуының қолайлы үлгілері белгіленді және оларды іске асыру тетігі ұсынылады.

1-сурет. **Моноқалалардың инновациялық даму үлгілері***

** Авторлармен құрастырылған*

Қорытынды. Аталмыш мақала қазақстандық моноқалалардың инновациялық әлеуетін бағалау үшін пайдаланылуы мүмкін көрсеткіштер мен параметрлер тізбесін айқындауға бағытталған. Осы мақсатта осы бағыттағы инновациялық әлеуеттті бағалау әдістерінің аспектілері мен көрсеткіштері бойынша әдебиеттерге шолу жүргізілді. Жүргізілген талдау инновациялық әлеуетті айқындайтын факторлардың тұтас жиынтығының маңыздылығын анықтауға мүмкіндік берді. Осы факторларды бағалау моноқалалардың инновациялық дамыту саясатының дұрыс бағытын анықтауға және соны қамтамасыз етуге барлық мүдделі тараптардың тиімді қатысуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Моноқалалардың инновациялық әлеуетіолардың экономикасын жаңғыртудың қажетті шарты. Моноқалаларды инновациялық дамуының тетігін қамтамасыз ететін құралдар олардың жұмыс істеу жағдайларына бейімделуі тиіс. Бұл үшін моноқалаларды инновациялық қолдау жөніндегі мемлекеттік саясатты қалыптастыруда аумақтардың ерекшелігін және әрбір моноқаланың ресурстық әлеуетін ескеруге мүмкіндік беретін сараланған тәсілді пайдаланған орынды. Таңдалған әдістеме сәйкес моноқалаларды инновациялық дамуын іске асыру тетіктерін әзірлеу оларды инновациялық әлеует деңгейі бойынша жіктеу негізінде жүргізілетін болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Тюрина Ю.Г. Механизмы инновационного развития моногородов в современных условиях // Вопросы инновационной экономики. – 2019. – № 1. – С. 219-237.

2. Лыткин А.И. Направления инновационного развития моногорода // Экономика, статистика и информатика. Вестник УМО. – 2012. – № 1. – С. 44-46.

3. Кутергина Г.В., Лапин А.В. Управление развитием моногородов: отечественные и зарубежные подходы к моделированию // Вестник Пермского университета. – 2015. – Вып. 3(26). – С. 69-77.

4. Паспорт программы развития регионов РК на 2020-2025 годы утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 990 [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000990

5. Манаева И.В. К вопросу о разработке типологии моногородов РФ [Текст] / И.В. Манаева, С.Н. Растворцева // Актуальные проблемы развития национальной и региональной экономик :сборник научных трудов, подготовленных на основе материалов V Междунар. науч.-практ. конф. для студ., маг., асп. и мол. ученых (Белгород, 24 апреля 2014 г.) / под науч. ред. д-ра пед. наук, проф. Е. Н. Камышанченко, к-та экон. наук, доц. Ю. Л. Растопчиной. – Белгород: ООО «Эпицентр», 2014. – С. 90-94.

6. Манаева И. В. Методический инструментарий оценки конкурентоспособности моногорода / И.В. Манаева С.Н. Растворцева // Региональная экономика: теория и практика. – 2016. – № 5 (428). – С. 23-39.

7. Сепик Д. Индикаторы конкурентоспособности регионов: европейский подход // Регион: экономика и социология. М., 2005. № 2. Сепик Д. Конкурентоспособность регионов некоторые аспекты. – 2005. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://www.recep.ru\

8. Levy B. Town born: the political economy of New England from its founding to the Revolution [Text] / B. Levy, 2009. – 354 p.

9. Шваков Е.Е. О формах и инструментах стимулирования инвестиционной деятельности в моногородах / Е.Е. Шваков, Д.Е. Шваков // Развитие управленческого консалтинга в регионах: сборник научных статей по материалам II Международной научно-практической конференции. – Барнаул : Изд-воАлт. ун-та, 2015. – С. 49-53

10. Глебова, И. С. Анализ и оценка инвестиционного потенциала субъектов Приволжского федерального округа Российской Федерации/. С. Глебова, Д. В. Роднянский // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 11. – С. 2016-2020.

11. Рейтинговое агентство «Эксперт» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www. raexpert.ru

12. Чалдаева Л.А., Скиданова Ю.В. Критериально-методический подход к классификации моногородов: теория и практика.[Электронный ресурс]. – Режим доступа:https://www.elibrary.ru/item.asp?id=25781899

REFERENCES

1. Tyurina YU.G. Mekhanizmy innovacionnogo razvitiya monogorodov v sovremennyh usloviyah // Voprosy innovacionnoj ekonomiki. – 2019. – № 1. – S. 219-237 [in Russian].

2. Lytkin A.I. Napravleniya innovacionnogo razvitiya monogoroda // Ekonomika, statistika i informatika. Vestnik UMO. – 2012. – № 1. – S. 44-46 [in Russian].

3. Kutergina G.V., Lapin A.V. Upravlenie razvitiem monogorodov: otechestvennye i zarubezhnye podhody k modelirovaniyu // Vestnik Permskogo universiteta. – 2015. – Vyp. 3(26). – S. 69-77 [in Russian].

4. Pacport programmy razvitiya regionov RK na 2020-2025 gody utverzhdena postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 27 dekabrya 2019 goda № 990 [Elektronnyj recurc]. Rezhim doctupa: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000990 [in Russian].

5. Manaeva I.V. K voprosu o razrabotke tipologii monogorodov RF [Tekst] / I.V. Manaeva, S.N. Rastvorceva // Aktual'nye problemy razvitiya nacional'noj i regional'noj ekonomik :sbornik nauchnyh trudov, podgotovlennyh na osnove materialov V Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. dlya stud., mag., asp. i mol. uchenyh (Belgorod, 24 aprelya 2014 g.) / pod nauch. red. d-ra ped. nauk, prof. E.N. Kamyshanchenko, k-ta ekon. nauk, doc. YU. L. Rastopchinoj. – Belgorod : OOO «Epicentr», 2014. – S. 90-94. [in Russian].

6. Manaeva I.V. Metodicheskij instrumentarij ocenki konkurentosposobnosti monogoroda / I.V. Manaeva, S.N. Rastvorceva // Regional'naya ekonomika: teoriya i praktika. – 2016. – № 5 (428). – S. 23-39 [in Russian].

7. Sepik D. Indikatory konkurentosposobnosti regionov: evropejskij podhod // Region: ekonomika i sociologiya. M., 2005. № 2. Sepik D. Konkurentosposobnost' regionov nekotorye aspekty. – 2005. [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa:http://www.recep.ru\ [in Russian].

8. Levy B. Town born: the political economy of New England from its founding to the Revolution [Text] / B. Levy, 2009. – 354 p.

9. SHvakov E.E. O formah i instrumentah stimulirovaniya investicionnoj deyatel'nosti v monogorodah / E.E. SHvakov, D.E. SHvakov // Razvitie upravlencheskogo konsaltinga v regionah : sbornik nauchnyh statej po materialam II Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. – Barnaul : Izd-voAlt. un-ta, 2015. – S. 49-53 [in Russian].

10. Glebova I.S. Analiz i ocenka investicionnogo potenciala sub"ektov Privolzhskogo federal'nogo okruga Rossijskoj Federacii / S. Glebova, D.V. Rodnyanskij // Fundamental'nye issledovaniya. 2014. – № 11. – S. 2016-2020 [in Russian].

11. Rejtingovoe agentstvo «Ekspert» [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: http://www. raexpert.ru [in Russian].

12. CHaldaeva L.A., Skidanova YU.V. Kriterial'no-metodicheskij podhod k klassifikacii monogorodov: teoriya i praktika [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa:https://www.elibrary.ru/item.asp?id=25781899 [in Russian]

А.А. Маймурунова, З.К. Есымханова, З.Т. Ауезова, Б.С. Толысбаев

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА МОНОГОРОДОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Инновационная модернизация моногородов рассматривается многими исследователями как наиболее важный фактор обеспечения их эффективного развития. Однако в исследовательских работах, посвященных особенностям управления развитием данных территорий, не в полной мере раскрыты вопросы оценки и управления инновационным потенциалом, обеспечивающим их устойчивое развитие. Большое теоретическое и практическое значение имеет оценка инновационного потенциала моногородов и связанная с этим их классификация.

Целью исследования является выявление и систематизация важнейших критериев и показателей, заложивших основу авторской методики оценки инновационного потенциала моногородов.

Для достижения данной цели определен ряд задач: проведен широкий обзор существующих моделей и методик определения инновационного потенциала территорий; по результатам данного обзора определен ряд индикаторов оценки инновационного потенциала, на основе которых разработана методика инновационной оценки моногородов, являющихся объектами исследования

Теоретико-методическую базу исследования составили труды ученых, представивших результаты фундаментальных и прикладных исследований в области изучения проблем развития моногородов. При проведении анализа использовались общенаучные методы экономического и сравнительного анализа и синтеза, системный подход.

Результаты исследования, проведенного в статье, могут быть использованы при оценке уровня инновационного развития моногородов. Также в качестве практической значимости статьи можно отметить возможность использования результатов исследования при разработке концепции инновационного развития моногородов государства и реализации целевых отраслевых программ. Также они могут быть использованы в деятельности региональных и местных органов власти при разработке программ и стратегий развития моногородов РК.

A. Maimurunova, Z. Esymkhanova, Z. Auezova, B. Tolysbaev

METHODOLOGY FOR ASSESSING THE INNOVATION POTENTIAL OF SINGLE-INDUSTRY TOWNS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Annotation

Innovative modernization of monotowns is considered by many researchers as the most important factor in ensuring their effective development. However, in the research papers devoted to the peculiarities of managing the development of these territories, the issues of assessing and managing the innovative potential that ensures their sustainable development are not fully disclosed. Of great theoretical and practical importance is the assessment of the innovative potential of monotowns and their associated classification.

The purpose of the study is to identify and systematize the most important criteria and indicators that laid the foundation for the author's methodology for assessing the innovative potential of monotowns.

To achieve this goal, a number of tasks have been defined: a broad review of existing models and methods for determining the innovative potential of territories has been carried out; based on the results of this review, a number of indicators for assessing innovative potential have been identified, on the basis of which a methodology for innovative assessment of monotowns that are the objects of research has been developed.

The theoretical and methodological basis of the study was the works of scientists who presented the results of fundamental and applied research in the field of studying the problems of the development of monotowns. The analysis used general scientific methods of economic and comparative analysis and synthesis, a systematic approach.

The results of the research conducted in the article can be used to assess the level of innovative development of monotowns. Also, as a practical significance of the article, we can note the possibility of using the results of the study in developing the concept of innovative development of monotowns of the state and the implementation of targeted industry programs. They can also be used in the activities of regional and local authorities in the development of programs and strategies for the development of monotowns of the Republic of Kazakhstan.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).17
УДК 339.187
ГРНТИ 06.71.07

Ж.С. Раимбеков*, *д.э.н., профессор*
Б.У. Сыздыкбаева, *д.э.н., профессор*
А.Б. Баймбетова, *к.э.н., доцент*
А.А. Тапалова, *докторант PhD*
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
г. Нур-Султан, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: zh_raimbekov@mail.ru

АНАЛИЗ СБЫТА АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19

Целью данной статьи является разработка рекомендаций по вопросам совершенствования механизма развития системы сбыта и формирования товаропроводящей сети (ТПС) агропродовольственной продукции.

Изучены проблемы, влияющие на развитие системы сбыта и формирования ТПС. По результатам исследования выявлены основные приоритеты и проблемы развития товаропроводящей сети агропродовольственной продукции в современных условиях на уровне сбыта и хранения; взаимодействия поставщиков и потребителей; инфраструктуры товародвижения, оптовой торговли, продовольственной среды и потребителей.

Для решения указанных проблем предложены организационно-экономические рекомендации: 1) первоначальные задачи для совершенствования реализации продукции: создание механизмов, обеспечивающих развитие инфраструктуры оптово-продовольственного рынка, системы оптовых продовольственных рынков, активное внедрение цифровых технологий, формирование логистических систем различного уровня; 2) разработка плана производства и реализации продукции, снижения количества посредников и оптимизация уровня их взаимодействия, контроля ценообразования и качества продукции через создание региональной агропродовольственной товаропроводящей системы в каждом регионе Казахстана при непосредственном участии государства; 3) ежегодное увеличение вложения средств в развитие инфраструктуры товародвижения (овощехранилищ, складов, дорог, цифровых технологий), создание производственно-сбытовых объединений.

Ключевые слова: *агропромышленный комплекс, сбыт продукции, производственно-сбытовая цепь, товародвижение, товаропроводящая сеть, торговля, потребитель, цепочка поставок, пандемия COVID-19, инфраструктура товародвижения.*

Кілт сөздер: *агроөнеркәсіптік кешен, өнімді өткізу, құн тізбегі, тауарды бөлу, тарату желісі, сауда, тұтынушы, жеткізу тізбегі, COVID-19 пандемиясы, тауарды тарату инфрақұрылымы.*

Keywords: *agro-industrial complex, sales of products, value chain, commodity distribution, distribution network, trade, consumer, supply chain, COVID-19 pandemic, commodity distribution infrastructure.*

JEL classification: F14, Q13

Введение. В современных условиях создание эффективной системы товародвижения является принципиальным залогом успешности и эффективности ведения бизнеса для всех участников товаропроводящей цепи. Выбор канала сбыта зависит от многих факторов: размера хозяйства, вида и объема производимой продукции, времени сбора урожая, наличия рабочей силы, удаленности хозяйства от ближайших логистических центров.

Основными составляющими системы распределения и продвижения товаров по основным видам сырья являются предприятия сельского хозяйства, агропромышленного комплекса (АПК), предприятия пищевой и перерабатывающей отрасли, торговля и транспорт. При этом эффективность товародвижения агропродовольственной продукции в значительной степени зависит от уровня организации распределения и продвижения продукции на различные рынки.

Повсеместные перебои в товаропроводящих цепочках продовольствия, возникшие в результате пандемии, показывают, что необходимо создавать более жизнестойкие системы распределения пищи [1].

В настоящее время наблюдаются необоснованный рост цен на товары, нарушения хозяйственных связей между поставщиками и потребителями, увеличение числа посредников, необоснованная потеря продукции и пр., что потребовало проведения анализа состояния развития товаропроводящей сети и инфраструктуры по отраслям сельского хозяйства и АПК, промышленности, торговли и конечных потребителей продовольствия.

Обзор литературы. Хозяйственно-экономическая деятельность группы отраслей и предприятий: товаропроизводителей, торговых посредников, транспортных компаний, предприятий по хранению и переработке товаров, инфраструктурных предприятий, обслуживающих сбытовую деятельность, предприятий по оказанию услуг в системе товарного обращения - направлена на обслуживание товародвижения агропродовольственной продукции.

Так, к примеру, Ишмуратов М. показал, что несовершенство логистики приводит к неравномерной поставке сырья; отсутствию объектов, предназначенных для предпродажной подготовки товара [2]. Хоббс Дж. считает, что сбои в функционировании товаропроводящих цепочек агропродовольственной продукций особенно оказались существенными во время пандемии COVID-19 [3]. Для уменьшения сбоя Продовольственная и Сельскохозяйственная Организация Объединенных Наций (ФАО) рекомендует переход на формирование более разнообразных и жизнестойких систем распределения, в том числе, более коротких товаропроводящих цепочек и территориальных рынков [4].

Баретт С. выявил, что введения карантинных мер привели к серьезным сбоям в товаропроводящих цепочках продовольствия, которые сказались на его наличии, ценах и качестве [5]. Особенно серьезный урон был нанесен длинным и комплексным товаропроводящим цепочкам, в первую очередь, цепочкам поставок скоропортящихся сельскохозяйственных культур, а также культур особого спроса [6].

В Казахстане также наблюдаются необоснованный рост цен на товары, нарушения хозяйственных связей между поставщиками и потребителями, потеря продукции и пр. В этой связи нами проведены исследования, цель которых - выявление проблем в организации, управлении и инфраструктуре товародвижения продовольственной продукции в современных условиях для выработки рекомендаций по улучшению стратегии сбыта продовольственной продукции.

Материалы и методы исследования. При исследовании использованы данные Бюро национальной статистики РК; результаты проведенного экспертного опроса и интервью с представителями целевой группы предприятий: сельского хозяйства, торговли, перерабатывающей и пищевой промышленности, транспорта, имеющих большой опыт производства и сбыта продукции.

Основная часть. Основное число изученных предприятий относится к категории малого бизнеса (64,7%). Доля среднего бизнеса составила 23,5%, крупного - 11,8%. Превалирование в анкетном опросе предприятий малого бизнеса связано с тем, что на сегодняшний день в сфере производства продуктов питания в Республике Казахстан в основном зарегистрированы предприятия, организационно-правовая форма которых относится к малому бизнесу (ИП, крестьянско-фермерские хозяйства (КФХ)). Формирование данной тенденции обусловлено активной государственной поддержкой развития малого бизнеса в стране, особенно в сфере сельского хозяйства.

По результатам исследования выявлены основные приоритеты и проблемы развития агропродовольственной продукции.

1) Проблемы сбыта и хранения. В основном используются традиционные каналы сбыта продукции, вместе с тем, появились новые каналы сбыта через факторинг, элекронную торговлю, аукционы.

Необходимо отметить следующее. Более 65% респондентов, представителей личных подсобных хозяйств (ЛПХ) и КФХ, сбывают продукцию на местных рынках или же продают посредникам. При этом более 50% производителей осуществляют реализацию продукции на оптовых рынках, то есть посредникам, что позволяет им достаточно в короткие сроки сбыть продукцию крупными партиями; 33,3% предприятий - через розничные магазины, через перерабатывающие предприятия: 13,3% - зерновую продукцию; 6,7% - продукцию животноводства.

К основным причинам выбора данного канала сбыта респонденты отнесли возможность быстрого сбыта, отсутствие специальной инфраструктуры и финансовых возможностей для хранения крупной партии продукции, низкий уровень трудозатрат и накладных расходов.

Около 60% опрошенных отметили, что в настоящее время каналы сбыта неустойчивы и часто меняются. К основным причинам неустойчивости отнесены сезонная деятельность сельхозпроизводителей, отсутствие закупочно-заготовительных организаций, нестабильность цен на продукцию сельскохозяйственного назначения, достаточно большие риски сельскохозяйственного производства.

Основной проблемой для сельхозпроизводителей является отсутствие планов о том, какую часть выращенной ими продукции удастся продать на рынке, какую часть переработать или оставить на долгосрочное хранение. Например, эксперты отмечают отсутствие четкой структуры сбыта продукции картофеля и овощей, произведенных сельхозпредприятиями, ЛПХ и КФХ. Из-за нехватки ресурсов многие мелкие сельхозпроизводители не имеют возможности самостоятельно реализовывать выращенную продукцию, поэтому отдают ее прямо с поля посредникам по низкой закупочной цене.

2) Уровень взаимодействия поставщиков и потребителей. На повышение эффективности производства и сбыта влияют факторы интеграции: объединение мелких хозяйств в сельхозкооперативы [7], укрупнение сельскохозяйственных формирований и объединение мелких фермерских хозяйств в сельскохозяйственные кооперативы для совместного сотрудничества в производственной, перерабатывающей и сбытовой деятельности [8].

Большинство респондентов считают, что к числу основных препятствий для расширения связей товаропроизводителей с рынком стоит отнести нестабильный и изменяющийся спрос на продукцию (около 93%), ограниченный доступ к технологиям, кредитам, инфраструктуре (74,3%), отсутствие у мелких товаропроизводителей торговых связей с городскими рынками (80,7%), отсутствие и недостаточность знаний поведения потребителей (54,8%).

Сегодня лишь 37,6% товаропроизводителей поддерживают связь с фермерами посредством информационных технологий. В основном связь осуществляется посредством организации личных контактов и обсуждения ценовых предложений путем переговоров.

Эксперты отметили необходимость создания производственно-сбытовых объединений, развития сети сбытовых кооперативов, поддержки малых форм хозяйствования, контроля ценообразования, информационной поддержки производителей в продвижении собственной продукции в торговые магазины.

3) Проблемы, связанные с качеством и инфраструктурой товародвижения.

Более 90% товаропроизводителей отметили необходимость содействия и регулирования производства продуктов питания в сельской местности, модернизации существующих или строительства новых рынков, улучшения торговой инфраструктуры и создания сервисных услуг на предприятиях сельского и городского транспорта, развитие информационных систем поиска маркетинговой информации, облегчение доступа к льготным кредитам для фермеров и перевозчиков, обеспечение безопасности здоровью и окружающей среде (отказ от чрезмерного использования пестицидов, химикатов).

Налаживание торговой инфраструктуры на селе позволило бы не только реализовывать продукцию непосредственно конечному потребителю, но и оказать значительное влияние на стабилизацию цен.

4) Вопросы, связанные с торговлей. Слабым звеном в логистической цепи на агропродовольственном рынке является торговля. Проведенный нами анализ показал, что оптовая торговля, являясь важнейшим элементом инфраструктуры продовольственного рынка, развивается неэффективно. В общей структуре торговли в 2020 г. оптовая торговля составляла 67,8%, розничная - 32,2%. Порядка 72,8% объема оптовой торговли приходилось на малые оптовые предприятия (в 2019г. – 79,2%) (табл.1).

Таблица 1

Доля торговли по размерности предприятий РК, в %

Размер предприятий	Розничная торговля					Оптовая торговля				
	2016	2017	2018	2019	2020	2016	2017	2018	2019	2020
Малые	70,2	69,8	69,1	68,1	64,6	80,2	79,3	78	79,2	72,8
Средние	10,8	11,4	9,1	9,6	11,5	16,8	17,6	18,3	16,9	23,2
Крупные	18,6	18,8	21,8	22,3	23,9	3,0	3,1	3,7	3,9	4,0

В структуре торговли малые предприятия занимают лидирующие положения. Однако анализ последних 5 лет (2016-2020гг.) показал, что доля малых предприятий в розничной торговле снизилась с 70,2% до 64,6%, в оптовой торговле - с 80,2% до 72,8%, тогда как, наоборот, доля средних и крупных предприятий в оптовой торговле увеличилась с 16,8% до 23,2% и с 3,0% до 4,0%, соответственно.

Тенденция снижения доли малых предприятий в структуре торговли говорит об их вытеснении средними и крупными торговыми предприятиями или торговыми сетями. То есть в Казахстане постепенно вытесняется традиционная торговля и вместо нее приходят торговые сети, как в развитых странах мира, которые диктуют свои условия поставки сельхозтоваропроизводителям.

Создание новых оптовых структур необосновано, нет планов по их развитию. В настоящее время в РК функционируют 89,4 тыс. предприятий оптовой торговли, что количественно близко к европейским показателям, но значительно уступает данным США. По размерности малые предприятия РК составляют 88495 единиц, средние - 383 и крупные предприятия -159, что в 10-15 раз отстает по количеству крупных и в 20 раз - по количеству средних предприятий по сравнению с европейскими странами. По количеству занятых в торговле (360 тыс.чел.) РК отстает от европейских стран в 3-3,5 раза.

Нуралиевым Д.С. установлено, что наиболее эффективной формой государственного регулирования рынка продовольствия является реализация продуктов питания через регулируемые государством оптовые продовольственные рынки или оптовые распределительные центры [9].

В Казахстане все оптовые рынки и предприятия принадлежат частному бизнесу и относятся к предприятиям с ограниченными функциями, предоставляющим лишь отдельные услуги, и их деятельность плохо регулируется государством. В результате возникают проблемы с учетом количества и качества реализуемой продукции, уплатой налогов и прочее.

Так, 64% респондентов отметили, что оптовые предприятия на сегодняшний день являются одними из основных субъектов рынка и имеют диверсифицированную систему сбыта, т.е. предлагают к продаже различный ассортимент продукции. Оптово-розничные предприятия в основном выживают на рынке за счет оптимальных ценовых стратегий. Большинство респондентов отметили, что современные оптово-розничные предприятия не имеют каких-либо преимуществ на рынке.

5) Изучение продовольственной среды и потребителей показало, что 85% потребителей выступают за контроль внутренних цен на рынке продовольствия со стороны государства; 39,2% участников анкетирования отмечают, что сегодня необходимо создавать специализированные социально-ориентированные торговые точки для социально-уязвимой части населения.

Практически все респонденты поддержали необходимость производства и реализации качественных продуктов питания, не приносящих вреда потребителям. Более 54% респондентов отметило, что для стимулирования производства продуктов питания, относящихся к категории здоровой пищи, необходимо субсидировать затраты предприятий, занимающихся производством качественной сельскохозяйственной продукции. Около 67% респондентов считают, что для обеспечения снижения использования вредной для здоровья продукции необходимо активно субсидировать издержки предприятий, осуществляющих производство продуктов питания без применения добавок и стимуляторов.

Результаты исследования также говорят о том, что для обеспечения максимальной закупки всей товарной продукции, производимой личными подсобными хозяйствами населения, целесообразно создание производственной инфраструктуры по первичной обработке, переработке и хранению сельскохозяйственной продукции и сырья, дальнейшее оказание им государственной поддержки.

Бесперебойное функционирование продовольственных товаропроводящих цепочек и поставка основных продовольственных товаров в условиях пандемии должны быть хорошо налажены.

Для решения этих задач предлагаются следующие конкретные действия:

- функцию планирования сбыта продукции следует передать крупным региональным оптово-распределительным центрам или фирмам;

- ежегодное увеличение вложения средств в развитие инфраструктуры территориальных рынков на региональном, национальном и местном уровнях;

- помощь местным производителям в продвижении продукции в торговые и сети и магазины;

- поддержка производителей в осуществлении маркетинговой деятельности по повышению качества, увеличению ассортимента, ценовой политике, стимулированию сбыта;

- создание разветвленной сети сельскохозяйственных сбытовых потребительских кооперативов в регионе с полным охватом ЛПХ и КФХ.

Одним из приоритетных направлений является разработка государственной политики, долгосрочной программы развития инфраструктуры товарного рынка и оптовых продовольственных рынков, так как они являются точками роста экономики страны, особенно в приграничных регионах Казахстана. Региональная товаропроводящая цепь является важным фактором социально-экономического развития, повышения конкурентоспособности региона, а также является полюсом роста конкретного региона или территорий. Интенсивность формирования полюсов роста на основе торговли продовольственными товарами наблюдается в трансграничных регионах с Россией и Узбекистаном.

Неравномерная степень концентрации товарных потоков (производство и потребление) и инфраструктуры сбыта в регионах страны, включая и трансграничные территории, требуют дифференцированного подхода к созданию региональных и межрегиональных товаропроводящих сетей.

Развитие торговли продовольствием в зарубежных странах имеет организованный характер, регулируется государством [9].

В этой связи интересно предложение по созданию областных агропродовольственных товаропроводящих систем (ОАТС), основу которых составляют сельскохозяйственные снабженческо-сбытовые кооперативы и склады-распределительные центры [10].

Обобщение вышеизложенных исследований позволило нам обозначить создание региональных агропродовольственных товаропроводящих систем (РАТПС) Казахстана в каждой области. РАТПС позволяет увеличивать объемы производства и сбыта продукции, снабжать население качественной продукцией, снижать количество посредников и цены на конечную продукцию, оперативно взаимодействовать всем участникам данной системы.

Задачи, решаемые РАТПС шире, чем ОАТС: создание условий для развития разнообразных форм организации, снабжения и распределения продукции населению области и экспорт.

Ключевым ядром и интегратором функционирования в каждой области РАТПС должны выступать, с одной стороны - государство, в лице управляющей компании акционерного типа, и с другой стороны - сельскохозяйственные снабженческо-сбытовые потребительские кооперативы (ССПК), оптово-распределительные центры (ОРЦ), государственные институты, крупные банки, владеющие финансовым капиталом государства.

Положительной стороной создания РАТПС является одновременная поддержка большого числа мелких, средних и крупных сельскохозяйственных товаропроизводителей, обладающих равными возможностями пользоваться услугами РАТПС и участвовать в управлении им.

По нашему мнению, первоначальной задачей должно быть определение потребностей и мощностей в различных видах сбытовых инфраструктур (ОРЦ, ОПР, оптовая фирма, склад, овощехранилище); выбор места их размещения с учетом объема производства, специализации региона, уровня спроса; определение маркетинговой и логистической стратегии развития; формирование и развитие системы электронной торговли; развитие цифровой технологии во всех процессах производственно-сбытовой цепи поставок в товаропроводящей системе.

В международной практике подобные проекты осуществлялись, в основном, государством за счет организации акционерных обществ, использованием механизма концессии или ГЧП, либо использованием средств частных инвесторов.

Заключение. Необходимо поддерживать бизнес-модели, способствующие интеграции уязвимых мелких фермеров и переработчиков, продавцов на оптовых рынках в городах посредством сотрудничества в рамках производственно-сбытовых цепочек и механизма частно-государственных инвестиций.

На основе формирования в каждой области агропродовольственной товаропроводящей системы необходимо создать оптимальную и гибкую модель функционирования сбытовой инфраструктуры агропродовольственного рынка. Основной функцией которой должны быть изучение рынка, планирование производства и

сбыта, инфраструктуры хранения и распределения, обеспечение механизма равноправного взаимодействия всех участников рынка на паритетных условиях.

В условиях пандемии необходимо создание сетевых объединений для гибкого планирования перевозок и интеграции различных видов транспорта, выделение средств для улучшения санитарных условий на транспорте, цифровизации всех процессов и документооборота в целях улучшения мониторинга вспышек заболевания, тесного международного сотрудничества и повышенной готовности к быстрому реагированию.

Источник финансирования. Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (грант № AP08856331).

ЛИТЕРАТУРА

1. HLPE. Food Security and Nutrition: Building a Global Narrative towards 2030. – 2020. - Report 15. – 112 p. – URL: http://www.fao.org/3/ca9731en/ca9731en.pdf (Accessed: 27.09.2021).

2. Ишмуратов М.М. Продовольственный рынок: формирование, развитие и государственное регулирование / М.М. Ишмуратов, А.М. Ишмуратов, С.У. Нуралиев. – М.: ФГУ РЦСК, 2006. – 437 с.

3. Hobbs J.E. Food supply chains during the COVID-19 pandemic // Canadian Journal of Agriculture Economics. – 2020. – №68. – P. 171-176. – URL: https://doi.org/10.1111/cjag.12237 (Accessed:15.10.2021).

4. ФАО. Влияние COVID-19 на продовольственную безопасность и питание: разработка эффективных политических мер по борьбе с пандемией голода и неполноценного питания. – URL: https://doi.org/10.4060/cb1000ru (Дата обращения 09.08.2021).

5. Barrett C. Actions now can curb food systems fallout from COVID-19 // Nature Food. – 2020. – №1. – P. 319-320.

6. FAO. Mitigating risks to food systems during COVID-19: Reducing food loss and waste. – 11 May 2020. – URL: https://doi.org/10.4060/ca9056en (Accessed: 17.07.2021).

7. Акимбекова Г.У., Баймуханов А.Б., Каскабаев У.Р. Размещение предприятий по первичной переработке молока в Алматинской области // Проблемы агрорынка. – 2021. – №3. – С. 13-23.

8. Абдыкалиева Ж.Ш., Казиева А.Н., Маевский Д.П. Сельскохозяйственная кооперация в Казахстане: состояние и потенциальные возможности // Проблемы агрорынка. – 2021. – №2. – С.171-179.

9. Нуралиева Д.С. Рынок агропромышленной продукции. Оптовая торговля продовольствием: проблемы и задачи // АПК: экономика, управление. – 2008. – №8. – С. 50-52.

10. Попова Л.В. Адаптация сельских хозяйств населения астраханской области к современным экономическим условиям // Региональная экономика. Юг России. – 2013. – № 1 (1). – С. 122-129.

REFERENCES

1. HLPE. Food Security and Nutrition: Building a Global Narrative towards 2030. – 2020. – Report 15. – 112 p. – URL: http://www.fao.org/3/ca9731en/ca9731en.pdf (Accessed: 27.09.2021).

2. Ishmuratov M.M. Prodovolstvennii rinok_ formirovanie razvitie i gosudarstvennoe regulirovanie / M.M. Ishmuratov, A.M. Ishmuratov, S.U. Nuraliev. – M.: FGU RCSK, 2006. – 437 s. [in Russian].

3. Hobbs J.E. Food supply chains during the COVID-19 pandemic // Canadian Journal of Agriculture Economics. – 2020. – №68. – P.171-176. – URL: https://doi.org/10.1111/cjag.12237 (Accessed: 15.10.2021).

4. FAO. Vliyanie COVID-19 na prodovolstvennuyu bezopasnost i pitanie: razrabotka effektivnyh politicheskih mer po borbe s pandemiej goloda i nepolnocennogo pitaniya. – URL: https://doi.org/10.4060/cb1000ru (Data obrasheniya 09.08.2021) [in Russian].

5. Barrett C. Actions now can curb food systems fallout from COVID-19 // Nature Food. – 2020. – №1. – P.319-320.

6. FAO. Mitigating risks to food systems during COVID-19: Reducing food loss and waste. – 11 May 2020. – URL: https://doi.org/10.4060/ca9056en (Accessed: 17.07.2021).

7. Akimbekova G.U., Bajmuhanov A.B., Kaskabaev U.R. Razmeshenie predpriyatij po pervichnoj pererabotke moloka v Almatinskoj oblasti // Problemy agrorynka. – 2021. – №3. – S. 13-23 [in Russian].

8. Abdykalieva Zh.Sh., Kazieva A.N., Maevskij D.P. Selskohozyajstvennaya kooperaciya v Kazahstane: sostoyanie i potencialnye vozmozhnosti // Problemy agrorynka. – 2021. – №2. – S. 171-179 [in Russian].

9. Nuralieva D.S. Rynok agropromyshlennoj produkcii. Optovaya torgovlya prodovol'stviem: problemy i zadachi. // APK: ekonomika, upravlenie. – 2008. – №8. – S. 50-52 [in Russian].

10. Popova L.V. Adaptaciya sel'skih hozyajstv naseleniya astrahanskoj oblasti k sovremennym ekonomicheskim usloviyam // Regional'naya ekonomika. YUg Rossii. – 2013. – № 1 (1). – S. 122-129 [in Russian].

Ж.С. Раимбеков, Б.У. Сыздықбаева, А.Б. Баймбетова, А.А. Тапалова

COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРАРЛЫҚ АЗЫҚ-ТҮЛІК ӨНІМДЕРІН ӨТКІЗУДІ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Осы мақаланың мақсаты өткізу жүйесін дамыту механизмін жетілдіру және агроазық-түлік тауарларының тарату желісін (ТТЖ) қалыптастыру бойынша ұсыныстар әзірлеу болып табылады. Өткізу жүйесінің дамуына және ТПС қалыптасуына әсер ететін мәселелер зерттелді.

Зерттеу нәтижелері бойынша қазіргі заманғы жағдайларда маркетинг және сақтау деңгейінде ауылшаруашылық азық-түлік тауарларын тарату желісін дамытудың негізгі басымдықтары мен проблемалары анықталды; жеткізушілер мен тұтынушылардың өзара әрекеттесуі; тарату инфрақұрылымы, көтерме сауда, азық-түлік ортасы және тұтынушылар.

Осы міндеттерді шешу үшін ұйымдастырушылық-экономикалық ұсыныстар жасалынды: 1) өнімді өткізуді жақсарту бойынша бастапқы міндеттер: көтерме азық-түлік нарығының инфрақұрылымын, көтерме азық-түлік нарықтары жүйесін, белсенді азық-түлік нарығын дамытуды қамтамасыз ететін тетіктерді құру, сандық технологияларды енгізу, әртүрлі деңгейдегі логистикалық жүйелерді қалыптастыру; 2) Қазақстанның әрбір аймағында агроазық-түлік тауарларын бөлудің өңірлік жүйесін құру арқылы делдалдардың санын қысқарту және олардың өзара іс-қимыл деңгейін оңтайландыру, баға мен өнім сапасын бақылау, өнімді өндіру және өткізу жоспарын әзірлеу, мемлекеттің тікелей қатысуы; 3) тауар айналымы инфрақұрылымын (көкөніс қоймалары, қоймалар, жолдар, цифрлық технологиялар) дамытуға, өндірістік-маркетингтік бірлестіктер құруға инвестицияларды жыл сайын ұлғайту.

Z. Raimbekov, B. Syzdykbayeva, A. Baimbetova, A. Tapalova

ANALYSIS OF AGROFOOD PRODUCTS SALES IN KAZAKHSTAN UNDER THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC

Annotation

The purpose of this article is to develop recommendations on improving the mechanism for the development of the marketing system and the formation of a commodity distribution network (CDN) of agri-food products.

The problems influencing the development of the sales system and the formation of CDN are studied.

Based on the results of the study, the main priorities and problems of the development of the commodity distribution network of agri-food products in modern conditions at the level of marketing and storage were identified; interaction between suppliers and consumers; distribution infrastructure, wholesale trade, food environment and consumers.

To solve these problems, organizational and economic recommendations are proposed: 1) the initial tasks for improving the sale of products: the creation of mechanisms that ensure the development of the infrastructure of the wholesale food market, the system of wholesale food markets, the active introduction of digital technologies, the formation of logistics systems of various levels; 2) development of a plan for the production and sale of products, reducing the number of intermediaries and optimizing the level of their interaction, controlling pricing and product quality through the creation of a regional agro-food commodity distribution system in each region of Kazakhstan with the direct participation of the state; 3) an annual increase in investment in the development of commodity circulation infrastructure (vegetable stores, warehouses, roads, digital technologies), the creation of production and marketing associations.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).18
UDC 330.101
SCSTI 06.01.07

E. Yessengarayev*, *c.h.s., assoc. professor*[1]
A. Taubayev, *d.e.s., professor*[2]
T. Pupysheva, *PhD student*[1]
Karaganda university of Kazpotrebsoyuz[1]
Karaganda, Kazakhstan
Establishment «Esil University»[2]
Nur-Sultan, Kazakhstan
* – main author (author of correspondence)
e-mail: esetkar@mail.ru

INSTITUTIONAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIETIES

Many works are devoted to the issues of transformation of institutions and social systems. Basically, the authors of these works rely on the concepts of economic or technological determinism and consider institutions and social systems, their evolution through the prism of one of the decisive factors. Such factors do not explain the reasons why they have had a positive impact on society in some cases, nor why they have not in most countries.

The authors of the article argue that reductionism in studying the transformations of institutions and social systems is a limited approach. An alternative to it is a structural approach, according to which society is not reduced to one beginning, but is viewed as a historically formed structure of institutions. This approach explains the differences in the structure of societies through the ratio of institutions. The institutional structure determines the type of social system, and the modernization of a traditional society is possible only if its institutional structure is transformed. The required level of theoretical concretization and more accurate empirical confirmation of this approach allows to achieve cognitivism.

In this article, the authors consider the development of social systems, explaining modernization by changes in the institutional structure, which, in turn, determines the type of society. The reasons why in developing countries, despite the fact that they borrow modern institutions from developed countries, there is no organic development are analyzed. The authors show that it is the synthesis of the ideas of institutionalism with cognitivism that makes it possible to concretize the mechanisms of the work of institutions.

Keywords: *institution, institutionalization, institutional conditions, society, social system, legitimation, social identity, differentiation, diversification, structure.*

Кілт сөздер: *институт, институционализация, институционалдық жағдайлар, қоғам, қоғамдық жүйе, заңдастыру, әлеуметтік сәйкестік, саралау, әртараптандыру, құрылым.*

Ключевые слова: *институт, институционализация, институциональные условия, общество, общественная система, легитимация, социальная идентичность, дифференциация, диверсификация, структура.*

JEL classification: A 14

Introduction. One of the fundamental problems in science is the problem of development. It is relevant both for individuals and for society as a whole. In the modern era, there are significant gaps in the level of development between different countries, which leads scientists to ask questions: why do some countries prosper and lead, while others live in dire need. They are also interested in questions that explain the reasons why some of the countries are stuck in the second tier for decades, and others even for centuries.

The development of societies occurs due to changes in their structure. At the same time, structural changes in the social system are considered as the ability of society to form certain institutions and achieve their more complex configurations. History shows that most of those countries of the world that have not been able to provide structural changes and transform their socio-cultural systems, with all the individual and even large-scale achievements, have not solved the problem of development, since they have not created an institutional structure that ensures sustainable growth. This growth is achieved due to the institutional structure, which is distinguished by a high level of autonomy of its elements and a general complication of its characteristic socio-cultural processes. Taken together, these processes of differentiation and diversification make it possible to change the traditional hierarchical order to a more complex polycentric type.

On this basis, the purpose of the scientific article is to analyze the institutional conditions for the development of modern societies.

Due to the multidimensionality of the research topic, to ensure the relevance of the theoretical analysis, used an integral approach, which allows combining the following methods: induction and deduction, analysis and synthesis, descriptive methods and the method of comparative analysis.

Literature review. *I*nstitutionalism has become the main concept that makes it possible to explain the structure of society and its transformation. Its foundation was laid by Herbert Spencer [1], Emile Durkheim [2], Thorstein Veblen [3]. The subsequent concretization of the institutional theory took place under the influence of the ideas of Talcott Parsons [4], whose institutional theory is of great importance in our time. Institutionalism acquired a new impetus thanks to the constructivist concept of Peter Berger and Thomas Luckmann [5]. In addition, among the literature on institutions, it is necessary to highlight the works of Gilles Deleuze [6], whose vision is distinguished by the understanding of institutions as primary and positive social constructs.

Since the 80s of the twentieth century, a huge amount of work on institutionalism has appeared, as a result of which there has been a diversification of ideas about social institutions. Paul DiMaggio and Walt Powell note that at the moment it is easier to say that it is not an institution than to say the opposite [7]. Thus, it should be emphasized that most of the contemporary works are a detailing of the basic approaches to institutions and do not carry any special theoretical novelty. For large-scale explanations of sociocultural processes and social transformations, a narrower range of concepts is of significant importance. Among them, apart from the followers of Parsons and constructivism, the works of economic institutionalists are the most widely represented. The most famous representatives of this trend are Douglass North [8], Avner Greif [9], Daron Acemoglu, James Robinson [10]. Economic institutionalists have played a large role in popularizing the ideas of this direction, but they are distinguished by a limited understanding of institutions, since they reduce their analysis of institutions only to their rules, costs and benefits.

Main part. Modern institutional theory has received a new impetus from the work of Peter Berger and Thomas Luckmann «The social construction of reality» [5]. The authors have succeeded in synthesizing the classical ideas of institutionalism with the achievements of cognitivism. Such a synthesis made it possible to create a new concept of institutions, in which the understanding of the structuring and coercive power of institutions inherent in classical institutionalism is combined with the ideas of cognitivism, which made it possible to concretize the mechanisms of institutions.

Berger P. and Luckmann T. consider institutions and society as a whole, as social constructs formed and reproduced on the basis of certain knowledge arrays. What type of knowledge pools dominate in a particular society determines what scenarios will determine the solution to existing problems and the motivation for institutional behavior. Institutionalization, in their opinion, takes place wherever there is a mutual typification of habitual actions by actors of various kinds. In other words, all kinds of such typifications are institutions [5, p. 92]. Institutions form such interconnectedness when an action of type X is performed by agents of type X. Revealing such interconnectedness has the most important theoretical value.

Institutions need legitimation, understood as a way to explain and justify institutions [5, p. 103], providing them with a protective veil of cognitive-normative interpretations, thanks to which they acquire the status of «legal», «correct», «for granted» within a certain socio-cultural system. In addition, legitimate institutions effectively assert the power of institutions over individuals by preserving and maintaining the priorities of institutional definitions of situations, which become unquestionable and effectively coercive. Such a mechanism of coercion, according to Berger and Luckmann, leads to the formation of a person with the ability to «spontaneous» behavior within the framework of institutionally established modes of activity.

Institutions ensure the stability of societies. They not only determine the basic ways in which social actors interact, but also produce these actors themselves. Based on such ideas, institutions are historically formed ways of sustainable collective interaction of people [11, p. 288]. At the same time, they form the identity of their members, and identity in this case is understood as a relatively stable result of processes associated with the achievement of a certain level of identifications of social actors, allowing them to more or less consistently define themselves and their belonging to communities.

Institutions acquire their specific meaning as elements of a certain institutional structure. It is the institutional structure, not individual institutions,

determines the type of society. Based on the role of institutional structures, two macrotypes of society can be distinguished on their basis: hierarchical and polycentric [12, p. 218-219].

The first macrotype of social systems can be defined as hierarchical; it has become the most widespread in history. Due to the fact that such societies historically preceded modern ones and their reproduction for a long time was determined by the desire to maintain existing institutional structures. With all the peculiarities of individual countries, the first type of social system is characterized by the dominance of two institutions: power and religion. In the modern period, in social systems of this type, religion in some cases is replaced by ideology. Relations between institutions in this system are hierarchical, leading to the fact that all other institutions occupy subordinate positions in relation to the two dominant ones. Historically, a later phenomenon is the social system of the polycentric type. It arises as a consequence of modernization. It is characterized by a pluralistic nature of relations between institutions and the absence of a dominant center. This type of relationship between institutions distinguishes all societies of a given macrotype, despite their inherent differences.

The theory of social macrotypes is concretized in the concept of Eisenstadt, who recognizes the multiplicity of variations in social systems, but at the same time distinguishes two macrotypes: pluralistic, or liberated, and monistic, or combining. In his opinion, in monistic societies there is a steady tendency to form numerous carefully designed systems of rank hierarchies. In such societies, the prerequisites for the formation of communities that would have a consciousness of a national identity do not arise or are weak. Instead, there are many small territorial, professional and other local groups striving for the reproduction of closed statuses. In pluralistic societies there is autonomy of institutions, there is a plurality of cultural patterns, elites hold positions that are pluralistic and open. Also, this type of society is distinguished by a focus on the future, the concept of not cyclical, but irreversible time [13, p. 114-115].

Developing countries borrow modern institutions from developed countries. However, in most cases, with the exception of a few countries in Southeast Asia, this borrowing does not lead to the formation of a modern institutional system. The main reason is that institutions are borrowed and reproduced on the basis of their narrowly technical interpretation, on the basis of understanding them only as technologies that ensure economic development. However, institutions are not a simple set of technical operations, but complex cognitive normative formations. Borrowed institutions are only fragments in comparison with their original models, devoid of similar volumes of necessary sociocultural knowledge, as well as types of figures formed over a long time. Often, borrowed institutions in developing countries coincide with their counterparts in modern societies only in name, and the actual content of their activity, if they do, coincides only in some aspects. Such a state of borrowed institutions is an objective consequence of a complex of reasons, among which the most basic is the lack of a cognitive resource that is basic for them.

Significantly inferior in their productivity and members of borrowed institutions. An institutional actor in rooted institutions is highly productive not only because of his abilities, but also because his efficiency is a consequence of socialization in a certain context. While in the context of borrowed institutions, actors are limited in the knowledge necessary to carry out operational activity. At the same time, there are no conditions for the formation of this knowledge in the recipient countries. This is especially true for complex and implicit aspects of institutional knowledge.

In addition to the necessary amount of special and general knowledge about institutional norms and interactions, institutional actors must also have «descriptive competence» in relation to themselves [14, p. 13]. However, since the members of borrowed institutions in most developing countries cannot be provided with the necessary amount of special and general knowledge, they are characterized by a low level of competence in understanding of institutional problems and difficulties in developing descriptive competence regarding their role and institutional identity.

A more complex legitimation is needed for the recognition and rooting of modern institutions. Institutions need it, but it cannot be provided only on the basis of determining the necessity for the development of society. Proponents of modernization in developing countries are content with fragmentary theories of institutional activity, so borrowed institutions cannot achieve the required level of legitimacy, and due to the lack of legiti-

macy of modern institutions, they are too open to conflicting interpretations. As a result, behavioral practices that deviate from institutional norms are widespread among the members of these institutions. These practices cannot be called deviant, since they are rooted in the socio-cultural context of developing countries, and due to their massiveness and regularity, they suppress the norms of borrowed institutions. As a result, it is adherence to the norms of borrowed institutions that can become a deviation, while deviation from institutional norms is perceived as the basic ways of typifying the interactions of members of the institution.

Conclusions. Institutional practices that have become a matter of course for modern societies are difficult to achieve, and sometimes unattainable, for most developing countries. Most countries with inorganic modernization are characterized by chronic problems with the development of sociocultural cognitions necessary for the formation of modern institutions. They experience the same difficulties due to the discrepancy between the pace of development of the technical aspects of modern institutions and the spheres of society, which should become the socio-cultural basis for new institutions.

Modern institutions in developing countries do not have the necessary legitimacy, and are even denied by most members of these societies. In addition, in these societies there is a significant discrepancy between the social roles implemented in modern institutions and the absence of typical actors to fulfill them. In order for an institution to be able to typify actors effectively, a certain level of its fixation in the social context is necessary, but this is a long process. Developing countries are characterized by difficulties associated with achieving the consolidation of borrowed institutions, which is why in these societies modern institutions do not reach the required level of legitimation, so traditional institutions remain the most influential in them. All this together leads to the fact that developed countries retain the traditional type of society at their core.

The article was written as a part of a study funded by the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (Grant №AP09259979).

REFERENCES

1. Спенсер Г. Синтетическая философия. – Киев: Ника-Центр, 1997. – 513 с.

2. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. – М.: Наука, 1991. – 575 с.

3. Веблен Т. Теория праздного класса. Издание 4-е. – М.: ЛИБРОКОМ, 2011. – 365 с.

4. Парсонс Т. О структуре социального действия. – М.: Академический Проект, 2000. – 880 с.

5. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.

6. Делез Ж. Мая 68-го не было. – М.: Ад Маргинем Пресс, 2016. – 96 с.

7. DiMaggio P.J., Powell W.W. The New Institutionalism in Organizational Analysis. – Chicago: University of Cicago Press, 1991. – 486 p.

8. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений. – М.: ГУ ВШЭ, 2010. – 256 с.

9. Грейф А. Институты и путь к современной экономике. Уроки средневековой торговли. – М.: ГУ ВШЭ, 2013. – 536 с.

10. Аджемоглу Д., Робинсон Дж. Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты. – М.: АСТ, 2016. – 704 с.

11. Есенгараев Е.Ж. Переходное общество: институциональный анализ // Проблемы теоретической социологии. – Выпуск 4. – СПб.: НИИХ СПбГУ, 2003. – С. 284-294.

12. Есенгараев Е.Ж. Структурный подход к типологии обществ // Стратегия «Казахстан – 2050»: сборник материалов V Конгресса социологов Казахстана. – Алматы, 2014. – С. 215-223.

13. Эйзенштадт Ш. Революция и преобразование обществ. Сравнительное изучение обществ. – М.: Аспект-Пресс, 1999. – 416 с.

14. Рикер П. Герменевтика, этика, политика. Московские лекции и интервью. – М.: KAMI ACADEMIA, 1995. – 160 с.

REFERENCES

1. Spenser G. Sinteticheskaja filosofija [Synthetic philosophy]. – Kiev: Nika-Centr, 1997. – 513 s. [in Russian].

2. Djurkgejm Je. O razdelenii obshhestvennogo truda. Metod sociologii [On the division of social labor. The method of sociology.]. – M.: Nauka, 1991. – 575 s. [in Russian].

3. Veblen T. Teorija prazdnogo klassa. Izdanie 4-e [The theory of the leisure class]. – M.: LIBROKOM, 2011. – 365 s. [in Russian].

4. Parsons T. O strukture social'nogo dejstvija [On the structure of social action]. – M.: Akademicheskij Proekt, 2000. – 880 s. [in Russian].

5. Berger P., Lukman T. Social'noe konstruirovanie real'nosti. Traktat po sociologii znanija [Social construction of reality. A treatise on the sociology of knowledge]. – M.: Medium, 1995. – 323 s. [in Russian].

6. Delez Zh. Maja 68-go ne bylo [There was no May 68]. – M.: Ad Marginem Press, 2016. – 96 s. [in Russian].

7. DiMaggio P.J., Powell W.W. The New Institutionalism in Organizational Analysis. – Chicago: University of Cicago Press, 1991. – 486 p.

8. Nort D. Ponimanie processa jekonomicheskih izmenenij [Understanding the process of economic change]. – M.: GU VShJe, 2010. – 256 s. [in Russian].

9. Grejf A. Instituty i put' k sovremennoj jekonomike. Uroki srednevekovoj torgovli [Institutions and the way to a modern economy. Lessons of medieval trade]. – M.: GU VShJe, 2013. – 536 s. [in Russian].

10. Adzhemoglu D., Robinson Dzh. Pochemu odni strany bogatye, a drugie bednye. Proishozhdenie vlasti, procvetanija i nishhety [Why some countries are rich and others are poor. The origin of power, prosperity and poverty]. – M.: AST, 2016. – 704 s. [in Russian].

11. Esengaraev E.Zh. Perehodnoe obshhestvo: institucional'nyj analiz [Transitional society: institutional analysis] // Problemy teoreticheskoj sociologii. – Vypusk 4. – SPb.: NIIH SPbGU, 2003. – S. 284-294 [in Russian].

12. Esengaraev E.Zh. Strukturnyj podhod k tipologii obshhestv [Structural approach to the typology of societies] // Strategija «Kazahstan – 2050»: sbornik materialov V Kongressa sociologov Kazahstana. – Almaty, 2014. – S. 215-223 [in Russian].

13. Jejzenshtadt Sh. Revoljucija i preobrazovanie obshhestv. Sravnitel'noe izuchenie obshhestv [Revolution and transformation of societies. Comparative study of societies]. – M.: Aspekt-Press, 1999. – 416 s. [in Russian].

14. Riker P. Germenevtika, jetika, politika. Moskovskie lekcii i interv'ju [Hermeneutics, ethics, politics. Moscow lectures and interviews]. – M.: KAMI ACADEMIA, 1995. – 160 s. [in Russian].

Е.Ж. Есенгараев, А.А. Таубаев, Т.Н. Пупышева

ҚОҒАМДАРДЫҢ ДАМУЫНЫҢ ИНСТИТУЦИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Аңдатпа

Көптеген еңбектер институттар мен әлеуметтік жүйелердің трансформациясы мәселелеріне арналған. Негізінен бұл еңбектердің авторлары экономикалық немесе технологиялық детерминизм концепцияларына сүйеніп, институттар мен әлеуметтік жүйелерді, олардың эволюциясын шешуші факторлардың бірінің призмасы арқылы қарастырады. Мұндай факторлар кейбір жағдайларда қоғамға неліктен оң әсер еткенін және неге бұл елдердің көпшілігінде болмағанын түсіндіре алмайды.

Мақала авторлары институттар мен әлеуметтік жүйелердің трансформациясын зерттеудегі редукционизм шектеулі көзқарас болып табылады деп тұжырымдайды. Оған балама – құрылымдық көзқарас, оған сәйкес қоғам бір бастауға қысқармайды, институттардың тарихи қалыптасқан құрылымы ретінде қарастырылады. Бұл көзқарас қоғамдардың құрылымындағы айырмашылықтарды институттардың арақатынасы арқылы түсіндіреді. Институционалдық құрылым әлеуметтік жүйенің түрін анықтайды, ал дәстүрлі қоғамның модернизациясы оның институционалдық құрылымы трансформацияланған жағдайда ғана мүмкін болады. Теориялық нақтылаудың қажетті деңгейі және осы тәсілді дәлірек эмпирикалық растау когнитивизмге жетуге мүмкіндік береді.

Бұл мақалада авторлар әлеуметтік жүйелердің дамуын қарастырады, модернизацияны институционалдық құрылымның өзгеруімен түсіндіреді, бұл өз кезегінде қоғамның түрін анықтайды. Дамушы елдерде дамыған елдерден заманауи институттарды алғанымен, органикалық дамудың болмауының себептері талданады. Авторлар институционализм идеяларының когнитивизммен синтезі институттардың жұмыс механизмдерін нақтылауға мүмкіндік беретінін көрсетті.

Е.Ж. Есенгараев, А.А. Таубаев, Т.Н. Пупышева

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВ

Аннотация

Вопросам трансформации институтов и общественных систем посвящено множество работ. В основном авторы данных работ опираются на концепции экономического или технологического детерминизма и рассматривают институты и общественные системы, их эволюцию через призму одного из решающих факторов. Такие факторы не объясняют причин, по которым в некоторых случаях они оказали позитивное воздействие на общество, и того, почему в большинстве стран этого не произошло.

Авторы статьи утверждают, что редукционизм в изучении трансформаций институтов и общественных систем является ограниченным подходом. Альтернативой ему выступает структурный подход, согласно которому общество не сводится к одному началу, а рассматривается как исторически сформированная структура институтов. Такой подход объясняет различия в устройстве обществ через соотношение институтов. Институциональная структура определяет тип общественной системы, а модернизация традиционного общества возможна лишь при условии трансформации ее институциональной структуры. Необходимого уровня теоретической конкретизации и более точного эмпирического подтверждения данному подходу позволяет достичь когнитивизм.

В данной статье авторы рассматривают вопросы развития общественных систем, объясняя модернизацию изменениями институциональной структуры, что, в свою очередь, определяет тип общества. Проанализированы причины, по которым в развивающихся странах, несмотря на то, что они заимствуют современные институты у развитых стран, не происходит органического развития. Авторами показано, что именно синтез идей институционализма с когнитивизмом позволяет конкретизировать механизмы работы институтов.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).19
ӘОЖ 364.01
ҒТАМР 06.52.17

А.С. Токсеитова*, *PhD докторанты*[1]
Е.Г. Князева, *э.ғ.д., профессор*[2]
А.К. Омарова, *аға оқытушы*[3]
Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті[1]
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Тұңғыш Ресей Президенті Б.Н. Ельцин атындағы
Урал федералдық университеті[2]
Екатеринбург қ., Ресей
Семей қаласының
Шәкәрім атындағы университеті[3]
Семей қ., Қазақстан
* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)
e-mail: assel_84@list.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК САЛАСЫН ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ТАЛДАУ

Қазіргі ғылыми қоғамда «әлеуметтік қамсыздандыру» және «әлеуметтік қорғау» ұғымдары бойынша пікірлердің айтарлықтай сарапануы бар, сондықтан мақалада осы ұғымдардың мәнін теориялық түсіну мәселелері, олардың қатынасы мен айырмашылығы қарастырылады. Қазіргі заманғы әлеуметтік қамсыздандыру жүйесінің мәні қарастырылады, оның функциялары тұтастай қоғамда да, атап айтқанда халықты әлеуметтік қорғау жүйесінде де анықталады.

Мемлекеттің басым міндеттерінің бірі әлеуметтік жүйенің қызметін ұйымдастыру, атап айтқанда – әлеуметтік қорғау жүйесін дамыту арқылы азаматтардың әл-ауқатын қамтамасыз ету болып табылады. Азаматтарға зейнетақы және жәрдемақы түріндегі әлеуметтік төлемдердің мемлекет кепілдік берген түрлері көрсетілді. БҰҰ анықтаған өмір сапасына сәйкес өмір сүріп, дами алатын адам үшін ең төменгі материалдық және рухани игіліктер анықталды. Қазақстан Республикасындағы 2016-2020 жылдардағы әлеуметтік қорғауға арналған мемлекеттік бюджеттің шығыстары көрсетілген. Сондай-ақ, мақалада азаматтардың белгілі бір жағдайға (зейнеткер, мүгедектік, жұмыссыздық, асыраушысынан айырылу, бала туу, бала күтімі бойынша жұмыссыздық) көшуіне байланысты мемлекеттік, жергілікті бюджеттен және бюджеттен тыс қорлардан төленетін зейнетақы мен жәрдемақы алушылар қаражатының саны мен мөлшеріне талдау жүргізілді. Мақаланың мақсаты болып мемлекетіміздің әлеуметтік саласын зерттеу және талдау табылады.

Кілт сөздер: *әлеуметтік қорғау, әлеуметтік қамсыздандыру, әлеуметтік көмек, әлеуметтік қызметтер, әлеуметтік саясат, экономикалық дағдарыс, ең төменгі күнкөріс деңгейі, зейнетақы, жәрдемақы, атаулы әлеуметтік көмек, мемлекеттік бюджет.*

Ключевые слова: *социальная защита, социальное обеспечение, социальная помощь, социальные услуги, социальная политика, экономический кризис, прожиточный минимум, пенсия, пособие, адресная социальная помощь, государственный бюджет.*

Keywords: *social protection, social assistance, social services, social security, social policy, economic crisis, subsistence income, pension, allowance, targeted social assistance, state budget.*

JEL classification: H 55, I 38

Кіріспе. Мемлекеттің негізгі тапсырмасы – елдің экономикалық жағдайын жақсарту, ол өз кезегінде әлеуметтік бағдарламалар арқылы азаматтардың өмір сүру сапасын жақсартып, әлеуметтік саланың дамуын қамтамасыз етеді. Өйткені, кез-келген мемлекеттің экономикалық дамуының айнасы болып – сол мемлекеттің әлеуметтік саласы табылады. Сондықтан, мемлекетіміздің әлеуметтік саласын зерттеп, оның жақсаруына үлес қосу немесе жақсартуға бағытталған ұсыныстар беру әрдайым өзекті.

Зерттеу әдістері. Мақала жазудың мақсаты болып Қазақстан Республикасының әлеуметтік саласын зерттеу және талдау табылады. Мақаланы жазу барысында зерттеудің бақылау әдісі, салыстырмалы талдау, негізгі эмпирикалық әдістің мониторингі сияқты түрлері қолданылды. Талдауға Қазақстан Республикасының

стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының ақпатараттық-аналитикалық жүйесінің көрсеткіштері пайдаланылды.

«Әлеуметтік қорғау» түсінігі әр сала ғалымдарымен әртүрлі анықталады. Мысалы:

- әлеуметтанушылар осы түсінікті жақсы өмір сүру сапасы деп және адамның еркін дамуын қамтамасыз ететін жүйе ретінде түсіндіреді;

- демографтар әлеуметтік қорғауды елдегі демографиялық жағдайды жақсартатын және дені сау, өркениетті ұлт қалыптастыруға көмектесетін жүйе деп түсіндіреді;

- экономика саласында әлеуметтік қорғау кедейліктің алдын алу тұрғысынан қарастырылады, яғни өздеріне тәуелсіз, анықталған себептерге байланысты табыс көздерінен айырылған жағдайда (жұмыссыздық, мүгедектік, бала күтімі, зейнеткерлік және т.б.) материалды ресурстармен қамтамасыз ету.

Әлеуметтік қорғау адамдардың өмір сүру деңгейі және сапасымен тығыз байланысты. Осыған сәйкес БҰҰ келесідей анықтамаларды ұсынды:

- ұлт денсаулығы;
- демографиялық ахуал;
- білім;
- тұтыну және жинақтау қорлары;
- жұмыспен қамту;
- тұрғын үймен қамсыздандыру;
- әлеуметтік қамтамасыз ету;
- адам бостандығы.

Әлеуметтік қорғаудың объективті қажеттілігі, ең алдымен, адамның биологиялық түр ретіндегі табиғатына байланысты. Адам әлеуметтік тұлға ретінде табиғи және өндірістік орта, жасы, денсаулығы, еңбекке қабілеттілігі сияқты сыртқы факторлардан тәуелділігі бар.

Әлеуметтік саясат аясы бұл – әлеуметтік теңсіздіктің теріс салдарын, әлеуметтік - экономикалық стрессті, қоғамдағы дағдарысты қабылданған заңдар мен әртүрлі бағдарламалар арқылы жұмсартатын мемлекеттік саясаттың бөлігі [1]. Әлеуметтік саланың маңыздылығын жете бағаламауға болмайды, өйткені мемлекеттік экономикалық саясатының негізгі компоненті болып әлеуметтік-экономикалық қатынастарды мемлекеттік реттеу табылады.

«Әлеуметтік қорғау» термині түсінігін талқылауда біраз сәйкессіздіктер бар. Мысалы, көптеген әдебиеттер мен мақалаларда әлеуметтік қорғау халықтың ең аз қамтылған топтарына материалды көмек деп түсіндіріледі [2]. Бірақ әлеуметтік қорғау тек материалдық қауіпсіздікті ғана емес, сонымен қатар экономикалық тәуелсіздікті, әлеуметтік мәртебені, адамның денсаулығы, психикалық жайлылығын қамтамасыз еткен жағдайда ғана тиімді болатынына аз көңіл бөлінеді.

Әдебиеттік шолу. Д. Н. Ушаковтың сөздігінде қамтамасыз ету термині «адамның өмір сүруін қамтамасыз ету мақсатында берілеін ақша, өмірге қажетті материалдық құралдар» деп түсіндіріледі [3]. Қамтамасыз етуді «қамтамасыз ету», «қамсыздандыру» терминдерінің анықтамаларында көрініс табатын мақсатты әрекет үдерісі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

«Қамтамасыз ету» терминнің сөздік анықтамаларынаң авторлармен келісе отырып, қамтамасыз ету күрделі жүйелік форма ретінде төмендегідей сипатталады:

- субъектінің қызмет етуі үшін қажетті және жеткілікті құралдардың жиынтығы;

- субъектіні міндеттерін, мақсатын немесе алдын ала белгіленген қызметтерін орындау үшін қажетті ресурстармен қамтамасыз етудің белгілі бір тәртібі;

- субъектінің қол жеткізген жай-күйі, олардың өмірлік белсенділігі мен қабілеттілігін, функционалдық мақсатын, қауіпсіздіктің қажетті деңгейін кепілдендірілген қамтамасыз етуде көрінеді.

В.И. Шариннің пікірі бойынша: «Әлеуметтік - экономикалық қатынастардағы, оның ішінде халықты әлеуметтік қорғауға қатысты түбегейлі өзгерістер, оның жаңа қызметтері бар әкімшілік құрылымдардың пайда болуы әлеуметтік қорғау саласындағы сапалы жаңа қоғамдық қатынастарды анықтау үшін «әлеуметтік қамсыздандыру» терминін қолдануға мүмкіндік бермейді. «Әлеуметтік қамсыздандыру» ұғымын заңнамалық тұрғыдан бекіту кездейсоқ емес. Сондықтан, бұл тұжырымдаманың өзі белгілі бір тарихи кезеңде орын алатын халықты әлеуметтік қорғаудың ерекше түрін анықтау үшін ғана қалдыру орынды болар еді» [4].

Жоғарыда келтірілген мәліметтерді талдай келе әлеуметтік қорғау көп қырлы ұғым және материалдық көмек пен қолдау әлеуметтік қорғау нысандарының бірі ғана ретінде қарастырылады деген қорытындыға келуге болады.

Негізгі бөлім. Көптеген мемлекеттерде экономикалық дағдарыстың әсерінен әлеуметтік саясатта жаңа әлеуметтік – экономикалық өз-

герістер бой алуда. Өзгерістер ондаған жылдар бойы қалыптасқан мемлекет пен жеке тұлға қатынасындағы құндылықтар жүйесінде байқалады.

Халықты әлеуметтік қорғау әлеуметтік саясаттың негізгі бағыттарын жүзеге асыру бойынша тәжірибелік қызметі болып табылады. Ол сәйкес нормативті құқықтық актілер, ақшалай және материалды ресурстардың негізінде жүзеге асырылып, тікелей ұйымдастырушылық жұмысты қажет етеді. Әлеуметтік қорғау екі аспектіде қарастырылады:

Кең мағынада қарастыратын болсақ, қоғам мен мемлекет қызығушылықтарын сәйкестендіру процесі ретінде сипатталады. Сонымен қатар, халықтың өмір сүру деңгейі саласында адамның әлеуметтік-экономикалық құқығы мен кепілін қамтамасыз ету саясаты болып табылады.

Егер тар мағынада қарастыратын болсақ, әлеуметтік қорғау осал топтардағы халықты әлеуметтік қорғау екенін білдіреді.

Мемлекеттің қоғамға көрсетіп отырған әлеуметтік қызметтері – бұл Қазақстан Республикасының бюджеттік жүйесінің барлық деңгейінің, бюджеттен тыс әлеуметтік қорлардың қаражатын «өтеусіз» қолжетімділік негізде әрбір азаматқа әлеуметтік - құқықтық статусына және табыс деңгейіне байланысты мемлекеттік заңмен бекітілген қоғамдық игіліктер жиынтығы [5].

Халықты әлеуметтік қорғау саласында формасын, қызметін, әдісін және тәсілін заң жүзінде регламенттеу қажет, сонымен қатар мемлекеттік органдардың халыққа көрсететін әлеуметтік қызметтерді сан және сапасы бойынша қызметін бағалау критерийлерін түзету және бекіту қажет. Осыған байланысты екі тәсілдің де аспектілерін нақты регламенттеу қажет.

Бірінші тәсілдің мағынасы адамды тұрып жатқан мемлекет қорғауы қажет.

Екінші тәсіл бойынша адам өзін өзі қорғауы қажет.

Осы тәсілдердің арасындағы айырмашылықтарын және ерекшеліктерін орнатқаннан кейін «мемлекет - адам» жүйесіндегі міндет пен жауапкершілік дәрежесін анықтауға болады және әлеуметтік қорғаудың конституциялық негізін, сонымен қоса оны тәжірибеде қолдану формалары мен тәртібін әзірлеуге болады.

Әлеуметтік қорғаудың негізгі құралдарының бірі болып барлық еңбекке қабілетті азаматтар үшін өз бетінше табыс алу мүмкіндігінің болуы табылады, яғни жұмыс орындарының болуы. Мемлекет біріншіден, еңбекке қабілетті азаматтар мамандығы бойынша жұмыс таппаған жағдайда кәсіби қайта даярлау және жаңа бағдарламалар енгізу арқылы еңбекпен қамтылу мүмкіндігін жасау керек. Екіншіден, мүгедектерге, зейнеткерлікке дейінгі жастағы азаматтарға, жұмыспен қамтылу деңгейі төмен ауылды мекендегі азаматтарға заң жүзінде бекітілген бағдарламалар арқылы мүмкіндіктер жасау қажет [6].

Әлеуметтік қорғаудың маңызды құралы ретінде адамның бүкіл өмірі бойы өмірлік жағдаяттарға және бекітілген күнкөріс минимумына сәйкес өтемақы төлемдер жүйесі арқылы жүзеге асатын оның табыстарын біріздендірілген реттілік болуы керек.

Әлеуметтік қамтамасыз ету жүйесінде мемлекеттік жәрдемақының мөлшері жыл сайын күнкөріс минимумының өсуіне немесе айлық есептік көрсеткіштің (АЕК) өсуіне байланысты ұлғайып отырады [7].

Мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақының мөлшері мемлекетіміздің «Қазақстан Республикасының мүгедектігі және асыраушысынан айрылуы бойынша мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар туралы» Заңымен бекітіледі және сәйкес қаржылық жылға республикалық бюджет туралы бекітілген күнкөріс минимумына тәуелді анықталады.

2019 жылдың 1 қаңтарында күнкөріс минимумының өзгеруіне байланысты мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар 5 % өсті. Мысалы, 2019 жылы мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақыны алушылардың орта жылдық мөлшері: мүгедектік бойынша – 517 822 адам, жәрдемақының орташа мөлшері - 42 667 теңге; асыраушысынан айырылуы жағдайында - 160 677 адам, жәрдемақының орташа мөлшері – 35 729 теңге.

2020 жылы республикалық бюджеттен 4 миллионнан астам адамға әлеуметтік жәрдемақыларды төлеуге (ынтымақты зейнетақыны, мемлекеттік базалық зейнетақыны төлеу, мүгедектік бойынша мемлекеттік базлық жәрдемақыны, бала тууға байланысты мемлекеттік бірреттік жәрдемақыны және т.б.) 3 434,8 млрд теңге бөлінді, оның ішінде атаулы әлеуметтік көмекті төлеуге 76,6 млрд теңге (Республикалық бюджеттен – 68,9 млрд теңге, жергілікті бюджеттен – 7,7 млрд теңге); мектеп жасына дейінгі балаларды кепілдендірілген әлеуметтік пакетпен қамтамасыз етуге 13,4 млрд.теңге қарастырылған.

1-сурет. **Қазақстан Республикасының 2016-2020 жылдарға арналған әлеуметтік қорғауға бюджет шығыстарының көрсеткіштері, млрд теңге***

** Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының ақпараттық-талдау жүйесінің деректері бойынша жасалды [8]*

1 суреттің көрсеткіштері бойынша елдегі әлеуметтік қорғауға шығындар жыл сайын өсуде. Егер 2020 жылды 2016 жылмен салыстырса шығындар екі асеге өскен, яғни 1977,3 млрд. теңгеден 3777,8 млрд. теңгеге дейін. Әлеуметтік қорғауғы 2020 жылғы шығын 2019 жылмен салыстырғанда 9 % артқан. Ал 2019 жылдың өсімі 2018 жылмен салыстырғанды 26 % құрайды. 2020 жылғы аз өсім мөлшері пандемия кезіндегі шектеу шараларымен байланысты болса керек.

1-кесте

2020 жылдың қорытындысы бойынша әлеуметтік қамсыздандырумен қамтылған халық саны*

2,2 млн. зейнеткер	зейнетақы алады
1,8 млн. адам	мемлекеттік жәрдемақы алады
947,2 мың адам	әлеуметтік төлемдер алады
1 млн. адам	зейнетақы жинақтарының бір бөлігін мақсатты түрде алуға құқық берілді
11,4 млн. адам	салымшылардың зейнетақы шоттары бар
936,2 мың адам (184,7 мың жаңұя)	АӘК алады
218,2 мың бала (1-ден 6 жасқа дейін) 217 мың бала (6-дан 8жасқа дейін)	АӘК алады
1,9 млн. адам	мемлекеттік жәрдемақы алады
282,5 мың ардагер	ӘМК алады
7 млн. адам	пандемияға байланысты төлемдер алды
344 мың мүгедек	техникалық құралдармен және оңалту қызметтерімен қамтылған
649 мың адам	«Еңбек» мемлекеттік бағдарламасының қатысушылары болды
239 мың адам	жұмыспен қамтудың жол картасы бойынша жұмысқа орналастырылды

** www.primeminister.kz көрсеткіштері бойынша құрастырылды [9].*

2020 жылы халықты қосымша қолдау үшін зейнетақы мен мемлекеттік жәрдемақылар екі мәрте индекстелді. Бұл арттыру 4 миллионнан астам адамды қамтыды.

2020 жылдың 1 қаңтарынан бастап 131,7 мыңнан астам алымшыларға еңбекке қабілеттілігін жоғалтқан жағдайда, асыраушысынан және жұмысынан айырылған жағдайда Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорынан орташа есеппен төлемдер 50 % өскен. 2020 жылдың қорытындысы бойынша бес әлеуметтік тәуекел бойынша әлеуметтік төлемдерді 947,2 мың алушыларға МӘСҚ-нан 257,3 млрд. теңге төленді. 88,2 млрд. теңге АӘК алушыларына, 88,2 млрд. теңге ӘМК ардагерлерге бөлінді.

Жыл сайын елімізде 400 мыңнан астам

нәресте дүниеге келеді. Ана мен баланы қолдау үшін республикалық бюджеттен және Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорынан бірқатар әлеуметтік төлемдер қарастырылған. 2020 жылы балалы отбасыларды қолауға бағытталған жәрдемақылар мен төлемдердің 8 түрі бойынша шамамаен 1,8 млн. адам жалпы 635,3 млрд. теңге алды, бұл 2019 жылғы төлемдер сомасынан 71 % - ға (372 млрд. теңге) асып түсті.

Республикалық бюджеттен бала тууына байланысты біржолғы жәрдемақы; баланың 1 жасына дейінгі күтімі бойынша ай сайынға жәрдемақы; «Алтын алқа», «Күміс алқа» алқаларымен марапатталған немесе бұрын «Батыр Ана» атағын алған 1 және 2 дәрежелі «Ана даңқы» ордендерімен марапатталған көп балалы аналарға ай сайынғы жәрдемақы; көп балалы отбасыларға берілетін мемлекеттік жәрдемақы; мүгедек балаларды тәрбиелеп отырған тұлғалардың ай сайынғы жәрдемақысы; 18 жастан асқан бала кезінен бірінші топтағы мүгедектің күтіміне ай сайынғы жәрдемақы төленеді [10].

Қорытынды. Қорытындылай келе, халықты лайықты өмір сүру деңгейімен қамтамасыз ету мемлекетіміздің аса маңызды мақсаттарының бірі. Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексін әзірлеу басты тапсырма болып табылады. Жаңа кодес қазіргі заманғы әлеуметтік қамсыздандыру саласында бім базасы қолжетімді, түсінікті болуы керек. Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі азаматтардың зейнетақы жинақтарын мақсатты алу мәселелерін шешу үшін барлық нормативтік құқықтық актілерді қабылдады. Бұл қоғам оң қабылдаған маңызды қадам.

Ана мен баланың, зейнеткердің, мүгедектің, асыраушысынан айырылғандардың, жұмыссыздардың әлеуметтік жағдайын жақсартуға бағытталған, оларды қоғамның белсенді мүшелері ету, олардың құқықтарын қорғау және мызғымас материалдық игіліктермен қамтамасыз ету бағдарламалары іске асуда.

Мемлекетіміз елдің экономикалық жағдайына тәуелсіз барлық әлеуметтік міндеттерін толық орындауда. Жыл сайын сатып алу қабілеттілігін сақтап қалу үшін инфляция деңгейі есебінен олардың мөлшері индекстелуде. Мемлекет жәрдемақы, зейнетақы түріндегі 39 әлеуметтік төлемдерді пандемия кезіндегі шектеу шараларынан туындаған дағдарысқа қарамастан ұдайы және кепілді түрде төлеп келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Бессчетнова О.В. Социальная политика и социальная защита в России: сущность и перспективы развития // Вестник Челябинского государственного университета. – 2007. – № 16. – С. 150-155.

2. Пронина Л.И. Повышение эффективности социального обеспечения // Л.И. Пронина. – М.: Экономика, 1990. – С. 38-42.

3. Толковый словарь Д.Н. Ушакова. URL: http://ushakovdictionary.ru/ (Дата обращения 28.11.21).

4. Шарин В.И. Социальное обеспечение и социальная защита: некоторые вопросы теории и практики URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnoe-obespechenie-i-sotsialnaya-zaschita-nekotorye-voprosy-teorii-i-praktiki (Дата обращения 28.11.21).

5. Конституция РК - 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23 марта 2019 года).

6. Официальный сайт центра развития трудовых ресурсов URL: https://iac.enbek.kz/

7. Официальный интернет-ресурс Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан http://www.enbek.gov.kz/ru/node

8. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан URL: https://stat.gov.kz/ (Дата обращения 01.11.21).

9. Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан URL: https://www.primeminister.kz/ru/news/reviews/zashchita-socialnyh-prav-grazhdan-cifrovizaciya-uslug-pensionnaya-reforma-realizaciya-vazhnyh-socialnyh-proektov-po-itogam-2020-goda-261535

10. Указ Президента Республики Казахстан от 16 июня 1997 года №126 «О государственных социальных пособиях по инвалидности и потере кормильца в Республике Казахстан» URL: http://https//online.zakon.kz/document/?doc_id=30061449#sub_id=0

REFERENCES

1. Besschetnova O.V. Social'naja politika i social'naja zashhita v Rossii: sushhnost' i perspektivy razvitija / O.V. Besschetnova - Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2007. – № 16. – S. 150-155 [in Russian]

2. Pronina L.I. Povyshenie jeffektivnosti social'nogo obespechenija / L.I. Pronina. – M.: Jekonomika, 1990. – S. 38-42 [in Russian]

3. Tolkovyj slovar' D.N. Ushakova. http://ushakovdictionary.ru/ (Data obrashhenija 28.11.21). [in Russian]

4. Sharin V.I. Social'noe obespechenie i social'naja zashhita: nekotorye voprosy teorii i praktiki https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnoe-obespechenie-i-sotsialnaya-zaschita-nekotorye-voprosy-teorii-i-praktiki Data obrashhenija 28.11.21). [in Russian]

5. Konstitucija RK - 30 avgusta 1995 goda (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 23 marta 2019 goda). [in Russian]

6. Oficial'nyj sajt centra razvitija trudovyh resursov https://iac.enbek.kz/ [in Russian]

7. Oficial'nyj internet-resurs Ministerstva truda i social'noj zashhity naselenija Respubliki Kazahstan http://www.enbek.gov.kz/ru/node [in Russian]

8. Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan https://stat.gov.kz/ (Data obrashhenija 01.11.21) [in Russian]

9. Oficial'nyj informacionnyj resurs Prem'er-Ministra Respubliki Kazahstan / https://www.primeminister.kz/ru/news/reviews/zashchita-socialnyh-prav-grazhdan-cifrovizaciya-uslug-pensionnaya-reforma-realizaciya-vazhnyh-socialnyh-proektov-po-itogam-2020-goda-261535 [in Russian]

10. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 16 ijunja 1997 goda №126 «O gosudarstvennyh social'nyh posobijah po invalidnosti i potere kormil'ca v Respublike Kazahstan» http://https//online.zakon.kz/document/?doc_id=30061449#sub_id=0 [in Russian]

А.С. Токсеитова, Е.Г. Князева, А.К. Омарова

ИССЛЕДОВАНИЕ И АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

В современном научном обществе существует значительная дифференциация мнений по понятиям «социальное обеспечение» и «социальная защита», поэтому в статье рассматриваются проблемы теоретического осмысления сущности этих понятий, их соотношение и разница. Рассматривается сущность современной системы социального обеспечения, функции которой определяются как в обществе в целом, так и в системе социальной защиты населения в частности.

Одной из приоритетных задач государства является обеспечение благосостояния граждан путем организации деятельности социальной системы, в частности – развития системы социальной защиты. Показаны гарантированные государством виды социальных выплат в виде пенсий и пособий гражданам. Определены минимальные материальные и духовные блага для человека, при которых он может жить и развиваться в соответствии с качеством жизни, определенным ООН. Показаны расходы государственного бюджета на социальную защиту в Республике Казахстан 2016-2020 годы. В статье также проведен анализ количества и размера средств получателей пенсий и пособий, выплачиваемых из государственного, местного бюджета и внебюджетных фондов в связи с переходом граждан в определенное состояние (пенсионер, инвалидность, безработица, потеря кормильца, рождение ребенка, безработица по уходу ребенка).

A. Toxeitova, E. Knyazeva, A. Omarova

RESEARCH AND ANALYSIS OF THE SOCIAL SPHERE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Annotation

There is a significant contrast of the opinions concerning the concepts of «social security» and «social protection» in the modern scientific society, therefore, the problems of theoretical conceptualization of the essence of these terms, their relationship and difference are discussed in the article. The article also considers the content of the modern system of social security and its functions from two points of view, namely, by the society and by the social protection system of the population.

To ensure the well-being of citizens by organizing social activities, in particular, the development of the social protection system, is one of the priority tasks of the government. The social benefits that our state guaranteed in the form of pensions and allowances are shown. The minimum material and spiritual benefits for a person, under which he or she can live and develop following the quality of life, defined by the UN, have been determined. The state budget expenditures for social protection in the Republic of Kazakhstan in 2016-2020 are presented. The article provides the analysis of the quantity and amount of funds the recipients of pensions and benefits are paid from the state local budgets and the extra-budgetary funds connected to the change of their status (pensioner, a disabled or an unemployed person, breadwinner loss, childbirth, childcare).

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).20
УДК 338.1
ГРНТИ 06.81

Е.К. Кунязов*, *PhD, ассоц. профессор*
А.С. Кадырова, *к.э.н., доцент*
С.К. Кунязова, *к.э.н., доцент*
И.Т. Имангалиева, *ст. преподаватель*
Торайгыров университет
г. Павлодар, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail:Kunyazov_erlan@mail.ru

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИНФРАСТРУКТУРНОЙ ПОДДЕРЖКИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАЗАХСТАНА

Преобладание предпринимательства в сфере торговли, недостаточная конкурентоспособность и низкий инновационный потенциал в сфере высоких технологий, барьеры вывода бизнеса на международный рынок, заметный дисбаланс в уровне деловой активности малого бизнеса в зависимости от региона, недостаточная эффективность мер поддержки являются основными затруднениями в развитии малого бизнеса на отечественном рынке, что требует изменений поставленных целей многих государственных программ. Выполнение показателей стратегических программ по развитию малого бизнеса показывает отставание многих индикаторов от намеченных целей.

В данной статье авторами приведены индикаторы Рейтинга Всемирного Банка «Doing Business» по ведению бизнеса за 2019-2020 годы, динамика и структура активных субъектов малого и среднего предпринимательства, выпуск продукции субъектами малого предпринимательства за 2015-2020 годы, объем производства малого и среднего предпринимательства предприятий по направлениям в разрезе регионов в 2020 году, представлен прогноз выпуска продукции предпринимательства Казахстана на перспективу.

Стимулирование создания инновационных предприятий с использованием высоких технологий должно стать одним из направлений государственной поддержки и ключевым моментом улучшения социально-экономической ситуации в нашей стране. Предлагаются меры государственной поддержки малых инновационных предприятий предпринимательства: построение эффективной системы управления инновационным потенциалом регионов, создание благоприятной рыночной среды, налоговое стимулирование, создание региональных программ поддержки малого инновационного бизнеса, формирование навыков, знаний инновационного управления бизнесом и др.

Ключевые слова: *валовой внутренний продукт, добавленная стоимость, малый и средний бизнес, меры поддержки, предпринимательство, инновации, экономика, эффективность, рейтинг, индекс благоприятности, обрабатывающая промышленность.*

Кілт сөздер: *жалпы ішкі өнім, қосылған құн, шағын және орта бизнес, қолдау шаралары, кәсіпкерлік, инновация, экономика, тиімділік, рейтинг, қолайлы көрсеткіш, өңдеуші өнеркәсіп.*

Keywords: *gross domestic product, value added, small and medium business, support measures, entrepreneurship, innovation, economy, efficiency, rating, favorable index, manufacturing industry.*

Введение. В современных условиях устойчивость развития экономики имеет стратегическое значение для Казахстана, о чем свидетельствуют реализуемые государственные программы: «Дорожная карта бизнеса-2025», Госпрограмма развития продуктивной занятости и массового предпринимательства «Енбек» на 2017-2021 годы, Госпрограмма индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы и 2020-2025 годы, Госпрограмма развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы, Государственная программа инфраструктурного развития Нурлы-жол и др.

Статистика показывает, что все сферы национальной экономики являются потребителями в большей мере продукции обрабатывающей промышленности, доля которой занимает в структуре ВВП в среднем 11,4%. Предпринимательство играет весомую роль в развитии страны, в решении важных социально значимых функций, а именно, снижении социальной напряженности и роста занятости населения, производстве широкого спектр товаров и услуг и т.д. Государство достаточно активно работает в направлении развития как МСП, так

и бизнес-климата в целом, что требует дальнейшего стимулирования конкурентных преимуществ обрабатывающей промышленности путем повышения производительности труда и наращивания экспорта производства товаров и услуг с высокой добавленной стоимостью.

Требуют внимания принятие системных мер по поддержке малого и среднего предпринимательства (МСП), совершенствование финансовых рычагов поддержки, обеспечение соответствующей инфраструктуры, улучшение условий институционального предпринимательства. Все вышеперечисленное предопределило актуальность данного исследования.

Методологическую основу исследования составили общенаучные диалектический, системный, а также методы экономико-математического моделирования, экономического анализа и синтеза, эмпирического обобщения и др.

Обзор литературы. Новый этап развития современной предпринимательской теории отмечается с начала институциональной трансформации. Исследование теоретических основ, проблем и особенностей функционирования предпринимательства в системе государственного регулирования предпринимательской среды, можно отнести труды следующих российских и отечественных ученых: Буньковский Д.В. [1], Недорезова Е.С. [2], Покровский Д.А. [3], Безлепкина А.А. [4], Копылова Н.Н. [5], Кайгородцев А., Бордияну И.В., Мадиярова Э.С. [6] и др.

Решение задач обеспечения устойчивого развития экономики следует осуществлять за счет системного взаимодействия субъектов малого, среднего и крупного предпринимательства с концентрацией усилий на обеспечении данных производств ресурсами, расширения ассортимента производств продуктов.

Однако требуют дальнейшего научного исследования вопросы наращивания предпринимательских инициатив за счет снижения стоимости готовых продуктов путем внедрения прогрессивных технологий, применения техники углубленной переработки и роста эффективности соответствующих отечественных производств. Теоретическая и практическая значимость проблемы обусловила цель и задачи исследования в обосновании и разработке решений и подходов к повышению эффективности национальных отраслей путем формирования и развития адаптивной системы инфраструктурной поддержки малого предпринимательства в нашей стране.

Основная часть. Детерминированность взаимодействия государства и бизнеса в целях определения эффективных механизмов финансирования инвестиционных проектов с выявлением оптимальных инструментов привлечений инвестиций требует исследования практических аспектов существующих методов и условий финансирования инвестиционных проектов в Республике Казахстан с проведением анализа динамики развития МСП.

Благоприятные условия ведения бизнеса (индекс благоприятности) оценивает абсолютный уровень эффективности по каждому из индикаторов среди всех стран, где Казахстан находится на 25 месте из 190 стран (рейтинг Всемирного Банка «Doing Business» за 2019-2020 годы, рисунок 1).

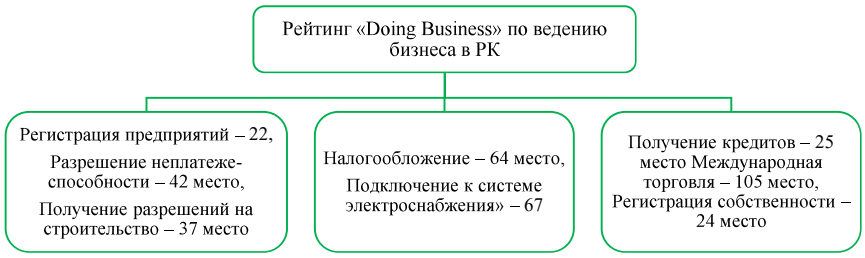

Рисунок 1. **Индекс благоприятности ведения бизнеса***

** Составлено авторами по источнику [7]*

В Казахстане за последние 5 лет наблюдается рост количества субъектов малого предпринимательства с 1,3 млн. ед. в 2015 году до 1,4 ед., в том числе увеличение удельного веса предприятий малого предпринимательства с 12,1% до 20,6% о чем свидетельствуют данные по динамике и структуре активных субъектов малого предпринимательства с 2015 года по 2020 год (рисунок 2).

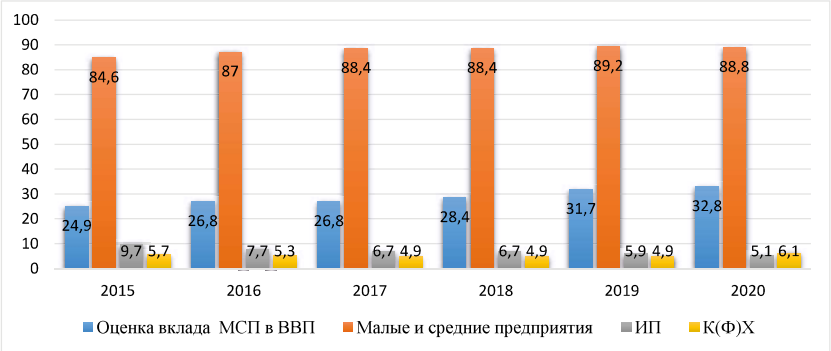

Рисунок 2. **Динамика и структура активных субъектов малого и среднего предпринимательства за 2015-2020 годы, % [8]**

Как видно из рисунка 2 в 2020 году число активно действующих субъектов малого предпринимательства в республике составило 1 357311 единиц, в том числе - 280 200 предприятия малого предпринимательства (20,6% от общего количества), 857 910 индивидуальных предпринимателей (63,2%) и 216 715 крестьянских (фермерских) хозяйств (16,0%). Основные показатели, характеризующие развитие малого предпринимательства, приведены в таблице 1.

Таблица 1

Выпуск продукции МСП за 2015-2020 годы*

	Выпуск продукции в МСП						
	всего, млн. тенге	в том числе					
		Малые и средние предприятия		ИП		К(Ф)Х	
		млн.тг	%	млн.тг	%	млн.тг	%
2015	15 699 405	13 276 625	84,6	1 518 237	9,7	904 543	5,7
2016	19 609 010	17 053 522	87,0	1 511 733	7,7	1 043 755	5,3
2017	23 241 125	20 533 922	88,4	1 554 704	6,7	1 152 499	4,9
2018	26 473 049	23 390 712	88,4	1 764 985	6,7	1 317 352	4,9
2019	32 386 960	28 876 416	89,2	1 902 754	5,9	1 607 790	4,9
2020	33 626 992	29 863 565	88,8	1 729 842	5,1	2 033 585	6,1

** Составлено по данным [8]*

На протяжении последних лет наблюдается ежегодная положительная динамика выпуска продукции активными субъектами малого предпринимательства (таблица 1). Выпуск продукции субъектами малого предпринимательства в 2020 году 33 627,0 млрд.тенге сложился на 88,8% за счет юридических лиц малого предпринимательства (29 863,6 млрд. тенге), 5,1% индивидуальных предпринимателей (1 729,8 млрд. тенге) и 6,1% крестьянских (фермерских) хозяйств (2 033,6 млрд. тенге). Вклад МСП в ВВП республики составила 32,8, увеличившись по сравнению с 2015 годом на 7,9%.

Основной объем продукции малого и среднего предпринимательства в обрабатывающей промышленности приходится на регионы: г. Нур-Султан -18,7% от общего объема производства МСП в обрабатывающей промышленности), г. Алматы - 10,9%, Карагандинская область 10,1%,, Костанайская область - 8,4% и Алматинская область - 8,4%.

Основной объем продукции МСП по производству металлургии, фармацевтики, строительных материалов, продуктов химической промышленности, машиностроения и легкой промышленности в 2020 году производился в регионах РК: г. Нур-Султан -27,5% от общего объема производства промышленной продукции МСП, Карагандиская область - 11,5%, г. Алматы - 11,2% и Алматинская область - 6,5%.

По производству продуктов питания и напитков приходится на регионы: Костанайская область - 15,8% от общего объема производства промышленной продукции МСП, Алматинская область - 10,7%, Карагандинская область - 8,1%, г. Алматы- 7,9% и Северо-Казахстанская область - 7,9%.

По производству продуктов нефтепереработки и нефтегазохимии основной объем продукции малого и среднего предпринимательства: Мангистауская область - 17,1% от общего объема производства промышленной продукции МСП, Туркестанская область - 16,7%, Жамбылская область - 11,7 % и Акмолинская - 9,4% (рисунок 3).

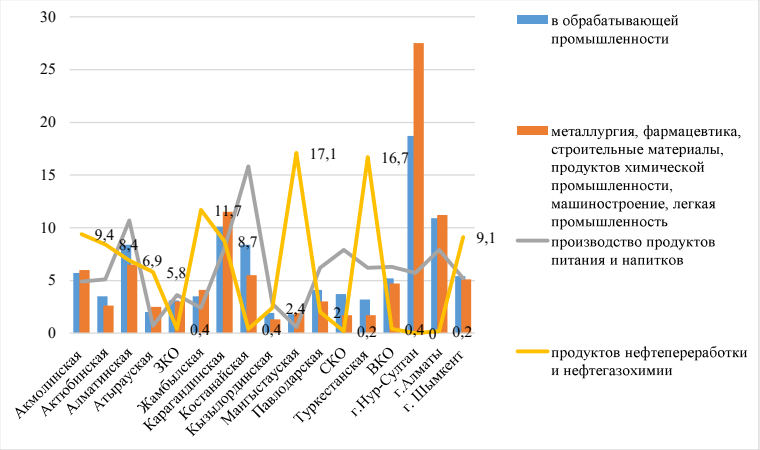

Рисунок 3. **Объем производства малого и среднего предпринимательства предприятий по направлениям в разрезе регионов в 2020 году, % [7]**

Развитие МСП является одной из стратегических задач страны, способствующей стимулированию конкурентоспособной среды с перспективой внедрения новых методов и эффективных технологий на предприятиях, повышению уровня производительности труда, применение наукоемких технологий. Помимо значимой экономической роли развитие МСБ выполняет и социальную роль посредством стабильности среднего слоя населения, созданию новых рабочих мест, сокращению безработицы и бедности.

Наряду с финансовой поддержкой, не менее важную роль приобретает маркетинговая поддержка малых инновационных предприятий. Однако наиболее слабыми местами государственной поддержки предпринимательства являются: неразвитость системы привлечения инвестиций, слабое привлечение крупного капитала, банков и иностранных инвесторов к поддержке малых инновационных предприятий, недостаточное стимулирование малых предприятий к освоению новых видов деятельности и развитие новых видов малых предприятий в сети интернет (рисунок 4).

Рисунок 4. **Проблемы развития инновационного предпринимательства***

** Составлено авторами по источнику [7]*

С целью определения перспектив развития МСП предлагается использовать метод экономико-математического моделирования и прогнозирования. Одним из основных методов экономико-математического моделирования является разработка и использование для целей дальнейшего прогнозирования уравнений регрессии. Используя факторы, разработаем математическую модель развития МСП через показатель выпуска продукции (Y). С учетом алгоритма прогнозирования осуществим необходимые расчеты. В качестве средства проведения расчетов будем использовать электронные таблицы Excell и возможности надстройки к программному пакету «Анализ данных». Среди этих возможностей первостепенное значение для целей прогнозирования имеет расчет тесноты взаимосвязи между прогнозируемыми показателями, которая определяется через коэффициент корреляции. С помощью надстройки «Анализ данных» в программном пакете Microsoft Excell и ее функции «Регрессия» определяем форму уравнения линейной регрессии [9]. Результаты прогнозирования факторных признаков и результативного показателя представлены на рисунке 5.

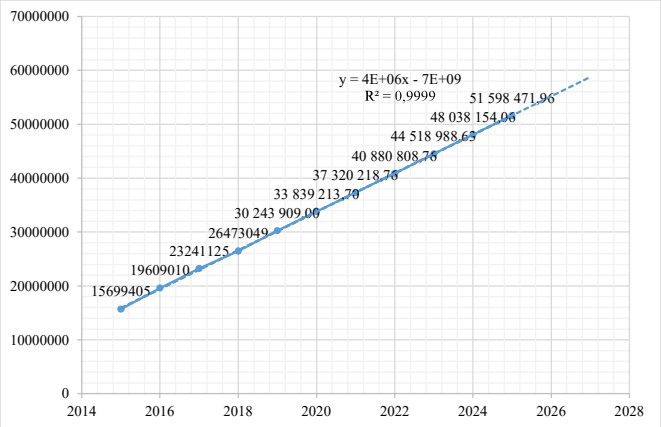

Рисунок 5. **Прогноз выпуска продукции МСП, млн. тенге***

** Рассчитано авторами*

По результатам прогнозных расчетов выявлено, что к 2025 году выпуск продукции МСП должен достигнуть 51 598,5 млрд. тенге. Так как коэффициент корреляции с результативным показателем имеет соответствующее значение на уровне -0,99, что говорит о высокой степени зависимости между результативным показателем и фактором.

Заключение. Задачами программы поддержки предпринимательства в Казахстане являются:

- повышение эффективности механизма защиты интересов предпринимателей при несоблюдении контрактов, повышение платежеспособности, выход на мировой рынок;
- развитие венчурного инвестирования, кредитование банками бизнеса без залога, привлечение иностранных инвестиций;
- активная поддержка Правительством продвижения развитых технологий;
- развитие услуг специализированных лабораторий и технопарков в целях проверки технологических решений, а также инфраструктуры поддержки;
- снятие административных барьеров путем совершенствования нормативно-правовой базы, снижение коррупции;
- внедрение значимых налоговых льгот для инновационно-ориентированного бизнеса;
- снижение транзакционных издержек для повышения конкурентоспособности товарного предложения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Буньковский Д.В. Стимулирование развития предпринимательства в нефтегазовом комплексе: финансово-экономическая поддержка / Д.В Буньковский // Научные исследования и разработки. Экономика. – 2021. – № 4. – С. 4-9.

2. Недорезова Е.С. Применение критериев базового института к малому предпринимательству / Е.С. Недорезова // Науч. обозрение. – 2012. – № 2. – С. 633-640.

3. Покровский Д.А. Влияние размера рынка на формирование предпринимательского сектора и уровень неравенства среди индивидов при неэластичном выпуске каждой фирмы. Пространственная экономика, 2015 год. Вып.2. – С. 12-30.

4. Безлепкина А.А. Совместное предпринимательство на региональном уровне // Национальная ассоциация учёных (НАУ). – 2015. – № 2 (часть 1). – С. 38-40.

5. Копылова (Рыба) Н.Н. Механизм управления устойчивостью развития предпринимательских структур в условиях нестабильности // Экономика и предпринимательство. – Белгород. – 2016. – № 9. – С. 15-30.

6. Кайгородцев А., Бордияну И., Мадиярова Э.С. Перспективные направления развития малого и среднего бизнеса // Вестник КазУЭФМТ. – 2020. – №3 (40). – С. 16-25.

7. Исследование методологических подходов к проведению аудита эффективности реализации мер государственной поддержки субъектов малого и среднего предпринимательства// gov.kz›memleket/entities/esep (дата обращения: 1.05.2022 г.)

8. Статистика// Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: http:// www.stat.kz. (дата обращения: 11.04.2022).

9. Юдин С.В. Математика и экономико-математические модели. Учебник / С.В. Юдин. – М.: Инфра-М, РИОР, 2016. – 376 с

REFERENCES

1. Bun'kovskij D.V. Stimulirovanie razvitija predprinimatel'stva v neftegazovom komplekse: finansovo-jekonomicheskaja podderzhka / D.V Bun'kovskij // Nauchnye issledovanija i razrabotki. Jekonomika. – 2021. – № 4. – S. 4-9 [in Russian]

2. Nedorezova E.S. Primenenie kriteriev bazovogo instituta k malomu predprinimatel'stvu / E.S. Nedorezova // Nauch. obozrenie. – 2012. – № 2. – S. 633-640 [in Russian]

3. Pokrovskij D.A. Vlijanie razmera rynka na formirovanie predprinimatel'skogo sektora i uroven' neravenstva sredi individov pri nejelastichnom vypuske kazhdoj firmy. Prostranstvennaja jekonomika, 2015. – Vyp.2. – S. 12-30 [in Russian]

4. Bezlepkina A.A. Sovmestnoe predprinimatel'stvo na regional'nom urovne. // Nacional'naja associacija uchjonyh (NAU). – 2015. – № 2 (chast' 1). – S. 38-40 [in Russian]

5. Kopylova (Ryba) N.N. Mehanizm upravlenija ustojchivost'ju razvitija predprinimatel'skih struktur v uslovijah nestabil'nosti // Jekonomika i predprinimatel'stvo. – Belgorod. – 2016. – № 9. – S. 15-30 [in Russian]

6. Kajgorodcev A., Bordijanu I., Madijarova Je.S. Perspektivnye napravlenija razvitija malogo i srednego biznesa // Vestnik KazUJeFMT. – 2020. – №3 (40). – S. 16-25 [in Russian]

7. Issledovanie metodologicheskih podhodov k provedeniju audita jeffektivnosti realizacii mer gosudarstvennoj podderzhki sub#ektov malogo i srednego predprinimatel'stva // gov.kz›memleket/entities/esep (data obrashhenija: 1.05.2022 g.) [in Russian]

8. Statistika// Komitet statistiki Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – 2022. – URL: http:// www.stat.kz. (data obrashhenija: 11.04.2022). [in Russian]

9. Judin, S. V. Matematika i jekonomiko-matematicheskie modeli. Uchebnik / S.V. Judin. – M.: Infra-M, RIOR, 2016. – 376 c. [in Russian]

Е.К. Кунязов, А.С. Кадырова, С.К. Кунязова, И.Т. Имангалиева

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІКТІ ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫҚ ҚОЛДАУДЫҢ ӨҢІРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Сауда саласындағы кәсіпкерліктің басым болуы, жоғары технологиялар саласындағы бәсекеге қабілеттіліктің жоқтығы және инновациялық әлеуеттің төмендігі, бизнесті халықаралық нарыққа шығарудағы кедергілер, аймаққа байланысты шағын кәсіпкерліктің іскерлік белсенділік деңгейіндегі айтарлықтай теңгерімсіздік, қолдау шараларының жеткіліксіз тиімділігі ішкі нарықта шағын кәсіпкерлікті дамытудың негізгі кедергілері болып табылады, бұл көптеген мемлекеттік бағдарламалардың мақсаттарын өзгертуді талап етеді. Шағын кәсіпкерлікті дамытудың стратегиялық бағдарламаларының көрсеткіштерінің орын-

далуы көптеген көрсеткіштердің көзделген мақсаттардан қалып келе жатқанын көрсетеді.

Бұл мақалада авторлар 2019-2020 жылдарға арналған бизнесті жүргізу бойынша Дүниежүзілік банктің Doing Business рейтингінің көрсеткіштерін, шағын және орта бизнестің белсенді субъектілерінің серпіні мен құрылымын, 2015-2020 жылдарға арналған шағын кәсіпкерліктің өнімін, көлемін ұсынады. 2020 жылы өңірлер бойынша бағыттар бойынша кәсіпорындардың шағын және орта бизнесінің өнімі, Қазақстандағы болашаққа кәсіпкерліктің өнімі бойынша болжам ұсынылған.

Жоғары технологияларды пайдаланатын инновациялық кәсіпорындар құруды ынталандыру мемлекеттік қолдаудың бір саласына және еліміздің әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартудың шешуші сәтіне айналуы тиіс. Шағын инновациялық кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау шаралары ұсынылады: өңірлердің инновациялық әлеуетін басқарудың тиімді жүйесін құру, қолайлы нарықтық ортаны құру, салықтық жеңілдіктер, шағын инновациялық кәсіпкерлікті қолдаудың өңірлік бағдарламаларын құру, инновациялық кәсіпкерліктің дағдылары мен білімін дамыту. басқару және т.б.

Y. Kunyazov, A. Kadyrova, S. Kunyazova, I. Imangaliyeva

REGIONAL FEATURES OF INFRASTRUCTURAL SUPPORT FOR BUSINESS ACTIVITIES IN KAZAKHSTAN

Annotation

The predominance of entrepreneurship in the field of trade, lack of competitiveness and low innovative potential in the field of high technologies, barriers to bringing business to the international market, a noticeable imbalance in the level of business activity of small businesses depending on the region, insufficient effectiveness of support measures are the main obstacles in the development of small businesses in the domestic market, which requires changes in the goals of many government programs. The fulfillment of indicators of strategic programs for the development of small businesses shows that many indicators lag behind the intended goals.

In this article, the authors present the indicators of the World Bank's Doing Business Rating for doing business for 2019-2020, the dynamics and structure of active small and medium-sized businesses, the output of small businesses for 2015-2020, the volume of production of small and medium-sized businesses of enterprises in directions by region in 2020, a forecast is presented for the output of entrepreneurial products in Kazakhstan for the future.

Stimulating the creation of innovative enterprises using high technologies should become one of the areas of state support and a key moment in improving the socio-economic situation in our country. Measures of state support for small innovative business enterprises are proposed: building an effective system for managing the innovative potential of the regions, creating a favorable market environment, tax incentives, creating regional programs to support small innovative businesses, developing skills and knowledge of innovative business management, etc.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).21
UDC 338.012
SCSTI 06.71.03

N. Orazayeva*, *PhD student*[1]
N. Ivashchenko, *d.e.s., professor*[2]
A. Tulemetova, *d.e.s., professor*[1]
M. Auezov South Kazakhstan University[1]
Shymkent, Kazakhstan
Moscow State University[2]
Moscow, Russia
* – main author (author for correspondence)
e-mail: aygul.tulemetova@mail.ru

CONCEPTUAL APPROACHES TO ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TEXTILE INDUSTRY ENTERPRISES

The article considers the main directions of effective application of sustainable development tools for the management of textile industry enterprises. The authors of the article investigated the concept of «sustainable development of enterprises». Which are associated with managerial, organizational, social, economic and environmental aspects of the enterprise. Many scientists engaged in the study of sustainable development of textile enterprises note the need for the introduction of digital technologies, taking into account environmental aspects and the use of a cluster model.

The article analyzes the change in the products produced by enterprises, as well as the level of investments in the fixed capital of textile industry enterprises of the Republic of Kazakhstan. During the analysis, the authors identified following factors affecting the sustainable development of enterprises: a low level of competitiveness of domestic products; not using specific management tools for sustainable development; lack of assessment of the market potential of commercialization of scientific developments. The article defines the tools of sustainable development for the management of textile industry enterprises: scientific and innovative, regulatory and strategic tools. The authors of the article propose recommendations for achieving the sustainability of the development of textile industry enterprises: to use a differentiated approach to control actions depending on the economic, environmental and social orientation; to determine a systematic scientific approach to the process of managing sustainable development; to balance the internal processes and resources of the enterprise in conditions of rapid variability of the external environment.

Keywords: *textile industry, enterprise, sustainable development, products, strategy, investment, science, innovation, management, factors*

Кілт сөздер: *тоқыма өнеркәсібі, кәсіпорын, тұрақты даму, өнім, стратегия, инвестиция, ғылым, инновация, басқару, факторлар*

Ключевые слова: *текстильная промышленность, предприятие, устойчивое развитие, продукция, стратегия, инвестиция, наука, инновация, управление, факторы*

Introduction. Great importance is paid to the study of the problems of sustainable development of industrial enterprises in the conditions of modernization of the domestic economy, globalization of world economic relations and intensification of production.

According to the national project "Technological breakthrough through digitalization, science and innovation", the Republic of Kazakhstan focuses on the development of technological and innovative business. The National project provides to increase the share of innovatively active enterprises to 20% by 2025 [1].

The readiness of textile industry enterprises to new changes is characterized by the level of sustainability of development. The low readiness of textile industry enterprises does not allow to retain the already implemented transformations and blocks the possibility of further development. In these conditions, the task of assessing the current level of development of the production system of the textile industry is relevant in order to determine the set of tools for sustainable development.

The purpose of the article is to determine the directions of effective application of sustainable development tools for the management of textile industry enterprises.

To achieve this goal, it is necessary:

- to explore the concept of "sustainable enterprise development";

- analyze the current state of textile industry enterprises;

- to offer specific recommendations on the application of sustainable development tools for the management of textile industry enterprises.

Research methods. The theoretical and methodological basis of the article consists of scientific works concerning the sustainable development of textile industry enterprises. Grouping, comparative and statistical methods were used as the methodological basis of the study.

Literature review. The sustainable development of enterprises is the object of research by many scientists. They mainly consider the target orientation, managerial, organizational, socio-economic and environmental aspects of enterprises.

According to Kolobova A.V., tasks and problems in the field of sustainable development should be solved on the basis of the process of applying special methods, the choice of which depends on the needs of the enterprise and the level of maturity of the sustainable development process [2].

Bezrukova T.L. and other scientists [3] under sustainable, they understand the development of an enterprise in which the negative impact of external and internal factors affecting the economic system is minimized, based on the foresight of various market transformations and the adoption of timely management decisions.

Drobot E.V., Makarov I.N. and Pochepaev I.A. [4] note that sustainable development is aimed at creating enterprises that will serve society for a long time, as well as solve specific business and organizational tasks.

According to M.V. Rogova, the main purpose of the sustainable development management mechanism is to create conditions for the enterprise to achieve its goals and objectives in the economic, environmental and social spheres, taking into account the interests of stakeholders [5].

As we can see, the development and functioning of the enterprise should not be a spontaneous process aimed at accumulation and consumption, but a sustainable safe development focused on the interests of stakeholders.

Some aspects of the sustainable development of textile industry enterprises are considered in the works of domestic and foreign scientists:

- the level of competitiveness in the digital economy [6];

- achieving high economic results, taking into account the solution of environmental problems [7];

- application of the cluster model in the development of the textile industry [8].

Scientists for the sustainable development of textile enterprises note the need for the introduction of digital technologies, taking into account environmental aspects and the use of a cluster model.

Main part. Ensuring the sustainable development of textile industry enterprises in conditions of fierce competition should include not only the achievement of high economic results, but the volume of products produced through the use of available resources to achieve them.

In the Republic of Kazakhstan, there is an annual increase in the volume of products produced by textile industry enterprises in 2016-2020 (Figure 1).

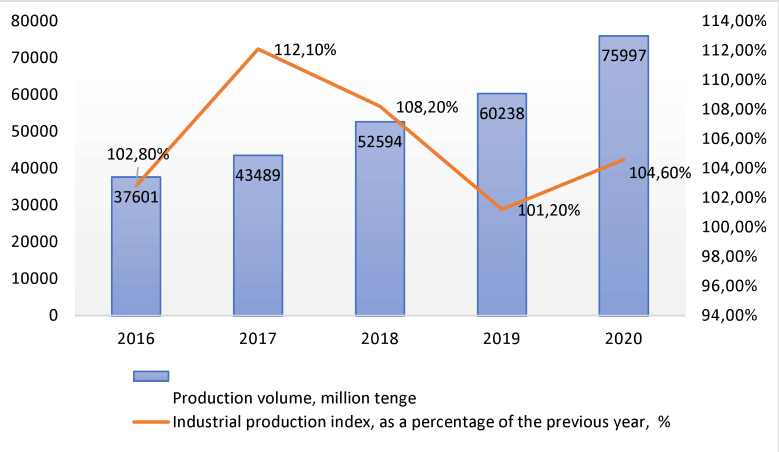

Figure 1. **Changes in the production of textile industry enterprises in 2016-2020***

** Compiled by the authors according to [9]*

The achievement of sustainable development of manufactured products by textile industry enterprises from 37601 million tenge in 2016 to 75997 million tenge in 2020 is determined by the positive dynamics of quantitative and qualitative transformations of elements and business processes at various stages of its life cycle.

Therefore, the effectiveness of sustainable development is largely determined by the level of investments made in the fixed capital of textile industry enterprises.

Table 1

Investments in fixed assets of textile industry enterprises of the Republic of Kazakhstan for 2016-2020*

Indicators	2016	2017	2018	2019	2020
Investments, million tenge	3 287	1 073	7 349	7 349	2 905
Change in investment, as a percentage of the previous year	54,3	30,8	656,9	102,6	37,7

** Compiled by the authors according to [9]*

As can be seen from Table 1, the largest investment in fixed assets is observed in 2018 (7349 million tenge) and 2019 (7349 million tenge). Domestic textile enterprises have become more active in using investments to renew fixed assets and on this basis to rebuild their business models aimed at ensuring sustainable development.

Nevertheless, there are a number of problems in the textile industry, which include:

- low level of competitiveness of domestic products;
- not using specific management tools for sustainable development;
- lack of assessment of the market potential of commercialization of scientific developments.

To solve the identified problems, there is a need to develop a conceptual scheme for managing the sustainable development of a textile industry enterprise that provides sufficient protection from external and internal factors. This scheme includes:

- strategic goals and objectives of sustainable development of the enterprise;
- directions of sustainable development;
- management tools for sustainable development (Figure 2).

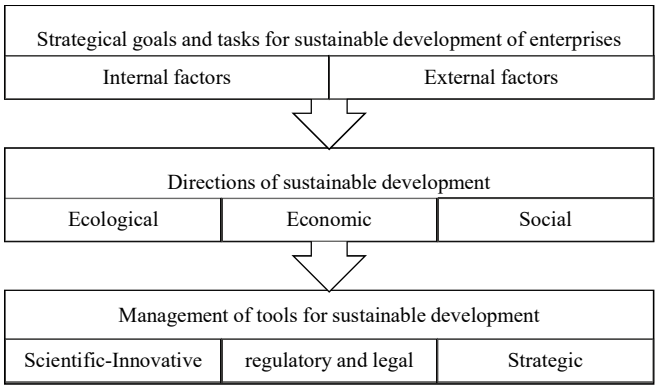

Figure 2. **Conceptual scheme for managing the sustainable development of a textile industry enterprise***

** Compiled by the authors*

Strategic goals and objectives are implemented taking into account the systematization of internal and external factors of sustainable development of the enterprise.

The directions of sustainable development are focused on ensuring an organic combination of the interests of the economic, social and environmental subsystems of the enterprise at all stages of management. The economic orientation of sustainable development implies the company's focus on financial success from the point of view of traditional business performance indicators. The social orientation of sustainable development is to create favorable working conditions and activate the creative potential of employees. The ecological orientation of sustainable development ensures the

safety of production, the production of environmentally safe products at all stages of its life cycle.

Sustainable development management involves the use of the following tools:

- scientific and innovative tools performs the function of introducing new advanced technologies, taking into account analytical research, monitoring and adjustment of management decisions;

- regulatory and legal instruments appear in the form of instructions and regulations governing the activities of the management apparatus;

- strategic tools are designed to determine the main directions of the company's development, taking into account economic, environmental and social goals.

Conclusion. In order to achieve sustainable development of textile industry enterprises, it is necessary:

- to use a differentiated approach to control actions depending on the economic, environmental and social orientation. In this aspect, specific areas of work of structural divisions of textile industry enterprises are determined and clear goals are set, taking into account the existing potential;

- to define a systematic scientific approach to the process of sustainable development management. In managing the sustainable development of the enterprise, it is necessary to take into account modern scientific achievements in the textile industry for the competitiveness of products in the conditions of globalization of economic processes;

- to balance the internal processes and resources of the enterprise in conditions of rapid variability of the external environment. In this part, the equilibrium of the production, financial and organizational capabilities of the enterprise is formed in modern market conditions under the influence of external and internal factors.

REFERENCES

1. Об утверждении национального проекта «Технологический рывок за счет цифровизации, науки и инноваций». Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2021 года № 727. – https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000727

2. Колобов А.В. Ключевые принципы устойчивого развития бизнес-системы предприятия. Управленческие науки // Management Sciences in Russia, 2020. – №10. – С. 21-32. – DOI: 10.26794/2404-022X-2020-10-3-21-32

3. Безрукова Т.Л., Яковлева Е.А., Цзян Чжаося.˙ Устойчивое развитие предприятия: вопросы методологии // Механізм регулювання економіки, 2008. – № 2. – С. 214-221

4. Дробот Е.В., Макаров И.Н., Почепаев И.А. Концептуальные основы устойчивого развития в XXI веке: принцип триединства и подходы к оценке воздействия бизнеса // Лидерство и менеджмент. – 2020. – Том 7. – № 4. – С. 643-658. – DOI: 10.18334/lim.7.4.110931

5. Рогова М.В. Концепция механизма управления устойчивым развитием предприятия // Труды БГПУ, 2017. – №1. – С. 230-234

6. Федосова Р.Н., Хейбиц Б.И., Юссуф А.А. Механизм обеспечения устойчивого развития предприятий текстильной промышленности в условиях цифровой экономики (инновационный сценарий) // Технология текстильной промышленности, 2018. – №5(377). – С. 70-75

7. Хаитов Ш. Совершенствование процесса устойчивого развития предприятий текстильной промышленности // Экономика и образование, 2021. – №5. – С. 297-302. – https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/249

8. Укубасова Г.С., Амирбекулы Е., Токсанова А.Н. Кластерный подход в модернизации текстильной отрасли Казахстана // Вестник университета Туран. – 2018. – №4(80). – С. 41-46

9. Қазақстан Республикасының өнеркәсібі. 2016-2020 жылдар. – Нұр-Сұлтан: Статистикалық жинақ, 201 бет. – https://stat.gov.kz/edition/publication/collection

REFERENCES

1. Ob utverzhdenii nacional'nogo proekta «Tehnologicheskij ryvok za schet cifrovizacii, nauki i innovacij». [On the approval of the national project «Technological Breakthrough through digitalization, science and innovation»] Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 12 oktjabrja 2021 goda № 727. – https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000727 [In Russian]

2. Kolobov A.V. Kljuchevye principy ustoĭchivogo razvitija biznes-sistemy predprijatija. Upravlencheskie nauki. [Key principles of sustainable development of the enterprise's business system. Management sciences] // Management Sciences in Russia, 2020. – №10. – S. 21-32. – DOI: 10.26794/2404-022X-2020-10-3-21-32 [In Russian]

3. Bezrukova T.L., Jakovleva E.A., Czjan Chzhaosja.. Ustojchivoe razvitie predprijatija: voprosy metodologii [Sustainable development of the enterprise: issues of methodology] // Mehanizm reguljuvannja ekonomiki, 2008. – № 2. – S. 214-221 [In Russian]

4. Drobot E.V., Makarov I.N., Pochepaev I.A. Konceptual'nye osnovy ustoĭchivogo razvitija v XXI veke: princip triedinstva i podhody k ocenke vozdeĭstvija biznesa [Conceptual foundations of sustainable development in the XXI century: the principle of trinity and approaches to assessing the impact of business] // Liderstvo i menedzhment. – 2020. – Tom 7. – № 4. – S. 643-658. – DOI: 10.18334/lim.7.4.110931 [In Russian]

5. Rogova M.V. Koncepcija mehanizma upravlenija ustojchivym razvitiem predprijatija [The concept of the mechanism for managing the sustainable development of the enterprise] // Trudy BGPU, 2017. – №1. – S. 230-234 [In Russian]

6. Fedosova R.N., Hejbic B.I., Jussuf A.A. Mehanizm obespechenija ustojchivogo razvitija predprijatij tekstil'noj promyshlennosti v uslovijah cifrovoj jekonomiki (innovacionnyj scenarij) [Mechanism for ensuring sustainable development of textile industry enterprises in the digital economy (innovative scenario)] // Tehnologija tekstil'noj promyshlennosti, 2018. – №5(377). – S. 70-75 [In Russian]

7. Haitov Sh. Sovershenstvovanie processa ustojchivogo razvitija predprijatij tekstil'noj promyshlennosti [Improving the process of sustainable development of textile industry enterprises]. // Jekonomika i obrazovanie, 2021. – №5. – S. 297-302. – https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/249 [In Russian]

8. Ukubasova G.S., Amirbekuly E., Toқsanova A.N. Klasternyj podhod v modernizacii tekstil'noj otrasli Kazahstana [Cluster approach in the modernization of the textile industry of Kazakhstan] // Vestnik universiteta Turan. – 2018. – №4(80). – S. 41-46 [In Russian]

9. Kazakstan Respublikasynyn onerkasibi [Industry of the Republic of Kazakhstan]. 2016-2020 zhyldar. – Nur-Sultan: Statistikalyk zhinak, 201 bet. – https://stat.gov.kz/edition/publication/collection [In Kazakh]

Н.М. Оразаева, Н.П. Иващенко, А.С. Тулеметова

ТОҚЫМА ӨНЕРКӘСІБІ КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа

Мақалада тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарын басқару үшін тұрақты даму құралдарын тиімді қолданудың негізгі бағыттары қарастырылады. Мақала авторлары кәсіпорынның басқарушылық, ұйымдастырушылық, әлеуметтік, экономикалық және экологиялық негіздерімен байланысты «кәсіпорындардың тұрақты дамуы» ұғымын зерттеген. Тоқыма кәсіпорындарының тұрақты дамуын зерттеумен айналысатын көптеген ғалымдар сандық технологияларды енгізу, экологиялық жақтарын ескеру және кластерлік модельді қолдану қажеттілігін атап өтті.

Мақалада кәсіпорындар өндірген өнімнің өзгеруіне, сондай-ақ Қазақстан Республикасының тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының негізгі капиталына салынған инвестициялардың деңгейіне талдау жасалған. Талдау барысында авторлар кәсіпорындардың тұрақты дамуына әсер ететін факторларды анықтаған: отандық өнімнің бәсекеге қабілеттілігінің төмен деңгейі; тұрақты дамудың нақты басқару құралдарын пайдаланбау; ғылыми әзірлемелерді коммерцияландырудың нарықтық әлеуетін бағалаудың болмауы. Мақалада тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарын басқару үшін тұрақты даму құралдары анықталған: ғылыми-инновациялық, нормативтік-құқықтық және стратегиялық құралдар. Мақала авторлары тоқыма өнеркәсібі кәсіпорындарының тұрақты дамуына қол жеткізу бойынша ұсыныстар берген: экономикалық, экологиялық және әлеуметтік бағытқа байланысты басқару әсеріне сараланған тәсілді қолдану; тұрақты дамуды басқару үдерісіне жүйелі ғылыми көзқарасты анықтау; сыртқы ортаның тез өзгеруі жағдайында кәсіпорынның ішкі үдерістері мен ресурстарын теңдестіру.

Н.М. Оразаева, Н.П. Иващенко, А.С. Тулеметова

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Аннотация

В статье рассматривается основные направления эффективного применения инструментов устойчивого развития для управления предприятиями текстильной промышленности. Авторами статьи исследованы понятие «устойчивое развитие предприятий», которые связаны с управленческими, организационными, социальными, экономическими и экологическими аспектами предприятия. Многие ученые занимающиеся исследованием устойчивого развития текстильных предприятий отмечают о необходимости внедрения цифровых технологий, учета экологические аспекты и применения кластерной модели.

В статье проанализировано изменение произведенной продукции предприятиями, а также уровень вложенных инвестиции в основной капитал предприятий текстильной промышленности Республики Казахстан. В ходе анализа авторами выявлены факторы, влияющие на устойчивое развитие предприятий: низкий уровень конкурентоспособности отечественной продукции; не использование конкретных управленческих инструментов устойчивого развития; отсутствие оценки рыночного потенциала коммерциализации научных разработок. В статье определены инструменты устойчивого развития для управления предприятиями текстильной промышленности: научно-инновационные, нормативно-правовые и стратегические инструменты. Авторами статьи предложены рекомендации по достижению устойчивости развития предприятий текстильной промышленности: использовать дифференцированный подход к управляющим воздействиям в зависимости от экономической, экологической и социальной направленности; определить системный научный подход к процессу управления устойчивым развитием; сбалансировать внутренние процессы и ресурсы предприятия в условиях быстрой изменчивости внешней среды.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).22
УДК 338.242.2
ГРНТИ 06.39.31

М.Н. Ниязов*, *докторант PhD* [1]
К.Н. Оразбаева, *д.т.н., профессор*[1]
Д.М. Турекулова, *д.э.н., профессор*[1]
А.И. Естурлиева, *к.э.н., доцент*[2]
Учреждение «Esil University»[1]
г. Нур-Султан, Казахстан
Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова[2]
г. Актау, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: dametken.t@gmail.com

КОНКУРЕНТНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА АО «КАЗПОЧТА» ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ КОМПАНИИ

В данной статье проведен анализ деятельности и современного состояния компании АО «Казпочта», определены стратегические конкурентные преимущесвтва позволяющие соверешенствовать стратегию развития и обеспечить устойчивое развитие компании. В качестве конкурентных преимуществ предлагаемых услуг рассматриваются: снижение себестоимости, дифференциация и расширение ассортимента продукции, внедрение инновации и оперативное реагирование на потребности рынка. Проанализированы деятельность АО «Казпочта» по реализации программ цифровизации, внедрению автоматизированных систем, средств информационных технологий, онлайн услуг и других новшеств. В качестве основных стратегических конкурентных преимуществ компании выделены: статус национального оператора почты РК, т.е. определенные преимущества перед другими игроками почтового рынка; широкий ассортимент предоставляемых почтовых, финасовых, агентских и других услуг на всей террриории страны, в том числе и в сельских местностях, где аналогичные услуг других компаний не доступны; наличие и реализация программы сервисного обслуживания клиентов «Казпочта», предназначенная для повышения качества обслуживания, уровня лояльности работников и клиентов и др. Выделены ключевые приоритетные направления устойчивого развития АО «Казпочта», такие как: цифровая и организационная трансформация; создание и развитие системы электронной коммерции. Предложены конкурентные стратегии для совершенствования реализации товаров/услуг компании. Сформулированы некоторые рекомендации по совершенствованию и эффективной реализации стратегии развития Компании на 2018-2027 годы.

Ключевые слова: *конкурентоспособность, конкурентное преимущество, стратегия, стратегия развития, стратегическое управление, устойчивое развитие, почта, почтовой бизнес, рынок услуг, инновация.*

Кілт сөздер: *бәсекеге қабілеттілік, бәсекелестік артықшылық, стратегия, даму стратегиясы, стратегиялық басқару, тұрақты даму, пошта, пошта бизнесі, қызмет көрсету нарығы, инновация.*

Keywords: *competitiveness, competitive advantage, strategy, development strategy, strategic management, sustainable development, post office, postal business, service market, innovation.*

JEL classification: L–19

Введение. До настоящего времени почтовая связь остается наиболее дешевым и массовым видом связи, которая является специализированной формой грузовых перевозок с определенными особенностями. Основной особенностью почты является то, что она предлагает общедоступные услуги почтовых перевозок, осуществляемые, в основном по инициативе государства. В Казахстане за основу почтовой связи принята почтово-сберегательная модель самых развитых стран мира. Эффективность данной модели подтверждена опытом ведущих стран и положительными результатами казахстанского оператора почты. Национальным оператором почты, проводящий государственную политику по совершенствованию в Казахстане почтово-сберегательной системы является компания АО «Казпочта» [1]. В настоящее время АО «Казпочта» является симбиозом банка и почты оказывающего почтовые, финансовые, а также агентские услуги.

Казпочта относится к компаниям зрелых отласлей, поэтому для дальнейшего развития компания выбрала самую эффективную стра-

тегию из базовых - стратегия минимальных издержек. Стратегия фокусирования или дифференциации продукции являеется сложным [2]. Сложность заключается в том, что стратегия дифференциации в таких отраслях, в которых продукции стандартизованы, является затрудненной, а стратегии низких издержек и фокусирования, позволяющие получить выигрыш путем внедрения новшеств – краткосрочны. Эффективность деятельности и развития АО «Казпочта», качество и спектр оказываемых услуг, ее позиция в рыночной среде в основном зависят от выбранной стратегии развития с учетом конкурентных преимуществ компании. В связи с этим вопросы определения конкурентных преимуществ Казпочты, для совершенствования стратегии устойчивого развития в настоящее время являются весьма актуальными.

Основной целью статьи является исследование конкурентных преимуществ АО «Казпочта», которые позволят обеспечить совершенствование стратегии устойчивого развития. Для достижения данной цели поставлены следующие задачи: анализ современного состояния и конкурентных преимществ компании; исследование подходов к совершенствованию стратегии развития на основе конкурентных преимуществ компании.

В процессе решения поставленных задач исследования используются методы экономического и системного анализа, методы сравнения и стратегического управления.

Обзор литературы. В концепции перехода Казахстана к устойчивому развитию указано о необходимости развития крупных компаний по принципу устойчивого развития на основе своих конкурентных преимуществ. Компания «Казпочта» как национальный оператор почты и важный элемент государственной инфраструктуры разрабатывает стратегию по устойчивому развитию. В исследовании [2] проанализировано современное состояние и деятельность АО «Казпочта», а также рассмотрены процессы формирования и реализации стратегии развития данной компании. В работе [3] изложены теоретико-методологические подходы к разработке стратегического развития, которые можно использовать при разработке стратегии устойчивого развития на основе конкурентных преимуществ. Конкурентное преимущество компании как экономическая категория, означает наличие у компании уникальных характеристик, которые выгодно отличают ее от других аналогичных субъектов на рынке. Важное значение имеют стратегические конкурентные преимущества, позволяющие получить выгоду компании в течение длительного срока. Вопросы создания и управления конкурентными преимуществами компании исследованы в статье [4].

Основные методы, используемые для оценки конкурентоспособности и конкурентных преимуществ компании исследованы в работе [5]. Вопросы разработки стратегии конкурентных преимуществ рассмотрены в статье [6], где в качестве ключевых конкурентных преимуществ предлагаемой продукции, услуг рассмотрены снижение себестоимости, дифференциация продукции, внедрение инновации, сегментирование рынка и оперативное реагирование на потребности рынка. В работе [7] предложена и описана рыночная модель конкурентоспособности товара, предложена модель конкурентоспособности, производимой компанией продукции, учитывающая интересы потребителей, торговых предприятий и самих производителей.

Основные проблемы, возникающие при стратегическом управлении компанией и подходы к их решению исследованы в работе [8]. Результаты исследования конкурентоспособности, стратегии устойчивого управления исследованы в работах [9–11]. В этих работах рассмотрены вопросы конкурентоспособности товаров и услуг в условиях развития современного рынка, методы управления репутацией компании и ее влияние на устойчивое развитие и способы применение потенциала научных учреждений для разработки и реализации стратегии устойчивого управления.

В результате проведенного обзора литературы по теме исследования выявлено, что в анализируемых работах недостаточно рассмотрены вопросы определения и создания стратегических конкурентных преимуществ компании, способы совершенствования стратегии развития для обеспечения устойчивого развития компании. Данная работа посвящена исследованию этих вопросов, т.е. определению стратегических конкурентных преимуществ компании на примере АО «Казпочта», для совершенствования стратегии ее развития.

Основная часть. Основной деятельностью АО «Казпочта» является прием, транспортиров-

ка, доставка обычной и экспресс почты, доставка газет, журналов, а также осуществляет денежные переводы, выпуск и обслуживание платёжных карточек, прием и зачисление коммунальных платежей, доставка пенсий и пособий. Таким образом, АО «Казпочта» оказывает широкий спектр качественных почтовых, финансовых, электронных, агентских и других услуг. Информация по рынку услуг, предоставляемых Компанией от общего рынка по услугам представлена на рисунке 1.

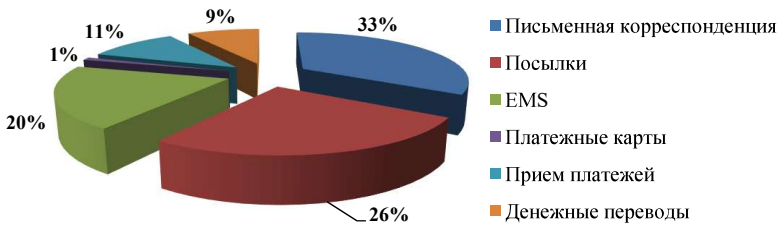

Рисунок 1. **Доля оказываемых АО «Казпочта» услуг от общего рынка соответствующих услуг***

** Составлено автороми по данным АО «Казпочта» и источника [10].*

С 2006 года Компания осуществляет трансфер-агентской деятельности на рынке ценных бумаг. Созданные трансфер-агентские пункты АО «Казпочта» обеспечивают взаимосвязь между инвесторами и продавцами. АО впервые в СНГ внедрило эффективную почтово-сберегательную систему, предлагающую способ привлечения сбережений населения, позволяющие последующее их размещение в государственные ценные бумаги, с гарантией полной сохранности сбережений. Это позволило обеспечить максимальную доступность финансовых услуг для разных слоев населения регионов РК. С 2012 года АО «Казпочта» реализует национальную инвестиционную программу «Народное IPO», оказывая брокерские, транс-агентские услуги.

В настоящее время АО имеет огромную разветвленную сеть, включающая, более 600 городских, около 160 районных и более 2450 сельских отделений почтовой связи. Разработана и реализуется Стратегия развития АО «Казпочта» до 2022 года. В данной стратегии, на основе концепции развития почты модернизируется инфраструктура национального почтового оператора, решаются задачи усовершенствования сети почтовых отделений на основе их капитального обустройства, оснащения современными техническими и инфокоммуникационным средствами, а также банковским оборудованием.

В настоящее время разработана и используется автоматизированная сортировочная машина, которая позволяет в 10 раз быстрее обрабатывать посылки. В каждом регионе созданы модернизированные почтовые отделения, которые соответствуют всем стандартам оказываемых АО «Казпочта» услуг. Компанией на базе платформы POST.KZ проводится полная цифровизация предоставляемых услуг. POST.KZ является онлайн-супермаркетом и позволяет получать сервисы почтовых и финансовых услуг 24/7 в любой точке страны в новом формате.

АО «Казпочта» активно внедряет информационные технологии, которые являются ядром современного инновационного развития компании. В последние годы внедрено множество программ и множество систем, например, КАССА24, Картотека-2, ЕРО, ПУС «Франчайзинг», внедрена система автоматизации выплаты заработной платы, единого хранилища данных и другие автоматизированные системы. В целях реализации государственной программы «Цифровой Казахстан» произведена интеграция системы электронного документооборота АО «Казпочта» с системой электронного документооборота государственных органов, которая является единой для всех госорганов и порталом egov.kz. В 2020 году рынок электронной коммерции Компании составил более 400 млрд тенге, количество доставленных посылок по Казахстану вырос до 38,7 млн. шт, т.е. 62% больше, чем в предыдущем году.

В связи пандемией до августа 2020 года были отменены международные авиарейсы с другими странами, что усложнили некоторые работы компании. Но несмотря на сложности, связанные с пандемией АО «Казпочта» смогла организовать доставку международных почтовых отправлений, обмен другими видами

транспортировки, тем самым обеспечив почтовый обмен с более 30 зарубежными странами. Во втором полугодии 2020 года возобновлены авиарейсы с некоторыми странами мира (Турция, Корея, Беларусь и др.). Это позволило АО «Казпочта» восстановить оперативные почтовые обмены, что улучшило финансовые результаты 2020 года. В данное время интенсивно идет процесс реорганизации почты в многофункциональную финансовую структуру, предоставляющую широкий спектр почтовых, финансовых и других непрофильных услуг.

Переходя к определению конкурентных преимществ компании «Казпочта», необходимо отметить, что в настоящее время рынок почтовых услуг находится в условиях жесткой конкурентной среды, что требует от операторов почты активно внедрять новые услуги, такие как fulfillment, аутсорсинг курьерских услуг (для поддержки e-commerce, и информационно-коммуникационных технологий). Такие услуги и технологии позволяют увеличить рентабельность, улучшить качество и скорость доставки, расширить виды и удобства предоставляемых услуг.

Компания «Казпочта» в качестве национального оператора почты, предоставляющая свои услуги во всех регионах, населенных пунктах и сельской местности страны, имеет ряд стратегических конкурентных преимуществ:

- статус национального оператора почты Казахстана т.е. определенные преимущества перед другими игрокам почтового рынка;

- оказание широкого спектра качечственных услуг (почтовые, финансовые, электронных, агентских и др.), выплаты пенсий и пособий, зарплат сотрудникам бюджетных организаций включая районы и сельские местности по всей территории РК. Предоставляемые услуги одинаково доступны населению как крупных городов, так и населению сельской местности;

- наличие и возможность дальнейшего развития интернет- и мобильного банкинга, сети платежных терминалов самообслуживания и других инновационных продуктов, в том числе и в отдаленных регионах страны;

- внедрение информационных технологий, являющийся ядром современного инновационного развития, различных автоматизированных систем.

Также к конкурентным преимуществам компании «Казпочта» относятся:

- «Программа сервисного обслуживания клиентов», предназначенная для повышения качества обслуживания клиентов, уровня лояльности работников и клиентов;

- «Проект по оценке производственных объектов Компании с присвоением звезд», предназначенный для регулярной оценки уровня сервиса путем проведения опросов «тайных покупателей» и клиентов, работников АО «Казпочта», его структурных подразделений.

Рассматривая результаты исследования подходов к совершенствованию стратегии развития на основе конкурентных преимуществ компании, необходимо отметить, что эффективность деятельности АО «Казпочта», позиция в рыночной среде, спектр и качество оказываемых услуг, в основном зависят от стратегии развития и управления. Система стратегического управления является самым результативным способом повышения эффективности управления современными компаниями, обеспечивающая долгосрочное процветание на базе непрерывного развития, создания и сохранения конкурентных преимуществ.

В настоящее время быстрое развитие инноваций, информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) и повсеместное использование интернета создает возможности для бизнеса и дальнейшего развития. По результатам проведенного анализа международного опыта почтового бизнеса и SWOT анализа, позволившего определить сильные и слабые стороны, а также угроз и возможностей, новая стратегия АО «Казпочта» до 2027 г. фокусируется на 3-х ключевых приоритетных направлениях устойчивого развития: цифровая трансформация; создание и развитие системы электронной коммерции; организационная трансформация.

Выбранные направления стратегии АО «Казпочта» взаимосвязаны, так как цифровая трансформация в качестве ответа на мировую тенденцию цифровизации, позволяет обеспечить развитие электронной коммерции и реализовать организационную трансформацию. Электронная коммерция является новым сегментом современного бизнеса, и для того, чтобы снизить уровень издержек, обеспечить доступ к внешним источникам финансирования должна развиваться по рыночно-ориентированной модели управления. Основными целями стратегии развития являются: сохранение и развитие основной деятельно-

сти Казпочты; использование инновации и новых возможностей в почтовом бизнесе; успешная адаптация АО в современных условиях. Для совершенствования стратегии развития Компании рекомендуется использовать конкурентные стратегии, приведенные на рисунке 2.

В целях совершенствования и эффективной реализации стратегии развития на 2018-2027 годы АО следует активизировать цифровую, организационную трансформацию и внедрить систему электронной коммерции. Цифровая трансформация создает возможность использования современных передовых технологий, которые позволяют улучшить качество оказываемых услуг. А внедрение системы электронной коммерции создает условия, обеспечивающие АО «Казпочта» быть главным партнером частного бизнеса и других компаний на рынке электронной коммерции. С целью закрепления и дальнейшего развития своих конкурентных преимуществ в почтовом бизнесе, с использованием системы формализованных процедур, позволяющие провести мониторинг реализации стратегии развития необходимо своевременно внести корректировки с краткосрочные стратегии Компании.

Рисунок 2. **Конкурентные стратегии для совершенствования реализации товаров/услуг компании***

** Составлено автороми по результатам изучения источников [5, 6]*

Совершенствование подходов по разработке и реализации стратегии развития АО «Казпочта» предусматривает создание долгосрочной, среднесрочной и краткосрочной стратегии по развитию, увязывая оперативные действия с перспективными целями. Для ускорения процесса развития и расширения рынка услуг Компании необходимо учитывать активизацию процесса внедрения инноваций, расширить сферы применения автоматизированных систем и технологических процессов.

Усиление конкуренции за сферы деятельности и долю рынка, влияние издержек и качество обслуживания влекут за собой постоянное или временное снижение прибыльности. Кроме того, АО приходится организовать эффективное производство в условиях низкого уровня заработной платы сотрудников. В этой связи необходимо разработать и реализовать кратковременную стратегию минимизации расходов. Это позволит уменьшить издержеки и сократить затраты на неприбыльные услуги и производство. Следовательно, Компании при разработке стратегии следует учитывать необходимость оптимизации своих активов. Оптимизация бизнеса и повышение его доходности должны

быть одним из основных целей модернизации и стратегии компании.

Для достижения стретагических целей и эффективной реализации Стратегии развития Казпочты до 2022 года необходимо выполнение краткосрочной стратегии по ускоренному внедрению новых ИКТ в систему управления и производственный процесс. Для реалиизации данной краткосрочной стратегии необходимо оснащать все отделения и пункты связи, включая сельскую местность современными компьютерами, специальным программным обеспечением. Это позволит обеспечить оперативность, улшучшить качество предоставляемых услуг и приведет к значительному расширению их номенклатуры.

При разработке и реализации стратегии развития АО «Казпочта» необходимо учесть решения задачи концепции 3-х мерной сети почтовых услуг, оказываемых каждым почтовым филиалом, отделением и пунктом. «3-х мерная сеть почтовых услуг» представляет собой способ оказания услуг в 3-х форматах: в формате традиционных почтовых услуг; в формате современных электронных сервисов удаленного доступна, например дистанционного оказания услуг «электронного правительства»; в формате финансового минимаркета, позволяющего оперативно получать финансовые услуги.

Такая 3-х мерная почта позволяет любому жителю республики отправлять и получать обычные почты и посылки, получать услуги «электронного правительства», с помощью сервиса электронного торгового портала заказать и покупать товары. Кроме того, такая почта позволяет любому жителю страны оперативно получать финансовые услуги: например, переводы денег, оформление и получение кредита, размещение и контроль депозитов. Таким образом, с помощью таких почт весь широкий спектр услуг компании «Казпочта» будет доступным всем жителям, как городским, так и отдаленных сельских местностей, а также повышается качество, оперативность и ассортимент предоставляемых услуг.

В стратегиях развития АО «Казпочта» необходимо конкретизировать сроки и процедуры достижения стратегических для нее целей. Данные процедуры должны включать: расширение профильного для компании почтового бизнеса; полномасштабное внедрение инноваций на основе информационно-коммуникационных технологий; автоматизацию производственных процессов и процессов управления; расширение транспортно-логистических услуг; внедрение полноценного финансового бизнеса; повышение финансовой устойчивости; развитие бренда надежности и качества АО «Казпочта».

Заключение. Основная идея данной работы в выявлении конкурентных преимуществ АО «Казпочта» с целью их использования для совершенствования стратегии развития компании.

В качестве основных результатов, полученные в результате исследования можно выделить:

- по результатам анализа современного состояния, деятельности и возможностей АО «Казпочта» определены ее стратегические конкурентные преимущества;

- исследованы подходы и сформулированы некоторые рекомендации по совершенствованию стратегии развития АО «Казпочта» на основе конкурентных преимуществ компании.

Новизна результатов исследования определяются тем, что определены стратегические конкурентные преимущества компании «Казпочта» на рынке почтового бизнеса и с учетом этих преимуществ сформулированы рекомендации по совершенствования стратегии ее развития.

Цель исследования достигнута, а поставленные задачи исследования решены. Полученные результаты исследования могут быть реализованы на практике для совершенствования стратегии развития исследуемой компании на основе ее конкурентных преимуществ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Казахстан от 9 апреля 2016 года № 498-V «О почте» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.06.2022 г.) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34933247

2. Абильбаева С.А. Разработка стратегии развития компании в зрелой отрасли (на примере АО «Казпочта»). Диссертация на соискание академической степени DBA. – Алматы, 2015. – 165 с.

3. Abilbayeva S., Svyatov S. Theoretical and methodological approaches to the elaboration of strategic development of company // Вестник КЭУ им. Рыскулова. – 2015. – №1. – С. 35-48.

4. Агапова М.А. Управление конкурентными преимуществами предприятия // Карельский научный журнал. – 2017. – Т. 6. – № 3 (20). – С. 81-84.

5. Grigorchuk A.V. Methods for assessing the competitive position and competitive advantages of company // Journal of Advanced Research in Law and Economics. – 2019. – Vol.12. – № 2. – P. 523-538.

6. Сутягина С.И. Разработка стратегии конкурентных преимуществ // Современные исследования. – 2019. – Т.15. – № 4. – С. 33-34.

7. Сабецкая Г.Р. Рыночная модель конкурентоспособности продукции // Маркетинг. – № 3. – 2019. – С. 33-47.

8. Tumin V.M. Strategic management of the company // 2020. – Vol. 17. – № 4. – P. 23-35.

9. Рахимбекова А.Е., Казыбаева А.М. Конкурентоспособность в тенденции развития современного рынка медицинских услуг в Республике Казахстан // Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли. – № 4(41). – 2020. – С. 105-113.

10. Taszharganov S., Turekulova D., Nukesheva A., Beisengaliyev B., Erkulova, G. Reputation management in the healthcare system and its impact for sustainable development // Journal of Environmental Management and Tourism, 2021. – Vol.12. – № 1. – P. 43-55.

11. Аркенова Ж.Р. Возможности использования потенциала научно-исследовательских организаций в реализации государственных стратегических планов // Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли. – № 4(41). – 2020. – С. 168-174.

12. www.kazpost.kz, официальный сайт компании Казпочта.

REFERENCES

1. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 9 aprelya 2016 goda № 498-V «O pochte». (S izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 27.06.2022 g.) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34933247 [in Russian].

2. Abil'bayeva S.A. Razrabotka strategii razvitiya kompanii v zreloy otrasli (na primere AO «Kazpochta»). Dissertatsiya na soiskaniye akademicheskoy stepeni DBA. – Almaty, 2015. – 165 s. [in Russian].

3. Abilbayeva S., Svyatov S. Theoretical and methodological approaches to the elaboration of strategic development of company // Vestnïk KÉW ïm. Rısqulov. – 2015. – №1. – S. 35-48. [in Russian].

4. Agapova M.A. Upravleniye konkurentnymi preimushchestvami predpriyatiya // Karel'skiy nauchnyy zhurnal. – 2017. – T. 6. – № 3 (20). – S. 81-84. [in Russian].

5. Grigorchuk A.V. Methods for assessing the competitive position and competitive advantages of company // Journal of Advanced Research in Law and Economics. – 2019. – Vol.12. – № 2. – P. 523-538.

6. Sutyagina S.I. Razrabotka strategii konkurentnykh preimushchestv // Sovremennyye issledovaniya. – 2019. – T.15. – № 4. – S. 33-34. [in Russian].

7. Sabetskaya G.R. Rynochnaya model' konkurentosposobnosti produktsii // Marketing. – № 3. – 2019. – S. 33-47. [in Russian].

8. Tumin V.M. Strategic management of the company // Journal of Applied Economic Sciences, 2020. – Vol. 17. – № 4. – P. 23-35.

9. Rakhimbekova A.Ye., Kazybayeva A.M. Konkurentosposobnost' v tendentsii razvitiya sovremennogo rynka meditsinskikh uslug v Respublike Kazakhstan // Vestnik Kazakhskogo universiteta ekonomiki, finansov i mezhdunarodnoy torgovli. – № 4(41). – 2020. – S. 105-113. [in Russian].

10. Taszharganov S., Turekulova D., Nukesheva A., Beisengaliyev B., Erkulova, G. Reputation management in the healthcare system and its impact for sustainable development // Journal of Environmental Management and Tourism, 2021. – Vol.12. – № 1. – P. 43-55.

11. Arkenova ZH.R. Vozmozhnosti ispol'zovaniya potentsiala nauchno-issledovatel'skikh organizatsiy v realizatsii gosudarstvennykh strategicheskikh planov // Vestnik Kazakhskogo universiteta ekonomiki, finansov i mezhdunarodnoy torgovli. – № 4(41). – 2020. – S. 168-174. [in Russian].

12. www.kazpost.kz, ofitsial'nyy sayt kompanii Kazpochta.

М.Н. Ниязов, К.Н. Оразбаева, Д.М. Турекулова, А.И. Естурлиева

«ҚАЗПОШТА» АҚ-НЫҢ ДАМУ СТРАТЕГИЯСЫН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ КОМПАНЯНЫҢ БӘСЕКЕЛЕСТІК АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ

Аңдатпа

Қазпошта компаниясының пошта нарығындағы қызметі мен жағдайына талдау жүргізіліп, даму стратегиясын жетілдіруге қажетті компанияның стратегиялық бәсекелестік артықшылықтары анықталды. Ұсынылатын өнімдер мен қызметтердің бәсекелестік артықшылықтары ретінде шығындарды төмендету, тауарларды дифференциялау және олардың ассортиментін кеңейту, инновация және нарықтық қажеттіліктерге жедел жауап беру қарастырылады. Цифрландыру программалар мен автоматтандырылған жүйелерді, ақпараттық технологиялар құралдарын, онлайн қызметтері және компанияның дамуына мүмкіндік берген басқа да жаңалықтарды енгізі бойынша «Қазпошта» АҚ жұмысы талданды. Қазпоштаның негізгі стратегиялық бәсекелестік артықшылықтары ретінде: ҚР-ның ұлттық пошта операторының мәртебесі, яғни. пошта нарығындағы басқа ойыншыларға қарағанда белгілі бір артықшылықтар; бүкіл ел бойынша, оның ішінде ауылдық жерлерде көрсетілетін пошталық, қаржылық, агенттік және басқа қызметтердің кең спектрі; клиенттерге қызмет көрсету сапасын, қызметкерлер мен клиенттердің адалдық деңгейін жақсартуға мүмкіндік беретін компания бағдарламасының болуы анықталған. Компанияның даму стратегиясында «Қазпошта» АҚ тұрақты дамуының негізгі басым бағыттары көрсетілген. Компания тауарларын/қызметтерін сатуды жақсарту үшін бәсекелестік стратегиялар ұсынылады. Компанияның 2018–2027 жылдарға арналған даму стратегиясын жетілдіру және тиімді іске асыру үшін ұсыныстар тұжырымдалған.

M. Niyazov, K. Orazbayeva, D. Turekulova, A. Yesturliyeva

COMPETITIVE ADVANTAGES KAZPOST FOR IMPROVING THE COMPANY'S DEVELOPMENT STRATEGY

Annotation

The analysis of the activity and state of the Kazpost company in the postal market was carried out, the strategic competitive advantages of the company were identified, on the basis of which the strategy could be improved. The competitive advantages of the offered products and services are considered to be cost reduction, differentiation and expansion of the product range, innovation and prompt response to market needs. Analyzed the work of Kazpost JSC on the implementation of digitalization programs, the introduction of automated systems, information technology tools, online services and other innovations that allowed the development of the company. The main strategic competitive advantages of the company and Kazpost are highlighted: the status of the national mail operator of the Republic of Kazakhstan, i.e. certain advantages over other players in the postal market; a wide range of postal, financial, agency and other services provided throughout the country, including in rural areas; availability and implementation of a service program for the Company's customers, which allows to improve the quality of customer service, the level of loyalty of employees and customers. The key priority areas of sustainable development of Kazpost JSC in the development strategy of the Company are highlighted. Competitive strategies are proposed to improve the sale of goods / services of the company. Some recommendations were formulated to improve and effectively implement the Company's development strategy for 2018–2027.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).23
УДК 338.43
ГРНТИ 06.71.07

С.К. Кунязова*, *к.э.н., доцент*[1]
Д.А. Амержанова, *PhD, доцент*[2]
Р.Б. Сартова, *к.э.н., доцент*[1]
А.В. Заякина, *к.э.н., ст. преподаватель*[3]
Торайгыров университет[1]
г. Павлодар, Казахстан
Казахская академия труда и социальных отношений[2]
г. Алматы, Казахстан
Екибастузский инженерно-технический институт имени академика К. Сатпаева[3]
г. Экибастуз, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: kunjazovas@mail.ru

РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА КАК ИНДИКАТОРА ОРИЕНТИРОВАННОСТИ НА СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО

Эффективное функционирование народного хозяйства, снижение рисков в условиях обострения конкурентной среды и экспансии внешнего рынка приводят к необходимости совершенствования организационно-экономических механизмов предпринимательства в условиях интеграции отраслей отечественного АПК в мировую экономику.

В данной статье авторами приведены объемы финансирования АПК за последние годы, представлен индекс ориентированности на сельское хозяйство по странам, структура выпуска продукции (услуг) сельского, лесного и рыбного хозяйства по категориям хозяйств за 2015-2020 годы, количество действующих субъектов МСП в сельском хозяйстве.

Выделены основные проблемы неэффективности государственной поддержки АПК в Казахстане, что предусматривает разработку мероприятий, включающих соответствующие задачи совершенствования управления аграрным предпринимательством, а также их должного финансового обеспечения. Необходимость проведения анализа форм государственной поддержки малого и среднего бизнеса, оценка их эффективности, позволят оценить уровень устойчивости всей экономики.

Показано, что основными задачами программы поддержки предпринимательства в Казахстане должны стать совершенствование эффективности механизма защиты интересов предпринимателей, повышение платежеспособности, выход на мировой рынок, беззалоговое кредитование банками бизнеса, налоговое стимулирование малого и среднего бизнеса и т.д.

Ключевые слова: *агропромышленный комплекс, государственная поддержка, сельское хозяйство, валовая продукция, растениеводство, животноводство, малый и средний бизнес, предпринимательство, эффективность производства, крестьянские (фермерские) хозяйства, производительность труда, финансирование.*

Кілт сөздер: *агроөнеркәсіп кешені, мемлекеттік қолдау, ауыл шаруашылығы, жалпы өнім, өсімдік шаруашылығы, мал шаруашылығы, шағын және орта бизнес, кәсіпкерлік, өндіріс тиімділігі, шаруа (фермер) кәсіпорындары, еңбек өнімділігі, қаржыландыру.*

Keywords: *agro-industrial complex, state support, agriculture, gross output, crop production, animal husbandry, small and medium-sized businesses, entrepreneurship, production efficiency, peasant (farm) enterprises, labor productivity, financing.*

Введение. Создание конкурентоспособного агропромышленного сектора, рост благосостояния сельского населения требуют развития малых и средних форм хозяйствования в отечественном АПК и выбора приоритетных форм государственной поддержки. В настоящее время имеется ряд недостатков при использовании инструментов государственной поддержки малого и среднего бизнеса в аграрной сфере. Необходимо совершенствование форм и методов государственной поддержки аграрного малого и среднего бизнеса с учетом развития механизма государственно-частного партнерства, а также реакции бизнес-сообщества и населения на данные мероприятия.

Оптимальное сочетание рыночных механизмов регулирования процессов воспроизводства, комплексность принятия управленческих

решений являются важнейшей функцией государственной экономической поддержки предпринимательства аграрного сектора. Многие факторы как реализация продукции по низким ценам из-за ограниченности рынков сбыта, сезонность производства, высокие риски сводят к минимуму эффективность выделяемых бюджетных средств. В связи с этим, несмотря на многообразие теоретических исследований к оценке уровня и эффективности государственного регулирования, отсутствие исследований именно применительно к малому и среднему предпринимательству аграрной сферы привели пристальное внимание к данной проблеме.

Основой теоретического исследования послужили последние достижения современной экономической науки, представленные в работах отечественных ученых-экономистов в области государственного регулирования АПК и предпринимательства. При написании были применены следующие методы исследования: абстрактно-логический, монографический, расчетно-конструктивный, экономико-статистический и др.

Информационной базой исследования послужили аналитические материалы Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета, статистические данные МНЭ РК, законодательные акты в области сельского хозяйства и др.

Обзор литературы. Научная литература последних лет характеризуется некоторой недостаточностью исследований в области методического и теоретического характера по совершенствованию государственной поддержки малого и среднего бизнеса в АПК, что предопределяет актуальность данной темы исследования.

На теоретическом и практическом уровнях проблемам государственного регулирования АПК в разное уделялось большое внимание в зарубежных и отечественных исследованиях экономической литературе.

В Казахстане на современном этапе ее развития исследованиями данной проблемы занимаются: Zhussupov Y. [1], Шертимова К.Е., Тулеметова А.С., Бердиярова Б.С. [2], Шуленбаева Ф., Дарибаева А., Маденова К. [3], Nurtayeva Z.S., Karybekova K.E., Mukhtarova Z.E., Nurpeisova A.A. [4] и др.

Требуют уточнения методы поддержки принятия управленческих решений в принятии приоритетных направлений государственной поддержки малых и средних форм предпринимательства в аграрной сфере, исходя из интересов экономики на данном этапе развития, что предопределило также и задачи исследования, остаются недостаточно изученными вопросы совершенствования механизма защиты интересов предпринимателей, повышение платежеспособности, выход на мировой рынок, беззалоговое кредитование банками бизнеса, налоговое стимулирование малого и среднего бизнеса и т.д.

Основная часть. В соответствии со Стратегией-2050 особая роль в развитии экономики принадлежит АПК. Сумма средств, выделяемая в качестве государственной поддержки субъектам малого и среднего бизнеса в АПК за период с 2017-2020 годы составила 1658,2 млрд. тенге. При этом, доля средств республиканского бюджета выросла с 62,8% до 66,2%, а местного бюджета снизилась с 37,2% до 33,8% (рисунок 1).

Рисунок 1. **Сумма финансирования АПК, млрд. тенге***

** Составлено по источнику [5]*

В рамках Целей устойчивого развития (ЦУР) рассчитывается показатель «Индекс ориентированности на сельское хозяйство» для соответствия приоритетов и задач развития страны целям и ориентирам ЦУР [5].

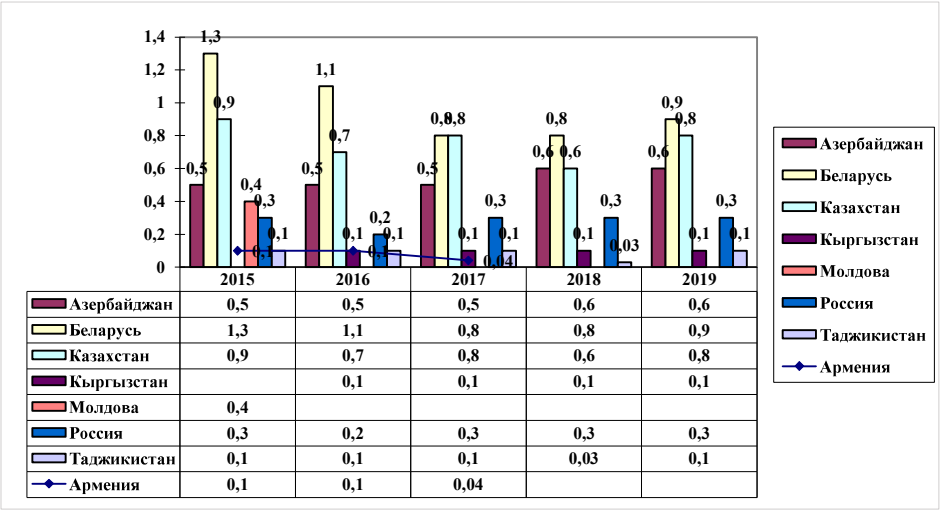

	2015	2016	2017	2018	2019
Азербайджан	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6
Беларусь	1,3	1,1	0,8	0,8	0,9
Казахстан	0,9	0,7	0,8	0,6	0,8
Кыргызстан		0,1	0,1	0,1	0,1
Молдова	0,4				
Россия	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3
Таджикистан	0,1	0,1	0,1	0,03	0,1
Армения	0,1	0,1	0,04		

Рисунок 2. **Индекс ориентированности на сельское хозяйство***

** Составлено по данным [5]*

Данные рисунка 2 показывают, что наибольший размер показателя ориентированности на сельское хозяйство показывает Беларусь, несмотря на тенденцию к снижению с 1,3 до 0,9. В Казахстане данный показатель в среднем составляет 0,8, что отражает меры бюджетной поддержки для поддержания сельского хозяйства страны, обеспечивающим продовольственную безопасность страны.

Для этого в целях развития малого и среднего предпринимательства и фермерства были определены задачи по применению новых технологий и достижений в растениеводстве и животноводстве, производство экологически чистой сельскохозяйственной продукции и выход на крупные экспортные рынки, что приведет к высоким показателям производительности и продуктивности данной отрасли. Для развития механизмов государственной поддержки АПК необходимо учитывать особенности, связанные со спецификой и уровнем развития данной отрасли и для этого учитывать развитие малого и среднего предпринимательства.

Значительная доля в валовом выпуске продукции (услуг) сельского хозяйства принадлежит в среднем хозяйствам населения – 47,2%, хотя в 2020 году мы наблюдаем снижение ее доли в сравнении с 2015 годом на 6,8%. Происходит также рост доли продукции сельскохозяйственных предприятий с 20,9% до 25,1 и индивидуальных предпринимателей (крестьянских или фермерские хозяйств) с 27,2% до 30% (рисунок 3).

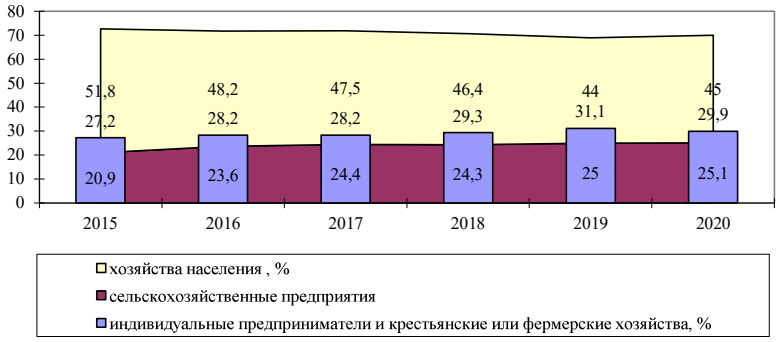

Рисунок 3. **Выпуск продукции по категориям хозяйств за 2015-2020 годы, %***

** Составлено по данным [6]*

Важнейшей задачей государства является обеспечение населения сельскохозяйственной продукцией, что предопределяет необходимость диагностики функционирования субъектов хозяйствования. Рисунок 4 показывает, что в 2020 году из 260,8 тыс. отечественных малых и средних предприятий 83,1% - крестьянские и фермерские хозяйства, 11,5% - индивидуальные предприниматели, 5,3% - предприятия малого предпринимательства. За анализируемый период сохраняется тренд роста действующих субъектов МСП в сельском хозяйстве на 24,6% или 51 тыс. ед., крестьянских фермерских хозяйств на 21,8% или 38,8 ед., индивидуальных предпринимателей на 31,2% или 7,2 тыс. ед. и предприятий малого и среднего предпринимательства на 63,5% или 5,4 тыс. ед.

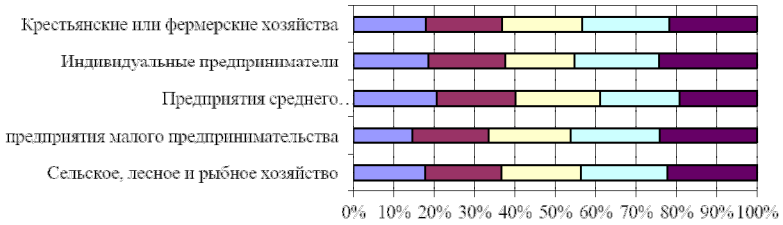

	Сельское, лесное и рыбное хозяйство	предприятия малого предпринимательства	Предприятия среднего предпринимательства	Индивидуальные предприниматели	Крестьянские или фермерские хозяйства
2016	209 371	8 259	285	22 943	177 884
2017	222 186	10 828	271	23 560	187 527
2018	231 312	11 571	291	21 182	198 268
2019	252 264	12 551	272	25 984	213 457
2020	260 781	13 700	266	30 100	216 715

Рисунок 4. **Действующие субъекты МСП в сельском хозяйстве, ед.***

** Составлено по данным [4]*

Для представителей предпринимательства агропромышленного комплекса характерны специфические трудности, в том числе ограниченный доступ к материально-техническим и финансовым ресурсам и др. В связи с чем, государственная поддержка должна быть ориентирована на развитие переработки сельхозпродукции, и повышение производительности сельского хозяйства.

Снижение доли сельского хозяйства в ВВП страны почти в 2,3 раза с 12,3% до 5,3% в 2020 году обусловлена проблемами отрасли, отраженными на рисунке 5.

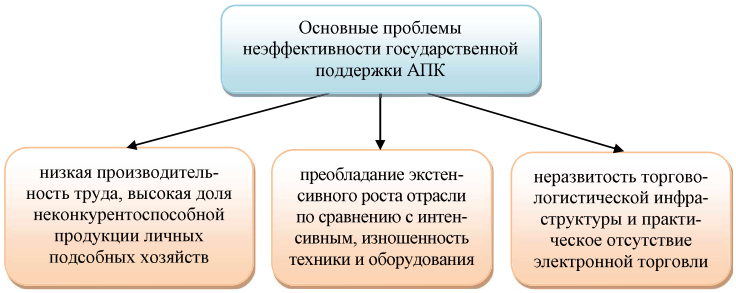

Рисунок 5. **Основные проблемы неэффективности государственной поддержки АПК***

** Составлено авторами*

Заключение. На республиканском уровне основными направлениями поддержки предпринимательства должны быть:

- внедрение инструментов государственного страхования, субсидирование процентной ставки по льготному кредитованию на приобретения средств производства;
- ранжирование средств от форм хозяйствования и эффективности использования земельных угодий;
- развитие производственной и социальной инфраструктуры села.

Задачами программы поддержки предпринимательства в Казахстане должны стать совер-

шенствование эффективности механизма защиты интересов предпринимателей, повышение платежеспособности, выход на мировой рынок;

- беззалоговое кредитование банками бизнеса;

- предоставление гарантий для привлечения иностранных инвестиций;

- активная поддержка Правительством продвижения развитых технологий и технопарков, инфраструктуры поддержки;

- освобождение от уплаты налогов инновационно-ориентированного аграрного предпринимательства и др.

ЛИТЕРАТУРА

1. Zhussupov Ye. et al. Main Directions of Increasing Competitiveness Taking Into Account Specificity of Agriculture and Its Sustainable Development // Journal of Environmental Management and Tourism, 2020 (Volume XI, Winter), 7(47). – P. 1825-1836

2. Шертимова К.Е., Тулеметова А.С.,Бердиярова Б.С. Совершенствование экономического механизма повышения эффективности сельскохозяйственного производства Казахстана // Вестник КазУЭФМТ, 2021. – №4 (45). – С. 164-170.

3. Шуленбаева Ф., Дарибаева А., Маденова К. Комплексная оценка инновационных процессов сельского хозяйства Казахстана // Вестник КазУЭФМТ, 2021. – №4 (45). – С. 22-29.

4. Nurtayeva Z.S., Karybekova K.E., Mukhtarova Z.E., Shulenbayeva F.A., Nurpeisova A.A. Formation and development of the dairy market and its economic efficiency in North Kazakhstan (Akmolinsky region) // Journal of Applied Economic Sciences. – 2018. – 13(7). – C. 1959-1971

5. Исследование методологических подходов к проведению аудита эффективности использования бюджетных средств, направленных на развитие агропромышленного комплекса с выработкой рекомендаций // gov.kz›memleket/entities/esep (дата обращения: 1.03.2022 г.)

6. Статистика // Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: http:// www.stat.kz. (дата обращения: 1.04.2022).

REFERENCES

1. Zhussupov Ye. et al. Main Directions of Increasing Competitiveness Taking Into Account Specificity of Agriculture and Its Sustainable Development // Journal of Environmental Management and Tourism, 2020 (Volume XI, Winter),7(47). – P. 1825-1836

2. Shertimova K.E., Tulemetova A.S.,Berdijarova B.S. Sovershenstvovanie jekonomicheskogo mehanizma povyshenija jeffektivnosti sel'skohozjajstvennogo proizvodstva Kazahstana // Vestnik KazUJeFMT, 2021. – №4 (45). – S. 164-170. [in Russian]

3. Shulenbaeva F., Daribaeva A., Madenova K. Kompleksnaja ocenka innovacionnyh processov sel'skogo hozjajstva Kazahstana // Vestnik KazUJeFMT, 2021. – №4 (45). – S. 22-29. [in Russian]

4. Nurtayeva Z.S., Karybekova K.E., Mukhtarova Z.E., Shulenbayeva F.A., Nurpeisova A.A. Formation and development of the dairy market and its economic efficiency in North Kazakhstan (Akmolinsky region) // Journal of Applied Economic Sciences. – 2018. – 13(7). – S. 1959-1971

5. Issledovanie metodologicheskih podhodov k provedeniju audita jeffektivnosti ispol'zovanija bjudzhetnyh sredstv, napravlennyh na razvitie agropromyshlennogo kompleksa s vyrabotkoj rekomendacij // gov.kz›memleket/entities/esep (data obrashhenija: 1.03.2022 g.) [in Russian]

6. Statistika // Komitet statistiki Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – 2022. – URL: http:// www.stat.kz. (data obrashhenija: 1.04.2022). [in Russian]

С.К. Кунязова, Д.А. Амержанова, Р.Б. Сартова, А.В. Заякина

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНА БАҒДАРЛАНУ ИНДИКАТОРЫ РЕТІНДЕ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ДАМЫТУ

Андатпа

Ұлттық экономиканың тиімді жұмыс істеуі, шиеленісті бәсеке жағдайында тәуекелдердің төмендеуі және сыртқы нарықтардың кеңеюі отандық агроөнеркәсіптік кешендерді интеграциялау жағдайында кәсіпкерліктің ұйымдастырушылық-экономикалық механизмдерін жетілдіру қажеттілігіне әкеледі. Дү-

ниежүзілік шаруашылықтағы өнеркәсіп кешенінің салалары. Бұл мақалада авторлар соңғы жылдардағы агроөнеркәсіптік кешенді қаржыландыру көлемін, елдер бойынша ауыл шаруашылығына бағыттылық индексін, 2015 жылға арналған шаруашылықтар санаттары бойынша ауыл, орман және балық шаруашылығы өнімдерінің (қызметтерінің) құрылымын ұсынады. 2020 жыл, ауыл шаруашылығында жұмыс істейтін ШОБ субъектілерінің саны. Қазақстандағы агроөнеркәсіп кешенін мемлекеттік қолдаудың тиімсіздігінің негізгі проблемалары анықталды, олар ауыл шаруашылығы кәсіпкерлікті басқаруды жетілдіру шараларын әзірлеуді, сондай-ақ оларды тиісті қаржылық қамтамасыз етуді қамтиды. Шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдау нысандарын талдау, олардың тиімділігін бағалау қажеттілігі жалпы экономиканың тұрақтылық деңгейін бағалауға мүмкіндік береді. Қазақстандағы кәсіпкерлікті қолдау бағдарламасының негізгі міндеттері кәсіпкерлердің мүдделерін қорғау тетіктерінің тиімділігін арттыру, төлем қабілеттілігін арттыру, әлемдік нарыққа шығу, банктердің бизнесті кепілсіз несиелеуі, шағын және орта бизнесті салықтық ынталандыру болуы тиіс. орта бизнес және т.б.

S. Kunyazova, D. Amerzhanova, R. Sartova, A. Zayakina

DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS AS AN INDICATOR OF FOCUS ON AGRICULTURE

Annotation

Effective functioning of the national economy, the reduction of risks in the face of an aggravated competitive environment and the expansion of the foreign market lead to the need to improve the organizational and economic mechanisms of entrepreneurship in the context of the integration of domestic agro-industrial complex sectors into the world economy. In this article, the authors present the volume of financing of the agro-industrial complex in recent years, the index of focus on agriculture by country, the structure of output (services) of agriculture, forestry and fisheries by categories of farms for 2015-2020, the number of operating SMEs in agriculture. The main problems of the inefficiency of state support for the agro-industrial complex in Kazakhstan are identified, which provides for the development of measures that include the relevant tasks of improving the management of agricultural entrepreneurship, as well as their proper financial support. The need to analyze the forms of state support for small and medium-sized businesses, assess their effectiveness, will allow us to assess the level of sustainability of the entire economy. It is shown that the main objectives of the entrepreneurship support program in Kazakhstan should be to improve the effectiveness of the mechanism for protecting the interests of entrepreneurs, increase solvency, enter the world market, unsecured lending by banks to businesses, tax incentives for small and medium-sized businesses, etc.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).24
УДК 338.45
ГРНТИ 06.71.03

Г.К. Байбашева*, *PhD, доцент*[1]
Г.Т. Лесбаева, *д.э.н., профессор*[1]
З.К. Смагулова, *к.э.н., PhD, доцент*[1]
С.Е. Кайдарова, *к.э.н., доцент*[2]
Международный университет Астана[1]
г. Нур-Султан, Казахстан
Инновационный Евразийский университет[2]
г. Павлодар, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: 7765060@bk.ru

ИНСТРУМЕНТЫ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В КАЗАХСТАНЕ

Активная поддержка со стороны государства является важным условием адаптации промышленных предприятий к динамично изменяющимся условиям внешней среды. Современные экономические условия Казахстана характеризуются сокращением темпов роста промышленности, недостаточной развитостью инструментов государственной поддержки, что требует поиска инструментов повышения конкурентоспособности предприятий.

В данной статье авторами приведены показатели развития промышленного производства Казахстана, доли видов деятельности в республиканском объеме промышленности, регионов в республиканском объеме промышленности, рентабельность предприятий промышленности за 2016-2020 годы.

Отмечено, что актуальной проблемой является разработка практических рекомендаций по формированию соответствующей современным требованиям экономики управления предприятиями промышленности, обеспечивающей их высокую конкурентоспособность в постпандемийный период. Разработка и реализация региональной экономической политики, дорожных карт путем совершенствования организационно-экономического механизма поддержки экспортоориентированного импортозамещающего производства, субсидирование региональных производителей импортозамещающей продукции, расширение экономических инструментов развития за счет привлечения региональных банков, компенсации части затрат на НИОКР и поддержки управленческих кадров, реализация государственно-частного партнерства, концессии и бюджетное софинансирование, льготное кредитование, предоставление гарантий получателям кредитов, налоговые преференции являются основными инструментами повышения конкурентоспособности промышленных предприятий.

Ключевые слова: *высокотехнологичная продукция, конкурентоспособность, предприятия, промышленность, обрабатывающая промышленность, постпандемия, рентабельность, регионы, кредиты, кризис, инструменты поддержки.*

Кілт сөздер: *жоғары технологиялық өнімдер, бәсекеге қабілеттілік, кәсіпорындар, өнеркәсіп, өңдеу, пандемиядан кейінгі, табыстылық, аймақтар, несиелер, дағдарыс, қолдау құралдары.*

Keywords: *high-tech products, competitiveness, enterprises, industry, manufacturing, post-pandemic, profitability, regions, loans, crisis, support tools.*

Введение. Необходимость быстрого решения таких первоочередных задач как увеличение темпов развития и повышение конкурентоспособности промышленности, упоминается в Стратегии и ежегодных посланиях Президента к народу Казахстана.

Мировая пандемия и постпандемические процессы повлияли на экономическое состояние и развитие отечественных промышленных предприятий. Данные Комитета по статистике свидетельствуют о том, что ресурсный потенциал отраслей добывающего сектора не позволяет им наращивать производство более чем на 1-3% в год, при этом, часть отечественных добывающих отраслей сильно зависит от импорта зарубежных технологий и оборудования.

По состоянию на 2020 год индекс промышленного производства снизился с 104,1% до 99,5% и в обрабатывающем производстве на 1,7% (2020 году- 104,1%, 2019 году – 105,8%). Наблюдаются также негативные тенденции снижения производственного потенциала в отрас-

лях промышленности: снижение качества основных фондов, снижение загрузки мощностей (износ основного капитала на предприятиях промышленности составил более 45 % в 2020 году), отрицательная динамика человеческого капитала и др.

Выявлено, что рост затрат на отечественных предприятиях не сопровождается повышением доли инновационной продукции в общем объеме производства. В этих условиях для повышения уровня устойчивости производства промышленной продукции целесообразно восстановление объемов выпуска и повышение конкурентоспособности обрабатывающих отраслей за счет развития высокотехнологичных промышленных предприятий. Актуальность темы исследования также усиливается в связи необходимостью разработки методологических основ обеспечения экономической устойчивости промышленного производства в условиях перехода к инновационному этапу развития экономики.

Обзор литературы. Острая необходимость в стимулировании развития собственной высокотехнологичной и инновационной базы требуют дальнейшего развития теоретико-методологических основ оценки уровня конкурентоспособности предприятий. Вместе с тем, в экономической литературе отсутствует комплексное представление факторов повышения конкурентоспособности промышленного комплекса в целом и его отдельных отраслей. Несмотря на это, современные исследования в области сущности и природы конкурентоспособности предприятий отражены в современных работах российских и отечественных авторов: Меленькина С.А. [1], Ползунова Н.Н. [2], Ильина Е.А. [3], Теребова С. [4], Туктарова П.А. [5], Ниязов М.Н., Бейсенгалиев Б.Т., Оразбаева К.Н., Естурлиева А.И. [6].

Инновационная составляющая промышленных предприятий также требует исследования и создает основу для использования интеллектуального потенциала и выпуска высокотехнологичной продукции. Политика, направленная на рост уровня инноваций промышленных предприятий, позволит повысить уровень производства при опережающем развитии перерабатывающих отраслей. Кроме того, существующие инструменты и механизмы осуществления экономической политики по повышению уровня конкурентоспособности промышленных предприятий нуждаются в дальнейшей теоретической проработке. В связи с этим, актуальность выявленных проблем, их значение в теоретическом и практическом плане, предопределили выбор темы и цели исследования.

Методология исследования основана на существующих теоретических разработках по изучению факторов увеличения конкурентоспособности промышленных предприятий. В данном исследовании были использованы методы системного анализа, графического анализа, экономико-статистического анализа и др.

Основная часть. После относительно неплохих темпов роста ВВП страны 2016-2019 годы, доля ВДС промышленности в ВВП республики снизилась с 27,5% в 2019 году до 27,1% в 2020 году или на 0,4%. Темпы роста промышленности снизились с 107,3% в 2017 г. до 104,4% в 2018 г., 104,1% – в 2019 г. и 99,5% – в 2020 г. Несмотря на данные показатели выпуск промышленной продукции в денежном выражении вырос в 2016-2019 годы на 54,4% (рисунок 1). Однако в 2020 году объем производства промышленной продукции в размере 27 028 млрд. тенге снизился по сравнению с 2019 годом на 8,2%, прибыль снизилась на 41,6%. Инвестиции в основной капитал в 2020 году снизились с 7 786,3 млрд. тенге до 6 203,3 млрд. тенге или 20,3%.

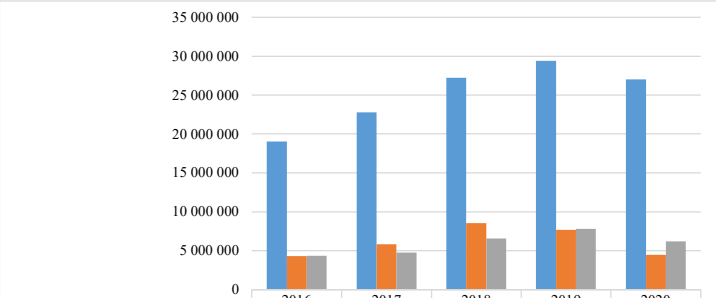

	2016	2017	2018	2019	2020
Объем производства промышленной продукции, млн. тенге	19 026 781	22 790 209	27 218 063	29 380 342	27 028 506
Прибыль (убыток) до налогообложения, млн. тенге	4 298 337	5 808 551	8 522 544	7 684 090	4 477 052
Инвестиции в основной капитал по отрасли «Промышленность», млн. тенге	4 320 396	4 769 589	6 567 367	7 786 271	6 203 260

Рисунок 1. **Показатели развития промышленного производства Казахстана, млн. тенге [7]**

Структурная динамика промышленного производства показывает, что в ряде отраслей фиксируется определенное снижение. В 2020 г. по сравнению с 2019 г. Наибольшее снижение зафиксировано в добыче сырой нефти - 5,6%, добыча угля – 3,3%, добыча природного газа – 1,9%. Фиксируется и определенный рост в 2020 г. обрабатывающих производств на 4,1%., хотя в предшествующие три года он был значительно выше (от 5,6% до 5,8%). Что касается структуры обрабатывающих производств, то в 2020 году наибольший рост показала такая отрасль, как производство деревянных и пробковых изделий, кроме мебели -29,4%.

Основной объем промышленной продукции приходится на горнодобывающую промышленность в среднем за 2016-2020 годы 50,6%, обрабатывающую промышленность – 42,0%, производство продуктов питания – 6,6%. В структуре горнодобывающей промышленности более 30% занимает добыча сырой нефти и природного газа, добыча металлических руд – 8,3%. При этом, более 70% промышленной продукции производят предприятия частной формы собственности и государственной менее 1%.

Производство продуктов химической промышленности в 2020 году занимает 1,8%, фармацевтических препаратов - 0,5%, металлургическое производство - 21,0%, производство продуктов нефтепереработки и нефтегазохимии - 3,1% (рисунок 2).

Рисунок 2. **Доля видов деятельности в республиканском объеме промышленности, % [7]**

В Костанайской и Акмолинской областях наблюдается рост промышленности в 2020 году на 7,8% и 6,8%, в Кызылординской и Мангыстауской областях происходит снижение на 12,9% и 5,9%. Основной объем промышленной продукции приходится на регионы: Атырауская область – 19,1%, Карагандинская -11,0%, Восточный Казахстан – 8,9%,

Павлодарская -7,8%. Наименьший объем приходится на Жамбылскую область – 1,9%, Северный Казахстан -1,2%, Туркестанская – 2% (рисунок 3).

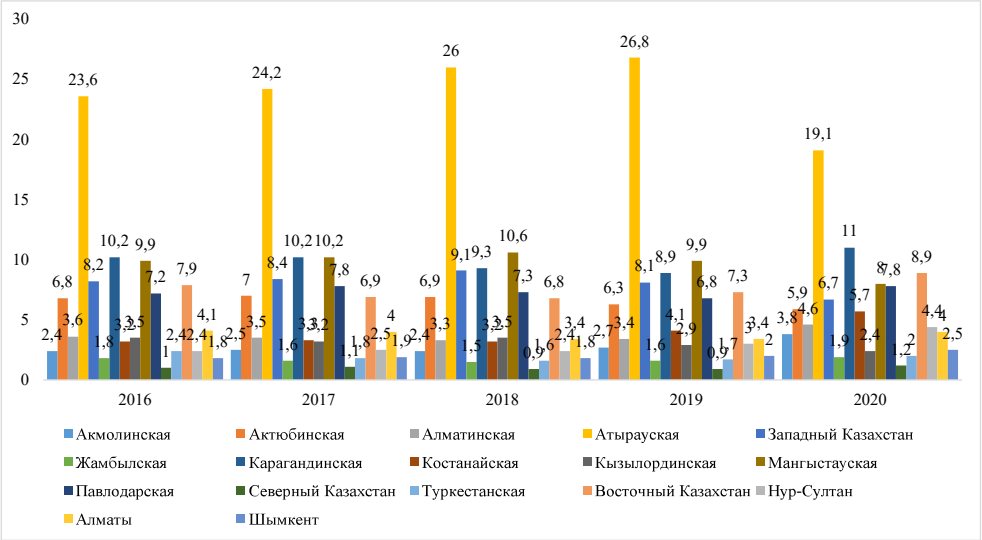

Рисунок 3. **Доля регионов в республиканском объеме промышленности, % [7]**

Одним из факторов повышения конкурентоспособности является достижение положительных результатов финансово-хозяйственной деятельности промышленного предприятия. Исходя из рисунка 4 видно, что рентабельность горнодобывающей отрасли в 2020 году снизилась на 30,1% по сравнению с предыдущим годом, в том числе добыча угля на 6,6%, добыча сырой нефти и природного газа на 45,5%, добыча металлических руд – 1,6%. Финансовые результаты обрабатывающей промышленности также снизились с 14,0% до 13,7%, однако по производству продуктов питания произошло увеличение почти в 2 раза с 3,7% до 7,4%.

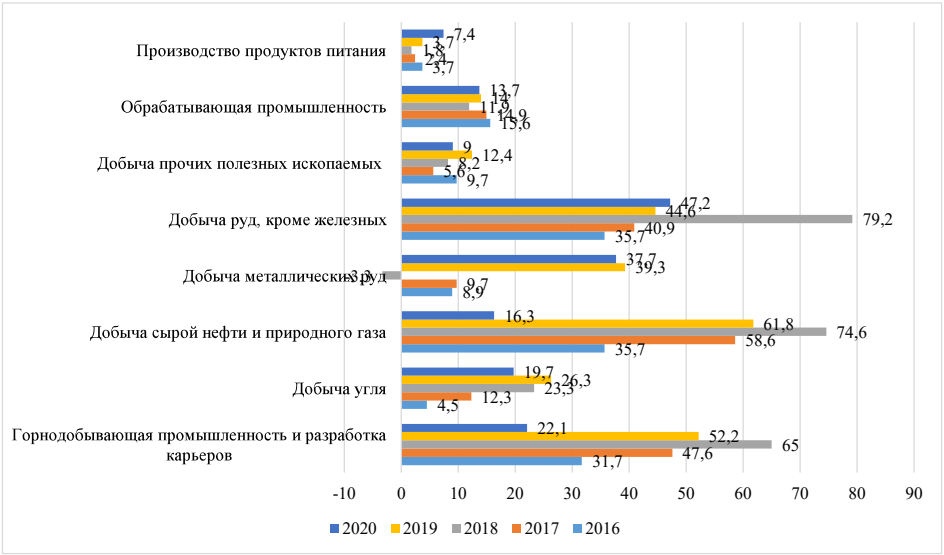

Рисунок 4. **Рентабельность предприятий промышленности за 2016-2020 годы, % [7]**

Заключение. Приоритетными точками роста конкурентоспособности должны стать обрабатывающие производства и производство продуктов питания, которые обеспечивают высокий уровень рентабельности.

Основными инструментами повышения конкурентоспособности предприятий промышленности должны быть:

- разработка и реализация региональной экономической политики, дорожных карт путем совершенствования организационно-экономического механизма поддержки экспортоориентированного импортозамещающего производства;

- субсидирование региональных производителей импортозамещающей продукции;

- расширение экономических инструментов развития за счет привлечения региональных банков, компенсации части затрат на НИОКР и поддержки управленческих кадров;

- софинансирование строительства объектов инфраструктуры из местного бюджета;

- введение прямых субсидий, субсидирование процентной ставки;

- реализация государственно-частного партнерства, концессии и бюджетное софинансирование;

- льготное кредитование, предоставление гарантий получателям кредитов, налоговые преференции,

- разработка и реализация инвестиционных проектов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Меленькина С.А. Современное состояние взаимодействия инновационной культуры и конкурентоспособности промышленного предприятия [Электронный ресурс] / С.А. Меленькина // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1. – URL: http://www.science-education.ru/121-18869 (дата обращения: 30.03.2022).

2. Ползунова Н.Н. Инструменты промышленной политики в целях обеспечения конкурентоспособности промышленных предприятий / Н.Н. Ползунова // Известия высших учебных заведений. Серия: Экономика, финансы и управление производством. – 2015. – № 01 (23)/2015. – С. 85-91.

3. Ильина Е.А. Моделирование стратегии устойчивого развития промышленных предприятий / Е.А. Ильина // Организатор производства. – 2021. – Т. 29. – № 3. – С. 130-138.

4. Terebova, S. Cooperation between Russia and the European Union: From importing to exporting technology // Studies on Russian Economic Development May 2017. – Volume 28, Issue 3. – P. 327–337.

5. Туктарова П.А. Задача определения степени устойчивости предприятия с использованием балльно-рейтинговой модели / П.А. Туктарова, Ю.Т. Мансурова // I International Conferenceon Information Technologies for Intelligent Decision Making Support, 2019. – Volume 1. – Уфа: УГАТУ, 2019. – 252 с.

6. Ниязов М.Н., Бейсенгалиев Б.Т., Оразбаева К.Н., Естурлиева А.И. Обеспечение устойчивого развития компании на базе стратегических конкурентных преимуществ // Вестник КазУЭФМТ, 2021. – №3 (44). – С. 64-73.

7. Статистика // Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: http:// www.stat.kz. (дата обращения: 10.03.2022).

REFERENCES

1. Melen'kina S.A. Sovremennoe sostojanie vzaimodejstvija innovacionnoj kul'tury i konkurentosposobnosti promyshlennogo predprijatija [Jelektronnyj resurs] / S.A. Melen'kina // Sovremennye problemy nauki i obrazovanija. – 2015. – № 1. – URL: http://www.science-education.ru/121-18869 (data obrashhenija: 30.03.2022). [in Russian]

2. Polzunova N.N. Instrumenty promyshlennoj politiki v celjah obespechenija konkurentosposobnosti promyshlennyh predprijatij / N.N. Polzunova // Izvestija vysshih uchebnyh zavedenij. Serija: Jekonomika, finansy i upravlenie proizvodstvom. – 2015. – № 01 (23)/2015. – S. 85-91. [in Russian]

3. Il'ina E.A. Modelirovanie strategii ustojchivogo razvitija promyshlennyh predprijatij / E.A. Il'ina // Organizator proizvodstva. – 2021. – T. 29. – № 3. – S. 130-138. [in Russian]

4. Terebova S. Cooperation between Russia and the European Union: From importing to exporting technology // Studies on Russian Economic Development May 2017. – Volume 28, Issue 3. – P. 327-337. [in Russian]

5. Tuktarova P.A. Zadacha opredelenija stepeni ustojchivosti predprijatija s ispol'zovaniem ball'no-rejtingovoj modeli/P.A. Tuktarova, Ju.T. Mansurova // I International Conferenceon Information

Technologies for Intelligent Decision Making Support, 2019. – Volume 1. – Ufa: UGATU, 2019. – 252 s. [in Russian]

6. Nijazov M.N., Bejsengaliev B.T., Orazbaeva K.N., Esturlieva A.I. Obespechenie ustojchivogo razvitija kompanii na baze strategicheskih konkurentnyh preimushhestv // Vestnik KazUJeFMT, 2021. – №3 (44). – S. 64-73. [in Russian]

7. Statistika // Komitet statistiki Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – 2022. – URL: http:// www.stat.kz. (data obrashhenija: 10.03.2022). [in Russian]

Г.К. Байбашева, Г.Т. Лесбаева, З.К. Смагулова, С.Е. Кайдарова

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӨНЕРКӘСІП КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ҚҰРАЛДАРЫ

Андатпа

Мемлекет тарапынан белсенді қолдау өнеркәсіптік кәсіпорындардың серпінді өзгеретін экологиялық жағдайларға бейімделуінің маңызды шарты болып табылады. Қазақстанның қазіргі экономикалық жағдайлары өнеркәсіптік өсу қарқынының төмендеуімен, мемлекеттік қолдау құралдарының жеткіліксіз дамуымен сипатталады, бұл кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру құралдарын іздеуді талап етеді.

Бұл мақалада авторлар Қазақстандағы өнеркәсіп өндірісінің даму көрсеткіштерін, өнеркәсіптің республикалық көлеміндегі қызметтің үлесін, өнеркәсіптің республикалық көлеміндегі өңірлердің үлесін, 2016-2020 жылдарға арналған өнеркәсіп кәсіпорындарының рентабельділігін ұсынады.

Пандемиядан кейінгі кезеңде олардың жоғары бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін заманауи талаптарға жауап беретін өнеркәсіптік кәсіпорындарды басқару экономикасын қалыптастыру бойынша практикалық ұсыныстар әзірлеу өзекті мәселе екені атап өтілді. Экспортқа бағытталған импортты алмастыратын өндірісті қолдаудың ұйымдық-экономикалық механизмін жетілдіру, импортты алмастыратын өнім өндірушілерді субсидиялау, өңірлік банктерді тарту арқылы экономикалық даму құралдарын кеңейту, ҒЗТКЖ шығындарының бір бөлігін өтеу және өңірлік экономикалық саясатты, жол карталарын әзірлеу және іске асыру. басқару персоналын қолдау, мемлекеттік-жекешелік әріптестікті, концессияларды және бюджеттік қоса қаржыландыруды жүзеге асыру, жеңілдетілген несиелендіру, несие алушыларға кепілдіктер беру, салықтық преференциялар өнеркәсіптік кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі құралдары болып табылады.

G. Baibasheva, G. Lesbayeva, Z. Smagulova, S. Kaidarova

INSTRUMENTS TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN KAZAKHSTAN

Annotation

Active support from the state is an important condition for the adaptation of industrial enterprises to dynamically changing environmental conditions. Modern economic conditions in Kazakhstan are characterized by a reduction in industrial growth rates, insufficient development of state support tools, which requires the search for tools to increase the competitiveness of enterprises.

In this article, the authors present indicators of the development of industrial production in Kazakhstan, the share of activities in the republican volume of industry, regions in the republican volume of industry, the profitability of industrial enterprises for 2016-2020.

It is noted that the actual problem is the development of practical recommendations for the formation of an economics of managing industrial enterprises that meets modern requirements, ensuring their high competitiveness in the post-pandemic period. Development and implementation of regional economic policy, roadmaps by improving the organizational and economic mechanism for supporting export-oriented import-substituting production, subsidizing regional manufacturers of import-substituting products, expanding economic development instruments by attracting regional banks, compensating part of R&D costs and supporting management personnel, implementing public-private partnerships, concessions and budgetary co-financing, concessional lending, provision of guarantees to recipients of loans, tax preferences are the main tools for increasing the competitiveness of industrial enterprises

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).25
ӘОЖ 338.43
ҒТАМР 06.71.07

А.Б. Тасмаганбетов, *PhD, қауымд. профессор*
Ж.Ж. Тлеулина*, *PhD докторанты*
Қ. Жұбанов атындағы
Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе қ., Қазақстан
* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)
e-mail: zhema70@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДА КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІ ДАМЫТУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығында кәсіпкерлік қызметті ұйымдастырудың ерекшеліктері қарастырылған. Ауыл шаруашылығында кәсіпкерлікті зерттеумен айналысатын ғалымдар өз еңбектерінде агробизнестің қауіп-қатері мен тұрақсыздығын, әртүрлі меншік нысандарының болуын, жермен байланысты өндірістік үдерістің ерекшелігін, сонымен бірге инновациялық кәсіпкерлікті енгізу қажеттілігін атап көрсеткен.

Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығының ағымдағы жай-күйін талдау барысында кәсіпкерлік қызметтің дамуына кедергі келтіретін негізгі мәселелер ашылды: ауыл шаруашылығы шикізатының экспорттағы жоғары үлесінің болуы; агроөнеркәсіптік кешендегі өндірістің технологиялық артта қалуы; ауыл шаруашылығы өнімдерін өткізу жөніндегі үйлестірілмеген жұмыстың болуы; жеке қосалқы шаруашылықтар үшін субсидияларға қойылатын талаптардың жоғары деңгейде болуы; екінші деңгейдегі банктерде несиелер бойынша жоғары мөлшерлемелер;ауылдық аумақтардағы инфрақұрылымның дамымауы. Мақала авторлары ауыл шаруашылығындағы кәсіпкерлікті дамыту бойынша ұсыныстар берген: жеке қосалқы шаруашылықтарға мемлекеттік қолдаудың қолжетімділігін мен ашықтығын қамтамасыз ету; кәсіпкерлік қызметтің ауыл шаруашылығына жатпайтын түрлерін дамыту бағдарламаларын әзірлеу; ауыл өнімдерін өндіруге инновациялық технологияларды енгізетін фермерлерге жеңілдетілген несие беруді енгізу; шалғайдағы ауылдық аумақтардан ауыл шаруашылығы өнімдерін жеткізуге байланысты фермерлердің логистикалық және көліктік шығындарын субсидиялауды көздеу.

Кілт сөздер: *кәсіпкерлік, ауыл шаруашылығы, тәуекел, жер, өндіріс, субсидия, мемлекеттік қолдау, инновация, өнім, меншік*

Ключевые слова: *предпринимательство, сельское хозяйство, риск, земля, производство, субсидия, государственная поддержка, инновация, продукция, собственность*

Keywords: *entrepreneurship, agriculture, risk, land, production, subsidy, state support, innovation, products, property*

Кіріспе. Қазіргі уақытта ауыл шаруашылығында кәсіпкерлік халықты жұмыспен қамту, қажетті өнімдермен қамтамасыз ету және ел экономикасын дамыту үшін өте маңызды рөл атқарады. Ауылшаруашылығында кәсіпкерлік қызметті ұйымдастыру үй жануарларымен және өсімдіктермен тікелей байланыстыболып келеді, әрі климаттық жағдайларға тәуелді.

Осыған орай ауыл шаруашылығында кәсіпкерлікті дамыту үшін әлемдік нарықта ауыл шаруашылығы өнімінің бәсекеге қабілеттілігін дамытуға ықпал ететін кәсіпкерлік қызметтің тиімді нысандарын айқындау қажет. Әдетте, ауыл шаруашылығындағы кәсіпкерлік орта халықтың табыс деңгейінің төмендігімен, инфляцияның жоғары деңгейімен, жұмыссыздықтың жоғары болуымен және нормативтік-құқықтық базаның жетілмегендігімен сипатталады.

Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызметті жүргізу және ұйымдастыру Кәсіпкерлік кодексі арқылы реттеліп отырылады. Онда «жұмыскерлердің жылдық орташа санына және жылдық орташа кіріске қарай кәсіпкерлік субъектілерінің санаттары көрсетілген: шағын кәсіпкерлік субъектілері, оның ішінде микрокәсіпкерлік субъектілері;орта кәсіпкерлік субъектілері;ірі кәсіпкерлік субъектілері». [1]

Әрине,ауыл шаруашылығында кәсіпкерлік қызметтің барлық санаттары шоғырланған. Ауыл шаруашылығында дара кәсіпкерлікті іске асыру шаруа немесе фермер қожалықтары арқылы жүзеге асырылады.Қазақстан Республикасындағы шағын және орта бизнес кәсіпорындары санының өсуі, жеке кәсіпкерлер

санының көбеюі, шаруа (фермер) қожалықтары санының артуы елдегі кәсіпкерлік еркіндігінің жеткілікті жоғары дәрежесін айғақтайтынын көрсетеді.Дегенмен, ауыл шаруашылығындағы кәсіпкерлік қызметті ұйымдастыруға нақты көңіл бөлінбей отыр.

Мақаланың мақсаты - ауыл шаруашылығындағы кәсіпкерлік қызметті қолданудың талаптарын ескере отырып, оны дамытудың ұтымды бағыттарын ұсыну болып табылады.

Зерттеудің басты маңыздылығына ауыл шаруашылығының табиғи ерекшеліктерін, өндіріс пен еңбектің маусымдылығын жатқызуға болады.

Зерттеу әдістері. Ауыл шаруашылығындағы кәсіпкерлік қызметтің дамуын зерттеу кезінде теориялық, сараптамалық және салыстырмалы әдістер қолданылды.

Әдебиеттік шолу. Ауыл шаруашылығындағы кәсіпкерлік қызмет климаттық жағдайларға байланысты тәуекелді экономикалық қызмет болып табылады. Сондықтан осы ерекшелікті ескере отырып, ғалымдардың еңбектеріне шолу жасайық.

Қожамқұлова Д.Н.экономиканың кез келген саласындағы, оның ішінде аграрлық саладағы кәсіпкерлік қызмет белгісіздік, тұрақсыздық және тәуекел жағдайында жүзеге асырылады деп есептейді. Агробизнес жағдайлары үнемі өзгеріп отырады, нарық субъектілерінің мінез-құлқы өзгеріп отырады, бұл өндіріс пен сатуды тез қайта бағыттауға мәжбүр етеді, тиісінше белгісіздік орын алады[2].

Темірбекова А.Б., Дуламбаева Р. Т. ауыл шаруашылығында кәсіпкерлік қызметті ұйымдастырудың үш негізгі нысанын топтастырды: фермерлік (шаруа) қожалықтар ұсынған шағын бизнес; түрлі серіктестіктер, қауымдастықтар, кооперативтер ұсынған орта бизнес; аграрлық корпорациялар ұсынған ірі бизнес [3].

Ғалымдар бұл нысандарды зерттей келе, фермерлік (шаруа) қожалықтар ауыл шаруашылығындағы кәсіпкерлікті дамытудың басты нысаны ретінде қарастыруды заңдылық деп санайды.

Журавлева И.И. ауыл шаруашылығындағы кәсіпкерлікті табысты дамыту үшін жерді ұқыпты пайдалану қажет деп есептейді. Қазір бүкіл әлемде ауылшаруашылық қажеттіліктеріне пайдалануға болатын көптеген резервтік жерлер бар. Бірақ топырақтың әр түрі ауыл шаруашылығының бір немесе басқа түріне сәйкес келмейтінін ескерген жөн [4].

Көптеген ғалымдар ауыл шаруашылығының дамуы ғылым мен техниканың жетістіктерін енгізу арқылы агроөнеркәсіптік кәсіпкерлікті жаңғыртуға бағытталған инновациялық кәсіпкерлікті дамыту негізінде мүмкін деп санайды.

Мысалы, Тажибаева Р.М. агроөнеркәсіптік кешен саласындағы кәсіпкерлік бастама агроөнеркәсіптік өндірісті дамуын және оның инновацияларға бейімділігіне бір мезгілде ықпал етуін, өндірістегі жаңа ғылыми-техникалық зерттеулерді бейімдеу мүмкіндіктерін, олардың дамуының неғұрлым жоғары деңгейін қамтамасыз ететінін атап өтті [5].

Капышева С.К., Каменова М.Ж., Аймурзина Б.Т. инновациялық кәсіпкерлікті ауыл шаруашылығында іске асыру үшін экономиканың нақты секторында ғылым жетістіктерді кең ауқымда пайдалану үшін мемлекеттік маңызы бар нақты инновациялық жобаларды іске асыруды қамтамасыз етуді ұсынады [6].

Көріп отырғанымыздай, ауыл шаруашылығында кәсіпкерлікті зерттеумен айналысатын ғалымдар агробизнестің қауіп-қатері мен тұрақсыздығы, әртүрлі меншік нысандарының болуы, жермен байланысты өндірістік үдерістің ерекшелігі, сондай-ақ инновациялық кәсіпкерлікті енгізу қажеттілігі туралы атап өтеді.

Негізгі бөлім. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің ұлттық статистика бюросы ауыл шаруашылығына қатысты өндірілген өнім мен көрсетілетін қызметтерді кәсіпкерлік нысанның үш санаты арқылы топтастырған:

- ауыл шаруашылық кәсіпорындары;
- дара кәсіпкерлер мен фермерлер;
- жұртшылық шаруашылығы.

Міне, осы санаттар бойынша жинақталған статистикалық мәліметтерді ескере отырып, 2016-2020 жылдар аралығындағы ауыл шаруашылығы бойынша өндірілген өнім және көрсетілген қызметтерді кәсіпкерлік қызметтің нысандары бойынша талдап көрелік (кесте 1).

Кесте 1

Ауыл шаруашылығы санаттары бойынша 2016-2020 жылдар аралығында өндірілген өнім және көрсетілген қызметтер, млрд теңге*

Ауыл шаруашылығы санаттары	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл	2020 жылдың 2016 жылға өзгерісі (есе)
Ауыл шаруашылығының жалпы шығарылымы, оның ішінде	3701,5	4092,3	4497,6	5177,9	6363,98	1,71
ауылшаруашылығы кәсіпорындары	873,3	996, 8	1091,2	1293, 9	1699,6	1,95
Дара кәсіпкерлер және фермерлер	1043,6	1152,5	1317,4	1607,8	2033,6	1,95
Жұртшылықшаруашылығы	1784,4	1943,0	2089,1	2276,1	2630,8	1,47

* *Авторлармен [7] негізінде әзірленген*

2016-2020 жылдар аралығындағы статистикалық мәліметтер соңғы бес жылдықта ауыл шаруашылығы өнімдерінің едәуір өскенін көрсетіп отыр. 2020 жылы (6363,98 млрд. теңге) 2016 жылға (3701,5 млрд. теңге) қарағанда ауыл шаруашылығында өндірілген өнім және көрсетілген қызметтер шамамен 1,71 есеге көбейген. Есепті жылдар аралығында ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының, дара кәсіпкерлер мен фермерлердің шығарылған өнімі 1,95 есеге, ал жұртшылық шаруашылығының өнімі 1,47 есеге өскені байқалады.

Отандық тәжірибе көрсетіп отырғандай, тек ірі ауыл шаруашылық кәсіпорындары ғана кәсіпкерлік қызметті жүргізу барысында қажетті технологиялық өндірісті толық сақтауға және озық технологияларды енгізуге мүмкіндігі жоғары. Дара кәсіпкерлер мен фермерлер нарықта бәсекелестік артықшылықтарға ие болу үшін жаңа инновацияларды енгізуге неғұрлым сезімтал, дегенмен инновациялық дамытуға қажетті қаражаттарды табуға мүмкіншіліктері аз.

Жұртшылық шаруашылығы тұрғындарға қажетті азық-түлік өнімдерінің жалпы көлемін құруда басты орынды алады.Оның үлесі 2020 жылы 41%-ды құрады (сурет 1).

1-сурет. **Қазақстан Республикасында 22020 жылғы ауыл шаруашылығы өнімдерінің кәсіпкерлік қызмет санаттары үлесі***

* *Авторлармен [7] негізінде әзірленген*

Азық-түлік нарықтарын қалыптастыруда оның мүмкіндіктерінің шектеулі болуына қарамастан, жұртшылық шаруашылығы шағын бизнесті дамытуға, ауыл халқының едәуір бөлігін жұмысқа орналастыруға қолайлы жағдайлар жасайды.

Алайда, жұртшылық шаруашылығы халықты өніммен қамтамасыз етуде маңызды рөл атқаратынына қарамастан, нарыққа сапасы жағынан бәсекеге қабілетті өнім өндіруді іске асыруға толық ықпал ете алмайды. Бұл тұжырымның нақты қорытындысын 2-суреттенбайқауға болады.

Сурет 2. **Қазақстан Республикасында 2016-2020 жылдар аралығында ауыл шаруашылығы өнімдерінің нақты көлем индексінің өзгерісі***

** Авторлармен [7] негізінде әзірленген*

2-сурет көрсетіп тұрғандай, ауыл шаруашылығының шығарылған өнімдері мен көрсетілген қызметтері бойынша 2019 жылы 2018 жылмен салыстырғанда төмендеуі байқалады. Оның басты себебіне 2019 жылғы болған қуаңшылықты жатқызуға болады. Бұл өз кезегінде, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының нақты көлем индексі 2019 жылы 93,9%-ға дейін төмендеуіне әкелді.

Ауыл шаруашылығының өнім шығарылымында дара кәсіпкерлер мен фермерлердің нақты көлем индексі елеулі және тұрақты артып келеді. Мәселен, 2019 жылы 102,1%-ды құраса, ал 2020 жылы109,3%-ға дейін артқан.

Дара кәсіпкерлер мен фермер қожалықтарына мемлекет тарапынанкөрсетіліп жатқан жеңілдіктер, яғни тіркеу рәсімдерінің оңтайлануы, әртүрлі тексеруші органдарға мораторийдің жариялануы, салықтық бақылаудың кезеңділігі мен реттілігінің іске асуы себеп болды.

Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығында кәсіпкерлік қызметтің дамуына кедергі келтіретін мынадай негізгі мәселелерді атап көрсетуге болады:

- экспорттағы ауыл шаруашылығы шикізатының жоғары үлесі;
- агроөнеркәсіптік кешендегі өндірістің технологиялық артта қалуы;
- ауыл шаруашылығы өнімдерін өткізу бойынша үйлестірілмеген жұмыс;
- жеке қосалқы шаруашылықтар үшін субсидияларға қойылатын жоғары талаптар;
- екінші деңгейдегі банктер несиелерінің жоғары мөлшерлемелері;
- ауылдық аумақтар инфрақұрылымының дамымауы.

Қорытынды. Осылайша, ауыл шаруашылығы саласында кәсіпкерлік қызметті дамыту үшін мынадай бағыттарда жұмыс істеу керек:

- жеке қосалқы шаруашылықтарға мемлекеттік қолдаудың қолжетімділігі мен ашықтығын қамтамасыз ету. Ол үшін мемлекеттік қаражатты алу, есепке алу және бөлу үдерісінің ақпараттық жүйесін әзірлеу қажет;
- кәсіпкерлік қызметтің ауыл шаруашылығына жатпайтын түрлерін дамыту бағдарламасын әзірлеу. Бұл бағытта ауыл туризмін және ауылдық аумақтардағы басқа да қызмет түрлерін дамытуды қолдау керек. Кәсіпкерлік қызметтің ауыл шаруашылығына жатпайтын түрлерін дамытуды ынталандыру мақсатында оларға салық жеңілдіктерін беруді жүзеге асырған жөн;
- ауыл өнімдерін өндіруге инновациялық технологияларды енгізетін фермерлер үшін жеңілдікпен несие беруді енгізу қажет. Жаңа технологияларды қолдануды кеңейту аз уақыт ішінде көп өнім өндіруге ғана емес, сонымен қатар оның сапасын едәуір жақсартуға мүмкіндік береді. Бұдан басқа, техникалық және технологиялық мүмкіндіктердің өсуі ауыл шаруашылығы мен кәсіпкерліктің дамуына ықпал ететін болады;
- шалғайдағы ауылдық аумақтардан ауыл шаруашылығы өнімдерін жеткізуге байланысты фермерлердің логистикалық және көліктік шығындарын субсидиялауды қарастыру.

Аталған шара шығарылатын өнім көлемін ұлғайтуға, еңбек өнімділігін арттыруға, ауыл шаруашылығы өнімінің бәсекеге қабілеттілігін күшейтуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ. – https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000375

2. Кожомкулова Д.Н. Мировой опыт развития предпринимательства в аграрном секторе // Вестник АПК Верхневолжья, 2015. – №3 (31). – С. 32-36

3. Темирбекова А.Б., Дуламбаева Р.Т. Перспективные формы предпринимательства в аграрном секторе // Вестник КазНУ им. аль-Фараби, серия экономическая, 2012. – №2. – С. 37-42

4. Журавлева И.И. Предпринимательство в сельском хозяйстве: проблемы и перспективы развития // Бизнес-образование в экономике знаний, 2018. – №1. – С. 29-32

5. Тажибаева Р.М. Основные направления реализации инновационной политики в агропромышленном комплексе Казахстана // Проблемы агрорынка, 2018. – №3. – С. 38-44

6. Капышева С.К., Каменова М.Ж., Аймурзина Б.Т. Развитие инновационного предпринимательства в сельском хозяйстве Казахстана // Вестник университета «Туран», 2020. – №3(87). – С. 84-88

7. Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан (2016-2020). Статистический сборник. Нур-Султан: Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. – 211 с. – https://stat.gov.kz/edition/publication/collection

REFERENCES

1. Kazakstan Respublikasynyn Kasipkerlik Kodeksi [Business Code of the Republic of Kazakhstan]. Kazakstan Respublikasynyn Kodeksi 2015 zhylgy 29 kazandagy № 375-V KRZ. – https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000375 [In Kazakh]

2. Kozhomkulova D.N. Mirovoj opyt razvitija predprinimatel'stva v agrarnom sektore [World experience of entrepreneurship development in the agricultural sector] // Vestnik APK Verhnevolzh'ja, 2015. – №3 (31). – S. 32-36 [In Russian]

3. Temirbekova A.B., Dulambaeva R.T. Perspektivnye formy predprinimatel'stva v agrarnom sektore [Promising forms of entrepreneurship in the agricultural sector] // VestnikKazNUim. al'-Farabi, serijajekonomicheskaja, 2012. – №2. – S. 37-42 [In Russian]

4. Zhuravleva I.I. Predprinimatel'stvo v sel'skomhozjajstve: problem i perspektivy razvitija. [Entrepreneurship in agriculture: problems and prospects of development] // Biznes-obrazovanie v jekonomikeznanij, 2018. – №1. [In Russian]

5. Tazhibaeva R.M. Osnovnye napravlenija realizacii innovacionnoj politiki v agropromyshlennom komplekse Kazahstana [The main directions of implementation of innovation policy in the agro-industrial complex of Kazakhstan] // Problemyagrorynka, 2018. – №3. – S. 38-44 [In Russian]

6. Kapysheva S.K., KamenovaM.Zh., Ajmurzina B.T. Razvitie innovacionnogo predprinimatel'stva v sel'skom hozjajstve Kazahstana [Development of innovative entrepreneurship in agriculture of Kazakhstan] // Vestnik universiteta «Turan», 2020. – №3(87). – S. 84-88 [In Russian]

7. Sel'skoe, lesnoei rybnoe hozjajstvo v Respublike Kazahstan (2016-2020) [Agriculture, forestry and fisheries in the Republic of Kazakhstan (2016-2020).]. Statisticheskij sbornik. Nur-Sultan: Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovanijui reformam Respubliki Kazahstan. – 211 s. – https://stat.gov.kz/edition/publication/collection [In Russian]

А.Б. Тасмаганбетов, Ж.Ж. Тлеулина

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

В статье рассмотрены особенности организации предпринимательской деятельности в сельском хозяйстве Республики Казахстан. Ученые занимающиеся исследованием предпринимательства в сель-

ском хозяйстве отмечают о рискованности и неустойчивости агробизнеса, о наличии различных форм собственности, о специфике производственного процесса, связанной с землей, а также о необходимости внедрения инновационного предпринимательства.

Анализ текущего состояния сельского хозяйства Республики Казахстан показал, что к основным проблемам препятствующие развитие предпринимательской деятельности относятся:высокая доля сельскохозяйственного сырья в экспорте;технологическую отсталость производства в агропромышленном комплексе; нескоординированная работа по сбыту продукции сельского хозяйства;завышенные требования к субсидиям для личных подсобных хозяйств; высокие ставки по кредитам в банках второго уровня; неразвитость инфраструктуры сельских территорий.Авторами статьи даны рекомендации по развитию предпринимательства в сельском хозяйстве: обеспечить доступность и прозрачность государственной поддержки личным подсобным хозяйствам; разработать программы развития несельскохозяйственных видов предпринимательской деятельности; ввести льготное кредитование для фермеров, внедряющих инновационные технологий в производство сельской продукции; предусмотреть субсидирование логистических и транспортных затрат фермеров, связанных с поставкой сельскохозяйственной продукции из отдаленных сельских территорий.

A. Tasmaganbetov, Zh. Tleulina

CURRENT PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN AGRICULTURE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Annotation

The article considers the peculiarities of the organization of entrepreneurial activity in agriculture of the Republic of Kazakhstan. Scientists engaged in the study of entrepreneurship in agriculture note the riskiness and instability of agribusiness, the presence of various forms of ownership, the specifics of the production process associated with land, as well as the need to introduce innovative entrepreneurship.

Analysis of the current state of agriculture of the Republic of Kazakhstan has shown that the main problems hindering the development of entrepreneurship include: a high share of agricultural raw materials in exports; technological backwardness of production in the agro-industrial complex; uncoordinated work on the sale of agricultural products; excessive requirements for subsidies for personal subsidiary farms; high rates on loans from second-tier banks; underdevelopment of rural infrastructure.

The authors of the article provide some recommendations for the development of entrepreneurship in agriculture: to ensure the availability and transparency of state support to personal subsidiary farms; to develop programs for the development of non-agricultural types of entrepreneurship; to introduce preferential lending for farmers introducing innovative technologies in the production of rural products; to provide subsidies for logistics and transport costs of farmers associated with the supply of agricultural products from remote rural areas.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).26
УДК 331.105.42
ГРНТИ 06.71.45

Д.С. Исмуратов, *докторант PhD[1]*
Б.Т. Череева, *PhD[2]*
А.Н. Турекулова, *PhD[3]*
Алматинский Университет Менеджмента[1]
г. Алматы, Казахстан
Учреждение «Esil University»[2]
г. Нур-Султан, Казахстан
Казахский университет технологии и бизнеса[3]
г. Нур-Султан, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: b_chereyeva@mal.ru

ВНЕДРЕНИЕ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ В ОРГАНИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

В статье рассмотрены вопросы внедрения корпоративного управления в организации высшего образования Казахстана. В ходе исследования была рассмотрена степень изученности данной проблемы как в зарубежной, так и отечественной практике. В работе выявлены предпосылки необходимости внедрения корпоративного управления в сферу высшего образования, проведена дифференциация основных участников в корпоративном партнерстве, а также определена их роль во взаимодействие как с государством, так и образовательной организацией. Проведен анализ основных показателей деятельности высших учебных заведений Казахстана, представлен их рейтинг в мировом образовательном пространстве, в таких как Times Higher Education World University Rankings и QS World University Rankings, а также определено место высшей образовательной системы среди стран ЕАЭС. Вместе с тем, показана степень вмешательства уполномоченного органа в сфере образования на деятельность как государственных, так и частных высших учебных заведений, их влияние на внедрение принципов корпоративного управления вузы. Работа отражает анализ количественных и качественных данных, на основании которых были разработаны рекомендации по системе корпоративного управления в отечественных университетах.

Ключевые слова: *высшее образование, корпоративное управление, партнерство, образование, рейтинг, ЕАЭС, государство, университет, мировое образовательное пространство, Казахстан*
Кілт сөздер: *жоғары білім, корпоративтік басқару, әріптестік, білім беру, рейтинг, БЭЖ, мемлекет, университет, әлемдік білім беру кеңістігі, Қазақстан*
Keywords: *higher education, corporate governance, partnership, education, rating, UES, state, university, world educational space, Kazakhstan*

Введение. К вопросам внедрения корпоративного управления в целом и управления в образовательных организациях, в частности, наблюдается повышенный интерес во всем мире. В Казахстане практика внедрения корпоративного управления в организации высшего образования нашла свое применение не так давно. Это связано с необходимостью научно-обоснованных подходов к осуществлению механизма внедрения принципов корпоративного управления в условиях модернизации высшего образования, а также с нехваткой практических менеджеров со знаниями специфики деятельности организаций высшего образования. Многие вузы испытывают данную проблему, которая затрудняет показывать эффективные результаты. К настоящему времени сложилось несколько моделей (или типов) университетов (классический, корпоративный, предпринимательский, исследовательский, виртуальный), среди которых явными признаками корпорации обладает лишь модель предпринимательского университета, корпоративный университет вообще встроен в корпоративную структуру компании. Соответственно, когда мы говорим об университете-корпорации, следует иметь в виду, прежде всего, эти типы университетов. Принципиально новой моделью должен стать университет информационной эпохи, основанный на управлении интеллектуальным капиталом, который превратиться уже в ближайшем будущем в симбиоз предпринимательского, исследовательского и виртуального университетов.

Цель - состоит в анализе теоретических и практических вопросов внедрения корпоративно-

го управления в организациях высшего и послевузовского образования в Республике Казахстан.

Задачи:

- провести анализ современного состояния развития высшего и послевузовского образования в Казахстане;

- раскрыть теоретические аспекты внедрения корпоративного управления в организации высшего и послевузовского образования.

Методы: анализа, синтеза, сравнительные и статистические методы анализа.

Обзор литературы. В рамках государственной программы развития образования на 2011-2020 гг. была поставлена задача внедрения принципов корпоративного управления в высших учебных заведениях, а именно в 90% Вузов Казахстана должны были быть внедрены принципы корпоративного управления [1]. Безусловно, развитие системы корпоративного управления позволит снять многие болевые точки в образовательной системе и включить в них рыночные механизмы.

В зарубежных исследованиях вопрос корпоративного управления в системе образования имеет две точки зрения, одна часть отрицает возможность внедрения принципов, присущи корпоративному миру в образовательную среду, другая часть признают, что высшее образование является де-факто субъектом рыночных отношений и не может не принимать законы рынка [2].

По мнению Журко В. эффективность и успех организации высшего образования зависит от успешности ее стратегии на рынке образовательных услуг, тем самым отмечая, что высокое качество образование будет обеспечено при успешном управлении экономической политики вуза и партнерства с производством.

Определенный вклад в различные аспекты развития и управления в сфере высшего и послевузовского образования в Казахстане и других странах внесли казахстанские ученые: Ж.Б. Аубакирова, Р.А. Бекназаров, К. Бекишев, А.Д. Майдырова, Ш.В. Тлепина, М.М. Уаисова, Ж.Б. Увалеева и другие.

В работах Ахметовой Г.К., Гуревич Л.Я., Нуртазинов Р.А. рассматривались проблемы вхождения Казахстана в мировое образовательное пространство, модернизации казахстанской высшей школы.

Однако, проблемы внедрения корпоративного управления в образовательных организациях Казахстана не получили должного осмысления в научных трудах. Сегодня, многие казахстанские вузы занимаются тем, что изучают зарубежный опыт. Фактор, актуализирующий научные исследования в данной области проявляется также в том, что все известные модели корпоративного управления 50-летней давности в большинстве своем не подходят для университетов в современных условиях. Требуется творческое и «информированное» мышление, чтобы извлечь выгоду из стратегических целей и адаптироваться к растущему вниманию общественности к новым технологиям и изменяющимся требованиям рынка труда.

Основная часть. Сфера высшего и послевузовского образования в Казахстане регулируется Законом РК «Об образовании» и другими законодательными и подзаконными актами, представляя собой сложный социально-экономический комплекс организаций различных видов и форм собственности, большинство из которых финансируется из республиканского бюджета.

Вопросы о внедрение корпоративного управления в Казахстане начали свое зарождение еще в 90-х годах, когда 14 сентября 1993 года Положением об автономии высшего учебного заведения был определен статус автономного государственного ВУЗа. Первым автономным Вузом стал Казахский государственный национальный университет им. аль-Фараби. В ЗРК «О высшем образовании» было предусмотрено перераспределение функций и полномочий между органами управления с расширением прав ВУЗов. Важно отметить, что более интенсивному развитию самостоятельности и корпоративному управлению ВУЗов способствовало открытие частных высших учебных заведений. На форму управление государственных высших учебных заведений повлияло также переход их на право хозяйственного ведения в 2011 году. Присоединение к Болонскому процессу также требует от высших учебных заведений автономии, то есть независимости от политической и экономической власти.

Сегодня Казахстан занимает третью позицию в группе стран ЕАЭС по показателю расходов консолидированного бюджета на образование в расчете на душу населения после России и Беларуси (Рисунок 1).

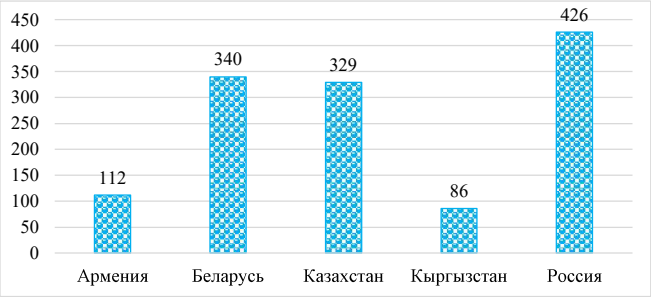

Рисунок 1. **Расходы консолидированного бюджета на образование в расчете на душу населения в государствах–членах ЕАЭС, в $ в год [3]**

Но по доле расходов на высшее образование в общей сумме расходов консолидированного бюджета на образование Казахстан по итогам 2019 г. был лишь на четвертом месте среди стран ЕАЭС (Рисунок 2).

Рисунок 2. **Доля расходов на высшее образование в общей сумме расходов консолидированного бюджета на образование в государствах – членах ЕАЭС, 2019, % [3]**

Казахстан занимает второе место среди стран ЕАЭС по численности высших учебных заведений: по состоянию на 2019/20 учебный год в республике действовало 125 вузов, что было меньше на 2 организации по сравнению с 2015 годом (Таблица 1). Из них 41 вуз относится к государственному сектору, а 84 – к частному.

Таблица 1

Динамика численности организаций высшего профессионального образования в государствах–членах ЕАЭС в 2015/16–2019/20 гг., % [3]

Наименование	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20
Армения	63	67	65	60	60
Беларусь	52	51	51	51	51
Казахстан	127	125	122	124	125
Кыргызстан	52	50	51	51	55
Россия	896	818	766	741	724
ЕАЭС, всего	1 190	1 111	1 055	1 027	1 015

В рейтинг Times Higher Education World University Rankings 2021 вошли три казахстанских вуза: Satbayev University, Казахский национальный университет (КазНУ) им. аль-Фараби и Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева (позиция у каждого 1001+).

В исследовании QS World University Rankings 2021 [4] самое высшее место (165) среди казахстанских вузов занял КазНУ им. Аль-Фараби (Алматы). В списке также казахстанские вузы:

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, 357 место), Южно-Казахстанский государственный университет им. М. Ауэзова (Шымкент, 490), Satbayev Universitety (Алматы, 541-550), Казахский национальный аграрный Университет (Алматы, 591-600), КазНПУ имени Абая (Алматы, 601-650), КБТУ (Алматы, 751-800), КИМЭП (Алматы, 751-800), КарГТУ (Караганда, 801-1000), КазУМОиМя им. Абылай Хана (Алматы, 801-1000).

В топ-5 Национального рейтинга лучших многопрофильных вузов Казахстана – 2020 [5] вошли: КазНУ им. Аль-Фараби, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева (ЕНУ), Южно-Казахстанский государственный университет им. М. Ауэзова (ЮКГУ), Карагандинский государственный университет им. академика Е.А. Букетова, Павлодарский государственный университет им. С. Торайгырова.

Казахстан единственный из стран ЕАЭС, у кого наблюдается устойчивая положительная динамика показателей по численности обучающихся в высших учебных заведениях на 10 000 чел. населения и 1 000 чел. занятого населения, что значительно выше средних показателей по ЕАЭС (Таблица 2).

Таблица 2

Динамика показателей по численности обучающихся в высших учебных заведениях на 10 000 чел. населения и 1 000 чел. занятого населения в государствах–членах ЕАЭС в 2015/16–2019/20 гг. [3]

	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20
На 10 000 человек населения					
Армения	334	322	317	286	270
Беларусь	366	342	315	298	288
Казахстан	282	290	298	322	351
Кыргызстан	338	291	263	263	288
Россия	328	302	291	285	279
ЕАЭС	326	303	293	289	287
На 1 000 человек занятого населения					
Армения	94	96	94	81	75
Беларусь	77	74	69	65	63
Казахстан	58	60	62	67	73
Кыргызстан	85	74	69	69	75
Россия	66	61	59	58	57
ЕАЭС	67	62	61	60	60

В настоящее время роль и миссия ВУЗов подвергается значительной трансформации, что обуславливается вызовами, с которыми сталкивается общество, ВУЗы и экономика в целом. И те университеты, которые адекватно реагируют на эти вызовы, становятся более или менее успешными, органично сочетая традиции и современность.

Если остановится на правовой основе управления ВУЗами в Казахстане, то наша система высшего образования имеет жесткий контроль со стороны Министерства. Деятельность университетов регулируется законами и постановлениями в сфере образования. Степень государственного контроля зависит от правовой формы ВУЗов. В таблице 3 представлена дифференциация ВУЗов согласно ЗРК «Об образовании».

Таблица 3

Дифференциация ВУЗов Казахстана [6]

Виды Вузов	Описание	Типы ВУЗов
1	2	3
Национальный исследовательский университет	Имеет особый статус, реализует утвержденную Правительством РК программу развития на 5 лет	

1	2	3
Национальное высшее учебное заведение	Ведущей научно-методический центр, имеет особый статус	Национальный – 10 Международный – 1 Автономный – 1 Государственный – 32 Акционированный – 17 Частный - 55
Исследовательский университет	Реализует программу развития на 5 лет, утвержденную Правительством РК	
Университет	Реализует программы бакалавриата, магистратуры, докторантуры по трем и более группам ОП	
Академия	Образовательные программы высшего и послевузовского образования по одной или двум группам ОП	
Институт	Реализует ОП высшего образования	

Как известно, «особый статус» присваивается национальным вузам, предоставляя им определенные привилегии в образовательной деятельности. К сожалению, не все привилегии получили практическое применение в связи с несовершенством законодательства, например, право на использование собственных норм в области учебной, научной и методической работы упирается в правило по использованию типовых документов.

С целью внедрения корпоративного управления и укрепления автономии вузов были созданы попечительские советы, которые так и не получили право принимать решения, а действуют только на консультационной и рекомендательной основе. В вузах произошло структурное наслаивание в части создания управляющих советов, которое требует законодательного вмешательства [7]. Одним из примеров может послужить Назарбаев Университет, который создал свою собственную систему управления с успешным функционированием попечительских советов [8]. Всем остальным вузам необходимо под контролем МОН РК внедрять принципы корпоративного управления, чтобы отвечать запросам рынка.

На сегодняшний день, МОН РК создает руководства в отношение финансовых, кадровых и академических вопросов; устанавливает плату за обучение на основе государственного заказа; определяет нормы расчета стоимости обучения; проводить контроль за целевым использованием бюджетных средств; устанавливает квалификационные характеристики должностей; определяет требования к любому роду отчетности и т.п. Но не смотря на это, в высшем образование есть изменения, например, национальные университеты получили больше свободы при найме ППС, а также увеличился процент учебных программ студентов, контролируемых учебным заведением, дана самостоятельность в разработке образовательных программ, выдача дипломов собственного образца и т.д. Каждый понимает роль министерства, что оно ведет работу по поддержки качества системы высшего образования. Контроль министерства играет большую роль в упразднение слабых вузов из рынка образовательных услуг.

Основной целью вузов является подготовка специалистов, которые должны отвечать всем запросам рынка труда, чего можно достичь в тандеме со стейкхолдерами. При этом систему корпоративного управления в образовательной организации необходимо построить так, чтобы она способствовала реализации задач университета при защите интересов стейкхолдеров.

Сегодня университеты стремятся заключить партнерские договора с крупными предприятиями по своим направлениям подготовки, привлекать их к разработке образовательных программ, необходимых компетенций и навыков и пр., но на практике не всегда возможно это реализовать, по причине занятости стейкхолдеров или же их незаинтересованности в этом.

Заключение. Построение корпоративного управления в высшем образование Казахстана требует грамотного распределения ролей между акционерами, советом директоров, советами и менеджерами, чтобы основные участники корпоративных отношений действовали согласовано. Корпоративное управление в образовательной системе объединяет всех участников образовательного процесса, а также общественность, бизнес структуры и инвесторов, которые принимают участие в управлении образовательной организацией с учетом процедур и механизмов взаимодействия, регулируе-

мые принципами корпоративного управления. Интересы общественности и бизнес структур представляет попечительский совет, он необходим для того, чтобы данные представители зашли в образовательные организации, являлись заказчиком образования, контролировали открытость и прозрачность их деятельности. За счет привлечения широкого круга субъектов, заинтересованных в решение проблем образования, корпоративное управление позволяет определить стратегические перспективы и приоритетные направления развития системы образования, перераспределить ресурсы, реализовать новые формы взаимодействия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Государственная программа развития образования Республики Казахстана на 2011–2020 годы. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 07.12.2010 г. – https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118

2. Mukhambetova L. et. all (2018) Peculiarities of the organizational changes in higher educational institutions // Journal of advanced Research in Law and Economics. – Vol.9. – Issue 2. – P. 767-773.

3. Образование в цифрах. Статистика Евразийского экономического союза: презентация. – М.: ЕЭК, 2020. – 63 с.

4. QS World University Rankings 2021. – https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2021

5. Национальный рейтинг лучших многопрофильных вузов Казахстана – 2020. – https://iqaa-ranking.kz/rejting-vuzov/rejting-vuzov-kazakhstana-2020/natsionalnyj-rejting-luchshikh-mnogoprofilnykh-vuzov-kazakhstana-6.

6. ЗРК «Об образовании» от 27 июля 2007 г. №319-III. – https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319

7. Турекулова Д.М. Методологические подходы к изучению человеческого капитала // Вестник университета Туран, 2016. – №2(70). – С. 113-118.

8. Корпоративное управление: вузы Казахстана. Научная монография / А.К. Сагинтаева, Д.М. Хартли, П.Д. Экель, Ф.Н. Жакыпова, М.К. Орунханов, Д.С. Гюнгёр, Д.Н. Билялов, Р.С. Апергенова, Д.А. Абен – Астана: Nazarbayev University Graduate School of Education, 2018. – 216 с.

REFERENCES

1. Gosudarstvennaja programma razvitija obrazovanija Respubliki Kazahstana na 2011–2020 gody. Utverzhdena Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 07.12.2010 g. – https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118 [in Russian]

2. Mukhambetova L. et. all (2018) Peculiarities of the organizational changes in higher educational institutions. Journal of advanced Research in Law and Economics. – Vol.9. – Issue 2. – P. 767-773.

3. Obrazovanie v cifrah. Statistika Evrazijskogo jekonomicheskogo sojuza: prezentacija. – M.: EJeK, 2020. – 63 s. [in Russian]

4. QS World University Rankings 2021. – https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2021

5. Nacional'nyj rejting luchshih mnogoprofil'nyh vuzov Kazahstana – 2020. – https://iqaa-ranking.kz/rejting-vuzov/rejting-vuzov-kazakhstana-2020/natsionalnyj-rejting-luchshikh-mnogoprofilnykh-vuzov-kazakhstana-6. [in Russian]

6. ZRK «Ob obrazovanii» ot 27 ijulja 2007 g. №319-III. – https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319 [in Russian]

7. Turekulova D.M. Metodologicheskie podhody k izucheniju chelovecheskogo kapitala // Vestnik universiteta Turan, 2016. – №2(70). – S. 113-118. [in Russian]

8. Korporativnoe upravlenie: vuzy Kazahstana. Nauchnaja monografija / A.K. Sagintaeva, D.M. Hartli, P.D. Jekel', F.N. Zhakypova, M.K. Orunhanov, D.S. Gjungjor, D.N. Biljalov, R.S. Apergenova, D.A. Aben – Astana: Nazarbayev University Graduate School of Education, 2018. – 216 s. [in Russian]

Д.С. Исмуратов, Б.Т. Череева, А.Н. Турекулова

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ КОРПОРАТИВТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ДЕҢГЕЙІН БАҒАЛАУ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстанның жоғары білім беру ұйымдарына корпоративтік басқаруды енгізу мәселелері қаралды. Зерттеу барысында бұл мәселенің шетелдік және отандық тәжірибеде зерттелу дәрежесі қарастырылды. Жұмыста жоғары білім беру саласына корпоративтік басқаруды енгізу қажеттілігінің алғышарттары анықталды, корпоративтік серіктестіктегі негізгі қатысушыларды саралау жүргізілді, сондай-ақ олардың мемлекетпен де, білім беру ұйымымен де өзара әрекеттесудегі рөлі анықталды. Қазақстанның жоғары оқу орындары қызметінің негізгі көрсеткіштеріне талдау жүргізілді, Times Higher Education World University Rankings және QS World University Rankings сияқты әлемдік білім беру кеңістігіндегі олардың рейтингі ұсынылды, сондай-ақ ЕАЭО елдері арасында жоғары білім беру жүйесінің орны анықталды. Сонымен қатар, білім беру саласындағы уәкілетті органның мемлекеттік, сондай-ақ жеке меншік жоғары оқу орындарының қызметіне араласу дәрежесі, олардың ЖОО-ларды корпоративтік басқару қағидаттарын енгізуге әсері көрсетілген. Жұмыс сандық және сапалық деректердің талдауын көрсетеді, олардың негізінде отандық университеттердегі корпоративтік басқару жүйесі бойынша ұсынымдар әзірленді.

D. Ismuratov, B. Chereyeva, A. Turekulova

ASSESSMENT OF THE LEVEL OF THE CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM IN HIGHER EDUCATION ORGANIZATIONS

Annotation

The article discusses the issues of the introduction of corporate governance in the organization of higher education in Kazakhstan. In the course of the study, the degree of study of this problem was considered both in foreign and domestic practice. The paper identifies the prerequisites for the need to introduce corporate governance in the field of higher education, differentiates the main participants in corporate partnership, and defines their role in interaction with both the state and the educational organization. The analysis of the main performance indicators of higher educational institutions of Kazakhstan is carried out, their rating in the world educational space is presented, such as Times Higher Education World University Rankings and QS World University Rankings, and the place of the higher education system among the EAEU countries is determined. At the same time, the degree of interference of the authorized body in the field of education on the activities of both public and private higher education institutions, their impact on the implementation of the principles of corporate governance of universities is shown. The work reflects the analysis of quantitative and qualitative data, on the basis of which recommendations on the corporate governance system in domestic universities were developed.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).27
УДК 332.1:352
ГРНТИ 06.61.33

Т.Н. Пупышева*, *докторант PhD*
М.К. Жетписбаева, *к.э.н., доцент*
Карагандинский университет Казпотребсоюза
г. Караганда, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: ptn7@mail.ru

ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В СЕЛЬСКИХ ОКРУГАХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В статье рассмотрены вопросы децентрализации власти, осуществляющейся через передачу части функций от центральных органов государственного управления местным органам, через формирование и развитие системы местного самоуправления. Описана роль, которую играют институты местного самоуправления в эффективном решении экономических и социальных проблем местного значения. Проанализированы основные подходы к данной проблематике, на их основе обоснована необходимость углубленного изучения вопросов местного самоуправления в сельских округах Республики Казахстан. Авторами проведен сравнительный анализ основных моделей местного самоуправления, на базе которого охарактеризована модель местного самоуправления, реализуемая в нашей стране. Обозначены основные политические, экономические, социальные и технологические факторы, влияющие на развитие системы местного самоуправления в сельских округах Казахстана. Освещены вопросы формирования бюджетов местного уровня и обеспечения их самодостаточности, взаимодействия органов местного государственного управления и самоуправления, выборности акимов, а также другие инструменты, применяемые для развития сельского самоуправления. Определены основные результаты, достигнутые на данный момент в этом направлении. Выявлены и проанализированы основные проблемы, существующие в системе местного самоуправления в сельских округах Республики Казахстан. Описаны перспективны решения этих проблем.

Ключевые слова: *местное самоуправление, сельский округ, государственное управление, децентрализация, демократия, бюджет, аким, маслихат, сход, собрание, выборы.*

Кілт сөздер: *жергілікті өзін-өзі басқару, ауылдық округі, мемлекеттік басқару, орталықсыздандыру, демократия, бюджет, әкім, мәслихат, жиын, жиналыс, сайлау.*

Keywords: *local self-government, rural district, state government, decentralization, democracy, budget, akim, maslikhat, gathering, meeting, elections.*

JEL classification: O 18

Введение. В условиях реформирования системы государственного управления Республики Казахстан актуализируются вопросы децентрализации власти, а, следовательно, передачи части функций управления от центра к местным органам власти и самоуправления, что, в свою очередь, приводит к увеличению полномочий нижестоящих органов управления и самоуправления за счет вышестоящих, росту числа субъектов, принимающих решения, а также широкому вовлечению населения в процессы принятия решений.

Местное самоуправление одновременно выступает источником власти, и в то же время индикатором ее демократичности и открытости. Французский политический деятель Алексис де Токвиль, один из родоначальников социологии и политических наук во Франции в своей работе «Демократия в Америке» акцентирует внимание на том, что: «Местное самоуправление – залог от чрезмерного индивидуализма: равенство расставляет всех людей в одну шеренгу, не порождая никакой взаимосвязи между ними. Каждой территории следует дать возможность жить своей собственной жизнью, с тем, чтобы граждане получили неограниченное количество стимулов действовать сообща, и ежедневно бы ощущали свою зависимость друг от друга» [1].

Местное самоуправление, в то же самое время, является механизмом реализации новой парадигмы человекоориентированного государства, нацеленного на человека, его интересы и потребности. Данный уровень власти наиболее приближен к населению, так как в основном формируется им и отвечает перед ним же. Именно развитие институтов местного самоуправления ведет к продуманному и эффективному решению экономических и соци-

альных проблем местного значения, о которых население имеет больше представлений, чем представители государственных органов. Еще более актуальны все эти вопросы в сельских округах Казахстана, что связано с обширной сельской территорией и значительной численностью населения, проживающей на ней.

Исходя из этого, цель научной статьи состоит в комплексном анализе системы местного самоуправления в сельских округах Республики Казахстан для выявления существующих проблем и обоснования направлений их решения.

В исследовании были использованы теоретические и эмпирические методы исследования: анализ и синтез, индукция и дедукция, классификация, сравнительный анализ, метод анализа документов, PEST-анализ, а также применен комплексный подход.

Обзор литературы. В научной литературе не существует универсального подхода к данной проблеме, но можно выделить четыре основные теории, на которых базируются эти подходы [2, с. 5-8]. Теория свободной общины, разработанная К.Ф. Гербером, Ж.Г. Турэ, Г. Аренсом, О. Лабандом, Э. Мейером, А. Токвилем и др., делает особый акцент на не вмешательстве государства в дела общины. Общественно-хозяйственная теория, основанная Р. Молем, О. Весслером, О. Гирке и др., также разграничивает интересы общины и государства, при этом в компетенцию общины входит осуществление хозяйственных дел на местном уровне, в то время как государство не вмешивается в дела общины, но реализует контроль на соответствие законности деятельности местного самоуправления через специальный государственный орган. В государственной теории, основанной Р. Гнейсом и Л. Штейном, местное самоуправление рассматривается в структуре государства: самоуправление – одна из форм государственного управления, ее источником является государственная власть, но осуществляется она непосредственно местным населением, и подконтрольна ему и государству. Теория дуализма основывается на двойственности местного самоуправления, заключающейся в сохранении самостоятельности местных сообществ, с одновременным первенством государственных интересов, при этом местное самоуправление гарантируется государством и может по поручению государства реализовать определенные государственные задачи [3, с. 22-26].

Существуют и другие теории, а также отдельные авторы, предлагающие свой взгляд на проблему. При написании данной статьи использовались работы казахстанских авторов: Нурлановой Н.К. [4], Садырбаева Е.А. [5], Асаубаева Р. [6] и др. Однако, несмотря на многообразие подходов к изучению вопросов местного самоуправления отсутствует единое понимание их реализации в сельских округах Казахстана. Решению этих вопросов и посвящено данное исследование.

Основная часть. За годы независимости в Казахстан реализовывался переход от жесткой централизации к поэтапной децентрализации и становлению местного самоуправления. Осуществлялся этот переход на основе изменений в нормативно-правовой базе республики. Казахстан присоединился к Европейской хартии местного самоуправления, признающей что: «Под местным самоуправлением понимается право и реальная способность органов местного самоуправления регламентировать значительную часть государственных дел и управлять ею, действуя в рамках закона, под свою ответственность и в интересах местного населения» [7]. Исходя из основных положений этой хартии, местное самоуправление должно создаваться на всех территориях компактного проживания населения, то есть во всех населенных пунктах – городах, селах, поселках, аулах и т.д.

Местное самоуправление, являясь важнейшим элементом демократического общества, признает права местных сообществ самостоятельно, при этом под собственную ответственность, решать проблемы местного значения. В Конституции Республики Казахстан закреплено, что: «Местное самоуправление осуществляется населением непосредственно, а также через маслихаты и другие органы местного самоуправления в местных сообществах, охватывающих территории, на которых компактно проживают группы населения» [8]. В Законе «О местном государственном управлении и самоуправлении Республики Казахстан» уточняется, что: «Местное самоуправление осуществляется членами местного сообщества непосредственно, а также через маслихаты и другие органы местного самоуправления. Аким области, района, города, района в городе, сельского округа, поселка и села, не входящего в состав сельского округа, наряду с функциями

государственного управления осуществляет функции органов местного самоуправления. Формой деятельности местного сообщества являются сход местного сообщества и собрание местного сообщества» [9].

Несмотря на то, что этому вопросу в Республике Казахстан уделяется много внимания, существует и множество проблем, как теоретического, так и практического плана. При разработке собственной системы местного самоуправления в Казахстане необходимо учитывать такие специфические факторы, как унитарная форма государственного устройства, большая территория с удаленными населенными пунктами, уровень социально-экономического развития, социокультурные традиции и др. Все это требует тщательного изучения опыта зарубежных стран и разработки собственной модели местного самоуправления, такой модели, в которой уделялось бы внимание не только городам, районным центрам, но учитывалась специфика многочисленных сел и аулов. Согласно данным статистики, в Казахстане в сельской местности проживает 7 миллионов 754 тысячи человек, что составляет 40,5% от общей численности населения страны [10].

В зарубежных странах системы местного самоуправления разнообразны. Разнообразие их определяется особенностями политического устройства, социально-экономическими и социокультурными факторами, политическими процессами. При этом все их разнообразие условно можно свести к двум основным моделям, характеристики которых представлены в таблице (табл. 1). Примерами стран, в которых реализуется англосаксонская модель, являются: Великобритания, Канада, Новая Зеландия, Соединенные Штаты Америки, Австралии и др.; а континентальной (наблюдаемой) модели: в франкоязычные страны Африки, Латинской Америки, Ближнего Востока и т.д.

Таблица 1

Основные модели местного самоуправления*

№	Основание классификации	Характеристика модели	
		Англосаксонская модель	**Континентальная (наблюдаемая) модель**
1.	Основа модели	общественно-хозяйственная теория	государственная теория местного самоуправления
2.	Взаимоотношения между государственными органами и местными органами самоуправления	государственным органам запрещается вмешиваться в деятельность местных органов самоуправления	государственные органы оказывают сильное влияние на деятельность органов местного самоуправления
3.	Контроль центральных органов власти за деятельностью местных органов самоуправления	центральные органы власти осуществляют контроль косвенным путем	центральные органы власти ведут административный контроль
4.	Различия между органами местного самоуправления и местными органами государственного управления	существуют четкие различия между этими органами	нет четких различий между этими органами
5.	Наличие специального государственного органа, управляющего деятельностью местных органов самоуправления	такой орган отсутствует	имеется специальный орган
6.	Взаимоотношениях между органами местного самоуправления	исключено верховенство одного органа над другим	существует верховенство одного органа над другим
7.	Выборность органов местного самоуправления	представители в эти органы зачастую избираются населением	представители в эти органы как назначаются государственными органами, так и избираются населением

** Составлено автором на основе [2, с. 12-13]*

На сегодняшний день наблюдается смешение данных моделей: англосаксонская модель перенимает черты наблюдаемой модели, и, наоборот, в странах, принявших континентальную модель, местные сообщества получают все больше самостоятельности от центральных органов власти. В результате формируется смешанная модель местного самоуправления

с специфическими признаками. Несмотря на особенности данных моделей, в развитых странах местное самоуправление реализует функции по удовлетворению социальных запросов населения, то есть оно решает вопросы здравоохранения, образования, поддержания общественного порядка, благоустройства территорий, жилищно-коммунальных услуг, жилищного строительства, строительства местных дорог и так далее. Обеспечивается решение этих вопросов за счет большого количества местных налогов. Существуют и трансферты из центрального бюджета, но в общем объеме местного бюджета их доля незначительна.

В международной практике, несмотря на многообразие форм местного самоуправления, принципиальным является то, что через него реализуется право граждан на самостоятельное решение местных проблем, а также принцип иерархичности в управлении государством, согласно которому в государстве одновременно существует горизонтальное и вертикальное разделение власти.

В Республике Казахстан преобладает наблюдаемая модель местного самоуправления, основанная на государственной теории: государство осуществляет контроль за деятельностью местных сообществ, государственные органы совмещают функции государственного управления с функциями местного самоуправления, кроме того, местное самоуправление закреплено в том числе за маслихатами – территориальными представительными органами управления. Но, тем не менее, наблюдаются и характеристики англосаксонской модели управления: в сельских округах жители получили возможность избирать акимов на основе прямого избирательного права, также они сами могут избираться в органы местного самоуправления и непосредственно участвовать в решении вопросов местного значения. На данный момент в государственном управлении обозначен приоритет усиления децентрализации.

Изначально казахстанский опыт развития местного самоуправления основывался на польском опыте, но ввиду специфики Казахстана (обширная территория, многонациональный состав, природно-климатические особенности, менталитет населения, социально-экономические факторы и др.) прямое заимствование какого-либо опыта невозможно. Поэтому так важно разработать собственную модель местного самоуправления, учитывающего множество факторов: политических, экономических, социальных и технологических. Методом, позволяющим это сделать, является PEST-анализ (табл. 2).

Таблица 2

Факторы, влияющие на систему местного самоуправления в сельских округах Республики Казахстан*

№	Факторы	№	Факторы
1.	Политические факторы: − форма государственного устройства − степень разработанности законодательства − уровень бюрократии и коррупции − налоговая политика − степень свободы слова − уровень политической стабильности	3.	Социальные факторы: − численность населения − половозрастная структура населения − уровень образования и здравоохранения − уровень гражданской и политической активности населения − степень доверия населения власти − темпы роста численности населения − уровень миграции и миграционные процессы − уровень жизни населения
2.	Экономические факторы: − темпы роста экономики страны − экономические возможности региона/ отдельного населенного пункта − уровень развития предпринимательства и бизнес-среды − уровень безработицы − размер и условия оплаты труда	4.	Технологические факторы: − степень внедрения и использования технологий − уровень доступности интернета и мобильных устройств − степень удаленность территориального сообщества от центра − развитость научной и исследовательской среды

** Составлено автором*

Таким образом, наблюдается большое разнообразие факторов, которые необходимо учитывать при принятии решений в вопросах развития местного самоуправления, особенно на нижних уровнях, так как на них возрастает ответственность за риски принятых решений.

Комплексное реформирование системы местного самоуправления в сельских округах Казахстана осуществлялось на основе Концепции развития местного самоуправления на 2013-2020 годы [11], благодаря чему достигнуты определенные результаты. Подготовлена почва для проведения первых прямых выборов акимов сельских округов, сел, поселков и городов районного значения, реализовано это для повышения уровня прозрачности и подотчетности местных властей населению, а также роста заинтересованности жителей сельских территорий в принятии решений по вопросам местных проблем и усиления контроля за их исполнением. На всех уровнях самоуправления, в том числе на уровне сельских округов, реализуются ежегодные отчетные встречи акимов перед населением, на которых происходит информирование местного сообщества об основных достигнутых результатах и последующих направлениях деятельности.

В 2018-2020 годы во всех сельских округах введен четвертый уровень бюджетной системы. Сельские округа получили возможность формировать собственный бюджет и управлять своей коммунальной собственностью. Бюджет сельского округа на данный момент включает шесть видов налогов, доходы от коммунального имущества, добровольные сборы, различные платы, штрафы, а также субсидии и трансферты из вышестоящего бюджета. Некоторые налоги, в том числе индивидуальный подоходный налог, налог на транспорт, землю, имущество и другие, оплачиваемые жителями соответствующей административно-территориальной единицы, стали оставаться в сельском округе. Тем не менее, это не решило проблем финансовой самодостаточности сельских округов.

В 2018 году в рамках исследования «Улучшение институциональной среды регионов за счет повышения эффективности местного самоуправления» АО «Института экономических исследований Министерства национальной экономики Республики Казахстан» были выявлены проблемы в развитии местного самоуправления, на их основе разработан проект новой Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан.

В качестве одной из основополагающих проблем, существующих в системе местного самоуправления в сельских округах Казахстана, можно выделить административную и финансовую зависимость акимов соответствующих административно-территориальных единиц. До конца нерешенным остается вопрос владения и распоряжения местными финансовыми средствами и имуществом, что, в первую очередь, связано с отсутствуем в сельских округах необходимых представительных органов, а это не дает возможности полноценно решать актуальные местные проблемы. Помимо этого, невозможность финансирования объектов коммунальной собственности, таких как дороги, здания, трубопроводы и т.д., связана с отсутствием документации, оформление которой является дорогостоящей, и не закладывается в местные бюджеты. Утверждаются же бюджеты сельских округов районными маслихатами, не учитывающими всех запросов населения в решении местных проблем.

До сих пор наблюдается дублирование полномочий и зон ответственности органов местного государственного управления и местного самоуправления. А требования к работе аппарата акима сельского округа, высоки и приближены к требованиям к работе центральных государственных органов и их сотрудников. При этом аппарат акима сельского округа образуется, реорганизуется и упраздняется акиматом района. Соответственно необходимо пересмотреть как организационные, так и кадровые, и финансовые требования к сотрудникам аппарата акима с учетом повышения оперативности их работы.

Непосредственное участие местного населения в осуществлении местного самоуправления – необходимое условие повышения эффективности местного самоуправления. На данный момент наблюдается недостаточная политическая и гражданская активность населения на местном уровне, невысокий уровень вовлеченности граждан в процессы принятия решений и осуществление контроля за исполнением решений. Как следствие – низкий уровень доверия населения местным представительным и исполнительным органам власти.

Несмотря на то, что принят комплекс мер, направленных на укрепление экономических

основ местного самоуправления, это является недостаточным. Наблюдается низкий уровень наполняемости собственной доходной базы сельского самоуправления. Местные бюджеты значительно зависят от размеров межбюджетных трансфертов и субсидий. По итогам 2020 года общие доходы бюджета местного самоуправления Республики Казахстан составили 252 миллиарда тенге, из них: около 34 миллиардов тенге, или 13,4%, – собственные доходы местных бюджетов и 218 миллиардов тенге – трансферты из вышестоящего бюджета. Планируется, что с учетом увеличения налоговой базы сельских округов, в 2025 году самодостаточность сельских бюджетов достигнет 35% [12]. Усугубляется проблема несбалансированностью сельских бюджетов, проявляющейся в значительной их диспропорции в зависимости от экономики сельских округов и численности населения. Так, наименьший бюджет местного самоуправления составляет 2,8 миллиона тенге, а наибольший – 2,5 миллиарда тенге, тогда как средний равен 107 миллионам тенге.

Перечень данных проблем можно продолжить. В частности, это отсутствие четкой методологии совершенствования административно-территориального устройства страны, определенные системные проблемы и другое. В рамках комплексного реформирования системы местного самоуправления в сельских округах Республики Казахстан необходимо:

1. Продолжить поэтапное разграничение функций и полномочий органов местного самоуправления и местного государственного управления путем совершенствования нормативно-правовой базы, а также расширения прав на имущество и увеличения доходов бюджетов сельских округов.

2. Расширить полномочия сельских акимов в вопросах принятия решений местного значения, как в хозяйственной, так и в экономической сферах, в направлении более эффективного использования имеющихся местных ресурсов (земли и имущества), с одновременным усилением ответственности акимов перед населением.

3. Повышать заинтересованность жителей сельских округов в решение вопросов местного значения, в том числе за счет выборности и подотчетности сельских акимов, а также за счет информационно-разъяснительной работы, направленной на обучение населения основам местного самоуправления, в том числе используя возможности неправительственного сектора.

4. Создать специальные места коллаборации сельского сообщества – «Community center» с библиотеками, актовыми залами, где люди могли бы собираться, обсуждать местные проблемы, и в случае необходимости получать электронные государственные услуги, или другие бытовые услуги.

5. Используя возможности интернет-ресурсов, усилить взаимодействие органов местного самоуправления с местным населением, в частности на базе создания Единой платформы государственных органов, где в обязательном порядке публиковать планы развития сельских округов, решения представительного органа, информацию о бюджетах, их тратах и поступлениях, а также прочую информацию, связанную с данной тематикой.

6. Создать специальный представительный орган на селе (Кенес), избираемый напрямую населением и решающий проблемы местного значения.

7. Расширить полномочия сходов местного сообщества в вопросах обозначения приоритетных целей и задач местного сообщества, определения сроков их выполнения, согласования планов развития, изменения административно-территориального устройства, осуществления контроля за акимом сельского округа.

8. Создать администрацию сельского акима для усиления оперативности в текущей деятельности с предоставлением возможности самостоятельно осуществлять деятельность по благоустройству территорий, озеленению населенных пунктов, санитарные работы, а также по решению Кенеса на платной основе оказывать услуги местным жителям.

9. Продолжить фискальную децентрализация через расширение доходной базы местного самоуправления, осуществляемую посредством передачи части налогов и платежей на местный четвертый уровень, что обеспечит повышение бюджетной самодостаточности сельских округов.

Многие из этих приоритетных направлений обозначены в Концепции развития местного самоуправления Республики Казахстан до 2025 года [13]. Их реализация позволит расширить полномочия органов местного самоуправления и инструменты решения проблем в сельских округах, подкрепить их соответствующими финансо-

выми ресурсами, что, в свою очередь, будет способствовать повышению уровня жизни сельского населения и развитию сельских территорий.

Заключение. Формирование системы самоуправления в сельских округах Республики Казахстан – это комплексный и длительный процесс, который находится на начальном этапе своего развития, и поэтому необходимо понимание всего спектра его проблем. Требуется дальнейшая разработка нормативно-правовой базы, включающая законодательные, стратегические и другие документы, обеспечивающие функционирование местного самоуправления в сельской местности, использование финансово-экономических мер, необходимых для эффективной реализации своих полномочий органами местного самоуправления, а также применение административно-организационных мер, ориентированных на управление процессами становления и развития местного самоуправления в сельских округах Республики Казахстан.

В целом, местное самоуправление, осуществляемое в сельских округах, оптимизирует использование ресурсного потенциала населенных пунктов, тем самым способствует экономическому выравниванию уровня жизни в отдаленных сельских населенных пунктах, стабилизирует социально-политическую ситуацию, снимает социальное напряжение, а также решает множество других проблем. Эти факторы в совокупности ведут к подъему экономики всей страны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Токвиль А. Демократия в Америке. – М.: Ламартис, 2012. – 744 с.

2. Жетписбаева М.К., Мусатаева А.А., Гимранова Г.И. Основы организации местного управления и самоуправления: Учебное пособие. – Караганда: Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 2018. – 128 с.

3. Горбатюк Е.С. Основные теории местного самоуправления: аналитический обзор // Вестник СПбГУ. – Серия 6. – 2015. – Вып. 1. – С. 21-27.

4. Нурланова Н.К., Бримбетова Н.Ж., Бурлаков Л.Н., Дауранов И.Н., Кенжебаева А.А., Киреева А.А. Формирование системы местного самоуправления в Казахстане: особенности и перспективы. Монография / Н.К. Нурланова. – Вена: Ассоциация перспективных исследований и высшего образования «Восток–Запад», 2015. – 208 с.

5. Садырбаев Е.А. Современные тенденции в развитии местного самоуправления Республики Казахстан // Вестник Карагандинского университета. Серия Экономика. – 2017. – № 4(88). – С. 138-144.

6. Асаубаев Р. Местное самоуправление – потенциал развития и текущие проблемы. – Алматы: Фонд Сорос Казахстан, 2016. – 84 с.

7. Европейская хартия местного самоуправления. – Страсбург, 15 октября 1985 года // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010970

8. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

9. Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года № 148-II «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021546

10. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан // https://stat.gov.kz/

11. Указ Президента Республики Казахстан от 28 ноября 2012 года № 438 «Об утверждении Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31297357&pos=3;-108#pos=3;-108

12. Нигметов К. Самодостаточность сельских округов в 2025 году достигнет 35% // Международное информационное агентство Kazinform // https://www.inform.kz/ru/samodostatochnost-sel-skih-okrugov-v-2025-godu-dostignet-35-kaysar-nigmetov_a3823258

13. Указ Президента Республики Казахстан от 18 августа 2021 года № 639 «Об утверждении Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан до 2025 года» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36452209

REFERENCES

1. Tokvil' A. Demokratija v Amerike [Democracy in America]. – M.: Lamartis, 2012. – 744 s. [in Russian].

2. Zhetpisbaeva M.K., Musataeva A.A., Gimranova G.I. Osnovy organizacii mestnogo upravlenija i samoupravlenija: Uchebnoe posobie [Fundamentals of the organization of local government and self-government]. – Karaganda: Karagandinskij jekonomicheskij universitet Kazpotrebsojuza, 2018. – 128 s. [in Russian].

3. Gorbatjuk E.S. Osnovnye teorii mestnogo samoupravlenija: analiticheskij obzor [Basic theories of local self-government: an analytical review] // Vestnik SPbGU. – Serija 6. – 2015. – Vyp. 1. – S. 21-27 [in Russian].

4. Nurlanova N.K., Brimbetova N.Zh., Burlakov L.N., Dauranov I.N., Kenzhebaeva A.A., Kireeva A.A. Formirovanie sistemy mestnogo samoupravlenija v Kazahstane: osobennosti i perspektivy. Monografija [Formation of the system of local self-government in Kazakhstan: features and prospects] / N.K. Nurlanova. – Vena: Associacija perspektivnyh issledovanij i vysshego obrazovanija «Vostok–Zapad», 2015. – 208 s. [in Russian].

5. Sadyrbaev E.A. Sovremennye tendencii v razvitii mestnogo samoupravlenija Respubliki Kazahstan [Modern trends in the development of local self-government of the Republic of Kazakhstan] // Vestnik Karagandinskogo universiteta. Serija Jekonomika. – 2017. – № 4(88). – S. 138-144 [in Russian].

6. Asaubaev R. Mestnoe samoupravlenie – potencial razvitija i tekushhie problem [Local self-government – development potential and current challenges]. – Almaty: Fond Soros Kazahstan, 2016. – 84 s. [in Russian].

7. Evropejskaja hartija mestnogo samoupravlenija [European charter of local self-government]. – Strasburg, 15 oktjabrja 1985 goda // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010970 [in Russian].

8. Konstitucija Respubliki Kazahstan ot 30 avgusta 1995 goda [Constitution of the Republic of Kazakhstan dated august 30, 1995] // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ [in Russian].

9. Zakon Respubliki Kazahstan ot 23 janvarja 2001 goda № 148-II «O mestnom gosudarstvennom upravlenii i samoupravlenii v Respublike Kazahstan» [Law of the Republic of Kazakhstan dated january 23, 2001 No. 148-II «On local government and self-government in the Republic of Kazakhstan»] // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021546 [in Russian].

10. Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan // https://stat.gov.kz/ [in Russian].

11. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 28 nojabrja 2012 goda № 438 «Ob utverzhdenii Koncepcii razvitija mestnogo samoupravlenija v Respublike Kazahstan» [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated november 28, 2012 No. 438 "On approval of the Concept for the development of local self-government in the Republic of Kazakhstan"] // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31297357&pos=3;-108#pos=3;-108 [in Russian].

12. Nigmetov K. Samodostatochnost' sel'skih okrugov v 2025 godu dostignet 35% [Self-sufficiency of rural districts in 2025 will reach 35%] // Mezhdunarodnoe informacionnoe agentstvo Kazinform // https://www.inform.kz/ru/samodostatochnost- sel-skih-okrugov-v-2025-godu-dostignet-35-kaysar-nigmetov_a3823258 [in Russian].

13. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 18 avgusta 2021 goda № 639 «Ob utverzhdenii Koncepcii razvitija mestnogo samoupravlenija v Respublike Kazahstan do 2025 goda» [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated august 18, 2021 No. 639 «On approval of the Concept for the development of local self-government in the Republic of Kazakhstan until 2025»] // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36452209 [in Russian].

Т.Н. Пупышева, М.К. Жетпісбаева

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АУЫЛДЫҚ ОКРУГТЕРІНДЕГІ ЖЕРГІЛІКТІ ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада функциялардың бір бөлігін мемлекеттік басқарудың орталық органдарынан жергілікті органдарға беру арқылы, жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін қалыптастыру және дамыту арқылы жүзеге асырылатын билікті орталықсыздандыру мәселелері қаралды. Жергілікті маңызы бар экономикалық және әлеуметтік проблемаларды тиімді шешуде жергілікті өзін-өзі басқару институттарының рөлі сипатталған. Осы проблематиканың негізгі тәсілдері талданды, олардың негізінде Қазақстан Республикасының ауылдық округтерінде жергілікті өзін-өзі басқару мәселелерін тереңдетіп зерделеу қажеттілігі негізделген. Авторлар жергілікті өзін-өзі басқарудың негізгі модельдеріне салыстырмалы талдау жүргізді, оның негізінде елімізде іске асырылатын жергілікті өзін-өзі басқару моделі мінезделген. Қазақстанның ауылдық округтерінде жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің дамуына әсер ететін негізгі саяси, экономикалық, әлеуметтік және технологиялық факторлар белгіленді. Жергілікті деңгейдегі бюджеттерді қалыптастыру және олардың өзін-өзі қамтамасыз ету, жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару органдарының өзара іс-қимылы, әкімдердің сайлануы мәселелері, сондай-ақ ауылдық өзін-өзі басқаруды дамыту үшін қолданылатын басқа да құралдар жария етілді. Қазіргі уақытта осы бағытта қол жеткізілген негізгі нәтижелер анықталды. Қазақстан Республикасының ауылдық округтерінде жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінде бар негізгі проблемалар анықталды және талданды. Бұл проблемаларды шешудің перспективалары сипатталған.

T. Pupysheva, M. Zhetpisbayeva

ISSUES OF FORMING A SYSTEM OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN RURAL DISTRICTS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Annotation

The issues of decentralization of power, carried out through the transfer of part of the functions from the central government bodies to local authorities, through the formation and development of the local government system are considered in the article. The role played by local self-government institutions in effectively solving economic and social problems of local importance is described. The main approaches to this problematics are analyzed, on their basis the necessity for an in-depth study of local self-government issues in rural districts of the Republic of Kazakhstan is justified. The authors conducted a comparative analysis of the main models of local self-government, on the basis of which the model of local self-government implemented in our country is characterized. The main political, economic, social and technological factors affecting the development of the local self-government system in rural districts of Kazakhstan are identified. The issues of forming local budgets and ensuring their self-sufficiency, interaction of local government and self-government bodies, election of akims, as well as other tools used for the development of rural self-government are covered. The main results achieved so far in this direction are determined. The main problems that exist in the system of local self-government in rural districts of the Republic of Kazakhstan are detected and analyzed. Perspective solutions to these problems are described.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).28
UDC 338.31:553.04(574)
SCSTI 06.75

S. Beisembekova*, *PhD student*[1]
M. Sikhimbayev, *d.e.s, professor*[1]
I. Turgel, *d.e.s, professor*[2]
Karaganda University of Kazpotrebsoyuz[1]
Karaganda, Kazakhstan
Ural Federal University (UrFU)[2]
Yekaterinburg, Russia
* – main author (author for correspondence)
e-mail: sabina.beisembekova@yandex.kz

PUBLIC ADMINISTRATION OF INNOVATION ACTIVITY IN THE SUBSOIL USE OF KAZAKHSTAN

Purpose of research – theoretical and methodological approaches study to the directions development of innovation activity public administration in the subsoil use of Kazakhstan in modern conditions. In order to improve the existing methodological approaches to the natural resource exploiting sector innovation activities development of the national economy of Kazakhstan, the innovation activity public administration of subsoil use in Kazakhstan principles and criteria have been developed and improved. Subsoil use is of particular significance to ensure the country's innovation and sustainable development and is considered to be one of the most important directions of national economic policy. Based on the proposed model of subsoil use public administration, a set of measures can be developed and implemented that will allow solving both current and strategic tasks of sustainable development of the mineral extractive industry of Kazakhstan. The integrated use of all proposed approaches in the developed model will increase the subsoil use industries' competitiveness, stabilize the environmental situation and improve the quality level and degree of raw materials processing. In conclusion, priority directions and ways of developing innovation activities public administration of the mineral resource sector of the economy are proposed, on the basis of which the sustainable development of the country's subsoil use can be realized.

Keywords: *subsoil use, public administration, innovation activity, minerals, resources, sustainable development, policy, model, factors, efficiency.*

Кілт сөздер: *жер қойнауын пайдалану, мемлекеттік реттеу, инновациялық қызмет, минералдар, ресурстар, тұрақты даму, саясат, үлгі, факторлар, тиімділік.*

Ключевые слова: *недропользование, государственное управление, инновационная деятельность, полезные ископаемые, ресурсы, устойчивое развитие, политика, модель, факторы, эффективность.*

JEL classification: P48, Q38, Q58

Introduction. In modern conditions, the state role problem in the country's economic development continues to cause controversy and discussions. A number of scientists consider the public administration weakening as a direct path to spontaneous market forces anarchy and, accordingly, to the collapse of statehood, while others, on the contrary, consider the market transition with the simultaneous maximum reduction of the regulatory role of the state as the only means of salvation. In our opinion, the proponents of both points of view allow extremes. A modern, in fact, a corporate economy without an effective mechanism for its interaction with the state, its legislative and executive authorities is impossible. Moreover, such a mechanism has become one of the essential features of a highly developed democratic society. This interaction finds its practical embodiment in various forms and directions. The developed countries' experience shows that the current system of relations between the economy and the state has gone through a long and difficult path of formation and development.

If at the world economic system formation initial stage, the emerging entrepreneurial class had its main task in freeing itself from the strict guardianship of the state, affirming the principles of free competition and free market. In recent years, the state's regulatory and control role in the social and economic fields has been continuously expanded. The fact that is integrally inherent in a modern highly organized society is that the economy and the state do not deny, but complement each other, which requires a certain development in the subsoil use industries of Kazakhstan.

Literature review. The innovation activities subsoil use public administration issues to increase

its competitiveness in the economy of Kazakhstan have always been the modern scientists and practitioners attention focus.

Kantorovich L.V., Shumpeter I., Kondratyev N.D., Mensh G., Kleinknecht A., and other foreign scientists [1-5] analyzed the formation and innovation administration formation in the economy; generalized the innovative development basic principles; developed concepts of cyclical innovations and economic development, and the public administration innovative process.

Russian scientists such as S. Glazyev, L. Bushuev, V. Emelyanov [6-8] have extensively studied the the innovation process role in the economy and subsoil use, including the global crisis, major disasters and other economic, technological, and social changes.

However, although scientists are very concerned about the subsoil use public administration innovation activities, scientific and practical innovations in the subsoil use field in Kazakhstan have not yet been fully studied.

This article's study choice, the goals and objectives, in addition to insufficient research in the innovative industries development field and the economic diversification current state, also depend on these issues' relevance and importance.

Main part. Public administration is aimed at start-up entrepreneurs assisting in priority sectors, creating equal competition conditions for all, and orienting economic activity in accordance with the whole society's interests. The legislative bodies adopt, in accordance with the Constitution, binding laws and regulations. The main regulatory law for subsoil use is the Code of the Republic of Kazakhstan "On Subsoil and Subsoil Use" [9]. The Government and the relevant local executive authorities develop and implement common economic, industrial, agricultural, scientific and technical, financial, social and environmental policies, as well as coordinate the fuel and energy development, defense and social industries, transport and communications and their innovative development. In the middle and the end of the XX century, the public administration role in the economy significantly increased.

In a market economy, such administrative levers as the establishment of social and environmental standards, rules of the land, water and nature management, banking, antimonopoly regulation and freedom of competition, protection of property and legitimate income remain in the hands of the state; state orders for the supply of the most important types of raw materials, fuel and food to centralized funds, the facilities construction and the research and development work implementation that determine structural shifts, the balance of the economy and the country's defense capability, which must be used to stimulate innovation [10; 11]. In the republic, construction and expansion of an enterprise, lease of land plots, and work on subsoil use are not allowed without the approval of the Competent Authority.

The current mineral resource republic base condition indicates the need for the further subsoil use innovative system development, including the insufficiently effective state subsoil fund management system transformation. There is also a necessity to make great changes to the hydrocarbons resource base established reproduction mechanisms, which do not consider the economic situation that has developed in the republic recently. The public administration and control existing system in the strategic mineral use and reproduction leads to accelerate the best reserves development in terms of quality, new deposits' commissioning low rates, development projects violations of developed fields, reserve preparation's insufficient rates and other negative trends that reduce the country' subsoil use and the innovation system's efficiency of the Republic of Kazakhstan [12, 13].

The PEST analysis shown in table 1 is aimed at identifying political, economic, social, and technological factors and their impact on innovation activities in subsoil use.

Table 1

PEST analysis of subsoil use innovation activity*

Political factors	Economic development
1. Public administration in subsoil use 2. Innovation activity regulation 3. Legislative framework 4. Antimonopoly regulation and competitive environment	1. Prices for energy resources and their processing products 2. Inflation rate and inflation expectations 3. Refinancing rate of the National Bank 4. The exchange the national currency rate against world currencies

Social factors	New technologies development
1. Social policy 2. Demographic policy 3. Unemployment rate 4. Income and expenses of the population structure	1. State technical policy 2. Innovations and new technologies development 3. R&D development 4. Patent environment

** Compiled by the authors*

The budgetary efficiency of the mineral resources innovation system is based on the fact that the raw materials sector is connected by complex and diverse relationships with the state budget, being the main source of its revenue and the recipient of public funds, influencing the budgets' formation and execution at all levels. Ensuring the effectiveness of these relationships is the most important state task and the main policy goal aimed at achieving the mineral resources innovation system budgetary efficiency.

The main principles of this policy are the following:

- sustainable perspective – early and reasonable state determination of the necessary forecast volumes of direct budget revenues from the innovative sector in subsoil use enterprises;

- comprehensive assessment – the record of current and prospective results from the activities of the subsoil use innovative sector, reducing future costs in related industries;

- balance – compliance of the innovation sector capitalization growth and the budget revenues volume provided by it;

- consistency and purposefulness in the public funds use, as well as investments carried out under the state control.

The minerals innovation system state investment policy provides for solving the tasks the investments volume increasing and changing their structure. State support for investments measures in the subsoil use innovative system provide [14]:

- comprehensive insurance programs support, reducing entrepreneurial and non-commercial investment risks assistance;

- business climate improvement, clear and stable rules creation of companies' economic activity, primarily on the basis of a predictable and balanced taxation regime and a regulatory framework that protects and guarantees respect for the investors' rights;

- state price (tariff) regulation improvement in the natural monopolies field;

- depreciation policy improvement;

- licensing policy improvement, unreasonable administrative barriers elimination;

- minerals innovative facilities creation in the extraction, processing, and transportation regulatory framework improvement in the investors' (including foreign ones) participation field;

- leasing relations development.

The subsoil use public administration model depends on a number of factors that are noted: the rational subsoil use of resources, the complex nature of mineral resources use, the environmental ecology preservation (Figure 1).

This model can be represented in the form of a mathematical formula:

$$Y = f(x_1, x_2, \ldots x_n), \quad (1)$$

where $x_1, x_2, \ldots, x_n$ – factors of subsoil use public administration;

n – the number of factors.

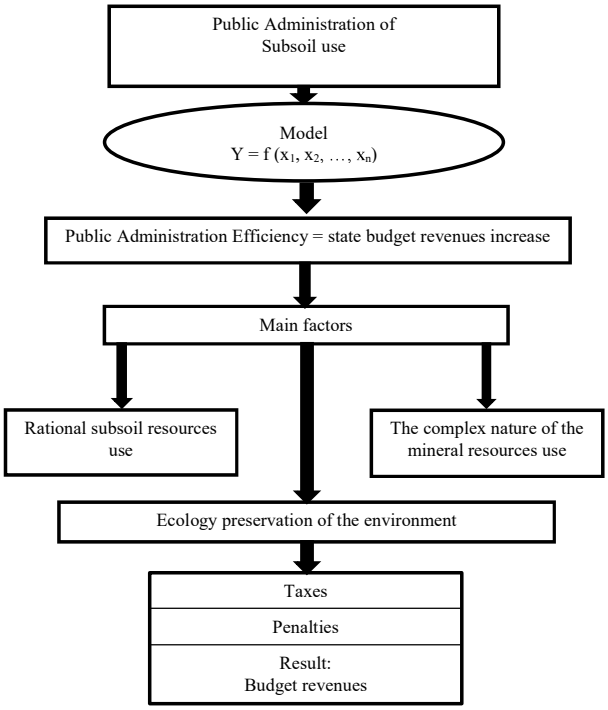

Figure 1. **Model of public administration of subsoil use innovation activity in the Republic of Kazakhstan***

** Compiled by the authors*

The economic efficiency of public administration of subsoil use innovation activity can be expressed in the form of a formula:

$$F(t) = dl(y_1, \ldots y_m), \quad (2)$$

where $F(t)$ – state budget revenues from the country's subsoil use;

$dl(y_1, \ldots y_m)$ – state budget revenues increase due to taxes, fines and other revenues to the country's budget.

The state investment policy provides for the support by the subjects of Kazakhstan of innovative investment projects related to the production, processing, and raw materials transportation, the special economic conditions creation that cause the production and employment growth in the respective regions territories.

An important state industrial policy direction is product development in the Republic of Kazakhstan of modern subsoil use innovative equipment, technologies, and materials. It is intended to continue the subsoil use domestic equipment production state support the forms and methods improvement in compliance with the budget efficiency policy principles. According to the national innovation policy key concepts, actively maintain leading foreign companies cooperation in various forms is required, whether it is the joint ventures organization on the territory of the Republic of Kazakhstan or in terms based on advanced foreign technologies innovative industries development. An important reserve for domestic companies investment attractiveness increasing can be their expansion and integration. Promising investment projects should be encouraged primarily by commercial and non-commercial risks assurances providing and subsidizing the interest rate on loans from the Republican budget for the innovative projects implementation.

The subsoil use enterprises innovative products' competitiveness increasing will provide the innovation and production modernization activation sources' formation, their products demand/income increase, and a significant increase in the revenue side of budgets. The subsoil use innovative system state support can be carried out by subsidizing interest rates on loans attracted to finance certain activities of targeted programs.

Subsoil use field and state mineral fund administration state innovation policy goal, fulfilled in accordance with minerals and subsoil use field state policy provisions and principles, should be the hydrocarbons mineral base and other types of

minerals reproduction and rational subsoil use of Kazakhstan supply ensuring sustainable economic state development.

Conclusion. The subsoil use innovation system development key components of the Republic of Kazakhstan economy include:

- developed structural policy in the subsoil use innovative sector, including the natural monopolies reform, aimed at building competitive relations in the subsoil use sectors of the Republic of Kazakhstan;
- price (tariff), tax and customs regulation interrelated measures;
- a civilized legal framework and institutions formation and implementation in practice for the innovative resources' development;
- public administration mechanisms' creation and development for the scientific base, production, and innovative resources' sale creation.

Public administration of subsoil use innovative development provides for:

- the regulatory and legal frameworks, and the commodity market participants activities rules development;
- resource purchase and sale transactions transparency increasing, developing a trade licensing system as a price liberalization condition in the relevant minerals sectors;
- Kazakhstan's minerals sector anti-monopoly regulation and control improvement; to prevent the monopoly of individual commodity market segments;
- the integrated monitoring and control system improvement in the innovative subsoil use system.

ЛИТЕРАТУРА

1. Канторович Л.В. Системный анализ и некоторые проблемы научно-технического прогресса. Диалектика и системный анализ. – М.: Наука, 1986. – 156 с.

2. Шумпетер И. Теория экономического развития. – М: Прогресс, 1982. – 102 с.

3. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры. – Вопросы конъюнктуры. – 1925. – №1. – Вып. 17. – С. 11-14.

4. Mensh G. Stalemate in technology: innovation overcome the depression. – Cambridge (Mass), 1979. – P. 14.

5. Kleinknecht A. Innovation patterns in crisis and prosperity: Schumpeter's long circle reconsidered. – Hong Kong, 1987. – P. 45.

6. Глазьев С.Ю. Рывок в будущее. Россия в новых технологическом и мирохозяйственном укладах Книжный мир, 2019. – С. 22-23.

7. Бушуев В. Мировой нефтегазовый рынок: инновационные тенденции – М., 2008. – 223 с.

8. Емельянов В. Нефтегаз: Либо кризис, либо инновации [Electronic resource] // Электронная версия журнала «Нефть России» [website]. – 2009. – URL: https://oilru.com/comments/read/265/ (Дата обращения: 11.10.2021).

9. Кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 2017 года № 125-VI «О недрах и недропользовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 08.01.2022 г.). – URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31764592 (дата обращения: 12.01.2022).

10. Добрецов Н.Л. Развитие инновационной деятельности и создание национальной инновационной системы // Вестник РАН. – 2003. – №10. – С. 893-894.

11. Замятина Н. Инновационная политика региона // Экономист. – 2009. – N 9. – С. 53-60.

12. Sikhimbayev M.R., Beisembekova S.Kh., Sikhimbayeva D.R. Subsurface use in Kazakhstan: Economics and public administration: Monograph. – 2021. – 309 p.

13. Емельянов В. Нефтегаз: Либо кризис, либо инновации. – электронная версия журнала «Нефть России». – URL: https://oilru.com/comments/32/ (дата обращения: 11.10.2021).

14. Sikhimbayev M.R. Fuel and energy complex of Kazakhstan: innovative ways of development: Monograph. – 2019. – 308 p.

REFERENCES

1. Kantorovich L.V. Sistemnyj analiz i nekotorye problemy nauchno-tehnicheskogo progressa. Dialektika i sistemnyj analiz. – M.: Nauka, 1986. – 156 s. [In Russian].

2. Shumpeter I. Teorija jekonomicheskogo razvitija. – M: Progress, 1982. – 102 s. [In Russian].

3. Kondrat'ev N.D. Bol'shie cikly kon#junktury. – Voprosy kon#junktury. – 1925. – №1. – Vyp. 17. – S. 11-14. [In Russian].

4. Mensh G. Stalemate in technology: innovation overcome the depression. – Cambridge (Mass), 1979. – P. 14.

5. Kleinknecht A. Innovation patterns in crisis and prosperity: Schumpeter's long circle reconsidered. – Hong Kong, 1987. – P. 45.

6. Glaz'ev S.Ju. Ryvok v budushhee. Rossija v novyh tehnologicheskom i mirohozjajstvennom ukladah Knizhnyj mir, 2019. – S. 22-23 [In Russian].

7. Bushuev V. Mirovoj neftegazovyj rynok: innovacionnye tendencii. – M., 2008. – 223 s. [In Russian].

8. Emel'janov V. Neftegaz: Libo krizis, libo innovacii [Electronic resource] // Jelektronnaja versija zhurnala «Neft' Rossii» [website]. – 2009. – URL: https://oilru.com/comments/read/265/ (Data obrashhenija: 11.10.2021). [In Russian].

9. Kodeks Respubliki Kazahstan ot 27 dekabrya 2017 goda № 125-VI «O nedrah i nedropol'zovanii» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 08.01.2022 g.). (2017). IS Paragraph Jurist. Retrieved Januaty 12, 2022, from https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31764592 [In Russian].

10. Dobrecov N. L. (2003). Razvitie innovacionnoj deyatel'nosti i sozdanie nacional'noj innovacionnoj sistemy. Vestnik RAN, 10. – P. 893-894 [In Russian].

11. Zamyatina N. (2009). Innovacionnaya politika regiona. Economist, 9. – P. 53-60 [In Russian].

12. Sikhimbayev M.R., Beisembekova S.Kh., Sikhimbayeva D.R. (2021). Subsurface use in Kazakhstan: Economics and public administration: Monograph. – 309 p.

13. Emelyanov V. (2009). Neftegaz: Libo krizis, libo innovacii. Electronic version of the journal «Neft' Rossii». Retrieved October 11. – 2021. – https://oilru.com/comments/read/265/ [In Russian].

14. Sikhimbayev M.R. Fuel and energy complex of Kazakhstan: innovative ways of development: Monograph. – 2019. – 308p.

С.Х. Бейсембекова, М.Р. Сихымбаев, И.Д. Тургель

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖЕР ҚОЙНАУЫН ПАЙДАЛАНУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ

Аңдатпа

Зерттеу мақсаты – Қазақстанның жер қойнауын пайдаланудың инновациялық қызметін қазіргі жағдайда мемлекеттік реттеу бағыттарын дайындаудың теориялық және әдіснамалық тәсілдерін зерттеу. Қазақстан халық шаруашылығының табиғатты пайдаланылатын секторының инновациялық қызметін дамытудың қолданыстағы әдіснамалық тәсілдерін жетілдіру мақсатында Қазақстанның жер қойнауын пайдаланудың инновациялық қызметін мемлекеттік реттеудің қағидаттары мен өлшемдері әзірленді және дамытылды. Жер қойнауын пайдалану инновациялық қызметті дамытуда және елдің тұрақты дамуын қамтамасыз етуде ерекше маңызы бар мемлекеттік экономикалық саясаттың маңызды бағыттарының бірі ретінде қарастырылады. Жер қойнауын пайдалануды мемлекеттік реттеудің ұсынылып отырған моделін негізге ала отырып, оларды іске асыру Қазақстанның өндіруші емес өнеркәсібін тұрақты дамытудың ағымдағы және стратегиялық міндеттерін шешуге мүмкіндік беретін шаралар кешені әзірленуі және іске асырылуы мүмкін. Әзірленген модельде ұсынылған барлық тәсілдерді кешенді пайдалану жер қойнауын пайдалану салаларының бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, экологиялық жағдайды тұрақтандыруға және шикізат ресурстарын өңдеудің сапалық деңгейі мен дәрежесін арттыруға мүмкіндік береді. Қорытындыда экономиканың минералдық-шикізат секторын мемлекеттік реттеудің инновациялық қызметін дамытудың басым бағыттары мен жолдары ұсынылады, олардың негізінде елдің жер қойнауын пайдалануды тұрақты дамыту жүзеге асырылуы мүмкін.

С.Х. Бейсембекова, М.Р. Сихимбаев, И.Д. Тургель

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НЕДРОПОЛЬЗОВАНИИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Цель исследования – исследование теоретических и методологических подходов к выработке направлений государственного управления инновационной деятельности недропользования Казахстана в современных условиях. С целью совершенствования существующих методологических подходов к развитию инновационной деятельности природоэксплуатирующего сектора народного хозяйства Казахстана разработаны и развиты принципы и критерии государственного управления инновационной деятельности недропользования Казахстана. Оригинальность / ценность исследования – недропользование рассматривается как одно из важнейших направлений государственной экономической политики, которое имеет особое значение в развитии инновационной деятельности и обеспечении устойчивого развития страны. Исходя из предлагаемой модели государственного управления недропользования может быть выработан и реализован комплекс мер, которые позволят решить, как текущие, так и стратегические задачи устойчивого развития недродобывающей промышленности Казахстана. Комплексное использование всех подходов, предложенных в разработанной модели, позволит повысить конкурентоспособность отраслей недропользования, стабилизировать экологическую ситуацию и повысить качественный уровень и степень переработки сырьевых ресурсов. В заключении предлагаются приоритетные направления и пути развития инновационной деятельности государственного управления минерально-сырьевого сектора экономики, на базе которых может осуществиться устойчивое развитие недропользования страны.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).29
UDC 331.526
SCSTI 06.77.64

A. Tazhbayeva*, *PhD student*[1]
Ye. Aimagambetov, *d.e.s, professor*[1]
Z. Kapelyuk, *d.e.s, professor*[2]
Karaganda University of Kazpotrebsoyuz[1]
Karaganda, Kazakhstan
Siberian University of Consumer Cooperation[2]
Novosibirsk, Russia
* – the main author (the author for correspondence)
e-mail: czhakip@mail.ru

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF NON-STANDARD FORMS OF EMPLOYMENT IN KAZAKHSTAN

The article identifies the specifics, trends and patterns of development of the labor market of Kazakhstan; identifies the problems that exist in the labor market; developed recommendations for the regulation of the self-employed population. In many countries, the labor market is undergoing structural changes, and new forms of organization of labor activity and employment coexist with traditional forms of employment. New forms of employment first appeared in high-income countries, but have now spread to developing countries. The scientific literature does not pay much attention to issues related to the transition to a new model of employment. The analysis of scientific publications devoted to the non-standard form of employment allowed us to conclude that the issue of labor market flexibility is still debatable. In this regard, we will try to determine the key trajectories for the formation of new forms of employment in the country. To do this, we analyzed the forms of employment on the example of countries Near and Far abroad, using data from reports of the International Labor Organization (ILO), Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), Eurofund and the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan. They also tried to demonstrate the growing need to define the role of freelancers in the domestic labor market, the use of new methods in the implementation of their activities through digital labor platforms. In this regard, we have identified a number of conceptual and measurement problems, one of which is the work of freelancers through digital labor platforms.

Keywords: *employment, non-standard form of employment, forms of employment, freelancer, outsourcing, teleworking, digital platform, borrowed labor, part-time employment, labor market flexibility.*

Кілт сөздер: *жұмыспен қамту, жұмыспен қамтудың стандартты емес нысандары, жұмыспен қамтудың жаңа нысандары, фрилансер, аутсорсинг, тележұмыс, сандық платформа, қарыз еңбегі, ішінара жұмыспен қамтылу, еңбек нарығының икемділігі.*

Ключевые слова: *занятость населения, нестандартные формы занятости, новые формы занятости, фрилансер, аутсорсинг, телеработа, цифровая платформа, заемный труд, частичная занятость, гибкость рынка труда.*

JEL classification: E24

Introduction. In many countries, the labor market is undergoing structural changes, and new forms of organization of labor activity and employment coexist with traditional forms of employment. There are important differences between the definitions of standard and non-standard employment, which require separate consideration.

The purpose of the study is to analyze the forms of employment of the population and study the problems in the global labor market, as well as the prospects for the development of new forms of employment in Kazakhstan, taking into account current trends.

New forms of employment first appeared in high-income countries, but have now spread to developing countries. The scientific literature does not pay much attention to issues related to the transition to a new model of employment. The analysis of scientific publications devoted to the non-standard form of employment allowed us to conclude that the issue of labor market flexibility is still debatable.

The study uses such methods as analysis, synthesis, and a comparative approach using data from reports of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), International Labor Organization (ILO), Eurofund and the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan.

In January 2016, the government began implementing a number of labor law reforms that led to a reduction in regulatory requirements and increased productivity. A significant number of self-employed people do not contribute to productivity growth. In this regard, the Government has begun to amend legislation in an effort to reduce informal employment.

There is a demand in the labor market for employees who not only possess ICT skills, but are also capable of independent activity, making creative decisions, regular self-education and improving their professional qualities. [1]

The most obvious intersection concerns the concepts of new forms of employment and "non-standard employment". Non-standard employment is defined as any employment that differs from "standard" employment relationships characterized by permanent full-time employment. In this regard, new forms of employment are defined as non-standard.

Following the results of the ILO expert meeting in February 2015 on the issue of non-standard forms of employment, four main types of non-standard employment were adopted:

- temporary employment;
- part-time employment;
- temporary agency (borrowed) labor and other forms of multilateral labor relations;
- disguised labor relations and dependent self-employment. [1]

For example, six flexible forms of employment have already been introduced in the United Kingdom: part–time employment is the most common flexible form of employment, which means that an employee works less than 30 hours a week at a reduced salary; flexible employment, which allows employees to change the start and end times of work. [2]

Literature review. The issues of non-standard employment have been touched upon in many works of both domestic and foreign research scientists. Some authors study the impact of new forms of employment on the flexibility of the labor market and the development of an innovative economy. Others are the rational use of working time and social protection of the self-employed population.

The problem of trends in the development of non-standard forms of employment was raised by domestic researchers Taubaev A.A. et al. (2019), which was identified in the growth of temporary labor agreements. The solution to this problem, they see in the establishment of 10 hours a week. [3]

According to Russian authors Tsygankova I.V. et al. flexible employment is understood as the availability of flexible working time, which is distributed by an employee over a certain period. Flexibility of working time gives a number of advantages to the employer, the enterprise and qualitatively increases the level of working life of young people, women with young children, disabled people. [4]

We agree with the point of view of the authors Pritvorova T.P. et al. (2019) that a flexible labor market provides employees with opportunities to earn additional income, combine professions, optimize the structure of their life, etc.[5]

The situation with atypical hours of online workers in some countries is so striking that researchers Strebkov D., Shevchuk A. (2021) even introduced the term "autonomy paradox", in which online workers who are able to flexibly plan their time actually work disproportionately at night. This negatively affects their satisfaction with the work-life balance and often leads to emotional exhaustion. [6]

The crisis of the global economy caused by the COVID-19 pandemic, which led to a reduction in employment and a change in its structure, transferred workers to a remote work format (telework) around the world.

Over the past decade, the use of borrowed labor and the spread of teletrade – remote employment - have become new phenomena in the labor market.

The term "telework", of the USA Telework Improvement Act of 2010, defines the flexibility of work in which an employee, observing the terms of employment, works at a distance from the employer's location, and using computer technology.

The following types of modern "teleworkers" are distinguished in the studies of the International Labor Organization and the Eurofund in 2017:

- employees working at home using Information Communication Technologies (ICT);
- employees engaged in work activities outside the premises of the employer using ICT;
- employees performing mixed telework, with a low level of mobility using ICT.[7]

An employee who is employed in temporary or remote forms cannot distribute his working time, since the work can be performed during full working hours. Moreover the rapid development of non-standard employment is accompanied by a low level of accumulation of human capital.

Main part. Discussion. In the Netherlands, almost half of the employees work part-time, which is why it is called "the first part-time economy in the world." [7] Out of the total number of part-time workers, women predominate, and the proportion of part-time workers in the younger age group is also high among men. Part-time workers may not be tied to their main place of work. The majority of employees are employed under permanent employment contracts. Therefore, in order to provide clarity regarding earnings, the number of hours worked part-time is fixed. At the same time, employees of large organizations, according to the law, can request part-time work from the employer, at the same time, the employer is obliged to provide justification in case of refusal. The difference in average wages between full-time and part-time workers is negligible or non-existent. Part-time employees receive overtime if it is stipulated and stipulated in the individual employment contract. In turn, part-time workers make proportional contributions to social insurance in exchange for proportional benefits.

According to the Payoneer report for 2018, 23% of freelancers surveyed around the world maintain 40 hours of working time per week, only 10% of freelancers work over 60 hours.

Figure 1. **Number of hours worked by field of activity**

According to Fig. 1, freelancers work the most hours in finance, management, HR, and the least in law.[8]

Non-standard employment refers to employees who work part-time or in an unstable job. Self-employed workers and persons who are not part of the workforce were not included in the study.

According to the OECD Employment Outlook 2020: Worker Safety and the COVID-2019 Crisis, non-standard employment defines workers who work part-time, usually less than 30 hours a week at their main job. Workers with non-standard trajectories of dependent employment make up a significant part of dependent employment. As can be seen from Figure 2, on average for the 26 European OECD countries for which data are available, standard dependent employment is 22% of workers, part-time employment is 16%, and unstable employment is 6%.[9]

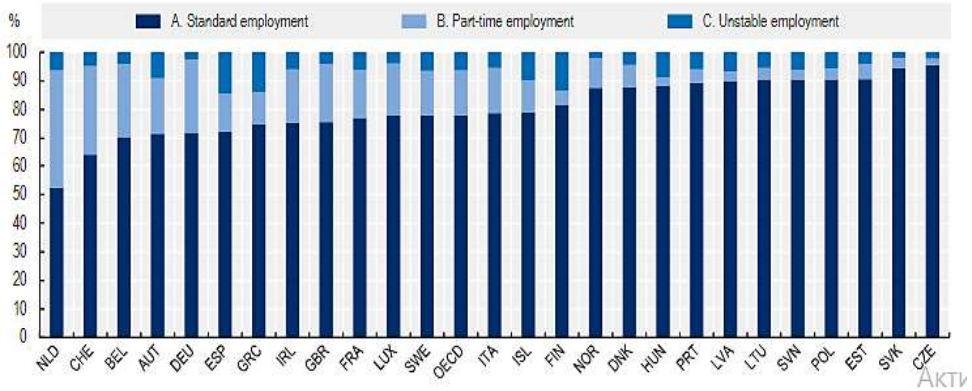

Figure 2. **Share of workers in OECD countries according to data for 2016-18**

In OECD countries, a large proportion of workers in countries legally work in one firm, but in practice work in another. For example, cleaners, security guards and cafeteria employees often physically work on the territory of the same company, but their legitimate employer is a third-party company providing support services.

Such tripartite labor relations, which are often referred to as "internal outsourcing", are growing in many OECD countries. Internal outsourcing can help increase productivity and employment, but workers in some low-paid professions, when hired by third-party contracting firms, tend to earn less than those employed in similar, but domestic jobs.

This suggests that internal outsourcing can be an important factor of inequality.

According to OECD estimates, according to a report published in 2017, partial (part-time) employment and fixed-term labor contracts are insufficiently applied in Kazakhstan: only about 2.7% of employees are employed for 30 hours a week, and less than 5% of employees have fixed-term contracts. It should be noted that less than 9% of young people aged 15 to 24 are employed on the basis of temporary (fixed-term) contracts, which is significantly lower than in OECD countries - about 25%.

A significant part of informally employed and self-employed persons in Kazakhstan earn their livelihood at the subsistence level, and many of them belong to the category of "unproductively self-employed", that is, unregistered individual entrepreneurs employed in a personal subsidiary farm, whose average monthly income is less than the subsistence minimum of the region in which they live. [10]

The current structure of global Gross domestic product (GDP) demonstrates significant structural shifts and the shift of benchmarks from industrial production to the service sector. In developed economies, the share of the employed population in the service sector out of the total number is more than 60%. [11] The number of employed people in the service sector is growing in Kazakhstan than in the fields of industry and agriculture. In Figure 3, according to the data of the Bureau of National Statistics for 2016-2021, this can be demonstrated as follows:

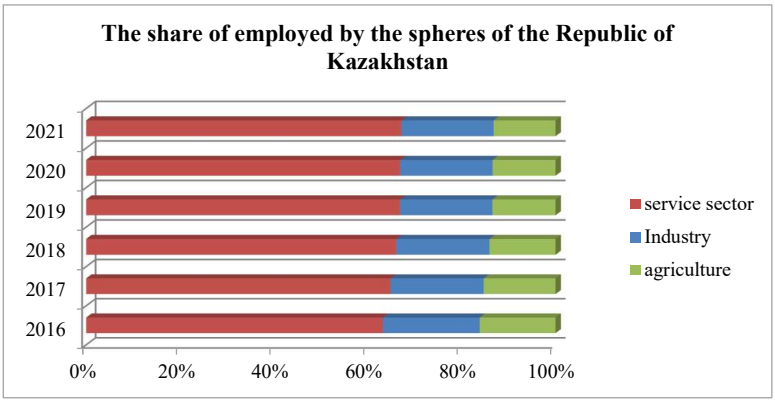

Figure 3. **The share of employed by the spheres of the Republic of Kazakhstan***

** Compiled by the authors based on the source [12]*

If in 2016 the number of people employed in the service sector was 5401589 people, then in 2021 - 5907393 people. Which is 63,2% of the total number of employed in 2016, and 67,1% in 2021, respectively. The presented data are a vivid example of the deindustrialization of the economy, characterized by a reduction in the number of people employed in the industrial sector and an increase in the service sector. In Figure 4, in 2016, the number of people employed in the industry of the Republic of Kazakhstan amounted to 20,6%, and in the service sector – 63,2%. Where, as of the end of 2021, the number of people employed in industry amounted to 19,7% of the total number by type of activity and 67,1% in the service sector.

Currently, in Kazakhstan, borrowed labor, or leasing of personnel is not regulated by law and traditionally causes a negative reaction among civil society. However, this type of work allows employees to gain work experience and the opportunity to switch to stable, permanent employment. [13]

Another form of employment is internal outsourcing, which has its advantages, but at the same time involves risks. For example, a leading firm can take advantage of higher productivity or cost savings by transferring services to other firms. This can lead to increased productivity and increased earnings of employees remaining in the leading firm. However, there is also a risk that outsourced workers will end up with lower wages and worse working conditions.

For the quality of work, it may also matter whether a person is hired directly by a leading firm or a third-party contractor: some employers pay more, provide better moral benefits and provide greater job security. Thus, the growth of internal outsourcing may have important implications for overall inequality and well-being.

The development of information and communication technologies influence the creation of new forms of work, for example, work through Internet-platforms or mobile applications. Given that non-standard forms of employment are influenced by many factors, it is not surprising that the dynamics of their use differs in different countries.

Currently, in Kazakhstan, the interactions of two parties, an employee and an employer, are designated, which can be expressed as remote work or combined remote work (Labor Code).

But unfortunately, there are still no legal measures to regulate relations and identify freelancers. We believe that, first of all, the interest in this group of workers should be comprehensively studied both from the point of view of identifying and providing social guarantees in case of temporary disability. Secondly, for this group it is necessary to account for income for the purpose of tax deductions to the local budget. Since according to the report of JSC "Halyk Finance" for 2019, for the first time since 2005, the number of persons making social contributions exceeded 52% of the total employed population, whereas previously it did not exceed 47%.[14]

As can be seen from table 1, Ukraine, Russia, Belarus, Kazakhstan, Moldova are among the top five leaders-countries where freelancers live. In other countries, such as Armenia, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Azerbaijan, Latvia, Georgia, the smallest number of freelancers live. This may mean either that remote work is not yet sufficiently developed in these countries, or that it is focused on other types of digital platforms or markets.

Table 1

Country of residence of online workers from the former Soviet Union*

Countries	One of largest Ukrainian platforms Freelancehunt.com		One of largest Russian platforms Fl.ru	
	Number of freelancers, 2019	Percentage of the total, 2019	Estimated number of freelancers, 2014	Percentage of the total, 2014
1	2	3	4	5
Ukraine	262994	63	390000	26
Russia	127810	31	990000	62
Belarus	10637	3	66000	4,4
Kazakhstan	6962	2	31500	2,1
Moldova	2432	0,6	22500	2
Armenia	2078	0,5	7500	0,5
Uzbekistan	1934	0,5	18000	1,2
Kyrgyzstan	1198	0,3		
Azerbaijan	754	0,2		
Latvia	504	0,1	22500	1,5
Georgia	456	0,1		

** Compiled by the authors based on the source [15]*

Despite the increasing number of freelancers in Kazakhstan, it was only after the COVID-2019 pandemic that the issue of regulating labor relations between an employer and an employee using information and communication technologies began. In turn, neighboring states such as Russia, Belarus, and Ukraine are considering using not only methods, but also methods of remote work, including on digital platforms.

Conclusion. Summarizing the above, it is necessary to note the radical changes that have occurred in the structure and form of employment

of the population of post-industrial society. We can talk about the emergence of flexible and changeable forms of interaction between labor market actors, which, compared with traditional ones, can be called non-standard.

Consequently, Kazakhstan needs to outline its trajectory of increasingly significant new forms of employment proposed by the Eurofund, which exist to one degree or another in most of the fund's member states, which contributes to reducing employers' costs and increasing the flexibility of the labor market. Special attention should be paid to legal and economic mechanisms for regulating labor relations of new forms of employment.

The analysis shows that Kazakhstan actively uses information and communication tools and methods of promotion in the labor market using online platforms both domestic and foreign. Considering the foreign experience of using digital online platforms, government agencies may face a number of problems related to "closed" digital platforms on which online work can be offered to a limited number of users invited by the owners of the platform. Or the transfer of employees' activities through online outsourcing to customers through other social networks.

In this regard, it is necessary to identify a number of conceptual and measurement problems with their subsequent solution:

1. Improvement of legal norms on regulation of new forms of employment of the population;

2. Registration of employees engaged in remote work, including freelancers working on digital platforms.

3. Development of a system of social guarantees and a regulatory mechanism for persons engaged in entrepreneurial activity.

The solution of these directions will allow developing non-standard forms of employment of the population in the national labor market and standardizing regulatory and legal norms to support them.

REFERENCES

1. Новые формы занятости и качество занятости: последствия для официальной статистики (2021). Серия рабочих документов ЕЭК ООН по статистике.https:// unece.org /sites /default /files / 2021-06 / New %20forms% 20of% 20employment%20RUS.pdf

2. Non-standard employment around the world: Understanding challenges, shaping prospects // Overview International Labour Office. – Geneva: ILO. – 2016.

3. Taubayev A.A., Legostayeva A.A., Serikova G.S., Orynbassarova Y.D. (2019). Non-standard employment in Kazakhstan: scales, tendencies and social protection measures. Bulletin of the Karaganda University. Economy Series. – 1(93). – P. 31-40.

4. Цыганкова И.В. Развитие нестандартных форм занятости в современной России.//Российское предпринимательство. – 2014. – № 24(270). – С. 71-86.

5. Pritvorova T.P., Simonov S.G., Atabayeva A.K. (2020). Temporary and part-time employment in the European labor market: factors, trends, features. Bulletin of the Karaganda University. Economy Series. – 3(99). – P. 110-123.

6. Shevchuk A., Strebkov D. Freelance platform work in the Russian Federation: 2009-2019 // ILO Working Paper 38. – Geneva: ILO. – 2021.

7. Новикова И.В. Стратегическое развитие трудовых ресурсов Дальнего Востока России. / под научной редакцией С.М. Дарькина, В.Л. Квинта. – Москва: Креативная экономика, 2019. – 158 с.

8. Отчет Payoneer «Исследование доходов фрилансеров»//Сравнительный анализ почасовых ставок на международном рынке. – 2018. – С. 19

9. OECD Employment Prospects for 2020: Worker safety and the COVID-2019 crisis. – 2020. https://read.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2020_1686c758-en#page125

10. Реформы в Казахстане: успехи, задачи и перспективы. – 2021. – Отчет ОЭСР. – URL: https://www.oecd.org/eurasia/countries/Eurasia-Reforming-Kazakhstan-Progress-Challenges-Opport.pdf

11. Абдикаримова А.Т. Структурная трансформация экономики: практические аспекты.// Вестник университета «Туран». – 2021. – № 3(91). – С. 19-27.

12. Сайт Бюро национальной статистики. – 2021. – https://stat.gov.kz/

13. Рынок труда Казахстана: развитие в условиях новой реальности. Отчет Акционерного

общества «Центр развития трудовых ресурсов». – 2021. – https://iac.enbek.kz/public/pdf

14. Отчет за 2019 год // АО «Halyk Finance». – 2019. – https:// halykfinance.kz/ download/files/company-documents/research/labour2019.pdf

15. Нестандартные формы занятости. Анализ проблем и перспективы решения в разных странах // Обзорная версия. Международное Бюро Труда. – Женева: МБТ. – 2017.

REFERENCES

1. Novye formy zanjatosti i kachestvo zanjatosti: posledstvija dlja oficial'noj statistiki (2021). Serija rabochih dokumentov EJeK OON po statistike. https://unece.org/sites/default/files/2021-06/New%20forms%20of%20employment%20RUS.pdf [in Russian].

2. Non-standard employment around the world: Understanding challenges, shaping prospects // Overview International Labour Office. – Geneva: ILO. – 2016.

3. Taubayev A.A., Legostayeva A.A., Serikova G.S., Orynbassarova Y.D. (2019). Non-standard employment in Kazakhstan: scales, tendencies and social protection measures. Bulletin of the Karaganda University. Economy Series. – 1(93). – P. 31-40.

4. Cygankova I.V. Razvitie nestandartnyh form zanjatosti v sovremennoj Rossii // Rossijskoe predprinimatel'stvo. – 2014. – № 24(270). – S. 71-86. [in Russian].

5. Pritvorova T.P., Simonov S.G., Atabayeva, A.K. (2020). Temporary and part-time employment in the European labor market: factors, trends, features. Bulletin of the Karaganda University. Economy Series. – 3(99). – P. 110-123.

6. Shevchuk A., Strebkov D. Freelance platform work in the Russian Federation: 2009–2019 // ILO Working Paper 38. – Geneva: ILO. – 2021.

7. Novikova I.V. Strategicheskoe razvitie trudovyh resursov Dal'nego Vostoka Rossii. / pod nauchnoj redakciej S.M. Dar'kina, V.L. Kvinta. – Moskva: Kreativnaja jekonomika, 2019. – 158 s. [in Russian].

8. Otchet Payoneer «Issledovanie dohodov frilanserov»//Sravnitel'nyj analiz pochasovyh stavok na mezhdunarodnom rynke. 2018. – s. 19 [in Russian].

9. OECD Employment Prospects for 2020: Worker safety and the COVID-2019 crisis. – 2020. https://read.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2020_1686c758-en#page125

10. Reformy v Kazahstane: uspehi, zadachi i perspektivy. – 2021. – Otchet OJeSR. – URL: https://www.oecd.org/eurasia/countries/Eurasia-Reforming-Kazakhstan-Progress-Challenges-Opport.pdf [in Russian].

11. Abdikarimova A.T. Strukturnaja transformacija jekonomiki: prakticheskie aspekty.// Vestnik universiteta «Turan». – 2021. – № 3(91). – S. 19-27. [in Russian].

12. Sajt Bjuro nacional'noj statistiki. – 2021. – https://stat.gov.kz/ [in Russian].

13. Rynok truda Kazahstana: razvitie v uslovijah novoj real'nosti. Otchet Akcionernogo obshhestva «Centr razvitija trudovyh resursov». – 2021. – https://iac.enbek.kz/public/pdf [in Russian].

14. Otchet za 2019 god // AO «Halyk Finance». – 2019. – https:// halykfinance.kz/ download/files/company-documents/research/labour2019.pdf [in Russian].

15. Nestandartnye formy zanjatosti. Analiz problem i perspektivy reshenija v raznyh stranah// Obzornaja versija. Mezhdunarodnoe Bjuro Truda. – Zheneva: MBT. – 2017. [in Russian].

А.М. Тажбаева, Е.Б. Аймағамбетов, З.А. Капелюк

ҚАЗАҚСТАНДА ХАЛЫҚТЫ ҚАМТУДЫҢ СТАНДАРТТЫ ЕМЕС НЫСАНДАРЫН ДАМЫТУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аңдапта

Зерттеудің мақсаты Қазақстанда халықты жұмыспен қамтудың жаңа нысандарын сәйкестендіру үшін стандартты емес жұмыспен қамту нысандарын анықтау бойынша әлемдік тәжірибені зерттеу болып табылады.

Мақалада Қазақстанның еңбек нарығының даму ерекшеліктері, тенденциялары мен заңдылықтары анықталды; еңбек нарығында бар мәселелер анықталды; өзін-өзі жұмыспен қамтыған халықты реттеу бойынша ұсынымдар әзірленді. Көптеген шет елдердің еңбек нарығында жұмыспен қамтудың дәстүрлі нысандарымен қатар қызмет ететін жұмыспен қамтуды ұйымдастырудың құрылымы мен түрлеріндегі өзгерістер айқындалады.

Ғылыми әдебиеттерде халықты жұмыспен қамтудың жаңа моделіне көшумен байланысты мәселелерге ерекше көңіл бөлінбейді. Жұмыспен қамтудың жаңа нысандары экономиканың жоғары дамуының көрінісі болып табылады және сәйкесінше осы елдерде тұрып жатқан адамдардың кірістерімен.

Алайда, дамушы елдерде жұмыспен қамтудың жаңа нысандарының таралуын анықтауға болады. Осыған байланысты, біз елімізде жұмыспен қамтудың жаңа нысандарын қалыптастыру бойынша негізгі траекторияларын анықтауға тырысамыз. Ол үшін біз халықаралық еңбек ұйымы (ХЕҰ), экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ), Еурофонд және ҚР Ұлттық статистика бюросы есептерінің деректерін пайдалана отырып, шет елдер үлгісінде жұмыспен қамту нысандарына талдау жүргіздік. Сонымен қатар, фрилансерлердің отандық еңбек нарығындағы рөлін анықтауда өсіп келе жатқан қажеттілікті, цифрлық еңбек платформалары арқылы өз қызметін жүзеге асыруда жаңа әдістерді қолдануды көрсетуге тырыстық. Осыған байланысты бірқатар тұжырымдамалық және өлшемдік мәселелер белгіленді, олардың бірі - цифрлық еңбек платформалары арқылы фрилансерлердің жұмыс істеуі.

А.М. Тажбаева, Е.Б. Аймагамбетов, З.А. Капелюк

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ НЕСТАНДАРТНЫХ ФОРМ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Целью исследования является изучение мирового опыта по определению нестандартных форм занятости для идентификации новых форм занятости населения в Казахстане. В статье выявлена специфика, тенденции и закономерности развития рынка труда Казахстана; определены проблемы, которые существуют на рынке труда; выработаны рекомендации по регулированию самозанятого населения. На рынке труда многих зарубежных стран определяются изменения в структуре и в формах организации занятости, функционирующие наравне с традиционными формами занятости. Новые формы занятости являются отражением высокого развития экономики, и соответственно высоких доходов граждан, проживающих в этих странах. Однако, можно идентифицировать распространение новых форм занятости в развивающихся странах.

Анализ научных публикаций, посвященных вопросам нестандартной форме занятости, позволил сделать вывод о том, что вопрос о гибкости рынка труда до сих пор остается дискуссионным. В этой связи, мы постараемся определить ключевые траектории по формированию новых форм занятости в стране. Для этого мы провели анализ форм занятости на примере зарубежных стран, используя данные отчетов Международной организации труда (МОТ), Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), Еврофонда и Бюро национальной статистики РК. А также попытались продемонстрировать растущую потребность в определении роли фрилансеров на отечественном рынке труда, применение новых методов в осуществлении их деятельности через цифровые трудовые платформы. В этой связи, обозначили ряд концептуальных и измерительных проблем, одна из которых - работа фрилансеров посредством цифровых трудовых платформ.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).30
УДК 336.67
ГРНТИ 06.73.55

А.Б. Темирбекова*, *д.э.н., профессор*[1]
Р.Т. Дуламбаева, *д.э.н., профессор*[2]
Алматы Менеджмент Университет[1]
г. Алматы, Казахстан
Академия Госуправления при Президенте РК[2]
г. Нур-Султан, Казахстан
* – основной автор (автор для корресподенции)
e-mail:alma.61@mail.ru

ФАКТОРЫ ДОХОДНОСТИ ИСЛАМСКИХ БАНКОВ

Исламские банки занимают особое место среди всех банков второго уровня, поскольку механизм их функционирования значительно отличается. Однако практика показывает устойчивость и конкурентоспособность исламского банкинга как в одной стране, так и во многих регионах. В статье рассмотрены внутренние и внешние факторы, влияющие на доходность банков второго уровня и особенности исламских банков. На основе анализа источников выявлены такие внутренние факторы доходности коммерческих банков, как размер банка, система управления рисками, ликвидность, эффективность управления, а также внешние факторы (рост ВВП, инфляция, капитализация фондового рынка, процентная ставка, налогообложение и другие). Отмечено, что факторы, влияющие на доходность исламских банков, во многом схожи с факторами доходности других банков второго уровня. Однако в силу специфичности их деятельности, основанной на законах шариата, имеют свои особенности. К специфическим факторам доходности исламских банков относятся несовершенство законодательной базы и инструментов управления ликвидностью банковского сектора, приемлемых для исламских финансовых институтов, отсутствие эффективных инструментов принуждения к выполнению обязательств в части возврата займов или депозитов и другие. Проведен анализ финансовых показателей деятельности двух исламских банков, функционирующих в Казахстане: Al Hilal банка и Заман-Банка, доказывающий эффективность и прибыльность их работы. Выявлено влияние девальвации тенге и пандемии коронавируса на их доходность.

***Ключевые слова**: банки второго уровня, исламские банки, исламский банкинг, факторы доходности, финансовые показатели, инструменты принуждения, пандемия, девальвация тенге, внешние факторы, внутренние факторы*

***Кілт сөздер:** Екінші деңгейдегі банктер, ислам банктері, ислам банкингі, кірістілік факторлары, қаржы көрсеткіштері, мәжбүрлеу құралдары, пандемия, теңгенің девальвациясы, сыртқы факторлар, ішкі факторлар*

***Keywords**: second-tier banks, Islamic banks, Islamic banking, profitability factors, financial indicators, enforcement tool, pandemic, tenge devaluation, external factors, internal factors*

JEL classification: G21

Введение. Волатильность экономических процессов, пандемический кризис, нефтяной кризис и другие неблагоприятные факторы негативно отражаются на национальной экономике и ее структурных составляющих, в том числе банковском секторе. В своей деятельности банки второго уровня должны учитывать и предупреждать угрозы и риски для своего дальнейшего прибыльного функционирования. Казахстанская практика показывает, что на протяжении последних лет неконкурентоспособные банки закрываются, что отражается на населении и приводит к снижению доверия к банковской системе в целом. В экономической литературе, анализирующей деятельность современных банков второго уровня, рассматривают различные внешние и внутренние факторы, влияющие на их развитие и доходность.

Среди банков второго уровня на протяжении последних нескольких лет свою устойчивость доказали исламские банки, деятельность которых базируется на принципах и нормах шариата. Использование нетрадиционных для коммерческих банков методов и инструментов управления, взаимодействия с реальными и потенциальными клиентами позволяют исламским банкам стабильно развиваться в кризисных условиях. Тем не менее, исламские банки также подвержены влиянию внешних и внутренних факторов.

Целью статьи является выявление и анализ факторов доходности банков второго уровня и специфических факторов доходности исламских банков в современных условиях.

В процессе проведенного исследования и написания данной работы нами изучен, отфильтрован и приведен в статье обзор имеющихся актуальных публикаций казахстанских и зарубежных авторов с определениями понятий и существующих проблем, официальных правительственных и международных документов по вопросам исламского банкинга, предложена проведенная аналитика статистических данных.

Написание данной статьи базировалось на использовании общих методов научного познания экономических процессов, включая сбор и обработку теоретического и практического материала, экономический анализ статистических данных, разработку гипотезы. Научная новизна статьи заключается в определении влияния на доходность исламских банков новых факторов: пандемии коронавируса и девальвации тенге

Обзор литературы. В экономической литературе факторы доходности банков второго уровня рассмотрены с позиции внешних и внутренних условий. К внутренним факторам доходности банков авторы относят размеры банков за счет экономии на масштабе [1; 2], управление рисками и качество активов [3], ликвидность банков [4; 2], кредитный риск [5], эффективность управления [6]. К внешним факторам доходности авторы относят рост валового внутреннего продукта (ВВП), инфляцию, капитализацию фондового рынка, процентную ставку Центрального банка, процентную ставку, денежную массу, налогообложение, внутренний кредит, структуру рынка и финансовые показатели. Некоторые исследования выявили значительную и положительную связь между ростом ВВП, инфляцией и рентабельностью банков [3; 7; 8].

Факторы, влияющие на доходность исламских банков, во многом схожи с факторами доходности других банков второго уровня. Однако в силу специфичности их деятельности, основанной на законах шариата, имеют свои особенности. К внешним факторам доходности исламских банков помимо вышеназванным общих факторов авторы относят несовершенство законодательной базы, тормозящее развитие исламкого банкинга, и необходимость государственной поддержки отмечают ученые из стран СНГ [9; 10]. Среди внутренних факторов авторы отмечают отсутствие инструментов управления ликвидностью банковского сектора, отсутствие эффективных инструментов принуждения к выполнению обязательств в части возврата займов или депозитов [11; 12]. Однако современный мир создаёт новые факторы, влияющие на деятельность и прибыльность различных фирм, в том числе и банков. Свою корректировку в экономическую деятельность внесла пандемия коронавируса. Казахстанскую экономику периодически подвергает в шок девальвация тенге и т.п. Эти факторы требуют изучения.

Основная часть. В Казахстане осуществляют свою деятельность два исламских банка, финансовые показатели которых стабильно растут: Al Hilal и Заман-Банк. Их деятельность базируется на принципах и нормах шариата: они не принимают и не выдают деньги под проценты, а распределяют прибыль и убытки со своими партнерами.

Первый исламский банк в Казахстане и СНГ – АО «Исламский Банк «Al Hilal» (банк Al Hilal), создан в 2010 году по соглашению Правительств Республики Казахстан и ОАЭ с целью предоставления инновационных банковских продуктов и услуг в соответствии с правилами и принципами Шариата.

В мае 2019 года банк Al Hilal стал частью одной из крупнейших банковских групп в ОАЭ – группы ADCB (Abu Dhabi Commercial Bank), мажоритарным акционером которой является Инвестиционный совет Абу-Даби (инвестиционное подразделение Правительства Абу-Даби).

Группа ADCB публично листингуется на фондовой бирже Абу-Даби и имеет высокий кредитный рейтинг: A+от Fitch Ratings и A от Standard & Poors [13].

«Заман-Банк» в 2016 году получил разрешение от Национального банка на добровольную реорганизацию банка в форме конвертации в исламский банк, а в августе 2017-го приобрел лицензию и был переименован в АО «Исламский банк «Заман-Банк».

В настоящее время в Казахстане исламские банки выполняют практически все традиционные виды банковских операций в соответствии с нормами шариата. «Основными целями исламского банкинга в Казахстане являются создание нового кластера инвесторов и потенциальных клиентов,

ориентированных на продукты, соответствующие нормам шариата, а также возможность дифференциации финансовых инструментов для развития банковского сектора страны» [14].

Правовую базу для деятельности исламских банков в стране образуют Закон Республики Казахстан «О банках и банковской деятельности в Республики Казахстан» и Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам организации и деятельности исламских банков и организации исламского финансирования», принятый 12 февраля 2009 года. Законы направлены на создание правовой основы функционирования исламских банков, устранение ограничений, препятствующих внедрению исламских банков, определение форм и методов государственного регулирования и надзора за деятельностью исламских банков, перечня и порядка осуществления исламских банковских операций. Для продуктов исламского банкинга действует отдельный налоговый режим, предусматривающий налоговые стимулы эквивалентно традиционным финансовым операциям (финансовые операции освобождены от налога на добавленную стоимость).

Развитию исламского банкинга в Казахстане способствует также принятие Конституционного Закона Республики Казахстан «О Международном финансовом центре «Астана» (МФЦА), где одним из основных направлений является развитие исламского финансирования.

Совокупные активы исламских банков к концу 2020 года по сравнению с 2015 годом выросли с 36,9 миллиарда тенге до 81,9 миллиарда тенге, или более чем в 2,2 раза. Среднегодовые темпы роста активов за период 2018-2020 годы составили 30,3% [15].

В таблице 1 представлены основные финансовые показатели исламских банков Казахстана. За 10 лет (2010-2020 гг.) функционирования этих банков на территории Казахстана наблюдается значительный рост их доходов и расходов. Так, доходы банка Al Hilal за этот период в тенговом выражении выросли в 56.5 раза, Заман банка – более чем в 2 раза. Соответственно, расходы выросли в 4.3 и в 3.6 раза. Это говорит о росте места этих банков в банковской системе РК.

Таблица 1

Показатели финансовой деятельности Исламских банков Казахстана*, (тыс. тенге)

	2010	**2014**	**2015**	**2020**	**2021**
банк Al Hilal					
Операционный доход	51.270	293.165	1.921.768	2.896.190	2.912.818
Финансовые расходы	540.886	634.277	704.534	2.334.803	2.430.312
Расходы по уплате подоходного налога	93.677 (льгота)	177.049	282752	129.491	366.509
Чистый доход	- 382.937	559.198	1.230.403	431.896	115.997
Заман банк					
Операционный доход	404.111	1.487.031	1.534.487	937.134	1.228.694
Финансовые расходы	179.502	908.405	154.063	655.169	942.364
Расходы по уплате подоходного налога	46.107	142.390	157.306	79.223	88.028
Чистый доход	178.502	578.389	625.844	202.742	198.302

** Рассчитаноавтором по данным официальных сайтов банков в Казахстане: https://alhilalbank.kz/; http://zamanbank.kz/*

Если рассматривать наиболее значимые экономические шоки, которые повлияли на всю банковскую и денежную систему Казахстана, то наиболее значимыми за рассматриваемый период были девальвация национальной валюты в 2015 году в результате перехода на курс свободного плавания тенге и пандемия Covid-19.

Данные таблицы показывают, что девальвация тенге в 2015 году не привела к снижению доходности исламских банков. Напротив, чистый доход банка Al Hilal вырос более чем в 2 раза, Заман банка – в 1.08 раза.

Несмотря на относительную устойчивость казахстанских исламских банков, можно наблю-

дать снижение их чистого дохода в 2021 году в период коронавируса. Причем инфекция и связанные с ней ограничения больше отразились на финансовых результатах банка Al Hilal, чем Заман банка. Однако в целом в мире исламские формы финансирования оказались более устойчивыми, чем другие, что говорит о необходимости большего внимания к исламскому банкингу. Этот вид банковской деятельности продемонстрировал стабильный рост в среднем на 15%–20% ежегодно [15].

Таким образом, в современных условиях нестабильности банковской системы исламские банки успешно функционируют и конкурируют на рынке банковских услуг в Казахстане.

Заключение. Деятельность исламских банков в Казахстане характеризуется стабильностью и эффективностью. Однако они также подвержены влиянию внешних и внутренних факторов. Изучив их практическую деятельность и финансовые показатели за период с 2010 года, мы пришли к следующим выводам.

1. На доходность исламских банков также влияют общемировые факторы. Однако их влияние не всегда соответствует международным тенденциям в банковской сфере.

2. Девальвация тенге в 2015 году в связи с изменением политики Национального банка и переходом к свободно плавающему рыночному курсу не оказала отрицательного влияния на деятельность исламских банков и их доходность. Напротив, последняя показывала значительный рост.

3. Определенное негативное влияние на доходность казахстанских исламских банков оказала пандемия коронавируса в 2020 году и связанные с ним ограничения, что отражают показатели снижения чистого дохода.

4. В условиях усиления влияния внешних и внутренних шоков необходимо использовать опыт управления исламских банков всеми банками второго уровня.

ЛИТЕРАТУРА

1. Almazari A.A. Impact of internal factors on bank profitability: Comparative study between Saudi Arabia and Jordan // Journal of Applied Finance & Banking. – 4. – P. 125-140. – DOI:10.5539/ijbm. V9n4p22

2. Goddard J., Molyneux P., Wilson J.O.S. The profitability of European banks: A cross- sectional and dynamic panel analysis. The Manchester School. – 72. – P. 363-381. – DOI:10.1111/j.1467-9957. 2004.00397.x

3. Athanasoglou P.P., Brissimis S.N., Delis M.D. Bank-specific, industry-specific and macroeconomic determinants of bank profitability. Journal of International Financial Markets, Institutions and Money. – 18. – P. 121-136. – DOI:10.1016/j.intfin.2006.07.001

4. Molyneux P., Thornton J. Determinants of European bank profitability: A note // Journal of Banking & Finance. – 16. – P. 1173-1178. – DOI:10.1016/0378-4266(92)90065-8

5. Miller S.M., Noulas A.G. Portfolio mix and large-bank profitability in the USA. Applied Economics. – 29. – P. 505-512. – DOI:10.1080/000368497326994

6. Dietrich A., Wanzenried G. The determinants of commercial banking profitability in low-, middle-, and high-income countries. The Quarterly Review of Economics and Finance. – 54. – P. 337-354. – DOI:10.1016/j.qref.2014.03.001

7. Alexiou C., Sofoklis V. Determinants of bank profitability: Evidence from the Greek banking sector. Ekonomski Anali. – 54. – P. 93-118. – DOI:10.2298/EKA0982093A

8. Bourke P. Concentration and other determinants of bank profitability in Europe, North America and Australia // Journal of Banking & Finance. – 13. – P. 65-79. – DOI:10.1016/0378-4266 (89)90020-4

9. Мокина Л.С. Оценка развития исламского банкинга как альтернативного инструмента финансирования и возможности его применения в условиях России // Российское предпринимательство. – 2017. – № 16. – Т. 18. – С. 2399-2412. – https://cyberleninka.ru/article/v/otsenka-razvitiya-islamskogo-bankinga-kak-alternativnogo-instrumenta-finansirovaniya-i-vozmozhnosti-ego-primeneniya-v-usloviyah-rossii

10. Чокаев Б. Исламские финансы: возможности для российской экономики // Вопросы экономики. – 2015. – № 6. – С. 106-127.

11. Исламское финансирование проникает на рынок РК. 2014. https://forbes.kz//finances/markets/islamskoe_finansirovanie_pronikaet_na_ryinok_kazahstana/

12. Данилов Ю.А., Яндиев М.И. Перспективы развития индустрии «исламских» финансов в Российской Федерации. Основные препятствия и предложения по их преодолению. – М., 2016. ftp://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/rnp/wpaper/2862.pdf

13. История банка. – https://alhilalbank.kz/ru/page/history

14. Что надо знать об исламском банкинге?. – https://kapital.kz/finance/80034/chto-nado-znat-ob-islamskom-bankinge.html

15. Активы исламских банков в Казахстане за последние пять лет выросли более чем в 2 раза. – 2021. – https://forbes.kz/news/2021/01/18/newsid_241941

REFERENCES

1. Almazari A.A. Impact of internal factors on bank profitability: Comparative study between Saudi Arabia and Jordan // Journal of Applied Finance & Banking. – 4. – P. 125-140. – DOI:10.5539/ijbm. V9n4p22

2. Goddard J., Molyneux P., Wilson J.O.S. The profitability of European banks: A cross- sectional and dynamic panel analysis. The Manchester School. – 72. – P. 363-381. – DOI:10.1111/j.1467-9957. 2004.00397.x

3. Athanasoglou P.P., Brissimis S.N., Delis M.D. Bank-specific, industry-specific and macroeconomic determinants of bank profitability. Journal of International Financial Markets, Institutions and Money. – 18. – P. 121-136. – DOI:10.1016/j.intfin.2006.07.001

4. Molyneux P., Thornton J. Determinants of European bank profitability: A note // Journal of Banking & Finance. – 16. – P. 1173-1178. – DOI:10.1016/0378-4266(92)90065-8

5. Miller S.M., Noulas A.G. Portfolio mix and large-bank profitability in the USA. Applied Economics. – 29. – P. 505-512. – DOI:10.1080/000368497326994

6. Dietrich A., Wanzenried G. The determinants of commercial banking profitability in low-, middle-, and high-income countries. The Quarterly Review of Economics and Finance. – 54. – P. 337-354. – DOI:10.1016/j.qref.2014.03.001

7. Alexiou C., Sofoklis V. Determinants of bank profitability: Evidence from the Greek banking sector. Ekonomski Anali. – 54. – P. 93-118. – DOI:10.2298/EKA0982093A

8. Bourke P. Concentration and other determinants of bank profitability in Europe, North America and Australia // Journal of Banking & Finance. – 13. – P. 65-79. – DOI:10.1016/0378-4266 (89)90020-4

9. Mokina L.S. Oczenka razvitiya islamskogo bankinga kak al`ternativnogo instrumenta finansirovaniya i vozmozhnosti ego primeneniya v usloviyakh Rossii // Rossijskoe predprinimatel`stvo. – 2017. – 16. – T.18. – S. 2399-2412. – https://cyberleninka.ru/article/v/otsenka-razvitiya-islamskogo-bankinga-kak-alternativnogo-instrumenta-finansirovaniya-i-vozmozhnosti-ego-primeneniya-v-usloviyah-rossii [in Russian]

10. Chokaev B. Islamskie finansy`: vozmozhnosti dlya rossijskoj e`konomiki // Voprosy` e`konomiki. – 2015. – 6. – S. 106-127. [in Russian]

11. Islamskoe finansirovanie pronikaet na ry`nok RK. – 2014. – https://forbes.kz//finances/markets/islamskoe_finansirovanie_pronikaet_na_ryinok_kazahstana/ [in Russian]

12. Danilov Yu.A., Yandiev M.I. Perspektivy` razvitiya industrii «islamskikh» finansov v Rossijskoj Federaczii. Osnovny`e prepyatstviya i predlozheniya po ikh preodoleniyu. – M., 2016. – ftp://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/rnp/wpaper/2862.pdf [in Russian]

13. Istoriya banka. – https://alhilalbank.kz/ru/page/history [in Russian]

14. Chto nado znat` ob islamskom bankinge?. – https://kapital.kz/finance/80034/chto-nado-znat-ob-islamskom-bankinge.html [in Russian]

15. Aktivy islamskih bankov v Kazahstane za poslednie pjat' let vyrosli bolee chem v 2 raza. – 2021. – https://forbes.kz/news/2021/01/18/newsid_241941[in Russian]

А.Б. Темирбекова, Р.Т. Дуламбаева

ИСЛАМ БАНКТЕРІНІҢ ТАБЫСТЫЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ

Андатпа

Ислам банктері барлық екінші деңгейлі банктер арасында ерекше орын алады, өйткені олардың жұмыс істеу механизмі айтарлықтай ерекшеленеді. Алайда практика ислам банкингінің бір елде де, көп-

теген өңірлерде де тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін көрсетіп отыр. Мақалада екінші деңгейлі банктердің табыстылығына әсер ететін ішкі және сыртқы факторлар мен ислам банктерінің ерекшеліктері қарастырылған. Дереккөздерді талдау негізінде банктің мөлшері, тәуекелдерді басқару жүйесі, өтімділік, басқару тиімділігі сияқты коммерциялық банктердің табыстылығының ішкі факторлары, сондай-ақ сыртқы факторлар (ЖІӨ өсуі, инфляция, қор нарығын капиталдандыру, пайыздық мөлшерлеме, салық салу және басқалар) анықталды. Ислам банктерінің табыстылығына әсер ететін факторлар көп жағдайда басқа екінші деңгейдегі банктердің кірістілік факторларына ұқсас екені атап өтілді. Алайда, шариғат заңдарына негізделген олардың қызметінің ерекшелігіне байланысты олардың өзіндік факторлары бар. Ислам банктері табыстылығының ерекше факторларына заңнамалық базаның және ислам қаржы институттары үшін қолайлы банк секторының өтімділігін басқару құралдарының жетілмегендігі, қарыздарды немесе депозиттерді қайтару бөлігінде міндеттемелерді орындауға мәжбүрлеудің тиімді құралдарының болмауы және басқалары жатады. Қазақстанда жұмыс істейтін екі Ислам банкі Al Hilal банк және Заман-Банк қызметінің қаржылық көрсеткіштеріне талдау жүргізілді. Бұл банк жұмысының тиімділігі мен пайдалылығын дәлелдейді. Теңге девальвациясы мен коронавирус пандемиясының олардың табыстылығына әсері анықталды.

A. Temirbekova, P. Dulambaeva

PROFITABILITY FACTORS OF ISLAMIC BANKS

Annotation

Islamic banks occupy a special place among all second-tier banks, since the mechanism of their functioning is significantly different. However, practice shows the stability and competitiveness of Islamic banking both in one country and in many regions. The article considers internal and external factors affecting the profitability of second-tier banks and the features of Islamic banks. Based on the analysis of sources, such internal factors of profitability of commercial banks as the size of the bank, the risk management system, liquidity, management efficiency, as well as external factors (GDP growth, inflation, stock market capitalization, interest rate, taxation, and others) are identified. It is noted that the factors affecting the profitability of Islamic banks are largely similar to the profitability factors of other second-tier banks. However, due to the specificity of their activities, based on the laws of Sharia, they have their own peculiarities. The specific factors of profitability of Islamic banks include the imperfection of the legal framework and instruments for managing the liquidity of the banking sector that are acceptable to Islamic financial institutions, the lack of effective instruments for forcing the fulfillment of obligations in terms of repayment of loans or deposits, and others. The analysis of the financial performance of two Islamic banks operating in Kazakhstan: Al Hilal Bank and Zaman Bank, proving the effectiveness and profitability of their work, is carried out. The impact of tenge devaluation and the coronavirus pandemic on their profitability has been revealed.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).31
UDC 336.719
SCSTI 06.73.45

A. Chelekbay, *d.e.s, professor*[1]
N. Almerekov*, *d.e.s, professor*[2]
«*Kainar*» *Academy*[1]
Almaty, Kazakhstan
Kazakhstan-German University[2]
Almaty, Kazakhstan
* – main author (author for correspondence)
e-mail: almerekovn@mail.ru

INFLATION TARGETING AND THE TRANSMISSION MECHANISM OF CENTRAL (NATIONAL) BANK MONETARY POLICY

The article substantiates the fact that the national currency devaluation occurs under the conditions of uncertainty of the economic situation, as a result of private influence of external factors. The depreciation of the national currency leads to growth of external debts and inflationary processes. Experience shows that inflation targeting and the transmission of impulses for changes in monetary policy make it possible to achieve the inflation target and limit inflation expectations. The achievement of a given inflation target and price stability is the primary goal of the inflation targeting regime. The lack of liquidity leads to the shutdown of enterprises, the bankruptcy of companies and firms, the default of banks, the closure of sources of external funding, an increase in the number of unemployed, there is an increase in prices and a reduction in Gross Domestic Product (GDP), a threat to socio-economic security looms. The systematic devaluation of the national currency due to the volatility of valuable raw materials does not make it possible to conduct an effective monetary policy. Increasing the requirements for the structure and adequacy of capital, leverage, and an adequate level of risk, taking into account the specifics of the Kazakh market, would help stabilize the situation in the economy and ensure GDP growth. Under these conditions, special attention could be paid to strengthening the degree of countercyclical regulation, which involves the accumulation of additional reserves during periods of cyclical economic and financial sector recovery and their use during periods of slowdown and recession in order to maintain economic activity. However, the raw material dependence of the economy of Kazakhstan does not allow carrying out the above measures, stopping the development of inflationary processes and stabilizing the situation in the economy.

Keywords: *Inflation targeting, transmission mechanism, devaluation, monetary policy, exchange rate, interest rate, money supply, target benchmark, instruments, consumer price index.*

Кілт сөздер: *Инфляцияны таргеттеу, трансмиссиялық механизм, девальвация, ақша-несие саясаты, айырбас бағамы, пайыздық мөлшерлеме, ақша массасы, мақсатты бағдар, құралдар, тұтыну бағаларының индексі.*

Ключевые слова: *Таргетирование инфляции, трансмиссионный механизм, девальвация, денежно-кредитная политика, обменный курс, процентная ставка, денежная масса, целевой ориентир, инструменты, индекс потребительских цен.*

Introduction. Targeting the exchange rate in Russia and Kazakhstan with the transition to market economic conditions has repeatedly caused the devaluation of the volutes. Thus, the Asian crisis of 1997-1998 sharply devalued the Russian ruble (black Tuesday) and contributed to a significant increase in both actual and expected inflation. The global financial and economic crisis of 2007-2009 also led to the devaluation of the national currencies of Russia and Kazakhstan, which depreciated by almost a quarter of their value. Artificial maintenance of exchange rates required significant expenditures of foreign exchange reserves for intervention in foreign exchange markets.

With inflation targeting, the planned inflation rate is set as a target. In order to achieve this indicator, fiscal policy should not affect the monetary policy of the central bank and the government's borrowing from the national bank is reduced to almost a minimum. The domestic financial market should be able to absorb the additional issue of government securities.

The retention of the established inflation target is planned for a certain number of periods. The duration of the targeting time depends on the amount of inflation at the time of the adoption of the target and the forecast of the development of the situation. The inflation estimate can be measured by

the consumer price index. With the appearance of new goods, an increase in demand for high-quality goods and changes in other conditions, there will be a slight deviation in the growth of the consumer price index. Therefore, most central banks have chosen inflation targeting as a guideline.

The advantages of inflation targeting in comparison with other ways of regulating inflation have allowed many countries to take this method of managing the inflationary process as a basis. Russia and Kazakhstan, in order to switch to inflation targeting, stopped conducting currency interventions. Artificial support of the exchange rate became ineffective, as it required significant expenditures of foreign exchange reserves to reduce the volatility of exchange rates.

The main part. When financial and monetary crises occur, the solution for developing countries has been to devalue their currencies, which depreciates their currency and loses its purchasing power. Developed countries have little economic impact from currency devaluation because their debts are denominated in their national currencies, whereas in developing countries debts are denominated in local currencies. Short-term liabilities denominated in foreign currencies are subject to substantial appreciation due to depreciation of the local currency.

Commodity-exporting countries are highly sensitive to price fluctuations in world markets and are therefore dependent on external factors that cannot be controlled by monetary policy. Significant food imports in the context of constant devaluation risks provoke higher prices. [1, p.8-10; 2, p.25-27]

In Kazakhstan, rising prices for goods and services have always been a big problem. High inflation depreciated savings, caused capital to flee abroad, and reduced the investment appeal of the economy. This in turn slowed down economic growth and increased uncertainty. Therefore, not only in Russia and Kazakhstan, but all over the world, the main objective of monetary policy is to maintain stable low prices in the economy. This has been approached differently in different countries.

Eventually, both Russia and Kazakhstan and a number of other countries have been forced to adopt a shift towards a more flexible monetary policy regime - inflation targeting.

The impact on inflation is realised within a defined monetary policy regime, which includes specific final and intermediate targets. Appropriate instruments are used to achieve the objective. The chosen targeting parameters determine the monetary policy regime. For example, when the inflation rate is chosen as the parameter, the impact on targeting occurs through targeting. [3, p.10-13]

The policy implemented in this case is called the inflation targeting regime. There are four monetary policy regimes operating in the global economy (Table 1).

Exchange rate targeting is used in 72 countries, 29 countries use money supply targeting, and 31 countries use inflation targeting. Twenty-five countries operate a targeting regime without an explicit nominal anchor[1].

Table 1

Monetary policy regimes in the international economy*

№	Monetary policy regime	It is used to	Tools for impact	Advantages	Disadvantages
1	2	3	4	5	6
1.	Exchange rate targeting	- fixing the exchange rate of the national currency against the foreign currency of a country with a low or stable inflation rate; - ensuring competitiveness of export products on foreign markets; - stimulating replacement of expensive imported products with cheaper domestic products.	Intervention in the foreign exchange market by buying or selling foreign currency, affecting the exchange rate for a short period of time.	- elimination of excessive exchange rate volatility; - simple and transparent monetary policy objectives; - simple and easily controllable manageability of the regime; - allows automatic adjustment of the balance of payments in situations of external economic shocks.	- the dependence of monetary policy on the anchor country; - close relationship between money supply and inflation and the anchor country; -higher sensitivity to external financial risks; -limited ability to stimulate the economy during a recession.

[1] A source: Annual report 2011, Washington DC: International monetary Fund, 2011.

1	2	3	4	5	6
2.	Money supply targeting	- targeting the money supply by announcing target growth rates for monetary aggregates (money supply, M1, M2 or M3); - influencing inflation, unemployment and economic growth; - managing the money supply.	Monetary base, monetary aggregates M1, M2, interest rates, exchange rate.	- the independence of the monetary policy conducted; - the actions of the central bank are predictable; - high level of controllability of monetary aggregates; - reduces economic uncertainty; - signals to the market about changes in the money supply; - reduces information costs.	- is only effective in countries with a monetary aggregate and inflation target selected as a benchmark; - has low efficiency due to the existence of a link between money supply and inflation only in the long run.
3.	Inflation targeting	- a reduction in inflation expectations; - publicly announcing inflation targets for a certain period of time; - bringing the current inflation rate to its target value; - stabilising prices in the long term.	- exchange rates; - prices; - monetary aggregates; - price and wage contracts; - consumer price index; - core inflation; - key interest rate.	- strengthening confidence in monetary policy; - flexibility in responding to supply shocks; - ensuring transparent market benchmarks; - increasing the level of confidence in the monetary authorities; - holding the authorities accountable for their policies; - no relationship between inflation and the money supply; - inflation openness.	- a narrow range of objectives to achieve; - a long period of time between central bank actions and the arrival of results.
4.	Without an explicit nominal anchor	- targeting without an explicit nominal anchor is used when the authorities do not make a specific commitment to achieving certain nominal values.	Monetary policy partly applies the tools of the other regimes.	- the use of monetary policy by the central bank to address domestic environmental concerns; - a loose approach to the regulation of monetary policy; - possibility of a weak correlation between inflation and the money supply.	- lack of transparency in the actions of the authorities; - dependence of policies on the views of the authorities; - low degree of accountability of the authorities that conduct monetary policy.

** Compiled by the authors*

Research shows that countries which export large quantities of oil, metals and other resources are switching to an exchange rate targeting regime. They take the exchange rate as a target to stabilise the macroeconomic situation in the country, as the well-being of their economies largely depends on foreign exchange earnings. Fluctuations of prices on the world market for raw materials have a direct impact on the exchange rate of national currencies.

A variable exchange rate regime and its targeting act as a way of maintaining domestic commodity prices. The latter helps to control the rate of inflation and ensures that monetary policy is steered in the right direction. When the national currency depreciates, monetary policy becomes tight. Monetary policy is loosened when situations of appreciation arise.

In exchange rate targeting, in our view, the central bank has limits to its monetary policy discretion. For example, it cannot pursue an excessively expansionary policy in order to succeed in raising employment. On first demand, the central bank must exchange the national currency for foreign currency at a fixed rate. But in order to do so, it needs to hold foreign exchange reserves in amounts that provide 100 per cent coverage of the national currency. Exchange rate targeting with international capital mobility leads to a dependence of domestic interest rates on changes in interest rates on world markets.

Money supply targeting involves the central bank achieving a target growth rate for monetary aggregates such as the monetary base, M1, M2 or M3. In doing so, the central bank has to fulfil three main conditions:

- manage the monetary aggregates and thereby influence the rate of inflation, unemployment and economic growth;

- it formally declares the aggregates it will target and commits itself to achieving them;

- in order to manage the money supply, it has to have a sufficient set of monetary instruments at its disposal. [4, p.15-16]

The US monetary policy prior to the global financial and economic crisis of 2007-2009 can be characterised, in our view, as money supply target-

ing. The Federal Reserve System (FRS) constantly monitored and adjusted the federal funds interest rate in response to deviations of domestic output, employment and inflation from the forecasted levels. Taking the monetary supply of employment and gross domestic product (GDP) growth in a crisis as a benchmark, an unconventional monetary policy - a quantitative easing programme - is being implemented to stimulate economic recovery. The FRS is expanding the money supply by injecting massive amounts of liquidity into the financial system with unsecured money. With increased liquidity in a low-interest-rate, low-inflation environment, the financial system begins to stimulate strong growth in the economy through short-term lending to production.

Research shows that under inflation targeting, price stability is the long-term goal and relative exchange rate stability becomes a secondary goal. If the central bank adheres to the targets set and achieves them, the inflation targeting regime will lead to a reduction in inflation expectations.

Two features distinguish inflation targeting from other regimes. The first is that the central bank is given a mandate to achieve a quantified inflation target and therefore price stability is the primary objective of the targeting regime. The second is that the central bank takes as an intermediate target for monetary policy the inflation forecast over a period of time and monetary policy has an impact on expected future inflation.

In the short run, inflation is predetermined by the price and wage contract. Information about the state of the economy allows the central bank to influence the rate of expected inflation and eventually bring it to the target level.

The target for inflation is the consumer price index or its derivative, core inflation. The latter is the part of inflation that is under the control of the central bank and depends on the monetary policy being implemented. If the forecasted inflation rate deviates from the inflation target, the central bank responds by changing the key interest rate. By changing the key interest rate, the central bank influences not only the level of short-term interest rates in the money market, but also the volume of liquidity in the banking sector and the inflation expectations of the subjects. [5 p. 20-21]

The structural elements of an inflation targeting regime are the institutional and legal framework and the operational elements. The institutional and legal frameworks include the mandate of the central bank, the independence of the central bank, information transparency and accountability. The operational elements of this regime include the long-term inflation rate, the target, and the targeting horizon. The targeting horizon refers to the time interval during which the central bank achieves the inflation target (1,5 to 3 years is the long-run interval and the short-run of 1 year).

In our view, the inflation targeting regime has certain advantages over other regimes, which appear to be as follows. Inflation targeting limits inflation expectations and strengthens confidence in monetary policy, as the regime is focused on achieving low inflation. The inflation target for inflation targeting is a medium-term target. Short-term deviation from the target is seen as monetary policy flexibility. In countries where the central bank conducts ineffective monetary policy, inflation targeting cannot deliver positive results, as the negative effects of internal and external factors prevent the central bank from operating successfully. A floating exchange rate (free exchange rate) causes high volatility of the exchange rate, unless a cap on capital outflows from the country is introduced (international capital mobility). [4, p.15-16; 6, p.115-118]

After the central bank has announced an inflation target for a certain period of time, the challenge is how to transmit monetary policy impulses to bring the current inflation rate to its target values. The stability of the consumer price index and the inflation target are the main long-term goals, and these goals are achieved through the transmission mechanism. The channels of the transmission mechanism of monetary policy serve as a kind of chain of variables through which the impetus for changes in monetary policy measures is transmitted. The Central Bank of Russia defines transmission as a mechanism for transmitting monetary policy decisions to the real economy.

In our view, it is most appropriate to consider the transmission mechanism as the mechanism through which the use of central bank instruments affects the economy as a whole and inflation in particular.

There are several channels of monetary policy transmission used in developing country financial systems (Table 2).

Table 2

Transmission of monetary policy changes to inflation targets*

№	Channels of transmission mechanism	Instruments for transmitting impulses to change monetary policy	Consequence of exposure
1.	Money supply channel	Money demand, market interest rates, lending rates, deposit rates	Changes in money market interest rates, interbank interest rates, lending rates for borrowers, deposit rates.
2.	The domestic asset price channel	Stock market bonds, real estate prices	Higher prices reduce the growth in investment, the total value of long-term assets, the decline in household investment, and the fall in consumption.
3.	Interest rate channel	Interest rates	A decrease in the nominal interest rate leads to a decrease in the real interest rate and the cost of attracting financial resources. Cheaper resources lead to more investment.
4.	Wide credit channel	Financial assets	Financial assets provide credit. The credit market is efficient. An increase in the price of financial assets leads to a fall in the interest premium for borrowers.
5.	Narrow lending channel	Bank lending	An increase in commercial bank reserves stimulates the supply of credit. Borrowing and aggregate spending increase.
6.	Exchange rate channel	Oil prices. Prices of export and import commodities	An increase in the domestic interest rate relative to world rates strengthens the national currency, which reduces exports and lowers aggregate demand.

** Compiled by the authors*

As shown in table 2, transmission mechanism channels are used to regulate and maintain a given level of inflation. The quantitative and qualitative composition of the transmission mechanism channels depends on the formulated main objective of monetary regulation and the monetary policy strategy.

In the money supply channel, changes in monetary regulations affect money demand, which leads to changes in money market interest rates. Changes in interbank interest rates, in turn, lead to changes in lending rates to borrowers as well as in deposit rates. In the domestic asset price channel, the impact of monetary policy on domestic prices is ensured through the link between consumer market interest rates and asset prices. In the exchange rate channel, the transmission objective is to transfer the transmission impulse from interest rates to the exchange rate. The exchange rate influences the competitiveness of the economy and real wages. [5, p. 20-21; 6, p.115-118]

In developing and transition economies, the channels of transmission impact have their own characteristics. First, transmission comes from instruments that are under the direct control of the central bank, such as short-term interest rates and reserve requirements, and second, from instruments that determine conditions in the oil sector, such as interest rates on loans, deposit rates, exchange rates, asset prices. Thus, direct, indirect and inverse linkages are intertwined in the transmission mechanism channels, as well as the action of various other factors: the money supply, a variety of interest rates, the volume of credit and the level of bank liquidity. In addition, in real life situations in the economy change under the influence of a huge number of shock factors. For example, the inflation rate can be affected by oil prices and other commodities, and changes in fiscal policy can affect aggregate demand, etc.

As research shows, the application of the transmission mechanism in inflation targeting has provided significant benefits in the last decade, and research into its mechanism has clarified how the impact through transmission channels of changes in monetary policy on a given level of inflation occurs. [7, p. 31-35]

Fluctuations in world prices for oil and other commodities constantly cause depreciation of the national currency and the development of inflationary processes in the economy of Kazakhstan. For

example, as a result of the Asian financial crisis in 1997-1998 and the sharp decline in oil prices that followed, gross domestic product declined by 1,2%, the national currency fell to 138 tenge per dollar, and inflation reached 18%. At the time of the introduction of the tenge, its exchange rate against the US dollar was 4,7 tenge; in 2020, the exchange rate reached 430 tenge to the dollar, depreciating 98 times. The global financial and monetary crisis of 2007-2008 has worsened the macroeconomic situation in the country due to the closure of external borrowing sources. The national currency depreciated by 25% against the US dollar and inflation increased significantly. An exchange rate corridor of 150 tenge to the US dollar with a band of ± 3% fluctuations was established in order to create conditions for flexible pricing. The National Bank adopted 150 tenge per dollar as the target benchmark for the currency targeting regime.

In 2014, a sharp drop in oil prices and a slowdown in GDP growth in China and Russia, which are the main consumers of Kazakhstani raw materials, led to a reduction in exports and an increase in imports of consumer goods. There was a short-term acceleration in inflation processes due to higher import prices. The National Bank devalued the tenge and the national currency exchange rate was set at 185 tenge per dollar. Exchange rate targeting did not allow the national bank to maintain its inflation target of 6-7%.

The systematic devaluation of the national currency due to constant fluctuations in world commodity prices makes it impossible to conduct an effective monetary policy. In order to stabilise the monetary and financial system, the national bank introduces an inflation targeting regime with free floating exchange rates. The inflation targeting regime has significantly reduced chronically high inflation. The gradual reduction of inflation targets made it possible to stabilise inflation in 2017 in the range of 6-8% and in 2018 in the range of 5-7%. For 2019, it was planned to fluctuate within a range of 4-6%. [8, p.3-4]

However, Kazakhstan's economy faced a number of simultaneous and severe negative situations which led to a decline in GDP. The Covid-19 epidemic and the global recession caused by falling oil prices have significantly weakened the national bank's monetary policy measures to develop an inflation targeting regime and transmission mechanism. Despite large amounts of state support, the banking sector is relatively weak. The level of distressed assets remains high. Inflationary dynamics continue to evolve above the target corridor of 4-6%. However, the food basket is the main contributor to the situation.

Conclusion. The transition to the method of regulating inflation through inflation targeting has a number of difficulties that need to be overcome. Developing countries exporting raw materials are extremely sensitive to price fluctuations on world markets and, accordingly, they are dependent on external factors that the country's monetary policy cannot sufficiently control. Significant imports of food products in conditions of constant devaluation risks can provoke their appreciation. Significant changes in the external environment can affect the set targets, the inconsistencies of which will lead to regular non-fulfillment of the planned indicators. The direction of monetary policy towards achieving certain inflation targets may weaken control over other indicators, which may lead to a slowdown in GDP growth and a reduction in employment. However, the use of a flexible inflation targeting system will significantly mitigate the undesirable effects of negative factors. Focusing on price stability by fixing inflation at an acceptable level will help reduce inflation expectations, strengthen the role of the national currency, and create tools for long-term funding of tenge.

ЛИТЕРАТУРА

1. Сухарев О.С. Денежно-кредитная политика ремонетизации экономики: теоретический аспект // Финансовая политика: проблемы и решения. – 2014. – №19 (205). – С. 8-10.

2. Хейфец Б.А. Глобальные дисбалансы и реформы мировой валютно-финансовой системы // Деньги и кредит. – 2016. – №6. – [2; с.25-27].

3. Матяс А.А. Инфляционное таргетирование и проблемы перехода на данный режим денежно-кредитной политики в Республике Беларусь // Основы экономики, управления и права. – 2012. – №4. – С. 10-13.

4. Криворучко С.В., Свирина Е.М. Структурные элементы режима таргетирования инфляции // Банковское дело. – 2015. – №4. – С. 15-16.

5. Свирина Е.М. Макроэкономические особенности перехода к режиму таргетирования инфляции в развитых странах // Экономика. Налоги. Право. – 2015. – №1. – С. 20-21.

6. Стиглиц Дж. Таргетирование инфляции: испытания реальностью // Ведомости. – 2008. – № 88. – С. 115-118.

7. Смирнов С. Режимы обменного курса и стабильность экономики // Вопросы экономики. – 2010. – №1. – С. 31-35.

8. Челекбай А.Д., Альмерекова Н.А. Долларизация и проблемы развития общего финансового рынка ЕАЭС // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – Новосибирск. – 2019. – № 6-2 (статья). – С. 3-4.

REFERENCES

1. Suharev O.S. Denezhno-kreditnaya politika remonetizacii ekonomiki: teoreticheskij aspekt // Finansovaya politika: problemy i resheniya. – 2014. – №19 (205). – S. 8-10. [in Russian].

2. Hejfec B.A. Global'nye disbalansy i reformy mirovoj valyutno-finansovoj sistemy // Den'gi i kredit. – 2016. – №6. – [2; c.25-27]. [in Russian].

3. Matyas A.A. Inflyacionnoe targetirovanie i problemy perekhoda na dannyj rezhim denezhno-kreditnoj politiki v Respublike Belarus' // Osnovy ekonomiki, upravleniya i prava. – 2012. – №4. – C. 10-13. [in Russian].

4. Krivoruchko S.V., Svirina E.M. Strukturnye elementy rezhima targetirovaniya inflyacii // Bankovskoe delo. – 2015. – №4. – C. 15-16. [in Russian].

5. Svirina E.M. Makroekonomicheskie osobennosti perekhoda k rezhimu targetirovaniya inflyacii v razvityh stranah // Ekonomika. Nalogi. Pravo. – 2015. – №1. – C. 20-21. [in Russian].

6. Stiglic Dzh. Targetirovanie inflyacii: ispytaniya real'nost'yu // Vedomosti. – 2008. – № 88. – C. 115-118. [in Russian].

7. Smirnov S. Rezhimy obmennogo kursa i stabil'nost' ekonomiki // Voprosy ekonomiki. – 2010. – №1. – C. 31-35. [in Russian].

8. CHelekbaj A.D., Al'merekov N.A. Dollarizaciya i problemy razvitiya obshchego finansovogo rynka EAES // Mezhdunarodnyj zhurnal gumanitarnyh i estestvennyh nauk. – Novosibirsk. – 2019. – № 6-2 (stat'ya). – S. 3-4. [in Russian].

А.Д. Челекбай, Н.А. Альмерекова

ИНФЛЯЦИЯНЫ ТАРГЕТТЕУ ЖӘНЕ ОРТАЛЫҚ (ҰЛТТЫҚ) БАНКТІҢ АҚША-НЕСИЕ САЯСАТЫНЫҢ ТРАНСМИССИЯЛЫҚ ТЕТІГІ

Аңдатпа

Мақалада ұлттық валютаның девальвациясы сыртқы факторлардың жеке әсер етуі нәтижесінде экономикалық жағдайдың белгісіздігі жағдайында жүретіндігі негізделеді. Ұлттық валютаның құнсыздануы сыртқы қарыздар мен инфляциялық процестердің өсуіне әкеледі. Тәжірибе көрсеткендей, инфляцияны таргеттеу және ақша-несие саясатындағы өзгерістерге серпін беру инфляцияның нысаналы көрсеткішіне қол жеткізуге және инфляциялық күтулерді шектеуге мүмкіндік береді. Инфляцияның белгіленген мақсатына және баға тұрақтылығына қол жеткізу инфляцияны таргеттеу тәртібінің негізгі мақсаты болып табылады. Өтімділіктің жетіспеушілігі кәсіпорындар жұмысының тоқтауына, компаниялар мен фирмалардың банкроттығына, банктердің дефолтына, сыртқы қорландыру көздерінің жабылуына, жұмыспен қамтылмағандар санының артуына, бағаның өсуіне және жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) қысқаруына алып келеді, әлеуметтік-экономикалық қауіпсіздікке қатер төндіреді. Ұлттық валютаның құбылмалылығына байланысты жүйелі девальвациясы тиімді валюталық саясат жүргізуге мүмкіндік бермейді. Қазақстандық нарықтың ерекшелігін ескере отырып, капиталдың құрылымы мен жеткіліктілігіне, левереджге, тәуекелдің барабар деңгейіне қойылатын талаптардың артуы экономикадағы ахуалды тұрақтандыруға мүмкіндік беріп, ЖІӨ-нің өсуін қамтамасыз етер еді. Мұндай жағдайларда контрциклдік реттеу дәрежесін күшейтуге ерекше назар аударуға болады, ол экономика мен қаржы секторының циклдік көтерілу кезеңдерінде қосымша резервтер жинақтауды және оларды экономикалық белсенділікті қолдау мақсатында баяулау және құлдырау кезеңдерінде пайдалануды көздейді. Алайда, Қазақстан экономикасының шикізатқа тәуелділігі

жоғарыда аталған іс-шараларды жүргізуге, инфляциялық процестердің дамуын тоқтатуға және экономикадағы жағдайды тұрақтандыруға мүмкіндік бермейді.

А.Д. Челекбай, Н.А. Альмерекова

ТАРГЕТИРОВАНИЕ ИНФЛЯЦИИ И ТРАНСМИССИОННЫЙ МЕХАНИЗМ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ ЦЕНТРАЛЬНОГО (НАЦИОНАЛЬНОГО) БАНКА

Аннотация

В статье обосновывается тот факт, что девальвация национальной валюты происходит в условиях неопределенности экономической ситуации, в результате частного влияния внешних факторов. Обесценивание национальной валюты приводит к росту внешних долгов и инфляционным процессам. Опыт показывает, что таргетирование инфляции и передача импульсов для изменений в денежно-кредитной политике позволяют достичь целевого показателя инфляции и ограничить инфляционные ожидания. Достижение заданного целевого показателя инфляции и стабильности цен является основной целью режима таргетирования инфляции. Нехватка ликвидности приводит к остановке работы предприятий, банкротству компании и фирм, дефолту банков, закрытию источников внешнего фондирования, увеличению численности незанятых, происходит рост цен и сокращение Валового внутреннего продукта (ВВП), нависает угроза социально-экономической безопасности. Систематическая девальвация национальной валюты из-за волотильности ценна сырьевые ресурсы не дает возможности проводить эффективную валютную политику. Повышение требования к структуре и достаточности капитала, левереджу, адекватному уровню риска с учетом специфики Казахстанского рынка позволило бы стабилизировать ситуацию в экономике и обеспечило бы рост ВВП. В этих условиях можно было бы уделить особое внимание усилению степени контрцикличности регулирование, предполагающего накопление дополнительных резервов в периоды циклического подъема экономики и финансового сектора и их использования в периоды замедления и спада в целях поддержания экономической активности. Однако сырьевая зависимость экономики Казахстана не позволяет проводить вышеперечисленные мероприятия, остановить развитие инфляционных процессов и стабилизировать ситуацию в экономике.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).32
ӘОЖ 657.631.8
ГТАМР 06.35.31

М.А. Алтынбеков, *PhD, қауымд. профессор*
«Esil University» мекемесі
Нұр-Сұлтан қ.,Қазақстан
* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)
e – mail: miatbek@mail.ru

САЛЫҚ АУДИТІН ЖҮРГІЗУ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Зерттеудің мақсаты-Қазақстан Республикасындағы салық аудитін егжей-тегжейлі зерттеуге арналған. Ең алдымен, аудиторлық қызметтің осы түрінің талап етілуі мен қажеттілігінің негізгі себептері анықталды. Бұл мақалада ҚР салық аудитін дамыту және жетілдіру мәселелері қарастырылады. Салықтық аудитке байланысты авторлық анықтамасы берілді. Осы мақаланың шеңберінде аудитті жүргізудің негізгі кезеңдері айқындалды, сондай-ақ салықтық есептілік пен салықтық жеңілдіктердің заңдылығы тексеріледі. Республикада қолданылатын салық есебінің жүйесіне бөлінген рөлдің маңыздылығы көрсетілген. Сондай-ақ, жалпы салықтық аудитке сипаттама беріліп, дұрыс жүргізілген тексерудің салдары анықталды. Сонымен қатар, қолданыстағы заңнаманың көрсетілетін аудиторлық қызметтердің сапасына әсері көрсетілген. Қасақана жалтару немесе назар аудармау салдарынан қателіктер жібермеу қаупі бар болғандықтан, алдағы аудиттің жоспарын жасау кезінде ескерілуі керек критерийлер тұжырымдалған. Бұл мақалада Мемлекет, аудитор және салық агенті арасындағы қарым-қатынас моделі қарастырылады, ол Тараптардың әрқайсысы үшін ең өнімді болады. Қазіргі коммерциялық компанияларда салық жүйесін тексеру кезінде туындайтын белгілі бір мәселелер анықталды. Аудиторлық тексеруге дайындық үрдісін жеңілдету және ең жемісті нәтижелерге қол жеткізу үшін мақалада аудит әдістемесін жетілдіру қажеттілігі көрсетілген және осы мақсатқа жету бойынша ұсыныстар берілген.

Кілт сөздер: *салықтық аудит, аудиторлық қызметтер, консалтингтік қызметтер, есептілік, әдістеме, аудитор, салық есебі, бухгалтерлік есеп, экономикалық субъект, аудиторлық тексеріс.*

Ключевые слова: *налоговый аудит, аудиторские услуги, консалтинговые услуги, отчетность, методика, аудитор, налоговый учет, бухгалтерский учет, экономический субъект, аудиторская проверка.*

Keywords: *tax audit, audit services, consulting services, reporting, methodology, auditor, tax accounting, accounting, economic subject, auditing.*

Кіріспе. Әрбір кәсіпкердің экономикалық субъект ретіндегі басты мақсаты оң қаржылық нәтижеге қол жеткізу және кірісті жүйелі түрде арттыру болып табылады. Салық міндеттемелері компаниялар шығындарының жалпы құрылымында негізгі үлесті алады, бұл онда қолданылатын бухгалтерлік және салықтық есептерінің жүйелеріне ерекше мән береді. Бухгалтерлік және салықтық есептерінің сауатты құрылған жүйелері адал салық төлеушінің беделін құруға ықпал етеді, бұл салық тәуекелдерін одан әрі азайтуға мүмкіндік береді. Жоғарыда аталған міндеттерді іске асыру компания ішіндегі тәуекелдерді басқарудың сауатты құрылған жүйесіне де байланысты болады.

Тәуекелдерді басқару-бұл директорлар кеңесі, басшылық және басқа қызметкер жүзеге асыратын, қаржылық жағдайға әсер етуі мүмкін ықтимал оқиғаларды анықтауға және ағымдағы және болашақ мақсаттарға жету үшін тәуекелдерді басқару мүмкіндігіне арналған үрдіс болып табылады. Уақытылы жүргізілген аудит тәуекелдерді басқару жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Салықтық аудит дегеніміз-аудиторлық ұйымның бухгалтерлік және салықтық есептерді тексеруі, сонымен қатар олардың сенімділігі мен қолданыстағы салық заңнамасының нормаларына сәйкестігі туралы сараптамалық пікір қалыптастыруы болып табылады.

Тұрақты экономикалық жағдайға қол жеткізудің негізгі тәсілі салық міндеттемелерінің аудиті болып табылады. Мұндай аудиттің нәтижелері бюджет алдындағы міндеттемелерді есептеу, аудару және өтеу әдістерін тексеру үшін ғана емес, сонымен қатар одан әрі басқару шешімдері мен қайта құру қажеттілігі туралы кеңес алу үшін де қызмет етеді. Салық аудитінің сапасы мен тиімділігіне, ең алдымен, аудит рәсімдерінің ғылыми негізділігі және олардың әдістемелік стандартталуы жауап береді.

Әдебиеттік шолу. Бухгалтерлік және салықтық есеп бойынша зерттеулердің көпшілігі олардың бизнес шешімдерін қабылдауға әсерін зерттеуге бағытталған. Көбінесе мұндай жұмыстар кәсіпорынның қаржылық жағдайының жалпы құрылымындағы салықтардың маңыздылық дәрежесін талдайды. Әдебиеттер арасында ең танымал тақырыптарды бөлуге болады:

- салық төлеуден жалтару дұрыс шешім болып табыла ма;
- салықтық жоспарлаудың перспективалары;
- салықтық және салықтық емес шығындарды бағалау.

Сондай-ақ зерттеулер бухгалтерлік есеп пен салықтық есептің құрылымдары арасындағы байланысты қарастырады. Олардың арасында тәуелді және тәуелсіз факторлар бар. Бухгалтерлік есеп мақсаттары үшін табыс сомасын айқындау салық салынатын кіріс сомасын айқындаумен ешқандай байланысы жоқ фактісі тәуелсіздікке жатады. Ал тәуелділер, өз кезегінде, жүйенің әрқайсысының тәуелсіздігіне қарамастан, оларды ұйымдастыру кезінде олардың әрқайсысының ерекшеліктерін ескеру қажет екенін атап өтеді. Алайда, бұл жағдайда бухгалтерлік есепте кірістер сомасы айтарлықтай төмендетілуі мүмкін, өйткені компаниялар көбінесе кірістерді жасыру арқылы салық төлемдерінің мөлшерін азайтуға тырысады. Салық төлеуден жалтару мәселесін тіпті американдық саясаткерлер де көтерді, мұны сенаттың 2014 жылғы есебі дәлелдейді. Н.З.Зотиков өз еңбектерінде келесі анықтама береді: «Салықтық аудит - Бухгалтерлік және салықтық шоттарды зерделеуге арналған арнайы аудиторлық тапсырма, кейіннен қолда бар ақпараттың сенімділік дәрежесі, оның заңнамада белгіленген нормалардың маңызды аспектілеріне сәйкестігі, субъектінің салықтарды және бюджетке төленетін басқа да төлемдерді қалыптастыру, төлеу тәртібі, сондай-ақ оларды есепте көрсету туралы аудиторлық пікір білдіру болып табылады» [1].

Сондай-ақ, салық аудиті салық төлеуші берген декларацияға және шығындарды растайтын құжаттамаға сәйкестігін тексеру үрдісін білдіреді.

К.Ш.Дюсембаев өз еңбектерінде аудиторлық компаниялар орындай алатын негізгі тапсырмалардың тізімін ұсынады[2].

Салық аудиті бірден бірнеше салдарға әкеледі:

- түзету-қолданыстағы заңнаманы сақтамау жағдайларын жою үшін деректерді түзету;
- тежегіш фактор-салық төлеушілердің мінез-құлқына әсер ету;
- алдын алу-салық төлеушілерді салық міндеттемелерін өтеу міндеттілігіне сендіру.

Сонымен қатар, көптеген ақпаратқа ие бола отырып, аудиторлық компаниялар салықтан жалтарудың жиі кездесетін әдістерін болдырмауға ғана емес, сонымен қатар қолданыстағы заңнаманы жақсарту әдістерін ұсынуға мүмкіндік алады, өйткені көбінесе ондағы олқылықтар салық салынатын соманы азайту үшін пайдаланылуы мүмкін. Бүгінгі күні заңнама аудиторлық тексерулердің сапасын арттыруға мүмкіндік беретін негізгі факторларды көздейді. Біріншіден, қолданыстағы заңнама салық төлеушілердің салықтық міндеттемелері бар құжаттардың есебін жүргізуді міндеттейді.. Екіншіден, тексерушілерге тексеру барысында қосымша сұраулар жіберу үшін жеткілікті өкілеттіктер мен құқықтар береді.

Э.О.Нурсеитов өз еңбегінде аудитордың сапасы туралы пайдаланушылардың пікірі тексеру нәтижелері мен, жұмыс құнынан тұрады, сонымен қатар аудитті жоспарлаудың уақтылы аяқталуына және далалық жұмыстардың өздеріне тікелей байланысты болатынын айтып кетті[3].

Әдістеме. Бұл зерттеу шетелдік және отандық авторлардың еңбектеріне, зерттелетін мәселеге қатысты заңнамалық және нормативтік актілерге, бухгалтерлік есеп, аудит, жоспарлау, экономика, қаржы саласындағы арнайы әдебиеттерге, сондай-ақ отандық және шетелдік ғалымдардың теориялық әзірлемелеріне негізделген. Зерттеу барысында келесі жалпы ғылыми әдістер қолданылды: индуктивті және дедуктивті әдістер, күрделілік, салыстыру, логикалық және жүйелік тәсілдер. Осы әдістерді қолданған кезде алынған нәтижелердің сенімділігінің жеткілікті деңгейіне, сондай-ақ алынған тұжырымдардың негізділігіне қол жеткізіледі.

Негізгі бөлім. Өз міндеттерін орындауға кіріспес бұрын, аудиторлық компанияның өкілдері аудиторлық тексеру жүргізу кезінде Компания басшылығының қол жеткізгісі келетін мақсаттарды дұрыс түсінгеніне көз жеткізуі керек. Әрі қарай, аудитор экономикалық субъектінің ерекшеліктерін түсінуі керек. Ол үшін клиент туралы жеткілікті ақпарат алу, қолданыстағы есеп саясатымен, шарттардың тізілімімен, қолда бар рұқсат беру құжатта-

рымен (сертификаттар, лицензиялар және т.б.) танысу қажет, келесі кезең қолданыстағы салық салу жүйесін алдын ала бағалау және салықтарды және бюджетке төленетін басқа да міндеттемелерді есептеу мен төлеудің дұрыстығын тексеру болып табылады. Компаниядағы қолданыстағы салық салу жүйесін алдын-ала бағалау үшін мыналар қажет:

1) экономикалық субъектінің салық салу жүйесінің элементтерін зерттеу және алынған мәліметтерге сәйкес жалпы талдау жүргізу;

2) салық көрсеткіштеріне әсер ететін факторларды анықтау;

3) салық төлемдерін есептеу әдістемесін тексеру;

4) қалыптасқан шаруашылық өзара қатынастар жүйесін олардың құқықтық және салықтық сәйкестігіне сараптау;

5) салықтарды есептеуге және одан әрі төлеуге жауап беретін қызметкерлер мен бөлімдердің міндеттері мен өкілеттіктерімен танысу;

6) экономикалық субъектінің барлық салық көрсеткіштерін алдын ала есептеу[4].

Осы іс-қимыл алгоритмін ұстану тексерушіге клиенттің негізгі шаруашылық операцияларының ерекшеліктерімен, оның салық салу объектілерімен танысуға, аудиттелетін компания қолданатын салық салу тәртібі заңнама нормаларына қайшы келмейтінін анықтауға, сондай-ақ клиент жіберген салық міндеттемелері мен ықтимал салық бұзушылықтарының деңгейін бағалауға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, есептілікті сенімді деп тануға мүмкіндік беретін ағымдағы тексеру үшін қолданылатын тәуекелдердің маңыздылық деңгейін уақтылы анықтау маңызды. Алайда, аудитор бұл мәселеге аса сақтықпен қарап, тәуекелдерді азайтудың барлық шараларын қарастыруы керек, өйткені салық органдарында маңыздылық ұғымы жоқ және салық базасының немесе салық сомасының кез-келген бұрмалануы маңызды деп танылуы мүмкін және айыппұлдар мен өсімпұлдарға қауіп төндіреді. Бұдан әрі тікелей тексеру және салық төлемдерін есептеу мен төлеудің дұрыстығын растау жүргізіледі. Бұл кезеңде клиенттің салық есептілігін және салықтық жеңілдіктерді пайдаланудың заңдылығын зерттеу және сараптау жүзеге асырылады.

Салық есептілігіндегі барлық ақпарат оларды бухгалтерлік есеп пен есептіліктің синтетикалық және талдамалық тіркелімдерінің деректерімен салыстыру арқылы тексеріледі және талданады. Аудиторлық тексеру жүргізу кезінде аудитор аудиттелетін тұлғаның бастапқы құжаттарымен танысуға және зерделеуге, жүргізілген салық есептеулерінің әдістемесіне қатысты сұрақтар қоюға және мәліметтер алуға, сондай-ақ салық салу объектілерін түгендеу және тексеру кезінде қатысуға құқылы.

Тексеру барысында аудитор жеткізушілермен және сатып алушылармен есеп айырысуды және қорытынды қаржылық нәтижелерді тексеруді жүзеге асырады. Тексерушіде салық салынатын базалардың қалай дұрыс құрылатындығы және салық міндеттемелерінің сомасы қалай есептелетіні туралы толық түсінік болуы керек. Сондай-ақ, салық декларацияларын толтырудың дұрыстығын елемеуге болмайды. Бұл үрдіс тиісті бастапқы құжаттар мен келісімшарттарды тексеруді қамтиды[5].

Салықтық төлемдер аудиті барысында алынған барлық деректерді аудитор өз құжаттамасында тіркейді және жіберілген қателердің маңыздылығын анықтайды. Сондай-ақ, кәсіби аудитор осы қателер есептіліктегі ақпараттың сенімділігіне қалай әсер ететінін анықтай алады және осындай қажеттілік туындаған жағдайда тексеру жоспарын өңдей алады. Салық жүктемесін бағалауға ерекше мән беру керек. Оны салықтың барлық түрлері бойынша бөлек жүргізу керек.

Аудиторлар тексеруді бірнеше кезеңмен аяқтайды:

1) алынған ақпараттың қорытындысы бойынша қорытынды жасайды;

2) салықтық есепке алуды жүргізудің дұрыстығына және салықтық міндеттемелерді уақтылы өтеуге қатысты өзінің кәсіби пікірін ескере отырып есепті қалыптастырады;

3) ұсынымдар мен ұсыныстарды баяндау. Бұл кезеңде аудиторлық пайымдаулар мен қорытындыларды білдіру кезінде сақтық қағидатын ұстану маңызды, өйткені аудиттелетін адамға қауіп төндіретін барлық негізгі тәуекелдер, соның ішінде қолданыстағы заңнама аясында даулы болуы мүмкін тәуекелдер тізімделуі керек[6].

Аудитордың барлық тұжырымдары мен ұсынымдары аудиттелетін кезеңнің нормативтік құжаттарына сілтемелерді қамтуы тиіс. Нәтижелерді клиент дербес салық төлеуші рөлінде төлейтінін көрсетеді, сондай-ақ салықтардың барлық түрлері бойынша сараланған салықтардың үш түрі бойынша жеке баяндауға

болады. Онда олар салық агенттері ретінде әрекет етеді. Ұсыныстарға келетін болсақ, олар өз кезегінде тексеруге жататын барлық салықтар үшін бөлек ұсынылады [7].

Жалпы, аудиторлық жоспар өзара байланысты іс-әрекеттерден тұруы керек, оны келесі өлшемдерге сәйкес жасау керек:

1. Аудиторлық тексеру жоспары Тапсырыс берушінің мақсаттарына сәйкес келуі және аудиттелетін тұлғаның ұйымдық құрылымы мен есеп саясатын ескере отырып, жіберілген қателерді анықтайтын міндеттерді қамтуы тиіс.

2. Орындалуға міндетті іс-әрекеттердің реттілігін көрсету.

3. Әрбір жеке сегмент және жоғары тәуекел салалары үшін қолда бар әдіснаманың көмегімен тексеруге нұсқау беру.

Бұдан басқа, аудиторлық тексеру әдіснамасы іс-қимылға басшылықты ғана емес, сондай-ақ салық төлеушінің істерді ашық жүргізудің маңыздылығы, салық салудың арнайы режимдеріне қатысу арқылы салық шығындарын азайту мүмкіндігі туралы одан әрі түсінуін қамтамасыз етуі тиіс, осылайша төлеушілер мен салық агенттерін санаттауды заңнамалық деңгейде бекіткен мемлекет арасында сенімді қарым-қатынас орнатады. 2019 жылғы 01 қаңтардан бастап Қазақстан Республикасында салық төлеушілердің қызметін үш негізгі кіші топқа санаттарға бөлу енгізілді.

Оларға төмен, орташа және жоғары тәуекел дәрежелері жатады, бұл салықтық әкімшілендіру шараларын саралап қолдануды білдіреді. Салық агенттері арасындағы мұндай айырмашылық салық төлеушілердің өздері, уәкілетті мемлекеттік органдар, жергілікті атқарушы органдар, уәкілетті тұлғалар ұсынатын деректерді талдау нәтижелері және салық агенттерінің ағымдағы қызметі туралы өзге де құжаттар негізінде жүргізіледі. Салық есебінің аудиті анықталмаудың ықтимал тәуекелдерін және тексеруді қажет ететін ақпарат көлемін ескеруі керек. Тексеру кезеңінде туындаған барлық салық міндеттемелері бойынша құжаттаманы қамтитын кешенді тексерулер ең тиімді болып табылады. Алайда, аудиттің бұл түрі ең көп еңбекті және ресурстарды қажет етеді. Осыған байланысты, аудиторлық жоспар әрбір нақты салық төлеуші қызметінің сипатына, құжаттаманың дұрыстығына және ықтимал түзетулердің маңыздылығына байланысты болатын бірқатар зерттеу және талдау тәсілдерінен тұруы керек. Сонымен қатар, әдістеме аудит барысында қайта құру және жаңа мәселелерді анықтау үшін жеткілікті икемді болуы керек [8].

Әдістеме аудиторға тіркеу жазбаларын, төлем құжаттарын, декларацияларды, қаржылық есептерді, уәкілетті салық органдарынан бұрын алынған хабарламаларды, сондай-ақ алдыңғы аудиторлық есептерді зерделеу мен талдауда бағдарлануға көмектесуі тиіс. Бұл салық агенті рөліндегі ұйымның сипатын, сондай-ақ бар құқық бұзушылықтарға жол беру жиілігін анықтауға мүмкіндік береді. Тексеру әдіснамасын жасау кезінде компаниялардың әр түрлі қызмет түрлеріне және олардың ерекшеліктеріне назар аударған жөн, бұл тексеру кезінде жоғары тәуекел салаларын оңай анықтауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, бұл тексерушіге қажетті ақпарат көлемін анықтауға және одан әрі жұмыс жоспарын және оларды орындау мерзімдерін жоспарлауға мүмкіндік береді. Аудиторлық компаниялардың өз міндеттерін орындау кезінде кездесетін негізгі мәселелері келесідей:

1. Кірістер сомасынан жүзеге асырылған шегерімдердің заңдылығын растайтын құжаттардың болмауы.

2. Аудитор нақты «көріністі», істердің ағымдағы жағдайын жасау үшін талап етілетін бухгалтерлік құжаттарды беруден бас тарту немесе әдейі жасыру.

3. Тиісті заңдарды білмеу және салық төлеушілердің өздері оларды сақтаудың артықшылықтарын дұрыс түсінбеу. Сонымен қатар, аудиторлық тексерудің психологиялық жағын да ескеру қажет.

Б.А.Альпенованың пікірінше: аудитордың аудиттелетін тұлғаға құрметпен қарауы екінші тексерушінің сұрау салуларын уақтылы өңдеуге итермелейді және Салық кодексінің талаптарын одан әрі сақтауға ынталандырады [9]. Салықтық аудит-бұл төленген салық сомаларының шынымен төленуге тиісті сәйкестігін тексеру ғана емес, сонымен қатар қолданыстағы заңнаманы қолдану туралы кеңес беру, сондай-ақ егер ол сақталмаса, мүмкін айыппұлдар туралы ескерту болып табылады. Тексеру кезінде достық ынтымақтастық саясаты салық агентінің мінез-құлқына оң әсер етуі мүмкін

Қорытынды. Тиімді әдістеме түпкілікті нәтижелерді оңтайландыруға бағытталған. Бұл үрдістерді егжей-тегжейлі көрсетуді және қол-

даныстағы қағидаттар мен тәжірибелік шындыққа сәйкес стратегиялық және жедел деңгейлерде тексеруді жоспарлаудың барлық ресми кезеңдерін енгізуді талап ететін тұтас жұмыс механизмі болып табылады.

Көптеген компаниялардың аудиторлық мақсаттары мен себептері бірдей болғанына қарамастан, оны жүзеге асыру әдістемесі әртүрлі болуы керек. Бұл бар тәуекелдердің әртүрлі түрлеріне және олардың қызметінің сипатына байланысты болады. Әр түрлі салаларда қолдануға арналған бірыңғай жоспар аз тиімді болып көрінуі мүмкін. Алайда, жоғарыда келтірілген ұсыныстарды ескере отырып, аудитті жоспарлау және орындау процесінде қажетті барлық маңызды элементтерді қамтуға болады. Әзірленген әдіснамада барлық ресми үрдістерді әдейі ескеру, сондай-ақ олардың барлық қолданыстағы нормалар мен қағидаттарға сәйкес келуі өте маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Зотиков Н.З. Налоговый аудит: учебное пособие для СПО / Зотиков Н.З., Арланова О.И. – Саратов: Профобразование, 2021. – 182 с.

2. Дюсембаев К.Ш. Теория и эволюция аудита. – Алматы: Экономика, 2012. – 722 с.

3. Нурсеитов Э.О. Аудит: краткое руководство. – Алматы: ТОО Изд. LEM, 2010. – 236 с..

4. Тусибаева Г.С. Качество аудиторских услуг: теория, методология, контроль: моногр. – Астана: Изд. КазУЭФМТ, 2015. – 192с.

5. Нургазиева Л.А. Становление и развитие института аудита в Республике Казахстан // www.almau.edu.kz

6. Гринченко К.А. Развитие методики внутреннего аудита налоговых обязательств на основе риск-ориентированного подхода. – М., 2017. – 324 с.

7. Тусибаева Г.С. Проблемы и перспективы развития аудиторских услуг в Республике Казахстан // Тезисы докладов международной научной конференции «Перспективные научные исследования». – Болгария, г. София: Издательство «Бял ГРАД-БГ», 2011. – С. 54-59.

8. Электронный ресурс: https://www.raexpert.kz

9. Альпенова Б.А. Налоговый аудит: развитие, совершенствование и проблемы в РК // Экономика и бизнес: теория и практика. – 2017, С. 15-22.

REFERENCES

1. Zotikov N.Z. Nalogovyj audit: uchebnoe posobie dlja SPO / Zotikov N.Z., Arlanova O.I. – Saratov: Profobrazovanie, 2021. – 182 s. [in Russian].

2. Dyusembaev K.SH. Teoriya i evolyuciya audita. – Almaty: Ekonomika, 2012. – 722 s. [in Russian].

3. Nurseitov E.O. Audit: kratkoe rukovodstvo. – Almaty: TOO Izd. LEM, 2010. – 236 s. [in Russian].

4. Tussibayeva G.S. Kachestvo auditorskih uslug: teoriya, metodologiya, kontrol': monogr. – Astana: Izd. KazUEFMT, 2015. – 192 s. [in Russian].

5. Nurgazieva L.A. Stanovlenie i razvitie instituta audita v Respublike Kazahstan // www.almau.edu.kz [in Russian].

6. Grinchenko K.A. Razvitie metodiki vnutrennego audita nalogovyih obyazatelstv na osnove risk-orientirovannogo podhoda [Development of the method of internal audit of tax liabilities based on a risk-based approach]. – Moskva, 2017. – 324 s. [in Russian].

7. Tussibayeva G.S. Problemy i perspektivy razvitiya auditorskih uslug v Respublike Kazahstan // Tezisy dokladov mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii «Perspektivnye nauchnye issledovaniya». – Bolgariya, g. Sofiya: Izdatel'stvo «Byal GRAD-BG», 2011. – S. 54-59 [in Russian].

8. Elektronnyj resurs: https://www.raexpert.kz. [in Russian].

9. Alpenova B.A. Nalogovyiy audit: razvitie, sovershenstvovanie i problemyi v RK [Tax audit: development, improvement and problems in the Republic of Kazakhstan] // Ekonomika i biznes: teoriya i praktika. – 2017. – S. 15-22. [in Russian].

М.А. Алтынбеков

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕНИЯ НАЛОГОВОГО АУДИТА И ЕГО ЗНАЧИМОСТЬ

Аннотация

Цель исследования-детальное изучение налогового аудита в Республике Казахстан. Прежде всего, выявлены основные причины востребованности и необходимости данного вида аудиторской деятельности. В данной статье рассматривается развитие и проблемы совершенствования налогового аудита в РК. Дано авторское определение налогового аудита. В рамках данной статьи определены основные этапы проведения аудита, а также проверяется налоговая отчетность и правомерность налоговых льгот. Показана важность роли действующей в республике системы налогового учета. Также дана характеристика общего налогового аудита и определены последствия правильно проведенной проверки. Кроме того, показано влияние действующего законодательства на качество оказываемых аудиторских услуг. Сформулированы критерии, которые следует учитывать при составлении плана предстоящего аудита, поскольку существует риск избежать ошибок из-за злостного уклонения или невнимания. В этой статье речь пойдет о модели отношений между государством, аудитором и налоговым агентом, которая будет наиболее продуктивной для каждой из сторон. В современных коммерческих компаниях выявлены определенные проблемы, возникающие при проверке системы налогообложения. В целях упрощения процесса подготовки к аудиторской проверке и достижения наиболее плодотворных результатов в статье показана необходимость совершенствования методики аудита и даны рекомендации по достижению этой цели..

M. Altynbekov

METHODOLOGY OF TAX AUDIT AND ITS SIGNIFICANCE

Annotation

The purpose of the study is a detailed study of the tax audit in the Republic of Kazakhstan. First of all, the main reasons for the demand and necessity of this type of audit activity have been identified. This article describes the development and improvement of tax audit issues in the Republic of Kazakhstan. Given the author's definition of tax audit. Within this article the main stages of carrying out audit are defined, and also the tax reporting and legitimacy of tax privileges is checked. The importance of the role of the tax accounting system operating in the republic is shown. The characteristics of the general tax audit are also given and the consequences of a properly conducted audit are determined.

In addition, the influence of the current legislation on the quality of audit services provided is shown. The criteria that should be taken into account when drawing up an upcoming audit plan are formulated, since there is a risk of avoiding mistakes due to malicious evasion or inattention. This article will focus on the model of relations between the state, the auditor and the tax agent, which will be the most productive for each of the parties. In modern commercial companies, certain problems have been identified that arise when checking the tax system. In order to simplify the process of preparing for an audit and achieve the most fruitful results, the article shows the need to improve the audit methodology and provides recommendations for achieving this goal.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).33
УДК 338.23
ГРНТИ 06.56.31

Р.А. Исмаилова, *д.э.н, профессор*[1]
А.А. Мусина, *д.э.н, профессор*[2]
А.Р. Калымбетова*, *докторант PhD*[3]
Национальная школа государственной политики Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан[1]
г. Нур-Султан, Казахстан
Учреждение «Esil University»[2]
г. Нур-Султан, Казахстан
Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясави[3]
г. Туркестан, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: aigul72@mail.ru

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА БЮДЖЕТА ЧЕТВЕРТОГО УРОВНЯ В ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье рассмотрены вопросы внедрения бюджета четвертого уровня и децентрализации власти путем формирования органов местного самоуправления (далее МСУ), которые играют важную роль в последовательном укреплении финансовой и экономической самостоятельности сельских территорий в Казахстане. Рассмотрены вопросы формирования бюджета четвертого уровня, как основы финансовой самодостаточности сельских территорий, позволяющей органам местного самоуправления самостоятельно, эффективно планировать и распределять средства с учетом потребности населения. Проанализированы данные сельских бюджетов Туркестанской области за 2018-2020 годы, что позволило выявить проблемы, как в части его формирования, так и исполнения. При проведении исследования использовался метод экономического анализа для определения динамики и структуры формирования бюджетов сельских округов. Результаты анализов показали большую зависимость бюджетов четвертого уровня от трансфертов, которые в среднем составляют 88 % от общего объема доходов. Что касается расходной части, то помимо затрат на образование можно увидеть преобладание двух видов затрат: государственные услуги общего характера и прочее. С целью улучшения структуры бюджета МСУ разработаны рекомендации по вопросам эффективного планирования и исполнения бюджета местного самоуправления (передача им дополнительных видов налогов, проведение инвентаризации всего имущества и стимулирование развития малого бизнеса в сельских территориях).

Ключевые слова: *четвертый уровень бюджета, бюджет сельского округа, местное самоуправление, доходы, трансферты, субвенции, налоговые поступления, неналоговые поступления, расходы, имущество, коммунальная собственность.*

Кілт сөздер: *бюджеттің төртінші деңгейі, ауылдық округ бюджеті, жергілікті өзін-өзі басқару, кірістер, трансферттер, субвенциялар, салық түсімдері, салықтық емес түсімдер, шығыстар, мүлік, коммуналдық меншік.*

Keywords: *fourth level of the budget, rural district budget, local government, income, transfers, subventions, tax revenues, non-tax revenues, expenses, property, communal property.*

JEL classifications: *H79*

Введение. С 2018 года в Казахстане сначала в пилотном режиме, а с 2020 года повсеместно внедрен самостоятельный бюджет местного самоуправления (далее – МСУ), то есть четвертый уровень бюджета. Четвертый уровень бюджета предназначен для финансового обеспечения задач и функций акима сельского округа, и реализации государственной политики непосредственно в каждой административно-территориальной единице [1].

По данным Министерства финансов Республики Казахстан, с одной стороны, существует большая зависимость бюджетов сельских округов от трансфертов (до 88%), а с другой стороны, большая их часть используется на административные расходы. Хотя при внедрении данного вида бюджета предполагалось, наоборот, что это даст эффект финансовой самостоятельности и децентрализации государственного управления [2].

В этой связи цель статьи заключается в определении проблемных зон и разработке предложений при планировании и исполнения бюджетов на примере сельских бюджетов Туркестанской области.

Методологическую основу исследования составили официальные материалы о бюджетах четвертого уровня Министерства финансов РК, веб-ресурс акимата районов и сельских округов Туркестанской области, труды зарубежных и отечественных ученых. Методом исследования является экономический анализ, а именно горизонтальный и вертикальный анализ с целью определения динамики и структуры бюджетов сельских округов.

В основу анализа легли официальные данные о сельских бюджетах Туркестанской области за 2018-2020 годы. Учитывая, что в Казахстане бюджет 4-го уровня повсеместно был внедрен только с 1 января 2020 года, нами проведен анализ сельских бюджетов Туркестанской области за 2018-2020 годы, которая по численности населения на сегодняшний день занимает второе место после Алматинской области. Доходы граждан здесь являются минимальными по сравнению с другими областями Казахстана и отмечается самая большая доля бедного населения. Развитие местного самоуправления с внедрением бюджета 4 уровня должно способствовать повышению уровня жизни в селах.

Обзор литературы. Формирование самостоятельного бюджета местного самоуправления стало объектом как научных, так и практических исследований. В частности, вопросы развития местного самоуправления были рассмотрены отечественными учеными, которые отмечают, что развитие местного самоуправления в Казахстане с внедрением бюджета четвертого уровня способствует повышению финансовой самостоятельности сельских округов. Так, проблемы в области бюджетно-налоговой политики, институциональные аспекты и политика МСУ исследованы Р. Асаубаевым [4], Вопросы развития местного самоуправления в Казахстане, как института гражданского общества, исследуются в трудах Алимпиевой Т.Г [5], формирование и оценка бюджетов четвертого уровня – О.Шиян [6].

Следует отметить, что и в зарубежных странах исследуются вопросы децентрализации государственного управления и финансовой самостоятельности местных органов. Например, Е. Кирилюк-Дрижска и Р. Беба предлагают для оценки слабых сельских районов в Польше и их финансовой поддержки с целью выравнивания их социально-экономического развития использовать метод регионального бюджетирования фондов регионального развития районов Европейского Союза [7]. М.Пикчио исследовал вопрос об эффективности бюджетов местных муниципалитетов в Италии, в том числе влияние на них фискальных ограничений и трансфертов. По мнению автора, при формировании бюджетов муниципалитов необходимо учитывать их географическую и демографическую неоднородность [8]. Европейская хартия о местном самоуправлении определяет его общие принципы и положение, устанавливает гарантии защиты территории, право МСУ определять свои внутренние административные структуры, которые должны соблюдать страны, вступившие в члены Хартии[9].

Учитывая, что в Казахстане самостоятельность бюджетов местного управления внедрена сравнительно недавно, то предшествующие исследования помогут в дальнейшем решить вопросы, касающиеся формирования доходной части. В настоящее время только 4 региона из 17 в стране могут самостоятельно покрывать свои расходы [10]. Бюджетная самодостаточность регионов все еще находится на низком уровне и в основном состоит из трансфертов [11].

Основная часть (анализ, результаты и обсуждения).

Четвертый уровень бюджета – это основа финансовой самостоятельности МСУ, который позволяет более эффективно планировать и распределять средства с учетом интересов населения, дает возможность местным органам самостоятельно укрепить финансовую основу сельских округов, для улучшения условий жизни людей в населенных пунктах. Основная цель создания бюджета местного самоуправления – это повышение экономической, финансовой самостоятельности органов МСУ в решении местных вопросов [12].

До 2018 года в Казахстане действовала трехуровневая бюджетная система, состоящая из республиканского бюджета, бюджета области, города республиканского значения, столицы, районного бюджета (бюджет города областного значения). Города районного значения и сельские округа финансировались из вышестоящих бюджетов. Самостоятельные

бюджеты сельских округов с населением более двух тысяч человек начали внедряться с 2018 года. Сельские бюджеты до утверждения решением маслихата района, рассматриваются и обсуждаются на собрании местного сообщества. Сходы и собрания местного сообщества являются установленными законом формами участия граждан в принятии решений [13].

Доходы IV уровня бюджета складываются из поступающих напрямую в бюджет села, индивидуального подоходного налога, имущественного налога с физических лиц, земельного налога с физических и юридических лиц, транспортного налога физических и юридических лиц, а также различных плат, штрафов и трансфертов.

В структуре доходов сельских бюджетов преобладают налоговые поступления, которые включают 7 видов налогов, а неналоговые поступления представлены в виде штрафов, сборов, доходов от коммунальной собственности, от аренды имущества и другие.

Развитое местное самоуправление подразумевает, что сами граждане, принимая непосредственное участие в формировании бюджета четвертого уровня, выбирают те решения, которые могут повысить уровень жизни. В 2020 году количество населенных пунктов, имеющих собственные бюджеты, возросло [14].

Денежные средства от продажи государственного имущества государственных учреждений, финансируемых из бюджета сельского округа, являются поступлениями от продажи основного капитала в бюджеты. Нормативные акты о местном самоуправлении предусматривают, что в сельских районах жители будут определять, на какой из 19 видов расходов будут потрачены средства их собственного бюджета [15].

По данным Комитета статистики, в состав Туркестанской области входят 14 районов, 3 города областного значения, 4 города районного значения, 8 поселков, 10 сел и 177 сельских округов. Численность населения области на сегодняшний день составляет 2 063 412 человека.

По численности населения Туркестанская область занимает 2 место в Республике после Алматинской области. Самыми густонаселенными являются Сайрамский, Тюлькубасский, Келесский, Мактааральский, Жетысайский, Ордабасинский и Сарыагашский районы. Население Туркестанской области преимущественно сельское. Доля сельских жителей составляет 80,3%, а городских – 19,7%. Доля сельского населения в Туркестанской области самая высокая среди всех областей Республики Казахстан и пока демонстрировала тенденцию к повышению [15].

Общее количество бюджетов 4 уровня по области составляет 181 из них 177 бюджеты сельских округов и 4 городов районного значения. Количество сельских округов в разрезе районов следующая: в г Арысь – 6, в г Кентау – 4, в Байдибекском районе – 11, в Жетысайском – 12, в Казыгуртском – 13, в Келесском – 12, в Мактааральском – 11, в Ордабасинском – 10, в Отырарском – 13, в Сайрамском – 11, в Сарыагашском – 13, в Сузакском – 12, в Толебийском – 12, в Тюлькубасском – 15, в Шардаринском – 10 и в Сауранском – 12 сельских округов.

Анализ основных параметров 181 сельских бюджетов Туркестанской области на 2018-2020 годы показывает, что по итогам 2020 года общий доход сельских округов составил 33 001,02 млн тг. При этом 3671,2 млн тг – это собственные доходы, т.е. данный показатель МСУ остается все еще небольшой.

Таблица 1

Структура сельских бюджетов Туркестанской области (млн тг)*

Наименование	2018		2019		2020	
Доходы, всего	29 926,7	100	36 492,5	100	33 001,02	100
В т. ч:						
Налоговые поступления	4 115,1	13,75	3 778,9	10,36	3 596,7	10,90
Неналоговые поступления	216,2	0,72	39,9	0,11	73, 5	0,22
Поступления от продажи основного капитала	1,827	0,01	0,033	-	1,004	-
Поступления трансфертов	25 593,5	85,52	32 673,7	89,54	29 329,8	88,88
Затраты	29 396,9	-	36 490,6	-	32 820,2	-
Дефицит(профицит)	529,80	-	1, 9	-	180,8	-

** Составлена авторами по данным отчета об исполнении бюджета МСУ Туркестанской области на 2018-2020 годы [3]*

По данным таблицы 1, основными источниками доходов бюджета местного самоуправления являются трансферты, их удельный вес в среднем составляет 88 %. Доля налоговых поступлений показывает отрицательную динамику по годам: в 2019 году уменьшилось на 3,39% и 2020 году - на 2,85%. Это может быть вызвано уменьшением количества налогоплательщиков ИПН (индивидуальный подоходный налог) в период пандемии, а также связано с мораторием по ИПН до 2023 года. Трансферты возросли в 2019 году на 4,2%, в 2020 году - на 3,36%.

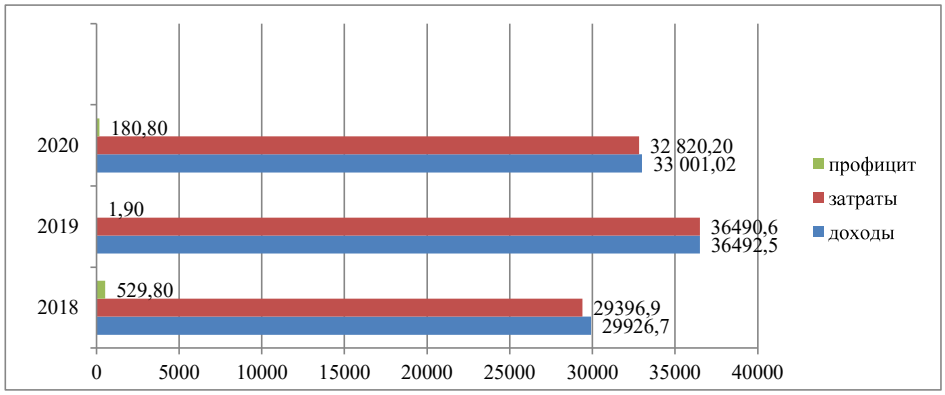

Рисунок 1. **Динамика показателей бюджетов МСУ (млн тг)**

** Составлен по данным отчета об исполнении бюджета МСУ Туркестанской области на 2018-2020 годы [3]*

Как видно из рисунка 1, в 2018 году наблюдается небольшой профицит бюджета сельских округов, но за 2019-2020 годы доходы и расходы бюджетов сельских округов фактически равны между собой. Учитывая, что трансферты составляют почти 90 %, то можно отметить большую зависимость МСУ от государственного бюджета.

Рассмотрим подробно структуру налоговых поступлений. Как видим из таблицы 2, основными налоговыми поступлениями являются ИПН, земельный и транспортный налоги. Так, наибольший удельный вес занимают транспортный налог (60%) и подоходный налог (30%). При этом доля транспортного налога растет. Так, в 2018 году она составила 50,83%, а в 2020 году - 71,79%. Наоборот, удельный вес подоходного налога снижается с 41,49% в 2018 году до 17,85% в 2020 году.

Остальные виды налогов (налог на имущество, земельный налог, внутренние налоги на товары и услуги) занимают незначительный удельный вес.

Таблица 2

Структура налоговых поступлений бюджетов МСУ (млн тг)*

Налоговые поступления	**2018**		**2019**		**2020**		**Изменения**	
Всего налоговых поступлений	4 115,1	100	3 778, 9	100	3 596, 7	100	-518,4	12,6
В том числе:								
ИПН	1 707,3	41,49	1 209,5	32,01	641,95	17,85	-1065,3	62,4
Имущественный налог	84 ,1	2,04	80,2	2,12	76,3	2,12	-7,8	9,3
Земельный налог	226,9	5,51	285,2	7,55	284,7	7,92	57,8	25,5
Транспортный налог	2 091,7	50,83	2 196,2	58,12	2 582,1	71,79	490,3	23,4
Внутренние налоги на товары, работы, услуги	5,1	0,13	7,8	0,20	11,7	0,32	6,6	128

** Составлена авторами по данным отчета об исполнении бюджета МСУ Туркестанской области на 2018-2020 годы [3]*

Для развития местного самоуправления вместе с доходами сельских бюджетов важными показателями являются его затраты. Расходы бюджетов четвертого уровня согласно бюджетному кодексу представлены по 19 видам затрат [1, 56-1].

Как видно из таблицы 3, в структуре затрат сельских бюджетов преобладающей группой затрат являются «Образование», которые в 2018 году составляют 20583,5 млн тг или 70,02%, но в 2020 данный показатель по сравнению с 2018 годом снизился на 16,9 %. Расходы на государственные услуги общего характера в 2018 году были равны 5 137,7 млн тг или 17,48%, которые в 2020 году выросли по сравнению с 2018 годом на 29,1 % и составили 6633,5 млн тг. Статья расходов «ЖКХ» в 2018 году составила 2 199,3 млн тг, в 2020 году данный показатель вырос на 73,4 %. В 2018 году на трансферты было выделено 112,3 млн тг, в 2020 году они составили 2 751,6 млн тг, т.е. выросли в 23,5 раза. Кроме того, затраты предусмотрены на социальную помощь, транспорт и коммуникацию, на культуру и спорт и здравоохранение.

Таблица 3

Динамика изменения затрат сельских бюджетов (млн тг)*

Показатели	2018	2019	2020	Изменения	
				млн тг	%
Затраты, всего,	29396, 9	36490,6	32820,2	3423,3	11,6
В т. ч:					
Государственные услуги общего характера	5 137,7	6 552,5	6 633,5	1495,8	29,1
Образование	20583,5	23771,4	17098,8	-3484,7	16,9
Соц.обеспечение и социальная помощь	53,7	69,1	81,6	27,95	52,1
ЖКХ	2 199,3	4 714,4	3 814,2	1614,9	73,4
Транспорт и коммуникация	919,7	712,6	807, 2	-112, 5	12,2
Культура и спорт	98,02	99,04	52,7	-45,4	46,3
Здравоохранение	0,133	86,0	0,311	0,178	в 1,34 раза
Прочие	292,6	548,6	1 580,2	1287,6	в 4,4 раза
Трансферты	112,3	22,9	2 751,6	2639,3	в 23,5 раза

** Составлена по данным отчета об исполнении бюджета МСУ Туркестанской области на 2018-2020 годы [3]*

Таким образом, общие расходы бюджетов МСУ по области составляют в 2018 году – 29396,9 млн. тенге, в 2019 году – 36490,6 млн. тенге, в 2020 году – 32820,2 млн тенге, увеличение затрат по годам соответственно на 7093,7 млн. тенге и 3423,3 млн. тенге. В 2018 году в целом по региону основная доля расходов приходится на образование, государственные услуги общего характера. В 2019-2020 годах эта тенденция сохранена. В 2020 году рост удельного веса идет по гос услугам общего характера (на 2,73%), «Прочие» (на 3,81%) трансферты (на 7%). И все же приоритетным направлением финансирования предусмотрено образование.

Заключение. Результаты анализа доходной части сельских бюджетов показали большую их зависимость от трансфертов (около 88%). С целью повышения самодостаточности и увеличения доли собственных доходов бюджетов МСУ нами предлагается:

1) Рассмотреть передачу дополнительных видов налогов из вышестоящих бюджетов, единого земельного налога, права аренды земельных участков, что позволит увеличить долю собственных доходов примерно на 10-15 %.

2) С целью определения дополнительных источников для налогообложения рекомендуется провести инвентаризацию имущества, а также обеспечить правильный учет и начисление собственных доходов. Необходимо обеспечить регистрацию транспортных средств непосредственно относящихся к конретному населенному пункту.

3) Акимам сельских округов необходимо проводить политику и оказывать поддержку субъектам малого бизнеса, что в перспективе положительно приведет к росту поступлений в сельский бюджет, созданию рабочих мест и развитию местной экономики.

В целом, на рост собственных доходов сельских округов влияют правильная организация и

учет налоговых поступлений, правильный учет и увеличение количества зарегистрированных объектов, а также эффективное управление коммунальной собственностью.

При анализе затрат на развитие сельских округов было выявлено, что, кроме основных затрат (социальная помощь и социальное обеспечение, жилищно-коммунальное хозяйство, транспорт и коммуникации), большой удельный вес приходится на административные расходы (около 18,0 %) и прочие (около 3,0 %). С целью прозрачности, открытости и подотчетности сельских бюджетов рекомендуется следующее:

1) При распределении средств должно быть определенное равномерное соответствие расходов на содержание аппаратов акимов с расходами на решение местных проблем.

2) Конкретизировать каждую статью «прочие расходы» и по возможности максимально их сократить, что приведет к эффективности использования бюджетных средств.

3) Проекты сельских бюджетов должны обсуждаться с широким вовлечением местного сообщества с учетом мнения каждого гражданина. Необходимо правильно и своевременно организовать публикацию бюджетов четвертого уровня на портале «Открытые бюджеты» и на сайтах областных акиматов. В этой связи применение цифровых технологий (мобильные приложения, онлайн совещания/конференции) упрощают и обеспечивают прозрачность процедуры совместного принятия решения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бюджетный кодекс Республики Казахстан от 4 декабря 2008 года. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/K080000095_

2. Министерство национальной экономики РК [Интернет ресурс]. – https://www.gov.kz/memleket/entities/economy

3. Сайт Управления финансов и государственных активов Туркестанской области http://https//ontustik.gov.kz/ru/kategorii/upravlenie-finansov

4. Асаубаев Р. Местное самоуправление – потенциал развития и текущие проблемы. Программа для молодых исследователей в области публичной политики Фонда Сорос-Казахстан. – 2016. – 84 с. – https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2018/09/

5. Алимпиева Т.Г. Развитие местного самоуправления в Казахстане как института гражданского общества // Молодой ученый. – 2015. – №2. – С. 365-369

6. Transparency Kazakhstan. Развитие местного самоуправления в Казахстане: анализ бюджетов четвертого уровня. В 2-х томах. Т.1. – под ред. Шиян О.В., Казахстан, Алматы, 2020. – 110 с.

7. Region-specific budgeting of rural development funds – An application study Ewa Kiryluk-Dryjska⁎ , Patrycja Beba Faculty of Economics and Social Sciences, Poznań University of Life Sciences, 28 Wojska Polskiego St., 60-637, Poznań, Poland Land Use Policy, 2018. – P. 126-134. – journal homepage: www.elsevier.com/locate/landusepol

8. Fiscal rules and budget forecast errors of Italian municipalities Matteo Picchio a,b,c,d, Raffaella Santolini a, European Journal of Political Economy journal homepage: www.elsevier.com/locate/ejpe 2020

9. Европейская хартия местного самоуправления, Страсбург, 15 октября 1985 года. – https://www.sovetmo-spb.ru/upload/iblock/4dc/

10. Бюджетное управление в Казахстане. Анализ бюджета Казахстана. Дорожная карта для продолжения реформирования процедур управления бюджетным процессом 2018. – 92 с. – https://www.oecd.org/gov/budgeting/Budgeting-in-Kazakhstan-RUS.pdf

11. Развитие Местного Самоуправления в Казахстане. Отчет по оценке влияния изменений в законодательстве на местное самоуправление. Общественное объединение «Эхо», 2014. – URL: http://www.echo.kz

12. Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан» от 28 ноября 2012 года. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1200000438

13. Закон Республики Казахстан «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» от 23 января 2001 года. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000148_

14. Закон Республики Казахстан от 11 июля 2017 года № 90-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам развития местного самоуправления». // URL:https://online.zakon.kz/

15. Шиян О.В. Развитие местного самоуправления в Казахстане: анализ бюджетов четвертого уровня. Т.2. Справочник бюджетов четвертого уровня. – Казахстан, Алматы: Transparency Kazakhstan, 2020. – 1433 с

REFERENCES

1. Byudzhetnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 dekabrya 2008 goda. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/K080000095_ [in Russian].

2. Ministerstvo nacional'noj ekonomiki RK [Internet resurs]. – https://www.gov.kz/memleket/entities/economy [in Russian].

3. Sajt Upravleniya finansov i gosudarstvennyh aktivov Turkestanskoj oblasti. – http://https//ontustik.gov.kz/ru/kategorii/upravlenie-finansov [in Russian].

4. Asaubaev R. Mestnoe samoupravlenie – potencial razvitiya i tekushchie problemy. Programma dlya molodyh issledovatelej v oblasti publichnoj politiki Fonda Soros-Kazahstan. – 2016. – P. 84. – shttps://www.soros.kz/wp-content/uploads/2018/09/ [in Russian].

5. Alimpieva T.G. Razvitie mestnogo samoupravleniya v Kazahstane kak instituta grazhdanskogo obshchestva // Molodoj uchenyj. – 2015. – №2. – S. 365-369 [in Russian].

6. Transparency Kazakhstan. Razvitie mestnogo samoupravleniya v Kazahstane: analiz byudzhetov chetvertogo urovnya. V 2-h tomah. T.1. – pod red. SHiyan O.V., Kazahstan, Almaty, 2020. – 110 s. – [in Russian].

7. Region-specific budgeting of rural development funds – An application study Ewa Kiryluk-Dryjska⁎ , Patrycja Beba Faculty of Economics and Social Sciences, Poznań University of Life Sciences, 28 Wojska Polskiego St., 60-637, Poznań, Poland Land Use Policy, 2018. – P. 126-134. – journal homepage: www.elsevier.com/locate/landusepol

8. Fiscal rules and budget forecast errors of Italian municipalities Matteo Picchio a,b,c,d, Raffaella Santolini a, European Journal of Political Economy journal homepage: www.elsevier.com/locate/ejpe 2020

9. Evropejskaya hartiya mestnogo samoupravleniya, Strasburg, 15 oktyabrya 1985goda. – https://www.sovetmo-spb.ru/upload/iblock/4dc/ [in Russian].

10. Byudzhetnoe upravlenie v Kazahstane. Analiz byudzheta Kazahstana. Dorozhnaya karta dlya prodolzheniya reformirovaniya procedur upravleniya byudzhetnym processom, 2018. – 92 s. – https://www.oecd.org/gov/budgeting/Budgeting-in-Kazakhstan-RUS.pdf [in Russian].

11. Razvitie Mestnogo Samoupravleniya v Kazahstane. Otchet po ocenke vliyaniya izmenenij v zakonodatel'stve na mestnoe samoupravlenie. Obshchestvennoe ob"edinenie «Ekho», 2014. – URL: http://www.echo.kz [in Russian].

12. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan «Ob utverzhdenii Koncepcii razvitiya mestnogo samoupravleniya v Respublike Kazahstan» ot 28 noyabrya 2012 goda. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1200000438 [in Russian].

13. Zakon Respubliki Kazahstan «O mestnom gosudarstvennom upravlenii i samoupravlenii v Respublike Kazahstan» ot 23 yanvarya 2001 goda. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000148_ [in Russian].

14. Zakon Respubliki Kazahstan ot 11 iyulya 2017 goda № 90-IV «O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam razvitiya mestnogo samoupravleniya» // URL:https://online.zakon.kz/ [in Russian].

15. SHiyan O.V. Razvitie mestnogo samoupravleniya v Kazahstane: analiz byudzhetov chetvertogo urovnya. T.2. Spravochnik byudzhetov chetvertogo urovnya. – Kazahstan, Almaty: Transparency Kazakhstan, 2020. – 1433 s. [in Russian].

Р.А. Исмаилова, А.А. Мусина, А.Р. Калымбетова

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ТӨРТІНШІ ДЕҢГЕЙДЕГІ БЮДЖЕТТІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстандағы ауылдық аумақтардың қаржылық және экономикалық дербестігін дәйекті нығайтуда маңызды рөл атқаратын жергілікті өзін-өзі басқару органдарын (бұдан әрі-ЖӨБ) қалыптастыру жолымен төртінші деңгейдегі бюджетті енгізу және билікті орталықсыздандыру мәселелері қаралды. Жергілікті өзін-өзі басқару органдарына халықтың қажеттіліктерін ескере отырып, қаражатты өз бетінше жоспарлауға және бөлуге мүмкіндік беретін ауылдық аумақтардың қаржылық өзін-өзі қамтамасыз етуінің негізі ретінде төртінші деңгейдегі бюджетті қалыптастыру мәселелері қаралды. Түркістан облысының 2018-2020 жылдардағы ауылдық бюджеттерінің деректері талданды, бұл проблемаларды оның қалыптасуы мен орындалуы тұрғысынан анықтауға мүмкіндік берді. Зерттеу барысында ауылдық округтердің бюджеттерін қалыптастыру динамикасы мен құрылымын анықтау үшін экономикалық талдау әдісі қолданылды. Талдау нәтижелері төртінші деңгейдегі бюджеттердің трансферттерге үлкен тәуелділігін көрсетті, олар орташа алғанда кірістердің жалпы көлемінің 88% - ын құрайды. Шығын бөлігіне келетін болсақ, білім беру шығындарынан басқа, шығындардың екі түрінің басым екенін көруге болады: жалпы сипаттағы мемлекеттік қызметтер және басқалар. Жергілікті өзін-өзі басқару бюджетінің құрылымын жақсарту мақсатында жергілікті өзін-өзі басқару бюджетін тиімді жоспарлау және атқару мәселелері бойынша ұсынымдар әзірленді (оларға салықтың қосымша түрлерін беру, барлық мүлікке түгендеу жүргізу және ауылдық аумақтарда шағын бизнесті дамытуды ынталандыру).

R. Ismailova, A. Musina, A. Kalymbetova

ANALYSIS AND EVALUATION OF THE FOURTH-LEVEL BUDGET IN THE TURKESTAN REGION

Annotation

The article discusses the issues of the implementation of the fourth-level budget and the decentralization of power through the formation of local self-government bodies (hereinafter referred to as LSG), which play an important role in the consistent strengthening of financial and economic independence of rural areas in Kazakhstan. The issues of forming the budget of the fourth level are considered as the basis of financial self-sufficiency of rural territories, which allows local self-government bodies to independently, effectively plan and distribute funds taking into account the needs of the population. The data of rural budgets of the Turkestan region for 2018-2020 were analyzed, which allowed to identify problems both in terms of its formation and execution. During the study, the method of economic analysis was used to determine the dynamics and structure of the formation of budgets of rural districts. The results of the analyses showed a great dependence of the fourth-tier budgets on transfers, which on average account for 88% of total revenues. As for the expenditure part, in addition to the costs of education, one can see the predominance of two types of costs: public services of a general nature and so on. In order to improve the structure of the budget of the local self-government, recommendations have been developed on effective planning and execution of the budget of local self-government (transfer of additional types of taxes to them, inventory of all property and stimulation of small business development in rural areas).

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).34
UDC 336.788.9
SCSTI 06.73.07

D. Kelesbayev*, *PhD, assoc. professor*
A. Bolganbayev, *PhD*
K. Myrzabekkyzy, *PhD*
S. Baimaganbetov, *PhD*
Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University
Turkistan, Kazakhstan
* – main author (author for correspondence)
e-mail: dinmukhamed.kelesbayev@ayu.edu.kz

VALIDITY OF TAYLOR'S RULE FOR INFLATION TARGETING STRATEGY: THE CASE OF KAZAKHSTAN

Many variables known to be the most important indicators of the economy can act both as cause and effect. In this study, the relations between interest, inflation, and exchange rate are discussed based on the political economy of Kazakhstan, and the results show that the changes in the inflation rate cause interest and exchange rate fluctuations. On the other hand, some argue reverse causation where interest rates and exchange rates are the cause and inflation is the result. According to the Taylor Rule, the short-term lending rates of central banks should move in the same direction as the gross domestic product and the targeted inflation rate. This ensures the predictability of the monetary policies of central banks. But the original Taylor Rule does not include the exchange rate as one of its variables. Therefore, in this study updates the Taylor Rule to include the real exchange rate. Thus, the validity of the Taylor Rule, which is known to be valid for developed countries, is tested for Kazakhstan. Taylor Rule is analyzed through the Vector Autoregressive Model using monthly data for the period 2015:11-2021:11, in which inflation targeting policy is adopted in Kazakhstan. Findings showed that policy rates in Kazakhstan do not act according to the Taylor Rule, but fluctuations in interest rates are caused by the exchange rate rather than the industrial production index. The invalidity of the Taylor Rule may be due to the high inflation rate and the failure of decision-makers to choose the right policy tools promptly.

Keywords: *economic indicators, inflation, interest rate, exchange rate, GDP, Taylor rule, consumer price index, industrial production index, vector autoregressive model, Kazakhstan.*

Кілт сөздер: *экономикалық көрсеткіштер, инфляция, пайыздық мөлшерлеме, валюта бағамы, ЖІӨ, Тейлор ережесі, тұтыну бағасының индексі, өнеркәсіптік өндіріс индексі, вектор авторегрессивті моделі, Қазақстан.*

Ключевые слова: *экономические индикаторы, инфляция, процентная ставка, обменный курс, ВВП, правило Тейлора, индекс потребительских цен, индекс промышленного производства, векторная авторегрессионная модель, Казахстан.*

JEL classification: C22, C32, E31, E37

Introduction. When employing the inflation targeting policy, a monetary authority seeks to achieve its target using a reaction function. At this point, the monetary authority chooses either a rule-based or a non-rule-based (optional) policy. The inflation targeting regime dictates central banks to use inflation rates as an anchor to achieve their ultimate goal, price stability. Central banks try to influence inflation expectations through their policies and can achieve their goals by shaping the expectations of economic units, thanks to their credibility.

In the literature, the main empirical framework used for the analysis of the monetary policy stance is Taylor's rule. This study briefly defines Taylor's rule, which the National Bank of Kazakhstan used to analyze monetary policy after the devaluation in Kazakhstan in 2014, and explains the policy rate with inflation and output gap. Through Taylor's work, rule-based monetary policy became popular. Taylor's rule determines the nominal interest rate using the difference between actual inflation and the targeted inflation rate, and the difference between actual output and potential output [1].

The main purpose of this study is to test whether the short-term lending rates of central banks are in line with the deviations between the gross domestic product (GDP) and the inflation target.

The inflation targeting regime is an institutional arrangement in which the central bank's main mandate is to target a specific medium-term

inflation rate consistent with the national macroeconomic stability. The main policy instrument is the official policy interest rate, which is adjusted when the inflation rate projected over the forecast horizon deviates significantly from the inflation target announced by the central bank. Adoption and implementation of effective and reliable inflation targeting regimes often depend on a variety of circumstances. First, the central bank's main task is to keep the inflation rate close to the official target. Second, the pressures that may disrupt the national economy should prevent the bank from focusing on this main objective, such as government budget financing or exchange rate policies, and should not conflict with the central bank's core mandate. The basic meaning of the inflation targeting regime is that price stability has priority over all other targets such as exchange rate stability.

The monetary policy reaction function developed by Taylor [1] is as follows:

$$i_t = r^*\delta(\pi_t - \pi^*) + \omega(\gamma_t - \gamma_t^*)$$

Here i_t is the central bank's current interest rate in year t, the π_t is the current inflation rate in year t, $(\pi_t - \pi^*)$ is the difference between the actual inflation rate from the long-run target for inflation rate (π^*), and $(\gamma_t - \gamma_t^*)$, the output gap, is the difference between the actual employment level and the full employment level γ_t^* of the country. The δ and ω variables, on the other hand, measure the sensitivity of the Central Bank's interest rates to the inflation gap and output gap, respectively.

Following Taylor [2], Taylor's Rule can be expanded to include the exchange rate and the expanded formulated is as follows:

$$i_t = r^*\delta(\pi_t - \pi_t^*) + \omega(\gamma_t - \gamma_t^*) + \vartheta(e_t - e_t^*)$$

Svensson was critical of the Taylor Rule. According to Svensson, although there have been many academic and econometric studies on the Taylor Rule, no central bank has used the Taylor Rule in their actual operations. In addition, Svensson states that Taylor Rule-oriented policies are an important obstacle to the development of different monetary policies. He claims that the Taylor Rule and similar applications will not yield definite results. According to Greenspan, these policy practices are not healthy because they are based on the idea that past relationships will continue in the future. However, there is no guarantee that the relations in the past will hold in the future as well [3].

Another criticism of the Taylor Rule is based on the example of the Japanese Economy. In 1992-1998, the Japanese economy entered a significant recession period and interest rates remained at zero. Under such low inflation and low-interest rates, it is impossible to produce a policy using Taylor's Rule. According to Kuttner and Posen (2004), even if Taylor's Rule is used, it will be very difficult to predict the movement of potential national income when the inflation rate is zero [4].

Therefore, we believe that the new monetary policy proposals presented here will contribute to the literature. In the following section, we summarized the previous studies on the subject. Afterward, we touched on econometric models and methods and presented empirical findings. Finally, the study concludes with evaluations.

Literature review. Zayed analyzed Bangladesh's monetary policies concerning bank interest rates, inflation rate, and the output gap in the period 1972-2016 according to Taylor rule. He used ADF, PP, KPSS, OLS, GMM, CUSUM, and CUSUMQ methods to test the relationship between variables and the stability of the OLS model. He found that there is a relationship between the variables and Taylor's rule was not applied in the analyzed period. He concludes that the Bangladesh bank should implement a moderate monetary policy with the help of bank interest as the main policy tool so that it can reduce the output gap and inflation rate by protecting the money supply in the Bangladesh economy [5].

Zhang and Pan, on the other hand, found that the Chinese central bank preferred to adjust nominal interest rates by constructing a false output gap, which is defined as the deviation of the real output growth rate and the target growth rate. They analyzed the monetary policy preferences of the People's Bank of China in different interest rate regimes according to Taylor's rule. They found that in the high-interest regime, the central bank adjusts the nominal interest rate against the inflation rate and the alleged output gap, but there is no evidence that the central bank adjusts the nominal interest rate in the low-interest regime. They identified the lower limit for the interest rate and the weakening of policy effects due to the liquidity trap as possible reasons why the Chinese central bank chose not to adjust nominal interest rates according to the alleged output gap [6].

Coşar and Köse, in their study, calculated the monthly financial stability index for Turkey cov-

ering the 2002-2017 periods within the framework of factor analysis using financial and economic indicators. Findings calculated using the Kalman Filter Method and the extended Taylor rule revealed that the policy rate of the Central Bank of the Republic of Turkey is affected by the financial stability indicator [7].

Fournier and Lieberknecht presented a model-based fiscal Taylor rule, defined as a change in structural baseline equilibrium, and a toolkit for assessing fiscal stance. This hysteresis is based on the government's normative buffer stock model, which includes key channels such as cyclic multipliers and risk premium. A simple fiscal Taylor rule appears as a function of past government debt, past output gap, and past structural primary balance. The simulations show that some advanced economies could better manage their fiscal stances over the past 20 years and offer fiscal stance advice over the medium term [8].

Beckworth and Hendrickson modified the standard New Keynesian model by predicting that the central bank has imperfect information about the output gap and therefore must estimate the output gap based on previous information. Estimation errors can potentially lead to unexpected changes in the short-term nominal interest rate, unlike a standard monetary policy shock. They showed that the Federal Reserve's estimation errors could account for 13% of fluctuations in the output gap. In addition, their simulations show that under imperfect information conditions, the nominal GDP targeting rule will produce lower volatility in both inflation and the output gap compared to the Taylor Rule [9].

Brimbetova, in her study, tried to determine the characteristics of the inflationary process in Kazakhstan after the pandemic and to determine the socio-economic consequences of inflation in the country. The inflation rate in Kazakhstan over the past 27 years has had a very negative impact. The socio-economic consequences of inflationary processes are also very important. In this study, an algorithm is proposed to examine the issue to solve inflation-related problems correctly. The recommendations place special emphasis on the need to examine monetary policy in the context of the economic downturn. Considering the consequences of pandemics, special attention is paid to the structuring of the anti-inflation policy [10].

Ybrayev analyzed the dynamic effects of Kazakhstan's fiscal policy on local inflation using quarterly data for the period 2005Q1-2020Q1. His variables are government expenditures, current account deficit, and money stock (M2), and inflation rate, respectively. The Vector Autoregression Model was used and the results showed that a fiscal policy shock has specific and positive effects on the inflation rate. While social protection expenditures, in particular, add 1% to inflation in the short run, government capital expenditures do not have a significant impact on inflation dynamics in the long run. In general, the author proposes a few policy recommendations to ensure that fiscal policy is not affected by inflation [11].

Main part. Econometric analysis. In this section, the monthly data for the period 2015:11-2021:11, in which Kazakhstan adopted the inflation targeting regime, are tested empirically according to the Taylor Rule, extended using the exchange rate. First, we will introduce our data set and econometric model and provide information about the method. Empirical findings are presented in the following section.

Data set and model. Table 1 shows the information about the model and variables used to test the validity of the Taylor Rule.

Table 1

Model and variables*

Variables	Explanation	Resources
IR	National Bank of Kazakhstan Interest Rate (IR)	National Bank of Kazakhstan
CPI, 2013=100	Consumer Price Index (CPI)	Agency for Strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan Bureau of National statistics
IPI, 2013=100	Industrial Production Index (IPI)	Agency for Strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan Bureau of National statistics
REER, 2013=100	Reel Effective Exchange Rate (REER)	National Bank of Kazakhstan

* *The industrial production index is used as the representative of GDP*

Various methods are used when calculating the potential values of macroeconomic variables, in other words, the long-term equilibrium values of macroeconomic variables. In this study, we used the Hodrick-Prescott (HP) filtering method to calculate the potential values. In the following sections, Interest rate, logarithmic Consumer Price Index, logarithmic Industrial Production Index, and logarithmic Real Effective Exchange Rate will be denoted by the abbreviations IR, CPI, IPI, and REER, respectively.

Methods. This study uses the Vector Autoregressive Model (VAR) approach developed by Sims [12]. These models are primarily used to examine the relationships between macroeconomic variables and the dynamic effects of random shocks on the system of variables. All the variables in the VAR model developed by Sims to model without distinguishing between internal and external variables are internal. Therefore, VAR is a simultaneous model. The most important reason why simultaneous equation systems are preferred is that the relationships between economic variables are complex. The complexity in the relationships between economic parameters creates difficulties in determining the dependent and independent variables in the econometric model. These difficulties also significantly affect the consistency of results. Therefore, in simultaneous equation systems, these complexities are removed by placing various constraints on the structural model. The VAR model eliminates these problems. The VAR model is frequently preferred by researchers because it detects dynamic relationships in simultaneous equation systems without imposing any constraint on the structural model. In VAR analysis models, there is no need to distinguish between internal and external variables. In this respect, the VAR model differs from simultaneous equation systems. In addition, the lags of the dependent variables in VAR models make it possible to make strong predictions for the future [13].

The standard bivariate form in the VAR model is as follows:

$$yt = a1 + \sum b1iyt{-}i\ p\ i{=}1 + \sum b2ixt{-}i + p\ i{=}1\ u1t$$
$$xt = c1 + \sum d1iyt{-}i\ p\ i{=}1 + \sum d2ixt{-}i + p\ i{=}1\ u2t$$

In this system of equations, u represents zero-mean, normally distributed random error terms with a common variance of zero with their own lagged values, and p represents the lag length. One of the most important advantages of VAR models is that the autocorrelation problem can be solved by increasing the lag lengths of the variables. This is provided by the assumption that the variables are unrelated to their lagged values. Also, the error term u is unrelated to the variables on the right side of the model. Since only the lagged values of the endogenous variables are on the right of the above equations, the problem of simultaneity is eliminated. Thus, the system of equations in the model or each equation can be predicted with the traditional LSM [14].

Results. The variables used in the VAR model should not contain a unit root process. Therefore, first of all, it is necessary to determine the stationarity of the variables. For this purpose, the Extended Dickey-Fuller (ADF) unit root test was used to reveal the stationarity of the variables before the application. The unit root test results of the variables are shown in Table 2.

Table 2

Results of adf unit root testing*

Variables	ADF Test		First Difference	
	Statistics	Probability	Statistics	Probability
Interest rate (IR)	-1,51674	0,3955	-12,55742	0,0001
Reel Effective Exchange Rate (REER)	-2.32511	0.1670	-8.42192	0.0000
Consumer Price Index (CPI)	-1.25703	0.6451	-5.02168	0.0001
Industrial Production Index (IPI)	3.27439	0,9961	-8.55389	0.0000

** Compiled by the authors based on their own research*

The H_0 hypothesis of the ADF test is built on the existence of a unit root. ADF test statistics showed that all variables in the model were stationary after the first difference. In other words, it is I(1). Model variables must be stationary to perform VAR analysis. Therefore, the model should be constructed by taking the first difference of all variables. To apply impulse response functions and variance decomposition method, first of all, the VAR lag length should be determined.

Since the data is monthly, analysis is made up to a maximum of 6-8 delays [22]. The test results for determining the appropriate VAR model are shown in Table 3.

Table 3

VAR Lag order selection criteria*

Lag	LogL	LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)	FPE: Final prediction error	AIC: Akaike information criterion	SC: Schwarz information criterion	HQ: Hannan-Quinn information criterion
0	587.7580	NA	1.40e-13	-18.24244	-18.10751	-18.18928
1	664.4360	141.3750	2.11e-14	-20.13862	-19.46397*	-19.87285
2	693.3178	49.64063	1.42e-14	-20.54118	-19.32681	-20.06278*
3	708.5750	24.31613	1.48e-14	-20.51797	-18.76388	-19.82694
4	728.2280	28.86533*	1.36e-14*	-20.63212*	-18.33831	-19.72848
5	742.1149	18.66059	1.52e-14	-20.56609	-17.73256	-19.44982
6	756.2071	17.17489	1.74e-14	-20.50647	-17.13322	-19.17758
7	771.0102	16.19089	2.01e-14	-20.46907	-16.55609	-18.92755
8	787.6424	16.11242	2.30e-14	-20.48883	-16.03613	-18.73468

** Compiled by the authors based on their own research*

Table 3 results show that, according to the Sequential Modified LR test statistic (LR) and Final Prediction Error (FPE) Akaike Information Criterion (AIC) information criteria, the appropriate lag length is (4). Therefore, the model without autocorrelation is VAR (4).

After deciding on the appropriate VAR model, generalized impulse-response functions and variance decomposition methods will be used. To determine the variable that has the most impact on a macroeconomic variable, variance decomposition is performed. On the other hand, the effect of a shock in a variable on other variables in the model is determined through impulse-response analysis. Thus, it is decided whether the variables considered to be effective can be used in economic policies or not using action-response functions.

Table 4 shows the variance decomposition results of the interest rate variable.

Table 4

Variance decomposition of ınterest rate (ır)*

Period	Standard Error	Interest Rate (IR)	Industrial Production Index (IPI)	Reel Effective Exchange Rate (REER)	Consumer Price Index (CPI)
1	0.461707	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.498390	94.88334	0.515563	4.213780	0.387320
3	0.580110	90.86946	1.727415	6.428743	0.974378
4	0.628496	91.19867	1.482957	6.068692	1.249679
5	0.673489	90.53663	2.012281	6.262282	1.188809
6	0.698297	90.29648	2.101020	6.451812	1.150691
7	0.719331	90.10596	2.035160	6.544642	1.314234
8	0.736871	89.85198	1.942283	6.796440	1.409300
9	0.747767	89.63119	1.956904	7.022455	1.389452
10	0.756030	89.66944	1.935251	6.996573	1.398738

** Compiled by the authors based on their own research*

According to Table 4, at the end of the first period, the Interest Rate (IR) explained itself. This shows that it is the most exogenous among the variables in the model. In the third period, approximately 6% of the variance of the Interest Rate (IR) variable is explained by the Real Effective Exchange Rate (REER), 0.97% by the Consumer Price Index (CPI), and 1.72% by the Industrial Production Index (IPI). At the end of the tenth period, approximately 89% of the variance of the Interest Rate (IR) variable is explained alone. When other variables are exam-

ined, we see that at the end of the tenth Period, the Industrial Production Index (IPI) variable explains approximately 1.93% of the Interest Rate (IR) variance. The explanatory value of the Real Effective Exchange Rate (REER) variable was around 7%. Therefore, the variance decomposition findings show that after 10 periods, the changes in the Interest Rate (IR) are mostly explained by the Real Effective Exchange Rate (REER) and the Industrial Production Index (IPI).

Table 5

Variance decomposition of industrial production index (ipi)*

Period	Standard Error	Interest Rate (IR)	Industrial Production Index (IPI)	Reel Effective Exchange Rate (REER)	Consumer Price Index (CPI)
1	0.022871	2.867152	97.13285	0.000000	0.000000
2	0.028005	2.167463	97.48977	0.155136	0.187627
3	0.028370	2.854022	96.25249	0.232011	0.661475
4	0.030200	3.658801	90.68971	3.996345	1.655144
5	0.030865	3.676820	89.00257	5.654247	1.666367
6	0.031327	4.571834	87.13693	6.298517	1.992721
7	0.031628	4.505475	85.60289	7.921140	1.970493
8	0.031896	5.132504	84.90875	7.791596	2.167146
9	0.031945	5.147490	84.65946	8.011286	2.181761
10	0.032025	5.254690	84.59386	7.976409	2.175041

**Compiled by the authors based on their own research*

Table 5 findings showed that at the end of the first period, approximately 2.86% of the Industrial Production Index (IPI) variable is explained by the Interest Rate (IR). In the third period, approximately 2.82% of the variance in the Industrial Production Index (IPI) is explained by Interest Rate (IR), 0.66% by Consumer Price Index (CPI), and 0.23% by Real Effective Exchange Rate (REER). At the end of the tenth period, approximately 84.59% of the variance in the Industrial Production Index (IPI) variable is explained by itself. When other variables are examined, it is seen that the Industrial Production Index (IPI) explains approximately 5.25% of the Interest Rate (IR) variance at the end of the tenth period. It is around 8% on the Real Effective Exchange Rate (REER). Therefore, variance decomposition findings show that the changes in the Industrial Production Index (IPI) at the end of the tenth period are mostly explained by the Real Effective Exchange Rate (REER) and Interest Rate (IR).

Table 6

Variance decomposition of reel effective exchange rate (reer)*

Period	Standard Error	Interest Rate (IR)	Industrial Production Index (IPI)	Reel Effective Exchange Rate (REER)	Consumer Price Index (CPI)
1	0.013204	18.23529	4.121928	77.64279	0.000000
2	0.013495	17.71150	4.183335	77.75237	0.352794
3	0.014061	17.92116	7.117983	74.34737	0.613480
4	0.015154	20.72785	12.60430	64.80426	1.863591
5	0.015494	20.28662	12.22139	65.70557	1.786417
6	0.016082	18.86198	17.97195	61.15595	2.010117
7	0.016169	19.23296	18.19902	60.52545	2.042563
8	0.016389	18.78830	19.99274	59.22939	1.989569
9	0.016398	18.78384	20.01797	59.19113	2.007058
10	0.016458	18.84049	20.09948	58.78482	2.275207

** Compiled by the authors based on their own research*

According to Table 6, at the end of the first period, approximately 18.23% of the Real Effective Exchange Rate (REER) variable is explained by the Interest Rate (IR) and 4.12% by the Industrial Production Index (IPI). At the end of the tenth period, approximately 58.78% of the variance of the

Real Effective Exchange Rate (REER) variable is explained by itself. When other variables are examined, it is seen that the Real Effective Exchange Rate (REER) explains approximately 18.84% of the Interest Rate (IR) variance at the end of the tenth period. This is approximately 20.09% for the Industrial Production Index (IPI). Therefore, the variance decomposition findings show that the changes in the Real Effective Exchange Rate (REER) at the end of the tenth period are mostly explained by the Industrial Production Index (IPI) and the Interest Rate (IR).

Table 7

Variance decomposition of consumer price index (cpi)*

Period	Standard Error	Interest Rate (IR)	Industrial Production Index (IPI)	Reel Effective Exchange Rate (REER)	Consumer Price Index (CPI)
1	0.000839	6.414603	1.304078	10.20595	82.07537
2	0.000904	13.87502	1.512067	9.001223	75.61169
3	0.000927	13.24362	2.280755	8.561753	75.91387
4	0.000956	12.83432	7.287984	8.192948	71.68474
5	0.001006	11.85434	9.878576	7.471472	70.79561
6	0.001018	12.78687	9.637779	7.301834	70.27352
7	0.001025	12.61301	9.828744	7.668005	69.89024
8	0.001030	12.67546	9.750597	8.106076	69.46787
9	0.001038	12.92148	9.601780	7.981139	69.49560
10	0.001042	13.07191	9.545192	8.042549	69.34035

** Compiled by the authors based on their own research*

Table 7 shows that at the end of the first period, approximately 6.14% of the variance in the Consumer Price Index (CPI) is explained by the Interest Rate (IR), 10.21% by the Real Effective Exchange Rate (REER), and 1.3% by the Industrial Production Index (IPI). At the end of the tenth period, approximately 69.34% of the variance of the Consumer Price Index (CPI) variable is explained by itself. When other variables are examined, the Consumer Price Index (CPI) variable explains approximately 13.07% of the variance in the Interest Rate (IR) at the end of the tenth Period. This is around 9.54% for the Industrial Production Index (IPI). In addition, it is around 8.04% for the Real Effective Exchange Rate (REER). Therefore, variance decomposition findings show that at the end of the tenth period, the changes in the Consumer Price Index (CPI) are mostly explained by the Interest Rate (IR), Industrial Production Index (IPI), and Real Effective Exchange Rate (REER).

Conclusion. Central banks that adopt the inflation targeting regime often prefer the original Taylor Rule. It is believed that a rule-based monetary policy will increase the credibility of the central bank and facilitate its follow-up by economic agents. Because it is a simple and understandable model, the original Taylor Rule has been frequently preferred by monetary authorities after the importance of expectations of economic decision units is understood. After the 1990s, when central banks gained independence, the importance of exchange rate changes began to show itself seriously. One of the main reasons for the cyclical fluctuations in Kazakhstan is fluctuations in the exchange rate. Although central banks that follow an inflation targeting policy do not interfere with the exchange rate in principle, they can make covert interventions to reduce the volatility of the exchange rate to ensure financial stability. In 2015, with the establishment of minimum conditions for inflation targeting, Kazakhstan adopted explicit inflation targeting regime.

In this study, the extended Taylor Rule including the exchange rate variable is tested. VAR analysis is performed using monthly data of Kazakhstan for the period 2015:11-2021:11. The variance decomposition performed within the framework of the Taylor Rule shows that at the end of the tenth period, the changes in the Interest rate (IR) are mostly explained by the Real Effective Exchange Rate (REER) and Industrial Production Index (IPI).

These results show that Taylor's Rule is not valid for Kazakhstan, but fluctuations in interest rates are caused by the exchange rate rather than the industrial production index. The invalidity of the Taylor Rule may be due to the high inflation rate and the failure of decision-makers to choose

the right policy tools promptly. Despite adopting the inflation targeting regime, the inability of the National Bank of Kazakhstan to take adequate measures against exchange rate shocks causes both the actual inflation to deviate from the inflation target and the negative development of other macroeconomic indicators. In this study, a short-term policy interest rate was preferred and this is one of the limitations of our study. Future studies can examine the validity of the Taylor Rule using different interest rates, such as the interbank rate and the deposit rate.

ЛИТЕРАТУРА

1. Taylor J.B. (1993). Discretion Versus Policy Rules In Practice // Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy. – Vol. 39. – P. 195-214.

2. Taylor B.J. (2001). The Role of the Exchange Rate in Monetary-Policy Rules // AEA Papers and Proceedings. – Vol. 91(2). – P. 263-267.

3. Svensson L.E.O. (2003). What is wrong with Taylor Rules? Using Judgment in Monetary Policy through Targeting Rules // Journal of Eonomic Literature. – Vol. 41(2). – P. 1-76.

4. Kutner K. & Posen A. (2004). The Difficulty of Discerning Wht's tpp Tight: Taylor Rules and Japanese Monetary Policy // North American Journal of Economics and Finance. – Vol. 15. – P. 118-136.

5. Zayed N.M. (2018). Testıng Taylor's Rule to Examıne Monetary Polıcy Regardıng Bank Rate, Inflatıon and Output Gap of Bangladesh: 1972-2016 // Academy of Accounting and Financial Studies Journal. – Vol. 22(1). – P. 1-11.

6. Zhang X. & Pan F. (2019). The dependence of China's monetary policy rules on interest rate regimes: Empirical analysis based on a Pseudo output gap // Sustainability. – Vol. 11(9). – P. 2557.

7. Coşar K. & Nezir K. (2019). Zamanla Değişen Parametreli Genişletilmiş Taylor Kuralı: Türkiye için Finansal İstikrarın Rolü // İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. – Vol. 6(1). – P. 1-17.

8. Fournier J.M. & Lieberknecht P. (2020). A Model-based Fiscal Taylor Rule and a Toolkit to Assess the Fiscal Stance // International Monetary Fund Working Paper. No. 20/33. – P. 1-36.

9. Beckworth D. & Hendrickson J.R. (2020). Nominal GDP targeting and the Taylor rule on an even playing field // Journal of Money, Credit and Banking. – Vol. 52(1). – P. 269-286.

10. Brimbetova N.Zh. (2021). Features and socio-economic consequences of the inflationary process in Kazakhstan // Bulletin of the University Turan. – Vol. (3). – P. 96-100.

11. Ybrayev Z. (2021). The Role of Fiscal Policy in The Inflation: VAR Analysis of Kazakhstan's Economy, 2005-2020 // Research Square of National Bank of Kazakhstan. - P. 1-26.

12. Sims C.A. (1980). Macroeconomics and Reality // Econometrica. – Vol. 48(1). – P. 1-48.

13. Gujarati D.N. (2021). Essentials of econometrics // Fifth Edition. SAGE Publications. West Point, New York, USA. – P. 576.

14. Özgen F.B. & Güloğlu B. (2004). Türkiye'de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi // METU Studies in Development. – Vol. 31. – P. 93-114.

15. Ağır H. & Rutbil M. (2019). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi // Maliye Araştırmaları Dergisi. – Vol. 5(3). – P. 287-299.

REFERENCES

1. Taylor J. B. Discretion versus policy rules in practice // Carnegie-Rochester conference series on public policy. – North-Holland, – 1993. – Т. 39. – С. 195-214.

2. Taylor J. B. The role of the exchange rate in monetary-policy rules // American economic review. – 2001. – Т. 91. – №. 2. – С. 263-267.

3. Svensson L. E. O. What is wrong with Taylor rules? Using judgment in monetary policy through targeting rules //Journal of Economic Literature. – 2003. – Т. 41. – №. 2. – С. 426-477.

4. Kuttner K.N., Posen A.S. The difficulty of discerning what's too tight: Taylor rules and Japanese monetary policy // The North American journal of economics and finance. – 2004. – Т. 15. – №. 1. – С. 53-74.

5. Zayed N. M. Testing Taylor's Rule to Examine Monetary Policy Regarding Bank Rate, Inflation and Output Gap of Bangladesh: 1972-2016 // Academy of Accounting and Financial Studies Journal. – 2018. – Т. 22. – №. 1. – С. 1-11.

6. Zhang X., Pan F. The dependence of China's monetary policy rules on interest rate regimes: Empirical analysis based on a Pseudo output gap //Sustainability. – 2019. – Т. 11. – №. 9. – С. 2557.

7. Coşar K., Nezir K. Zamanla Değişen Parametreli Genişletilmiş Taylor Kuralı: Türkiye için Finansal İstikrarın Rolü //İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. – 2019. – Т. 6. – №. 1. – С. 1-17.

8. Fournier J.M., Lieberknecht P.A Model-based Fiscal Taylor Rule and a Toolkit to Assess the Fiscal Stance // International Monetary Fund Working Paper. – 2020. – №. 20/33. – С. 1-36.

9. Beckworth D., Hendrickson J. R. Nominal GDP targeting and the Taylor rule on an even playing field // Journal of Money, Credit and Banking. – 2020. – Т. 52. – №. 1. – С. 269-286.

10. Brimbetova N. Z. Features and social-economic consequences of the inflation process in Kazakhstan //Bulletin of" Turan" University. – 2021. – №. 3. – С. 96-100.

11. Ybrayev Z. The Role of Fiscal Policy in The Inflation: VAR Analysis of Kazakhstan's Economy, 2005-2020 // Research Square of National Bank of Kazakhstan. – 2021. - С. 1-26.

12. Sims C. A. Macroeconomics and reality // Econometrica: journal of the Econometric Society. – 1980. – С. 1-48.

13. Gujarati D.N. Essentials of econometrics // Fifth Edition. SAGE Publications. West Point, New York, USA. – 2021. – P. 576.

14. Özgen F. B., Güloglu B. Türkiye'de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi // METU Studies in Development. – 2004. – Vol. 31. – P. 93-114. [in Turkish].

15. Hüseyin A., Rutbil M. Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisi // Maliye Araştırmaları Dergisi. – 2020. – Т. 5. – №. 3. – С. 287-299. [in Turkish].

Д.Н. Келесбаев, А.Д. Болганбаев, Қ. Мырзабекқызы, С.Т. Баймаганбетов

ИНФЛЯЦИЯНЫ ТАРГЕТТЕУ СТРАТЕГИЯСЫ ҮШІН ТЕЙЛОР ЕРЕЖЕСІНІҢ ЖАРАМДЫЛЫҒЫ: ҚАЗАҚСТАН МЫСАЛЫНДА

Аңдатпа

Экономиканың ең маңызды көрсеткіштері болып табылатын белгілі айнымалылар себеп пен салдар ретінде әрекет етеді. Әсіресе Қазақстан экономикасында пайыз, инфляция және валюта бағамы арасындағы байланыс саяси экономика негізінде қарастырылады. Мысалы, инфляцияны себеп деп есептеп, пайыз бен валюта бағамының ауытқуы соның салдары деп қабылданады. Кейде керісінше пайыз бен валюта бағамын себеп деп көрсетіп, инфляцияны солардың салдары деп есептейді. Тейлор ережесіне сәйкес, орталық банктердің қысқа мерзімді несиелерінің пайыздық мөлшерлемесі жалпы ішкі өнім мен мақсатты инфляция деңгейімен бір бағытта өзгереді және бұл ереже орталық банктер жүргізетін ақшанесие саясатының болжамдылығын қамтамасыз етеді. Бірақ валюта бағамы бастапқы, түпнұсқадағы Тейлор ережесінің айнымалысы ретінде қабылданбайды. Сондықтан бұл зерттеу жұмысында Тейлор ережесіне нақты валюта бағамын қосу арқылы қайта модельдеу жасалды. Осылайша кейбір дамыған елдер үшін жарамды болып келген Тейлор ережесінің Қазақстан үшін жарамдылығы тексеріледі. Осы тұрғыда Тейлор ережесі Қазақстанда инфляциялық таргеттеу ретінде қабылданған 01.11.2015-01.11.2021 жж. кезеңдеріндегі ай сайынғы деректерді пайдалана отырып, Векторлық авторегрессивті модель арқылы талданады. Қазақстандағы пайыздық көрсеткіштер саясаты Тейлор ережесіне сәйкес әрекет етпейтіндігін нәтижелер көрсетті. Алайда пайыздық мөлшерлемелердің ауытқуы өнеркәсіптік өндіріс индексінен гөрі валюта бағамынан туындай екен. Тейлор ережесінің жарамсыздығы инфляцияның жоғары деңгейіне және шешім қабылдаушылардың дұрыс саясат құралдарын дер кезінде таңдамауына байланысты болуы мүмкін.

Д.Н. Келесбаев, А.Д. Болганбаев, К. Мырзабеккызы, С.Т. Баймаганбетов

ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ ПРАВИЛА ТЕЙЛОРА ДЛЯ СТРАТЕГИИ ТАРГЕТИРОВАНИЯ ИНФЛЯЦИИ: НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Многие переменные, известные как важнейшие индикаторы экономики, могут действовать как причина, так и следствие. В этом исследовании отношения между процентной ставкой, инфляцией и обменным курсом обсуждаются на основе политической экономики Казахстана, и результаты показывают, что изменения уровня инфляции вызывают колебания процентной ставки и обменного курса. С другой

стороны, некоторые утверждают обратную причинно-следственную связь, когда процентные ставки и обменные курсы являются причиной, а инфляция является результатом. Согласно правилу Тейлора, краткосрочные кредитные ставки центральных банков должны двигаться в том же направлении, что и валовой внутренний продукт и целевой уровень инфляции. Это обеспечивает предсказуемость денежно-кредитной политики центральных банков. Но исходное правило Тейлора не включает обменный курс в качестве одной из своих переменных. Поэтому в этой исследовательской работе обновляет правило Тейлора, чтобы включить реальный обменный курс. Таким образом, для Казахстана проверяется справедливость правила Тейлора, которое, как известно, справедливо для развитых стран. Правило Тейлора анализируется с помощью векторной авторегрессионной модели с использованием месячных данных за период 01.11.2015-01.11.2021 гг., в котором в Казахстане принята политика таргетирования инфляции. Результаты показали, что политика процентной ставки в Казахстане не действуют в соответствии с правилом Тейлора. Но колебания процентных ставок вызваны обменным курсом, а не индексом промышленного производства. Недействительность правила Тейлора может быть связана с высоким уровнем инфляции и неспособностью лиц, принимающих решения, своевременно выбрать правильные инструменты политики.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).35
ӘОЖ 657.6 (574)
ҒТАМР 06.75.73

О.М. Несіпбай*, *PhD докторанты*[1]
М.А. Серикова, *PhD, м.а доцент*[1]
Н.Н. Башкирова, *э.ғ.к., доцент*[2]
А.Е. Айтхожина, *магистр, аға оқытушы*[3]
Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті[1]
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
М.В. Ломоносов атындағы
Мәскеу мемлекеттік университеті[2]
Мәскеу қ., Ресей
«Esil University» мекемесі[3]
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)
e-mail: djolzhik@gmail.com

САЛЫҚ ЖӘНЕ КЕДЕНДІК ӘКІМШІЛЕНДІРУ ТИІМДІЛІГІНІҢ АУДИТІНІҢ МӘНІ МЕН МАҢЫЗЫ

Елбасының Жолдауында Қ.-Ж.Қ. Тоқаев Қазақстан халқына «Қазақстан жаңа нақты ахуалда: әрекет ету уақыты 2020» жолдауында ұлттық табысты әділ қайта бөлудің, сол арқылы еліміздің барлық азаматтарына түсінікті салық саясатын әзірлеудің қажеттілігі мен маңыздылығын атап өтті. Бұл ғылыми мақалада Қазақстан Республикасында мемлекеттік аудитті енгізу аясында тиімділік аудиті мәселелері қарастырылған. Басылымның мақсаты салықтық әкімшілендірудегі тиімділік аудитін ұйымдастырудағы проблемаларды анықтау болып табылады. Авторлар берілген зерттеу тақырыбы бойынша талдау әдістерін қолданды, дереккөздерді қарастырды. Мақалада салықтық және кедендік әкімшілендірудің тиімділігін тексеру мәселелері, сондай-ақ жалпы Қазақстан Республикасындағы салықтық және кедендік әкімшілендіру мәселелері қарастырылған. Осы мақсаттарға жету үшін Қазақстан Республикасының салықтық және кедендік әкімшілендіру тиімділігін тексерудің тұжырымдамалары мен мәселелері ашылды. Республикалық бюджеттің атқарылуына талдау жасалып, нәтижесінде салықтық әкімшілендіруді жетілдіру қажеттілігі атап өтілді. Мемлекеттік қаржылық бақылауды реформалау кезеңінде Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің құзыреті, өкілеттігі мен ауқымы кеңеюде. Мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін арттыру және мемлекеттік аудитті жүргізу үшін әдістемелік базаны құру, бақылау және сараптамалық-талдау жұмыстарының заманауи нысандарын, әдістерін енгізу, интеграцияланған ақпараттық жүйелерді құру қажет.

Кілт сөздер: *салық және кедендік әкімшілендіру, ЭЫДҰ елдері, салық және кеден органдары, әкімшілік шығындар, салық, Салық кодексі, салық органдары, салық төлеушілер, салықтық қатынастар, әкімшілік*

Ключевые слова: *налоговое и таможенное администрирование, страны ОЭСР, налоговые и таможенные органы, административные расходы, налоги, Налоговый кодекс, налоговые органы, налогоплательщики, налоговые отношения, администрирование.*

Keywords: *tax and customs administration, OECD countries, tax and customs bodies, administrative expenses, taxes, Tax Code, tax authorities, taxpayers, tax relations, administration.*

JEL classification: E6, E62

Кіріспе. Елбасының Жолдауында Қ.-Ж.Қ. Тоқаев Қазақстан халқына «Қазақстан жаңа нақты ахуалда: әрекет ету уақыты 2020» жолдауында ұлттық табысты әділ қайта бөлудің, сол арқылы еліміздің барлық азаматтарына түсінікті салық саясатын әзірлеудің қажеттілігі мен маңыздылығын атап өтті. Сонымен бірге салықтық әкімшілендіру күрделі және айқын мәжбүрлеу сипатына ие. Жолдауда экономиканы әртараптандыру мен бюджетті толықтырудың қосымша тұтқасы ретінде салық ставкаларын саралау қажеттігі де айтылды. Қазақстанға шетелдік инвестициялардың келуін және пайданы қайта инвестициялауды барынша ынталандыру мақсатында халықаралық салық салу нормаларына ерекше назар аудару қажет. Сонымен қатар, сарапшылардың бағалауынша, елдің жалпы ішкі өнімінің үштен біріне жуығы көлеңкеде

тұр – бұл бюджет кірістерін арттырудың үлкен әлеуеті. Салық және кеден саласын цифрландыру «көлеңкелі экономикамен» оның барлық көріністерімен күресте елеулі көмек көрсетеді. Бюджеттік жоспарлаудың жаңа жүйесі ұлттық басымдықтарды қамтамасыз етуге және ұлттық жоспарлау жүйесінің бағынышты бөлігіне айналуға тиіс. Біз ұлттық табысты әділетті қайта бөлудің маңыздылығы туралы айтып отырғандықтан, біз еліміздің барлық азаматтарына түсінікті бір салық саясатын әзірлеуіміз керек. Бүгінде салықтар мен алымдардың 40-қа жуық түрі бар. Оны басқару ісі тым күрделі және негізінен мәжбүрлік сипатқа ие болып отыр.Үкіметке «Атамекен» ұлттық кәсіпкерлер палатасымен бірлесіп және депутаттық корпусты тарта отырып, Салық кодексін және заңға сәйкес актілерді егжей-тегжейлі қайта қарауды тапсырамын. Мақсатымыз – салықтық міндеттемелерді орындауды барынша жеңілдету және салықтар мен өзге де төлемдердің санын азайту.Бюджетті әртараптандыру мен толықтырудың қосымша тетігі ретінде салықтық мөлшерлемелерді жіктеу жөнінде де ойлану керек. Біз өз мақаламызда салықтық және кедендік әкімшілендірудің тиімділігін тексеру мәселесін, сондай-ақ Қазақстан Республикасындағы салықтық және кедендік әкімшілендіру мәселелерін қарастырамыз. Осы мақсаттарға жету үшін біз салық және кедендік әкімшілендіру түсінігін, сондай-ақ олардың тиімділігін бағалау тақырыбын қамтуымыз керек. Тағы бір шешілетін мәселе – Қазақстан Республикасындағы салықтық және кедендік әкімшілендіру мәселесі.

Әдебиеттік шолу. «Салықтық әкімшілендіру» ұғымы қазақстандық салық салу жүйесі үшін салыстырмалы түрде жаңа. Авторлар арасында «салықтық әкімшілігінің» не екендігі туралы ортақ пікір жоқ.

Қазақстан Республикасының Салық кодексіне сәйкес салықтық әкімшілендіру «салық органдарының салықтық бақылауды жүзеге асыруынан, мерзімінде орындалмаған берешегі, оның ішінде Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес салық төлеушілерге (салық агенттеріне) және өзге де уәкілетті мемлекеттік органдарға мемлекеттік қызметтерді көрсету» және салықтық міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз ету әдістерін және салық салуды мәжбүрлеу шараларын қолдануынан тұрады[1].

Р. Жаркинбаев салықтық әкімшілендіру салық органдарының салықтық бақылауды жүзеге асыруында, мерзімінде орындалмаған салықтық міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз ету әдістерін қолдануында және салық берешегін өндіріп алу шараларын қолдануда, оның ішінде Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес салық төлеушілерге (салық агенттеріне) және өзге де уәкілетті мемлекеттік органдарға мемлекеттік қызмет көрсету болып табылады[2].

М.Ю.Орлов «салықтық әкімшілендіру» түсінігіне салықтар мен алымдарды белгілеу және енгізу жөніндегі қатынастарды және салықтар мен алымдарды алу процесінде туындайтын қатынастарды жатқызуға болмайтынын атап көрсетеді, өйткені әкімшілік өкілеттіктердің болуымен емес, егеменді қоғамдық субъекті – мемлекеттің құқықтарының болуымен байланысты бұл қатынастар жүзеге асады[3].

«Әкімшілік» сөзі латынның administration – басшылық, басқару сөзінен шыққан. Осылайша, әкімшілік басқару мектебінің көрнекті өкілі Анри Файоль басқару - бұл болжау, ұйымдастыру, басқару, бағыттау және бақылау дегенді білдіреді [4].

А.Жамаловтың пікірінше, салықтық әкімшілендіру нарықтық экономика жағдайында салық органдарының қызметін үйлестіретін салықтық қатынастардың дамып келе жатқан жүйесі болуы керек. Бұл жағдайда салықтық қатынастар материалдық және ұйымдастырушылық сипатта болуы мүмкін. Салық кодексіндегі сияқты ұйымдық қатынастар салық органдары жүйесінің қалыптасуы мен қызмет етуі, мемлекеттің салық қызметінің тәртібін белгілеу және қолдану барысында туындайды. Материалдық салықтық қатынастар салық төлеуші салық міндеттемесін орындаған кезде пайда болады[5].

Салық әкімшілігінің негізгі элементтері: салық органдарының құрылымы мен иерархиясы; салық органдарының құқықтары мен міндеттері; салық есептілігін жинау, өңдеу және тексеру тәртібін; салық жеңілдіктерін беру және салықтық санкцияларды қолдану; салық статистикасын жүргізу және қорытындылау; басқа елдермен салықтық қатынастарды реттеу болып табылады.

Осы анықтамаға сүйене отырып, «салықтық әкімшіліндендіру» кем дегенде екі аспектіні қамтуы мүмкін деген қорытындыға келуге болады. Біріншіден, бұл басқару органдарының

жүйесі, оның ішінде салық органы (Мемлекеттік кірістер комитеті) кіреді. Олардың міндеттеріне келесі жоспарлы кезеңге қабылданған салық саясатын процедуралық қамтамасыз ету кіреді. Сонымен қатар, олар бюджеттің атқарылуы туралы есептерді жасап, оларға жанжақты талдау жүргізуі тиіс.

А. Нурумов пен Р. Берстембаеваның пікірінше, Қазақстанда жалпы және жекелеген салық түрлері бойынша салықтық әкімшілендіру тиімділігінің, салық жеңілдіктерінің нысандары мен түрлерінің, преференциялардың, сондай-ақ салық салуға қатысты анықтамалық нормалардың санының төмендеуі байқалады. Үкіметтің шешімдері ұлғаюда, бұл салық механизмі мен салықтық бақылау процедуралары мен әкімшілендіруді қиындатады[6].

«Кедендік әкімшілендіруге» қатысты Қазақстан Республикасының Кеден кодексінде ешқандай тұжырым қарастырылмаған. А. Зайцеваның пікірінше, кедендік әкімшілендіру деп кеден ісі саласындағы уәкілетті субъектілердің республиканың және Кеден одағының кеден заңнамасында белгіленген мақсаттар мен міндеттерді іске асыруға бағытталған, тиімді және жоғары деңгейде қамтамасыз етуге және кеден одағының кедендік шекарасы арқылы тауарларды сапалы трансшекаралық өткізуге бағытталған қызметі түсініледі[7]. Қазақстанда қазіргі кезде кеден органы Мемлекеттік кірістер департаменті болып табылады.

Дүниежүзілік банк заманауи кедендік әкімшілендіруді кірістерді жинау, сауданы жеңілдету және ұлттық шекараны қорғау сияқты бірқатар міндеттерді орындау ретінде анықтайды. [8]

Жоржонның айтуы бойынша А.М. кеден әкімшілігі сауда саясатын реформалауға тікелей қатысады.[9]

Патрисио Кастро қазіргі кеден әкімшілігіне оның қызметкерлерін тағайындауды және салық органдарының әртүрлі деңгейлері арасындағы жауапкершілікті теңестіретін ұйымдық құрылым қажет деп анықтайды.[10]

Сыртқы мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылаудың процедуралық стандартына сәйкес салықтық және кедендік әкімшілендіру – салықтық және кедендік реформаларды бастау кезеңінен оларды іс жүзінде жүзеге асыру кезеңіне дейін мемлекеттік салық және кеден саясатын зерделеуді, тиісті тікелей және түпкілікті нәтижелерге қол жеткізу және (немесе) түсінуді қамтиды. [11]

Негізгі бөлім. Салықтар мен кедендік төлемдер бойынша жеңілдіктер мен преференциялар беру тетігі қосылған құн өнімдерін өндіруші шаруашылық жүргізуші субъектілерді қолдауға бағытталмағандығы анық. Салық және кедендік жеңілдіктердің тиімділігін бағалау әдістемесін Үкімет әзірлемеген болып табылады.

Салықтық реформаларды интеграциялық үдерістерді дамыту бөлігінде жүзеге асыру салық салуды үйлестірудің жеткіліксіз деңгейімен, Кеден одағына мүше елдерде ҚҚС ставкаларының кең таралуымен сипатталады. Тауарларды кедендік рәсімдеу кезінде кедендік әкімшілендірудің тиімділігіне кедергі келтіретін көп мөлшердегі құжаттар қажет. 2012 жылы 90-нан астам кедендік төлемдер импорттық баждар, бөлінген кедендік әкелу баждары және шикі мұнайға экспорттық баждар болды.

Салық және кедендік әкімшілендіру тиімділігін арттыру бойынша факторлары: салық төлеуге міндетті жеке тұлғалардың салық төлеуін жеңілдету; заңдалықты қамтамасыз ету және салық төлеуден жалтаруды азайту; салық қызметкерлерін адал ұстау және салық жүйесінің заңдылығын нығайту үшін басқаруды жақсарту негізгі факторлары болып табылады.

Қазақстан Республикасы салық заңнамасында жиі өзгерістерге ұшырайды. Кең ауқымды реформалар жүзеге асырылып отырды. Салық кодексі қабылданып, 2017 жылы жаңа салық кодексі әзірленуде. Салық әкімшілігін жеңілдету және жетілдіру бойынша өзгерістер енгізілуде. Салық әкімшілігі мемлекет, халық және бизнестің өзара әрекеттесуінің әлеуметтік саласы болып табылады. Кез келген кемшіліктер мен кемшіліктер салық түсімдерінің айтарлықтай төмендеуіне, салық міндеттемелерінің орындалмау ықтималдығын арттыруға, сондай-ақ елдің экономикалық жағдайының нашарлауына әкелуі мүмкін.

Есеп комитетінің қорытындысы бойынша 2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстанда 1 741 813 заңды тұлға мен жеке кәсіпкер тіркелген. Өткен жылмен салыстырғанда 4,8%-ға өсу байқалады (2020 жылы – 1 661 469 заңды тұлғалар мен жеке кәсіпкерлер). 104 633 кәсіпкерлік субъектісі ҚҚС төлеушілер болып табылады, бұл өткен жылмен салыстырғанда 4,6%-ға көп (2020 жылы – 100 044). Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2020 жылғы 28 желтоқсандағы № 1241 бұйрығымен бекітілген Ірі салық төлеушілер мониторингіне

жататын салық төлеушілер тізбесіне 343 кәсіпкерлік субъектілері енгізілген. соңғы 5 жылдағы ЖІӨ-ге қатынасы төмендегідей.

Соңғы 5 жылдағы ЖІӨ-ге қатысты шоғырландырылған бюджетке салық түсімдерінің динамикасы төмендегі 1-кестеде көрсетілген

1-сурет. **Шоғырландырылған Бюджетке салық түсімдерінің ЖІӨ-ге қатынасы**

Соңғы 5 жылдағы ЖІӨ тұрақты өсімі аясында 2020 жылғы «пандемия» жылы салық түсімдерінің азаюы байқалды. Сәйкесінше, олардың жалпы ішкі өнімдегі үлесінің төмендеуі байқалды. 2021 жылы жағдай жақсарып, 2017 жылдың мәндеріне жетеді деп болжанған.

Ұлттық қорға 2021 жылға салық түсімдері 2020 жылмен салыстырғанда 86,0%-ға немесе 1204,2 млрд теңгеге өсуді қамтамасыз ете отырып, 2 605,1 млрд теңгені құрады.

Шоғырландырылған бюджетке салық берешегі 01.01.22 814,9 млрд.теңгені құрады, ол жиынтық бюджетке түсетін түсімдерге қатысты 6,2% құрады. 2020 жылы бұл көрсеткіш 2,7%-ды құрады.

Мемлекеттік кірістер комитетінің мәліметінше, 2021 жылы салық және кедендік әкімшілендіру есебінен республикалық бюджетке 683,6 млрд теңге сомасында қосымша кірістер қарастырылған, оның ішінде:

1-кесте. **Мемлекеттік кірістер комитетінің мәліметінше, 2021 жылы салық және кедендік әкімшілендіру есебінен республикалық бюджетке 683,6 млрд теңге сомасында қосымша кірістер**

№ п/п	есебінен қосымша резервтерді қамтамасыз ету	01.01.2022 ж Фактісі мың теңге
1	«СУР» АЖ көмегімен басқару	104 586 156
2	ЭСФ ақпаратын пайдаланып басқару	75 131 216
3	онлайн-кассалық машина ақпаратын басқару	11 562 965
4	резидент еместерді басқару	9 501 120
5	таңбаланған тауар айналымын басқару	513 198
6	ҚҚС қайтаруды және ҚҚС асып кетуін басқару	10 383 981
7	снижения задолженности	18 085 110
8	мониторингке жататын салық төлеушілерді басқару	32 153 408
9	жер қойнауын пайдаланушыларды басқару	226 051 356
10	салықтық аудиттің тиімділігін арттыру	37 112 142
11	камералық басқарудың тиімділігін арттыру	90 807 513
12	ЕАЭО шеңберінде жанама салықтарды әкімшілендіру	9 011 489
13	өндірістік емес төлемдерді басқару	1 217 816
14	акциздік әкімшілендіру	6 701 987
15	кедендік әкімшілендіру	50 776 301
	Барлығы	**683 617 204**

Есеп комитетінің Қазақстан Республикасының Үкіметіне ұсынысы:

1) Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитетінің құзыретінен оңалту және банкроттық рәсімдерін мемлекеттік реттеу функциясын бөлу;

2) экономиканы жақсарту бойынша уақтылы шешімдер қабылдау мақсатында кәсіпкерлік субъектілерінің, оның ішінде мемлекеттік қолдау шараларын алған субъектілердің төлем қабілеттілігіне мониторинг жүргізу жүйесін әзірлеу;

3) «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2020 жылғы 2 шілдедегі Заңын іске асыру мақсатында қабылдануы қажет нормативтік құқықтық актілер тізбесінің 6-тармағын орындау; Ойын бизнесі», Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2020 жылғы 27 қарашадағы № 149-ө өкімімен бекітілген «Бәс тігулер» (оның ішінде электрондық) бойынша қабылданған ставкалар туралы ақпаратты қабылдау, есепке алу және сақтау қағидаларын бекіту туралы) бәс тігудің әрбір қатысушысы үшін ұтыс тігудің нәтиже нұсқаларына, олар бойынша ұтыстар мен төлемдерге, сондай-ақ оны басқа тұлғаларға аударуға коэффициенттер;

4) «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Қазақстан Республикасының Кодексіне аукцион жеңімпазының жер қойнауын пайдалану құқығын беру жөніндегі міндеттемелерін орындауын қамтамасыз етуге бағытталған ережелерді енгізу бөлігінде өзгерістер мен толықтырулар енгізу;

5) «Оңалту және банкроттық туралы заңнаманы қолдану тәжірибесі туралы» Жоғарғы Соттың 2015 жылғы 2 қазандағы № 5 нормативтік қаулысын Қазақстан Республикасы Заңының қолданыстағы редакциясымен үндестіру бөлігінде жаңартуға бастамашылық ету. Қазақстан «Оңалту және банкроттық туралы»;

6) Салық кодексіне мынадай мазмұндағы өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы;

- салық заңнамасының орындалуы туралы хабарламаларды, әлеуметтік төлемдерді есептеу, ұстау және аудару жөніндегі міндеттемелерді қайтарып алу немесе жою тәртібін айқындау;

- көлденең мониторинг бойынша пилоттық жобаға қатысушыларды ірі салық төлеушілер мониторингінен шығару;

7) «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Заңына тәртіптік жауапкершілік туралы мәселе бойынша шешім қабылдауға әсер ететін апелляциялық комиссия шешімі шыққанға дейінгі мерзімге тәртіптік жаза қолдану мерзімін тоқтата тұру бөлігінде өзгерістер мен толықтырулар енгізу [12]

Қорытынды. Қорытындылай келе, салық және кедендік әкімшілендіру мемлекеттік басқарудың маңызды тұтқаларының бірі болып табылады, сонымен қатар республиканың тұрақты экономикалық дамуын қамтамасыз етеді деп айта аламыз. Осыған сүйене отырып, салықтық әкімшілендірудің сапасына салықтардың жиналуы мен экономикалық жүйенің жұмыс істеуі ғана емес, сонымен қатар республиканың тұрақты экономикалық дамуы да байланысты деген қорытынды жасауға болады.

Осыған сүйене отырып, салықтық әкімшілендірудің сапасына тек салықтардың жиналуы мен экономикалық жүйенің жұмыс істеуі ғана емес, сонымен қатар республиканың тұрақты экономикалық дамуы да байланысты деген қорытынды жасауға болады.

Тиімділік аудиті – шетелде кең таралған және біздің елімізде дамып келе жатқан аудиторлық қызметтің түрі, ол мемлекеттік және жеке сектордағы қаржылық-экономикалық процестердің, басқару процестерінің және сервистік бағдарламалардың тиімділігі, нәтижелілігі және тиімділігі туралы аудиторлық пікір білдіруге бағытталған. Отандық әдебиеттегі алғашқы еңбектердің бірінде тиімділік аудиті тексерілетін мемлекеттік орган қызметінің тиімділігі, нәтижелілігі және нәтижелілігі туралы объективті мәліметтерді алу және өзара тексерудің жүйелі, мақсатты және ұйымдастырылған процесі ретінде анықталады.

Сыртқы мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылаудың процедуралық стандартына сәйкес салықтық және кедендік әкімшілендіру – салықтық және кедендік реформаларды бастау кезеңінен оларды іс жүзінде жүзеге асыру кезеңіне дейін мемлекеттік салық және кеден саясатын зерделеуді, тиісті тікелей және түпкілікті нәтижелерге қол жеткізу және (немесе) түсінуді қамтиды. [13]

Салықтық және кедендік әкімшілендірудің тиімділік аудиті мемлекеттік салық және кеден

саясатының тиімділігі мен Қазақстан Республикасының Мемлекеттік кірістер комитеті жұмысының тиімділігі туралы аудиторлық пікір білдіруге бағытталған деп қорытындылауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Кодексі (Салық кодексі)». – 2017. – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30366217&doc_id2=30366217#pos=919;-8&pos2=19473;0

2. Закон.кз интернет-ресурс. – 2019. – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30436921

3. Орлов М.Ю. Совершенствование налогового администрирования // Вестник науки и образования. Серия «Проблемы науки». – Москва, 2016. – №2 (14). – С. 12-13.

4. Файоль А. Общее и промышленное управление // Управление - это наука и искусство.(1992). – С. 12.

5. Жамалов А., «Налоговое администрирование. Трансфертное ценообразование». – 2010. – http://docplayer.ru/28618781-Amanzhan-zhamalov-nalogovoe-administrirovanie-transfertnoe-cenoobrazovanie.html

6. Нурумов А.А. и Берстембаева Р., «Проблемы совершенствования налогового администрирования в Казахстане». – 2018. – http://group-global.org/ru/publication/48620-problemy-sovershenstvovaniya-nalogovogo-administrirovaniya-v-kazahstane

7. Зайцева А. «Таможенное администрирование: особенности национального законодательства государств-членов Таможенного союза». – 2011. – http://www.rusnauka.com/28_PRNT_2011/Economics/2_93685.doc.htm

8. Part I confronting corruption in sectors and functions chapter 4 customs administration . – 2020. – https://thedocs.worldbank.org/en/doc/735411611672776353-0090022021/original/CustomsAdministration.pdf

9. International Monetary Fund. Trade Policy and Customs Administration Chapter 2. – 2011. – https://www.elibrary.imf.org/view/books/058/01185-9781589062115-en/ch02.xml

10. International Monetary Fund. The Organization of Customs Administration Chapter 10. – 2011. – https://www.elibrary.imf.org/view/books/058/01185-9781589062115-en/ch10.xml

11. Процедурный стандарт внешнего государственного аудита и финансового контроля. – 2016. – https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013647

12. 2020 жылғы Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің аудиторлық есебі. – https://www.gov.kz/memleket/entities/esep?lang=kk

13. Процедурный стандарт внешнего государственного аудита и финансового контроля. – 2016. – https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013647

REFERENCES

1. Qazaqstan Respublikasynyñ «Salyq jäne büdjetke tölenetın basqa da mındettı tölemder turaly» Kodeksı (Salyq kodeksı)». – 2017. – https://online.zakon.kz/Dosument/?dos_id=30366217&dos_id2=30366217#pos=919;-8&pos2=19473;0 [in Kazakh].

2. Zakon.kz internet-resurs. – 2019. – https://online.zakon.kz/Dosument/?dos_id=30436921 [in Russian].

3. Oplov M.İu. Sovepşenstvovanie nalogovogo administpipovania // Vestnik nauki i obrazovania. Seria «Problemy nauki». – Moskva, 2016. – №2 (14). – S. 12-13. [in Russian].

4. Faiöl A. Obşee i ppomyşlennoe uppavlenie // Uppavlenie - eto nauka i iskustvo. – 1992. – S. 12. [in Russian].

5. Jamalov A., «Nalogovoe administrirovanie. Transfertnoe senoobrazovanie». – 2010. – http://dosplayer.ru/28618781-Amanzhan-zhamalov-nalogovoe-administrirovanie-transfertnoe-senoobrazovanie.html [in Russian].

6. Nurumov A.A. I Berstembaeva R., «Problemy soverşenstvovania nalogovogo administrirovania v Kazahstane». – http://group-global.org/ru/publisation/48620-problemy-sovershenstvovaniya-nalogovogo-administrirovaniya-v-kazahstane [in Russian].

7. Zaiseva A. «Tamojennoe administrirovanie: osobenosti nasionälnogo zakonodatelstva gosudarstvchlenov Tamojennogo soiuza». – 2011. – http://www.rusnauka.som/28_PRNT_2011/Esonomiss/2_93685.dos.htm [in Russian].

8. Part I confronting corruption in sectors and functions chapter 4 customs administration. – 2020. – https://thedocs.worldbank.org/en/doc/735411611672776353-0090022021/original/CustomsAdministration.pdf

9. International Monetary Fund. Trade Policy and Customs Administration Chapter 2. – 2011. – https://www.elibrary.imf.org/view/books/058/01185-9781589062115-en/ch02.xml

10. International Monetary Fund. The Organization of Customs Administration Chapter 10. – 2011. – https://www.elibrary.imf.org/view/books/058/01185-9781589062115-en/ch10.xml

11. Prosedurnyi standart vneşnego gosudarstvennogo audita i finansovogo kontrolä. – 2016. – https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013647 [in Russian].

12. 2020 jylğy Respublikalyq büdjettıñ atqaryluyn baqylau jönındegı esep komitetınıñ auditorlyq esebı. – https://www.gov.kz/memleket/entities/esep?lang=kk [in Kazakh].

13. Prosedurnyi standart vneşnego gosudarstvennogo audita i finansovogo kontrolä. – https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013647 [in Russian].

О.М. Несіпбай, М.А. Серикова, Н.Н. Башкирова, А.Е. Айтхожина

СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ АУДИТА ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЛОГОВОГО И ТАМОЖЕННОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ

Аннотация

В Послании Президента К.-Ж.К. В своем Послании к казахстанцам «Казахстан в новых реалиях: время действовать 2020» Токаев подчеркнул необходимость и важность справедливого перераспределения национального дохода, тем самым разрабатывая налоговую политику, понятную всем гражданам страны. В данной научной статье рассматриваются вопросы аудита эффективности в контексте внедрения государственного аудита в Республике Казахстан. Целью данной публикации является выявление проблем в организации проверок эффективности в налоговой службе. Авторы использовали аналитические методы по теме исследования, рассмотрели источники. В статье рассматриваются вопросы проверки эффективности налогового и таможенного администрирования, а также вопросы налогового и таможенного администрирования в Республике Казахстан в целом. Для достижения этих целей были раскрыты понятия и вопросы проверки эффективности налогового и таможенного администрирования Республики Казахстан. Проведен анализ исполнения республиканского бюджета, в результате чего отмечена необходимость совершенствования налогового администрирования. В ходе реформы государственного финансового контроля расширяются компетенция, полномочия и сфера компетенции Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета. Необходимо создание методологической базы повышения эффективности деятельности государственных органов и государственного аудита, внедрение современных форм и методов контрольно-аналитической работы, создание интегрированных информационных систем.

O. Nessipbay, M. Serikova, N. Bashkirova, A. Aitkhozhina

THE ESSENCE AND SIGNIFICANCE OF THE PERFORMANCE AUDIT OF TAX AND CUSTOMS ADMINISTRATION

Annotation

In the Address of the President K.-Zh.K. In his message to the people of Kazakhstan «Kazakhstan in the new realities: time to act 2020» Tokayev stressed the need and importance of a fair redistribution of national income, thereby developing a tax policy that is understandable to all citizens of the country. This scientific article considers the issues of performance audit in the context of the introduction of public audit in the Republic of Kazakhstan. The purpose of this publication is to identify problems in the organization of performance audits in tax administration. The authors used analytical methods on the topic of the study, considered the sources. The article deals with the issues of checking the effectiveness of tax and customs administration, as well as issues of tax and customs administration in the Republic of Kazakhstan in general. To achieve these goals, the concepts and issues of testing the effectiveness of tax and customs administration of the Republic of Kazakhstan were revealed. The analysis of the execution of the republican budget was analyzed, as a result of which the need to improve tax administration was noted. During the reform of public financial control, the competence, powers and scope of the Accounts Committee for Control over the Execution of the Republican Budget are expanding. It is necessary to create a methodological framework for improving the efficiency of government agencies and public audit, the introduction of modern forms and methods of control and analytical work, the creation of integrated information systems.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).36
УДК 336.5
ГРНТИ 06.73.15

А. Мукатай*, *к.э.н., ассоц. профессор*[1]
А.Е. Мамбетказиев, *PhD, доцент*[1]
Е.С. Ситникова, *к.э.н., ассоц. профессор*[2]
Казахстанско-Американский свободный университет
г. Усть-Каменогорск, Казахстан[1]
Восточно-Казахстанский
университет имени С. Аманжолова
г. Усть-Каменогорск, Казахстан[2]
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: 19tas@mail.ru

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ЗАКУПКИ В ОПТИМИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАТРАТ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

В данной статье отмечается, что современных условиях развития экономики Казахстану необходимы существенные инвестиции для формирования социально-экономической системы. Основным результативным инструментом являются государственные закупки, способные сосредоточить необходимые материальные, трудовые средств государства для реализации его инновационных, социальных и экономических программ.

Авторами приведены показатели прогнозируемого роста ВВП Казахстана по оценкам международных финансовых организаций, динамика расходов проекта республиканского бюджета на 2022 год, параметры республиканского бюджета на 2021-2024 годы, динамика государственных закупок.

Отмечены основные проблемы в процедуре закупок, а именно нецелевые и неэффективные затраты при государственных закупках, непрозрачность процедуры госзакупок, неэффективность прогнозирования государственных потребностей и др., что требует обеспечения результативных затрат бюджетных средств, поддержки баланса интересов заказчиков и поставщиков, снижение количества недобросовестных поставщиков и подрядчиков.

Решение проблемы оптимизации государственных затрат должно идти за счет организации системы закупок, которая должна отвечать принципам открытости, прозрачности, ответственности, подотчетности и экономичности. Главным направлением последующего развития закупок является совершенствование программных документов на базе опыта менеджмента и организации области госзакупок с учетом меняющихся условий среды.

Ключевые слова: *Азиатский банк развития (АБР), валовой внутренний продукт, государство, регулирование, расходы, закупки, бюджет, инфляция, цена, нефть, экономика.*

Кілт сөздер: *Азиялық даму банкі (АДБ), жалпы ішкі өнім, мемлекет, реттеу, шығыстар, сатып алулар, бюджет, инфляция, баға, мұнай, экономика.*

Keywords: *Asian Development Bank (ADB), gross domestic product, state, regulation, expenses, purchases, budget, inflation, price, oil, economy.*

Введение. Экономическая и социальная роль государства за последнее время существенно расширилась, о чем свидетельствуют государственные затраты, которые занимают на данный момент практически 50% ВВП страны.

Одним из основных методов государственного регулирования экономики являются система государственных закупок, где государство представляется в качестве крупного заказчика и потребителя товаров целого ряда отраслей.

В современных условиях постпандемийной экономики Казахстану необходимы существенные инвестиции в инновационные технологии, развитие человеческого капитала и инфраструктуры, концентрация научно-технических средств, материальных, финансовых ресурсов для выполнения многосторонней модернизации и перестройки производственной базы, формирования социально-экономической системы, способствующей благополучно развиваться в экономике всего мира. То есть, система государственных закупок должна стать результативным инструментом сосредоточения материальных, трудовых средств и научно-промышленных возможностей государства для реализации инновационных, научно-техниче-

ских, социальных и экономических программ и предполагать осуществление государством функций, направленных на увеличение централизованной управляемости, уменьшение затрат государственного бюджета. Вместе с этим увеличение выделяемых финансовых средств актуализирует проблемные вопросы увеличения результативности их распределения и применения. Требуются повышение степени контроля за результативностью расходов бюджета, а также усовершенствование государственной политики в области создания и распределения заказов, увеличения их бюджетно-организационной, управленческой результативности.

При проведении исследования применялись методы: методы обобщения и сравнения, анализа эффективности государственных закупок и др.

В работе использовались труды, обобщающие достижения экономической науки, выводы и труды исследования казахстанских ученых в области теории государственных закупок и регулирования.

Обзор литературы. Исследование экономической литературы по данной проблематике выявил, что в ней в недостаточно полно раскрыты и изучены теоретические основы государственных закупок. Отмечается, что система закупок выступает инструментом государственного регулирования экономики и фактором экономического стимула национальных производителей в установлении устойчивых воспроизводственных экономических взаимосвязей с участием государства, удовлетворении государственных потребностей и косвенном воздействии на динамику цен по конкретным видам товаров и услуг.

В исследованиях казахстанских ученых теория государственных закупок и государственного регулирования представлены в трудах: Жамкеева М.К. [1], Конуспаев Р.Г., Ргебаева Р.М. и др. [2], Кернебаев А.С., Джазыкбаева Б.К. [3], Берстембаева Р., Тлеужанова Д. и др. [4], Аликулова Л., Сембиева Л. и др. [5].

Выраженные в этих исследованиях положения направлены на дальнейшее развитие определенных вопросов теории государственного регулирования. Однако требуют дальнейшего научного исследования оценка эффективности механизма государственных закупок. Рост выделяемых бюджетных средств актуализирует проблемные вопросы увеличения результативности их распределения и применения. Повышение степени контроля за результативностью расходов бюджета, а также совершенствование государственной политики в области создания и распределения заказов обусловило цель и актуальность данного исследования.

Основная часть. Согласно международным оценкам после глобальной рецессии, вызванной эпидемией коронавируса, мировой экономический рост ожидается к концу 2022 года. Несмотря на некоторые темпы роста мировой экономики в 2021 году, на фоне роста инфляции, снижения производства промышленных товаров, неопределенность будущего в мировой экономике остается на крайне высоком уровне.

Международный валютный фонд (МВФ), Всемирный Банк и другие финансовые организации составили прогноз, который предполагает невысокий темп роста на 2022 год и в следующие периоды, основным толчком к развитию может служить активный рост государств с формирующимся рынком (рисунок 1).

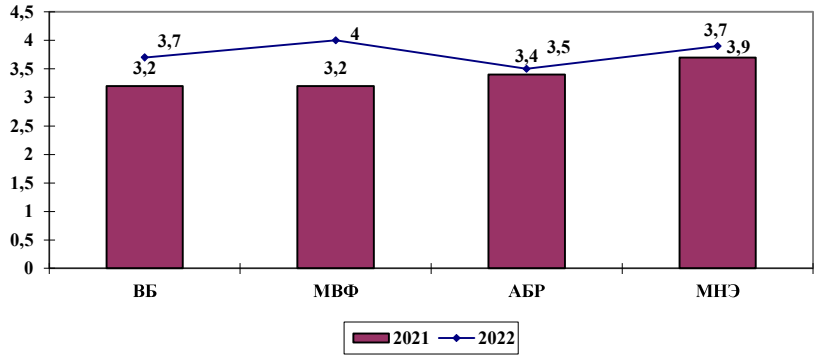

Рисунок 1. **Прогнозируемый рост ВВП Казахстана по оценкам международных финансовых организаций***

** Составлено по [6]*

Прогноз роста ВВП Министерством национальной экономики (МНЭ) обеспечивается преимущественно прогнозируемой цены на нефть, а не за счет реализуемых государственных мер и новых инициатив.

Всемирный Банк значительно улучшил прогнозы по средним ценам на нефть на 2021 – 2022 годы до 56 долл. США за баррель и 60 долл. США за баррель соответственно, что выше ранних прогнозов. Прогнозы Всемирного Банка приблизились к среднему значению цен за период 2016 – 2019 годов по средним ценам на нефть - до 56 долл. США за баррель и 60 долл. США за баррель соответственно, что выше ранних прогнозов. Международным валютным фондом прогноз дан на уровне 63,02 долл. США в 2022 году.

Расходы республиканского бюджета на 2022 год имеет тенденцию роста по сравнению с 2021 годом по образованию на 36%, обслуживание - 28%, оборона -19% и значительное сокращение по функциональным группам: Здравоохранение - 11%, Государственные услуги общего характера - 12%, ЖКХ – 23% и сельское, лесное и рыбное хозяйство на 28% (рисунок 2)

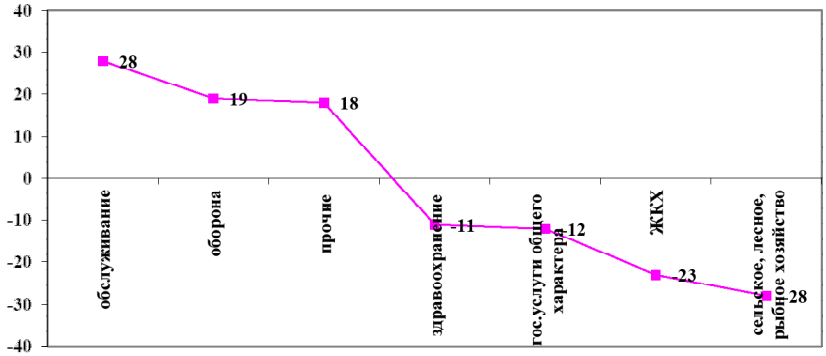

Рисунок 2. **Динамика расходов проекта республиканского бюджета на 2022 год, %***

** Составлено по [6]*

При этом, расходы трехлетнего бюджета сформированы с постепенным снижением с 18,3% в 2022 году до 15,6% в 2024 году, составив в 2022 году 15911,2 млрд тенге (в 2021 году – 15334,0 млрд тенге)

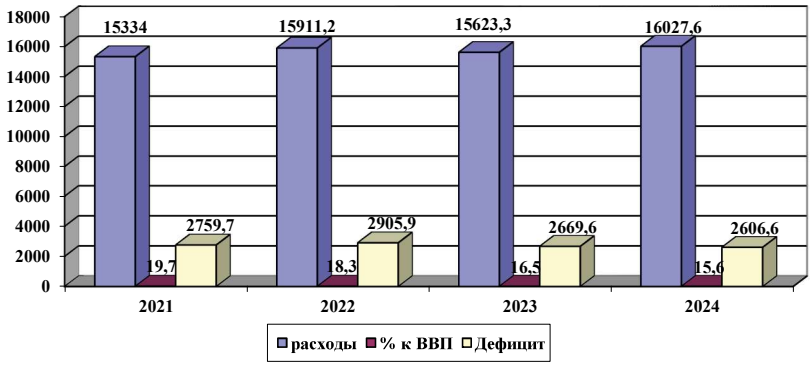

Рисунок 3. **Параметры республиканского бюджета на 2021-2024 годы, млрд тенге***

** Составлено по [6]*

С помощью затрат бюджета государство осуществляет свои функции влияния на экономическое и социальное формирование и состояние общества. Затраты государственного бюджета реализуются по направлениям и в объемах, которые определяются законом о республиканском бюджете на соответствующий финансовый год. В целом, Правительством обозначены приоритетные направления расходов республиканского бюджета на 2022-2024 годы. Данные рисунка 4 показывают, что в проекте трехлетнего республиканского бюджета значительные расходы предусмотрены на социальную политику в среднем 28%, образование – 14,8%, здравоохранение – 11,9%, территориальное развитие – 13,4% от общих расходов.

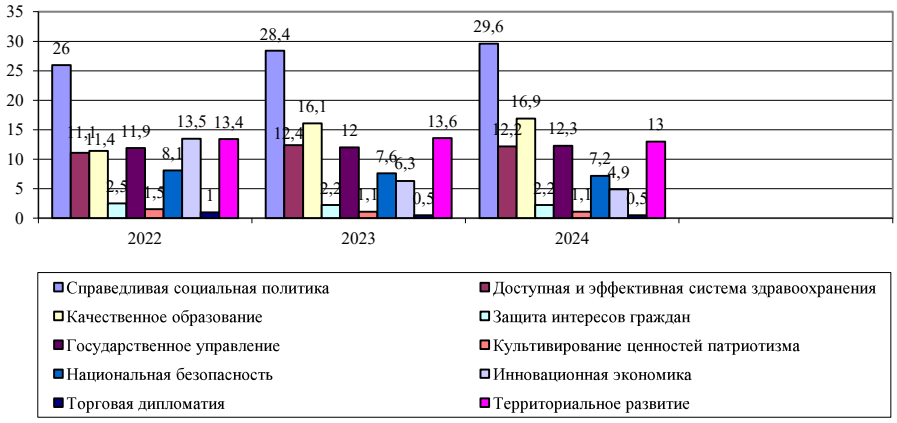

Рисунок 4. **Расходы республиканского бюджета по приоритетам на 2022-2024 годы, % к общим расходам***

** Составлено по [6]*

В условиях постпандемии и неопределенности значение государственных расходов в ВВП практически во всех экономически развитых странах возросло в разы. Государство становится одним из крупных потребителей на рынке товаров, работ, услуг. Однако, отмечается ряд таких проблем: нецелевые и неэффективные затраты при государственных закупках, непрозрачность процедуры госзакупок, неэффективность прогнозирования государственных потребностей и др., что требует обеспечения результативных затрат бюджетных средств, поддержки баланса интересов заказчиков и поставщиков, снижение количества недобросовестных поставщиков и подрядчиков. По данным аудиторских мероприятий объем средств, охваченных государственным аудитом в 2021 году, составил 32 363 548,8 млн. тенге, из них только 1 068 540,0 млн. тенге (3,3%) неэффективно использованные бюджетные средства, активы государства, что выше предыдущего периода в 1,6 раза.

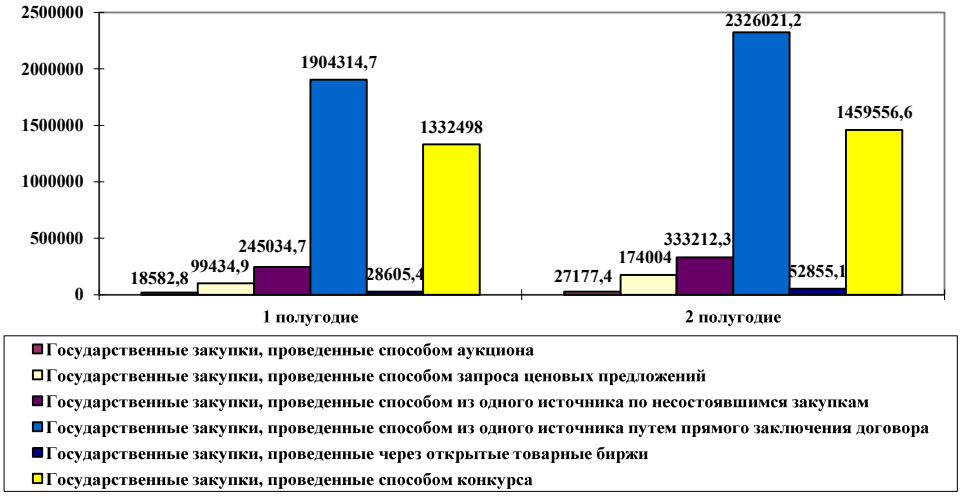

Рисунок 5. **Динамика государственных закупок за 2021 год, в млн. тг***

** Данные Министерства Финансов РК [8]*

Количество выявленных нарушений процедурного характера возросло до 3 154 или 39% [7]. Также наблюдается значительный удельный вес государственных закупок из одного источника, недостаток прозрачности при исполнении решений конкурсной комиссией, необоснованное формирование разных квалификационных требований и их несоответствие (техническая спецификация подбирается под отдельных поставщиков), законный обход конкурсных процедур, недосто-

верность условных скидок, отсутствие утвержденной проектно-сметной документации [7].

Данные рисунка 5 показывают, что в среднем государственные закупки, проведенные способом из одного источника путем прямого заключения договора занимают почти 53,0% или более половины всех закупок. Государственные закупки, проведенные способом конкурса занимают 35,1% от общей суммы.

За анализируемый период закупки, проведенные способом аукциона увеличились на 46,3% и достигли 27 177,4 млн. тенге. Закупки, проведенные способом запроса ценовых предложений также выросли на 75,0% и составили 174 004,0 млн. тенге, способом конкурса, признанных несостоявшимися достигли 333 212,3 млн. тенге или выросли на 36%.

Заключение. В развитых странах государственные заказы занимают значительную часть общего экономического функционирования, занимая в среднем от 10% до 25% ВВП. Эффективные закупки считаются необходимым фактором для обеспечения соответствующего существования государственных и местных исполнительных органов власти, а также частных организаций и производств. Рост эффективности и прозрачности закупок приведет к улучшению социальной и экономической ситуации в государстве за счет краткосрочного установления стоимости и качества предметов закупок, и в целом желание поставщиков вкладывать инвестиции в приоритетные общенациональные направления на долгосрочной основе.

Увеличение выделяемых государственных финансовых средств актуализирует проблемные вопросы увеличения результативности их распределения и применения. Требует повышение степени контроля за результативностью расходов бюджета, а также усовершенствование государственной политики в области создания и распределения заказов, увеличение прозрачности их бюджетно-организационной, управленческой результативности.

Совершенствование процедур прозрачности, доступности сведений, а также контроля над результатами публичных конкурсов (государственный и общественный), уменьшение коррупционных преступлений в публичных закупках являются основными государственными мерами по совершенствованию закупок. Организация системы закупок на основе принципов открытости, прозрачности, ответственности, подотчетности и экономичности, совершенствование программных документов на базе опыта менеджмента и организации области закупок с учетом меняющихся условий среды будут являться основным решением проблемы оптимизации государственных затрат.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жамкеева М.К. Государственный аудит и анализ системы государственных закупок в Республике Казахстан // Вестник КазУЭФМТ, 2018. – №4. – С. 26-31.

2. Конуспаев Р.Г., Ргебаева Р.М., Тюлегенова А.Т., Алпысбаева Ж.Ж. Механизм устойчивого регулирования социально-экономических процессов в Республике Казахстан // Вестник КазУЭФМТ, 2021. – №4 (45). – С. 151-156.

3. Кернебаев А.С., Джазыкбаева Б.К., Жидкоблинова О.В., Юсупов М.Т. Экономические аспекты государственного регулирования Республики Казахстан в условиях пандемии // Вестник КазУЭФМТ, 2021. – №2 (43). – С. 31-38.

4. Berstembayeva R., Tleuzhanova D., Toyzhigitova Z. Financial aspects of integration in the conditions of formation of the eurasian economic union // Journal of Advanced Research in Law and Economics, 2017. – 8(4). – С. 1088-1093

5. Alikulova L., Spatayeva S., Pankov, D., Sembiyeva, L. Performance audit for state programmes in the Republic of Kazakhstan. Public Policy and Administration this link is disabled, 2021. – 20(5). – С. 598-609

6. Заключение по оценке проекта закона Республики Казахстан «О Республиканском бюджете на 2022-2024 годы» по основным направлениям его расходов» // gov.kz›memleket/entities/esep (дата обращения: 10.03.2022 г.)

7. Ключевые показатели аудиторских мероприятий Счетного комитета за 2021 год // gov.kz›memleket/entities/esep (дата обращения: 1.03.2022 г.

8. Министерство Финансов Республики Казахстан. http://www. minfin.kz (дата обращения: 10.03.2022 г.)

REFERENCES

1. Zhamkeeva M.K. Gosudarstvennyj audit i analiz sistemy gosudarstvennyh zakupok v Respublike Kazahstan // Vestnik KazUJeFMT, 2018. – №4. – S. 26-31. [in Russian]

2. Konuspaev R.G., Rgebaeva R.M., Tjulegenova A.T., Alpysbaeva Zh.Zh. Mehanizm ustojchivogo regulirovanija social'no-jekonomicheskih processov v Respublike Kazahstan // Vestnik KazUJeFMT, 2021. – №4 (45). – S. 151-156. [in Russian]

3. Kernebaev A.S., Dzhazykbaeva B.K., Zhidkoblinova O.V., Jusupov M.T. Jekonomicheskie aspekty gosudarstvennogo regulirovanija Respubliki Kazahstan v uslovijah pandemii // Vestnik KazUJeFMT, 2021. – №2 (43). – S. 31-38. [in Russian]

4. Berstembayeva R., Tleuzhanova D., Toyzhigitova Z. Financial aspects of integration in the conditions of formation of the eurasian economic union // Journal of Advanced Research in Law and Economics, 2017. – 8(4). – S. 1088-1093

5. Alikulova L., Spatayeva S., Pankov, D., Sembiyeva, L. Performance audit for state programmes in the Republic of Kazakhstan. Public Policy and Administration this link is disabled, 2021. – 20(5). – S. 598-609

6. Zakljuchenie po ocenke proekta zakona Respubliki Kazahstan «O Respublikanskom bjudzhete na 2022-2024 gody» po osnovnym napravlenijam ego rashodov» // gov.kz›memleket/entities/esep (data obrashhenija: 10.03.2022 g.) [in Russian]

7. Ministerstvo Finansov Respubliki Kazahstan. http://www. minfin.kz (data obrashhenija: 10.03.2022 g.) [in Russian]

А.М. Мукатай, А.Е. Мамбетказиев, Е.С. Ситникова

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ШЫҒЫНДАРЫН ОҢТАЙЛАНДЫРУДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК САТЫП АЛУ

Аңдатпа

Бұл мақалада экономикалық дамудың қазіргі жағдайында Қазақстанға әлеуметтік-экономикалық жүйені қалыптастыру үшін қомақты инвестиция қажет екендігі атап өтілген. Негізгі тиімді құрал – өзінің инновациялық, әлеуметтік және экономикалық бағдарламаларын іске асыру үшін мемлекеттің қажетті материалдық, еңбек ресурстарын шоғырландыруға қабілетті мемлекеттік сатып алу. Авторлар халықаралық қаржы ұйымдарының бағалауы бойынша Қазақстандағы ЖІӨ болжамды өсу көрсеткіштерін, 2022 жылға арналған республикалық бюджет жобасы шығыстарының серпінін, 2021-2024 жылдарға арналған республикалық бюджеттің параметрлерін, мемлекеттік сатып алулар динамикасын ұсынады. Сатып алу рәсімінің негізгі проблемалары атап айтқанда, мемлекеттік сатып алудағы мақсатты емес және тиімсіз шығындар, мемлекеттік сатып алу рәсімінің ашық еместігі, мемлекеттік қажеттіліктерді болжаудағы тиімсіздік және т.б. жосықсыз жеткізушілер мен мердігерлер санын азайту, тұтынушылар мен жеткізушілердің мүдделерінің теңгерімі. Мемлекеттік шығыстарды оңтайландыру мәселесін шешу ашықтық, транспаренттілік, жауапкершілік, есеп беру және үнемділік қағидаттарына жауап беретін сатып алу жүйесін ұйымдастыру арқылы өтуі керек. Сатып алуды кейінгі дамытудың негізгі бағыты өзгермелі экологиялық жағдайларды ескере отырып, мемлекеттік сатып алу саласын басқару мен ұйымдастыру тәжірибесі негізінде бағдарламалық құжаттарды жетілдіру болып табылады.

A. Mukatay, A. Mambetkaziyev, Y. Sitnikova

PUBLIC PROCUREMENTS IN OPTIMIZING PUBLIC EXPENDITURES IN THE ECONOMY OF KAZAKHSTAN

Annotation

This article notes that in the current conditions of economic development, Kazakhstan needs significant investments to form a socio-economic system. The main effective tool is public procurement, which is able to concentrate the necessary material, labor resources of the state for the implementation of its innovative, social and economic programs. The authors provide indicators of the projected GDP growth in Kazakhstan according to estimates of international financial organizations, the dynamics of expenditures of the draft republican budget for 2022, the parameters of the republican budget for 2021-2024, the dynamics of public procurement. The

main problems in the procurement procedure are noted, namely, non-targeted and inefficient costs in public procurement, non-transparency of the public procurement procedure, inefficiency in forecasting state needs, etc., which requires ensuring effective spending of budget funds, maintaining a balance of interests of customers and suppliers, reducing the number of unscrupulous suppliers and contractors . The solution to the problem of optimizing public spending should go through the organization of a procurement system that must meet the principles of openness, transparency, responsibility, accountability and economy. The main direction of the subsequent development of procurement is the improvement of program documents based on the experience of management and organization of the field of public procurement, taking into account changing environmental conditions.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).37
УДК 334.012.6:339.9
ГРНТИ 06.52.13

А.А. Ерманова*, *к.э.н., доцент*[1]
Д.А. Айбосынова, *ассоц. профессор*[2]
Д.А. Сейтхожина, *к.э.н., ассоц. профессор*[3]
Центрально-Казахстанская Академия[1]
г. Караганда, Казахстан
Казахский университет технологии и бизнеса[2]
г. Нур-Султан, Казахстан
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева[3]
г. Нур-Султан, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: aiman360@mail.ru

ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МОНИТОРИНГ РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РК

В статье обоснована роль и важность МСБ в современных условиях, которая усиливается с каждым днем, так как процесс глобализации, характеризующийся увеличением потоков торговли, капитала и знаний, а также открытием и либерализацией рынков, привел к тому, что крупные компании стали полагаться на глобальное соответствие, а аутсорсинг и растущее участие МСП в цепочках поставок крупных транснациональных корпораций создали множество возможностей для бизнеса, демонстрируя роль и значение МСП в нынешних условиях, когда способность выжить и финансовая устойчивость, является немаловажным вопросом. Малым и средним предприятиям (МСП) необходимо принимать соответствующие меры для адаптации к изменениям в окружающей среде и смягчения их последствий, особенно в условиях меняющейся экономики. Решение этих проблем с помощью государственных программ финансовой поддержки, более открытой экономики и растущей урбанизации в сочетании с технологическим развитием приведет к повышению доходов населения, развитию МСП и финансово-экономической стабильности страны. Комплексное использование методов изучения экономических явлений и обработки первичной информации обеспечивает достоверный анализ и обоснованные выводы, которые могут быть использованы для дальнейшего финансово-экономического мониторинга развития МСП в РК. Целью исследования является анализ финансово-экономического мониторинга развития МСБ в Республике Казахстан и рассмотрение эффективности механизмов финансовой поддержки предпринимательства, стимулирования экономического роста для повышения конкурентоспособности и финансовой стабилизации с использованием методов прогнозирования и моделирования

Ключевые слова: *малый и средний бизнес, финансирование, субсидирование, финансовая устойчивость, мониторинг, предпринимательство, кредитование, бизнес-среда, система, доход*

Кілт сөздер: *шағын және орта бизнес, қаржыландыру, субсидиялау, қаржылық тұрақтылық, мониторинг, кәсіпкерлік, кредиттеу*

Keywords: *small and medium business, financing, subsidizing, financial stability, monitoring, entrepreneurship, crediting, business environment, system, income*

JEL classification: L25, L52, M13, R38, F13, F23

Введение. Несмотря на сложные события в мировой экономике в последние годы, предпринимательство остается одним из ключевых механизмов улучшения социально-экономической жизни общества. Малые и средние предприятия (МСП) переживают период больших перемен. Помимо технологических, социальных и инновационных изменений, которые трансформируют социальные отношения между людьми, трансформируются и бизнес-модели МСП. Помимо фактора «эволюции», пандемия COVID-19 в 2020 и 2021 годах оказала значительное влияние на малые и средние предприятия, изменив способы ведения бизнеса и вынудив тысячи компаний по всему миру закрыться и изменить методы ведения бизнеса для обеспечения финансовой устойчивости. Хотя показатели предпринимательской деятельности в Казахстане значительно отличаются от показателей развитых стран, сегодня МСБ

страны способны занять достойное место в национальной экономике, меняя свою форму и роль в ответ на экономические преобразования.

Для современной экономической системы Казахстана, обладающей большим потенциалом, одним из основных условий устойчивого развития и интеграции в мировую экономическую систему является эффективное функционирование МСБ, чему могут способствовать программы поддержки финансовой устойчивости, в виде кредитов, финансирования, субсидий и возможности предоставления определенных льгот. Они получают финансовую поддержку от правительства, поэтому для анализа эффективности системы управления проектами в МСП были рассмотрены основные виды финансовой поддержки развития субъектов с учетом мониторинга их деятельности. Финансово-экономический мониторинг развития МСБ в Республике Казахстан и рассмотрение эффективности механизмов финансовой поддержки предпринимательства, стимулирования экономического роста для повышения конкурентоспособности и финансовой стабилизации был проанализирован с использованием методов прогнозирования и моделирования.

Обзор литературы. Согласно исследованиям Ștefan Cristian Gherghina, Mihai Alexandru Botezatu, Alexandra Hosszu, Liliana Nicoleta Simionescu (2020), малые и средние предприятия (МСП) играют важную роль в местном экономическом развитии, играя определенную роль в создании рабочих мест, сокращении масштабов бедности и экономическом росте, однако они сталкиваются со многими барьерами и препятствиями для финансирования [1, с.347]. Под влиянием развития цифровых технологий устоявшиеся отрасли и глобальная бизнес-среда претерпевают глубокие изменения. В частности, было высказано предположение, что пересечение цифровых технологий и предпринимательства открывает важные исследовательские возможности, поскольку оцифровка может решить спорный вопрос о различии между процессом и результатом инноваций, что является одним из источников финансирования (Nambisan 2017) [2].

Исследование Junjuan Du, Zheng-Qun Cai (2020) направлено на дальнейшее развитие теории роста предприятий и обеспечение теоретической и практической основы для стимулирования венчурного капитала к инвестированию в МСП, устранения финансовых ограничений МСП и улучшения роста МСП [3].

Как отмечают в своей статье Л.Е. Галяева и Е.И. Максимчук, развитие институциональной среды представляется как совокупность институтов - их объектов, т.е. институтов, регулирующих рынок банковских кредитов для МСП, кредитных учреждений, налоговых учреждений, юридических учреждений, - которые повышают доступность финансирования для МСП, где целью является повышение доступности финансирования для МСП [4, с.1534]. На устойчивое развитие МСП, несомненно, влияет множество факторов, одним из которых являются пандемии. Исследование Chrisovalantis Malesios, Debashree De Andreas Moursellas, Prasanta KumarDey, KonstantinosEvangelinos (2021) рассматриваются, какие практики и критерии эффективности учитываются при анализе показателей устойчивого развития в самых разных экологических, экономических и социальных контекстах, как они соотносятся друг с другом и как определить взаимосвязь между практиками устойчивого развития и показателями эффективности, то есть исследуются два вопроса: какие методы используются для определения взаимосвязи между практикой устойчивого развития и эффективностью работы [5].

По мнению Metsik O.I., Petrenko E.S., Vechkinzova E.A., актуальная исследовательская повестка теории развития предпринимательства требует изучения факторов, определяющих изменения в современном контексте и подготовку к будущим вызовам. При всех социальных, экономических и технологических преобразованиях необходимо определить факторы, которые будут формировать и вносить существенный вклад в фундаментальные тенденции трансформации бизнеса в течение следующих 5-10 лет [6, с.2465].

Внимание к вопросу устойчивого развития настойчиво поддерживаются публикациями зарубежных исследователей, таких как A.B.C. Karman [7], V. Strezov, A. Evans, T.J. Evans [8] и др., которые обосновывают концепцию устойчивого развития МСП, излагая проблему, и предлагая определенные решения.

Основная часть.Малые и средние предприятия в мировой экономике быстро растут благодаря обширной государственной поддержке. Государство призвано создать правовую и

экономическую среду, которая позволит малым предприятиям не только выжить, но и расти и укрепляться.

Анализ ситуации в Казахстане показывает, что к 2020 году количество зарегистрированных малых и средних предприятий незначительно увеличилось на 0,4% и составило 1610000. В то же время их доля в общем количестве хозяйствующих субъектов в стране достигла 96,3%. Число активных предпринимателей увеличилось на 2,1%. Рост производства собственной продукции позволяет малому бизнесу получать больше доходов от продаж: за семь лет годовой доход малых предприятий увеличился более чем в три раза и достиг 41739 млрд. тенге в 2020 году. В результате доля доходов малого бизнеса в общем доходе предприятий увеличилась с 29% до 47,2% (Рисунок 1) [9].

Рисунок 1. **Доход от реализации малого бизнеса и расходы по КПН малого бизнеса, млрд. тенге***

** Составлен автором на основе источника: [9]*

Благодаря увеличению доходов от производства и продаж, МСП обеспечивают больше налоговых поступлений в бюджет. В частности, расходы МСП на КПН растут:

- за последние семь лет расходы МСБ на КПН выросли почти в три раза и в 2020 году достигнув 1 118,9 млрд. тенге;
- доля МСП в общих расходах на социальное обеспечение всех предприятий увеличилась с 25% до 76%. (С другой стороны, аномально высокая доля в 2019-2020 годах объясняется снижением суммы КПН, уплачиваемой всеми предприятиями, в основном, за счет средних и крупных предприятий).

Одним из приоритетов экономической политики Казахстана является развитие малых и средних предприятий (МСБ). У МСП гораздо меньше возможностей и ресурсов, чем у средних и тем более крупных предприятий, поэтому они очень уязвимы к любым рыночным изменениям и потрясениям. Однако именно МСП выполняют стабилизирующую функцию в экономике, способствуют созданию и поддержанию конкурентной среды и обеспечивают равный доступ к предпринимательской деятельности для всех участников. Предыдущие исследования привели к выводу, что государство должно заботиться и поддерживать предпринимательство, создавая условия для его развития (четкое законодательство, устранение административных барьеров, развитие инфраструктуры поддержки предпринимательства и т.д.).

Основной формой государственной поддержки МСП в Казахстане является финансовая поддержка, включая субсидирование процентных ставок, гарантии по займам и условное финансирование для финансирования МСП. Рост бюджета и результатов программ, реализуемых через Фонд «Даму», иллюстрируется, например, объемом финансирования МСП - кредитов, выданных участникам программ Фонда «Даму» (Таблица 1) [10].

Таблица 1

Рост бюджетов и результатов программ, реализуемых через Фонд «Даму», млн. тенге *

Показатель	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Итого
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Обусловл. размер	172826	145434	28218	40098	51140	67554	56460	561730
Субсидии	23135	32646	30629	30609	40793	35725	64667	258204

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Гарантии	1500	2227	2287	2951	3922	6493	17638	37018
Итого	197461	180307	61134	73658	95855	109772	140785	856952
Количество профинансированных проектов								
Обусловл. размер	3271	3650	10145	8305	18656	18930	11136	74093
Субсидии	1497	1595	2121	2287	1475	2641	14763	26379
Гарантии	449	941	951	1234	1679	2470	7246	14970
Итого	5217	6186	13217	11826	2180	24041	33145	115442

** Составлена автором на основе источника [10]*

В течение последних семи лет Правительство через Фонд «Даму» профинансировало объемы льготного финансирования МСБ, сопоставимые со странами ОЭСР. Бюджет программ поддержки МСБ за 7 лет составил 857,0 млрд. тенге (Рисунок 2) [10].

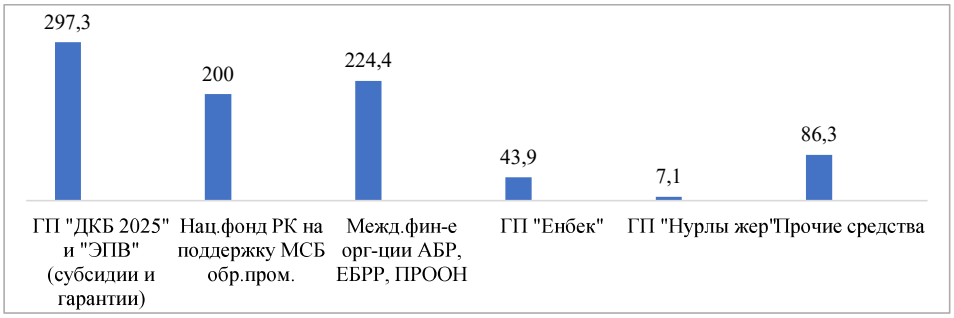

Рисунок 2. **Бюджет программ поддержки МСБ за 7 лет, млрд. тенге***

** Составлен автором на основе источника [10]*

Данные меры позволили за 7 лет профинансировать 115,4 тысяч проектов МСБ на общую сумму 4,9 трлн тенге (таблица 2) [10].

Таблица 2

Сумма кредитов, выданных участникам программы Фонда «Даму», млн. тенге*

Показатель	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Итого
Обусловл. размер	182288	236629	247301	230469	272912	238898	207588	1616085
Субсидии	241016	260131	331879	248641	199257	270019	1169686	2720629
Гарантии	16097	27029	26903	39558	54267	89054	265817	518725
Итого	439401	523789	606083	518668	526436	597971	1645111	4857459

**Составлена автором на основе источника [10]*

Учитывая рост доходов МСП и субсидии, предоставляемые МСП до 2025 года, ожидается, что эти показатели также будут расти, и их прогнозные значения на 2022-2025 годы были рассчитаны с помощью регрессионного анализа (Рисунок 3).

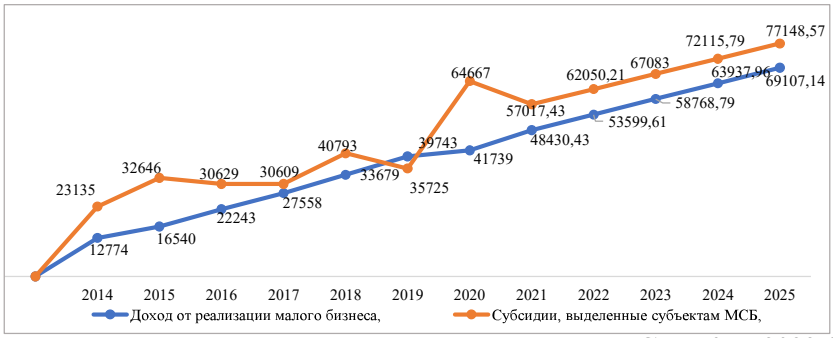

Рисунок 3. **Прогнозные значения показателей финансирования МСБ РК на 2022-2025 годы***

** Составлен автором*

Выводы итогов произведенных расчетов показаны на рисунке 4.

Регрессионная статистика	
Множественный R	0,812610257
R-квадрат	0,66033543
Нормированный R-квадрат	0,592402516
Стандартная ошибка	8541,718939
Наблюдения	7

Дисперсионный анализ

	df	*SS*	*MS*	*F*	*Значимость F*
Регрессия	1	709210097,3	709210097,3	9,720404908	0,026318889
Остаток	5	364804812,1	72960962,43		
Итого	6	1074014909			

	Коэффициенты	*Стандартная ошибка*	*t-статистика*	*P-Значение*	*Нижние 95%*	*Верхние 95%*	*Нижние 95,0%*	*Верхние 95,0%*
Y-пересечение	-10114242,5	3255909,861	-3,106425832	0,026658434	-18483825,25	-1744659,752	-18483825,25	-1744659,752
Переменная X 1	5032,785714	1614,233149	3,11775639	0,026318889	883,2673039	9182,304125	883,2673039	9182,304125

Рисунок 4. **Вывод итогов произведенных расчетов***

** Составлен автором на основе произведенных расчетов*

После проведенных прогнозных расчетов и использования регрессионного анализа и программы Excel для получения данных, было установлено, что с развитием экономики и изменениями в секторе МСП, государственная поддержка менялась на протяжении многих лет, а вместе с ней и взаимодействие между Фондом Даму и предпринимателями. За пять лет количество заявок увеличилось в пять раз. Если в 2015 году Фонд «Даму» в среднем в год мог обработать около 6,2 тысяч заявок, то в 2020 году уже было принято 33,2 тысячи заявки. В системе поддержки МСП в Казахстане существуют различные организации и инструменты. Фонд «Даму» является частью этой системы, и его основная функция заключается в предоставлении финансовой помощи МСП. Правительство поставило цель увеличить долю МСП в ВВП страны до 35% к 2025 году. Совместные усилия правительства и агентств по развитию обеспечили, что к концу 2020 года на долю МСП будет приходиться почти треть (31,6%) ВВП страны. В других промышленно развитых странах, таких как Германия, США и Япония, этот показатель превышает 50%, и правительство Казахстана стремится к этому же показателю.

Заключение.МСП в Казахстане активно участвуют в реализации государственных программ. В целях создания благоприятных условий для создания и развития новых МСП в различных регионах Казахстана создаются и развиваются специализированные институты поддержки и развития предпринимательства. Опираясь на опыт развитых стран в развитии МСП, правительство проводит тщательную политику реформирования финансового сектора и развития комплексной инфраструктуры для поддержки МСП. Это включает в себя расширение сети центров МСП, инкубаторов, консалтинговых и лизинговых компаний, а также создание базы данных, специализирующейся на услугах для МСП. В настоящее время в результате реформ малый и средний бизнес достиг размеров, которые позволяет достичь современная структура экономики и иные сложившиеся по итогам реформ экономические реальности, а его подъем на уровень выше этой «планки» будет достигнут в будущем только за счет фундаментальных изменений в социально-экономической структуре и в самой парадигме национального и регионального развития.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ștefan Cristian Gherghina, Mihai Alexandru Botezatu, Alexandra Hosszu, Liliana Nicoleta Simionescu (2020) Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs): The Engine of Economic Growth through Investments and Innovation // Sustainability. – 12(1). – P. 347. – https://doi.org/10.3390/su12010347

2. Nambisan S. (2017). Digital Entrepreneurship: Toward a Digital Technology Perspective of Entrepreneurship // Entrepreneurship Theory and Practice. – 41 (6). – P.1029-1055. – DOI:10.1111/etap.12254.

3. Junjuan Du, Zheng-Qun Cai (2020) The Impact of Venture Capital on the Growth of Small- and Medium-Sized Enterprises in Agriculture //Journal of Chemistry. – https://doi.org/10.1155/2020/2328171

4. Галяева Л.Е., Максимчук Е.И. Развитие институциональной среды банковского кредитования малого бизнеса // Фундаментальные исследования. – 2012. – № 11-6. – С. 1534-1538

5. Chrisovalantis Malesios, Debashree De Andreas Moursellas, Prasanta KumarDey, Konstantinos Evangelinos (2021) Sustainability performance analysis of small and medium sized enterprises: Criteria, methods and framework // Socio-Economic Planning Sciences Volume 75. https://doi.org/10.1016/j.seps.2020.100993

6. Метсик О.И., Петренко Е.С., Вечкинзова Е.А. (2019) Смарт-предпринимательство как современный этап развития предпринимательской деятельности // Креативная экономика. – 13(12). – С. 2465-2478. – DOI: 10.18334/ce.13.12.41426

7. Karman A. The role of human resource flexibility and agility in achieving sustainable competitiveness // International Journal of Sustainable Economy. – 2019. – Vol. 11. № 4. – P. 324–346. – DOI: 10.1504/IJSE.2019.103472. URL: https://www.researchgate.net/publication/337098730_The_role_of_human_resource_flexibility_and_agility_in_ achieving_sustainable_competitiveness

8. Strezov V., Evans A., Evans T.J. Assessment of the Economic, Social and Environmental Dimensions of the Indicators for Sustainable Development // Sustainable development. – 2017. – № 3(25). – P. 242-253. DOI: 10.1002/sd.1649. URL: https://www.researchgate. net/publication/310792086_Assessment_of_the_Economic_Social_and_Environmental_Dimensions_ of_the_Indicators_for_Sustainable_Development

9. Данные Комитета по статистике Республики Казахстан за 2010-2021 гг. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.stat.gov.kz

10. Влияние программ, реализуемых фондом «Даму» на развитие сектора МСБ и диверсификацию экономики (макроэкономический эффект). Обзор за 2014-2020 годы. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://damu.kz/

REFERENCES

1. Ștefan Cristian Gherghina, Mihai Alexandru Botezatu, Alexandra Hosszu, Liliana Nicoleta Simionescu (2020) Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs): The Engine of Economic Growth through Investments and Innovation // Sustainability. – 12(1). – P. 347. – https://doi.org/10.3390/su12010347

2. Nambisan S. (2017). Digital Entrepreneurship: Toward a Digital Technology Perspective of Entrepreneurship // Entrepreneurship Theory and Practice 41 (6). – P. 1029-1055. – DOI:10.1111/etap.12254.

3. Junjuan Du, Zheng-Qun Cai (2020) The Impact of Venture Capital on the Growth of Small- and Medium-Sized Enterprises in Agriculture //Journal of Chemistry. https://doi.org/10.1155/2020/2328171

4. Galyaeva L.E., Maksimchuk E.I. Razvitie institucional'noj sredy bankovskogo kreditovaniya malogo biznesa // Fundamental'nye issledovaniya. – 2012. – № 11-6. – S. 1534-1538 [in Russian]

5. Chrisovalantis Malesios, Debashree De Andreas Moursellas, Prasanta KumarDey, Konstantinos Evangelinos (2021) Sustainability performance analysis of small and medium sized enterprises: Criteria, methods and framework // Socio-Economic Planning Sciences Volume 75. – https://doi.org/10.1016/j.seps.2020.100993

6. Metsik O.I., Petrenko E.S., Vechkinzova E.A. (2019) Smart-predprinimatel'stvo kak sovremennyj etap razvitiya predprinimatel'skoj deyatel'nosti // Kreativnaya ekonomika. – 13(12). – S. 2465-2478. – DOI: 10.18334/ce.13.12.41426 [in Russian]

7. Karman A. The role of human resource flexibility and agility in achieving sustainable competitiveness // International Journal of Sustainable Economy. – 2019. – Vol. 11. № 4. – P. 324-346. – DOI: 10.1504/IJSE.2019.103472. URL: https://www.researchgate.net/publication/337098730_The_role_of_human_resource_flexibility_and_agility_in_ achieving_sustainable_competitiveness

8. Strezov V., Evans A., Evans T.J. Assessment of the Economic, Social and Environmental Dimensions of the Indicators for Sustainable Development // Sustainable development. – 2017. – № 3(25). – P. 242-253. – DOI: 10.1002/sd.1649. URL: https://www.researchgate. net/publication/310792086_Assessment_of_the_Economic_Social_and_Environmental_Dimensions_ of_the_Indicators_for_Sustainable_Development

9. Dannye Komiteta po statistike Respubliki Kazahstan za 2010-2021 gg. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: https://www.stat.gov.kz [in Russian]

10. liyanie programm, realizuemyh fondom «Damu» na razvitie sektora MSB i diversifikaciyu ekonomiki (makroekonomicheskij effekt). Obzor za 2014-2020 gody. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: https://damu.kz/ [in Russian]

А.А. Ерманова, Д.А. Айбосынова, Д.А. Сейтхожина

ҚР ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ДАМЫТУДЫҢ ҚАРЖЫ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ МОНИТОРИНГІ

Аңдатпа

Мақалада ШОБ-тың қазіргі жағдайдағы рөлі мен маңыздылығы негізделген, ол күн сайын күшейе түседі, өйткені сауда, капитал мен білім ағындарының ұлғаюымен, сондай-ақ нарықтардың ашылуы мен ырықтандырылуымен сипатталатын жаһандану процесі ірі компаниялардың жаһандық сәйкестікке сенуіне әкелді.аутсорсинг және ШОБ-тың ірі трансұлттық корпорациялардың жеткізілім тізбегіне қатысуы қазіргі жағдайда ШОБ-тің рөлі мен маңыздылығын көрсете отырып, көптеген бизнес мүмкіндіктерін құрды. Шағын және орта кәсіпорындар (шок) қоршаған ортадағы өзгерістерге бейімделу және олардың зардаптарын, әсіресе, өзгермелі экономика жағдайында жұмсарту үшін тиісті шаралар қабылдауы қажет. Бұл проблемаларды қаржылық қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары, неғұрлым ашық экономика және технологиялық дамумен бірге өсіп келе жатқан урбандалу арқылы шешу халық табысының артуына, ШОК-тың дамуына және елдің қаржы-экономикалық тұрақтылығына алып келеді. Экономикалық құбылыстарды зерделеу және бастапқы ақпаратты өңдеу әдістерін кешенді пайдалану ҚР-дағы шок дамуының одан әрі қаржы-экономикалық мониторингі үшін пайдаланылуы мүмкін сенімді талдауды және негізделген қорытындыларды қамтамасыз етеді. Зерттеудің мақсаты Қазақстан Республикасында ШОБ дамуының қаржы-экономикалық мониторингін талдау және болжау және модельдеу әдістерін пайдалана отырып, бәсекеге қабілеттілікті арттыру және қаржылық тұрақтандыру үшін кәсіпкерлікті қаржылық қолдау, экономикалық өсуді ынталандыру тетіктерінің тиімділігін қарау болып табылады.

A. Ermanova, D. Aibossynova, J. Seitkhozhina

FINANCIAL AND ECONOMIC MONITORING OF THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN RK

Annotation

The article substantiates the role and importance of SMEs in today's environment, which is increasing day by day as the process of globalization, characterized by increasing flows of trade, capital and knowledge, and the opening and liberalization of markets, has led to a reliance on global compliance by large companies, while outsourcing and the growing participation of SMEs in the supply chains of large multinational corporations have created many business opportunities, demonstrating the role and importance of SMEs in the current environment where the ability to survive and financially sustain Small and medium-sized enterprises (SMEs) need to take appropriate measures to adapt to and mitigate changes in the environment, especially in a changing economy. Addressing these challenges through government financial support programs, a more open economy and growing urbanization coupled with technological development will lead to higher incomes, SME development and the financial and economic stability of the country. The integrated use of methods of study of economic phenomena and processing of primary information provides reliable analysis and valid conclusions, which can be used for further financial and economic monitoring of SME development in Kazakhstan. The purpose of the study is to analyze the financial and economic monitoring of SME development in the Republic of Kazakhstan and consider the effectiveness of financial support mechanisms for entrepreneurship, stimulating economic growth to improve competitiveness and financial stabilization using forecasting and modeling methods.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).37
УДК 338.33
ГРНТИ 06.56.45

А.А. Мусатаева, *PhD[1],*
А.А. Таубаев, *д.э.н., профессор[2]*
Л.А. Талимова, *д.э.н., профессор[3]*
Р.Д. Берназарова, *магистр[2]*
ТОО «Rational Solution»[1]
г. Караганды, Казахстан
Учреждение «Esil University»[2]
г. Нур-Султан, Казахстан
Карагандинский университет Казпотребсоюза[3]
г. Караганды, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: ataubayev@gmail.com

ПРИОРИТЕТЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ ФИНАНСИРОВАНИЯ ДИВЕРСИФИКАЦИИ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

В статье исследованы приоритетные направления государственной политики финансирования диверсификации и технологического развития экономики Казахстана. Диверсификация помогает управлять нестабильностью и обеспечивает более стабильный путь для справедливого роста и развития национальной экономики. Успешная диверсификация становится все более важной в настоящее время на фоне замедления глобального роста и настоятельной необходимости во многих развивающихся странах увеличить количество и качество рабочих мест. Расширение торговли имеет центральное значение для создания новых рабочих мест с более высокой производительностью, которые будут способствовать росту за счет структурных преобразований. Экономическая диверсификация и структурные преобразования – перемещение факторов производства внутри различных секторов и между ними в направлении повышения производительности – являются тесно связанными явлениями. Усилия по диверсификации экономики могли бы быть более масштабными, если бы новые технологии и автоматизация способствовали переориентации обрабатывающей промышленности на развитые страны. Однако технологические изменения и глобализация также создают новые возможности для перераспределения ресурсов в сельском хозяйстве в пользу более производительных видов деятельности, а услуги, а также производство могут способствовать диверсификации и структурным преобразованиям.

Ключевые слова: *государственная политика, механизмы, финансирование, диверсификация, технологическое развитие, инвестиции, стратегия диверсификации, институциональные реформы, финансирование науки, сервисная экономика.*

Кілт сөздер: *мемлекеттік саясат, тетіктер, қаржыландыру, әртараптандыру, технологиялық даму, инвестициялар, әртараптандыру стратегиясы, институционалдық реформалар, ғылымды қаржыландыру, сервистік экономика.*

Keywords: *government policy, mechanisms, financing, diversification, technological development, investments, diversification strategy, institutional reforms, science financing, service economy.*

JEL classification: O 39

Введение. Диверсификация помогает управлять нестабильностью и обеспечивает более стабильный путь для справедливого роста и развития. Успешная диверсификация становится все более важной в настоящее время на фоне замедления глобального роста и настоятельной необходимости во многих развивающихся странах увеличить количество и качество рабочих мест. Расширение торговли имеет центральное значение для создания новых рабочих мест с более высокой производительностью, которые будут способствовать росту за счет структурных преобразований. Перемещение рабочей силы с низкопроизводительной занятости, главным образом в сельском хозяйстве, на более производительные рабочие места в ряде преимущественно городских видов деятельности, характеризующихся сильной экономикой агломерации, является необходимым условием устойчивого роста. Страны Восточной Азии совершили такой переход к росту в 1990-х годах, полагаясь на экспорт трудоемкой продукции обрабатывающей

промышленности. Сегодня перед многими развивающимися странами стоит задача не только развивать трудоемкое производство, но и агробизнес с добавленной стоимостью, садоводство и отдельные виды услуг, которые являются одновременно трудоемкими, доступными для торговли и добавляющими стоимость. Хотя быстрый рост численности трудоспособного населения предоставляет многим развивающимся странам возможность получить демографический дивиденд, его получение может оставаться сложной задачей в отсутствие диверсификации экономики и роста частного сектора, создающего рабочие места. Необходимость действий правительства посредством хорошо продуманных государственных инвестиций и эффективных политических реформ, которые поддерживают более диверсифицированную экономику, по-прежнему имеет первостепенное значение [1].

Исходя из этого, целью исследования выступают теоретическое обоснование и определение приоритетных направлений государственной политики расширения механизмов финансирования диверсификации и технологического развития экономики Казахстана. При исследовании были использованы общие и частные методы экономических исследований: метод сравнения и обобщения, расчетно-аналитический метод, экономико-статистический метод и метод экспертных оценок, основанные на анализе и синтезе, приоритетов государственной политики расширения механизмов экономической диверсификации в Казахстане.

Обзор литературы. Экономическая диверсификация и структурные преобразования – перемещение факторов производства внутри различных секторов и между ними в направлении повышения производительности - являются тесно связанными явлениями. Структурная трансформация может относиться к переходу от сельскохозяйственного к несельскохозяйственному сектору или от производства к услугам. Широкой и хорошо задокументированной тенденцией стало постепенное снижение значимости сельского хозяйства, сопровождающееся первоначальным ростом, за которым следует сокращение производства и соответствующее увеличение услуг, что последовательно проявляется во многих странах как часть процесса экономического развития [2]. Такая тенденция, пожалуй, наиболее заметна на мировых рынках труда.

Усилия по диверсификации экономики могли бы быть более масштабными, если бы новые технологии и автоматизация способствовали переориентации обрабатывающей промышленности на развитые страны. Однако технологические изменения и глобализация также создают новые возможности для перераспределения ресурсов в сельском хозяйстве в пользу более производительных видов деятельности, а услуги, а также производство могут способствовать диверсификации и структурным преобразованиям [3].

В последние годы страны на всех уровнях развития стали свидетелями значительного расширения роли услуг в их экономике, при этом технологические изменения стали основным фактором того, что стало называться «сервисификацией» мировой экономики [4].

Технологические инновации в таких услугах, как мобильная связь и связанные с ней услуги с добавленной стоимостью (электронная коммерция, электронные платежи), доступ к облачным вычислениям и хранилищу данных, быстро меняют саму экономику предоставления услуг и географию торговли и инвестиций в секторе. В будущем Болдуин [5] описывает технологию «виртуального присутствия» и мгновенный машинный перевод, которые могут позволить талантливым иностранцам, находящимся за границей, предоставлять услуги в офисах и рабочих помещениях, расположенных в других странах. Новые технологии позволяют небольшим фирмам продавать на мировых рынках, а также предоставлять услуги более крупным фирмам, участвующим в региональных и глобальных цепочках создания стоимости, и внутренним потребителям [6]. Эти тенденции иллюстрируют актуальность продолжающихся дискуссий по электронной торговле и микро-, малым и средним предприятиям (ММСП) во Всемирной торговой организации и их растущую распространенность в соглашениях о преференциальной торговле последнего поколения [7-9].

Основная часть. Диверсификация экономики больше не рассматривается как простое требование появления новых отраслей промышленности. В прошлом основное внимание уделялось развитию целых отраслей и перемещению ресурсов между старыми (с низкой производительностью) и новыми (с более высокой производительностью) секторами. Это, как

правило, требовало инвестиций во все элементы производства в рамках отрасли [10]. Сегодня существует гораздо больше путей к диверсифицированной экономике (Рисунок 1).

Рисунок 1. **Современные особенности диверсифицированной экономики***

** Составлено авторами*

Во-первых, все большее внимание уделяется фирмам и характеристикам, и производительности на уровне фирм, а также процессу перераспределения ресурсов между фирмами с низкой производительностью и фирмами с высокой производительностью, в том числе в рамках существующих отраслей. Например, в настоящее время имеется значительный объем доказательств, свидетельствующих о том, что в рамках секторов фирмы, экспортирующие продукцию, получают надбавки к производительности и заработной плате по сравнению с теми, кто этого не делает.

Во-вторых, технологические изменения и постоянное снижение транспортных издержек привели к разделению производства и возникновению региональных и глобальных цепочек создания стоимости, в которых различные виды деятельности или задачи выполняются в разных странах в зависимости от того, где наиболее эффективно размещать деятельность и управлять цепочкой создания стоимости.

В-третьих, стимулирующая конкуренцию реформа регулирования и снижение затрат на связь позволили развивающимся странам значительно расширить свое участие в торговле услугами, многие из которых обеспечивают относительно высокую производительность по сравнению с традиционной сельскохозяйственной или производственной деятельностью.

Несмотря на различия в размерах, демографии и благосостоянии, большинство сырьевых стран сталкиваются с аналогичными структурными проблемами в создании рабочих мест и содействии более инклюзивному росту. Нынешние условия вероятного длительного снижения цен на сырьевые товары усугубили эти проблемы. Частный сектор, не связанный с сырьевыми товарами, остается относительно небольшим и, следовательно, является лишь ограниченным источником роста и занятости. В то время как некоторые страны добились большего прогресса, чем другие, в диверсификации своей экономики, энергетический сектор, как правило, весьма капиталоемкий, остается доминирующим во многих странах. Однако непосредственно это создает мало рабочих мест, в то время как доходы от сырьевых товаров часто используются для финансирования огромного государственного сектора. Тем не менее, ситуация с занятостью сильно различается в разных странах: некоторые страны полагаются на иностранную рабочую силу для заполнения рабочих мест в частном секторе, в то время как другим добывающим странам необходимо удовлетворять потребности быстро растущей внутренней рабочей силы.

Поскольку сырье в любом виде является исчерпываемым ресурсом, необходимо развивать новые отрасли, чтобы они могли взять на себя управление по мере сокращения добывающего сектора. Чрезмерная зависимость от сырья также усугубляет макроэкономическую нестабильность. Когда цены на сырье падают, как это происходит в настоящее время, связанное с этим сокращение бюджетных поступлений часто требует сокращения государственных расходов, что замедляет рост в несырьевом секторе и подрывает устойчивость занятости в государственном секторе.

Эффективная диверсификация экономики позволила бы обеспечить рост, способствующий созданию рабочих мест, повысить устойчивость к волатильности цен на сырье и улучшить перспективы для будущих поколений. Это также расширило бы базу для государственных доходов, тем самым снизив зависимость от добывающего сектора и сделав экономику более устойчивой к шокам цен на сырьевых рынках [11].

Таким образом, макроэкономическая стабильность и благоприятная нормативно-правовая и институциональная база являются ключевыми предпосылками для диверсификации экономики (Рисунок 2):

– Изоляция экономики от воздействия волатильности цен на сырьевые товары необходима для того, чтобы заложить прочную основу для диверсификации экономики. Для этого требуется продуманная налогово-бюджетная политика и рамки, эффективное управление ликвидностью и разумная денежно-кредитная политика, политика поддержки финансового сектора и справедливый обменный курс.

Рисунок 2. **Направления и меры по реализации государственной политики диверсификации экономики***

** Составлено авторами*

– Для раскрытия потенциала частного сектора также необходимы прочные нормативные и институциональные рамки. Для роста частного сектора необходимо улучшение бизнес-среды, включая оптимизацию процедур, укрепление экономического управления и прозрачности, а также снижение нормативных барьеров для конкуренции. Также необходимы реформы рынка труда и улучшение доступа к финансированию.

– Государственный сектор должен способствовать диверсификации экономики, а не конкурировать с частным сектором. Государственная политика в области занятости и заработной платы должна быть адаптирована для улучшения стимулов и содействия увеличению предложения высококвалифицированной рабочей силы для частного сектора. Государственные расходы должны быть сосредоточены на инвестициях в инфраструктуру и человеческий капитал для повышения конкурентоспособности. Сокращение чрезмерной монопольной ренты в неторговом секторе за счет усиления конкуренции и совершенствования процессов закупок на торгах также помогло бы стимулировать частный сектор.

Политика и стратегии, способствующие появлению новых динамичных секторов, торгующих конкурентоспособными товарами и услугами, могли бы ускорить диверсификацию экономики. Экономическая диверсификация требует инноваций в процессах (для повышения производительности), продуктах (для поддержания роста в новых секторах) и организациях (для повышения эффективности производства). Стратегии могли бы включать стремление содействовать горизонтальной и вертикальной диверсификации, диверсификацию обрабатывающей промышленности в сторону от добычи сырья, дальнейшую интеграцию в глобальную цепочку создания стоимости и привлечение иностранного капитала в несырьевой сектор.

Соответствующий пакет мер политики и последовательность реформ должны быть тщательно разработаны с учетом конкретных обстоятельств и возможностей каждой страны. Хотя проблемы схожи, разнообразие в размерах, демографии, благосостоянии и экономической структуре добывающих стран потребует индивидуальных мер реагирования [12].

Текущие сложности в процессе диверсификации национальной экономики Казахстан, в первую очередь, связано с наличием и применением в государственной политике специальных знаний, связанных с экономической диверсификацией. В то время как нынешние глобальные условия создают проблемы для зависящих от сырьевых ресурсов стран, можно использовать целый ряд новых путей диверсификации. Однако это требует, чтобы политическое внимание уделялось четырем ключевым детерминантам успешных стратегий диверсификации, которые партнеры по развитию и международные организации могут поддерживать посредством адресной помощи для торговых интервенций [13]. К ним относятся:

1. предоставление надлежащих механизмов стимулирования;

2. инвестиции и реформы политики, направленные на снижение торговых издержек;

3. эффективная политика в поддержку корректировки и перераспределения ресурсов на новые виды деятельности;

4. вмешательство правительства, направленное на устранение конкретных рыночных, политических и институциональных недостатков.

Единого рецепта диверсификации не существует. Однако существует множество путей к успешной диверсификации. В странах с очень низким уровнем экономического развития приоритетом, как правило, является правильное понимание основных принципов. По мере развития стран могут появиться многочисленные пути диверсификации. Малайзия, например, ранее была экономикой, основанной на сырьевых товарах. Сегодня она интегрирована в глобальные цепочки создания стоимости в широком спектре отраслей (в первую очередь обрабатывающей промышленности), вышла на новые продукты и рынки и повысила сложность своего экспортного ассортимента. Чили выбрала модернизацию своей традиционной экспортной отрасли, зависящей от ресурсов (т.е. развитие вспомогательных и логистических услуг для поддержки расширения отрасли экспорта меди); и для внутренней диверсификации в направлении нового сельскохозяйственного экспорта (т.е. развитие отрасли экспорта лосося и вина). Долгое время являясь экспортером ограниченного ассортимента сельскохозяйственной продукции (бананы и необработанный кофе), Коста-Рика в последние десятилетия сделала включение в региональные цепочки создания стоимости и привлечение ПИИ, необходимых для ее поддержания, центральным элементом стратегии развития страны. По последним подсчетам, экспортный ассортимент страны превысил четыре тысячи товаров, главными из которых являются медицинские устройства и ИТ-компоненты, а также множество услуг с высокой добавленной стоимостью. Как и Коста-Рика, Объединенные Арабские Эмираты хорошо обеспечены эффективной бюрократией, стабильной макроэкономической структурой, хорошей инфраструктурой и привилегированным расположением. Он следовал стратегии диверсификации, ориентированной на экспорт новых бизнес-услуг, использование внешних эффектов агломерации и создание недорогой бизнес-платформы [14].

Заключение. Повсюду повестка дня в области торговой и инвестиционной политики лежит в основе стратегии диверсификации экономики. Обеспечение основ для структурных преобразований и роста, стимулируемого частным сектором, является важным элементом в достижении более широкой базы экономической деятельности. Ни одна страна не добилась устойчивого роста и значительного сокращения масштабов нищеты без интеграции в мировую экономику. Партнеры по развитию могут помочь развивающимся странам внедрить следующие ключевые базовые элементы:

1. надлежащая система стимулирования посредством реформ делового и инвестиционного климата, пересмотра торговой и инвестиционной политики для устранения предвзятости в отношении экспорта и обеспечения эффективной конкуренции на рынках товаров и факторов производства и в ключевых базовых услугах, таких как транспорт, финансы, энергетика и связь.

2. инвестиции и реформы политики, которые снижают торговые издержки – сниже-

ние торговых издержек и эффективная торговая логистика лежали в основе успеха стран Восточной Азии в интеграции в мировую экономику и достижении более диверсифицированной экономики с не только большим количеством, но и лучшими рабочими местами.

3. эффективная политика в поддержку перестройки и перераспределения ресурсов на новые виды деятельности – из сокращающихся секторов, а также из неформального сектора и новых участников рынка труда.

4. государственное вмешательство, направленное на конкретные рыночные, политические и институциональные реформы.

Данное исследование реализовано за счет грантового финансирования Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (Грант №AP08053415)

ЛИТЕРАТУРА

1. Introduction to the concept of import substitution industrialization [ISI] Import Substitution Industrialization [ISI]: An approach to Global Economic Sustainability//Munich Personal RePEc Archive//Jackson, Emerson Abraham and Jabbie, Mohamed//3 January 2020//Online at https://mpra.ub.uni-muenchen.de/102316/MPRA Paper No. 102316, posted 10 Aug 2020 07:47 UTC//p 2-17.

2. Herrendorf B., Rogerson R., Valentinyi B. «Growth and Structural Transformation», Chapter 6 in Aghion, P. and S.N. Durlauf Handbook of Economic Growth, Amsterdam: Elsevier. – 2014. – P. 855-941.

3. Economic diversification: Explaining the pattern of diversification in the global economy and its implications for fostering diversification in poorer countries//Working Paper. – August 2017 // UNU-MERIT. – P 2-43. – DOI: 10.13140/RG.2.2.34527.76967//2017-033

4. ILO (2019), World Employment Social Outlook: Trends 2019, Geneva: ILO.

5. Baldwin Richard (2016), The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization, Cambridge, Mass:Harvard University Press.

6. Diversification of Kazakhstan's economy: A capability-based approach//September 2015//London (Europe), Dubai (Middle-East & Africa), Astana (Eurasia)//Whiteshield Partners Naturing Innovation, Impactinu Economic Development. – P. 3-95.

7. Roy Martin (2019), «Elevating Services: Services Trade Policy, WTO Commitments, and their Role in Economic Development and Trade Integration», G-24 Working Paper, Washington, D.C.: Intergovernmental Group of Twenty-Four, (January), available at https://www.g24.org/wp-content/uploads/2019/02/Roy_G24_paper__Jan_2019.pdf

8. Sauvй Pierre (2016), «Life beyond local content: exploring alternative measures of industry support in the context of WTO accession», in Journal of International Trade, Volume 1, Number 1. – P. 1-28. – Available at http://wtocentre.iift.ac.in/journal/pdf/Article1_Pierre_Sauve.pdf

9. UNIDO (2013), The UNIDO Approach to Sustainable Supplier Development: Promoting CSRs for SMEs in a Global Supply Chain Context, Technical Paper, Vienna: United Nations Industrial Development Organization.

10. Economic diversification: lessons from practice. Contributed by the World Bank Group// AID for trade at a glance 2019: economic diversification and empowerment. – OECD, WTO 2019. – P. 130-160.

11. Baker S.R., Bloom N., Davis S.J. (2015), «Measuring economic policy uncertainty», NBER Working Paper No. 21633, Cambridge, Mass: National Bureau of Economic Research.

12. Aregbeshola R. Adewale (2017). Import substitution industrial is action and economic growth. Evidence from the group of BRICS countries Department of Business Management, College of Economic and Management Sciences, University of South Africa, UNISA0003, Preller Street, Muckleneuk Ridge, P.O.Box392,Cityof Tshwane,SouthAfrica; www.sciencedirect.com-http://dx.doi.org/10.1016/j.fbj.2017.06.0012314-7210/&2017// Faculty of Commerce and Business Administration, Future University. Production and Hosting by Elsevier B.V. Thisisan open access article under the CCBY-NC-NDlicense(http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/). – P. 1-21

13. Import Substitution and Economic Sovereignty in Russia. Research Paper Richard Connolly and Philip Hanson Russia and Eurasia Programme. Russian views of economic sovereignty The Royal

Institute of International Affairs Chatham House 10 St James's Square, London SW1Y 4LE3. June 2016. – P 3-24.

14. Henn C, Papageorgiou C., Spatafora N. Export Quality in Developing Countries. – IMF Working. – 2013. – P. 13/108

REFERENCES

1. Introduction to the concept of import substitution industrialization [ISI] Import Substitution Industrialization [ISI]: An approach to Global Economic Sustainability//Munich Personal RePEc Archive//Jackson, Emerson Abraham and Jabbie, Mohamed//3 January 2020//Online at https://mpra.ub.uni-muenchen.de/102316/MPRA Paper No. 102316, posted 10 Aug 2020 07:47 UTC//p 2-17.

2. Herrendorf B., RogersonR., Valentinyi B. (2014), «Growth and Structural Transformation», Chapter 6 in Aghion, P. and S.N. Durlauf Handbook of Economic Growth, Amsterdam: Elsevier. – P. 855-941.

3. Economic diversification: Explaining the pattern of diversification in the global economy and its implications for fostering diversification in poorer countries//Working Paper August 2017 // UNU-MERIT. – P 2-43. – DOI: 10.13140/RG.2.2.34527.76967//2017-033

4. ILO (2019), World Employment Social Outlook: Trends 2019, Geneva: ILO.

5. Baldwin Richard (2016), The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization, Cambridge, Mass:Harvard University Press.

6. Diversification of Kazakhstan's economy: A capability-based approach//September 2015//London (Europe), Dubai (Middle-East & Africa), Astana (Eurasia)//Whiteshield Partners Naturing Innovation, Impactinu Economic Development. – P. 3-95.

7. Roy Martin (2019), «Elevating Services: Services Trade Policy, WTO Commitments, and their Role in Economic Development and Trade Integration», G-24 Working Paper, Washington, D.C.: Intergovernmental Group of Twenty-Four, (January), available at. – https://www.g24.org/wp-content/uploads/2019/02/Roy_G24_paper__Jan_2019.pdf

8. Sauvй Pierre (2016), «Life beyond local content: exploring alternative measures of industry support in the context of WTO accession», in Journal of International Trade, Volume 1, Number 1. – P. 1-28. – Available at http://wtocentre.iift.ac.in/journal/pdf/Article1_Pierre_Sauve.pdf

9. UNIDO (2013), The UNIDO Approach to Sustainable Supplier Development: Promoting CSRs for SMEs in a Global Supply Chain Context, Technical Paper, Vienna: United Nations Industrial Development Organization.

10. Economic diversification: lessons from practice. Contributed by the World Bank Group// AID for trade at a glance 2019: economic diversification and empowerment. – OECD, WTO 2019. – P. 130-160.

11. Baker S.R., Bloom N., Davis S.J. (2015), «Measuring economic policy uncertainty», NBER Working Paper No. 21633, Cambridge, Mass: National Bureau of Economic Research.

12. Aregbeshola R. Adewale (2017). Import substitution industrial is action and economic growth. Evidence from the group of BRICS countries Department of Business Management, College of Economic and Management Sciences, University of South Africa, UNISA0003, Preller Street, Muckleneuk Ridge, P.O.Box392,Cityof Tshwane,SouthAfrica; www.sciencedirect.com-http://dx.doi.org/10.1016/j.fbj.2017.06.0012314-7210/&2017// Faculty of Commerce and Business Administration, Future University. Production and Hosting by Elsevier B.V. Thisisan open access article under the CCBY-NC-NDlicense(http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/). – P. 1-21

13. Import Substitution and Economic Sovereignty in Russia. Research Paper Richard Connolly and Philip Hanson Russia and Eurasia Programme. Russian views of economic sovereignty The Royal Institute of International Affairs Chatham House 10 St James's Square, London SW1Y 4LE3. June 2016. – P 3-24.

14. Henn C, Papageorgiou C., Spatafora N. Export Quality in Developing Countries. – IMF Working. – 2013. – P. 13/108

А.А. Мусатаева, А.А. Таубаев, Л.А. Талимова, Р.Д. Берназарова

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫН ӘРТАРАПТАНДЫРУ МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ДАМЫТУДЫ ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТЫНЫҢ БАСЫМДЫҚТАРЫ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан экономикасын әртараптандыру мен технологиялық дамытуды қаржыландырудың мемлекеттік саясатының басым бағыттары зерттелген. Әртараптандыру тұрақсыздықты басқаруға көмектеседі және ұлттық экономиканың әділ өсуі мен дамуы үшін неғұрлым тұрақты жолды қамтамасыз етеді. Қазіргі уақытта сәтті әртараптандыру жаһандық өсудің баяулауы және көптеген дамушы елдерде жұмыс орындарының саны мен сапасын арттыру қажеттілігі аясында маңызды бола түсуде. Сауданы кеңейту құрылымдық қайта құру арқылы өсуге ықпал ететін өнімділігі жоғары жаңа жұмыс орындарын құру үшін орталық мәнге ие. Экономикалық әртараптандыру және құрылымдық қайта құру – өндіріс факторларының әр түрлі секторларда және олардың арасында өнімділікті арттыру бағытында қозғалуы - бір-бірімен тығыз байланысты құбылыстар. Егер жаңа технологиялар мен автоматтандыру өндеуші өнеркәсіптің дамыған елдерге қайта бағдарлануына ықпал етсе, экономиканы әртараптандыру жөніндегі күш-жігер неғұрлым ауқымды болар еді. Алайда, технологиялық өзгерістер мен жаһандану ауыл шаруашылығындағы ресурстарды неғұрлым өнімді қызмет түрлерінің пайдасына қайта бөлудің жаңа мүмкіндіктерін тудырады, ал қызметтер мен өндіріс әртараптандыруға және құрылымдық қайта құруға ықпал етуі мүмкін.

A. Mussatayeva, A. Taubayev, L. Talimova, R. Bernazarova

PRIORITIES OF THE STATE POLICY OF FINANCING DIVERSIFICATION AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF KAZAKHSTAN

Annotation

The article examines the priority directions of the state policy of financing diversification and technological development of the economy of Kazakhstan. Diversification helps manage instability and provides a more stable path for equitable growth and development of the national economy. Successful diversification is becoming increasingly important now against the backdrop of slowing global growth and the urgent need in many developing countries to increase the number and quality of jobs. The expansion of trade is central to the creation of new jobs with higher productivity, which will contribute to growth through structural transformation. Economic diversification and structural transformation – the movement of factors of production within and between different sectors in the direction of increasing productivity - are closely related phenomena. Efforts to diversify the economy could be more ambitious if new technologies and automation contributed to the reorientation of the manufacturing industry to developed countries. However, technological changes and globalization also create new opportunities for the redistribution of resources in agriculture in favor of more productive activities, and services, as well as production, can contribute to diversification and structural transformation.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).39
УДК 332.1
ГРНТИ 06.71.07

Б.Т. Аймурзина*, *д.э.н., профессор*[1]
М.Ж. Каменова, *д.э.н., профессор*[2]
А.Т. Омарова, *PhD, ассоц. профессор*[3]
Д.К. Жапарова, *магистр*[4]
Учреждение «Esil University»[1]
г. Нур-Султан, Казахстан
Казахский научно-исследовательский институт экономики АПК и развития сельских территорий[2]
г. Алматы, Казахстан
Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова[3]
г. Караганда, Казахстан
Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова[4]
г. Кокшетау, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail: aimurzina@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ЛИЗИНГОВОГО МЕХАНИЗМА В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ КАЗАХСТАНА

В статье отмечается, что одним из механизмов совершенствования воспроизводственного процесса сельскохозяйственных формирований путем модернизации и обновления материально-технической базы является лизинг.

В современном мире лизинг является практическим инструментом управления модернизацией материально-технической базы, способствующий ускорению технического перевооружения и преодолению технологического отставания субъектов аграрного бизнеса.

Проведен анализ показателей степени износа основных фондов селхозпредприятий, производство и импорт сельскохозяйственных и гусеничных тракторов, темпы обновления сельскохозяйственной техники Республики Казахстан, расходы республиканского бюджета на субсидирование ставок вознаграждения при кредитовании, а также лизинге на приобретение сельскохозяйственной техники, оборудования и животных.

Авторы отмечают, что развитие агролизинга способно обеспечить повышение конкурентоспособности продукции, повысить устойчивость сельскохозяйственного производства, облегчить доступ к обновлению материально-технической базы. Требуют более тщательного рассмотрения и своевременной реализации программ государственной поддержки аграрной отрасли и ее субсидирования.

Необходимы новые подходы к поддержке политики обновления основных средств в сельском хозяйстве путем разработки научно-обоснованной региональной технической и технологической политики в АПК, снижение стоимости сельскохозяйственной техники, увеличение числа лизингополучателей, рост частных инвестиций и др.

Ключевые слова: *агропромышленный комплекс (АПК), лизинг, материально-техническая база, износ, сельскохозяйственная техника,сельскохозяйственные формирования, трактора, технологические процессы, оборудование, субсидирование ставок, кредитование.*

Кілт сөздер: *агроөнеркәсіптік кешен (АӨК), лизинг, материалдық-техникалық база, тозуы, ауыл-шаруашылық машиналары, ауыл шаруашылығы құрылымдары, тракторлар, технологиялық процестер, жабдықтар, субсидиялау мөлшерлемелері, несиелеу.*

Keywords: *agro-industrial complex (AIC), leasing, material and technical base, wear and tear, agricultural machinery, agricultural formations, tractors, technological processes, equipment, subsidizing rates, lending.*

Введение. Вопросы обновления материально-технической базы сельскохозяйственных формирований являются одной из наиболее актуальных проблем, так как невозможность самостоятельно приобретать технику и необходимое оборудование привело к снижению производства сельскохозяйственной продукции. Повышение конкурентоспособности отечественной сельскохозяйственной продукции требует обновления материально-технической базы в следствие его высокой изношенности. Ситуация показывает, что значительное число сельскохозяйственных формирований не в состоянии обеспечить обновление основных фондов.

Несмотря на общую тенденцию увеличения объемов производства и приобретения сельскохозяйственной техники, уровень обновления сельскохозяйственной техники составляет всего 4%, что приводит к увеличению нагрузки на имеющуюся технику.

Недостаток финансовых ресурсов стал основной причиной сокращения машинно-тракторного парка, что повышает роль государственного регулирования отрасли. Обновление основных средств сельскохозяйственных формирований требует совершенствования механизма лизинговой деятельности в Казахстане, что позволит также поддержать отечественных производителей сельскохозяйственной техники.

Значительный экономический эффект за счет восполнения парка сельскохозяйственных машин и увеличения объемов механизированных работ обеспечат инвестиции, направляемые на организацию ремонта машин с последующей передачей их в лизинг. Исходя из этого совершенствование механизма обновления материально-технической базы сельскохозяйственных формирований с учетом государственного регулирования процесса восстановления техники и продажи ее в лизинг является актуальной.

Целью данного исследования является углубление теоретических основ и практических рекомендаций, направленных на совершенствование обновления материально-технической базы сельскохозяйственных формирований путем лизингового механизма.

В процессе исследования были применены монографический, экономико-статистический методы, сравнения, индексной оценки и др.

Обзор литературы. Исследование вопросов государственного регулирования воспроизводства материально-технической базы сельского хозяйства затронуто в трудах отечественных и зарубежных авторов: Таипов Т.А. [1], Шертимова К.Е., Тулеметова А.С., Байнеева П.Т. [2], Ермаков А.А. [3], Лукашов В.С. [4], Малов Г.И. [5], Романов Р.Р. [6].

Существует ряд проблем, которые недостаточно полно изучены, несмотря на данные исследования в разработке совершенствования механизма лизинговых отношений отечественными и зарубежными учеными: малая изученность особенностей механизма лизингового финансирования в сельском хозяйстве, остаточный принцип выделения денежных средств по программам государственной поддержки финансирования малых форм хозяйствования, поиск альтернативных источников финансирования лизинговых сделок в аграрном секторе экономики.

Малоизученными остаются проблемы, связанные с формированием государственного регулирования процесса обновления материально-технической базы сельскохозяйственными формированиями.

Теоретической основой исследования явились статьи отечественных и российских ученых-экономистов в аграрном секторе, ресурсы Интернета, данные отчетов государственных органов, Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета и др.

Информационная база формировалась на основе статистических данных за последние годы, а также нормативно-правовых актов в области сельского хозяйства, статей и научных отчетов.

Основная часть. Разработка новых механизмов технического перевооружения сельскохозяйственных формирований в целях конкурентного развития агропромышленного комплекса является основой стратегии устойчивого развития сельского хозяйства. Усугубляет положение, не позволяющее в оптимальные сроки проводить весенне-полевые и уборочные работы, изношенность основных фондов 16,4% (рисунок 1). Технологические процессы и оборудование морально устарели и отстали от передовых [7].

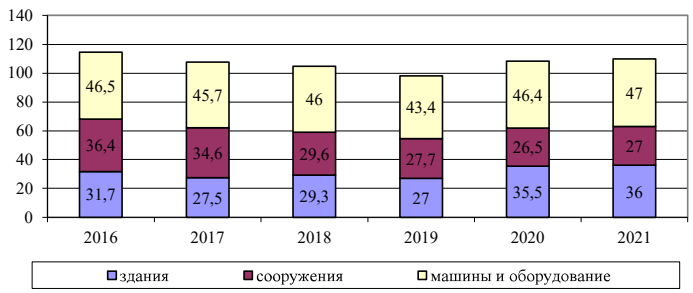

Рисунок 1. **Износ по видам основных фондов сельхозпредприятий, % [8]**

Анализ изменения объемов производства сельскохозяйственных тракторов в аграрном секторе показывает, что в 2020 году произведено 2398 ед. тракторов, что в 2,3 раза выше предыдущего периода. Однако импорт сельскохозяйственной техники превышает его производство почти в 3,2 раза в 2020 году и в 5,9 раза в 2019 году (рисунок 2). Потребление на внутреннем рынке составляет 92,2%. Несмотря на динамику роста процесса обновления машинно-тракторного парка в аграрном секторе в 2020 году почти в 2,7 раза по сравнению с 2016 годом и на 41,9% по сравнению с 2019 годом сформировавшиеся тенденции свидетельствуют о его неустойчивой динамике и крайней зависимости сельскохозяйственного производства от импорта.

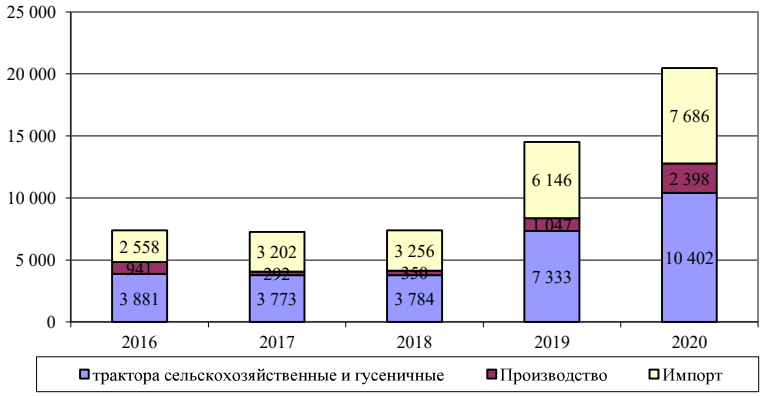

Рисунок 2. **Производство и импорт сельскохозяйственных и гусеничных тракторов, ед. [8]**

На долю отечественных сборочных предприятий пришлось в среднем 30% от количества приобретенной сельскохозяйственной техники в Казахстане: по комбайнам (49,5%), тракторам (34,8%), прочей технике (20%).

Данные рисунка 3 показывают, что уровень обновления сельскохозяйственной техники по тракторам составил 3,3%, комбайнам 3,1%, посевным комплексам 6,0%, жаткам 2,4%, сеялкам 1,8%, сенокосилкам 1,5 и пресс-подборщикам 10,9%. В среднем обновление составляет 4,1%.

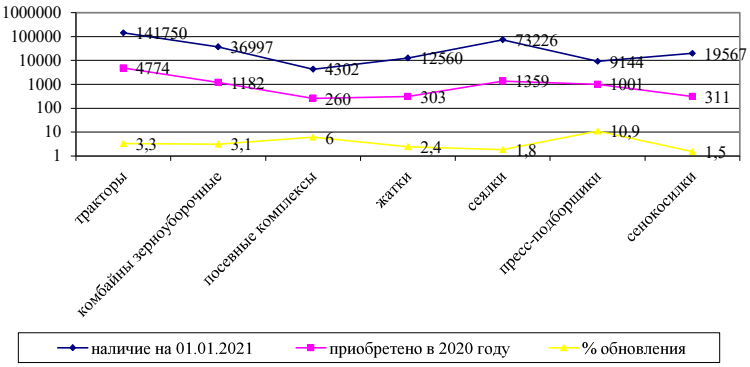

Рисунок 3. **Темпы обновления сельскохозяйственной техники Республики Казахстан, ед. [9]**

Субсидирование по договорам займа на приобретение сельскохозяйственной техники идет на следующих условиях:

- на 10% годовых в тенге,
- на 8% годовых в российских рублях,
- на 2% годовых в иной валюте.

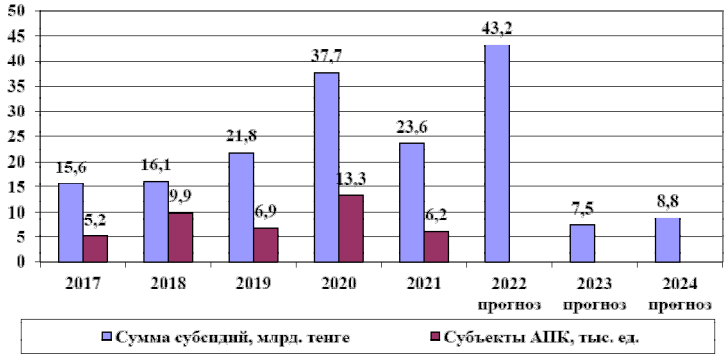

Рисунок 4. **Субсидирование ставок вознаграждения при кредитовании, а также лизинг на приобретение сельскохозяйственной техники, млрд. тенге [9]**

Рисунок 4 показывает, что сумма субсидий в 2022 году выросла по сравнению с 2017 годом почти 2,7 раза, достигнув 43,2 млрд. тенге и по сравнению с предыдущим периодом в 1,8 раза (23,6 млрд. тенге). На 2022-2024 годы в сумме 175,5 млрд. тенге 85% проектов (20182 проекта из 23785) выделены на приобретение сельскохозяйственной техники, машин и оборудования.

Основные направления развития лизинга в АПК приведены на рисунке 5.

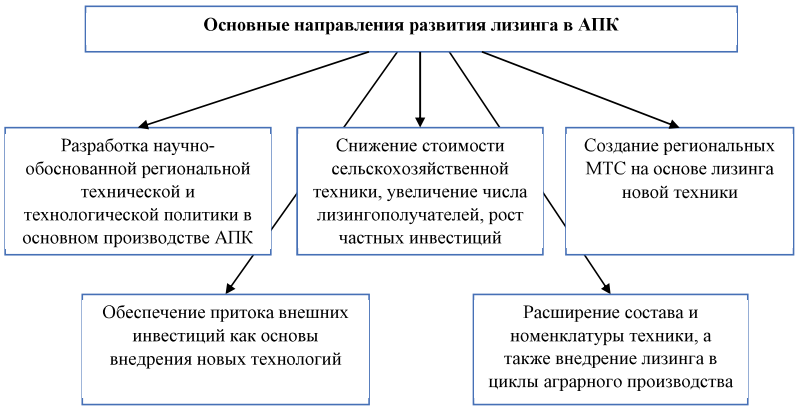

Рисунок 5. **Основные направления развития лизинга в АПК***

** Составлен авторами*

Заключение. Наиболее приемлемой формой обновления сельскохозяйственной техники и материально-технической базы в условиях нехватки финансовых средств является лизинг. Для этого необходимо разработать научно-обоснованную региональную техническую и технологическую политику в АПК. Развивая лизинг в производстве сельскохозяйственной продукции, необходимо определить, какой объем ее следует производить и с какими издержками, какая при этом будет доходность, иначе ни одна форма государственной поддержки не будет эффективной, а лизинг не станет альтернативным и действенным способом кредитования. Наиболее перспективным направлением могли бы стать организация производства, сборки, технического обслуживания, сервисного центра для сельскохозяйственной и другой техники. Необходимо создание сельскохозяйственных потребительских кооперативов на основе машинно-технологических компаний, которые путем объединения малых форм хозяйствования повысят эффективность модернизации машинно-тракторного парка в АПК.

ЛИТЕРАТУРА

1. Таипов Т.А. Лизинговое развитие в Казахстане: состояние и перспективы. Автореферат на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Алматы. – 2007. – 28 с.

2. Шертимова К.Е., Тулеметова А.С., Байнеева П.Т. Современные механизмы повышения инновационного потенциала АПК РК // Вестник КазУЭФМТ. – №4(45). – 2021. – С. 137-143

3. Ermakov A.A. Risks of interaction between government bodies and buisness structures in the Russian agricultural sector / Gaiduk V.I., Kovalchuk M.D., Ermakov A.A., Kamysheva S.Yu. // Revista Inclusiones. –2020. –Т. 7. – NoS2-3. – С. 188-205.

4. Лукашов В.С. Мировые тенденции развития лизинга как одного из основополагающих инструментов инвестирования в экономику страны / Экономический анализ: теория и практика. – 2017. – No 6-16. – С. 1097-1107

5. Малов Г.И. Разработка методического подхода к диагностике технической базы предприятий зернового подкомплекса АПК/ Г.И. Малов, Л.В. Агаркова // Экономика сельского хозяйства России. – 2018. – No 6(75). – С. 54-60. – 0,52 п.л.

6. Romanov R. Investigating and Developing Methods for Stimulating Innovative and Investment/ Romanov R., Nechaev A., Prokopyeva A., Antipina O. // Activities Applying Taxation Tools Indian Journal of Science and Technology 9(29): 1544–1553. – 2016. – ISSN 0974–6846. IDOSI Publications, 2016. DOI: 10.17485/ijst/2016/v9i29/99465.

7. Шахарова А.Е. Кредитование аграрного сектора - насущная необходимость современного развития // Вестник сельскохозяйственной науки Казахстана. – 2000. – №12. – С. 25.

8. Статистика // Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: http:// www.stat.kz. (дата обращения: 30.02.2022).

9. Заключение по оценке проекта закона Республики Казахстан «О республиканском бюджете на 2022-2024 годы» по основным направлениям его расходов. Счетный комитет по контролю за исполнение республиканского бюджета. Режим доступа: http://www.esep.kz. – (Дата обращения: 15.03.2022 г.)

REFERENCES

1. Taipov T.A. Lizingovoe razvitie v Kazahstane: sostojanie i perspektivy. Avtoreferat na soiskanie uchenoj stepeni kandidata jekonomicheskih nauk. – Almaty. – 2007. – 28 s. [in Russian]

2. Shertimova K.E., Tulemetova A.S., Bajneeva P.T. Sovremennye mehanizmy povyshenija innovacionnogo potenciala APK RK // Vestnik KazUJeFMT. – №4(45). – 2021. – S. 137-143 [in Russian]

3. Ermakov A.A. Risks of interaction between government bodies and buisness structures in the Russian agricultural sector / Gaiduk V.I., Kovalchuk M.D., Ermakov A.A., Kamysheva S.Yu. // Revista Inclusiones. – 2020. – T. 7. – NoS2-3. – S. 188-205.

4. Lukashov V.S. Mirovye tendencii razvitija lizinga kak odnogo iz osnovopolagajushhih instrumentov investirovanija v jekonomiku strany / Jekonomicheskij analiz: teorija i praktika. – 2017. – No 6-16. – S. 1097-1107 [in Russian]

5. Malov G.I. Razrabotka metodicheskogo podhoda k diagnostike tehnicheskoj bazy predprijatij zernovogo podkompleksa APK / G.I. Malov, L.V. Agarkova // Jekonomika sel'skogo hozjajstva Rossii. – 2018. – No 6(75). – S. 54-60. – 0,52 p.l. [in Russian]

6. Romanov R. Investigating and Developing Methods for Stimulating Innovative and Investment/ Romanov R., Nechaev A., Prokopyeva A., Antipina O. // Activities Applying Taxation Tools Indian Journal of Science and Technology 9(29): 1544–1553. – 2016. – ISSN 0974–6846. IDOSI Publications, 2016. DOI: 10.17485/ijst/2016/v9i29/99465.

7. Shaharova A.E. Kreditovanie agrarnogo sektora - nasushhnaja neobhodimost' sovremennogo razvitija // Vestnik sel'skohozjajstvennoj nauki Kazahstana. – 2000. – №12. – S. 25. [in Russian]

8. Statistika // Komitet statistiki Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – 2022. – URL: http:// www.stat.kz. (data obrashhenija: 30.02.2022). [in Russian]

9. Zakljuchenie po ocenke proekta zakona Respubliki Kazahstan «O respublikanskom bjudzhete na 2022-2024 gody» po osnovnym napravlenijam ego rashodov. Schetnyj komitet po kontrolju za ispolnenie respublikanskogo bjudzheta. Rezhim dostupa: http://www.esep.kz. – (Data obrashhenija: 15.03.2022 g.) [in Russian]

Б.Т. Аймурзина, М.Ж. Каменова, А.Т. Омарова, Д.К. Жапарова

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДА ЛИЗИНГ МЕХАНИЗМІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ДАМУЫ

Аңдатпа

Мақалада материалдық-техникалық базаны жаңғырту және жаңарту арқылы ауыл шаруашылығы құрылымдарының ұдайы өндіріс процесін жетілдіру тетіктерінің бірі лизинг екені атап өтілген. Заманауи әлемде лизинг материалдық-техникалық базаны жаңғыртуды басқарудың практикалық құралы болып табылады, техникалық қайта жарақтандыруды жеделдетуге және ауыл шаруашылығы кәсіпкерлік субъектілерінің технологиялық артта қалуын еңсеруге ықпал етеді. Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының негізгі қорларының тозу дәрежесінің көрсеткіштеріне, ауыл шаруашылығы және шынжыр табанды тракторлардың өндірісі мен импортына, Қазақстан Республикасындағы ауыл шаруашылығы техникасын жаңарту қарқынына, республикалық бюджеттің пайыздық мөлшерлемелерді субсидиялауға жұмсалған шығыстарына талдау жасалды. Несиелеу, сондай-ақ ауыл шаруашылығы техникасын, құрал-жабдықтар мен жануарларды сатып алуға лизинг беру. Авторлар агролизингті дамыту өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыруды, ауыл шаруашылығы өндірісінің тұрақтылығын арттыруды, материалдық-техникалық базаны жаңартуға қол жеткізуді жеңілдететінін атап өтті. Олар ауыл шаруашылығы саласын мемлекеттік қолдау бағдарламалары мен оны субсидиялауды мұқият қарастыруды және уақытылы жүзеге асыруды талап етеді. Агроөнеркәсіп кешеніндегі ғылыми негізделген аймақтық техникалық және технологиялық саясатты әзірлеу, ауыл шаруашылығы техникасының құнын төмендету, жалға алушылардың санын көбейту, жеке инвестицияларды ұлғайту және т.б. арқылы ауыл шаруашылығындағы негізгі қорларды жаңарту саясатын қолдаудың жаңа тәсілдері қажет.

B. Aimurzina, M. Kamenova, A. Omarova, D. Zaparova

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE LEASING MECHANISM IN AGRICULTURE OF KAZAKHSTAN

Annotation

The article notes that one of the mechanisms for improving the reproduction process of agricultural formations by modernizing and updating the material and technical base is leasing. In the modern world, leasing is a practical tool for managing the modernization of the material and technical base, contributing to the acceleration of technical re-equipment and overcoming the technological backlog of agricultural business entities. An analysis was made of indicators of the degree of depreciation of fixed assets of agricultural enterprises, the production and import of agricultural and caterpillar tractors, the pace of renewal of agricultural machinery in the Republic of Kazakhstan, the republican budget expenditures for subsidizing interest rates for lending, as well as leasing for the purchase of agricultural machinery, equipment and animals. The authors note that the development of agroleasing can provide an increase in the competitiveness of products, increase the sustainability of agricultural production, and facilitate access to updating the material and technical base. They require more careful consideration and timely implementation of state support programs for the agricultural sector and its subsidies. New approaches are needed to support the policy of updating fixed assets in agriculture by developing a scientifically based regional technical and technological policy in the agro-industrial complex, reducing the cost of agricultural machinery, increasing the number of lessees, increasing private investment, etc.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).40
ӘОЖ 33.336
ҒТАМР 06.71.57

М.Б. Молдажанов*, *PhD, доцент*[1]
К.Е. Хасенова, *к.э.н., доцент*[2]
Л.М. Шаяхметова, *PhD докторанты*[3]
«Alikhan Bokeikhan University» білім беру мекемесі[1]
Семей қ., Қазақстан
«Шәкәрім университеті» КЕАҚ[2]
Семей қ., Қазақстан
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті[3]
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)
e-mail: liliya-shayahmetova@mail.ru

ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСЫНДАҒЫ ТӘУЕКЕЛ ФАКТОРЫН ЕСКЕРЕ ОТЫРЫП, ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ

Бұл мақалада қазіргі кездегі туризм индустриясындағы тәуекел факторларын ескере отырып Шығыс Қазақстан облысында қонақ үй базаларының қызметінің тиімділігін арттыру мақсатында спорттық лагерь кешендерін ашудың модельдері қарастырылды.

Қонақ үй және туристік фирмалардың, сондай-ақ олардың дамуына инвестиция салатын экономиканың басқа салаларындағы кәсіпорындардың алдында тұрған маңызды мәселелердің қатарында инвестициялық жоғары тиімділікті қамтамасыз ету мәселесі табылады. Инвестициялық қызметтің сәйкес концепциясын әзірлеу кезінде басымдық берілуі тиіс инвестициялардың тиімділігі. Әрине, инвестицияның жетіспеушілігі шаруашылық жүргізуші субъектілерді олардың көлемін ұлғайтуға итермелейді, соның нәтижесінде қаржыландырылатындар тізіміне енгізуге өтінім беретін жобалардың саны артады, сондықтан ең тиімді жобалардың бірінші орында тұруы қажет. бұл тізім.

Инвестициялық жобалардың тиімділігін талдау да маңызды, өйткені активтерді кеңейту әдетте айтарлықтай шығындармен байланысты және үлкен қаражат жұмсалмай тұрып, фирмалар бірнеше жылдан кейін қаражатты инвестициялау қаншалықты тиімді болатынын негіздеу керек.

Туризм индустриясына тиімді жобаларды қаржыландыру мақсатында шоғырландырылған инвестициялардың тиімділігін бағалау методологиясы анықталып, нақты «Dedeman Oskemen tavros» қонақ үйінің базасында Dedeman Kids балалар спорттық лагерінің қызметінің экономикалық тиімділігі есептелді.

Балалар лагерін ұйымдастыру арқылы көрсетілетін қызметтер спектрін кеңейту маусымнан тыс уақытта жүктемені азайтуды ғана емес, сонымен қатар Dedeman Oskemen Tavros қонақ үйінің туристік ұсынысының бірегейлігін арттыра отырып, көрсетілетін қызметтердің басқа түрлері бойынша кірістерді арттыруға мүмкіндік беретіні мақалада талдау жүргізу арқылы нақтыланды.

Кілт сөздер: *туризм индустриясы, инвестициялар, инвестициялық жоба, инвестициялық тәуекел, инвестицияның тиімділігі, бағалау, тәуекел факторлары, табыстылық, экология, табыстылық нормасы.*

Ключевые слова: *индустрия туризма, инвестиции, инвестиционный проект, инвестиционный риск, эффективность инвестиций, оценка, факторы риска, отдача, экология, норма доходности.*

Keywords: *tourism industry, investment, investment project, investment risk, investment efficiency, assessment, risk factors, return, ecology, rate of return.*

Кіріспе. Инвестициялардың тиімділігін басқару механизмінде «әсер» және «тиімділік» ұғымдарына қатысты мәселелерді зерттеудің теориялық аспектілері маңызды орын алады.

Экономикалық әсерді ақшалай түрдегі кірістер мен шығыстар арасындағы айырмашылық ретінде анықтауға болады.

Шектеулі қаржылық мүмкіндіктер жағдайында қазіргі заманғы әлемдік аналогтар деңгейінде техникалық-экономикалық көрсеткіштері бар инвестициялық жобаларды дайындауға және іске асыруға айтарлықтай резерв салынуда.

Экономикалық әсерден басқа, туризм үшін әлеуметтік әсер үлкен маңызға ие, оның мәні қабылдаушы туристік аймақтың жергілікті тұрғындарының өмірін жақсарту арқылы жаңама түрде көрінеді. Бұл жағдайда туристік ресурстарды ұтымды пайдалану, қоршаған ортаға ұқыпты қарау болып табылатын туризмге инвестиция салудан экологиялық әсердің пайда

болуы да мүмкін. Яғни, әсердің кез-келген түрі абсолютті көрсеткіштермен көрінеді [1].

Туризмдегі экологиялық және әлеуметтік әсер бір-бірімен тығыз байланысты, өйткені олар аумақтың экологиялық жағдайын жақсартудың және халықтың аурушаңдығын төмендетудің салдарын, яғни әлеуметтік бағыттағы факторды бағалауға мүмкіндік береді.

Туризм индустриясының әлеуметтік база ретінде құраушы бөлігі қонақ үйлер маусымдық сұранысқа ие болуына байланысты тиімді қолданысқа ие емес объект болып табылады. Осыған орай, еліміздің Шығыс өңірінің табиғаты қолайлы қонақ үйлер базасында балалар мен жасөспірімдердің денсаулығын нығайту мақсатында жыл бойы жұмыс жасайтын спорттық лагерлер ашу жобаларын қарастыру қажет, спорттық лагерлер жұмысын тиімді ұйымдастырған жағдайда әлеуметтік әсері орасан зор. Спорттық лагерлер жұмысын ұйымдастыру көлемді ақша қаражатын талап етеді0 осыған байланысты өңірге қаражатты шоғырландыру мақсатымен инвестициялық проектілерді ізңрлеген жөн [2].

Әдебиеттік шолу. Туризм индустриясының даму тарихы отандық қазақстандық авторлар Г.Р.Мырзағұлов пен М.О.Тұмажановтың еңбектерінде көрініс тапты, онда олар адам өмірін арттыру және халықтың өмір сүру сапасын жақсарту болып табылатын туризмнің басты әлеуметтік мақсатын белгіледі. Туризмнің негізгі әлеуметтік құндылығы-кездесулер ұйымдастыру, табиғатпен және жаңа адамдармен қарымқатынас жасау. Өйткені, адамзат қоғамының ең жоғары деңгейі (идеал) - бұл адами қатынастардың оң формаларын көбейту, сондай-ақ осы формаларды тиімді пайдалану [3].

Шығыс Қазақстанның туризмді дамыту үшін рекреациялық мүмкіндіктері Егорин А.В., Калиакперова Н.З., Канаткызы Н. еңбектерінде талданып, авторлар туристік индустрияның әлсіз даму себептерінің бірі мемлекеттік деңгейде бұл бағытпен экономиканың саласы ретінде мақсатты түрде айналыспағаны болып табылатынын атап көрсеткен. ШҚО туризмін кешенді болжауға, ұзақ мерзімді жоспарлауға, аумақтық ұйымдастыруға назар аударылмады [4].

Туризм индустриясын дамыту мәселелері бойынша отандық ғалым-экономистермен қатар посткеңестік кеңістіктегі елдердің туризм индустриясын тиімді дамыту үшін бірқатар мәселелерді шешуге өз үлестерін қосқан көптеген ресейлік ғалымдар ерекшеленеді.

Зорин И.В. [5] туристік жүйе үш супержүйенің - табиғаттың, қоғамның, ұлттық экономиканың қиылысында қалыптасады және барлық көрсетілген супер-жүйелердің құрамдас бөліктерін қамтиды: табиғи туристік ресурстар, туристер, туристік құралдар. Туризм индустриясының жағдайы осы үш супер жүйенің жағдайына тікелей байланысты.

Негізгі бөлім (талдау, нәтижелер, талқылау). Туризмге инвестициялау – бұл инвесторлардың пайда алу мақсатымен өз капиталын туристік бизнеске орналастыруы. Капитал өндірістің басты факторларының бірі болып табылатындықтан, туристік индустрияның өнімдерді өндіру мүмкіндігі инвестицияланатын капиталға тікелей тәуелді.

Жеке туристік кәсіпорын деңгейінде инвестициялар нақты жеке және заңды тұлғалардың сол кәсіпорынды дамытуға салған қаржы салымдарын білдіреді. Бұл орайда өз қаражаты немесе қарызға алынған қаражат салынуы мүмкін.

Туристік индустрияға жеке инвестицияларды, оның ішінде шетелдік инвестицияларды тарту үшін төмендегілердің маңызы зор [6]:

1) жарнамалық-ақпараттық қызмет саласындағы жергілікті биліктердің белсенділігі (аумақтық-әкімшілік құрылымдағы туристік-рекреациялық әлеуетті БАҚ-тар жариялау;

2) жергілікті және мемлекеттік биліктердің инвестициялық бастаманы ынталандыратын либералды әкімшілік және салық саясаты;

3) жергілікті биліктердің туристік кәсіпорындардың дұрыс бәсекелес ортасын қолдауға бағытталған, монополияға қарсы және қылмысқа қарсы тиімді саясаты.

Туризм индустриясындағы тәуекел факторын ескере отырып, инвестициялық жобаның экономикалық тиімділігін бағалау үшін Шығыс Қазақстан облысында орналасқан «Dedeman Oskemen Tavros» қонақ үйінің аумағындағы «Dedeman Kids» балалар спорттық лагерін құрудың инвестициялық жобасын аламыз.

1 кесте

«Dedeman Oskemen tavros» қонақ үйінің базасында Dedeman Kids балалар спорттық лагерін ашудың модельдері*

Модель түрі	Мазмұны	Артықшылықтары	Кемшіліктері
Құрылымдық модель	Қонақ үйдің жерді жалға алу шартын ресімдей отырып, заңды тұлғаны құруы	- пирамида тәрізді басшылық ету; - құрылатын кәсіпорын үшін салық салудың арнайы режимін қолдану мүмкіндігі - қонақ үй кешенінің көрсетілетін қызметтері бойынша кірістердің өсімділігі.	- заңды рәсімдеудің және лицензиялаудың қиындығы мен ұзақтығы; - капиталдық салымдардың жоғары бастапқы сомалары; - жаңа ұйымның брендін жылжытуға қосымша шығындар
Қосымша бөлімше құру моделі	Қосымша функционалдық бөлімше құрып, еңбек және материалдық шығындарды қайта бөлу	- капиталдық салымдардың аз сомасы; - заңды ресімдеудің жылдам мерзімдері - көрсетілетін қызметтердің түпкілікті өзіндік құнын оңтайландыратын еңбек және материалдық шығындарды қайта бөлу мүмкіндігі;	- басқару функцияларының күрделенуі; - біліктілік талаптарына сәйкес келетін мамандардың тапшылығы.

** Авторлармен құрастырылған*

Кестеде көрсетілген модельдердің талдау барысында ең оңтайлы түрі қосымша бөлімшесін құру моделі ең функционалды болып табылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

«Dedeman Oskemen tavros» қонақ үйіне инвестициялардың тиімділігін экономикалық бағалау келесі көрсеткіштер арқылы есептеуге болады:

1. Ақша ағынын есептеу
2. Ағымдағы таза құнды бағалау
3. Пайданың ішкі нормасын есептеу

Ақша ағынын есептеу

Балалар спорт лагерінің жұмыс істеуінің ақша ағымы деп тек әзірленген инвестициялық жобаны іске асырумен байланысты ақшалай қаражаттың түсімдері мен төлемдері танылады. Ақша ағынын есептеу келесі алгоритм бойынша жүргізіледі. Сатудан түскен кірістер мен ағымдағы жылдық шығындар есептелгеннен кейін балалар лагерінің салық салынғанға дейінгі пайдасы анықталды. Ақша ағынын есептеу таза пайда мен өтемпұлды қосу арқылы жүзеге асырылды.

2 кесте

Dedeman Kids балалар спорт лагерінің инвестициялық жобасының ақша ағынын есептеу*

Көрсеткіштер	1-жыл	2-жыл	3-жыл	4-жыл	5-жыл
Сатудан түсім (млн. теңге)	232,2	310,8	373,8	441	520,8
Жүктеме коэф., %	35	45	52	59	67
Болжамалы баға, теңге/күн	18222	18948	19704	20496	21312
Ұсынылатын қызметтердің өзіндік құны (млн. теңге.), оның ішінде:	221,4	215,4	207,6	202,2	196,2
Материалдық шығыстар	81,9	85,08	88,92	91,8	96
Негізгі өндірістік қорлар мен материалдық емес активтердің өтемпұлы	12,9	12,9	12,9	12,9	12,9
Персоналдың еңбекақысы	32,4	33,6	34,8	36,2	37,8
Әлеуметтік қажеттіліктерге аударымдар	9,6	10,02	10,2	10,8	10,83
Үстеме шығыстар	7,99	4,57	9,15	9,86	10,58
Кредит бойынша пайыздарды төлеу	30,1	25,2	18,9	12,6	6,3
Салық салынғанға дейінгі пайда, млн. теңге	10,8	95,4	166,2	238,8	324,6
Таза пайда, млн. теңге	8,7	76,2	132,6	190,8	259,2
Ақшы ағыны, млн. теңге	21,6	89,1	145,5	203,7	272,1

** Есептеулер негізінде авторлармен құрастырылған*

Ақша ағынының мөлшерін бағалаудың оң мәндері жұмыс істеп тұрған Dedeman Oskemen Tavros қонақ үйінің базасында балалар спорт лагерін құрудың перспективалығын растайды.

Балалар спорт лагерін құрудың осы инвестициялық жоспарын әзірлеу барысында дисконттау мөлшерлемесі қолданылды, r=12 %. Бұл ретте банктік депозиттер бойынша ең жоғары мөлшерлемеден – 8 %-ды және инфляцияның жоспарланған деңгейінен – 4 %-ды негізге алдық.

Ағымдағы таза құнды бағалау

Таза ағымдағы құн (NPV – net present value) бизнес-жоспардың жалпы абсолютті нәтижесін сипаттайды. Бұл – лагерьдің жұмыс процесінде жүзеге асырылатын ақша түсімдері мен осы жобаны жүзеге асыру үшін қажет барлық шығындар арасындағы айырмашылық.

Алынған таза ағымдағы құнды есептеу нәтижесі бойынша балалар спорт лагерін құрудың бизнес-жоспарының әзірленген жобасының табыстылығы мен өтелімділігі есептеудің келесі жолдарымен айқындалады:

Егер NPV>0 болса, онда балалар спорт лагерінің жобасы өтелінеді;

2. Егер NPV<0 болса, онда балалар спорт лагерінің жобасы өтелінбейді және оны қабылдамау керек.

3 кесте

Ағымдағы таза құнның мәндері, млн. теңге*

Көрсеткіштер	Инвестициялар	1-жыл	2-жыл	3-жыл	4-жыл	5-жыл
Ақша ағыны (CF)		21,6	89,1	145,5	203,7	272,1
Ақша ағынының ағымдағы құны (CF_t)		10,2	71,4	103,8	129,6	154,8
Капитал салымдарының ағымдағы құны	363,2					
Ағымдағы таза құн (NPV)	-363,2	-353	-281,6	-177,8	-48,2	106,6

** Есептеулер негізінде авторлармен құрастырылған*

Әзірленген бизнес-жоспарда алғашқы төрт жылдағы NPV мәні – теріс шама, яғни осы кезеңде балалар сауықтыру лагерінің қызметі тиімсіз, алайда кейінгі мәндер оң, яғни жоба өтелінеді және оны қабылдаған жөн.

Пайданың ішкі нормасын есептеу

Пайданың ішкі нормасы – есептелген пайыздық мөлшерлеме, ол бойынша балалар спорт лагерінен алынатын кірістер оны ұйымдастырудағы шығындарға тең болады, яғни бұл ағымдағы таза құны нөлге тең (NPV=0) болатын есептелген пайыздық мөлшерлеме.

Балалардың спорттық демалысы, сондай-ақ кез-келген басқа іс-әрекеті әртүрлі қауіптерге ұшырағыш келеді. Мұндай қызметте орын алатын тәуекелдер әртүрлі, олардың пайда болу ықтималдығы да жоғары. Осылайша, ықтимал салдардың уақтылы алдын-алу үшін оларды анықтау және азайту мәселелері өзекті болады.

Тәуекелдерді келесідей бөлуге болады:

1. Қауіптілік сипаты бойынша (техногендік, табиғи және аралас);

2. Қызмет түріне байланысты (кәсіпкерлік, инвестициялық, кәсіби, өндірістік);

3. Тәуекелге тап болған нысанға байланысты (өмірі мен денсаулығына байланысты тәуекелдер, мүлік тәуекелдері).

Бастапқы жоспарланған жүктеме бес жыл ішінде орташа есеппен жылына 52 %-ды құрайды деп болжанып отыр. Бұл ретте NPV мәні 147,6 млн. теңгеге тең, өтелу мерзімі 3,55 жылды құрайды және ішкі кірістілік нормасының (IRR) мәні 26 %-ды құрайды. Жүктеудің осы деңгейін арттырып, төмендету арқылы, лагерь жүктемесінің өзгеруіне талдау жасап көрейік.

4 кесте

Лагерь жүктемесінің өзгеруіне байланысты бизнес-жоспардың тиімділік көрсеткіштерінің өзгеруі*

Жүктелу коэф., %	44 %	52 %	75 %
Ағымдағы таза құн (NPV)	-16,8	147,6	621,6
Өтелу кезеңі	5,23	3,55	1,75
Инвестициялардың кірістілігі (PI)	0,95	1,41	2,71
Кірістіліктің ішкі нормасы (IRR)	10,00	26,00	65,00

** Есептеулер негізінде авторлармен құрастырылған*

Кешеннің жүктемесі 44 %-ға дейін азайған кезде NPV мәні теріс болады және -16,8 млн. теңгені құрайды. Тиісінше кірістілік көрсеткіштері – 0,95-ке дейін және ішкі пайда нормасы – 10 %-ға дейін төмендейді және жобаның өтелу көрсеткіші артып, 5,23 жылды құрайды.

Кешен жүктемесі 75 %-ға дейін артқан жағдайда, инвестициялық жобаның барлық көрсеткіштері едәуір жақсарады: NPV мәні 621,6 млн. теңгеге жетеді, жобаның өтелу мерзімі 1,75 жылға дейін төмендейді, инвестициялардың кірістілігі 2,71-ге дейін артады, ал пайданың ішкі нормасы 65 % деңгейіне жетеді.

Қорытынды. Кәсіпкерлік қызметтің бұл түрін туристік бизнес ретінде қарастыра отырып, бұл қызмет көрсету кезіндегі кәсіпкерлік қызметтің ең қауіпті түрлерінің бірі болып табылатынын, соның нәтижесінде тек туризмге ғана тән тәуекел жағдайларының саны арта түсетінін атап өткен жөн. [7]. Туризм индустриясындағы тәуекелдер - бұл сыртқы және ішкі себептерге байланысты шығындар немесе шығындар ықтималдығы. Туризм индустриясындағы тәуекелдерді шығу тегіне қарай экономикалық, қаржылық, әлеуметтік, саяси, экологиялық, құқықтық, ішкі деп бөлуге болады.

Жоғарыда жүргізілген зерттеулерге сүйене отырып келесі қортынды жасауға болады: туризм индустриясындағы тәуекелдерді бағалау сапалық, сандық талдауды қамтиды және нвестициялық жобаны жасау барысында жүргізіледі. Dedeman Kids балалар спорт лагерінің жүктемесін 75 %-ға тең етіп өзгерту арқылы, лагерьдің қызметінің тиімді нәтижесіне қол жеткізуге болады. Балалар спорт лагерінің осы көрсеткішімен Dedeman Oskemen Tavros қонақ үйі өз аумағында балалар спорт лагерін ұйымдастыруға салған барлық қаражатын екі жылға толмай қайтарады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Борлакова З.А., Семенова Ф.З. Управление инвестициями в индустрии туризма: монография /под ред. Ф.З. Семеновой. – Москва: Прометей, 2010. – 178 с.

2. Туризм экономикасы: Оқулық / М.А. Морозов, Н.С. Морозов, Г.А. Карпова, Л.В. Хорева. – М.: Туризм федералды агенттігі, 2014. – 320 б.

3. Мырзагулова Г.Р., Тұмажанова М.О. Туризм тарихы және оның әдістемесі. – Алматы: Лантар Трейд, 2019. – 103 б.

4. Егорина А.В., Калиакперова Н.З., Канаткызы Н. Туризмді дамыту дағы Шығыс Қазақстанның рекреациялық мүмкіндіктері // қолданбалы және іргелі зерттеулердің халықаралық журналы. – 2016. – № 2-3. – Б. 384-388; [Электрондық ресурс] URL: https://applied-research.ru/ru/article/view?id=8475 (өтініш берген күні: 19.02.2022).

5. Зорин И.В., Квартальнов В.А. Туризм энциклопедиясы: анықтамалық. – М.: Қаржы және статистика, 2003. – 368 с.

6. ҚР туристік саласын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. [Электрондық ресурс] https://primeminister.kz/ru/gosprogrammy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-turistskoy-otrasli-respubliki-kazahstan-na-2019-2025-gody (өтініш берген күні: 19.02.2022)

7. Шаяхметова Л.М., Майдырова А.Б., Молдажанов М.Б. Халықаралық инвестицияларды тарту үшін туристік саланы мемлекеттік реттеу // Journal of Environmental Management and Tourism, [S.l.]. – Vol. 11, n. 6. – P. 1489-1495, sep. 2020.

REFERENCES

1. Borlakova Z.A., Semenova F.Z. Upravlenie investicijami v industrii turizma: monografija /pod red. F.Z. Semenovoj. – Moskva: Prometej, 2010. – 178 s. [in Russian].

2. Turizm jekonomikasy: Oқulyқ / M.A.Morozov, N.S.Morozov, G.A. Karpova, L.VHoreva. – M.: Turizm federaldy agenttigi, 2014. – 320 b. [in Kazakh].

3. Myrzagulova G.R., Tұmazhanova M.O. Turizm tarihy zhәne onyң әdistemesi. – Almaty: Lantar Trejd, 2019. – 103 b. [in Kazakh].

4. Egorina A.V., Kaliakperova N.Z., Kanatkyzy N.. Turizmdi damytu darы Shyғys Қazaқstannyң rekreacijalyқ mүmkindikteri // қoldanbaly zhәne irgeli zertteulerdiң halyқaralyқ zhurnaly. – 2016. – № 2-3. – 384-388 b.; [Jelektrondyқ resurs] URL: https://applied-research.ru/ru/article/view?id=8475 (өtinish bergen kүni: 19.02.2022) [in Kazakh].

5. Zorin I.V., Kvartal'nov V.A. Turizm jenciklopedijasy: anyқtamalyқ. – M.: Қarzhy zhәne statistika, 2003. – 368 s. [in Kazakh].

6. ҚR turistik salasyn damytudyң 2019-2025 zhyldarға arnalған memlekettik barғdarlamasy. [Jelektrondyқ resurs] https://primeminister.kz/ru/gosprogrammy/ gosudarstvennaya-programma-razvitiya-turistskoy-otrasli-respubliki-kazahstan-na-2019-2025-gody (өtinish bergen kүni: 19.02.2022) [in Kazakh].

7. Shajahmetova L.M., Majdyrova A.B., Moldazhanov M.B. Halyқaralyқ investicijalardy tartu үshin turistik salany memlekettik retteu. Journal of Environmental Management and Tourism, [S.l.]. – Vol. 11, n. 6. – P. 1489-1495, sep. 2020. [in Kazakh].

М.Б. Молдажанов, К.Е. Хасенова, Л.М. Шаяхметова

ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРОЕКТА С УЧЕТОМ ФАКТОРА РИСКА В ОТРАСЛИ ТУРИЗМА

Аннотация

В данной статье рассмотрены модели открытия комплексов спортивных лагерей в целях повышения эффективности деятельности гостиничных баз в Восточно-Казахстанской области с учетом факторов риска в современной индустрии туризма. К числу наиболее важных проблем, с которыми сталкиваются гостиничные и туристские фирмы, как, впрочем и предприятия других сфер экономики, инвестирующие средства в свое развитие, относится проблема обеспечения высокой эффективности инвестиций. Именно эффективность инвестиций должна быть приоритетом при разработке соответствующей концепции инвестиционной деятельности. Естественно, что дефицит инвестиций побуждает хозяйствующие субъекты к увеличению их объемов, в результате чего увеличивается число проектов, претендующих на включение в список финансируемых, поэтому необходимо, чтобы в этом перечне на первых местах находились наиболее эффективные проекты. Анализ эффективности инвестиционных проектов важен также потому, что расширение активов обычно связано с существенными затратами и до того, как будут затрачены большие средства, фирмам необходимо обосновать, насколько эффективным будет вложение финансовых средств через несколько лет. В целях финансирования эффективных проектов в туристскую индустрию определена методология оценки эффективности консолидированных инвестиций и рассчитана экономическая эффективность деятельности детского спортивного лагеря Dedeman Kids на базе конкретного отеля «Dedeman Oskemen Tavros». В статье уточняется, что расширение спектра услуг через организацию детского лагеря позволит не только снизить нагрузку в межсезонье, но и увеличить доходы по другим видам услуг, повысив уникальность туристического предложения отеля «Dedeman Oskemen Tavros».

M. Moldazhanov, K. Khassenova, L. Shayakhmetova

ASSESSMENT OF THE ECONOMIC EFFICIENCY OF THE INVESTMENT PROJECT TAKING INTO ACCOUNT THE RISK FACTOR IN THE TOURISM INDUSTRY

Annotation

This article discusses models for opening sports camp complexes in order to increase the efficiency of hotel bases in the East Kazakhstan region, taking into account risk factors in the modern tourism industry. Among the most important problems faced by hotel and tourism companies, as well as enterprises in other sectors of the economy that invest in their development, is the problem of ensuring high investment efficiency. It is the efficiency of investments that should be a priority when developing an appropriate concept of investment activity. Naturally, the lack of investments encourages economic entities to increase their volumes, as a result of which the number of projects that apply for inclusion in the list of funded ones increases, so it is necessary that the most effective projects be in the first places in this list. Analysis of the effectiveness of investment projects is also important because the expansion of assets is usually associated with significant costs, and before large funds are spent, firms need to justify how effective the investment of funds will be in a few years. In order to finance effective projects in the tourism industry, the methodology for evaluating the effectiveness of consolidated investments was determined and the economic efficiency of the activities of the Dedeman Kids children's sports camp based on the specific Dedeman Oskemen tavros hotel was calculated. The article clarifies that expanding the range of services through the organization of a children's camp will not only reduce the load in the off-season, but also increase income from other types of services, increasing the uniqueness of the tourist offer of the Dedeman Oskemen Tavros hotel.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).41
УДК 338.48
ГРНТИ 06.71.57

Ж.З. Арынова*, *к.э.н., доцент*
А.Ж. Нурмаганбетова, *к.э.н.*
А.Т. Искакова, *магистр, преподаватель*
Ж.Ж. Тебаев, *магистр, ст. преподаватель*
Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова
г. Караганда, Казахстан
* – основной автор (автор для корреспонденции)
e-mail:mamatai1966@mail.ru

ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКА, ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЖАРШЫСЫ, 2022 – №2(47)

УСЛОВИЯ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА КАЗАХСТАНА

Влияние индустрии гостеприимства неуклонно растет, занимая определенную часть мировой экономики. Многие страны обратились к индустрии гостеприимства в сфере туризма только для достижения экономического роста своей страны в последние десятилетия.

Используя, приведенные статистические данные развития индустрии туризма и гостеприимства Республики Казахстан, авторами проведен анализ влияния некоторых факторов, влияющих на развитие индустрии туризма.

Приведены данные Казахстана в мировом рейтинге сетевой готовности за 2020 год, затраты на информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) за 2015-2020 годы, инновационное финансирование в туризме в стране, количество обслуженных посетителей в местах размещения туристов в целом по Казахстану за последние годы.

Показано, что основополагающим фактором развития туризма является переход на цифровую экономику и технологическое развитие государства, охват цифровизацией всех процессов по всей цепочке создания стоимости продуктов отрасли.

Исследование возможных последствий туризма для экономики станет катализатором экономического роста в стране, внедрение инновационного пути развития туристской отрасли в условиях цифровизации социально-экономических процессов является составляющей современного мира в условиях повышения конкурентоспособности страны и др.

Ключевые слова: *туризм, туристическая отрасль, цифровизация, цифровая экономика, цифровая платформа, инфраструктура, информационно-коммуникационные технологии, инновации, конкурентоспособность, экономический рост.*

Кілт сөздер: *туризм, туризм индустриясы, цифрландыру, цифрлық экономика, цифрлық платформа, инфрақұрылым, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, инновациялар, бәсекеге қабілеттілік, экономикалық өсу.*

Keywords: *tourism, tourism industry, digitalization, digital economy, digital platform, infrastructure, information and communication technologies, innovations, competitiveness, economic growth.*

Введение. Деловая активность в сфере туризма особенно пострадала от последствий пандемии COVID-19. Те страны, экономика которых во многом зависит от туризма, на долгие годы будут находиться в бедственном положении. Их возвращение к нормальной ситуации будет обусловлено конкурентоспособностью их туристического сектора.

В большинстве развивающихся стран сектор туризма вносит значительный вклад в их ВВП или экономику. Эффективное управление туристическим сектором может увеличить государственные доходы, валютные поступления и занятость местного населения, что положительно скажется на экономике в целом. Влияние индустрии туризма на экономический рост уже рассматривалось во многих исследованиях до появления COVID-19. Многие ученые обнаружили связь между туризмом и экономическим ростом.

Расширение охвата вакцинации, открытие границ привело к некоторому восстановлению международного туризма в июне и июле 2021 года. В основном это связано с открытием многих направлений в Европе и Америке. Но все, же показатели международных туристических поездок за первые семь месяцев 2021 года были на 40% ниже уровня 2020 года и на 80% ниже по сравнению с тем же периодом допандеми-

ческого 2019 года. Несмотря на относительное улучшение по сравнению с низким уровнем 2020 года, показатели международного туризма все же остаются значительно ниже уровня 2019 года.

Актуальность данного исследования обусловлена тем, что восстановление внутренних туристских направлений зависит от продвижения на рынок новых продуктов, использования цифровых платформ для повышения конкурентоспособности, создания достойных рабочих мест и использования эффективных протоколов охраны здоровья.

При изучении материалов исследования применены методы теоретического обобщения и сравнения, динамического и экономико-статистического анализа, методы рейтинговой и экспертной оценки.

Обзор литературы. Индустрия туризма является одной из новых областей, изучаемых различными науками, и сегодня она рассматривается странами по-разному. Поскольку использование туристского потенциала и возможностей в каждом регионе может обеспечить динамичную и активную основу для развития этого региона, изучение потенциала этих возможностей с точки зрения географии будет особой необходимостью.

Индустрия туризма является одной из новых областей, изучаемых различными науками, и сегодня она рассматривается странами по-разному. Поскольку использование туристского потенциала и возможностей в каждом регионе может обеспечить динамичную и активную основу для развития этого региона, изучение потенциала этих возможностей с точки зрения географии будет особой необходимостью. X. He, J. Cheng, S.R. Swanson [1], AlSuwaidi M., Eid R., Agag G. [2] определяют, что в контексте дестинации имеет влияние экологически ответственное поведение туристов на качество обслуживания сотрудников и имеет положительную связь с обязательствами туризма по охране окружающей среды и регулируется социальной ответственностью дестинации.

Wieczorek-Kosmala M. [3], Садыков Ж.А., Саванчиева А.С., Хамитова Д.М., Ивлева Н.В. [4], Кулмаганбетова А.С., Дубина И.Н., Рахметулина Ж.Б. [5] в своих исследованиях продолжают дискуссию о влиянии COVID-19 на индустрию туризма, указывая на важность финансовых резервов и наличных средств в определении возможностей устойчивости. В этом отношении данное исследование выделяет желаемые направления системных вмешательств и управленческие проблемы.

Однако остаются нерешенными такие вопросы как цифровизация, экономическая глобализация, инновации в разработке новых технологий, социальные изменения в формировании развития туризма, совершенствование инфраструктуры индустрии туризма и гостиничного бизнеса и туристской дестинации которые требуют дальнейших глубоких разработок и новых подходов в изучении этой научной проблемы.

Основная часть. Позитивная тенденция в области развития цифровой отрасли Казахстана в мировом рейтинге, внедрение цифровых моделей управления сектором и создании новых рабочих мест, формирование экосистем предпринимательства и производство новых устойчивых продуктов явились современными требованиями к безопасным путешествиям с помощью технологий (Рисунок 1).

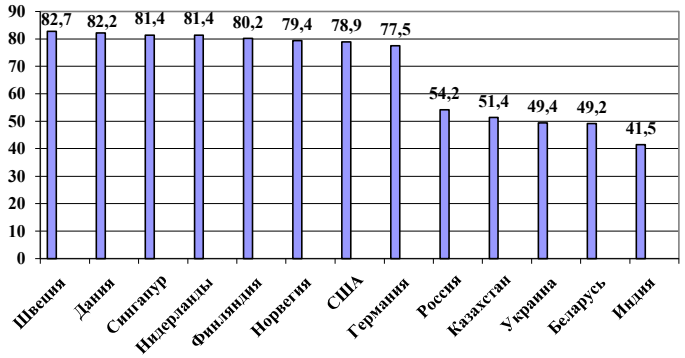

Рисунок 1. **Казахстан в мировом рейтинге сетевой готовности за 2020 год***

* *Источник [6]*

Данный индекс сетевой готовности является одним из ключевых показателей технологического потенциала стран мира, а также возможностей их развития в сфере высоких технологий и цифровой экономики. Рисунок 1 показывает, что Казахстан по уровню развития информационного общества опережает такие страны, Украина, Беларусь, Индия.

Расходы на информационно-коммуникационные технологии за последние 6 лет имеет тенденцию роста, увеличившись на 3,5% или 13,3 млрд. тенге до уровня 388928,5 млн. тенге в 2020 году (Рисунок 2).

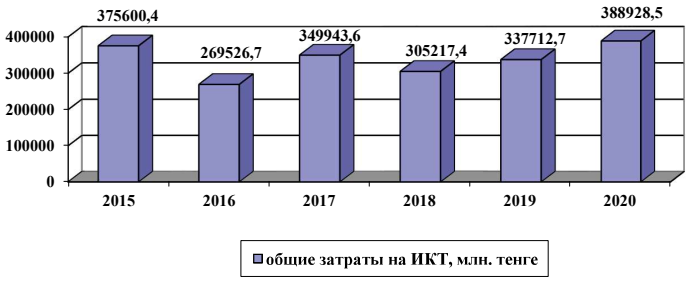

Рисунок 2. **Затраты на информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) за 2015-2020 годы, млн. тенге***

** Источник [6]*

Кризис ускорил процесс цифровизации и привел к более широким возможностям использования цифровых инструментов и онлайновых ресурсов в целях рационализации деятельности в сфере туризма (поддержка мер экологического планирования и контроля, защиты природных ресурсов). На развитие туристской отрасли в Казахстане оказывает замедление глобальной экономики, неопределенность, а также геополитическая напряженность в ряде регионов, которые могут привести к повышенной осторожности как туристов, так и инвесторов в турбизнесе. В результате чего, рост инновационной активности предприятий с 9,3% до 11,5% позволяет решать ряд задач по созданию условий развития инновационных форм малого бизнеса Казахстана (Рисунок 3).

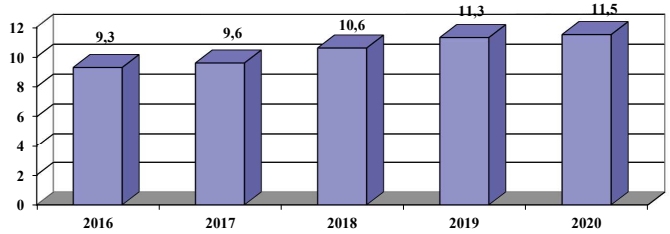

Рисунок 3. **Инновационная активность предприятий Казахстана за 2016-2020 годы, %***

** Источник [7]*

Практика показывает, что существует прямая связь между тенденциями в уровне развитии индустрии туризма и общими экономическими, техническими, социальными и инновационными (технологическими) достижениями, что требует повышение качества оказываемых услуг на основе инновационных подходов в управлении.

Всего в Казахстане по состоянию на 2020 год функционировали более 4 тыс. туристских организаций, 153 санаторно-курортных организаций, занимающихся организацией и предоставлением туристских услуг, из них более 3,3 тыс. турагента и 669 туроператоров.

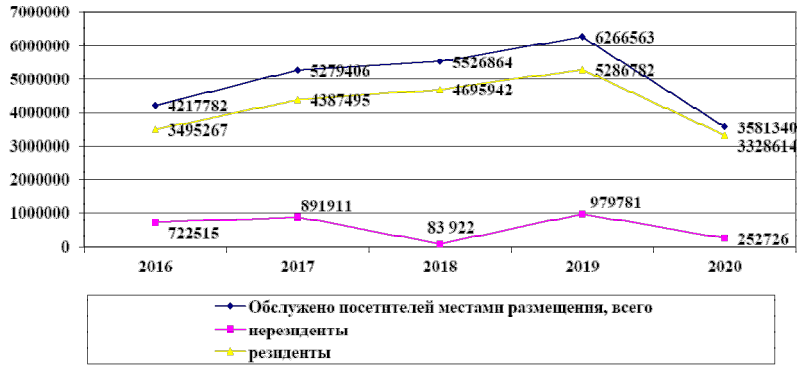

Рисунок 4. **Количество обслуженных посетителей в местах размещения туристов в целом по Казахстану за период с 2016-2020 годы, человек***

** Источник [7]*

Количество обслуженных посетителей в местах размещения туристов в целом по Казахстану за период с 2016-2020 годы на рисунке 4 показывает, что в 2020 году эта цифра составила 3,8 млн. человек, снизившись по сравнению с 2019 годом в 1,7 раза, с 2018 годом – 1,4 раза, с 2017 годом – 1,4 раза, с 2016 годом – 1,1 раза.

Эксперты прогнозируют растущий спрос на внутренний туризм. Ожидается, что постепенная вакцинация против COVID-19 ослабит ограничения на поездки, постепенно нормализует международные поездки и откроет границы многих стран. Некоторые крупные рынки, такие как США, Германия и Франция, в последние месяцы демонстрируют слабые признаки восстановления. В то время как спрос на международные поездки остается низким, внутренний туризм продолжает расти на нескольких крупных рынках, таких как Китай и Россия, где спрос на внутренние авиаперевозки в основном вернулся к докризисному уровню.

Рисунок 5. **Инновационное финансирование в туризме, млн. тенге***

** Источник [7]*

Развитие туризма имеет положительные эффекты и включает создание продукции и доходов в иностранной валюте, вклад в государственные доходы, создание рабочих мест и деловых возможностей, стимулирование инвестиций в инфраструктуру и вклад в региональное развитие. Исследование возможных последствий туризма для экономики станет катализатором экономического роста в стране, ведь инновационное финансирование в туризме в 2020 году в Казахстане достигло показателя – 418,6 млрд. тенге (Рисунок 5). О чем свидетельствуют также данные рисунка 6, так как между показателями инвестиций и результативностью отрасли туризма наблюдается довольно сильная зависимость с коэффициентом корреляции $r = 0,99$.

Рисунок 6. **Показатели влияния инвестиций на объем произведенной продукции туризма***

* *Составлено авторами*

Заключение. Таким образом, стремительное развитие финансовых и реальных инноваций, разработка и внедрение цифровых технологий и средств производства, выполняющих вспомогательную функцию в реализации цифровой политики государства, явились дополнительными триггерами перехода мирового сообщества к цифровой экономике. Технологическая независимость государства, возможности коммерциализации отечественных исследований и разработок, технологическое развитие компаний и повышение конкурентоспособности продукции на мировом рынке являются продуктами цифровых технологий.

Переход на цифровую экономику и технологическое развитие государства является основополагающим фактором мирового лидерства как в сфере цифровых технологий, так и в развитии традиционных отраслей экономики. Процесс цифровизации от создания стоимости, начиная от оформления виз, платежей за отели, работы с большими данными должны определять соответствующую траекторию развития современных цифровых технологий в целях содействия ответственному и инновационному предпринимательству развития местного туризма.

ЛИТЕРАТУРА

1. He X., Cheng J., Swanson S.R., Su L., Hu D. The effect of destination employee service quality on tourist environmentally responsible behavior: A moderated mediation model incorporating environmental commitment, destination social responsibility and motive attributions. Tourism Management T.90,104470., 2022 DOI 10.1016/j.tourman.2021.104470

2. AlSuwaidi M., Eid R., Agag G. Understanding the link between CSR and employee green behaviour // Journal of Hospitality and Tourism Management. – 2021. – 46. – P. 50-61. – http://www.journals.elsevier.com/journal-of-hospitality-and-tourism-management doi: 10.1016/j.jhtm.2020.11.008

3. Wieczorek-Kosmala M. A study of the tourism industry's cash-driven resilience capabilities for responding to the COVID-19 shock. Tourism Management 88,104396. – DOI 10.1016/j.tourman.2021.104396, 2022

4. Садыков Ж.А., Саванчиева А.С., Хамитова Д.М., Ивлева Н.В. Направления инновационного развития туризма в Республике Казахстан // Вестник КазУЭФМТ. – 2021. – № 4 (45). – С. 144-150.

5. Кулмаганбетова А.С., Дубина И.Н., Рахметулина Ж.Б. Покомпонентная оценка инновационного потенциала субъектов малого и среднего бизнеса: опыт Казахстана // Экономика. Профессия. Бизнес. – 2019. – №3. – С. 57. – DOI: 10.14258/epb201934

6. Исследование методологических подходов к проведению аудита эффективности реализации политики перехода к цифровой экономике // gov.kz›memleket/entities/esep (дата обращения: 1.03.2022 г.).

7. Статистика // Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – 2021. – URL: http:// www.stat.kz. (дата обращения: 20.04.2022).

REFERENCES

1. He X., Cheng J., Swanson S.R., Su L., Hu D. The effect of destination employee service quality on tourist environmentally responsible behavior: A moderated mediation model incorporating environmental commitment, destination social responsibility and motive attributions. Tourism Management T.90,104470., 2022 DOI 10.1016/j.tourman.2021.104470

2. AlSuwaidi M., Eid R., Agag G. Understanding the link between CSR and employee green behaviour // Journal of Hospitality and Tourism Management. – 2021. – 46. – P. 50-61. – http://www.journals.elsevier.com/journal-of-hospitality-and-tourism-management doi: 10.1016/j.jhtm.2020.11.008

3. Wieczorek-Kosmala M. A study of the tourism industry's cash-driven resilience capabilities for responding to the COVID-19 shock. Tourism Management 88,104396. – DOI 10.1016/j.tourman.2021.104396, 2022

4. Sadykov Zh.A., Savanchieva A.S., Hamitova D.M., Ivleva N.V. Napravlenija innovacionnogo razvitija turizma v Respublike Kazahstan // Vestnik KazUJeFMT – 2021. – № 4 (45). – S. 144-150. [in Russian]

5. Kulmaganbetova A.S., Dubina I.N., Rahmetulina Zh.B. Pokomponentnaja ocenka innovacionnogo potenciala sub#ektov malogo i srednego biznesa: opyt Kazahstana // Jekonomika. Professija. Biznes. – 2019. – № 3. – S. 57. – DOI: 10.14258/epb201934 [in Russian]

6. Issledovanie metodologicheskih podhodov k provedeniju audita jeffektivnosti realizacii politiki perehoda k cifrovoj jekonomike // gov.kz›memleket/entities/esep (data obrashhenija: 1.03.2022 g.) [in Russian]

7. Statistika // Komitet statistiki Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. – 2021. – URL: http:// www.stat.kz. (data obrashhenija: 20.04.2022). [in Russian]

Ж.З. Арынова, А.Ж. Нурмаганбетова, А.Т. Искакова, Ж.Ж. Тебаев

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК СУБЪЕКТІЛЕРДІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ШАРТТАРЫ

Андатпа

Қонақжайлылық индустриясының ықпалы әлемдік экономиканың белгілі бір бөлігін алып жатқан тұрақты өсуде. Көптеген елдер соңғы онжылдықтарда өз елінің экономикалық өсуіне қол жеткізу үшін туристік қонақжайлылық индустриясына бет бұрды. Қазақстан Республикасының туризм және қонақжайлылық индустриясының дамуы туралы берілген статистикалық мәліметтерді пайдалана отырып, авторлар туризм индустриясының дамуына әсер ететін кейбір факторлардың әсерін талдады. Қазақстанның 2020 жылға желілік дайындығының әлемдік рейтингіндегі деректері, 2015-2020 жылдарға арналған ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) шығындары, елдегі туризмді инновациялық қаржыландыру, жалпы Қазақстан бойынша туристерді орналастыру орындарында қызмет көрсетілген келушілер саны. соңғы жылдары берілген. Туризмді дамытудың іргелі факторы цифрлық экономикаға көшу және мемлекеттің технологиялық дамуы, салалық өнімдердің барлық қосылған құн тізбегі бойынша барлық процестерді цифрландыруды қамту екені көрсетілген. Туризмнің экономика үшін ықтимал салдарын зерттеу елдегі экономикалық өсудің катализаторына айналады, әлеуметтік-экономикалық процестерді цифрландыру жағдайында туристік индустрияны дамытудың инновациялық жолын енгізу қазіргі заманғы дамудың құрамдас бөлігі болып табылады. елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыру жағдайында әлемдік және т.б.

Z. Arynova, A. Nurmaganbetova, A. Iskakova, Z. Tebayev

CONDITIONS FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF BUSINESS SUBJECTS IN THE TOURISM INDUSTRY OF KAZAKHSTAN

Annotation

The influence of the hospitality industry is steadily growing, occupying a certain part of the world economy. Many countries have turned to the tourism hospitality industry just to achieve their country's economic growth in recent decades. Using the given statistical data on the development of the tourism and hospitality industry of the Republic of Kazakhstan, the authors analyzed the influence of some factors influencing the development of the tourism industry. The data of Kazakhstan in the world rating of network readiness for 2020, the costs of information and communication technologies (ICT) for 2015-2020, innovative financing in tourism in the

country, the number of visitors served at tourist accommodation places in general in Kazakhstan in recent years are given. It is shown that the fundamental factor in the development of tourism is the transition to a digital economy and the technological development of the state, the coverage of digitalization of all processes along the entire value chain of industry products. The study of the possible consequences of tourism for the economy will become a catalyst for economic growth in the country, the introduction of an innovative way of developing the tourism industry in the context of the digitalization of socio-economic processes is a component of the modern world in the context of increasing the country's competitiveness, etc.

DOI 10.52260/2304-7216.2022.2(47).42
UDC: 330.338
SCSTI: 06.71.57

R. Takhtayeva*, *PhD Student*[1]
A. Kapenova, *c.e.s., assoc. professor*[2]
V. Blagoev, *professor*[3]
Alikhan Bokeikhan University
Semey, Kazakhstan[1]
Turan-Astana University
Nur-Sultan, Kazakhstan [2]
Varna University of Management
Sofia, Bulgaria[3]
* – main author (author for correspondence)
e-mail: rimmatahtaeva@mail.ru

MANAGEMENT FEATURES AND POTENTIALITY OF TOURISM INFRASTRUCTURE ADVANCEMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The article deals with the major problem of the tourism management system in the Republic of Kazakhstan. The unusualness of management is that there is no specific strategy for the improvement of the management objects, just as there is no specific universal management model. Methods and models of industry management are described. The key spaces within which the management entity defines its goals are also studied. The position of the tourism infrastructure in the Republic of Kazakhstan is examined. Decisive elements of the tourism infrastructure are being formed: accommodation facilities, catering, training, and transport. Ways to solve the problems of forming the tourism infrastructure in terms of information and organizational support have been made. The problems of infrastructure development in the country are taken into account. The article deals with the Concept of tourism improvement in the Republic of Kazakhstan, the objective of which is to develop a competitive tourism industry in 5 years for the sake of providing employment to the population, sustainable growth in the profits of the population of Kazakhstan by increasing external and internal tourism, in conjunction with transformation of Kazakhstan into a tourist center of the Central Asian region.

Keywords: *tourism economy; infrastructure; innovation; analysis; tourism management; tourist facilities; staff; recreation; competition; cluster.*

Кілт сөздер: *туризм экономикасы; инфрақұрылым; инновация; талдау; туризмді басқару; туристік объектілер; персонал; рекреация; бәсекелестік; кластер.*

Ключевые слова: *экономика туризма; инфраструктура; инновация; анализ; управление туризмом; туристские объекты; персонал; рекреация; конкуренция; кластер.*

Introduction. One of the main requirement for the development of mass sustainable tourism, its enlargement and perpetuation of high quantity of demand is an increase in free time and an increase in the material well-being of society.

The increase in recess is an valuable aspect in the improvement of tourism. Also, «the need for rest is the top floor of the pyramid of human needs». «Human needs in tourism are the restoration and development of the physical and mental strength of a human, as well as his physical, intellectual and spiritual development». But for the sake of these needs to spread, society should reach a high level of well-being.

The tourist information concept is an important and significant part of the tourism infrastructure and in the Republic of Kazakhstan is portrayed by annual tourism events. Kazakhstan tourist fair «Sarkylmas sayakhat», Friendship meeting of tourists of Kazakhstan and CIS countries «Irtysh meridian» (Pavlodar region), Ile-Balkhash regatta (Almaty region), tourist rallies under the motto «Tourism against drugs».

But the specialized tourism information infrastructure is in its original state: there is no tourism register and cadastre. It is not known how many monuments of history, culture, natural heritage and tourist sites are in the republic, therefore, travel agencies and individual tourists cannot find out about them. The register of tourist routes and trails exists, but is maintained officially and cannot replace the tourist register and cadastre [1].

Another problem of the strategic development of tourism infrastructure is the personnel problem. There are 28 universities in Kazakhstan that train tourism managers; every year, 400 specialists with

secondary education and 900 specialists with higher professional education graduate in Kazakhstan. This is not enough.

With a lack of qualified personnel, graduates of specialized higher educational institutions, as a result of the lack of abilities and knowledge in particular specialties, are still unclaimed. The circumstances of peculiarity service are not being settled not only in the structure of educating employees of a hotel and tourism industry, but also professionals in associated businesses serving travelers [2].

The transport infrastructure has an impact on the development of tourism. Transport links the specific elements of the tourism business and provides to its rapid development. Tourists arrive in Kazakhstan mainly on modern aircraft and maintenance technologies.

Most tourists prefer the service of foreign carriers, which entails a drop in passenger traffic on the flights of Kazakhstani carriers. Many interesting objects of the country have to be passed along country roads, and the most of the highways leave much to be desired [2].

Literature review. The organization and development of the tourism services market, including tourism management at the country and regional level, are devoted to the works of domestic and foreign authors: Thompson Jr.A., Strickland III A.J. [2], Kharkovskaya E.V., Efremova N.V. [3] and others.

Innovative aspects of activity in the environment of tourism are given attention in the works of Golovchenko V.A. [4], Grinko S.A.[5], Morozov M.A., Morozova N.S. [6], Pilyavsky V.P. [7] and others.

In addition, the republican programs and strategies in the environment of tourism development and other regulatory legal acts related to the advancement of tourism in the Republic of Kazakhstan, along with various statistical and other sources related to the development of tourism at the global, national and regional levels were analyzed.

Main part of the research. According to some estimates, income from international tourism in Kazakhstan is no more than 10% of the potential. Large initial investments are necessary to draw attention of tourists from abroad and develop government fund from international tourism. But in Kazakhstan, which possesses glorious tourist and competitive resources, there is no up-to-date tourist infrastructure - good hotels, all kinds of transport, telecommunications and a highly developed service sector have become the norm for Western tourists. Investments in tourism infrastructure will pay off quickly. After all, it is not for nothing that the tourism industry is called abroad the «chicken that lays the golden eggs», but no one in the republic is seriously and purposefully engaged in solving this problem at the state level. Financing tourism, as before, is a leftover principle. In pursuit of today's ghostly petrodollars, the state is losing sight of the potential for boosting the national economy through tourism. This path has long been successfully followed by both the developed countries of the world and, to a certain extent, neighboring states: Kyrgyzstan and Uzbekistan.

Kazakhstan has good prospects for the development of domestic tourism. The development of a full-fledged tourism industry is associated with attracting foreign tourists. The international exhibition EXPO-2017 contributed to the advancement of tourism in Astana [8].

Results. Tourism in Kazakhstan has a high potential. This can be seen both in the raise of indicators of the tourism business before the pandemic, and in worldwode rankings. So, in the «pre-quarantine» 2019 in the rating of competitive ability in the field of travel and tourism, the country took 80th place, moving up one line in comparison with earlier indicators. The index of Kazakhstan increased by 2.2% to 3.7.

For comparison, neighboring Kyrgyzstan took only 110th place, which, however, is also better than before. The best countries in the ranking are Spain, France and Germany, the worst are Yemen, Chad and Liberia.

The rating covers 140 countries and takes into account a number of factors that ensure the continual advancement of the tourism business, which assists to the growth and competitiveness of the country's economy as a whole [9].

Domestic tourism in Kazakhstan showed a sharp increase in 2020. This happened against the background of a decline in outbound tourism. According to the results of 2020, there is a decrease in outbound tourism by 73% (2,865 thousand people) and in inbound tourism by 76% (2,034 thousand people). At the same time, despite the introduction of restrictions on holding mass events, there was an increase in demand and supply for recreation in resorts within the country. Despite the pandemic year, there was a positive trend in domestic tourism, a lot of work was done to attract private investment, etc. [10].

The number of accommodation places in the resort areas increased by almost 40%, and the number of rooms-by 1.8 times. The number of visitors served in the rest areas raised from 1.2 to 1.7 million people – an growth of 45%, and the volume of services provided by accommodation places from 17 billion to 24.5 billion tenge-by 1.5 times.

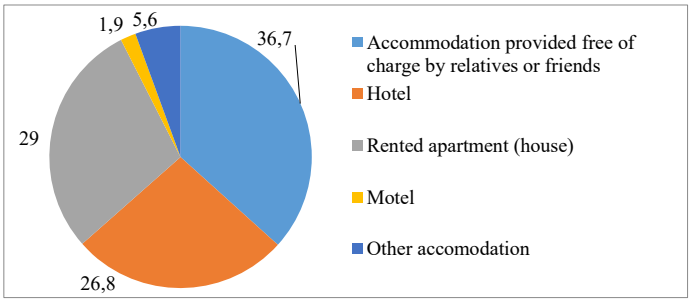

Figure 1. **Distribution of inbound visitors in 2020 by type of accommodation, in percent [10].**

The quantity of private investment in established resources in the tourism industry raised by 30% and made up to 614.7 billion tenge.

In accordance with the information of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, table 1 shows the indicators of visitors to Kazakhstan from near and far abroad countries in 2020.

Table 1

Number of visitors to the Republic of Kazakhstan in 2020 from near and far abroad countries, %*

Countries	Indicators
Russia	30,2
Uzbekistan	18
Kyrgyzstan	12,3
Ukraine	8,5
Turkey	11,3

* *Compiled by the author according to the information of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan*

The main group of visitors aged 35 to 44 years was 41.3%, 25 to 34 years – 25.3%. Most of the incoming visitors came for personal purposes – 68.4%, and the remaining 31.6% – for business and professional purposes.

The main item of visitors' expenses was transportation costs for international transportation – 65.8% and accommodation in places of accommodation – 12.7%. A small part of the expenses falls on the purchase of goods – 8.7% and food – 8.3% [11].

According to analysts, with regard to raise the capability of investment in tourism, it is required to apply the experience of developed countries and learn from their examples, as well as attract foreign management and investment. In particular, experts suggest stimulating eco-tourism – in Kazakhstan, according to them, it has a good potential.

By paying attention to social tourism, the state will be able, at the spending of state and non-state budget, charitable organizations, to actually support the least well-off part of the population in the accomplishment of their right to rest. This primarily concerns the creation of conditions for the travel of schoolchildren, young people, pensioners, disabled people, war and labor veterans and other groups of socially vulnerable citizens. It is advisable to restore the practice of providing social benefits, support for medium and small enterprises operating in the field of social tourism, and preferential lending.

At the regional level of tourism management, the goal of regulating the principles and rules of the tourism business should be to focus the interests of various groups of tourism business entities and government bodies, develop principles of tolerant behavior and propose common methods for coor-

dinating business interests (for example, a balanced representation of interest groups in government bodies in Europe, keiretsu system in Japan, etc.) [12].

Conclusion. Kazakhstan and its rich cultural, historical and natural resources face the problem of the establishment and advancement of a modern tourism industry capable to draw attention of foreign and domestic tourists. Kazakhstan is a country with a rich culture and history, where religious and cultural traditions of peoples have existed together for centuries. Kazakhstan also owns unique natural resources.; on its territory there are interesting protected natural areas of world importance [13].

Without solving the problem of moral and physical depreciation of the tourist infrastructure (food facilities, hotel facilities, air, road, sea, river and rail transport), it is beyond the bounds of possibility to resolve the issue of advancing the tourism business [14].

Also, one of the problems was the pandemic, which changed the plans of many Kazakhstanis, especially travels. Foreign vacations for Kazakhstanis have become significantly expensive over the past year. The Alakol resort is especially demanded among Kazakhstanis thanks to its medical and recreational functions. Another place that is becoming popular among tourists this season is Turkestan. In the spring 2021, Turkestan has become a new trend, it drew attention after a certain infrastructure was built [15].

ЛИТЕРАТУРА

1. О развитии туризма в Республике Казахстан. http://egov.kz/wps/portal/Content?contentPath=/egovcontent/tour_sport/turizm/article/razvitie_turiz

2. Томпсон-мл. А., Стрикленд III А.Дж. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа /пер. с англ. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2006. – 928 с.

3. Харьковская Е.В., Ефремова Н.В. Современное состояние и проблемы развития социального туризма: региональный аспект // Научный журнал «Наука. Искусство. Культура». – 2017. (ISSN Печатный: 2305-5499, Электронный: 2305-5499, 115-118 стр.).

4. Головченко В.А. ТУТ туристские технологии // Внедрение системы автоматизации в турфирме, основные проблемы и задачи. – 2004. – №12. – 111-115 с.

5. Гринько С.А. Рынок подготовки туристских кадров: реалии и перспективы развития. – http://tourlib.net/statti_tourism/grinko.htm

6. Морозов М.А. Экономика организации туризма: учебник для вузов / М. А. Морозов, Н. С. Морозова. – 5-е изд., испр. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2021. – 291 с.

7. Тахтаева Р.Ш., Пилявский В.П. Состояние и перспективы развития туризма в мире и Республике Казахстан // «Туризм и рекреация: фундаментальные и прикладные исследования». Труды VIII международной научно-практической конференции. Поволжский государственный университет сервиса, Тольятти, 25-26 апреля 2013. Издание 2-е дополненное и исправленное. – Самара: Изд-во ООО «Медиа-книга», 2013. – 692 с. 174-179 (0,4/0,3 п.л.).

8. Тахтаева Р. Ш., Молдажанов М. Б., Курманбаева С. Т. Формирование системы управления туризмом в Республике Казахстан // Сборник 7–ой Всероссийской научно-практической конференции «Учим управлять и учимся управлять» с международным участием, посвященная 70-летнему юбилею КузГТУ им. Т.Ф. Горбачева (21 ноября 2020 года, КузГТУ, г.Кемерово, РФ). – С. 87-90.

9. Как развивается туристская отрасль в Казахстане (12 апреля, 2018) [Электрон.ресурс]. – URL: strategy2050.kz: https://strategy2050.kz/ru/news/51231/

10. Как пандемия повлияла на туризм [Электрон.ресурс]. – URL: https://inbusiness.kz/ru/last/kak-pandemiya-povilyala-na-turizm

11. Внутренний туризм в Казахстане показал резкий рост за 2020 год [Электрон.ресурс]. – 2020. – URL: https://inbusiness.kz/ru/news/vnutrennij-turizm-v-kazahstane-pokazal-rezkij-rost-za-2020-god

12. Агентство по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан Бюро национальной статистики www.stat.gov.kz / Официальная статистика / По отраслям / Статистика туризма

13. Тахтаева Р.Ш. Состояние, проблемы и перспективы развития инфраструктуры туризма в Республике Казахстан // Общество. Среда. Развитие. – 2013. – № 3 (28). – С. 78-93 (0,6 п.л.).

14. Sayabek Ziyadin, Rimma Takhtaeva. Trends and problems in tourism development on the territory

of eastern Kazakhstan region // «Actual Problems of Economics», журнал с нерулевым импакт-фактором, Украина, Киев. – №9. – 2014. – С. 232-236, SciVerse Scopus, Index Copernicus.

15. Алаколь и Туркестан стали туристическими трендами этого лета. Внутренний туризм меньше всего пострадал от карантинных ограничений. [Электрон.ресурс]. – 2021. – URL: https://liter.kz/alakol-i-turkestan-stali-turisticheskimi-trendami-etogo-leta/

REFERENCES

1. O razvitii turizma v Respublike Kazakhstan. http://egov.kz/wps/portal/Content?contentPath=/egovcontent/tour_sport/turizm/article/razvitie_turiz [in Russian]

2. Tompson-ml. A., Striklend III A.Dzh. Strategic management: concepts and situations for analysis / per. s angl. – M.: Izd. dom «Vil`yams», 2006. – 928 s. [in English]

3. Khar`kovskaya E.V., Efremova N.V. Sovremennoe sostoyanie i problemy` razvitiya soczial`nogo turizma: regional`ny`j aspekt // Nauchny`j zhurnal «Nauka. Iskusstvo. Kul`tura», 2017. (ISSN Pechatny`j: 2305-5499, E`lektronny`j: 2305-5499). – S. 115-118 [in Russian]

4. Golovchenko V.A. TUT turistskie tekhnologii // Vnedrenie sistemy avtomatizacii v turfirme, osnovnye problemy i zadachi. – 2004. – №12. – S. 111-115. [in Russian]

5. Grin'ko S.A. Rynok podgotovki turistskih kadrov: realii i perspektivy razvitiya. – http://tourlib.net/statti_tourism/grinko.htm [in Russian]

6. Morozov M.A. Ekonomika organizacii turizma : uchebnik dlya vuzov / M.A. Morozov, N.S. Morozova. – 5-e izd., ispr. i dop. – Moskva: Izdatel'stvo YUrajt, 2021. – 291 s. [in Russian]

7. Takhtaeva R.Sh., Pilyavskij V.P. Sostoyanie i perspektivy` razvitiya turizma v mire i Respublike Kazakhstan // «Turizm i rekreacziya: fundamental`ny`e i prikladny`e issledovaniya». Trudy` VIII mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferenczii. Povolzhskij gosudarstvenny`j universitet servisa, Tol`yatti, 25-26 aprelya 2013. Izdanie 2-e dopolnennoe i ispravlennoe. – Samara: Izd-vo OOO «Media-kniga», 2013. – 692 s. 174-179 (0,4/0,3 p.l.). [in Russian]

8. Takhtaeva R.Sh., Moldazhanov M.B., Kurmanbaeva S.T. Formirovanie sistemy` upravleniya turizmom v Respublike Kazakhstan // Sbornik 7–oj Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferenczii «Uchim upravlyat` i uchimsya upravlyat`» s mezhdunarodny`m uchastiem, posvyashhennaya 70-letnemu yubileyu KuzGTU im. T.F. Gorbacheva (21 noyabrya 2020 goda, KuzGTU, g.Kemerovo, RF). – S. 87-90. [in Russian]

9. Kak razvivaetsya turistskaya otrasl` v Kazakhstane (12 aprelya, 2018) [E`lektron.resurs]. – URL: strategy2050.kz: https://strategy2050.kz/ru/news/51231/ [in Russian]

10. Kak pandemiya povliyala na turizm [E`lektron.resurs]. – URL: https://inbusiness.kz/ru/last/kak-pandemiya-povilyala-na-turizm [in Russian]

11. Vnutrennij turizm v Kazakhstane pokazal rezkij rost za 2020 god [E`lektron.resurs]. – 2020. – URL: https://inbusiness.kz/ru/news/vnutrennij-turizm-v-kazahstane-pokazal-rezkij-rost-za-2020-god [in Russian]

12. Agentstvo po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan Byuro naczional`noj statistiki www.stat.gov.kz / Oficzial`naya statistika / Po otraslyam / Statistika turizma [in Russian]

13. Takhtaeva R.Sh. Sostoyanie, problemy` i perspektivy` razvitiya infrastruktury` turizma v Respublike Kazakhstan // Obshhestvo. Sreda. Razvitie. – 2013. – № 3 (28). – S.78-93 (0,6 p.l.). [in Russian]

14. Sayabek Ziyadin, Rimma Takhtaeva. Trends and problems in tourism development on the territory of eastern Kazakhstan region // «Actual Problems of Economics», zhurnal s nerulevy`m impakt-faktorom, Ukraina, Kiev. – №9. – 2014. – S. 232-236, SciVerse Scopus, Index Copernicus.

15. Alakol` i Turkestan stali turisticheskimi trendami e`togo leta. Vnutrennij turizm men`she vsego postradal ot karantinny`kh ogranichenij. [E`lektron.resurs]. – 2021. – URL: https://liter.kz/alakol-i-turkestan-stali-turisticheskimi-trendami-etogo-leta/ [in Russian]

Р.Ш. Тахтаева, А.З. Капенова, В. Благоев

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ТУРИСТІК ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫ БАСҚАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ДАМЫТУ ӘЛЕУЕТІ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан Республикасындағы Туризмді басқару жүйесінің негізгі мәселелері қарастырылады. Басқарудың ерекшелігі барлық басқару объектілерін дамытудың бірыңғай стратегиясы жоқ, өйткені басқарудың бірыңғай әмбебап моделі жоқ. Саланы басқарудың әдістері мен модельдері сипатталған. Сондай-ақ, басқару субъектісі өз мақсаттарын анықтайтын негізгі салалар зерттелуде. Қазақстан Республикасындағы туристік инфрақұрылымның жай-күйіне талдау жасалды. Туристік инфрақұрылымның негізгі элементтерін дамыту көрсетілген: көлік, орналастыру, тамақтану, кадрларды даярлау. Туристік инфрақұрылымды дамытудың қазіргі проблемаларын, атап айтқанда ақпараттық және ұйымдастырушылық қамтамасыз ету саласындағы мәселелерді шешу жолдары тұжырымдалған. Жалпы елдегі инфрақұрылымды дамыту мәселелері қаралды. Туристік инфрақұрылымды дамытудың қазіргі проблемаларын, атап айтқанда ақпараттық және ұйымдастырушылық қамтамасыз ету саласындағы мәселелерді шешу жолдары тұжырымдалған. Сондай-ақ, мақалада Қазақстан Республикасында туризмді дамыту тұжырымдамасы қарастырылады, ол халықты жұмыспен қамту үшін 5 жыл ішінде бәсекеге қабілетті туризм индустриясын құруды, келу және ішкі туризм көлемін ұлғайту есебінен ел кірісінің тұрақты өсуін, сондай-ақ Қазақстанды Орталық Азия өңірінің туристік орталығына айналдыруды көздейді.

Р.Ш. Тахтаева, А.З. Капенова, В. Благоев

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ И ПОТЕНЦИАЛ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Данная статья рассматривает ключевые проблемы системы управления туристической инфраструктуры в Республике Казахстан. Особенность управления в том, что нет единой стратегии формирования всех предметов управления, как не существует единой системы управления. Описаны способы и модели управления отраслью. Также изучаются главные области, в рамках которых предмет управления определяет свои цели. Изучено положение туристической инфраструктуры в Республике Казахстан. Представлено формирование ключевых элементов туристической инфраструктуры: транспорта, средств размещения, общественного питания, подготовки кадров. Составлены пути решения имеющийся проблем формирования туристической инфраструктуры, в частности в области информационного и организационного обеспечения. Осмотрены проблемы формирования инфраструктуры в стране в целом. Составлены пути решения имеющийся проблем формирования туристической инфраструктуры, в частности в области информационного и организационного обеспечения. Также рассматривается Концепция развития туризма в Республике Казахстан, которая предусматривает создание конкурентоспособной индустрии туризма в течение 5 лет для обеспечения занятости населения, стабильного роста доходов страны за счет увеличения объемов въездного и внутреннего туризма, а также превращения Республики Казахстан в туристический центр Центральной Азии.

Абдрахманова Ж.С. PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Айбосынова Д.А. қауымд. профессор, Қазақ технология және бизнес университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Аймағамбетов Е.Б. э.ғ.д., профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

Аймурзина Б.Т. э.ғ.д., профессор, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Айтхожина А.Е. магистр, аға оқытушы, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Амирбекова Д.К. PhD, қауым. профессор, Қазақстан-Британ Техникалық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Алтынбеков М.А. PhD, қауымд. профессор, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Альмерекова Н.А. э.ғ.д., профессор, «Қайнар» университеті, Алматы қ., Қазақстан

Андабаева Г.К. э.ғ.к., доцент, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Амержанова Д.А. PhD, доцент, Қазақ еңбек және әлеуметтік қатынастарак адемиясы, Алматы қ., Қазақстан

Арынова Ж.З. э.ғ.к., доцент, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

Ауезова З.Т. э.ғ.к, доцент, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Байбашева Г.К. PhD, доцент, «Астана» халықаралық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Баймбетова А.Б. э.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Баймаганбетов С.Т. PhD, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан

Баксултанов Д.Е. PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Балгинова К.М. э.ғ.к., қауымд. профессор, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

Башкирова Н.Н. э.ғ.к., доцент, Мемлекеттік және муниципалды қаржы департаменті М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті, Мәскеу қ., Ресей

Баяндин М.А. э.ғ.к., доцент, «Тұран-Астана» университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Бейсенгалиев Б.Т. э.ғ.д., профессор, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Бейсембекова С.Х. PhD докторанты, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

Безлер О.Д. магистр, аға оқытушы, Қазтұтынуодағының Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

Бекбусинова Г.К. э.ғ.к., доцент**,** «Тұран-Астана» университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Бекмұрзаева А.Б. PhD докторанты, Инновациялық Еуразия университеті, Павлодар қ., Қазақстан

Берназарова Р.Д. магистр, аға оқытушы, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Біздің авторлар

Благоев В.	профессор, Варна басқару университеті**,** София қ., Болгария
Болганбаев А.Д.	PhD, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан
Бугубаева Р.О.	э.ғ.к., профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Гимранова Л.Р.	PhD докторант**,** Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Демесінов Т.Ж.	э.ғ.к., профессор, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., Қазақстан
Дуламбаева Р.Т.	э.ғ.д., профессор, Академия, Қазақстан Республикасы Президентінің академиясы, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ерманова О.О	э.ғ.қ., доцент, Орталық Қазақстан Академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан
Есенгараев Е.Ж.	т.ғ.к., доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Есымханова З.К.	э.ғ.к, қаумд. профессор, «Тұран-Астана» университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Естурлиева А.И.	э.ғ.қ., доцент, Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан
Жапарова Д.К.	магистр, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., Қазақстан
Жетпісбаева М.К.	э.ғ.қ., доцент, Қазтұтынуодағының Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Жидкоблинова О.В.	PhD, доцент, Қазтұтынуодағының Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Ибраева А.Б.	PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Ибрагимова Н.В.	магистр, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Иващенко Н.П.	э.ғ.д., профессор, М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті, Мәскеу қ., Ресей
Искакова А.Т.	магистр, оқытушы, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Исмуратов Д.С.	PhD докторанты, Алматы Менеджмент Университеті, Алматы қ., Қазақстан
Исмаилова Р.А.	э.ғ.д, профессор, Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару Академиясы Мемлекеттік басқару ұлттық мектебінің профессоры, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан.
Имангалиева И.Т.	аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан
Заякина А.В.	э.ғ.к., аға оқытушы, Академик Қ. Сәтбаев атындағы Екібастұз инженерлік-техникалық институты, Экибастуз қ., Қазақстан
Кадырова А.С.	э.ғ.к., доцент, Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан
Кайдарова С.Е.	э.ғ.к., доцент, Инновациялық Еуразия университеті, Павлодар қ., Қазақстан
Каменова М.Ж.	э.ғ.д., профессор, Қазақ агроөнеркәсіптік кешен экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ғылыми-зерттеу институты, Алматы қ., Қазақстан
Каримбергенова М.К.	PhD, доцент, Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан

Каримбаева Г.Ж. э.ғ.к., «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Калымбетова А.Р. PhD докторанты, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан.

Капенова А.З. э.ғ.к., доцент**,** Туран-Астана Университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Капелюк З.А. э.ғ.д., профессор, Сібір тұтыну кооперациясы университеті, Новосибирск, Ресей

Келесбаев Д.Н. PhD, қауымд. профессор, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан

Керимкулова М.К. э.ғ.д., профессор, Ж. Баласағын атындағы Қырғыз ұлттық университеті, Бишкек қ., Қырғызстан

Кожахметова А.М. э.ғ.к., аға оқытушы, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Конуспаев Р.Қ. э.ғ.к., қауымд. профессор, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., Қазақстан

Курманов Н.А. PhD, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Кунязов Е.К. PhD, қауымд. профессор, Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан

Құсайын М. магистр, Қазақстан-Британ Техникалық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Кунязова С.К. э.ғ.к., доцент, Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан

Қуаныш А.А. магистр, кіші ғылыми қызметкер, Қазақстан-Британ Техникалық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Князева Е.Г. э.ғ.д., профессор, Тұңғыш Ресей Президенті Б. Н. Ельцин атындағы Урал федералдық университеті, Екатеринбург қ., Ресей

Лесбаева Г.Т. э.ғ.д., профессор, «Астана» халықаралық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Маймурунова А.А. э.ғ.м, аға оқытушы, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Мамбетказиев А.Е. PhD, доцент, Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен қ., Қазақстан

Молдажанов М.Б. PhD, қауымд. профессор, «Alikhan Bokeikhan University», Семей қ., Қазақстан

Мусина А.А. э.ғ.д, профессор, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Мухамбетова Л.К. э.ғ.к, доцент, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Мусатаева А.А. PhD, «Rational Solution» ЖШС, Қарағанды қ., Қазақстан

Мукатай А.М. э.ғ.к., қауымд. профессор, Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен қ., Қазақстан

Мырзабекқызы Қ. PhD, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан

Нарбаев Т.С. PhD, професор, Қазақстан-Британ Техникалық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Несіпбай О.М. PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Біздің авторлар

Ниязов М.Н. PhD докторанты, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Нурмаганбетова А.Ж. э.ғ.к., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

Нұрланова Н.Қ. э.ғ.д., профессор, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің «Экономика институты», Алматы қ., Қазақстан

Омарова А.К. аға оқытушы, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., Қазақстан

Омарова А.Т. PhD, қауымд. профессор, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

Оразбаева К.Н. т.ғ.д, профессор, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Оразаева Н.М. PhD докторанты, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент Қ., Қазақстан

Притворова Т.П. э.ғ.д., профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

Пупышева Т.Н. PhD докторанты, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

Раимбеков Ж.С. э.ғ.д., профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Раимбеков Б.Х. э.ғ.к., қауымд. профессор, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

Рахимбекова А.Е. PhD, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Сабыржан А. э.ғ.д., қауымд. профессор, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

Сагиндыкова Г.М. э.ғ.к., аға оқытушы, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Садыков Ж.А. PhD, доцент, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Сапарбек Н.Қ. PhD докторанты, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің «Экономика институты», Алматы қ., Қазақстан

Сартова Р.Б. э.ғ.к, доцент, Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан

Сартов У.К. э.ғ.к, доцент, «Тұран-Астана» Университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Сейтхожина Д.А. э.ғ.к., қаумд. профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Серикова М.А. PhD, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Ситникова Е.С. э.ғ.к., қаумд. профессор, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., Қазақстан

Сихымбаев М.Р. э.ғ.д., профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

Смагулова З.К. э.ғ.к., доцент, «Астана» халықаралық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Султанбеков М.Б. аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан

Ставбуник Е.А. PhD, доцент, Қазтұтынуодағының Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

Спанова Б.К.	PhD, доцент, Қазтұтынуодағының Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Сыздыкбаева Б.У.	э.ғ.д., профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Таубаев А.А.	э.ғ.д., профессор, «Esil University» мекемесі Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Тажбаева А.М.	PhD докторанты, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Тасмаганбетов А.Б.	PhD, қауымд. профессор, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан
Тапалова А.А.	PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Талимова Л.А.	э.ғ.д., профессор, Қазтұтынуодағының Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Тахтаева Р.Ш.	PhD докторанты, «Alikhan Bokeikhan University» білім беру мекемесі, Семей қ., Қазақстан
Тебаев Ж.Ж.	магистр, аға оқытушы, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Темирбекова А.Б.	э.ғ.д., профессор, Алматы Менеджмент Университеті, Алматы қ., Қазақстан
Тлеулина Ж.Ж.	PhD докторанты, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан
Токсеитова А.С.	PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Толысбаев Б.С.	э.ғ.д, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Турекулова А.Н.	PhD, аға оқытушы, Қазақ технология және бизнес университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Турлубекова М.Б.	PhD докторанты, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Тургель И.Д.	э.ғ.д., профессор, Орал федералдық университеті, Екатеринбург қ., Ресей
Турекулова Д.М.	э.ғ.д, профессор, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Тулеметова А.С.	э.ғ.к., доцент, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент Қ., Қазақстан
Хасенова К.Е.	э.ғ.к., доцент, «Шәкәрім университеті» КЕАҚ, Семей қ., Қазақстан
Череева Б.Т.	PhD, аға оқытушы, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Челекбай А.Д.	э.ғ.д., профессор, Қазақстан-Неміс Университеті, Алматы қ., Қазақстан
Шакибаев М.К.	магистр, аға оқытушы, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан
Шайкин Д.Н.	э.ғ.к., профессор, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан Университеті, Петропавл қ., Қазақстан
Шаяхметова Л.М.	PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
Юсупов У.Б.	PhD, қауымд. профессор, «Esil University» мекемесі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Абдрахманова Ж.С. докторант PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан

Айбосынова Д.А. ассоц. профессор, Казахский университет технологии и бизнеса, г. Нур-Султан, Казахстан

Аймагамбетов Е.Б. д.э.н., профессор, Карагандинский Университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан

Аймурзина Б.Т. д.э.н., профессор, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Айтхожина А.Е. магистр, ст. преподаватель**,** Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Амирбекова Д.К. PhD, ассоц. профессор, Казахстанско-Британский Технический Университет, г. Алматы, Казахстан

Алтынбеков М.А. PhD, ассоц. профессор, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Альмерекова Н.А. д.э.н., профессор, Университет «Кайнар», г. Алматы, Казахстан

Андабаева Г.К. к.э.н., доцент, Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Амержанова Д.А. PhD, доцент, Казахская академия труда и социальных отношений, г. Алматы, Казахстан

Арынова Ж.З. к.э.н., доцент, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан

Ауезова З.Т. к.э.н., доцент, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Байбашева Г.К. PhD, доцент, Международный университет Астана, г. Нур-Султан, Казахстан

Баймбетова А.Б. к.э.н., доцент, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан

Баймаганбетов С.Т. PhD, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясауи, г. Туркестан, Казахстан

Баксултанов Д.Е. докторант PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан

Балгинова К.М. к.э.н., доцент, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актобе, Казахстан

Башкирова Н.Н. к.э.н., доцент, Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, г. Москва, Россия

Баяндин М.А. к.э.н., доцент, Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан, Казахста

Бейсенгалиев Б.Т. д.э.н., профессор, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Бейсембекова С.Х. докторант PhD, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан

Безлер О.Д. магистр, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан

Бекбусинова Г.К. к.э.н., доцент, Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан, Казахстан

Бекмурзаева А.Б. докторант PhD, Инновационный Евразийский университет, г. Павлодар, Казахстан

Берназарова Р.Д. магистр, ст. преподаватель, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Благоев В.	профессор, Варненский университет управления, г. София, Болгария
Болганбаев А.Д.	PhD, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясауи, г. Туркестан, Казахстан
Бугубаева Р.О.	к.э.н., профессор, Карагандинский Университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
Гимранова Л.Р.	докторант PhD, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
Демесинов Т.Ж.	к.э.н., профессор, Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова, г. Кокшетау, Казахстан
Дуламбаева Р.Т.	д.э.н., профессор, Академия Госуправления при Президенте РК, г. Нур-Султан, Казахстан
Ерманова А.А.	к.э.н., доцент, Центрально-Казахстанская Академия, г. Караганда, Казахстан
Есенгараев Е.Ж.	к.и.н., доцент, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
Есымханова З.К.	к.э.н., доцент, Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан, Казахстан
Естурлиева А.И.	к.э.н., доцент, Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан
Жапарова Д.К.	магистр, Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова, г. Кокшетау, Казахстан
Жетписбаева М.К.	к.э.н., доцент, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
Жидкоблинова О.В.	PhD, доцент, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
Ибраева А.Б.	докторант PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
Ибрагимова Н.В.	магистр, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
Иващенко Н.П.	д.э.н., профессор, Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, г. Москва, Россия
Искакова А.Т.	магистр, преподаватель, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан
Исмуратов Д.С.	докторант PhD, Алматинский Университет Менеджмента, г. Алматы, Казахстан
Исмаилова Р.А.	д.э.н, профессор, Национальная школа государственной политики Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, г. Нур-Султан, Казахстан
Имангалиева И.Т.	ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар, Казахстан
Заякина А.В.	к.э.н., ст. преподаватель, Екибастузский инженерно-технический институт имени академика К. Сатпаева, г. Экибастуз, Казахстан
Кадырова А.С.	к.э.н., доцент, Торайгыров университет, г. Павлодар, Казахстан
Кайдарова С.Е.	к.э.н., доцент, Инновационный Евразийский университет, г. Павлодар, Казахстан
Каменова М.Ж.	д.э.н., профессор, Казахский научно-исследовательский институт экономики агропромышленного комплекса и развития сельских территорий, г. Алматы, Казахстан

Наши авторы

Каримбергенова М.К. PhD, доцент, Торайгыров университет, г. Павлодар, Казахстан

Каримбаева Г.Ж. к.э.н., Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Калымбетова А.Р. докторант PhD, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясави, г. Туркестан, Казахстан

Капенова А.З. к.э.н., доцент, Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан, Казахстан

Капелюк З.А. д.э.н., профессор, Сибирский университет потребительской кооперации, г. Новосибирск, Россия

Келесбаев Д.Н. PhD, ассоц. профессор, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясауи, г. Туркестан, Казахстан

Керимкулова М.К. д.э.н., профессор, Кыргызский национальный университет имени Ж. Баласагына, г. Бишкек, Кыргызстан

Кожахметова А.М. к.э.н., ст.преподаватель, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Конуспаев Р.К. к.э.н., ассоц. профессор, Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова, г. Кокшетау, Казахстан

Курманов Н.А. PhD, профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан

Кунязов Е.К. PhD, ассоц. профессор, Торайгыров университет, г. Павлодар, Казахстан

Құсайын М. магистр, научный сотрудник, Казахстанско-Британский Технический Университет, г. Алматы, Казахстан

Кунязова С.К. к.э.н., доцент, Торайгыров университет, г. Павлодар, Казахстан

Қуаныш А.А. магистр, младший научный сотрудник, Казахстанско-Британский Технический Университет, г. Алматы, Казахстан

Князева Е.Г. д.э.н., профессор, Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б.Н. Ельцина, г. Екатеринбург, Россия

Лесбаева Г.Т. д.э.н., профессор, Международный университет Астана, г. Нур-Султан, Казахстан

Маймурунова А.А. магистр, ст. преподаватель, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Мамбетказиев А.Е. PhD, доцент, Казахстанско-Американский свободный университет, г. Усть-Каменогорск, Казахстан

Молдажанов М.Б. PhD, ст.преподаватель, «Alikhan Bokeikhan University», г. Семей, Казахстан

Мусина А.А. д.э.н, профессор, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Мухамбетова Л.К. к.э.н., доцент, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Мусатаева А.А. PhD, ТОО «Rational Solution», г. Караганда, Казахстан

Мукатай А. к.э.н., ассоц. профессор, Казахстанско-Американский свободный университет, г. Усть-Каменогорск, Казахстан

Мырзабеккызы К. PhD, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясауи, г. Туркестан, Казахстан

Нарбаев Т.С. PhD, профессор**,** Казахстанско-Британский Технический Университет, г. Алматы, Казахстан

Несіпбай О.М. докторант PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан

Ниязов М.Н. докторант PhD, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Нурмаганбетова А.Ж. к.э.н., Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан

Нурланова Н.К. д.э.н., профессор, Институт Экономики Комитета Науки Министерства Образования и Науки Республики Казахстан, г. Алматы, Казахстан

Омарова А.К. ст. преподаватель, Университет имени Шакарима города Семей, г. Семей, Казахстан

Омарова А.Т. PhD, ассоц. профессор, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан

Оразбаева К.Н. д.т.н., профессор, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Оразаева Н.М. докторант PhD**,** Южно-Казахстанский Университет имени М. Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан

Притворова Т.П. д.э.н., профессор, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан

Пупышева Т.Н. докторант PhD, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан

Раимбеков Ж.С. д.э.н., профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан

Раимбеков Б.Х. д.э.н., ассоц. профессор, Карагандинский университет имени Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан

Рахимбекова А.Е. PhD, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Сабыржан А. д.э.н., ассоц. профессор, Карагандинский университет имени Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан

Сагиндыкова Г.М. к.э.н., ст. преподаватель, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Садыков Ж.А. PhD, доцент, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Сапарбек Н.К. докторант PhD, Институт Экономики Комитета Науки Министерства Образования и Науки Республики Казахстан, г. Алматы, Казахстан

Сартова Р.Б. к.э.н., доцент, Торайгыров университет, г. Павлодар, Казахстан

Сартов У.К. к.э.н., доцент, Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан, Казахста

Сейтхожина Д.А. к.э.н., ассоц. профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан

Серикова М.А. PhD, доцент, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан

Ситникова Е.С. к.э.н., ассоц. профессор, Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Казахстан

Сихымбаев М.Р. д.э.н., профессор, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан

Смагулова З.К. к.э.н., доцент, Международный университет Астана, г. Нур-Султан, Казахстан

Султанбеков М.Б. ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар, Казахстан

Наши авторы

Ставбуник Е.А.	PhD, доцент, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
Спанова Б.К.	PhD, доцент, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
Сыздыкбаева Б.У.	д.э.н., профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
Таубаев А.А.	д.э.н., профессор, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
Тажбаева А.М.	докторант PhD, Карагандинский Университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
Тасмаганбетов А.Б.	PhD, ассоц. профессор, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актобе, Казахстан
Тапалова А.А.	докторант PhD**,** Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
Талимова Л.А.	д.э.н., профессор, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
Тахтаева Р.Ш.	докторант PhD, «Alikhan Bokeikhan University», г. Семей, Казахстан
Тебаев Ж.Ж.	магистр, ст. преподаватель, Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда, Казахстан
Темирбекова А.Б.	д.э.н., профессор, Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы, Казахстан
Тлеулина Ж.Ж.	PhD докторант, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актобе, Казахстан
Токсеитова А.С.	PhD докторант, Евразийский Национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
Толысбаев Б.С.	д.э.н., профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
Турекулова А.Н.	PhD, ст. преподаватель, Казахский университет технологии и бизнеса, г. Нур-Султан, Казахстан
Турлубекова М.Б.	докторант Phd, Карагандинский Университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
Тургель И.Д.	д.э.н., профессор, Уральский Федеральный Университет, г. Екатеринбург, Россия
Турекулова Д.М.	д.э.н., профессор, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
Тулеметова А.С.	к.э.н., доцент, Южно-Казахстанский Университет имени М. Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан
Хасенова К.Е.	к.э.н., доцент, Университет имени Шакарима города Семей, г. Семей, Казахстан
Череева Б.Т.	PhD, ст. преподаватель, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан
Челекбай А.Д.	д.э.н., профессор, Казахстанско-Немецкий университет, г. Алматы, Казахстан
Шакибаев М.К.	магистр, ст. преподаватель, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актобе, Казахстан
Шайкин Д.Н.	к.э.н., профессор, Северо-Казахстанский Университет имени М. Козыбаева, г. Петропавловск, Казахстан
Шаяхметова Л.М.	магистр, докторант PhD, Евразиискый национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
Юсупов У.Б.	PhD, ассоц. профессор, Учреждение «Esil University», г. Нур-Султан, Казахстан

Abdrakhmanova Zh. PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Aibossynova D. assoc. professor, Kazakh University of Technology and Business, Nur-Sultan, Kazakhstan

Aimagambetov Ye. d.e.s, Professor, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan

Aimurzina B. d.e.s., professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan

Aitkhozhina A. master, senior lecturer, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan

Amirbekova D. PhD, assoc. professor, Kazakh-British Technical University, Almaty, Kazakhstan

Altynbekov M. PhD, assoc. professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan

Almerekov N. d.e.s., professor, Kazakhstan-German University, Almaty, Kazakhstan

Andabayeva G. c.e.s., assoc. professor, Al-Farabi Kazakh national university, Almaty, Kazakhstan

Amerzhanova D. PhD, assoc. professor, Academy of Labour and Social Relations, Almaty, Kazakhstan

Arynova Z. c.e.s., assoc. professor, Karaganda Buketov University, Karaganda, Kazakhstan

Auezova Z. c.e.s., assoc. professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan

Baibasheva G. PhD, assoc. professor, Astana International University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Baimbetova A. c.e.s., assoc. professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Baimaganbetov S. PhD, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan

Baksultanov D. PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Balginova K. c.e.s., assoc. professor, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan

Bashkirova N. c.e.s., assoc. professor, Moscow State University named after M.V. Lomonosov, Moscow, Russia

Bayandin M. c.e.s., assoc. professor, «Turan-Astana» University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Beisengaliyev B. d.e.s., professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan

Beisembekova S. PhD student, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan

Bezler O. master, senior lecturer, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan

Bekbusinova G. c.e.s., assoc. professor, «Turan-Astana» University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Bekmurzayeva A. PhD student, Innovative Eurasian University, Pavlodar, Kazakhstan

Bernazarova R. master, senior lecturer, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan

Our authors

Blagoev V.	professor, Varna University of Management, Sofia, Bulgaria
Bolganbayev A.	PhD, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan
Bugubaeva R.	c.e.s., professor, Karaganda University Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan
Gimranova L.	PhD student, Karagandy University of Kazpotrebsoyuz, Karagandy, Kazakhstan
Demesinov T.	c.e.s., professor, Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau, Kazakhstan
Dulambaeva P.	d.e.s, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kaakhstan
Yelchibayeva A.	c.e.s., assoc. professor, Central Kazakhstan Academy, Karaganda, Kazakhstan
Yessengarayev E.	c.h.s., assoc. professor, Karaganda university of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan
Esymkhanova Z.	c.e.s., assoc. professor, «Turan-Astana» University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Yesturliyeva A.	c.e.s, assoc. professor, Caspian State University of Technology and Engineering named after S. Esenov, Aktau, Kazakhstan
Zaparova D.	master, Shokan Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan
Zhetpisbayeva M.	c.e.s, assoc. professor, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan
Zhidkoblinova O.	PhD, assoc. professor, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan
Ibrayeva A.	PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Ibragimova N.	master, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
Ivashchenko N.	d.e.s., professor, Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia
Iskakova A.	master, lecturer, Karaganda Buketov University, Karaganda, Kazakhstan
Ismuratov D.	PhD student, Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan
Ismailova R.	d.e.s., professor of the National School of Public Administration of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan
Imangaliyeva I.	senior lecturer, Toraigyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Zayakina A.	c.e.s., senior lecturer, Ekibastuz technical and engineering institute named after the academician K. Satpayev, Ekibastuz, Kazakhstan
Kadyrova A.	c.e.s, assoc. professor, Toraigyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kaidarova S.	c.e.s., assoc. professor, Innovation Eurasian of University, Pavlodar, Kazakhstan
Kamenova M.	d.e.s., professor, Kazakh Research Institute for Economics of Agro-Industrial Complex and Territories Development, Almaty, Kazakhstan
Karimbergenova M.	PhD, assoc. professor, Toraigyrov University, Pavlodar, Kazakhstan Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan

Karimbaeva G.	c.e.s., Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
Kalymbetova A.	PhD student, International Kazakh-Turkish University named after H.A. Yasavi, Turkestan, Kazakhstan.
Kapenova A.	c.e.s., assoc. professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Kapelyuk Z.	d.e.s., Professor, Siberian University of Consumer Cooperation, Novosibirsk, Russia
Kelesbayev D.	PhD, assoc. professor, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan
Kerimkulova M.	d.e.s, professor, Kyrgyz National University named after J. Balasagyn, Bishkek, Kyrgyzstan
Kozhakhmetova A.	PhD, assoc. professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
Konuspaev R.	c.e.s., assoc. professor, Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau, Kazakhstan
Kurmanov N.	PhD, professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Kunyazov Y.	PhD, assoc. professor, Toraigyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kussaiyn M.	master, Kazakh-British Technical University, Almaty, Kazakhstan
Kunyazova S.	c.e.s., assoc. professor, Toraigyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kuanysh A.	master, junior researcher, Kazakh-British Technical University, Almaty, Kazakhstan
Knyazeva E.	d.e.s., professor, Ural Federal University named after the First President of Russia B.N. Yeltsin, Ekaterinburg, Kazakhstan
Lesbayeva G.	d.e.s., professor, Astana International University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Maimurunova A.	master, senior lecturer, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
Mambetkaziyev A.	PhD, assoc. professor, Kazakh-American Free University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan
Moldazhanov M.	PhD, senior lecturer, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Musina A.	d.e.s., professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
Mukhambetova L.	c.e.s., assoc. professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
Mussatayeva A.	PhD, «Rational Solution» LTD, Karaganda, Kazakhstan
Mukatay A.	c.e.s., assoc. professor, Kazakh-American Free University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan
Myrzabekkyzy K.	PhD, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan
Narbaev T.	PhD, professor, Kazakh-British Technical University, Almaty, Kazakhstan
Nessipbay O.	Phd student, Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Nur-Sultan, Kazakhstan

Our authors

Niyazov M. PhD student, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan

Nurmaganbetova A. c.e.s., Karaganda Buketov University, Karaganda, Kazakhstan

Nurlanova N. d.e.s., professor, Institute of Economics of the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan

Omarova A. senior lecturer, Shakarim University of Semey, Semey, Kazakhstan

Omarova A. PhD, assoc. professor, Karaganda Buketov University, Karaganda, Kazakhstan

Orazbayeva K. d.t.s., professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan

Orazayeva N. PhD student, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

Pritvorova T. d.e.s., professor, Karagandy University of Kazpotrebsoyuz, Karagandy, Kazakhstan

Pupysheva T. PhD student, Karaganda university of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan

Raimbekov Zh. d.e.s., professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Raimbekov B. d.e.s., assoc. professor, Karaganda University named after E.A. Buketov, Karagandy, Kazakhsta

Rakhimbekova A. PhD, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan

Sabyrzhan A. d.e.s., Assoc. professor, Karaganda University named after E.A. Buketov, Karagandy, Kazakhstan

Sagindykova G. c.e.s., senior lecturer, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan

Sadykov Z. PhD, assoc. professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan

Saparbek N. PhD student, Institute of Economics of the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan

Sartova R. c.e.s, assoc. professor, Toraigyrov University, Pavlodar, Kazakhstan

Sartov U. c.e.s., assoc. professor, «Turan-Astana» University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Seitkhozhina J. c.e.s., assoc. professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Serikova M. PhD, assoc. professor, Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Nur-Sultan, Kazakhstan

Sitnikova Y. c.e.s., assoc. professor, S. Amanzholov East-Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

Sikhimbayev M. d.e.s., professor, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan

Smagulova Z. c.e.s., assoc. professor, Astana International University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Sultanbekov M. senior lecturer, Toraigyrov University, Pavlodar, Kazakhstan

Stavbunik Y. PhD, assoc. professor, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan

Spanova B.	PhD, assoc. professor, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan
Syzdykbayeva B.	d.e.s., professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Taubayev A.	d.e.s., professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
Tazhbayeva A.	PhD student, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan
Tasmaganbetov A.	PhD, assoc. professor, Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan
Tapalova A.	PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Talimova L.	d.e.s., professor, Karaganda university of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan
Takhtayeva R.	PhD student, Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Tebayev Z.	master, senior lecturer, Karaganda Buketov University, Karaganda, Kazakhstan
Temirbekova A.	d.e.s., professor, Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan
Tleulina Zh.	PhD student, Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan
Toxeitova A.	PhD student, Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Nur-Sultan, Kazakhstan
Tolysbaev B.	d.e.s., professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Turekulova A.	PhD, senior lecturer, Kazakh University of Technology and Business, Nur-Sultan, Kazakhstan
Turlubekova M.	PhD student, Karaganda University Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan
Turgel I.	d.e.s., professor, Ural Federal University (UrFU), Yekaterinburg, Russia
Turekulova D.	d.e.s., professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
Tulemetova A.	d.e.s., assoc. professor, M.Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan
Khassenova K.	c.e.s., assoc. professor, Shakarim University of Semey, Semey, Kazakhstan
Chereyeva B.	PhD, senior lecturer, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan
Chelekbay A.	d.e.s., professor, «Kainar» Academy, Almaty, Kazakhstan
Shakibaev M.	master, senior lecturer, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan
Shaikin D.	c.e.s., professor, North-Kazakhstan university named after M. Kozybayev, Petropavlovsk, Kazakhstan
Shayakhmetova L.	master, PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
Yussupov U.	PhD, assoc. professor, Establishment «Esil University», Nur-Sultan, Kazakhstan

Журнал включен в Перечень изданий Комитета по обеспечению качества в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан и направлен для публикаций результатов научных исследований по направлениям освещения актуальных вопросов экономической теории и практики: актуальные вопросы экономики, менеджмент, маркетинг, финансы, учет и аудит.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ В «ВЕСТНИКЕ КАЗУЭФМТ»

ОБЩИЕ ТРЕБОВАНИЯ

Научная статья должна соответствовать заявленной цели и тематическому направлению журнала, содержание которой отражает изложение собственных выводов и промежуточных или окончательных результатов научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности, содержащая авторские разработки, выводы, рекомендации, ранее не опубликованные и обладающие новизной; или посвященное рассмотрению ранее опубликованных научных статей, связанных общей темой (систематический обзор).

Структура научной статьи должна включать название, аннотации, ключевые слова, введение, материалы и методы, основную часть (результаты, обсуждение), заключение, информацию о финансировании (при наличии), список литературы.

Все статьи принимаются через систему онлайн подачи **http://vestnik.kuef.kz/.**

Статьи, не соответствующие требованиям к оформлению, не рассматриваются. Пользователям необходимо поддерживать актуальность своих контактных данных и другой информации, указанной в профиле. Проверьте правильность указания e-mail, поскольку всю ***переписку редакция будет вести с Вами по электронной почте.***

Статьи принимаются на казахском, русском и английском языках. Объем статьи, включая библиографию, должен быть **не менее 6 и не более 10 страниц** (на объем свыше 10 страниц устанавливается оплата 1000 тенге за каждый лист, но не более 15 страниц общего объема).

Подаваемая рукопись должна:

- представлять академическую и научную ценность;
- иметь определенную значимость и оригинальность, а также практическое значение;
- вносить вклад в более ранние исследования по этой теме;
- тщательно вычитана и отредактирована.

Технические требования к оформлению статьи:

- формат – Microsoft Word, формулы в редакторе формул (Microsoft Equation).
- шрифт – Times New Roman;
- размер шрифта – 14;
- межстрочный интервал – одинарный;
- ширина всех полей – 2 см;
- абзацный отступ – 1 см.

В журнал могут быть представлены оригинальные научные статьи, которые являются окончательным отчетом о законченном экспериментальном исследовании.

ПОРЯДОК ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЬИ

Автор указывает:

УДК – на основе системы Универсальной десятичной классификации информации, используемой во всём мире для систематизации произведений науки, литературы и искусства, периодической печати, различных видов документов и организации картотек. Указывается в верхнем левом углу рукописи.

ГРНТИ – на основе Государственного рубрикатора научно-технической информации, применяемого для систематизации документов в Электронном Каталоге. ГРНТИ по своей теме можно определить на сайте http://grnti.ru/ или http://lib.gup.kz.

Указывается в верхнем левом углу рукописи.

Помимо УДК и ГРНТИ можно указать коды по классификации **JEL (JEL Classification).** Коды, указанные автором, должны четко отражать область исследований. Автор может использовать коды классификации JEL из двух или трех областей, если они охвачены исследованием. *Коды по классификации JEL можно найти на сайте:* http://nfmte.com/assets/docs/jel.doc. Коды JEL указываются после ключевых слов.

DOI (ДОИ) (далее – DOI (ДОИ) к каждой статье, которая является цифровым идентификатором объекта для уникальной и постоянной онлайн идентификации содержания журнала и ссылок в Интернете и присваивается регистрационным агентством International DOI Foundation (Интернэйшенел ДОИ Фаундэйшен)

Ключевые слова переводятся на три языка *(казахский, русский, английский языки – keywords, ключевые слова, кілт сөздер).*

Автор (авторы)

Перед названием статьи в правом верхнем углу указывается ФИО автора (авторов). После ФИО авторов должны быть написаны: ученая степень и ученое звание, место работы, город, название страны. Название организации или учреждения указывается в именительном падеже, при этом название должно быть полным, без сокращений.

Если есть несколько авторов, они сами принимают решение относительно порядка их упоминания в названии статьи (рекомендуемый вариант - в зависимости от вклада в исследование). Список авторов включает только тех лиц, которые действительно приняли участие в исследовании и согласились нести полную ответственность за его содержание. Указать электронные адреса всех авторов. Также необходимо указать основного автора (автора для корреспонденции). ***Количество авторов не более 4.***

Название статьи

Название статьи должно полностью отражать тему исследования и его содержание. Оно должно быть коротким и конкретным (не более 10 слов). Кроме того, оно должно быть привлекательным для внимания читателя и написано с использованием научного стиля. Уместно указывать объект исследования или конкретизировать его с помощью двоеточия или скобок. Не рекомендуется использовать сокращения, кроме общепринятых и известных.

Структура статьи

Материал в рукописи должен строиться по принципу «от общего к конкретному». Статья должна состоять из следующих разделов (это не исключает наличия дополнительных подразделов), что соответствует международным стандартам:

Аннотация

Аннотоция должна быть информативной и структурированной. В аннотации необходимо приводить только то, что сделано в статье (рассмотрено, выявлено, определено, показано, проанализировано и т.д.) ***(22-25 строчек или не менее 150 слов, не более 300 слов).***

В аннотации излагаются суть и использованные методы исследования, суммируются наиболее важные результаты и их значимость.

Аннотация пишется на основном языке рукописи ***(в начале статьи),*** в конце статьи, после списка литературы, должна быть аннотация на казахском и/или русском и/или английском языках (в зависимости от основного языка рукописи).

Ключевые слова (на трех языках)

Количество ключевых слов должно составлять не менее 10. Там не должно быть предложений, а только слова или группы слов. Если объект исследования не упоминается в названии документа (включая страну, регион), его следует добавить в список ключевых слов.

Введение (26-32 строчек или не менее 200 слов)

Во введении должны быть обоснованы и разъяснены научные вопросы, актуальность, цель, задачи, материалы и методы исследования. ***Цель*** описывает основные результаты в краткой и

конкретной форме, достижение которых является целью данного исследования. Цель не должна копировать название рукописи. ***Методы*** исследования описываются кратко и конкретным образом. Описывается методология исследования с указанием происхождения оборудования и материалов, методов статистической обработки данных и других способов обеспечения воспроизводимости. Если предлагаемые методы и процедуры используются в других работах, автор должен ссылаться на исходные источники. Должны быть представлены теории, перспективы, формулы, уравнения. Если в статье используются общеизвестные статистические процедуры, автор не должен описывать их сущность, достаточно просто указать их.

Автору следует конкретизировать проблему, по которой проведено данное исследование. Введение не должно быть длинным, автор должен избегать использования таблиц и цифр.

Обзор литературы (20-22 строчек или не менее 150 слов)

Автор должен описать проделанный анализ и обобщение соответствующих работ (статей, монографий, докладов, тезисов и т. д.), которые описывают суть проблемы и/или дают представление о предыдущих исследованиях по ее решению. Обзор литературы должен соответствовать цели исследования и представлять результаты критического анализа аналитической базы для тестирования гипотезы исследования.

Литературный обзор должен охватывать работы, которые были опубликованы за последние пять лет в индексируемых журналах из базы данных Web of science или Scopus и в журналах, рекомендуемых Комитетом по обеспечению качества в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Рекомендуется завершить обзор литературы изложением нерешенных вопросов, выявлением противоречий в результатах и результатах предыдущих исследований, обоснованием необходимости продолжения исследований в этой области и выбора конкретной темы (направления) этого изучения.

Основная часть (анализ, результаты и обсуждение)

Включает в себя эмпирические или теоретические данные, полученные в процессе проведенного исследования. Рекомендуется использовать рисунки, таблицы (в совокупности не более 5).

Заключение (15 строчек или не менее 100 слов).

В этом разделе излагаются основные идеи статьи, формулируются полученные результаты и их новизна. Предложения, выводы и рекомендации должны подтвердить достижение поставленных целей и задач исследования. Необходимо наметить возможность практического использования полученных результатов и предложить направления для дальнейших научных исследований.

Наименование обозначенных разделов (текст с абзаца) выделять полужирным шрифтом ***(введение, обзор литературы, основная часть, выводы).***

В тексте статьи ссылки на источники обязательны. Сноски (ссылки) на использованную литературу печатаются в квадратных скобках.

Литература оформляется в последовательности ссылок по тексту и в соответствии с Межгосударственным Стандартом ГОСТ 7.1–2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления» (Принят Межгосударственным Советом по стандартизации, метрологии и сертификации (протокол № 12 от 2 июля 2003 г.).

Название списка литературы должно иметь стандартный подзаголовок «Литература», «Әдебиеттер», «References» (от 6 до 15 источников, желательно книги, брошюры, статьи из журналов казахстанских и зарубежных авторов).

Источники литературы в статьях на русском и казахском языках должны представляться на языке оригинала. После этого необходимо привести второй Список литературы (References) с транслитерацией. В статье, написанной на английском языке, источники на русском и казахском языках приводятся с транслитерацией. Для этого можно использовать сайт: http://translit.net

Статьи на казахском и английском языках должны иметь профессиональный перевод (запрещается автоперевод с интернета).

Источник литературы содержит: автор (ы), полное наименование источника, – место издания: издательство, год выпуска. – количество страниц (образец ниже)

НАПРИМЕР:

Литература (Әдебиеттер)

1. Лаврушин О.И. Банковское дело: современная система кредитования: учеб. пос./ О.И. Лаврушин, О.Н. Афанасьева. – 7-е изд. – М.: КНОРУС, 2013. – 360 с.

2. Указ Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года № 577 «О Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике» //https://online.zakon.kz/Document/?docid= 31399596#pos=0;167

3. Регионы Казахстана (2018). Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан. – Астана. – 30 с. http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/publications Compilations?_afrLoop=9713740891393549#%40%3F_afrLoop%3D9713740891393549%26_adf.ctrl-state%3Dl9favud3d_54

4. Hong C.Y., Lee Y.C., Tsai M.C. and Tsai Y.C., 2018. Agricultural Sector Input Technical Coefficients, Demand Changes and CO2 Emissions after the Financial Crisis: Environmental Input-Output Growth Factor Model Approach. International Journal of Energy Economics and Policy. – 8(6). – P. 339-345.

5. Шумакова О.В. Теоретические аспекты устойчивого развития сельских территорий в современной науке // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – №6. – С. 1-8

6. Marshall A. (1980). The principles of Economics (Macmillan and Co., Ltd.). – London: Macmillan and Co., Ltd. econlib.org. http//www.econlib.ord/library/ Marshall/marP.html.

7. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 14 ақпандағы № 420 Жарлығы. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1600000894

References

1. Lavrushin O.I. Bankovskoe delo: sovremennaja sistema kreditovanija: ucheb. pos. [Banking: the modern system of lending: training manual] / O.I. Lavrushin, O.N. Afanas'eva. – 7-e izd. – M.: KNORUS, 2013. – 360 s. [in Russian].

2. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 30 maja 2013 goda № 577 «O Koncepcii po perehodu Respubliki Kazahstan k «zelenoj jekonomike» [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated may 30, 2013 No. 577 "on the Concept of transition of the Republic of Kazakhstan to the" green economy»]. https://online.zakon.kz/Document/?docid= 31399596#pos=0;167 [in Russian].

3. Shumakova O.V. Teoreticheskie aspekty ustojchivogo razvitija sel'skih territorij v sovremennoj nauke [Theoretical aspects of sustainable development of rural areas in modern science] // Sovremennye problemy nauki i obrazovanija. – 2013. – №6. – S. 1-8 [in Russian].

4. Agroonerkasiptik keshendi zhane auyldyk aumaktardy damytudy memlekettik retteu turaly Kazakstan Respublikasynyn 2005 zhylgy 8 shildedegi N 66 Zany [Law of the Republic of Kazakhstan dated July 8, 2005 No. 66 About State Regulation of Agribusiness Development and Rural Areas Development] // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000066 [in Kazakh].

Оригинальность полученных статей проверяется с использованием системы антиплагиата. Одобрение на опубликование в журнале получают статьи, имеющие процент оригинальности ***не менее 75 %.*** Поддельные или заведомо неточные заявления представляют собой неэтичное поведение и являются неприемлемыми.

Срок рассмотрении статьи редакцией от трех до шести месяцев. Датой сдачи статьи считается день получения редакцией ее окончательного варианта

В статье не допускается использование:

- жирного, курсивного и подчеркнутого шрифта в основном тексте;
- автоматического и принудительного переноса, знаков принудительного разрыва строк, страниц;
- фотографий;
- цветных элементов.

В статье допускается в совокупности не более 5-ти таблиц, выполненных в Word и рисунков (Word, группировать). Даются ссылки на источники в квадратных скобках.

Если рукопись не соответствует требованиям, она возвращается на доработку. Датой сдачи статьи считается день ее получения редакцией ее окончательного варианта.

ОПЛАТА ПРОИЗВОДИТСЯ ПОСЛЕ ПРИНЯТИЯ СТАТЬИ И СООБЩЕНИЯ ОТ РЕДАКЦИИ (квитанцию отправляете на почту vestnik@kuef.kz)

К статье прилагаются:

– Сведения об авторах (на 3-х языках): Ф.И.О., название страны, аффилиации (название организации), должность, степень, звание, служебный и мобильный телефоны, e-mail для всех авторов публикаций (в том числе с указанием основного автора).

Сведения об авторе

Фамилия Имя Отчество (полностью) на казахском, русском и английском языках

Должность, ученая степень, звание (полностью) на казахском, русском и английском языках

Организация (полностью) на казахском, русском и английском языках

Адрес

Страна (полностью) на казахском, русском и английском языках

Телефон раб., сотовый

E-mail

Название статьи (полностью) на казахском, русском и английском языках

Дополнительная информация: для зарубежных авторов указывается страна

Окончательная версия статьи должна подаваться со всеми прилагающимися документами (статья, сведения об авторах, заполнением всех пунктов на сайте).

Все статьи проходят антиплагиат (проводит редакция университета) подлежат экспертизе рецензентами. При необходимости статья отправляется на доработку автору или отклоняется. Редакционная коллегия оставляет за собой право отклонить ее от печати при несоответствии настоящим требованиям по структуре и оформлению и не вступать в переписку с авторами.

Ответственность за содержание и оформление статьи несет автор статьи.

Утверждено на заседании
Ученого совета КазУЭФМТ
(протокол № 12 от 31.01.2019 г.)

Публикационная этика

1. Редакция журнала «Вестник КазУЭФМТ» придерживается этических принципов на всех этапах работы с публикациями.
2. Редакционной коллегией соблюдается Этический кодекс Комитета по этике научных публикаций (Committee on Publication Ethics, COPE).
3. Все стороны, вовлеченные в процесс работы с публикациями (авторы, редакторы и рецензенты) должны следовать принципам этичного поведения.
4. Этические принципы **для авторов:**
   a) Авторы должны представить объективное обоснование научной значимости своей исследовательской работы. Допускается публикация обзорных статей при наличии оригинальных выводов и/или рекомендаций.
   b) Авторы гарантируют, что представленные в редакцию статьи являются оригинальными, и что в случае использования в статье других работ это должным образом указано. Плагиат неприемлем в любой из его форм: дословного копирования без ссылки на источник, перефразирования без ссылки на источник, а также самоплагиата (если элементы статьи ранее опубликованы, авторы обязаны на это сослаться). Заведомо ложные и недостоверные сведения являются недопустимыми.
   c) Авторы гарантируют, что представленные в редакцию статьи не находятся на рассмотрении в других изданиях. Представление статьи одновременно в несколько изданий представляет собой неэтичное поведение и неприемлемо.
   d) Автор, представляющий статью, должен обеспечить согласие всех соавторов (при их наличии) с ее окончательным вариантом и с ее представлением к публикации в журнале.
   e) Источник финансирования исследований, при наличии такового, должен быть объявлен и указан, его роль в проведении исследований и/или подготовке статьи должна быть изложена.
5. Неэтичное поведение представляет собой следующие действия авторов:
   f) связанные с самостоятельным предоставлением рецензии на собственные статьи;
   g) договорным и псевдорецензированием;
   h) обращение к агентским услугам по опубликованию результатов научного исследования;
   i) фальсификацией состава авторов;
   j) публикацией псевдонаучных текстов;
   k) передачей текстов статей в другие журналы без согласования с авторами;
   l) передачей материалов авторов третьим лицам;
   m) нарушением авторских прав и принципа конфиденциальности редакционных процессов;
   n) манипуляциями с цитированием, плагиатом, фальсификацией и фабрикацией.
6. Этические принципы **для рецензентов:**
   g) Рецензенты должны соглашаться на рецензирование только тех статей, для оценки которых они обладают достаточными знаниями и которые они могут прорецензировать своевременно.
   h) Рецензент должен отказаться от подготовки рецензии, если участвовал в какой-либо работе, связанной с подготовкой статьи, или в описываемых в ней исследованиях.
   i) Рецензент должен уважать конфиденциальность рецензии и не раскрывать никакие детали статьи или рецензии во время или после рецензирования никому за исключением тех лиц, кому это разрешено редакцией (например, редактору).
   j) Рецензент не вправе использовать информацию, полученную в ходе рецензирования, для собственной выгоды, для выгоды либо для дискредитирования других лиц или организаций.
   k) Рецензент должен заявить редактору о возможном конфликте интересов, связанном с ре

a) цензированием статьи, или обратиться за советом к редактору, если не уверен, составляет ли сложившаяся ситуация конфликт интересов.

b) Оценка должна проводиться объективно, заключения должны быть четко сформулированы и аргументированы, чтобы авторы могли использовать их для улучшения работы.

7. Этические принципы **для редакторов:**

h) Редакторы несут ответственность за содержание публикуемых материалов;

i) При принятии решения о публикации редакторы научного журнала руководствуются достоверностью и точностью представления данных и научной значимостью рассматриваемой работы;

j) Решение о публикации принимается независимо от коммерческих соображений;

k) Редакторы оценивают интеллектуальное содержание рукописей вне зависимости от расы, пола, религиозных взглядов, происхождения, гражданства, социального положения или политических предпочтений авторов;

l) Неопубликованные данные, полученные из представленных к рассмотрению рукописей, не должны использоваться для личных целей или передаваться третьим лицам.

m) Информация или идеи, полученные в ходе редактирования и связанные с возможными преимуществами, должны сохранять конфиденциальность и не использоваться с целью получения личной выгоды.

n) Редакторы не должны допускать к публикации информацию, если имеется достаточно оснований полагать, что она является плагиатом.

o) Редакторы совместно с Издателем не должны оставлять без ответа претензии, касающиеся рассмотренных рукописей или опубликованных материалов, а также при выявлении конфликтной ситуации, и принимать все необходимые меры для восстановления нарушенных прав.

p) Главный редактор (заместитель главного редактора) и члены редакционной коллегии обеспечивают авторам, имеющим неудовлетворенные претензии, возможность повторно направить материалы для публикации.

Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің ЖАРШЫСЫ

ВЕСТНИК Казахского университета экономики, финансов и международной торговли

Беттеуші/верстка: **Хасенова М.Т.**

Жаршы авторлардың электрондық түпнұсқасы негізінде басылып шығарылған
Вестник сверстан и отпечатан с электронной версии авторских оригиналов

Басуға 27.07.22. қол қойылды. Пішімі 70х100 1/10. Көлемі 34 б.т. Таралымы 300 дана. Тапсырыс 694.
Подписано к печати 27.07.22. Формат 70х100 1/10. Объем 34 уч.-изд.л. Тираж 300 экз. Заказ 694.

«Esil University» мекемесінің баспа-полиграфиялық орталығы. Нұр-Сұлтан қ., Жұбанов көшесі, 7
Издательско-полиграфический центр учреждения «Esil University». г. Нур-Султан, ул. Жубанова, 7

Университеттің менеджмент жүйесі ISO 9001 сәйкестігіне сертификатталған
Система менеджмента университета сертифицирована на соответствие ISO 9001

Приказом Председателя Комитета по обеспечению качества в сфере образования и науки Министерства и образования и науки Республики Казахстан № 527 от 25.06.2021 года включен в перечень изданий, рекомендуемых Комитетом для публикации основных результатов научной деятельности.